

**T.C.  
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**ULUS İNŞASI SÜRECİNDE (1920-1940) TÜRK ROMANINDA  
İDEOLOJİK SÖYLEMİN KAVRAMSAL GÖSTERGELERİ**

**HÜRDÜNYA ŞAHAN**

**DOKTORA TEZİ**

**Danışman: Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU**

**MART - 2022**

**T.C.  
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRK ULUS İNŞASI SÜRECİNDE (1920-1940) TÜRK  
ROMANINDA İDEOLOJİK SÖYLEMİN KAVRAMSAL  
GÖSTERGELERİ**

**DOKTORA TEZİ**

**Hürdünya ŞAHAN**

**Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı**

**“Bu tez 03/03/2022 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

| <b>JÜRİ ÜYESİ</b>           | <b>KANAATİ</b> |
|-----------------------------|----------------|
| Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU  | Başarılı       |
| Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN | Başarılı       |
| Doç. Dr. Gülsemin HAZER     | Başarılı       |
| Doç. Dr. Turgay ANAR        | Başarılı       |
| Dr. Öğr. Üyesi Mesut KOÇAK  | Başarılı       |

## ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

**Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?**

**Evet** ☐

**Hayır** ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dâhil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

**Hürdünya ŞAHAN**

**03/03/2022**

## ÖN SÖZ

Uzun yılların emeği olan bu çalışmanın amacı, 1920-1940 arası Türk romanını ideolojik söylem bakımından incelemek ve söylemin kavramsal göstergelerini romanlar üzerinden okumaktır. Söylem çalışmalarının hızla arttığı günümüzde çalışmayı birden fazla ayağa oturtarak sosyoloji, tarih, felsefe, dilbilim alanlarında okumalar yaptık. Bu anlamda çalışmanın akademik gelişimime oldukça büyük bir katkısı olduğunu belirtmeliyim.

Öncelikle bu çalışmanın konu seçiminden, olgunlaşıp yazıya dökülmesine kadar geçen süreçte, uzun yıllar boyunca büyük bir sabırla bana rehberlik eden, babacan bir tavırla moral ve motivasyon veren, kendime ve çalışmaya inanmamı sağlayan, titizliğini ve hocalığını her daim örnek aldığım danışman hocam Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU'na saygı ve şükranlarımı sunmalıyım. Yürüdüğümüz bu uzun yol boyunca ne zaman umutsuzluğa kapılsam zaman zaman bir abla edasıyla beni motive eden sayın hocam Doç. Dr. Gülsemin HAZER'e sonsuz teşekkür ediyorum. Tez süreci boyunca teze yapıcı katkılarda bulunan tez izleme jüri üyesi Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN'a katkılarından ve iyi niyetinden dolayı teşekkür etmeliyim. Tezi bitirmemi benden çok isteyen meslektaşım ve dostum Öğr. Gör. Dr. Özlem DÜZLÜ desteği ile teşekkürü hakeden bir başka isim. Şüphesiz ki sayın hocam Yılmaz Daşcıoğlu'nun daha doktora sürecinin başında "Hasarsız zafer olmaz" sözünü bittecrübeyle sabitlediğimi belirtmem gerekiyor. Bu zor ve uzun yolda sadece kendim hasar almayıp hayattaki en yakınlarım, sevgili eşim Ali ŞAHAN ve masal saçlı oğlum Evla'ya da manevi olarak onları kendimden mahrum bırakarak hasar verdiğim için kendilerinden bu noktada özür dilemeyi borç bilirim. Haklarını helal etmelerini ümit ederim. Son olarak tezi destekleyen Bilimsel Araştırmalar Proje Koordinatörlüğüne de destekleri için teşekkür ederim.

Çalışmadaki eksiklikler ve kusurlar için affınıza sığınarak, çalışmanın yeni çalışmalara ve eklemelere vesile olmasını temenni ediyorum.

**Hürdünya ŞAHAN**

**03/03/2022**

## İÇİNDEKİLER

|                                                                                                    |            |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>KISALTMALAR.....</b>                                                                            | <b>iii</b> |
| <b>ÖZET .....</b>                                                                                  | <b>iv</b>  |
| <b>ABSTRACT .....</b>                                                                              | <b>v</b>   |
| <br>                                                                                               |            |
| <b>GİRİŞ.....</b>                                                                                  | <b>1</b>   |
| <b>BÖLÜM 1: İDEOLOJİ VE SÖYLEM .....</b>                                                           | <b>4</b>   |
| 1.1. Tarihsel Süreç İçerisinde İdeoloji Kavramı.....                                               | 4          |
| 1.1.1.İdeoloji ve Dil İlişkisi: Göstergelerin İşlevi .....                                         | 13         |
| 1.2.Söylem İçin Kavramsal Bir Çerçeve .....                                                        | 18         |
| 1.3.Söylem ve Dil İlişkisi .....                                                                   | 23         |
| 1.4.Söylem ve İdeoloji İlişkisi.....                                                               | 25         |
| 1.5.Edebiyat ve İdeoloji.....                                                                      | 27         |
| 1.5.1.Romanda İdeoloji ve Söylem .....                                                             | 32         |
| <b>BÖLÜM 2: 1920-1940 YILLARI ARASI TÜRK ROMANINDA SİYASAL, TARİHSEL VE SOSYAL ARKA PLAN .....</b> | <b>36</b>  |
| 2.1.1920-1940 Yıllarında Siyasal, Tarihsel ve Sosyal Değişmeler .....                              | 36         |
| 2.2.1920-1940 Arası Türk Romanı ve Romancısı .....                                                 | 46         |
| 2.3.Çalışmaya Konu Olan Romanlar ve Ölçüt Sorunu.....                                              | 60         |
| <b>BÖLÜM 3: 1920-1940 ARASI TÜRK ROMANINDA İDEOLOJİK SÖYLEMİN KAVRAMSAL GÖSTERGELERİ.....</b>      | <b>112</b> |
| 3.1. Millet Kavramının Romanlardaki Göstergeleri .....                                             | 112        |
| 3.1.1. Türklüğün Ortak Değerler Üzerinden Tarifi .....                                             | 115        |
| 3.1.1.2. Dönem Romanlarında Dil Üzerinden Türk’ün Tarifi.....                                      | 116        |
| 3.1.1.3. Dönem Romanlarında Türk’ün Yüceltilmiş Bir İmge Olarak Vatanı.....                        | 118        |
| 3.1.1.4. Dönem Romanlarında Türk’ün Dini.....                                                      | 122        |
| 3.1.2. Türk’ün “Öteki” Üzerinden Tanımlanması .....                                                | 125        |
| 3.2. Dönem Romanlarında Din ve Din Algısı .....                                                    | 134        |
| 3.2.1. Dönemin Makbul Din Anlayışı ve Din Adamları .....                                           | 153        |
| 3.2.2. Romanlardaki Dindarlar ve Din Muhalifleri .....                                             | 172        |
| 3.2.3. Toplumsal Dönüşümde Dinin Rolü.....                                                         | 183        |

|                                                                        |            |
|------------------------------------------------------------------------|------------|
| 3.3. Ulusun İnşasında Kemalist Modernleşme Söylemi: Muasırlaşma .....  | 204        |
| 3.3.1. Kültür ve Zihniyette Batılılaşma: .....                         | 208        |
| 3.3.2. Çözülme ve Yozlaşma: Batılılaşmanın Eleştirisi: .....           | 221        |
| 3.3.3. Doğu mu Batı mı?: Sentez Arayışı .....                          | 232        |
| 3.4. Modernleşme Projesinin Yeni İnsan Tipi: İdeal Kadın ve Erkek..... | 244        |
| 3.4.1. Geleneksel Kadın-Erkek.....                                     | 249        |
| 3.4.2. Züppe Kadın-Erkek .....                                         | 24952      |
| 3.4.3. İdealize Edilen Kadın-Erkek .....                               | 264        |
| 3.5. Muasır Medeniyet Yolunda Modern Eğitim .....                      | 272        |
| 3.5.1. Ulusun İnşasında Bir Araç olarak Eğitim Politikaları.....       | 285        |
| 3.5.2. Yeni Neslin İnşasında Katalizörler: İdeal Öğretmenler .....     | 293        |
| <b>SONUÇ .....</b>                                                     | <b>306</b> |
| <b>KAYNAKÇA.....</b>                                                   | <b>322</b> |
| <b>ÖZGEÇMİŞ .....</b>                                                  | <b>363</b> |

## KISALTMALAR

|              |                                |
|--------------|--------------------------------|
| <b>Age</b>   | : Adı geçen eser               |
| <b>A.Ş</b>   | : Anonim Şirketi               |
| <b>B.</b>    | : Basım                        |
| <b>bkz.</b>  | : Bakınız                      |
| <b>bsk.</b>  | : Baskı                        |
| <b>C.</b>    | : Cilt                         |
| <b>Çev.</b>  | : Çeviren                      |
| <b>Ed.</b>   | : Editör                       |
| <b>Der.</b>  | : Derleyen                     |
| <b>DİA.</b>  | : Diyanet Ansiklopedisi        |
| <b>DTCF.</b> | : Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi |
| <b>Haz.</b>  | : Hazırlayan                   |
| <b>MEB.</b>  | : Milli Eğitim Bakanlığı       |
| <b>s.</b>    | : Sayfa                        |
| <b>S.</b>    | : Sayı                         |
| <b>TDK.</b>  | : Türk Dil Kurumu              |
| <b>TDV.</b>  | : Türkiye Diyanet Vakfı        |
| <b>TTK</b>   | : Türk Tarih Kurumu            |
| <b>TY</b>    | : Tarih Yok                    |
| <b>Yay.</b>  | : Yayınları                    |
| <b>Yy</b>    | : Yayın Yeri Yok               |

| ÖZET                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |                                                            |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------|
| <b>Başlık:</b> Türk Ulus İnşası Sürecinde (1920-1940) Türk Romanında İdeolojik Söylemin Kavramsal Göstergeleri                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |                                                            |
| <b>Yazar:</b> Hürdünya Şahan                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |                                                            |
| <b>Danışman:</b> Prof. Dr.Yılmaz DAŞCIOĞLU                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |                                                            |
| <b>Kabul Tarihi:</b> 03/03/2022                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | <b>Sayfa Sayısı:</b> V (Ön Kısım)+338 (Ana Kısım)+ 23 (Ek) |
| <p>Bu tezde 1920-1940 arası Türk romanına yönelik ideolojik bir söylem analizi yapılması amaçlanmıştır. Bu süre zarfında roman yayımlanmış bütün yazarlara değinilmesi konunun kapsamını bir hayli genişleteceğinden yazarlar üzerinden bir sınırlamaya gidilmiştir. Birinci bölümde ideoloji ve söylem kavramlarına kuramsal bir çerçeve çizilmiş, romanın ideoloji ve söylem ile olan ilişkisine değinilmiştir. İkinci bölümde ise, 1920-1940 arası Türk romanının söylem çözümlemesine giden yolda dönemin tarihsel, siyasal ve sosyal arka planı, dönem romanının ana hatları ve çalışmaya konu olan yazarlar ve romanların genel bir çerçevesi çizilmiştir. Üçüncü bölümde ise dönem romanlarında karşımıza çıkan millet, din, muasırlaşma, kadın-erkek, eğitim gibi kavramsal göstergelerin romanlardaki yansımaları ele alınmış ve söylem deşifre edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda birincil metinler yakın okuma tekniği ve göstergebilimsel yöntem ile incelenmiş, elde edilen bulgular romanlar arası karşılaştırmaya tabi tutularak yazarların ideolojik söylemlerinin eserlerindeki biçim ve içerik özelliklerine izdüşümleri saptanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak kapsam dâhilindeki yazarların edebiyatı ve romanı ideolojik söylemin yansıtılmasının bir aracı olarak gördükleri ve ulus inşa sürecinde romanın oldukça işlevsel ve ideolojik bir rolü olduğu saptanmıştır. İdeolojik olarak birarada düşünülemeyecek yazarların benzer bir söylemi benimsedikleri, romanı devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak kullanarak resmî ideolojinin savunuculuğunu yaptıkları görülmüştür. Milliyetçilik ve ulus inşa süreci, romanda kendisine oldukça geniş bir yer bulmuş ve yeni ulusa yeni bir edebiyat yaratılmak istenmiştir.</p> |                                                            |
| <b>Anahtar Kelimeler:</b> Söylem, Söylem Analizi, İdeoloji ve Roman                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |                                                            |



| <b>ABSTRACT</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |  |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|
| <b>Title of Thesis:</b> Conceptual Indicators of Ideological Discourse In Turkish Novel (1920-1940) In The Turkish Nation Building                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |  |
| <b>Author of Thesis:</b> Hürdünya Şahan                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |  |
| <b>Supervisor:</b> Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |  |
| <b>Accepted Date:</b> 03/03/2022 <b>Number of Pages:</b> V (Ön Kısım)+338 (Ana Kısım) +23 (Ek)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |  |
| <p>In this thesis, it is aimed to conduct a discourse analysis on the Turkish Novel of 1920-1940. As the scope of this analysis would be greatly broadened by discussing all writers who published novels in this period, a limitation is made about the included writers. The first part presents a theoretical framework for the concepts of ideology and discourse, and the relationship of the novel with ideology and discourse is discussed. The second part draws a historical, political and social background for the discourse analysis of the Turkish novel of 1920-1940, the main outlines of the novel of the period and a general framework of the writers and novels that are studied. The third part includes the reflections of conceptual indicators such as nation, religion, modernization, man-woman and education encountered in the novels of the period on the contexts of these novels, and it is aimed to decode the discourse. In our study, primary texts are examined using the close reading method and the field of semiotics, and it is aimed to determine the projections of the ideological discourses of the writers on the characteristics of their contents and styles by making comparisons among the examined novels regarding the obtained findings. Consequently, it is determined that the writers in the scope of this study considered literature and the novel as an instrument of reflecting one's ideological discourse, and the novel had a highly functional and ideological role in the nation-building process. It is seen that writers that could not be considered side by side in terms of their ideologies adopted a similar discourse, and they defended the official ideology by using the novel as one of the ideological instruments of the state. The nationalism and nation-building process found a very broad place for itself in the novel, and it was aimed to create new literature for the new nation.</p> |  |
| <b>Keywords:</b> Discourse, Discourse Analysis, İdeologie and Novel                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |  |

# GİRİŞ

Söylem ve ideoloji üzerine çalışmalar son yıllarda gittikçe artmakta sadece edebiyat bilimiyle sınırlı kalmayıp tarih, sosyoloji, felsefe, psikoloji, dilbilim gibi bilimlere de kapsayacak şekilde geniş bir perspektifle ele alınmaya başlamıştır. Bu çalışmanın öncelikli amacı Türk romanındaki ideolojiyi yazarların eserlerindeki söylem üzerinden okumaktır denilebilir. Çünkü ideolojisiz bir sanat eseri, roman düşünmek neredeyse imkânsızdır. Her metin dolaylı ya da dolaysız olarak farklı ideolojik söylemlerin taşıyıcılığını yapmaktadır.

## Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusu 1920-1940 arası Türk romanında ideolojik söylemin çözümlenmesi ve söz konusu söylemin romanlar üzerinden kavramsal göstergeleriyle ortaya konulmasıdır.

## Çalışmanın Önemi

Edebiyat incelemelerinde ağırlık merkezinin iyice söylem analizine kaydığı son yıllarda Türk romanının söylem analizine tabi tutularak, söylemin göstergeleriyle deşifre edildiği çalışmalar sayıca çok azdır. 1920-1940 arası Türk romanının daha çok tematik çalışmalara konu edildiği, taşıdığı ideolojik söylemin üzerinde pek durulmadığı söylenebilir.

Dönem romanları farklı bakış açıları ve yöntemlerle pek çok çalışmaya konu edilmişse de ideolojik söylem analizi bakımından göstergebilimsel yöntemle yapılan çalışmalar azdır. Buradan hareketle biz de Türk romanında geniş bir zaman aralığında ve sayıda yazarların romanlarındaki ideolojik söylemini incelemeyi uygun gördük.

Türk romanı içerisinde genişçe bir bölümün ideolojik söylemini kavramsal göstergeleriyle inceleyen bu tezde, söylem bakımından zaman zaman ayrılan zaman zamansa birleşen yazarların eserlerine yansıttıkları ideolojik söylemi göstergebilimsel bir yöntemle değerlendirerek bu alanda bir boşluğu giderme yolunda alanda bir katkı sağlaması amaçlanarak, ardılı dönemlerin de benzer çalışmalarla aydınlatılması temennisi taşımaktadır.

## **Çalışmanın Amacı**

Bu çalışmada Türk edebiyatının bir dönemine damgasını vurmuş 1920-1940 yılları arası Türk romanının ideolojik söylemi kavramsal göstergeleriyle tespit edilip değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Bundan dolayı, incelemeye dâhil edilen her bir yazarın söz konusu yıllar aralığında yayımlanmış romanları araştırma kapsamına alınarak incelenmiştir. Böylece her bir yazarın eserlerinde karşımıza çıkan ideolojik söylemi göstergeleriyle analiz edilmeye çalışılmıştır.

## **Çalışmanın Yöntemi**

İdeoloji ve söylem son yıllarda üzerinde sıklıkla durulan kavramlardır. İdeoloji ve söylem çalışmaları farklı türdeki metinler üzerinde hız kazanırken roman da söz konusu çalışmalara oldukça uygun bir zemin teşkil etmektedir. Bu gerçekten hareketle çalışmamızda öncelikle ideoloji ve söylem kuramcılarının ideolojiyi ve söylemi tanımlamada kullandıkları tasnif ve tanımlamalarından faydalanılarak bilimsel bir zemin oluşturma yoluna gidildi. Tezin birinci bölümünde başvurduğumuz kuramcılar arasında ideoloji denince ilk akla gelen isimlerden Karl Marx'tan başlayarak, Louis Althusser, Antonio Gramsci, Karl Mannheim'ın yanısıra günümüze kadar uzanan tarihsel bir çizgi takip edilerek Jürgen Habermas, Michel Foucault, Terry Eagleton gelmektedir. Ayrıca Ferdinand de Saussure, Roland Barthes gibi dilbilim-göstergebilim kuramı çerçevesinde çalışmalar yapmış kuramcılardan da dil-ideoloji-söylem ilişkisi ekseninde faydalanılmıştır.

Çalışmamızda roman-ideoloji ilişkisi üzerinden ideolojik söylemin göstergeleri ortaya konulmaya çalışılırken teze dâhil edilen 1920-1940 arası 148 roman ve 36 yazarın metinlerindeki bazen doğrudan bazen dolaylı göstergeler çalışmanın ana merkezini oluşturmaktadır. Romandaki karakterler, zaman, mekân, anlatıcı gibi romanı oluşturan unsurlar bu bağlamda ele alınmış ve yazarların metinlere yansıyan söylemleri deşifre edilmiştir. Söz konusu söylem ortaya konulmaya çalışılırken büyük ölçüde göstergebilimsel yöntem kullanılmıştır.

Birinci bölümde öncelikle ideoloji, söylem, gösterge, roman kavramlarının ne anlama geldiği ve tarihsel gelişimi gözden geçirilmiş, daha sonra romanda ideoloji ve söylemin nasıl karşımıza çıktığı üzerinde durularak geniş bir kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Burada tartışılan dil-ideoloji, ideoloji-söylem, roman-ideoloji-söylem ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmış ve çalışmada kullanılan ideoloji ve söylem kavramsallaştırılmasına gidilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde 1920-1940 yılları arası Türk romanının siyasal, tarihsel ve sosyal arka planı ortaya konulmuştur. Söz konusu dönemdeki siyasal, tarihsel ve sosyal değişimler kronolojik bir şekilde ele alınmış, dönem romanı ve romancısı da yine aynı yöntemle tematik bir tasnife tabi tutulmuştur. Dönemin hâkim edebiyat anlayışının çerçevesi çizilmiş, teze konu olarak seçilen romanların dönem romanı içindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmaya konu olan yazar ve eserleri tespit edilirken çalışmanın derinliği ve hacmi düşünülerek popüler aşk ve tarih romanları çalışmanın dışında tutulmuştur. Teze konu olan yazarlar ve romanları alfabetik sıraya göre tasnif edilerek genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır.

Üçüncü bölümde, 1920-1940 arası Türk romanında ideolojik söylemin kavramsal göstergeleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda millet, din, modernleşme, yeni insan, eğitim kavramlarının romanlardaki göstergeleri tespit edilmiştir. Her bir kavram göstergebilimsel yöntem ile ele alınmış ve ideolojik söylem ortaya konulmuştur. Çalışma neticesinde görülmüştür ki dönemin hâkim ideolojisi Kemalizm dolaylı ve doğrudan olarak metinlere yansımıştır. Büyük ölçüde devletin resmi ideolojisi doğrultusunda eserler vücuda getiren yazarlar bir anlamda dönemin kanonunu da oluşturmuştur. Kanonik ya da kanon dışı tüm metinler aynı yöntemle ele alınmış ve az da olsa farklı ideolojik söylemlerin olduğu görülmüştür.

## BÖLÜM 1: İDEOLOJİ VE SÖYLEM

### 1.1. Tarihsel Süreç İçerisinde İdeoloji Kavramı

İdeoloji her dönemde farklı anlamlar yüklenen terimlerin başındagelmektedir. Sözcük özü itibariyle tartışmalı, tanımlanması güç ve kullanım yeriyle ilgili çeşitli anlaşmazlıkların olduğu bir kavramdır.

Kavramın geçmişine bakıldığında ardında Sanayi Devrimi'ni ve onunla birlikte gelen düşünsel zemini görürüz(McLellan, 2009:3). Ancak bu noktada Aydınlanma Dönemi'ne dolayısıyla ideoloji kavramını hazırlayan düşünsel arka plana da kısaca bakmak gerekir. Söz konusu düşünsel zemini daha iyi anlayabilmek için Francis Bacon'ın, Adrien Helvetius'ın ve Deitrich Holbach'ın düşünceleri bize yol gösterecektir.

Francis Bacon'(1561-1626)ın “İdol Öğretisi” bu noktada önemlidir çünkü ideolojinin kavramsallaşarak Destutt de Tracy tarafından kullanılana kadar geçen sürede dönemin düşünürleri üzerinde etkisi epey fazladır. Bacon'a göre yanlış kavramlar insan aklının çalışmasını ve insanın gerçekleri görmesini engellemektedir (Aktaran Lenk 1984: 50). Bu durumda Bacon, insan aklının tıpkı sirklerdeki aynalar gibi, görüntüyü kırarak, farklılaştırarak biçimler oluşturduğunu ifade eder; bundan dolayı da idollerin akıl üzerindeki etkisini kırmak ve akli olabildiğince saflaştırmak gerektiğine inanır (Özbek, 2011: 21). Bacon'ın bu görüşleri Aydınlanma Dönemi'nde Fransız düşünürlerin kiliseye ve dogmalara karşı yönelttikleri mücadelenin zemini ve aracı olmuştur (Özbek, 2011: 21). Devletin akıl dışı temelleri ve din Bacon'ın ifadesinden hareketle birer “İdol” olarak görülmüş ve bunların insan aklı üzerindeki etkisi kırılmak istenmiştir. Böylece Bacon'ın “İdol Öğretisi” bir toplum eleştirisine dönüşmüştür (Özbek, 2011: 22).

“İdol Öğretisi”nin bu görüşleri Aydınlanma Dönemi'nin iki önemli ismi Helvetius ve Holbach'ı da etkiler. Adrien Helvetius'a (1711-1771) göre “Fikirlerimiz, içinde yaşadığımız toplumun zorunlu sonuçlarıdır”(Aktaran Barth, 1974: 53). Helvetius, kişisel çıkarlarla toplumsal varoluş arasında bağlantı kurar ve insanın doğasında olan kendini sevmeyi “güç” ile ilişkilendirerek “gücü sevme” noktasında toplumsal bir ilişki ileri sürer. İnsanların toplumsal varoluşları söz konusu bu güç sevme üzerine kurulur ve ideler bu gücün saklanması işlevini yüklenirler (Özbek, 2011: 26). Güç ise toplumsal

yaşamı ve insan davranışlarını şekillendirerek halkın toplumsal baskı altında tutulmasına sebep olur. Helvetius'a göre baskı altında tutulan halk bunun farkında değildir ve bunu toplumsal yaşamın doğal bir parçası olarak görmektedir. Helvetius bu noktada asıl eleştirisi din adamları ve politikacılara yöneltir. Bu düşünceleriyle de Helvetius, Aydınlanma Dönemi'nin düşünsel hazırlayıcılarından biri olmuştur (Özbek, 2011: 28).

Dietrich Holbach (1723-1789) ise yine Helvetius gibi düşünceleriyle Aydınlanma Dönemi'ne ışık tutan bir diğer önemli filozoftur. Holbach da eleştirisini din adamları ve yöneticilere yöneltir onların ideler aracılığıyla halkın önyargılar ve yanılsamalar içinde kalmalarını sağladıklarını ve bunun da iktidarlarını sağlamlaştırmak için gerekli olduğu düşüncesini ileri sürer. Bu açıdan Holbach, din kurumları ile devlet arasındaki ilişkiyi aralar ve dinin iktidarı sağlamlaştırmak etkisini eleştirerek kilise ile devletin iç içe geçtiğini, toplumu değiştirme ve şekillendirme amacı güttüğünü ifade eder (Özbek, 2011: 31). Bacon, Helvetius ve Holbach yukarıda yer verdiğimiz düşünceleriyle ideoloji kavramının yaratıcısı olan Destutt de Tracy'nin ortaya koyduğu düşüncelerin arka planını oluşturmaktadır.

İdeoloji sözcüğü ilk olarak 1796 yılında Fransız filozof Destutt de Tracy (1754-1836) tarafından kullanılır (Aktaran Althusser, 2003: 75). Tracy fr. *Idée* düşünce, inanış anlamında olan sözcükten “*idéologie*” terimini üretir. “Yunanca *idea* (görülen biçim) sözcüğüyle *logos* (bilgi) sözcüğünün birleştirilmesiyle yapılmış ve *düşünbilim ya da düşünceyi inceleyen bilim* anlamında ileri sürülmüştür” (Hançerlioğlu, 1979: 200). Tracy, sözcüğü ilk kez 1796-1798 yılları arasında Paris'teki Ulusal Enstitü'ye sunduğu “*Memorie sur la Faculte de Penser*” adlı bildiride kullanmış ve daha sonra *Elements d'ideologie* (İdeolojinin Temel Esasları) adlı çalışmasında yine aynı anlamda kullanmıştır (Çağan, 2008: 11). İdeoloji günümüzde “nesnel olmayan fikir ürünü” anlamını çağrıştırıyorsa da o dönemdeki ‘ideoloji’ terimi yansızdır ve çok geniş kitlelerce kullanılır (Mardin, 1992: 20).

İdeoloji önceleri düşüncelere ilişkin bilimsel araştırma anlamına gelirken kısa bir süre sonra sözcük düşünce sistemleri anlamına gelmeye başlamıştır. Bu durumu oldukça ironik bulan Eagleton da bu durumun köklerini Aydınlanma Dönemi'nde arar (1991: 95).

Ortaya çıkışında olumlu bir anlama sahip olan kavram zaman içinde olumsuz anlamlar da içerir. Fransız Akademisi, ilk kez 1835’te sözlüğün 3. baskısında ilgili kavrama yer verir. Bu sözlükteki tanım şöyledir: “Düşünceler bilimi, düşüncelerin kaynağı ve kuruluşu hakkındaki dizge”. Genel olarak bu kavram belli bir dönemi, toplumu ya da sınıfı yönlendiren düşünceler, inançlar, değerler ve doktrinler bütününe belirtir (Cevizci, 1999: 448). Destutt de Tracy, ideoloji ile ilgilenen kişi için “idéologue” sözcüğünü kullanır. “Idéologue” ise ideolojistleri küçümsemek için Fransız yazar Chateaubriand’ın kullandığı ve Napoléon’un meşhur ettiği bir sözcüktür. Napoleon Bonaparte (1769-1821), iktidarı ele geçirmesi için rakip olarak gördüğü bir grubu ideologolarak niteler. Napoléon “Ben metafizikten anlamam. Metafizikçiler baş düşmanımdır. Onlara *ideolog* adını taktım” der (Aktaran Meriç, 1996: 261). Yine onun ünlü “İdeologlarla hiçbir şey yapılamaz” deyişi ile bu kesime olan yargısı kolayca görülebilir. Yani Napoléon’un anlatımında metafizikçilerle ideologlar kötü insanlardır. “Idéophobe” ise, ideolojistlerin Napoléon’a taktıkları addır. Sonuç olarak denilebilir ki Napoleon’a kadar bir anlamda “doğru düşünme bilimi” anlamına gelirken onunla birlikte sözcük ters bir anlam edinmeye başlar.

Uzun tarihi boyunca gerek olumlu gerek olumsuz anlamıyla, açık ve net bir tanımı ifade etmeden süre gelen ideoloji kavramı, Karl Marx’a (1818-1883) gelindiğinde yönünü ve anlamını bulur çünkü ideolojiye asıl anlamını ve yönünü kazandıran Marx ve Marksist gelenek olmuştur (Çağan, 2008: 14). Marx ideoloji kavramını tek ve sabit bir anlamda ele almamıştır. Marx’ın ideoloji kavramını farklı bağlamlarda farklı anlamlarla kullanması, Marksist gelenekteki çok zengin ideoloji tanımlarını besleyen, belki de en önemli sebep olmuştur.

Marx ideoloji kavramının anlamını köklü bir değişime uğratmıştır. Fransız ideologların anlayışına göre ideoloji, kişisel görüşleri açıklamaktan ibaretken, Marx’ın ve Engels’in anlayışına göre incelenen nesne, dönemin ve toplumun görüşlerinin tamamını açıklamaktaydı (Lefebvre, 1996: 57-58).

Bu anlayış Marx ve Engels’in, bilincin temellerini toplumsal pratiklerde aradıklarına dair delil oluşturmaktadır. İlgisinin büyük bir kısmını insanın toplumsal pratikleriyle, bilinci arasındaki ilişkinin niteliğine ayıran Marx, bu ilişkiyi anlama çabasında zorunlu olarak dönemin idealist ve materyalist felsefeleri arasındaki polemiklere bulaşmıştır

(Sancar, 1997: 11). Materyalist bir felsefe kuran Marx ideoloji kavramının da dâhil olduğu bütün üst yapı kurumlarını alt yapının belirlenimi altında kabul etmiştir. Yani ona göre ideoloji kişisel kanaatlerin ifadesinden çok daha fazlasıdır. Nitekim Marx ve Engels bu materyalist gerçeği ifade ederken düşüncelerin ortaya çıkışını yaşamın maddi gerçekliğine ve insanlar arasındaki maddi ilişkilere dayandırır (Marx- Engels, 1992: 41-42).

Marx'ın ideoloji kavramında üç farklı anlam göze çarpmaktadır. Bunlar kabaca *yanlış bilinç* olarak ideoloji, *yansıtma* olarak ideoloji ve *hegomonya ilişkileri* bağlamında ideoloji olarak tanımlanabilir. Marx'ın ilk kullanımında ideoloji gerçeklik ilüzyonu ya da kaybına karşılık geliyordu (Vincent, 2006:6). Marx bu durumu anlatırken meşhur *camera obscura*<sup>1</sup> metaforuna başvurmuştur. Marx, Friedrich Engels'le (1820-1895) birlikte yazdıkları *Alman İdeolojisi* adlı kitapta, bu metaforu, ideolojilerin işlevini açıklamak amacıyla kullanır. Buna göre bilinç tüm ilişkilerde baş aşağı bir şekilde görünür ve ideolojiler bunun sebebidir. Bir anlamda gerçekliği baş aşağı görmemize sebep olurlar (Marx –Engels, 1976: 45).

Marx ve Engels bu metafor aracılığıyla ideolojinin gerçekliğin çarpıtılması, bilinmesinin engellenmesi ya da baş aşağı edilmesi şeklindeki anlamına göndermede bulunmuş olurlar. Marx'ın ideoloji kavramına yüklediği ikinci anlam gerçekliğin yansıtılması durumuyla ilgilidir. Yani ideoloji ortaya atılan bu anlamıyla bir yansımadan ziyade, gerçekliğin bilinç düzeyinde yansımaya karşılık gelir (Sancar, 2005:335). Çünkü Marx'ın anlayışına göre bir praksisten doğan toplumsal bilinç, ancak çok belli durumlarda praksis'in yansıması olabilir; yani, ancak praksisaçıkça tam bir yansımadan söz edilebilir (Lefevbre, 1996:59-60).

Marx'ın ideolojiye ilişkin oluşturduğu üçüncü anlam ise, egemen sınıfın çıkarlarıyla ve bu çıkarların yeniden üretilmesiyle ilgili olan düşüncelerle ilgilidir. Nitekim Marx'a göre düşünce biçimleri, ancak şeyleri oldukları gibi resmetmedikleri ve bu yanlış sunum belirli kesimlerin çıkarlarına hizmet ettiği sürece ideolojiktir (Giddens, 2005:343).

---

<sup>1</sup>“ ‘Camera obscura’, karanlık kutu ya da fotoğraf makinesi anlamına gelmektedir. İçerisinde ters ya da baş aşağı duran görüntü oluşur. “Camera obscura” benzetmesini yapan, bu metaforu kullanan Marx'tır. <http://marksistarastirmalar.blogspot.com.tr/2013/07/camera-obscura-nedir-Mahmut-Boyunegmez.html> 27.11.2016 tarihinde erişildi.



Bundan dolayı Marx, egemen sınıfın reel çıkarları ile hâkim düşünceler arasında doğrudan bağlantı kurar. Ona göre üretim araçlarını elinde tutan egemen sınıf, bu gücüyle ideolojinin oluşumunu ve bu oluşuma katkı sağlayan araçları da kontrol etmektedir (Sancar, 1997: 14).

Marx'ın ideoloji bağlamında ürettiği düşünceler içerisinde bahsedilmesi gereken kavramlardan biri de *meta fetişizmidir*. Marx ideoloji kavramını 1852'den sonra kullanmaz ve onun yerine Kapital'de 'metanın fetiş niteliği (Durand, 2002: 92) kavramını kullanır. Marx meta fetişizmi bağlamında ideolojiyi praksis kavramı ekseninde açıklar. Buna göre; ideolojik formlar aslında nesnel gerçekliğin bilinçlerde yarattığı zorunlu ve kaçınılmaz bir yanılsamadır(Sancar, 1997: 17).

Marx'ın ideoloji anlayışı ve farklı bağlamlarda yeni anlamlar edinen yapısı ya da ideoloji anlayışını kurarken başvurduğu kimi metaforlar birçok sosyalsayilimci tarafından eleştirilmiş olsa da, bu düşünceler hem Marx sonrası Marksistler tarafından hem de Marksist olmayan birçok düşünür tarafından yeni düşünceler oluşturmak amacıyla etkili bir biçimde kullanılmıştır.

Marksist gelenek içerisinde, ideolojiyi pejoratif anlamından sıyrarak, onu bir sınıfa uygun bir düşünce biçimi (Barrett, 1996:33) şeklinde yorumlayarak büsbütün olumlu bir anlamla buluşturan Vladimir Lenin (1870-1924) olmuştur (Mardin, 2000:19). Lenin'le olumlu bir anlam edinen ideoloji, yirminci yüzyıla gelindiğinde oldukça karmaşıklaşır. Bu noktadan itibaren kavramın bağlamı değişir. Bu doğrultuda Antonio Gramsci'ye (1891-1937)değinilmesi gerekmektedir. Gramsci'nin çalışmalarıdaki ana kavram ideoloji değil iktidar kavramıdır (Eagleton, 1997:195).Gramsci'nin bu bağlamdaki önemi, kapitalist devletin zor kullanmaya dayalı iktidarını vurgulamak yerine, bunu görünmez kılacak iktidar biçimlerine dikkat çekmesinden dolayıdır. Böyle bir iktidar, ideoloji ile imkânlıdır ve iktidar kavramında somutlaşır (Sancar, 1997:28). İdeolojinin en sofistike kullanımlarından birini temsil eden Gramsci için ideoloji, kökleri dil ve kültürde de olsa, genelde politik doktrin için daha geçerli bir kavram konumundadır. Onun dikkat çektiği nokta ideoloji ile iktidar ve tahakküm arasındaki karmaşık ilişkidir. Gramsci'ye göre iktidar, daha sonra Althusser'de de görülecek anlayışa benzer biçimde, yalnızca kaba yasal ya da fiziksel baskıyla değil aynı zamanda dil, ahlak, kültür ve sağduyu yoluyla da işlerlik kazanır (Vincent, 2006: 10-11).

İdeolojiyi bütünüyle homojen bir kavram olarak değerlendirmeyen Gramsci, ideolojiyi keyfi ve organik olarak ayırır. Ona göre keyfi ideolojiler kişisel spekülasyonlar ortaya atarken organik ideolojiler toplumsal ve sosyal bütünlüğü sağlarlar. Gramsci, toplumun devamlılığı için organik ideolojilerin yapısal bir zorunluluk olduğu düşüncesinden hareketle onların egemen sınıfın iktidarı için gerekliliğinden ve iktidarın gücü etrafında toplumsal bütünleşmeyi imkânlı hale getirdiklerini ileri sürer (Sancar, 1997:32).

Marksist gelenekten beslenerek, o geleneğin ifade ettiği bağlamdan daha farklı bir yere varan Karl Mannheim (1893-1947), *İdeoloji ve Ütopya* (1929) adlı eserinde kapsamlı bir ideoloji teorisi ortaya koymaya çalışır. Mannheim'e göre, ideolojiler zaman zaman yıkıcı olabilirler, ancak genellikle kurulu düzeni sürdürmeye çalışırlar (2004: 67). Toplumsal hayatta ideolojilerle aynı önem derecesine sahip ütopyalar ise geniş ölçekli bir değişme önererek, geleceğe bakma ve var olan toplumsal gerçekliğe meydan okuma eğilimindedirler. Mannheim'in ideoloji görüşünde özel ideoloji anlayışıyla total ideoloji anlayışı ayrımı söz konusudur. Özel anlayış, kişi açısından yaklaşır ve önemli olan, kişilerin muhalifleri karşısındaki psikolojileri ve ilgileri/çıkarlarıdır ki kişimuhalifin konumunu zayıflatma amacındadır. Total ideoloji anlayışı, ideolojiyi kolektif bir kültürün ve dönemin düşünce biçiminin değerlerine göre ele alır. Başka bir söyleyişle burada önemli olan düşünce yapısının ürünüdür (Vincent, 2006: 11-12).

Özel ve total ideoloji kavramları birbiriyle bağlantı içindedir. Her iki ideoloji tanımında da düşünceler bir anlamda onları ifade eden kişilerin toplumsal ortamlarının ürünü olarak ele alınır. Ancak özel ideolojide sadece karşı tarafın beyanları ideolojik olarak ele alınırken, total ideolojide onun tüm kavramsal aygıtı sorgulanır (Giddens, 2005:339).

İdeoloji tartışmalarına katılarak Marksist geleneği farklı bağlamlarda, yeni anlamlarla sürdüren bir diğer isim ise Frankfurt Okulu'nun devamcılarında kabul edilen Jürgen Habermas (1929-)'tır. Ona göre ideoloji kavramının tarihsel ve düşünsel gelişimini onun eleştirisiyle beraber ele almak gerekmektedir. Habermas'a göre, modern bilimlerin yerine geçmeye çalışırken önceki ideolojileri eleştirerek ve kendi meşruiyetlerini oluşturmaya çalışmaktadırlar. Ve Habermas ideolojileri bu noktada burjuva sınıfının ortaya çıkış süreciyle ele almaktadır (Habermas, 1993: 45).

İdeolojiyi doğrudan bilimin karşısına koymayan Habermas'a göre, çağımızda bilim ve teknoloji kaynaşması ve burjuva 'tam mübadele' fikirlerinin temelden çürütülmesiyle 'teknokratik biliç' hâkim ideolojiye dönüşür. Ona göre ideoloji eleştirisi, çarpıtılmış iletişimin kaynaklarını ortaya çıkarmakla ilgili bir durumdur. Çünkü ideolojinin kendisi iletişimle ilgili sembollerin bir tezahürü veya boyutunu yansıtır: Bir sembol sistemi, çarpıtılmış iletişim koşullarında kullanıldığı sürece ideolojiktir (Giddens, 2005:346-347).

İdeoloji nedir sorusuna cevap ararken değinmemiz gereken isimlerden biri de Louis Althusser (1918-1990)'dir. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (Yazılar-1978) ve *Marx İçin* (1965) kitaplarında Marksist geleneği, yeni bağlamlarda sürdürmüştür.

Althusser'e göre öncesiz ve sonrasız aynı zamanda bilinçdışı özellikler taşıyan ideoloji, kişiyle onun dünyası arasındaki ilişkinin açıklanmasını sağlar. Bir nevi dünyayı nasıl yorumladığını gösterir (Althusser, 2014: 68-69). Althusser'e göre ideoloji, insanları bilgilendirirken aynı zamanda dönüştürür ve yaşamsal ihtiyaçlarını da karşılar. Ayrıca da toplumsal bütünlüğü sağlamak açısından değerlidir. İdeolojinin bilinçdışılığına sıkça atıf yapan Althusser'e göre, ideoloji tıpkı bilinçdışı gibi ebedidir. Ayrıca ideoloji, bilinçdışıdır ve onu anlayabilmek için belli bir ideolojik sistem içine bastırılmış olan şeyleri araştırarak, belirtilerin ve ipuçlarının izini sürmeliyiz(Shummway, 1999: 374).

İdeoloji tartışmaları Michel Foucault (1926-1984)'nın çalışmalarıyla farklı bir alana taşınmıştır. Foucault söylem kavramıyla hem klasik Marksizmin kategorilerini açıkça reddetmiş, hem de en bütünlüklü bir biçimde ayrıntılandırılmış ve geliştirilmiş bir teorik sistem seçeneği sunmuştur (Barett, 1996: 143).

Söylemin en temel kavramlarından biri dildir. Dil, anlamlandırma edimi (semiosis) boyunca anlamı kuran ideolojinin bir parçasıdır (Hall, 1998: 74). İdeoloji kavramı yerine söylemi kullanan Foucault bir yandan ideoloji kavramını kullanmanın getirdiği sakıncaları gösterirken, bir yandan da söylem kavramıyla ideolojinin dille olan ilişkisini deşifre etmeye çabalar. Çünkü söylem dil içinde ortaya çıkar, dille anlam kazanır. İşte bu noktada ideoloji ise, söz konusu anlamın kişiler ve gruplar tarafından nasıl kendi çıkarları için kullanıldığını ele alır(Sancar, 1997: 89). Foucault söz konusu kavrama çekince koyduğunu ifade etmektedir. Bunun nedenlerinden ilki, ideolojinin, alternatifi

olduğu hakikat rejimine karşı başka bir hakikat rejimi oluşturmaktadır. İkinci olarak ideoloji, verili bilince sahip hümanist, bireysel bir özneye dayanmaktadır. Son olarak da ideoloji, kavram olarak yer aldığı Marksist teoride kendi altyapısı olan ekonomik belirleyiciye göre ikinci konumda olması gerekirken bu kavram, temel üstyapı modelini oluşturmuştur (Barett, 1996: 138).

Kısacası “‘en bilinçli’ ve ‘görünür’ biçimiyle ‘söylem olarak ideoloji’, burada egemen sınıflar veya grupların üyelerinin sınıfsal çıkarları veya grup çıkarlarını artırmak için iletişim becerilerini kullanmalarını yahut iletişimi doğrudan yönlendirmelerini gerektirir” (Giddens, 2005:365). Nitekim ideoloji, bir nevi gerçekliği yeniden üretir ve bunun için söyleme ihtiyaç duyar. Gerçek ancak söz konusu söylemin süzgecinden geçirilerek bize ulaşır (Uras, 1993: 39).

Görüldüğü üzere ideolojinin tek ve her durumda kullanmaya yetecek yetkinlikte ve herkesin üzerinde hem fikir olduğu bir tanımı yoktur. Pek çok düşünür, felsefeci ve yazar tarafından ideoloji kavramının kullanışlı ama birbiriyle çelişik birçok anlamı tespit edilmiştir. Örneğin Terry Eagleton (1943-) *İdeoloji* kitabının hemen başında “Toplumsal yaşamdaki anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci; Belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi; Bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler; Bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya hizmet eden yanlış fikirler; Sistemli bir şekilde çarpıtılan iletişim; Özneye belirli bir konum sunan şey; Toplumsal çıkarlar tarafından güdülenen düşünme biçimleri; Özdeşlik düşüncesi; Toplumsal olarak zorunlu yanılama; Söylem ve iktidar konjonktürü; İçinde, bilinçli toplumsal aktörlerin kendi dünyalarına anlam verdikleri ortam; Eylem-amaçlı inançlar kümesi; Dilsel ve olgusal gerçekliğin karıştırılması; Anlamsal (semiotik) kapanım; İçinde, bireylerin, toplumsal yapıyla olan ilişkilerini yaşadıkları kaçınılmaz ortam; Toplumsal yaşamın doğal gerçekliğe dönüştürüldüğü süreç” gibi on altı farklı ideoloji tanımı sıralamaktadır (1996: 18). Eagleton’un tespit ettiği tanımlar, ideolojinin olası bütün tanımlarını içermemek gibi bir özelliğe de sahiptir. Nitekim kitabının ilerleyen sayfalarında, ideolojinin gittikçe belirginleşen altı farklı tanımından bahsetmekte ve onları; toplumsal yaşamdaki fikir, inanç ve değerleri üreten maddi süreç; bir grubun ya da sınıfın içinde bulunduğu durumu simgeleyen inanç ve fikirler; iktidarın yeniden üretilmesini ifade eden söylemsel alan; grup çıkarlarının

meşrulaştırılması; bir yönetici grubun fikirlerinin çarpıtma yoluyla meşrulaştırılması ve toplumun maddi yapısından kaynaklanan inançlar sistemi olarak tespit eder (Eagleton, 1996: 55-57). Eagleton'ın ifade ettiği üzere tek bir tanım yapmak güçleşmektedir. Yaşanan bu durum hem kavramın kayganlığından hem de kavramın bir sistematığe ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır. Nitekim bu ihtiyacı fark eden bazı siyaset bilimciler tarafından farklı anlam kümeleri içinde kavramın belirginleşen tanımları belirli başlıklar altında toplanmaya çalışılmıştır.

Andrew Vincent (1951-) de bu amaç bağlamında ideolojinin farklı anlamından söz eder. Vincent'e göre bu anlamlardan birincisi Tracy'nin yeni bir düşünceler bilimini tanımlamayı amaçlayan kullanımı, ikincisi ise seküler liberal cumhuriyetçilik biçimine yakınlığın göstergesi olmaya başlamasıdır (Çağan, 2008: 13).

David Mclellan (1940-) ise ideoloji kavramına dair iki önemli yaklaşımdan söz eder. Mclellan'a göre birinci yaklaşım, kavramı ilk kullanan Tracy ve çevresinin, toplumun görüş birliğine vurgu yapan ve ideolojiye derin bir düşünce ile ulaşabileceğini öngören görüşüdür. Diğer yaklaşım ise, Marx ve Hegel gibi isimlerle birlikte Habermas'a kadar uzanan bir düşünürler kümesini içeren, gerçeğe ulaşmanın nesnel bir yolu olup olmadığı konusunda şüpheler taşıyan yaklaşımdır (Mclellan, 2005:9-10).

Serpil Sancar ise ideoloji kavramını şekillendiren üç ayrı yaklaşım tespit eder. Sancar'a göre söz konusu yaklaşımların ilki, Marx'a atıfla yanlış bilinç olarak ifade edilen gerçeğin çarpıtılması ile ortaya çıkan olgulardır. Bir diğer yaklaşım ise mevcut toplumsal yapının sürekliliğini sağlamak için bir nevi yapının kendini yeniden üretmesinde ortaya çıkan süreçtir. Bu da egemen ideoloji kavramıyla açıklanabilir. Son yaklaşım ise dilsel pratikler ve söylem kavramı ile birlikte ele alınmasıdır (Sancar, 1997:7).

İdeoloji kavramının tek ve herkes tarafından kabul edilen bir tanımını yapmak güçse de çalışmada ideoloji kişinin ya da toplumun etrafını ve dünyayı algılama ve yorumlama biçimini gösteren bir sistem (Van Dijk, 1998: 89) genel tanımı çerçevesinde kullanılmıştır. Bu noktada denilebilir ki ideolojiler bizim ne olduğumuzu belirleyen, nerede durduğumuzu gösteren ve ötekiyle kurduğumuz ilişkilerin önemli simgeleridir ve toplumsal yaşam içerisinde içinde bulunduğumuz grup tarafından da paylaşılan

fikirlerin de temeli olarak tanımlanabilirler (Van Dijk, 1998: 90). Toplumsal yapıda gücü elinde bulunduranlar, kendileri dışındakilerin dünyayı kendi bakış açılarından algılamalarını sağlamak için ideolojiyi kullanarak toplumu yeniden yapılandırmak istemektedirler ve bu süreçte de en etkili araç olarak dili kullanırlar.

### 1.1.1. İdeoloji ve Dil İlişkisi: Göstergelerin İşlevi

İdeoloji, denilebilir ki düşünceyi inceler ve sistematik bir şekilde toplumu yönlendirir. “İdeoloji, belirli bir siyasal düşünürün fikirlerinin sistematigi değildir” (Mardin 1992a:15). İdeoloji kişilerin ya da toplumların etrafını, dünyayı ve kendilerini anlama, ifade etme ve yorumlama biçimini içeren bir sistemdir (Van Dijk, 1998).

“İdeoloji için temsil, söylem, simgeleştirme, düşünme, düşünce gibi kavramlar önemlidir” (Tremblay,1990: 81). Böylece ideoloji, gerçekliği dil ile yeniden üretir. Bunu ise göstergeler aracılığıyla yapar. Dilin toplumla ilişkisi, dilin sosyal bir varlık olarak kabul edilmesinin önemi tam da bu noktada değer kazanmaktadır. Böylece dil bir anlamda kontrolü sağlayan ideolojik bir mekanizma olarak karşımıza çıkar.

Birey-toplum-dil ilişkisinde toplumu yönlendirme, düşünce dizgesini değiştirme noktasında bir yol, yöntem seçilmelidir. “Bu nedenle her ideoloji tutarlı ve açık olan bir değerler dizgesini (fr. *systeme de valeurs*) önvarsayar” (Yıldız-Günay, 2011: 161). Toplumun bu değerler dizgesine göre düşünmesi istenir. Düşüncenin kabul edilmesi, içselleştirilmesi ise dil yoluyla gerçekleştirilir. Oliver Reboul (1925-1992)’a göre her ideolojinin kendine has bir dili vardır (1980: 76).

Yazar/konuşmacı metninde kullandığı dil dizgelerini; anlatmak istediği mesele, amacı, ulaşmak istediği hedef kitle ve benzeri sebeplerden ötürü bilinçli bir seçime tabi tutar. Yazarın/konuşmacının belli bir toplumsal yapının üyesi olduğu da göz önünde bulundurulursa dil aracılığıyla var olan gerçekliğin ters yüz edilerek yeni bir gerçekliğin kurgulandığı görülür. Kullanılan göstergeler yazarın söylemini yansıtır ve ideolojiden bağımsız değildir.

Dil üzerine yapılan çalışmaların artması, göstergebilim alanındaki çalışmaların gelişmesiyle dil-ideoloji ilişkisinin açıklanması kolaylaşmıştır. Dilbilimin gösteren⇔ gösterilen = gösterge formülü geliştirilerek yeni bir metin çözümleme yöntemi geliştirilmiştir (Kıran, 1990: 51).

Ferdinand de Saussure (1857-1913)'ün gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiyi temel aldığı görüşleri kendisinden sonraki dilbilim çalışmalarına da öncülük etmiş ve Saussure bu görüşleriyle çağdaş dilbilimin kurucusu kabul edilmiştir. *Genel Dilbilim Dersleri*'nde dilin ne olup olmadığı üzerinden ilerleyen Saussure dilin toplumsallığına vurgu yaparak dil/söz ayrımına gider ki ona göre söz bireyseldir. Söz dilin bireysel kullanımudur. Dil ise göstergelerin kendi aralarında kurdukları ilişkiden ortaya çıkar. Dilin, göstergeler dizgesinden oluştuğunu kabul edersek dilin ve gösterenin önemi daha iyi anlaşılır (Saussure, 1998: 33-35, 46). Söz konusu dizgenin temel ögesi göstergedir. Saussure'e göre dil gösterge= gösteren $\Leftrightarrow$  gösterilen ilişkisidir. Gösteren işaret edilen kelimenin insan zihninde canlandırdığı ses imajı iken gösterilen söz konusu kelimenin ifade ettiği kavramdır. Saussure bu temel kavramları “ağaç” sözcüğü üzerinden izah etmeye çalışır. Örneğin Türkçede ağaç dediğimiz zaman a+ğ+a+ç seslerinin biraraya gelmesi ile oluşan ağaç sözcüğü gösteren, sözcüğün bizde uyandırdığı ise gösterilendir ki her kişinin zihninde farklı bir ağaç kavramı canlanır, bu ikisinin birleşimi ise göstergeyi oluşturur. Dil de söz konusu göstergeler arası ilişkidir ve dilin kendine has bir düzeni vardır.

Gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki aynı zamanda çizgiseldir de (Rifat, 1990: 17). Yine ağaç göstergesi üzerinden ifade edecek olursak a+ğ+a+ç gösterenini bir araya getiren seslerin ilişkisi nedensizdir, kavram olarak ifade edilen ağacın ise bu seslerle bir ilişkisi ise yoktur. Dolayısıyla dilsel göstergede gösterilen ile gösteren arasındaki ilişki nedensizdir çünkü ikisi arasındaki ilişki bireysel değil toplumsaldır (Rifat, 1990: 17). Örneğin ağaç göstereni İngilizcede “tree” dir ve farklı dillerde farklı gösterenlerle ifade edilmesi dilin toplumsal kullanımı ile ilgilidir. Peki, çizgisellikle neyi ifade etmeye çalışmıştır Saussure? Ona göre gösteren işitseldir ve bu ise zaman içinde oluşur (Saussure, 1998: 115). Ağaç göstergesini oluşturan seslerin bir araya gelmesi zaman içinde gerçekleşir. Gösterge ise zaman içinde aynı kalabileceği gibi değişebilir de.

Saussure'ün ortaya attığı önemli diğer iki kavram ise “artsürem” ve “eşsürem” dir. Dil denen dizgeyi dilin geçirdiği tarihsel, evrimsel süreci gözeterek incelemek onun artsüremliliğini gösterir. Yine ağaç göstergesi üzerinden düşünecek olursak ağaç sözcüğünün tarihsel geçmişini de gözeterek bir inceleme yapmak artsüremliliğin dilbilimin

çalışma alanına girer. Eşsüremlilik ise “aynı zaman kesiti içinde yer alan ve bir dizge oluşturan öğeleri”n (Rifat, 1990:18) ele alınmasıdır.

Saussure’ün dile getirdiği kavramlardan biri de “değer”dir ki ona göre göstergeler içinde bulundukları dizgeye göre anlam kazanırlar, tek başlarına bir değerleri yoktur. Saussure dilbilimi de daha geniş bir bilim dalı olarak düşündüğü göstergebilimin bir alt dalı olarak düşünür (Rifat, 1999: 18).

Saussure’ün göstergeler hususunda dikkati çektiği bir nokta ise dil-ideoloji ilişkisinin kurulması noktasında önem taşımaktadır. Ona göre, gösteren kullanan kişi tarafından özgürce seçilmiş gibi görünse de dile o gösterge zaman içinde toplum tarafından zaman içinde oluşmuş kabullerin bir sonucudur ve toplumsal kurallar gibi kuşaktan kuşağa aktarılır (Saussure, 1998: 117). Saussure dili toplumsal bir çerçeveye oturtur. Gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiden bakılacak olunursa gösterileni ideolojiyle ilişkilendirmek mümkündür. Çünkü gösterilen işaret edilenden hareketle bir anlamlandırma sürecini temsil eder. Gösterilen aracılığıyla kullanılan dil, var olan gerçeği değiştirebilir, onu gerçekmiş gibi gösterbilir ya da gerçek olduğunu iddia ederek baskı da yapabilir (Uçan, 2008: 315). Düşüncenin temel taşıyıcısı ve aktarıcısı dil aracılığıyla yeni göstergeler üretebilen insan bir dizge oluşturabilir. İşte bu dil dizgeleri de ideolojiden bağımsız değildir.

Gösterilenlerin ideolojik yapısı, ideoloji ile ilişkileri hususunda Roland Barthes (1915-1980), *Çağdaş Söylenler* (1957) adlı önemli eserinde mitleri bu görüş doğrultusunda ele almıştır. Ona göre mitler, çok ve farklı sayıda kültürel anlamlar taşıyan ve egemen sınıfın ideolojisinin taşıyıcılığını yapan göstergeler dizgesidir (Barthes, 2014: 175-177). Barthes, Saussure’ün dili etimolojik incelemelerden çok daha öteye taşıdığı düşüncelerine düz anlam ve yan anlam kavramlarını da ekler. Göstergeleri düz anlam içinde okumak somut bir çözümlemeyi kolaylaştırırsa da Barthes gösterilen ile gösteren arasında kişinin ilişki kurma sürecini anlamlama olarak ifade eder ve anlamlama dizgesinin ise bir içerik bir de anlatı düzlemi olduğunu dile getirir (2014: 54, 84).

“Kendisi de bir dizge olan yananlam, gösterenler, gösterilen ve bunları birbirine bağlayan bir oluş (anlamlama) kapsar. Her dizge için de ilk elde, bunun bir dökümünü yapmak gerekir. *Yananlamlayıcılar* diye adlandıracağımız yananlam gösterenleri, düzanlam dizgesinin *göstergelerinden* (bir araya gelmiş gösterenler ve



gösterilenlerden) oluşur. Yananlamlayıcının bir tek yananlam gösterileni varsa, birçok düzanlam göstergesi bir tek yananlamlayıcı oluşturmak için bir araya gelebilir. (...) Düzanlamlı büyük söylen parçaları, yananlam dizgesinin bir tek birimini oluşturabilir (sözgelimi, birçok sözcükten oluşan, ama yine de bir tek gösterilene gönderen bir metnin anlatım biçimi). Yananlam, düzanlamlı bildiriği nasıl ‘kaplarsa kaplasın’, onu tüketmez: Her zaman ‘düzanlam’dan geriye bir şeyler kalır (yoksa söylem olanaksızlaşır), yananlamlayıcılar da sonuç olarak hep kesintili, ‘düzensiz’ ve kendilerini taşıyan düz anlamlı bildiriği tarafından özümsemiş göstergelerdir. Yananlam gösterilenine gelince, hem genel, hem bütünsel, hem de dağınık bir özellik taşır: Düşünyapısal bir öge olduğu bile söylenebilir. (...) Dünyanın dizgeye onlar aracılığıyla girdiği söylenebilir. Bu durumda *düşünyapı* (ideoloji) sonuç olarak gösterilenlerinin biçimi (Hjelmslev’ci anlamda), *retorik* ise yananlamlayıcıların biçimi olarak görülebilir.” (Barthes, 2014: 85-86)

Düz anlamın evrensel olduğuna, yanlış anlaşılmalara pek mahal vermediğine vurgu yapan Barthes, ideolojinin ise yananlam üzerinden gösterilenlere işaret ederek gösterilenin ideoloji ile ilişkisine dikkati çeker. Stuart Hall (1932-2014)’a göre, yananlamın ideoloji ile ilişkisi noktasında “kapanma” gerçekleşir. Bu şu demektir; dilin düzanlamı artık oturmuştur, toplum tarafından kabul edilen bir anlam dairesi oluşmuştur lakin yananlamda kapanma henüz gerçekleşmediği için ideoloji daha ziyade bu alanda kendisini hissettirir.

Saussure ile başlayan modern dilbilim kuramcılarının bazıları ve ideoloji kuramcılarının bir kısmı dil-ideoloji ilişkisine daha fazla dikkat çekmişlerdir.

V. N. Voloşinov (1895-1936), *Marksizm ve Dil Felsefesi* (1929) adlı çalışmasında bir yerde ideoloji varsa orada gösterge vardır düşüncesinden hareket eder. Göstergeler işaret ettikleri gerçeği yansıtmakla kalmaz, var olan gerçeği değiştirip dönüştürerek yeni bir gerçeklik algısı oluşturur ki bu algı ideolojiktir (Voloşinov, 1977: 48-49).

Bir gösterge, sadece gerçekliğin bir parçası değildir. Başka bir gerçekliğe de işaret eder ve gerçekliği değiştirir. Denilebilir ki bir gösterge söz konusu gerçekliği çarpıtabilir, değiştirebilir. Bu bakımdan her gösterge doğru, yanlış, iyi, kötü gibi ideolojik değerlendirme ölçütüne tabidir ve burada bir çakışma söz konusudur: göstergelerle

ideolojilerin akışması. Denilebilir ki göstergenin olduğu yerde ideoloji de söz konusudur ve ideolojik olan her şey de aynı zamanda birer göstergedir.

Dili ideolojik bir fenomen olarak gören Voloşinov’a göre toplumsal iletişim göstergeler yoluyla sağlanır, dil göstergelerle bilinci koşullandırır ve ideolojinin taşıyıcılığını dil gibi etkin bir araçtan daha iyi başka hiçbir şey yapamaz (1977: 54). Sözcük toplumsal iletişimin en doğal, an açık halidir. Gösterge dilin, sözcüğün tüm bu özelliğini kapsar. Voloşinov bunu “dilini belirtme ve temsil etme gücü” (1977: 54) ile açıklar. Bu noktada dilin ideolojik işlevinin açıklanması kaçınılmazdır. “Sözcük her çeşit ideolojik işlevi - bilimsel, estetik, etik, dinsel- yerine getirebilir”. (Voloşinov, 1977: 94). Dilin ideolojik sınırı yoktur bir anlamda. Bir gösterge sınırsız sayıda ideolojiyi temsil edebilir, ona gönderme yapabilir. Hangi çeşit ideolojinin egemen olacağı ise sınıf mücadelesi gibidir. Egemen sınıf diğer sınıflara dil aracılığıyla söylemini benimsetmeye, kabul ettirmeye çalışır.

Dil aracılığıyla insan kendini, çevresini anlamlandırır ve bunu da yukarıda ifade ettiğimiz üzere göstergeler aracılığıyla yapar. Göstergelerin anlamlandırılmasıyla verilmek istenen mesajın alıcıya iletilmesi söylem ile gerçekleşir. Göstergeler yoluyla ideolojinin taşıyıcılığını yapan dil söyleme dönüşür. Şüphesiz söylem, sadece dilsel değil görsel ya da göstergesel olarak da karşımıza çıkabilir (Çoban, 2003:245). Anlamlandırma sürecinin gerçekleşmesiyle dil yoluyla algıladığımız gerçek söyleme dönüşür.

Dil-ideoloji ilişkisinde herhangi bir gösterge farklı ideolojiler tarafından kullanılabilir. Söz konusu göstergenin nasıl anlamlandırılacağı noktasında ideolojiler arasında güç mücadelesi başlar. Egemen ideoloji Althusser’in “DİA” “Devletin İdeolojik Aygıtları”<sup>2</sup> olarak tanımladığı kiliseler, okullar, aile, hukuki kurumlar, siyasi partiler, sendikalar, radyo-televiyon gibi iletişim ve haberleşme aygıtları, edebiyat, spor gibi kültürel aygıtları kullanarak meşruiyetini sağlamak, toplumu ikna etmek için mücadele eder. Anlamı yeniden üretir, kendi gerçeğini inşa topluma kabul ettirmeye çalışır ve bunu

---

<sup>2</sup> Althusser DA “Devlet Aygıtı” ve DİA “Devletin İdeolojik Aygıtları” ayrımını yapar. Hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler vb. Devlet aygıtları ile devletin ideolojik aygıtları arasındaki temel ve en önemli fark ise DA’ların şiddet, DİA’ların ise ideolojiyi kullanarak işlemeleridir. Ancak söz konusu ayrımında dikkat edilmesi gereken bir nokta tamamen baskıya dayanan bir aygıtın olmaması, DA’ların ideolojiyi ikincil olarak kullanmalarındır (Althusser, 2014: 50-53).

söylemle gerçekleştirir. Devletin ideolojik aygıtlarını elinde bulunduran egemen ideoloji kendi söylemini, hegemonyasını kurar. İdeolojiler derin yapıda gerçeği dönüştürme işlevini yerine getirir, kendi gerçeğini topluma dayatır, çoğunlukla bunu ikna yoluyla yapsa da zaman zaman zora da başvurduğu olur. Althusser egemen ideolojinin zor kullanarak ideolojisini işler kılmasını devletin aygıtlarıyla gerçekleştiğini ifade eder (2014: 52). Böylece ideoloji dil üzerinden anlam kazanarak bir söyleme dönüşür.

İdeoloji, toplumları kendi düşünce dünyası üzerinden algılamaya, anlamlandırmaya yönlendirir, onları ikna etmeye çalışır. “İdrakimize giydirilen deli gömlekleri” (Meriç, 1994: 23) ideolojiler dil yoluyla bunu gerçekleştirirler. Dil aynı zamanda toplumun düşünce sisteminin, bilincinin anahtarıdır; ideolojiler işte söz konusu bu anahtar yoluyla dilde yeni bir gerçeklik yaratırlar. Dil bu noktada bir meta-dil gibi çalışır, (Üşür, 1997: 77) insan bu yapı içerisinden ifade eder ve anlamlandırır.

Günümüzde dil artık bir iletişim, anlaşma aracı olmanın çok daha ötesinde bir noktaya gelmiştir. Dil, artık toplumları yönlendiren, “ideolojiyi doğallaştıran, dolayısıyla egemen sistemin çıkarlarıyla bağdaştır”an (Üşür, 1997: 15) bir işleve daha sahiptir. Dil-ideoloji-iktidar-söylem arasında kurulan ilişkide, egemen güç insanların zihnine dil yoluyla ideolojisini taşır, bir söylem üretir ve insanları bu söyleme ikna etmeye çalışır ki tüm bu sürecin temeli dildedir.

## **1.2. Söylem İçin Kavramsal Bir Çerçeve**

Sosyal bilimlerde yaşanan dilbilimsel dönüşüm neticesinde, zamanla dil ve dilbilimine ait konular farklı bilimlerinde çalışma alanına girmiştir. Böylece söz konusu konular disiplinlerarası bir hale gelmiş ve Ferdinand de Saussure’ün etkisiyle ikili zıtlıklara göre düşünme biçimleri geliştirilmiş, böylece sosyal bilimlerde farklı alanlarda yeni teoriler üretilmiştir. Saussure dildeki ayrılıklara vurgu yapmış, ikili karşıtlıklar üzerinden ses ayrılıklarını ortaya koymuştur(1976: 112). Dilin her dizgesinde gösterilen ile gösterenin ayrık olduklarını ve tüm dilsel dizgenin söz konusu karşıtlık ve ayrılıklara dayandığını ifade etmiştir (Saussure, 1976: 113). Saussure bu düşünceleriyle yapısalcılığın temelini oluşturmuştur. Buradan hareketle ve yapısalcılığın eleştirisiyle son yıllarda bir söylemsel dönüşüm oluşmuştur. Söz konusu dönüşümün elbette pek çok sebebi sayılabilir. Toplumu anlayabilmek onu, insanı, kültürü çözümleyebilmek öncelikle

söylemi deşifre etmekten geçer. Söylemi en doğru bir şekilde bütünlük içinde kavrayabiliriz. Söylem kişinin yaşamını yönlendiren toplumsal bir pratiktir ki bunu çözümlmek, her ne kadar gerçekleri çarpıtma gibi bir özelliği haiz olsa da, için öncelikle söylem (discours)<sup>3</sup> kelimesinin sözlükbilimsel ve terminolojik tanımlamalarına kısaca değineceğiz.

Söylem/diskur kavramının ortaya çıkışı 14. yüzyıl Latincesi veya Fransızcası ile başlamaktadır. Çeşitli sözlüklerde karşımıza çıkan anlamlarıyla kavramın terim anlamları bazı farklar söz konusudur. Söylem (dis +ko:rs)<sup>4</sup> sözlüklerde sözce, tümceden büyük dil birimi; söyleyiş, söyleniş gibi anlamlarla karşılanmaktadır.

Söylem, İngilizce sözlüklerde<sup>5</sup>1. “ciddi ve ayrıntılı bir konuşma/yazı. 2. söylev, nutuk. 3. ciddi ve ayrıntılı bir şekilde konuşmak/yazmak” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Türkçede ise “izah, açıklama, retorik/belagat, ideoloji, iletişim birimi, yazılı ve sözlü ifade, bahis, beyan; hitabet, nutuk, tez, bakış açısı; öğretti, sav, görüş, felsefe; anlatım türü; anlatım biçimi, üslup; telaffuz, birey dili (ideolekt), kavramsal dizge, işaretler toplamı” gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Kocaman, 2009: 5).

Söylemi, “Tümce sınırlarını aşan, tümcelerin birbirine bağlanması açısından ele alınan sözce” (Vardar, 2002: 179) olarak ele alan dilbilim sözlüklerinde söylem tümcenin de sınırlarını aşan bir olgu olarak karşımıza çıkar. Yine bir başka dilbilim sözlüğünde

---

<sup>3</sup>Söylem(discours) kavramı üzerine Türkçede de pek çok yayın vardır. Zeynel Kıran’ın 1981’de FDE Yazın ve Dilbilim Araştırmaları Dergisi’nde yayınlanan “Dilbiliminde Yeni Yönelimler: Sözcükten Söyleme” adlı bir makalesi alan açısından ilk yayınlardan olması bakımından kıymetlidir.

Ayrıca söylemle ilgili Türkiye’de yazılan kaynaklar için bkz. Sözen, Edibe (1999), *Söylem*, İstanbul: Paradigma Yayınları; Kocaman, Ahmet, (Ed.) (2009), *Söylem Üzerine*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık; Günay, V. Doğan (2001,2003, 2007, 2013), *Metin Bilgisi*, İstanbul: Multilingual Yayınları; Günay, V. Doğan (2013), *Söylem Çözümlemesi*, İstanbul: Papatya Yayınları; Çoban, Barış (Ed.), (2003), *Söylem Ve İdeoloji*, İstanbul: Su Yayıncılık. ; Devran, Yusuf (2010), *Haber Söylem İdeoloji*, İstanbul: Başlık Yayınları; Özer Ömer (2011), *Haber Söylem İdeoloji Eleştirel Haber Çözümlemeleri*, Konya: Litera Türk Yayınları.

<sup>4</sup> TDK sözlüğünde “Söyleyiş, söyleniş, sesletim, telaffuz; kalıplaşmış, klişeleşmiş söz, ifade ve Bir veya birçok cümleden oluşan, başı ve sonu olan bildiri, tez anlamları verilmiştir. <https://sozluk.gov.tr/> 22.09.2021 tarihinde erişildi.

<sup>5</sup>[https://turuz.com/storage/Dictionary/2012/0551-Redhouse\\_Ingilizce-Turkce\\_Sozluk-Redhouse-English-Turkish\\_Dictionary\\_\(Latin-Latin\)\\_\(33500\\_Bashliq\)\(Tebritz-Turuz-2012\).pdf](https://turuz.com/storage/Dictionary/2012/0551-Redhouse_Ingilizce-Turkce_Sozluk-Redhouse-English-Turkish_Dictionary_(Latin-Latin)_(33500_Bashliq)(Tebritz-Turuz-2012).pdf). 09.12.2021 tarihinde erişildi.

“metin dilbilim yapısal yaklaşıma göre tümce ötesi, tümceden büyük dil birimi; dilin toplumsal durumu vurgulandığında ise dilsel büyüklüğüne bakılmaksızın (tek sözcük, tümce, paragraf vb.) işlevsel iletişim değerli bir birim olarak tanımlanabilecek sözce. Söylem salt sözlü birim, metin yazılı birim olarak ele alındığı gibi hem sözlü hem de yazılı söylem olarak da kabul edilir” (İmer, Kocaman, Özsoy, 2011: 227).

Söylem, belirli kuralları olan, sistematik dilsel düzenleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Bir iletinin tüm boyutlarını kapsayan söylem, bilinen bir zamanda belli insan grupları arasında ilişkiler içinde yazılı veya sözlü olarak belirebilir. Gündelik hayat içinde etrafımızda olan biteni anlama, algılama ve olanlara tepkiler vermeyi de içine alır(Punch, Aktaran Ekşi-Çelik, 2005: 100).

Edibe Sözen’e göre felsefe ve gündelik hayatı yakınlaştıran söylem, aslında bir dil pratiğidir. Her türlü metni söylem analizine tabi tutabiliriz, edebilik şartı aramamıza gerek yoktur. Çünkü söylem sosyal hayatın tüm yönleriyle ilişkilidir. Sözlü veya yazılı ya da yazısız veya sözsüz her türlü metin söylem analizine tabi tutulabilir. Çünkü dilin kullanımı yazı ile sınırlı değildir(Sözen,1999: 20).

*Söylem*, söz söyleme eyleminin bir sonucu olarak ortaya çıkan dilsel ifadenin söyleyen tarafından bir kanal üzerinden alıcı/lara iletmek üzere kodlanmasıdır (Bal, 2012: 158). Yazılı veya sözlü ya da sözsüz veya yazısız olabilir. Söylemin nasıl kodlandığı ise alıcı veya alıcıların içinde bulundukları sosyo-kültürel yapı, meslekleri, eğitim durumları vb. etkenlere göre de değişebilir.Bu bakımdan söylem bireysel değil, en az iki tarafa ihtiyaç duyduğu için sosyal bir eylemdir. Söylemin ulaştığı taraf da bir karşılık verir ve o da bir söylemdir. Her türlü metin, türü ne olursa olsun söylemsel açıdan kendisinden öncekilerle o veya bu ölçüde ilişkilidir ve kendisinden sonraki metinlerle de ilişkili olmaya devam edecektir. Bu bakımdan denilebilir ki söylem aynı zamanda metinlerarası bir iletişim de içerir(Bal, 2012: 159). Söylem analizi ise metinlerin semantik ve sentaktik yapısını inceler.

Söylemi dil sistemleri ile sınırlandıran Saussure’cü yaklaşım Michael Bakhtin ve çevresi tarafından eleştirilmiştir. Bakhtin’e göre söylemi içeren sosyal bağlam göz ardı edilemez. Ona göre sözün anlamı, söylem konuşanın/anlatanın ve dinleyenin içinde

bulunduğu sosyal, siyasi, psikolojik vb. durumlara göre değişebilir. Nihayet söylem insan hayatının tamamını kapsamaktadır (Bakhtin, 1998: 250).

Michel Foucault ise söylemde bilgi-g   ilişkişine değinir. Bilgi kurumları içinde g  , g  le ilişkili olmayan bir bilgi de olamaz. G  -bilgi arasında meşruiyete bağlı ve zaman zaman birbiriyle çatışan söylemsel uygulamaların oluşturduğubir ilişki vardır. Bilginin öznesi ve nesnesi olarak kabul edebileceğimiz güç ilişkileri nesneldir ve bu ilişkilerin meşruiyet yolu söylemle kurulmaya çalışılır.

Fransız Söylem Analizi Okulu (*L' kole française d'analyse du discours*) hem Bakhtin'in hem de Foucault'nun geliştirdiği bakış ağlarını dikkate alarak çalışmalarını sürdürmüş; benzer düzeylerde girişimlerde bulunmasına rağmen, Anglo-Amerikan geleneğiyle uygulama açısından herhangi bir ilişki kurmamıştır. Fransız okulu sözü sosyo-tarihsel ve dilbilimsel bir fenomen olarak görmüştür. Böylece metinsel analize yönelmek gerekmiştir. Fransız Okulu'na göre özne farklı söylemler arasında değişim gösterebilir. Okulun  yelerinden, Marc Angenot söylemin sosyal olarak toplumda yazılanların ve söylenenlerin tamamı olarak görürken işaret ettiği nokta önemlidir. Buradan hareketle denilebilir ki söylem herhangi bir konuda toplumda kamuoyu oluşturabilir, toplumsal olayların akışına müdahale edebilir. Sonuç olarak söylemin analizi disiplinlerarası bir çalışmayla bilgiyi yeniden düzenler.Böylece söylem analizleri disiplinlerin sınırlarını birleştirerek bilginin yeniden düzenlenmesini sağlar.

Söylem analizi dili bir pratik olarak görür. Amacı, söz konusu pratiği yani dili incelemektir ve farklı anlamlarla üretilen bilgi ile güce dair yapıları açığa çıkarmaktır çıkarmaktır (Sözen,1992: 82). Van Dijk'ın işaret ettiği söylem analizi ise, söylemi oluşturan dilin sadece biçimsel kullanımı ile ilgilenmez daha çok söylemi ortaya koyan sosyal ve kültürel bağlamın oluşturduğu olaylar dizgesi ile ilgilenir(Barker ve Galasinski, 2001'den aktaran Ekşi ve  elik,2005: 105).

Söylem analizini gerçek bir sosyal metot olarak değerlendirebiliriz. Söylem araştırmaları sadece cümleyi temel almaz. Bilakis daha geniş dil kullanımlarını sosyo-kültürel bağlam içinde değerlendirir (Atay 2007'den aktaran Ekşi ve  elik, 2005: 105).

Söylem analizinin temeline göre dil, gerçekleşen eylemi ve işlevi de kapsar. Ve kişi bile isteye sosyal dünyaya ve onun değerlerine uyum sağlamak için dili kullanır. İşte söylem

dilin her kullanımına göre farklılık gösterir. Dolayısıyla söylem analizinin odak noktası dili nasıl kullandığımız ve sonunda ortaya ne koyduğumuzdur(Wood ve Kroger, 2000'den aktaran Ekşi ve Çelik,2005: 105).

Söylem analizi Fairclough'un tanımıyla: "Söylem analizi çok boyutlu, çok fonksiyonlu, tarihsel ve eleştirel bir analizdir" (Sözen,1999: 82). İçinde eleştiri ve özeleştiriye de barındıran söylem analizi, yazılı veya sözlü ya da yazısız ve sözsüz her türlü metni geleneksel yöntemlerle ele alırken analitik bir yöntem kullanmaz(Sözen, 1999: 82).

Söylem analizi aynı zamanda farklı bilim dallarındaki gelişmelere bağlı olarak günümüzde nitel araştırmalarda da kullanılagelen bir yöntemdir. Dilin sosyal bir varlık olması ve bireylerin kişisel algılayış dünyalarını yaratırken dili nasıl kullandıkları üzerine de odaklanan söylem analizini bir nevi sosyal göstergebilim olarak da değerlendirmek mümkündür (Elliot 1996'dan aktaran Ekşi ve Çelik,2005: 105). Böylece anlamın çeşitliliği ve değişkenliği ortaya konmuş olur.

Bireyler arası iletişimde söylem analizi söz konusu ilişkinin sözlü veya sözsüz yanını da ele alır. Kültürel incelemelerde ise, söylem analizi, dile ve dilin sahip olduğu kodlara odaklanarak, söylem toplumda nasıl üretilir, süreç nasıl işler ve güç nasıl örgütleniri deşifre etmeye yarar (Erdoğan, Alemdar2000:295).

İdeolojik söylemin yapısını ve ikna biçimini inceleyen birçok bilim dalı vardır. Örneğin ruh çözümleme, toplumsal ya da bilişsel ruhbilim, ruhdilbilim, budunbilim, insanbilim, toplumbilim, toplumdilbilim, sözbilim, tarih, istatistik, edimbilim, göstergebilim, yorum bilgisi, metin dilbilim, budunsal yöntemibilim ve elbette söylem çözümlemesi gibi bilim dalları, kendi çalışmaları bağlamında söylemle ilgilenirler (Günay, 2011: 24). 90'lardan başlayarak söylem çözümlemesi çok yaygın bir durum alır. Bunun sonucu olarak her türlü söylem (metin, sözlü dil, slogan, afiş, reklam vb) inceleme konusu yapılır. Altmışlı yılların ideoloji temelli metin çözümlemesi, günümüzde yerini söylem çözümlemesine bırakmış görünmektedir. Özellikle sözceleme kuramı ve edimbilim alanındaki gelişmelerin, söylemdeki ideolojinin yerinin saptanmasında ve işlevinin belirlenmesinde önemli yararları olmuştur. Fransız Söylem Çözümleme Okulu, Althusser ve Lacan'a gönderme yaparak ideolojik söylemleri çözümlemeye çalışır.

Althusser ideolojiyi, bilinçaltı gibi sonsuz ya da tarih ötesi (fr. *transhistorique*) görür. Tarih dışı (fr. *atemporel*) değil tarih ötesi olarak kabul eder.İdeolojinin insanlıkla birlikte var olduğunu kabul ederek, ideolojinin tarihten doğan bir durum olmadığını ifade eder. Ardından ideolojiyle ilgili iki önemli tanım ortaya atar:

1. “İdeoloji bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla kurdukları imgesel ilişkinin bir imgesel tasarımıdır” (Althusser,2003: 89). Yani her ideoloji, bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla kurdukları imgesel ilişkiyi gösterir.

2. “İdeolojinin maddi bir varoluşu vardır” (Althusser, 2003: 93). Buradan hareketle insanın neredeyse tüm davranışlarının ideolojik olduğunu söylemek mümkündür.Öznenin maddi varoluş durumları aracılığıyla var olan her uygulama ideolojiye ihtiyaç duyar. Althusser’in bu yaklaşımına bağlı olarak denebilir ki, her devletin kendi yapısını sürdürmesi için geliştirdiği bir “yığın aygıtı” vardır. Dil, yazın, kültür, estetik duygu ya da okul da bunlar arasındadır.

Bunun dışında söylem analizi, sosyoloji biliminin de ayrılmaz bir parçası olagelmış ayrıca Weber’in geleneklere uygun *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*<sup>6</sup>, yalnızca sosyolojide değil, söylem analizinde de oldukça önemli bir metindir. Weber, Protestan ahlakını anlayabilmek üzere metinleri kullanarak karmaşık olayları ve ilişkileri kavramaya, çözümlemeye çalışır ve metinsel analiz yapar (Edles,2006: 242-243).

Bu noktada denilebilir ki söylem analizi üzerine farklı yaklaşımlar olmakla birlikte bir yanıyla sosyolinguistik çalışma, bir yanıyla metin analizi, bir yanıyla sosyal analiz, bir yanıyla eleştirel analizdir. Tüm bunları bünyesinde barındıran çok boyutlu bir analiz olup dili bir eylem, bir sosyal pratik olarak görür ve onu yorumlar.

### 1.3. Söylem ve Dil İlişkisi

Söylem dil üzerinden kurulur ve dilin dinamik boyutu söylemin önemini gün yüzüne çıkarır. Çünkü böylece gerçeklik yeniden dil üzerinden söylem ile yaratılır. Bilgi, güç

---

<sup>6</sup>Eserde Weber, kapitalizmin gelişmesinde dinin etkili olup olmadığını inceler ve vardığı sonuç kapitalizmin Avrupa’daki inançlar ve değerler sisteminin sonucunda ortaya çıktığı düşüncesidir. Gamze Aslan

<http://www.eakademi.org/incele.asp?konu=WEBER%92%DDN%20%93PROTESTAN%20AHLAKI%20ve%20KAP%DDTAL%DDZM%DDN%20RUHU%94%20ADLI%20K%DDTABININ%20%DDNCELENMES%DD&kimlik=1189422995&url=makaleler/gaslan-1.htm> 24.12.2016 tarihinde erişildi.



ve ideoloji dilde kullanım alanı bulan eylemler olarak karşımıza çıkar ki, üçünün de fonksiyonu yine söylemle birlikte işlerlik kazanır(Sözen,1999: 14).

Söylemin önemine vurgu yapan Jonathan Potter (1956-) ve Maragaret Wetherell (1954-)’e göre, dil sosyal bir fenomendir.Her türden metin dil ile doğrudan ilişkilidir ve onun muhatabı okuyucu ya da dinleyici de pasif değil aktiftir çünkü okuyucu ya da dinleyicinin verdiği tepki de bir söylem oluşturur. Potter’a göre dil, kişinin kendisini ifade edebilmesi, anlaşılabilmesi ve anlayabilmesi için son derece elzem bir varlıktır, bu bakımdan son derece karmaşık bir sistemdir (Sözen,1999: 13).

Dilin aynı zamanda toplumsal bir tarafı da söz konusudur ve düşünce ile ses arasında köprü görevi görür. Saussure’ün de ifade ettiği şekliyle yineleyecek olursak dil ile düşünce birbirinden ayrılamaz.Sözcüklere dökülmeyen düşünce anlamsız bir yığınken, dil ile düşünceler ortaya çıkar. Bu noktada dil düşünce ile sese bir anlamda aracılık etmektedir. Ve bunu yaparken de kendi biçimlerini yaratarak söze olanak tanıyarak üzerinde anlaşılmış toplumsal bir varlığa dönüşür. Bunu da çok çeşitli gizil imkânlar bütünü aracılığıyla yapar (Ekşi, Çelik, 2005: 101).

Dil eylemlerini basit birer söz dizini ya da cümle olarak düşünmemek gerekir. Söylenen, ifade edilenlerin kendine has anlamları vardır ki söylemi oluşturur. Söylemin anlamı da bir anlamda öznelarası iletişimden doğan anlamdan türemektedir.

Şunu da dile getirmek gerekmektedir ki dili kuşatan sosyal dünya ve onun ideolojileri dilin kullanımını da etkilemektedir. Dil dediğimiz eylem pratiğinin ardında siyasal söylemin de var olduğu bir gerçektir. Bir anlamda dili siyasal ve ideolojik söylemlerden de ayrı düşünmek imkânsızdır.

Dili yalnızca iletişim kurmaya yarayan basit bir araç olarak tanımlarsak kavramı oldukça eksik bırakmış oluruz. Aynı zamanda dil, bir yaratma sürecidir. Sosyal yaşamın merkezinde dil vardır bu bakımdan onu basit bir yansıtıcı olarak tanımlamak doğru olmaz. Dil, yaşamı oluşturur.

Bu açıdan söylemi, bireylerin anlamı inşa etmesine olanak tanıyan, tutarlı bir dilsel malzeme aracı olarak görebiliriz. Dil bir eylemdir ve ne söylendiği, konuşan söyledikleri ile ne yapmaktadır, söylenenlerinmuhatabıüzerinde nasıl bir etkisi vardır

üzerinde de düşünmek gerekmektedir (Wood ve Kroger, Aktaran Ekşi ve Çelik, 2005: 101). Anlamın inşası bu noktada söylem ile gerçekleşir.

Dilsel felsefenin kurucularından Ludwig Wittgenstein (1889-1951), dil ile gündelik dili kasteder ve dil oyunları kavramıyla ifade ettiği felsefesinde, dil oyunları ile dil ve onun her türlü pratiğine vurgu yapar (Sözen,1999: 23).

Wittgenstein’a göre, dil oyunları çok geniş bir anlam yelpazesini kapsamaktadır. Hikâye yazmaktan tutun da dilin günlük konuşma pratiklerinin kapsayan her türlü konuşma biçimi, rol yapmadan şarkı söylemeyi, kutlamalardan soru sormaya gibi çoklu anlam yelpazesi karşımıza çıkmaktadır(Sözen,1999: 23).

Gelinen noktada dil pratikleri şeklinde söyleme ilişkin tüm bu ifade edilenler, gerçekliğin inşasında söylemin Sözen’in ifadesiyle söylecek olursak bir “meta-durum” veya “meta-eylem” olarak görülmesi mümkündür (1999: 24).Söylemin dilsel pratiklerle ifadesini bulduğunu, anlam kazandığını söyleyebiliriz.

#### **1.4. Söylem ve İdeoloji İlişkisi**

“Söylem” ve “ideoloji” kavramları arasında bir ilişki var mı ve varsa bu ilişkinin boyutu nedir? Birbirlerinin yerine kullanılabilirler mi, birbirlerine karşılar mı? İdeoloji dediğimiz her yerde yerine söylem kavramını koyabilir miyiz? gibi soruların cevaplarını bulmaya çalışacağımız bu bölümdekesin bir ayrışmaya varılamayacak, birbiriyle içiçe geçmiş iki kavramla karşı karşıya olduğumuz gerçeğini elden bırakmayacağız.

Toplumsal alanda, ideoloji ve söylem kişilerin ilişkilerine ve katıldıkları her türlü faaliyetlerde anlaşılmasına ve kavranmasına katkı sağlarlar. Aynı zamanda bu, toplumsal olanın bir anlamda kavramsallaştırılması da demektir. Bu ise ancak dil aracılığıyla ortaya çıkabilir. Bu anlamda dil, söylem ve ideolojinin açığa çıkmasında bir köprü görevi görür. Bir başka ifadeyle söylem ve ideoloji, bireylerin dünyayı anlamlandırma ve kavrama süreçlerine tekabül etmektedir

Her ne kadar içiçe geçmiş olsalar da “söylem” ve “ideoloji” kavramları arasında farklılıklar da söz konusudur. İkisi de özerk değildir ve başka kavramlarla ilişkilidirler. Dil edimi ve toplumsallaşma ile içiçe olan iki kavramdan söylem öznel ilişkileri oluşturmada önemli bir rol oynamaktadır. Dilsel dönemeçlerin merkezinde yer

almaktadır. Dil edimi ise doğal ortamda, söylemlerin değerlendirilmesiyle oluşur. Kulağa karmaşık gelse de ufak farklarla birbirinden ayrılan ancak her daim içiçe geçmiş iki kavramla karşı karşıyayız.

İdeoloji belli bir söylem içinde gerçekliği yeniden üretir ve bize ideolojik söylemin filtresinden geçirdiği imgeleri sunar. Dolayısıyla bir tür hiyeroglif çözümüne gereksinim vardır (Uras, 1993: 39). Söylemler, toplumsal gerçekliğin bir yansıması olmakla birlikte, doğrudan gerçekliğin yerine geçemezler. Ama yaşamın adlandırılması, etiketlenilmesindeki işlevleri oldukça tayin edicidir.

Doğal olarak denilebilir ki tek başına bir dünya görüşünden de bahsedemeyiz.İdeolojilerin eğilimlerini ifade ederken, mevcut dünya görüş ve söylemlerine göre yer almaya yani diğerlerinden ayrı ve farklı ya da karşıt tanımlamaya çalıştığı bir düzlemde var olur. Söz konusu herhangi bir dünya görüşü, başka görüşlerle mücadele edecek ve varlığını farklı yöntemlerle kabul ettirmeye çalışacaktır.

Her türlü ideolojide süreç benzer şekilde işler. Egemen sınıfın ideolojisi aynı zamanda hâkim olunan sınıfın üyelerini de adlandırır, onların da dünyayı yorumlamasını ve anlamlandırmasını etkiler. İşte söylemlerin dünyayı yansıtmaktan çok, onu düzenlemekte olması bu duruma dayanır. Söz konusu düzenlemede güç söylemin bir parçasını oluşturken aynı zamanda söylemsel pratiklerin içindeki güç ilişkilerini de yansıtır. İdeoloji bir söylem gibi işlev görürse de "ideoloji=söylem" gibi bir denklemden söz edilemez.

Söylem aynı zamanda ifade biçimleri üzerinde de çalışır. Günlük iletişimimiz, sohbetlerimiz, tartışmalar, haberlerin analizi gibi durumlar bir özne ve bir nesneyi gerektirir(Uras, 1993: 40-41). Söylem de ideoloji de dilin iletişimsel fonksiyonlarıyla toplumsal olanla ilgili açıklamalarda bulunursa da“söylem” söz konusu toplumsal pratiklerin içsel özelliklerine eğilirken, ideoloji meseleyi dışsal pratiklere çeker (Çoşar, 2014: 13).

Denilebilir ki söylem ve ideoloji arasında bir ayrım söz konusudur ancak birbirlerine karşıt bir şekilde yer almayıp birbirlerini tamamlayan iki kavramdır. Söylemi dilin farklı fonksiyonlarda kullanımı, ideolojiyi de düşünce sistemi olarak tanımlarsak denilebilir ki

söylem içinde ideolojiyi barındırır ve ideoloji dilden azade olmadığından dil de ideolojinin çerçevesini oluşturur.

### 1.5. Edebiyat ve İdeoloji

Edebiyat; gücünü kullandığı sözden alır, soyut gibi görünse dahi aslında somuttur, insanların hayat durumlarıyla yakından ilgilidir ve hayatı bütün zenginliği ve çeşitliliğiyle sergiler. Diğer sanat dalları gibi, edebiyat da kültürü oluşturan öğelerden biridir. Toplumsal yapıyı şekillendirirken kendisi de toplumsal yapıdaki gelişme ve değişmelerden kaçınılmaz olarak etkilenir. Kültürün aktarımı, en önemli vasıtası dil olan edebiyat aracılığıyla gerçekleşir. Edebiyatın malzemesinin söz olması, sözün etkisi, gücü göz önünde bulundurulduğunda edebiyatı ne kadar kıymetli ve önemli bir sanat dalı olduğu daha iyi anlaşılır. Sanatçının söze ihtiyacını anlamak açısından Michelangelo örneği dikkate değerdir. Michelangelo o meşhur *Musa'nın Hükmü* heykelini tamamladığı zaman, çekicini onun suratına fırlatıp “konuşsana!” diye haykırır (Okay, 1990: 25).

Meselenin; “sanat sanat içindir” ve “sanat toplum içindir” klişesinden öte bir anlamda olduğu açıktır. Olguları sanatın öznel değerini ifade edecek bir biçimde oluşturmak yerine, kabul görmüş edebiyat kuramlarıyla beraber, somut etmenlerle değerlendirmek şüphesiz daha isabetli ve bilimsel olacaktır. Edebiyatın toplumsallığı göz önüne alındığında, fayda kavramını göz ardı edemeyiz. Edebiyatın işlevi nedir sorusu ilkçağ filozoflarından itibaren düşünüle ve tartışıla gelmiştir. Örneğin Platon, edebiyatın toplum üzerindeki etkilerinin bilinciyle edebiyat eserlerinin gençler üzerindeki etkisine dikkati çekmiştir. Buradan hareketle denilebilir ki birey ve toplum üzerinde edebiyatın oldukça etkili bir gücü vardır. Aristoteles, kendi döneminde en yaygın sanat türlerinden olan tragedyayı temellendirirken *katharsis* (Aristoteles, 1998: 85) kavramıyla toplumun edebiyatla şekillenmesinden, tragedyanın insanda acıma ve korku duygularını harekete geçirerek ruhu olumsuz tutkulardan arındırmasından bahseder. Tragedyanın bu gücü, edebiyat eserinin toplum üzerindeki etkisini göstermek açısından önemlidir. Sosyal hayatta kültürün devamlılığı ve toplumsal bellek oluşturulmasında edebiyatın payı yadsınamaz. Kemal Karpat da edebiyatı Türkiye'nin toplumsal tarihiyle bağdaştırarak, Türkiye'nin toplumsal tarihinin yazılmasının öncelikle edebi eserlerden başlanarak

yapılmasının gerekliliğinden bahseder. Devlet, toplumsal bilincin canlı tutulmasında en etkin rol üstlenen kurumlardan biridir.

Edebiyatın toplumsal olanı işlemesiyle ideolojik olana kayması arasında ince bir çizgi vardır. Bu sebepten dolayı, edebiyatı ideolojiden bağımsız düşünmek oldukça güçtür. Edebiyat eseri ideolojiyle iç içedir ve iktidarlarla da sıkı ilişki içindedir. Bazı edebiyat kuramcılarına göre edebi eser ideolojiden arınamaz. Eagleton oluşturduğu edebiyat kuramında, edebiyatla ideoloji arasında kaçınılmaz bir ilişki kurmuştur. Edebiyat ile ideolojiyi birbirinden ayırmayan ikisinin arasında karşılıklı bir ilişki olduğundan söz eden Eagleton(2004: 40) eserin yazardan ayrı ve bağımsız düşünölemeyeceğini ifade etmiştir. Radikal anlamda ideolojinin edebi esere sindiğini söylemek mümkün olmasa da edebi eserin ideolojik anlamda rahatça kullanılmaya müsait olduğunu söyleyebiliriz. Edebiyatın sunduğu bu esneklik, özellikle Fransız İhtilali'nden sonra devletler tarafından yoğun bir biçimde kullanılmıştır.

Devletler belirli ideolojileri halka benimsetebilmek için çeşitli yollar izlerler. Bu yöntemler, bir bireyin doğumundan itibaren etrafında karşılaşacağı şeyleri kapsamaktadır. Devlet, kendisine oluşturduğu ideolojik aygıtlarıyla kendi iktidarını güçlendirir. Louis Althusser, devletin ideolojik aygıtlarını dini (değişik kiliseler sistemi), öğretimsel (değişik özel ve devlet okulları sistemi), ailesel, hukuki, siyasal, sendikal, haberleşme (basın, radyo, televizyon vb.) ve kültürel (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb.) olarak sınıflandırmıştır (Althusser, 2014: 33-34). Althusser'in tanımladığı devletin ideolojik aygıtları ve bu aygıtların işlevleri hakkında oldukça fazla yorum yapılabilir. Fakat konumuzu "kültürel aygıtlar" ilgilendiriyor. Edebiyat da sözü edilen kültürel aygıtların bir alt başlığı olarak da çalışmayı yakından ilgilendiriyor. İdeoloji, edebiyatı araçsallaştırır. Edebiyatın sanatsal manasını yok sayarak pragmatist bir yaklaşım sergiler. Tabii olarak da bu yaklaşım, edebi eserlerde niteliksizleşmeye yol açar. İdeolojinin, edebiyatla münasebetini kavrayabilmek için yanı başımızda olan Cumhuriyet Türkiye'sine bakmakta yarar var.

Devrimler, toplumsal ve zihinsel anlamda değişimi gerektirir. Yerleşik düzenin hızlı bir şekilde kapsamlı olarak yıkılması, var olan düzenin yeniden biçimlendirilmesini gerektirir. Devrimden sonra yeni kurulan devlet veya yapı, yeniden düzenleme eylemini çeşitli yollarla yapar. Bu esnada, zaman zaman şiddete eğilim olduğu (olması gerektiği)

ve zor kullanıldığı gibi bunun yanı sıra devrimin ideolojisini toplumun benimsemesini sağlayacak yukarıda sözünü ettiğimiz aygıtlar kullanılarak bir sistematik oluşturulur. Uzun vadede yerleşecek olan bu sistematik, netice itibariyle mevcut ideolojinin sindirilmesini sağlayacaktır.

Türk Edebiyatı, Osmanlı Devleti'nin meşruiyetini yitirmesi ve yeni devletin kurulması süreciyle beraber farklı bir sürece girdi. Aslında, edebiyat Tanzimat'la beraber yapısal olarak bazı değişimlere uğramaya başlamış ve kendine akacak yeni bir yol bulmuştu. Fakat 1900'lü yıllara gelindiğinde edebiyata gelen tertip sadece yapısal olarak kalmamış, ele alınan konular ve edebiyata bakış anlamında da bir değişim getirmiştir. Eserlerin siyasi gelişmelerden uzak kalamaması sanat kaygısını geri plana atmıştır. Ahmet Mithat, Namık Kemal, Şinasi gibi yazarların Tanzimat sonrası revaçta olan düşüncelere uygun olarak batılılaşma, özgürlük, demokrasi gibi kavramları savunarak, eserleriyle toplumu yönlendirmesiyle açılan yol, Cumhuriyet'in kurulmasıyla yeni bir devletin (ideolojinin) kurulmasında ve akabinde sosyal hayatın şekillendirilmesi istikametinde devam etmiştir. Kemalist ideoloji, edebi eserlerin bir anlamda tarifini de yapmıştı. Eserler eskiyi eleştirmeli, milliyetçilik ekseninde modern yaşamı savunmalı, vatansever olmalı ve kendini toplum için feda eden bireyleri öne çıkarmalıydı (Karpaz, 2009:130). Devlet, aynı zamanda kendi de -yaratıcı- eserlerin oluşmasını sağlayacak kurumları oluşturuyordu. Halkevleri üzerinden sanatın farklı alanlarında olduğu biçimde edebiyatı da kullanarak resmi ideolojinin yerleşmesini sağlamıştır. "Halkevleri toplumun en uzak kesimlerine dek ulaştığından devlet eski düzene sert bir darbe vurdu, ancak yeni koşullar şovenistlere milliyetçilik adına hoşlarına gitmeyen her fikri tabu haline getirme fırsatını sağladığından yeni bir dogmatizme cesaret verdi."(Karpaz, 2009: 130)

Devletin edebiyat üzerinde baskı kurma ve onu resmi ideolojiyle paralel olarak şekillendirme çabası yeni bir Türk Edebiyatı oluşmasını sağlamıştır. Ulus devlet inşasında edebiyat daima araçsallaşmıştır. O dönemde Behçet Kemal Çağlar, Faruk Nafiz Çamlıbel, Kemalettin Kamu gibi isimler bu işlevi yerine getirmiştir. Fakat devletin bu baskıcı yaklaşımı ve ideolojinin edebiyata bulaşması; Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Haşim gibi özgünlüğüyle, özgürlüğüyle ön plana çıkan edebiyatçılar olmasına rağmen eserlerde ciddi manada nitelik kaybına sebep olmuştur. Şiirin kendi için var

olmasını şiirinin poetikasının temeline oturtan Haşim karşısında, toplumcu gerçekçi edebiyatın ürünleri yüzeysel kalmıştır. Bu bizi edebiyatın biricik olma, kendisi için var olmasının ne derece önemli olduğuna götürür. Cumhuriyet dönemi edebiyatı için günün koşulları göz önüne alındığında onun romanlarda ele alındığı ancak neredeyse tüm romanlar tek bir elden çıkmışçasına benzer söylemi içerdikleri ve şahsiyetten, zaman zaman nicelikten yoksun olduklarını görürüz. Dönemin ideolojisi ve koşulları zaman zaman sanatsal değerin göz ardı edilmesine sebep olmuştur.

Öbür yandan, Cumhuriyet'in yanı sıra aynı dönemlerde ortaya çıkan toplumcu gerçekçi akımı benimseyen yazarların da kendisini ve eserlerini toplumsal bir varlık olarak görmesi edebiyatta yeni bir alan açmakla beraber edebiyatı ideolojinin aracı haline getirmiştir. Marksist düşünce eserlerde çeşitli yollarla işlenerek okuyucuya sunulmuştur. Nazım Hikmet, Rıfat Ilgaz, Hasan İzzettin Dinamo gibi isimler şiir alanında, Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Talip Apaydın gibi yazarlar da roman alanında toplumcu gerçekçi bir tavır sergilemişlerdir.

Edebiyatın sosyal hayat üzerindeki etkisini ve devletlerin ideolojilerini halka benimsetebilmek için edebiyatı nasıl kullandığını Antik Yunan'dan ve Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren örneklerle ve kavramsal çerçevede devlet, ideoloji, edebiyat münasebeti üzerinden giderek açıklamaya çalıştık. Edebiyatın kendi başına sosyal hayat üzerindeki etkisini yukarıdan anlamak mümkün. Edebiyat, toplumu şekillendirmede diğer sanat dallarına göre bir üstünlük taşımaktadır. Bu yüzden, geniş kitlelere bir fikrin, hayat tarzının benimsetilmesinde edebiyatı kullanmak oldukça etkili bir yöntemdi. Ancak burada tayin etmemiz gereken diğer mesele, edebiyatın araçsallaşmasının etikliği noktasındadır. Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı'nda, toplumun şekillendirilmesinde edebiyatın kullanılmasının aynı zamanda niteliksel olarak zayıf eserlerin vücuda getirilmesi sonucunu da doğurmuştur. Tanpınar bu durumu şöyle ifade etmektedir: *"Sanat eserinde, sanat kaygısından başka endişe olmamalıdır. Ama bu, meselesiz olmak demek değildir. İnsan, kendi meseleleridir. Ben herhangi bir devrenin açıkça müdafaasını yapan eserden hoşlanmam. İnsanı bütünü ile alan ve arasından meseleleri veren eseri tercih ederim."* (1997: 322) Tanpınar'ın da belirtmek istediği gibi yazar eserini neşrederken toplumsal işlevi gözetmesinde ince bir çizgi vardır. Edebiyat eseri ideolojilikten, salt bir fikrin savunuculuğunu yapmaktan kaçınmalıdır. Eserin ideolojiye

kayması ve belirli bir düşünceyi açıkça savunması olanaklıdır. Devlet, yukarıda söz edildiği üzere kendi zihninde belirlediği ideal vatandaş tipini yetiştirmek için edebiyatı kullanır. Bu süreç de ideolojiyle yakından ilgilidir. Devlet, ideolojisi için edebiyatı kullanmak ister. Fransız İhtilali'nin dünyanın siyasi yapısını değiştirecek nitelikte olması, Avrupa'da Rönesans'la beraber modernizm ve pozitivizm gibi dünyayı çepeçevre kuşatacak fikirlerin ortaya çıkması ve Sanayi Devrimi'nin kapitalizmi getirmesi devletlerin sanata bakışını da değiştirdi. Bunda mütemadiyen ilerlemeyi savunan ve fantastiği değil fayda göreni tercih eden yaygın anlayışın etkisi olmuştur. Devletlerin sanat karşısındaki bu tutumunu yukarıdaki sanat kaygısıyla açıklamak mümkün değildir. Edebiyatın, devlet tarafından hangi amaçla olursa olsun kullanılması ve yazarın yönlendirilmesi salt sanatsallık açısından doğru değildir.

Edebiyatın kolektif bir kimlik oluşturma, ideolojiyi taşıma anlamında önemli işlevleri olduğu söylenebilir.İdeolojik olarak tanımlayabileceğimiz edebiyat da sanat yoluyla gerçeği dönüştürme, başkalaştırma gücüne sahiptir. Foucault bu edebiyatı adeta bir söylem edebiyatı olarak tanımlar. Edebiyat doğal olarak söylemin bir parçasını bünyesinde taşır.

İşte edebiyatın gücünün farkında olan yazarlar ve şairler zaman zaman muhalif bir tavır sergileseler de mevcut güç tarafından oldukça itibar görürler. İktidar da kendi gücünü ve meşruiyetini geniş halk kitlelerine ispat edebilmek için edebiyatın dönüştürücü gücünden faydalanmak ister. Türk edebiyatı da bunun örnekleriyle doludur. Tanzimat öncesi, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e ve Cumhuriyet döneminde, şu anda günümüzde de iktidar sanatçı ilişkisinin pek çok örneğini görmek mümkündür. Çalışma özelinde Cumhuriyet dönemi üzerinde yoğunlaşılacak olunursa dönem yazarlarının pek çoğunun milletvekilliği yaptıkları, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın açtığı yarışmalarda ödüller kazandıkları görülür. Mustafa Kemal Atatürk'ün Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Falih Rıfkı Atay, Ruşen Eşref Üneydin gibipek çok yazar ve şairle yakın dostluğu bilinmektedir.

Siyasi iktidarla yakın ilişkiler içinde olan yazar ve şairler dışında muhalefet göstermiş sanatkârlar mevcutsa da bunların akibeti pek de umut verici olmamıştır. Bir kısmı dönemin kanonunun dışına itilmiş, bir kısmı sürgün edilmiş, bir kısmı hapis yatmıştır. Ya da en iyi ihtimelle sükût suikastine uğramıştır. Türk edebiyatı yazarlarının



çalışmanın başından beri çizmeye çalıştığımız çerçevede bir ideoloji anlayışına sahip olduklarını söylemek güçse de zaman zaman bilinçdışı olarak ideolojilerin yayılması ve etkisini göstermesinde edebiyata büyük rol düştüğü yadsınamaz bir gerçektir. Bazı ideolojilerin yayılıp güçlenmesinde Türk edebiyatının bazı yazar ve şairlerinin oldukça büyük etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Nazım Hikmet Ran, Hüseyin Nihal Atsız, Peyami Safa gibi isimler bu durumun örneklerindendir. Söz konusu yazarların elinde edebiyat dersek abartmış sayılmayız görüşündeyiz.

### **1.5.1. Romanda İdeoloji ve Söylem**

İdeolojisiz bir edebi tür mümkün müdür? Sorusunun cevabı bizi roman-ideoloji ilişkisine götürür. Denilebilir ki ideolojisiz bir metin pek mümkün görünmemektedir. Çünkü hangi tür olursa olsun ideolojiden uzak olduğu iddiasını taşısa bile çeşitli düşüncelerden izleri bünyesinde kaçınılmaz olarak taşır. Bu durum da her metnin ister dolaylı ister doğrudan da olsa herhangi bir ideolojiyi bünyesinde barındırdığı sonucuna götürür bizi.

Roman ise bu bakımdan yaklaşıldığında farklı ideolojileri ve söylemleri bünyesinde taşımaya diğer edebi türlere göre daha elverişlidir. Hatta bu noktada zaman zaman istismara da uğrayan bir tür olduğu söylenebilir. Hangi türde roman olursa olsun içinde dolaylı da olsa ideoloji taşır ki bu durum onun ortaya çıkış süreci ve tür olarak Türk edebiyatında görülüşüyle de yakından ilgilidir. Görülür ki 19.yüzyılın önde gelen akımları pozitivist ve materyalist düşünce dönemin romanını da yakından etkilemiştir. Sadece bu durum bile roman-ideoloji ilişkisini göstermesi bakımından dikkate şayandır.

Roman zaman zaman taşıdığı ideolojik söylem sebebiyle sloganik noktaya ulaşırsa da ve bu esnada türün estetik yapısından uzaklaşırsa da ideolojik alt yapıya sahip ancak türün teknik özelliklerinin layıkıyla kullanan romanlar da karşımıza çıkmaktadır. Roman, edebi bir tür olarak ilk günden bugüneideolojik söylemin taşıyıcısı olagelmıştır. Bu durum zaman zaman estetikten yoksun metinler ortaya konulmasına sebep olmuşsa da ideolojiyi metnin içine yediren başarılı romanlar da söz konusudur.

Edebiyatın toplumu yönlendirme işlevi göz önüne alınacak olursa toplumun geniş kesimleri tarafından bugün de en çok rağbet gören tür romandır. Bu noktada roman

kaçınılmaz olarak, toplumu yönlendirmek için bir araç konumuna gelir. Toplumu yönlendirmek için kimi stratejilere ve ikna biçimlerine ihtiyaç duyulduğunda ideolojiye başvurur. Böylece toplumun istenen şekillerde düşünmesi ve harekete geçmesi beklenir. Bu açıdan bakacak olursak Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçiş sürecinde yeni kurulan devletin ideolojisinin geniş kitleler tarafından benimsetilmesini sağlamak ve toplumu yönlendirmek için edebiyattan özelde de romandan geniş ölçüde yararlanılmıştır. Bu noktada Louis Althusser'in devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak gördüğü edebiyatın dönüştürücü gücünden faydalanılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet dönemi Türk romanı da bu durumun tipik bir örneğini yansıtmaktadır. Cumhuriyet yönetiminin edebi eserlerden beklediği eskiyi olumsuzlayarak, modernliği ve milliyetçiliği yücelten bir söylemi yansıtmalarıdır (Karpas, 2009:130). Cumhuriyet dönemi Türk romanı bu noktada roman-ideoloji ilişkisinin pek çok örneğini bünyesinde barındırmaktadır.

Edebiyat, sadece içinde bulunduğu kültürel ve toplumsal şartlardan etkilenmemiş aynı zamanda içinde geliştiği toplumsal şartları da etkilemiştir. Edebiyatın işlevlerinden biri de insanlara bir kimlik telkin etmesidir. Roman, tiyatro gibi türlerle yaygın olarak yapılmaya çalışılan budur. Yeni kurulan bir devletin milli bir kimlik oluşturmaya çalışması ve bunu yaparken de edebiyatın gücünden faydalanması son derece doğaldır. Kimlik oluşturulmasının yolu da ideolojiden geçmektedir. Çünkü ideoloji milli, dini, kültürel vb. kimliklerin oluşumunda kaçınılmaz sonuçtur. Bilinç, bakış açısı gibi kazandırılmak istenen nitelikler edebi esere yedirilerek karşımıza çıkar. İncelemeye esas aldığımız romanlar bunun pek çok örneğini sunmaktadır. Edebi türlerin zemininde bir dünya görüşü, inanç ve doktrin bulunur ve çoğu zaman da belli bir ideolojik zemini bünyesinde barındırır, belli bir ideolojiye tarafgirlik yapar ya da ona karşı çıkar. Bu anlamda roman da bir tür olarak söz konusu durumun söylemin taşıyıcılığını yapan bir formudur (Moretti, 2006: 183).

Türk edebiyatında roman toplumsal koşulların doğal bir sonucu olarak doğmadığından onun yüklendiği işlevi anlayabilmek için tarihsel ve toplumsal arka plana bakmak gerekmektedir. Söz konusu arka plana detaylı bir biçimde sonraki bölümde ele alınmıştır. Bu bağlamda burada sadece birkaç hususa değinmek gerektiği kanaatindeyiz. Roman Türk edebiyatında devleti yönetenlerin ve entelijansiyanın elinde düşünceleri

geniş halk kitlelerine ulaştırmada önemli bir işleve sahip olmuştur. Değişen sosyo-kültürel şartlar, ekonomik ve siyasi gelişmeler bunu kaçınılmaz kılmıştır. Batıda bir tür olarak alınan roman toplumu değiştirme ve yeniden düzenlemede özel olarak Batılılaşmanın yaygınlaşmasının bir formu olarak görülmüştür. Batılılaşma maceramızla benzer bir serüvene sahip olan roman bizi çağdaş uygarlığa taşıyacak değerlerin taşıyıcısı konumuna yerleşmiştir. Bu durum hem romanın ilk ortaya çıktığı yıllarda hem de Cumhuriyet döneminde pek çok yazarın toplumsal ve siyasal fikirleri geniş okur kitlelerine ulaştırmasında romandan faydalanması sonucunu doğurmuştur.

Batılılaşmanın bir aracı olarak görülen roman, Batılı değerleri memlekete taşımış, o değerleri halka aşılamaaya çalışmıştır. Böylece Osmanlı-Türk romanının ana çizgileri de Batılı değerler ve tipler ekseninden şekillenmiştir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise değişen siyasi, kültürel ve sosyal şartlar neticesinde bu defa roman yeni rejimin değerlerinin taşıyıcısı olmuştur. Muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak “milli bir kimlik, milli bir kültür ve milli bir eğitimle” mümkündür. Bu noktada dönem romanları tüm bu değerlerin taşıyıcısı konumundadır.

Edebi eserlerin değerleri geniş kitlelere taşımaktaki gücü göz önüne alındığında denilebilir ki ideolojinin topluma etki etmesinde roman önemli bir işlev görmüştür. Cumhuriyet dönemi romanları yapılan inkılapların geniş halk kitlelerine ulaştırılmasında zaman zaman propogandavari bir hüviyete bürünmüş ve kurulması arzulanan yeni yaşamın benimsetilmesinde önemli birer araç haline gelmiştir.

Denilebilir ki hem Osmanlı-Türk romanında hem de Cumhuriyet dönemi Türk romanında roman türü yeni bir kimlik oluşturma işlevi görmüştür. Cumhuriyet döneminde ulus inşa sürecinde bir inkılap kanonu oluşmuş ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak için yapılan tüm inkılaplar bu kanonik metinler aracılığıyla benimsetilmeye çalışılmıştır.

Yazarlar dönemin hâkim ideolojisi doğrultusunda romanlar kaleme almışlar ve modernleşme serüvenimizin adeta bir aynası durumuna gelen romanlar üzerinden yeni bir kimliğin oluşumuna etki etmişlerdir.

Çalışmada yukarıdaki bölümlerde değindiğimiz ideoloji-söylem ilişkisinin Türk romanındaki yansımalarını ideolojik söylemin kavramsal göstergeleri üzerinden ortaya koymaya çalışacağız.



## **BÖLÜM 2: 1920-1940 YILLARI ARASI TÜRK ROMANINDA SİYASAL, TARİHSEL VE SOSYAL ARKAPLAN**

### **2.1. 1920-1940 Yıllarında Siyasal, Tarihsel ve Sosyal Değişmeler**

Teze konu olarak seçilen 1920-1940 yılları arasındaki romanları ideolojik söylemler açısından incelemeye geçmeden önce dönem edebiyatının dayandığı arka planı ortaya koymak gerektiği düşüncesindeyiz. Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçişin sancılı zamanlarının dönemin aydın ve yazarlarına nasıl yansıdığını anlayabilmek için dönemin siyasal, tarihsel ve sosyal gelişmelerine yakından bakılması gerekmektedir.

18. yüzyıl tüm dünyada yaşanan değişimler bakımından önemli bir yüzyıl olmakla birlikte Osmanlı İmparatorluğunda belirgin ve zaruri bir değişimin içine girdiği bir yüzyıldır. Batılılaşma hareketlerinin başladığı bir yüzyıl olarak tarihe geçen 18.yüzyıl Osmanlısı sistematik bir şekilde Batılılaşma macerasına başlar. Bu yüzyıldaki Batılılaşma hareketlerisistematik ve felsefi alt yapıdan yoksundur. Söz konusu sistemli Batılılaşma felsefesi 19.yüzyılda birbiri ardına gerçekleşen fermanlarla oluşmuştur.

19.yüzyıla gelmeden önce devleti o sürece getiren tarihsel ve kültürel gelişmelere bakacak olursak III. Selim dönemi üzerinde kısaca durmak gerekmektedir. Bu dönem artık devlet algısı değişmeye başlar. Devlet yönetiminde Avrupa modelinin örnek alınmasının kaçınılmaz olduğu görüşü bu dönemde başlar. Osmanlı İmparatorluğu bu yüzyılda öncelikle askerî modernleşme girişimlerine başlar ve Batı'yı sosyal ve kültürel anlamda da örnek alır (Karpas, 2013: 15). III. Selim ile başlayan modernleşme hareketleri II. Mahmut döneminde hız kazanır.

Osmanlı İmparatorluğunda başlayan değişim rüzgârlarına paralel olarak, aynı yüzyılda Batı Sanayi Devrimi'ni yaşamaktadır. Rönesans ve Reform hareketleri belli bir zorunluluktan ortaya çıkmış ve Avrupa'da bir uyanış meydana getirmiştir. Sanayi Devrimi'yle birlikte değişen dengeler Osmanlı İmparatorluğu'nu da değişime zorlamıştır. Sömürge arayışının hız kazanması sonucu gelişmiş ülkeler için adeta açık bir pazar haline gelen imparatorlukta devlet her alanda birtakım değişikliklere gitmek zorunda kalmıştır. Hızla değişimlerini gerçekleştiren Batılı devletler zaman içinde

Osmanlı İmparatorluğu için bir tehtit durumuna gelmiştir. Pek çok yeni kavram,ulus gibi, literatüre girmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nu adeta değişime zorlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda asıl köklü değişim Tanzimat ile başlar. Ortaylı'ya göre bu dönemki değişme zaten çok öncesinde başlamış olan değişmenin günün koşullarına göre yeniden biçimlenmesinden ibarettir (1999: 14). Hemen hemen her alanda sistemli bir değişimin yaşandığı Tanzimat Dönemi'nde en temel amaç devleti korumaktır. Dönemin önemli isimlerinden Fuat Paşa, geçmiş ile bağları kopararak geleceğe yönelmeyi ve siyasi ve idari tüm kurumları değiştirmenin gerekliliğini vurgulamıştır (Akarlı,1978:12-15). Bu, şu demektir: ayakta kalabilmek için değişim zaruridir.

Cumhuriyete kadar olan reformların devletin kurumlarını Batı modeli esas alınarak yeniden düzenlenmesi olarak ele alınması mümkündür. Batılılaşma faaliyetleri olarak ifade edilen bu dönem medeniyet ve ilerleme kavramlarıyla izah edilebilir. Batı medeniyeti seviyesine çıkmak için yapılan reformlar bu iki kavram ekseninde şekillenir. Medeniyet kavramı Batı ile özdeşleşir ve adeta içinde her şeyi barındırmaktadır ve modernleşme sürecinin kendini tamamlayacak süreci yine bu döneme tekabül eder.

Tanzimat Fermanı'nın önemli gelişmelerinden biri, bütün halkı kapsayacak teminatların gerçekleştirilmiş olmasıdır. Artık Müslim ve Gayrimüslim halk arasındaki ayrım yasalarla ve yapılan düzenlemelerle ortadan kaldırılmıştır. Söz konusu değişimleri sekülerleşmeye doğru atılan adımlar olarak da değerlendirmek mümkündür.

18 Şubat 1856 okunan Islahat Fermanı ise, Osmanlı İmparatorluğu için adeta yeni bir çağın başlangıcı olmuştur. Osmanlı milleti oluşturma adımı atılmış ve gayrimüslimlerin hakları anayasal güvence altına alınmıştır. Her ne kadar devletin bekası için atılan bir adım olarak düşünülmüşse de sonuç biraz farklı olmuştur. Söz konusu ferman neticesinde gayrimüslimlere sağlanan haklar zaman içerisinde onların ulusçuluk hareketlerine katkı sağlamıştır ve imparatorluğun dağılmasını kolaylaştırmıştır. 1864'te yürürlüğe giren Tabiiyet-i Osmaniyye Kanunnamesi ile İmparatorluk sınırlarında yaşayan herkes Osmanlı sayılmıştır (Erdoğan, 1973: 31).

Ardından gelen I.Meşrutiyet ise Osmanlı Devletinin ilk anayasası olması açısından önem taşıyan Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesi bakımından önemlidir. Ancak Rusya ile

savaşın başlaması ve alınan yenilgi sonucunda padişah meclisi kapatır. Bunun sonucunda ise Meşrutiyet Batılılaşma hareketlerinde adeta bir ideal haline gelir (Eriş, 2002: 598).

Abdülhamit tarafından savaş bahane edilerek yürürlükten kaldırılan anayasanın bir sonucu olarak Meşruti yönetime geçebilmek için başlatılan mücadeleyi Yeni Osmanlılardan Jön Türkler devralır ve İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulur (Artuç, 2008: 67).II. Meşrutiyet'in ilanıyla yetkilerini meclisle ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle paylaşmak zorunda kalan II. Abdülhamit'le başlayan dönem 1 Kasım 1922'de tamamlanmıştır. 1 Kasım 1922'de imparatorluk tüm kurumlarıyla birlikte son bulmuştur (Tunaya,1959: 13–14). II. Meşrutiyet süreci Cumhuriyetin siyasal ve tarihsel, düşünsel zeminin oluşturması bakımından konumuz açısından önemli bir tarihsel süreçtir.

Cumhuriyetle birlikte modernleşme hareketleri bütünü kapsayan bir değişim hareketine dönüşmüştür. Radikal değişikliklerin yaşandığı bu dönem temelleri Osmanlı modernleşmesine götürülse de bütüncül olması bakımından ondan ayrılmaktadır.

Cumhuriyet modernleşmesinin öncelikli amacı ise muasır medeniyetler seviyesine ulaşmaktır. Bu ise ancak Türk ulusuna dayalı bir devletle, akıl ve bilimin öncülüğünde verilen bir eğitim, milletine ve devletine, rejime sıkı sıkıya bağlı vatandaşlar ile dini siyasal yaşamdan uzaklaştırarak mümkündü. Bu noktada denilebilir ki Kemalist rejimin modernleşmesinin kaynakları ve sonuçları bakımından epey tartışmaya konu olmuştur.Kemalizme yöneltilen eleştiriler bir nevi modernite eleştirisine de dönüşmüştür. Onun toplumu tektipleştirdiği ve zorlayıcı bir modernlik politikası yürüttüğü eleştiri konusu olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin fiilen sona ermesi değişimin daha radikal ve keskin bir şekilde gerçekleşmesine imkân sağlamıştır. Bu anlamda fiilen bir kopuştan söz edilebilirse de gerçekte üst yapıda yaşanan kopuşa rağmen sosyo-kültürel, ekonomik yaşayışta bir devamlılığın, sürekliliğin olduğu söylenebilir.

Mustafa Kemal, daha 1922'de yeni kurulan Türkiye'nin eskisiyle alakası olmadığını ve Osmanlı Devleti'nin tarihe karıştığını vurgulamıştır (1954:51-52). 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde açılış konuşmasında ise hâkimiyetin millette olması gerektiğini ve cumhuriyetçi bir düzene geçişi vurgulamıştır (Atatürk,1952:106). Söz

konusu ayrılma sadece Osmanlı Devleti'nden ayrı bir devlet olarak var olmanın çok ötesinde daha derin, köklü bir ayrılma ve dönüşümdür.

1922'de Saltanatın, 1924'te halifeliğin, şer'i mahkemelerin, şeyhülislâmlığın kaldırılması, medreselerin kapatılması, 1925'te tarikatların yasaklanması, şapka yasasının, miladî takvimin kabul edilmesi, 1926'da kadınlara erkeklerle eşit vatandaşlık hakkının tanınması, 1928'de Latin Alfabesi'nin kabul edilmesi, devletin dininin İslamiyet olması maddesinin anayasadan çıkarılması, 1934'te kadınlara siyasi hakların tanınması, 1935'te hafta tatilinin Cuma gününden Pazar gününe alınması gibi değişiklikler bir uygarlık dairesinden başka bir uygarlık dairesine geçişin gerçekleştiğinin önemli göstergeleridir. Bu değişikliklerle Osmanlı-İslâm uygarlık dairesinden yönünü Batı medeniyetine çevirmiş yeni bir devletin kurulduğunu görürüz. Kopuş sadece politik/ideolojik ve düşünsel/kültürel değil aynı zamanda ekonomiktir de (Oktay,1993:7). Atatürk'e göre çağdaş medeniyete ulaşmanın başlıca yolu, iktisadî kalkınmadır. Atatürk iktisadî kalkınma yolunu ve yöntemini tespit etmek için İzmir İktisat Kongresi'ni toplar. Atatürk zamanın tamamen bir iktisat devresi olduğu fikrindedir. Az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunu tarihî olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanmıştır. Genel olarak bunun nedeni, gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki mesafenin zamanla kapanma değil, aksine büyüme eğilimi göstermesidir. 1950'lerden itibaren iktisat literatüründe az gelişmiş ülkelerle ilgili yayınlar artmış ve bu konuda çeşitli kalkınma modelleri savunulmuştur. Bu modeller toprak reformu, toplum kalkınması, nüfus planlaması gibi kavramları günlük dilin içine sokmuştur.

İzmir İktisat Kongresi'nin liberal bir iktisadî politikayı benimsediği kabul edilmektedir. Gerçekten de kongre “devlet müdahalesi özel faaliyetlerin bittiği yerde başlar” ilkesini kabul etmiştir. Ancak 1920'lerin Türkiye'si iktisadî doktrin tartışmaları için gerekli iktisadî ve fikrî ortamdan yoksundu. Türk Devriminin başladığı yıllarda kalkınmış ülkeler olarak yalnız Batı ülkeleri vardı. Batı kalkınması ise, belli bir devlet müdahalesi ile değil, kendiliğinden olan bir süreç ile meydana gelmişti. Devlet sadece sosyal yatırımlarla ve özel mülkiyetin teminatını sağlamak suretiyle bu kalkınmanın çerçevesini çizmişti. Liberalizm, burjuva sınıfının öncülüğünü yaptığı kalkınmanın özel mülkiyete dayanan temelini ifade eder. Oysa 1920'lerde Türkiye'de özel sermaye



mevcut değildi. Bir kalkınmayı sağlayacak unsurlar yoktu. Bu yüzden liberal bir ekonomi modeli uygulamanın yolu yoktu; çünkü bunu gerçekleştirecek sermaye sahibi bir burjuva sınıfı yoktu. Diğer taraftan, aynı şartlar içinde devletçilik de mümkün değildi. Devlet belli bir yaptırım programını gerçekleştirecek iktisadî güçten mahrumdu (Timur,1993:158).

Yine Mustafa Kemal, 27 Ocak 1931’de İzmir CHF Kongresi’nde partinin takip ettiği programı halkçılıkla beraber ekonomik olarak da devletçi olduğunu dile getirmiştir (1952:262). Ulusal bir ekonomi yaratılması, halkın çıkarlarının gözetilmesi ve milli gelirin artırılması devletçiliğin temel ilkeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 1939’a kadar uygulanan bu ilke başarılı sonuçlar da vermiştir. Millî gelirde sanayinin payı 1927’de %10 iken 1938’de %16 olur (Yerasimos,1976:108). Devletçi ekonominin başlıca hedefi ulusal bir sanayi yaratılmasıdır. Bu noktada da yeni rejimin eskisinden şiddetli bir kopuşu içerdiği söylenebilir. Denilebilir ki cumhuriyet rejimi özellikle 1950 yılına kadar Osmanlı Devleti’nin toplumsal, siyasal, kültürel yaşamıyla hiçbir yakınlığı bulunmayan yepyeni bir düzendir. Ahmet Oktay, bu duruma en iyi kanıtın CHF’nin 6 Ok’unu oluşturan *Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik, Milliyetçilik ve İnkılâpçılık* olduğu görüşündedir (1993: 11).

Bir hâkimiyet teorisi olarak halkçılık görüşü, Millî Kurtuluş Savaşı’nın başından itibaren net bir şekilde dile getirilmiştir. Bununla beraber, ihtilalci kadronun çoğunluğu itibariyle padişahlık ve hilafet makamına sadakati, Atatürk’ü bu konuda çok ihtiyatlı bir politika yürütmeye sevk etmiştir. Ancak Atatürk, halkçılık kavramını, laik bir hâkimiyet teorisi olarak ortaya koymuştur. Hükümetlerin halkın eline geçmesi ve millet hâkimiyetini esas alan bir hükümetten yanaydı.

Halkçılık, iktidarın kaynağının halk olduğu anlamına gelen bir kavramdır. Oysa biliyoruz ki, 1925 yılında Şeyh Said isyanı dolayısıyla, memleketin nizamını bozan her türlü teşkilat, teşebbüs, neşriyatı yasak etme yetkisi hükümete tanınmış ve Takrir-i Sükûn Kanunu’na dayanılarak muhalefet tasfiye edilmiş ve memlekette tek parti rejimi hâkim kılınmıştır. Bu şekilde yeni Türk Devleti’ne Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi’ne de Atatürk hâkim olmuştur.

Bu noktada Atatürk'ün bir diktatör olup olmadığı meselesi gündeme gelir. Diktatör, belli bir toplumda bütün iktidarı elinde toplamayı başarmış bir kimseye denir. Ancak Türkiye'nin o günkü özel şartları içinde diktatör kavramı, keyfî, zorba ve memleket yararları açısından menfî bir iktidarı ifade ediyordu. Atatürk ise gönülleri kazanarak hükmetmeyi tercih etmek istediğini dile getirmiştir. Fakat Atatürk Devrimleri bütün halkın değil, daha ziyade toplumun aydın ve ilerici güçlerinin kalpleri kazanılarak gerçekleştirilmiştir. Elbette ki hilafetin ve saltanatın kaldırılması, o günün şartları içinde genel oya dayanan bir seçim yoluyla gerçekleşebilecek şeyler değildi. Nitekim hilafet meselesi meclis komisyonlarında görüşülürken tartışmaların uzaması üzerine, Atatürk bunun her halükârda olacağını ve buna herkesin uyması gerektiğini fakat ihtimal bazı kafaların kesileceğini dile getirmiştir. Ayrıca Atatürk, “Kan ile yapılan inkılâplar daha muhkem olur, kansız inkılâplar ebedîleşemez” diyordu ve kendisi de böyle yaptı. Bu yüzden Atatürk rejiminin otoriter vasfını tartışmamak gerekir. Ancak önemli olan husus bu otoritenin devamlı olarak halk hâkimiyeti ilkesine dayanması ve halk hâkimiyetinitemsili bir meclis aracılığıyla uygulanmasıdır. Bu bakımdan Atatürk rejimi tek parti sistemine dayanmakla beraber, siyasî, felsefî yönünden çok partili rejime açık olmuştur (Timur,1993:257). Daha Atatürk hayattayken, Türkiye’de çok partili rejim denemeleri yapılmıştır. Bunların en önemlisi 1930’daki Serbest Fırka denemesidir.

Türk tek parti sisteminin siyasî ideolojisinin çok partili bir demokrasiye açık olmasına rağmen, Atatürk'ün son yıllarında, Batı demokrasilerinin buhranı ve İtalya ve Almanya’da kurulan faşist rejimler siyasî rejimimizi bir derece etkilemişlerdir. Zamanla Cumhuriyet Halk Partisi totaliter bir tutum sergilemiş ve muhalefetin oluşmasını engellemiştir. Aynı devrelerde, Türk Devrimi, üniversite gençliğine yer yer Mussolini’nin fikirlerini hatırlatan bir espri içinde anlatılmıştır. Bütün bunlara rağmen Türk siyasî rejimi hiçbir zaman tam bir faşizan kimliğe bürünmemiştir.

Cumhuriyet’le birlikte siyasal, sosyo-ekonomik değişikliklerle beraber toplumsal yapıda da köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın başarıyla sonuçlanmasından itibaren değişikliğin başladığını düşünürsek ilk ve öncelikli dayanağın bağımsızlık olduğu söylenebilir. Nitekim Mustafa Kemal “Kılıçla kazanılan zaferin sapanla tamamlanmadıkça başarılı olamayacağını” dile getirmiş (1952:102) ve devletin kurucu kadrolarına bunu görev olarak bildirmişti. Ulusal bağımsızlık savaşı

kazanılınca ekonomik bağımsızlık sağlanacak, her alanda kalkınma gerçekleştirilecek ve eski düzenin tüm yaşama biçimleri, kurumları değiştirilecek ve yeniden kurulacaktı, kurucu kadrolara verilen görev buydu. Kısacası bağımsızlık ve devrimcilik ilkeleri birbiriyle sıkı sıkıya ilişkiliydi. Resmî ideolojinin bu iki ilkesinin toplumsal dönüşümü sağlayacak temel dayanağını ise laiklik oluşturmaktadır (Oktay,1993: 12). Berkes (2002), laiklik kavramını daha da genişleterek “kutsallaşmış gelenek boyunduruğundan kurtulma” (s.15)olarak ifade eder. Buradan bakılırsa yapılan tüm değişikliklerin kendi içinde tutarlı olduğu söylenebilir. Berkes’in çağdaşlaşma olarak ele aldığı Batılılaşma Cumhuriyet’in kurucu kadrosunun tüm kesimlerin sağlıklı bir şekilde modernleşmesi, ülkenin Batı medeniyeti dairesinde layık olduğu yeri alması gerektiği düşüncesinde olduğunu söyleyebiliriz.

Yapılan tüm değişikliklerin geniş toplum kitleleri tarafından bir çırpıda kabul edildiğini söylemek pek doğru değildir. Daha Mustafa Kemal’in sağlığında rejime destek olanların yanında keskin bir şekilde gelenekten kopmayı tehlikeli bulanlar ve devrimlere muhalefet eden kesimler olmuştur. Gerek halktan gerekse aydın kesimden gelen tepkilere rağmen kurucu kadro ve yönetici kesim tarafından değişiklikler benimsenmiş ve geniş kesimler tarafından da benimsetilmesine çalışılmıştır.

Gündelik yaşam açısından belki de en köklü ve önemli değişiklikler kadınların yaşamlarında meydana gelmiştir. Kadın toplumsal yaşama girmiş, haremlik selamlık uygulaması kalkmıştır. Balolarda, çaylarda, sinemalarda kadın ve erkek bir arada yer almış; bizzat Atatürk bu toplantılara katılmış ve topluma yeni yaşam tarzının benimsetilmesi için kendisi de öncülük etmiştir.

Yapılan en sarsıcı ve köklü değişikliğin, günümüzde de tartışmaları hala bitmeyen, harf devrimi olduğu söylenebilir. Özellikle edebiyatımız açısından ciddi sorunlar yaratan bu değişiklik kendisinden önceki yüzyıllık gelenekle günün gençlerini yabancı hale getirmiştir. Denilebilir ki bu değişiklik “Divan Şiiri’ni üreten tüm toplumsal/duygusal pratikler geçersiz kılmış” tı (Oktay,1993:15). Aslında bu dönüşümü doğrudan harf devrimiyle başlatmanın da doğru olmadığını söylemek gerekir. Çünkü Tanzimat’la birlikte Batı ile temas neticesinde Batı edebiyatının etkileri hem tema hem şekil bakımından görülmeye başlanmıştı. Bu bakımdan denilebilir ki düşünüşteki ve duyuştaki değişim zaten harf devriminden çok önce başlamıştı.

Bir başka önemli değişiklik de en az harf devrimi kadar çarpıcı olmuştur: Kıyafet devrimi. Alt gelir grupları geleneksel yaşam tarzlarını sürdürmeye devam ederken bürokratik ve zengin kesim ise başta büyük şehirlerde Batılı bir yaşam tarzı sürmekteydi. Bu ise iki kesim arasında bir ayrımı da beraberinde getirmiş, “Tanzimat ve Meşrutiyet döneminin züppelerini ve harp vurguncularını anımsatan bir katmanın” (Oktay,1993:15) da ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Batı medeniyet dairesine uyum sağlamada yapılan değişiklikler şüphesiz bunlarla sınırlı değildir. Alaturka musiki öğretimi konservatuarlarda yasaklanmış, radyo yayınlarında kaldırılmıştır. Eğitim alanında da köklü değişiklikler yapılmıştır. Başlatılan eğitim seferberliği ile yeni bir insan/birey yetiştirme çabasının ürünüdür. Cumhuriyet’in bu doğrultudaki eğitim anlayışı eğitim alanında ortaya konan yasalar, yönetmelikler, dönemin ileri gelen eğitimcileri, siyaset adamlarının söylev ve demeçleriyle desteklenmiştir (Çelebi,2013:243).

II. Meşrutiyet dönemininfikir akımları, eğitim sisteminde yapılan değişiklikler Cumhuriyet döneminin temellerinin aranması gereken noktalardır. Cumhuriyet döneminin eğitim politikaları, bu alanda yapılan reformlar, ilköğretim kanunu, Halkevleri, Köy Enstitüleri gibi uygulamalar II. Meşrutiyet döneminin eğitim politikaları ve okullarında yetişmiş bireylerin düşüncelerinin ürünüdür. Bu doğrultuda birey yetiştirme politikası güdülmüştür. Denilebilir ki Cumhuriyet’in eğitim politikası, harf devrimi ile başlamış, dil devrimi ile devam eden süreçte Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde eğitim; altı ilkeye uygun vatandaşlar yetiştirmek için çalışmıştır. Cumhuriyetin eğitim sistemi milliyetçi vatandaşlar yetiştirmeyi amaç edinmiş ve bu amaç doğrultusunda bir eğitim seferberliği başlatılmıştır.

Anadolu’nun en ücra köşesindeki bireylere ulaşmak için başlatılan seferberlik doğrultusunda Halkevleri, Halkodaları kurulmuş ve bu yolla inkılapların halka benimsetilmesi sağlanmak istenmiştir. Keza Halkodaları da adeta en uzak köylere bile açılmış ve bir okul gibi faaliyette bulunmuştur. 1928 Harf Devrimi’yle beraber başlatılan okuma yazma seferberliği bizzat Atatürk’ün önderliğinde başlatılmıştır. Başöğretmen Atatürk köy köy dolaşarak yeni harfleri halka tanıtmıştır.

19 Şubat 1932’de kurulan Halkevleri aracılığıyla Kemalist rejimin “makbul vatandaş”ı her yönden yetiştirilmek istenmiştir. Amaç cumhuriyet devrimlerine sıkı sıkıya bağlı, ulusal kültürü ve ideali benimsemiş ve milli değerlerine her koşulda bağlı kalan bir insan topluluğu yetiştirmektir. Söz konusu amaç doğrultusunda Halkevleri ve Halkodaları aracılığıyla Cumhuriyet rejimini halka anlatabilecek piyesler, gösteriler düzenlenmiş, söyleşiler gerçekleştirilmiş, kitaplar, dergiler aracılığıyla halka benimsetilmek istenen değerler aşılarmaya çalışılmıştır.

Eğitim, her dönem ideolojinin taşıyıcılığını yapmıştır. Cumhuriyet dönemi için de aynı şeyi söylemek mümkündür. 1940’ta kurulan Köy Enstitüleri söz konusu ideolojik aygıt görevini yerine getiren sistemli kurumlardandır. Cumhuriyetin ilke ve devrimlerini yurdun her yerine taşımayı amaçlayan Köy Enstitüleri, hem uygulamaları hem de programları itibariyle bunu gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur. Düşünen, sorgulayan, bilimin ve aklın öncülüğünde ilerleyen bireyler yetişmesinde oldukça etkili olan Köy Enstitüleri kapatıldıktan sonra da epey zaman tartışma konusu olmuştur. Netice itibariyle hemen her alanda yapılan değişikliklerle bir değişim hedeflenmiş ve ulus devlet oluşturulmak istenmiştir.

Denilebilir ki Cumhuriyet döneminde devlet eliyle yapılan köklü değişikliklerle yeni bir ulusal kimlik oluşturulmak istenmiştir. Amaç muasır medeniyetleri yakalamaktır ve onun devlet eliyle gerçekleştirilmeye çalışılması edebiyat da dâhil tüm kurumların bu anlamda seferber edilmesini sağlamıştır. Edebiyat ve konumuz itibariyle bilhassa romandan yeni devletin ideolojisinin yaygınlaştırılması ve ulus devletin inşasında yararlanılmış, konular bu doğrultuda seçilmiş ve toplumsal yapının değiştirilmesinde romandan bir araç olarak faydalanılmıştır. Bir öteki olarak Osmanlı ve geleneksel değerler eleştirilirken diğer tarafta Cumhuriyet ve değerleri yüceltilmiştir. Toplumun ve milli bir ulus devletin inşasında modern, Batılı, laik ve çağdaş bir toplum yaratılmak istenmiştir.

Yeni bir devleti kurmakla kalmayan kurucu kadro, her alanda yapılan köklü reformlarla milli bir kültür oluşturulmak istenmiştir. Bu noktada edebiyatın özelde ise romanın toplumu dönüştürme işlevinden geniş ölçüde faydalanılmıştır. Romanın diğer edebi türlere göre farklı konumlandırılmasının öncelikli sebebi ise daha geniş halk kitleleri

tarafından okunan bir tür olması böylece roman aracılığıyla yaratılmak istenen edebiyattan faydalanarak milli bir edebiyat/kültür oluşturulmak istenmesidir.

Bilindiği üzere bir milletin ortak değerlerinden biri de dildir. Edebiyatın ana malzemesinin dil olması ve bu yolla milli bir kültürün oluşturulmak istenmesi neticesinde Cumhuriyet döneminde zihinsel dönüşüm için edebiyat ve romandan sıklıkla faydalanılmıştır. Edebiyat, ulus inşa sürecinde milletin yaratılması için önemli bir işlev üstlenirken yazarlar ve aydınlar da kültürel bir kimlik inşasında önemli bir çaba sarfetmişlerdir (Jusdanis, 1998: 77).

Genelde edebiyat ve özelde roman Cumhuriyetin kurucu kadrosu ve aydınlar için de benzer bir işlevle kullanılmıştır. Bilinçli bir şekilde devletin kurucu kadrosu bizzat yazar ve şairlerden bu konuda yardım istemiş ve dönemin pek çok yazarı, şairi buna destek vermiştir. Ulusal bir edebiyat oluşturulmak için yazarlar ve aydınlar da adeta bir seferberlik içine girmişlerdir. Dönemin toplumsal, kültürel atmosferini ve gerçeklerini eserlerde anlatmaya gayret etmişlerdir. Böylece edebiyatın ve romanın temel gayelerinden biri Türk ulusal kimliğinin oluşturulması için eserler vücuda getirmek, muasır medeniyetler seviyesine çıkma idealini halka benimsetmek ve devrimler yoluyla bunun gerçekleşebileceği inancını aşılacak olmuştur. Bilhassa dönem romanı ulus devletin inşa projesi ve milli bir kimliğin oluşumunun yansımalarını taşımıştır (Türkeş, 2003: 820).

Cumhuriyet'in kurucu yazarları olarak tanımlayabileceğimiz yazarlar adeta Milli Edebiyat döneminin edebi geleneğini devralmışlar ve bilhassa Cumhuriyetin ilk yıllarında yazdıkları eserlerde bir milli edebiyat akımı sürdürmüşlerdir (Özkırımlı, 1983: 581). Cumhuriyetin toplumsal ve kültürel her türlü meselesini toplumsal bir anlayışla eserlerine taşımışlardır.

Cumhuriyetin kurucu kadroları yazar ve aydınları yardıma çağırırken halkçılık ve laiklik ilkeleri doğrultusunda edebiyata ve kültüre yön vermek istemişlerdir. Öyle ki romanlarda bir öteki olarak Osmanlı ve hanedan halkı sömüren ve zulme uğratan olarak verilerek eleştirilmekte toplumun halkçılık ilkesi doğrultusunda birleştirilmesi hedeflenmekteydi. Edebiyat yoluyla da geniş kitlelere bu düşüncelerin aşılması istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda eğitim kurumları işlevini gören Halkevleri,

Halkodaları, Köy Enstitüleri yaratılmak istenen yeni edebiyat ve Cumhuriyet idealinin yaygınlaştırılmasında önemli işlevler yüklenmiştir. Yaşanan sürecin sonucu olarak da Cumhuriyet dönemi Türk romanına milli bir kültür oluşturma, geçmişle hesaplaşma ve yeni bir uygarlık dairesine giriş yapma çabaları yansımıştır (Şan, 2004: 130).

Denilebilir ki devrimler yoluyla gerçekleştirilmek istenen geçmişten kopma kendisini edebiyatta da göstermiştir. Siyasal ve kültürel bir kopma yaşanması hedeflenmişse de bıçak gibi kesilip atılmış bir edebiyattan söz edilemez. Milli Mücadeleyi konu edinen romanlar dışında temaların Cumhuriyet öncesiyle benzerlik gösterdikleri söylenebilir. Modernleşme hareketine bakış ve düşünüş tarzı sosyal ve siyasi yapıyı değiştirmek için kullanılmıştır. Cumhuriyet aydını da bunu yaparken edebiyattan sıklıkla faydalanmıştır. Ancak hem geçmişin reddi ve bu redde rağmen geçmişten tam olarak kopamamak, tıpkı Tanzimat dönemi gibi Cumhuriyet döneminde de ikiliklerin sürmesine sebep olmuştur. Yapılan devrimler, değişiklikler aydınlar katında kabul görmüşse de halk tarafından çabuk benimsenmemiştir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte yaşanan değişikliğin geniş halk tabakaları tarafından benimsenmesi, somut değişikliklerle beraber zihniyet değişiminin de gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Artık Osmanlı mazide kalmıştır, yeni Türkiye yüzünü Batı'ya dönmüş, modern ve laik bir ülkedir. Yapılan tüm devrimler, değişiklikler bunun içindir. Nitekim toplumsal gelişmelerden bağımsız düşünemeyeceğimiz edebiyat da aşağıda bahsedeceğimiz üzere, bu gelişmelerden etkilenmiştir. Yaşanan toplumsal dönüşüm dönemin edebiyatında geniş yer bulmuştur.

## **2.2. 1920-1940 Arası Türk Romanı ve Romancısı**

Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. Yüzyılda Batı karşısında eski gücünü kaybetmeye başlamasıyla birtakım çareler aranmaya başlanmışsa da bunlar köklü değişiklikler olmayıp askeri ve siyasi alanda birtakım değişikliklerle devleti eski gücüne kavuşturmak yolunda atılan adımlar olmuştur. Ancak atılan adımlar devletin toprak kayıplarının önüne geçememiş ve daha ciddi adımların atılmasını zorunlu kılmıştır.

18.yüzyıla gelindiğinde ise artan toprak kayıpları ve devletin siyasi, ekonomik anlamda gittikçe zayıflaması neticesinde Batı'nın üstünlüğü kabul edilmiştir. Devletin içinde

bulunduğu olumsuz durum Batılı bir tarzda devlet kurumlarının dizayn edilmesi ile mümkün olacaktır. Bu bağlamda III. Selim ile başlayan ve II. Mahmut ile devam eden reform çalışmaları 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile bir devlet politikası olarak devam etmiştir. 1876'da kabul edilen anayasa ile siyasal, kültürel ve ekonomik anlamda değişimin hızı sürerken Osmanlı Devleti 19. Yüzyıla gelindiğinde resmileşen Batılılaşma politikasıyla hem siyasal hem de kültürel hayatta büyük değişimler yaşamıştır. Söz konusu değişimler, Osmanlı romanında da ele alınarak incelemeye konu edilmiştir. Romancılar toplumsal değişimi, nedenlerini ve sonuçlarını analiz etmişler, yaşanan sürecin toplumsal ve bireysel yaşama etkilerini, yaşanan sıkıntıları eserlerine yansıtmışlardır

Bu anlamda öncelikli amacı toplumu eğitmek olan Tanzimat dönemi Türk romanında kısmen Cumhuriyet dönemine de konu olarak devredilecek olan Doğu-Batı çatışması olmuştur (Türkeş, 2003:811). Tanzimat dönemi Türk romanı, söz konusu çatışmayı kendisine konu edinirken geleneksel değerlerin muhafaza edilerek Batılılaşmayı savunmuştur. Ahmet Midhat Efendi'nin yazdığı *Felâtn Beyle Râkım Efendi* gibi romanlarla Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan züppe ile onun karşısında yer alan münevver tipi arasındaki farkları göstermek ve olması gereken Batılılaşmayı göstermek romancıların asıl meselesi olmuştur (Tanpınar, 1988: 293).

Cumhuriyet'le birlikte kurucu kadro ise sistemli ve devlet eliyle Tanzimat'la birlikte başlayan modernleşme hareketini bir resmi devlet politikası olarak benimsemiştir. Geçmişe ait tüm siyasal ve kültürel unsurların tasfiyesine girişen Cumhuriyet'in kurucu kadrosu, geçmiş ile arasına kesin bir çizgi çizme yolunu tercih etmiştir.

Cumhuriyet dönemi Türk romanı, tepeden inmecî bir tavırla gerçekleşen değişiklikleri geniş halk kitlelerine anlatmak için önemli bir işlev yüklenmiştir. Zaman zaman bürokrat kimliğini de haiz olan dönem yazarları yaşanan toplumsal değişmelere romanlarında geniş yer vermiştir. Devrimler, toplumsal, siyasal ve kültürel alanda yaşanan tüm değişimler romanlara konu edilmiş ve halk katında Cumhuriyet ideolojisinin yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır.

Bu noktada denilebilir ki yaşanan toplumsal değişimin izlerini sürmede Türk romanı her zaman önemli bir kaynak olagelmıştır. Cumhuriyet dönemi Türk romancısı büyük



ölçüde dönemin ideolojisinden yana taraf olurken bir kısmı da yapılan değişikliklere eleştirel bir tutum takınmıştır.

Çalışmaya konu edilen yıllarda Halit Ziya, Mehmet Rauf gibi isimler kendi sanat anlayışlarını bu yıllarda da sürdürdüklerinden söz konusu isimleri Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı içinde ele almamaktayız. Milli edebiyat döneminde de eserler vücuda getiren ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da yazın hayatına devam eden yazarlar ise Cumhuriyet'in ilk yıllarının yazarları olarak çalışmaya konu edilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki yazarlar, kendilerinden önceki eğilimi daha da ileriye götürmüşler ve toplumcu gerçekçi bir anlayışla bilhassa üzerinde durulmayan Anadolu ve Anadolu insanını, toplumsal ve kültürel gerçekliklere eğilmişlerdir. Bu yıllarda söz konusu çizgide zikredilmesi gereken Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin gibi yazarlar daha gerçekçi bir yaklaşımla Anadolu ve Anadolu insanını eserlerinde yansıtmaya gayret etmişlerdir.

Reşat Nuri(1883- 1957), Anadolu'nun bilinmeyen halini ve Anadolu insanının geri kalmışlığını neredeyse tüm romanlarında ele almıştır. *Çalılık, Kan Davası, Yeşil Gece, Acımak, Kavak Yelleri* gibi romanları doğrudan Anadolu'yu ele aldığı; *Kızılıcak Dalları, Miskinler Tekkesi* ile *Son Sığınak* ise toplumsal meseleleri işlediği; *Gizli El, Eski Hastalık, Yaprak Dökümü, Acımak* romanları da hem eğitim meselelerini hem aile içi meseleleri ele aldığı romanlardır.

Bunun dışında *Damga, Harabelerin Çiçeği, Gökyüzü* romanlarında İstibdat yıllarını konu edinirken *Dudaktan Kalbe, Akşam Güneşi* ile *Bir Kadın Düşmanı*'nda ise bireysel konuları ele alınmıştır.

Halide Edip Adıvar (1884-1964) ise Anadolu'yu Milli Mücadele yıllarında ele aldığı *Ateşten Gömlek* ve *Vurun Kahpeye* romanlarında Anadolu'ya kapı aralamıştır. Milli Mücadele yıllarında Anadolu'nun çeşitli sorunlarını ele alan söz konusu iki romanının ardından *Zeyno'nun Oğlu*'yla Doğu Anadolu'ya Diyarbakır'a kadar giden yazarı *Dönen Ayna*'da ise yine Anadolu'yu fakat bu defa köylü-İstanbullu karşılaştırması yaparken görürüz. Halide Edip deyince ilk akla gelen *Sinekli Bakkal* ve *Tatarcık* da gerek töre romanları gerekse Doğu-Batı meselesinin ele alındığı eserlerdir.

Romanlarının başkışilerini genellikle kadın kahramanlar oluşturan yazarın *Handan*, *Seviye Talip*, *Kalp Ağrısı*, *Zeyno'nun Oğlu*, *Yolpalas Cinayeti*, *Sonsuz Panayır*, *Dönen Ayna*, *Hayat Parçaları*, *Çaresiz*, *Kerim Usta'nın Oğlu*, *Son Eseri* ve *Akile Hanım Sokağı* gibi eserleri ise diğer meselelere eğildiği romanlarıdır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974) da *Yaban* romanıyla Anadolu'ya eğilir. Romanda Anadolu'nun Milli Mücadele yıllarındaki hali verilir ve bilhassa köyün ve köylünün içinde bulunduğu durum köylü-aydın arasındaki çatışma üzerinden verilir. Yakup Kadri'nin romanlarında toplumun geçirdiği toplumsal değişimleri görürüz. Nitekim toplumun geçirdiği tarihsel evreleri buluruz. *Hep O Şarkı*, Abdülmecit, Abdülaziz, V. Murat ve Abdülhamit dönemlerini konu edinirken bir anlamda *Kıralık Konak* romanında zemin hazırlar. *Kıralık Konak* ise Tanzimat Dönemi'ni ele alırken bir yandan da üç kuşak arasındaki çatışmayı ve söz konusu çatışmadan hareketle aynı zamanda toplumsal bir çöküşü de gözler önüne serer. *Bir Sürgün* ve *Hüküm Gecesi*'nde II. Abdülhamit dönemini, *Sodom ve Gomora*'da İstanbul'un işgal yıllarının, *Panaromalar*'da Cumhuriyet'in ilanından 1952'ye kadarki yılların ele alındığı görülür.

Bu dönem burada zikredilmesi gereken isimlerde Refik Halit Karay (1888-1965), *Yezidin Kızı*, *Nilgün* gibi romanlarıyla tanınmıştır. Konularını büyük ölçüde toplumsal yaşamdan seçen ve eserleri popüler romanlar olarak zikredilen *Bir Şoförün Gizli Defteri*, *Yayla Kızı*, *Dikmen Yıldızı* romanlarıyla bilinen Aka Gündüz (1886-1958) *Sözde Kızlar*, *Fatih-Harbiye*, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, *Yalnızız* romanlarıyla edebiyat dünyasında dikkati çeken Peyami Safa (1899-1961); yine toplumsal sıkıntılara ve meselelere eserlerinde sıklıkla yer veren, *Çulluk*, *Çoban Yıldızı*, *Ak Saçlı Genç Kız*, *Su Sinekleri* romanlarıyla tanınan Mahmut Yesari (1895-1945); aşk ve kahramanlık duyguları gibi popüler temaları seçerek okurların ilgisini çeken *Dağları Bekleyen Kız*, *Allah'a Ismarladık* romanları çok okunan Esat Mahmut Karakurt (1902-1977); kendine has mizahi üslubu ile toplumsal eleştirilerde bulunan *Meşhedi ile Devr-i Âlem*, *Beyaz Şemsiyeli*, *Kundakçı*, *Şakir Efendi'nin Gelini* en çok tanınan romanları olan Ercüment Ekrem Talu (1888-1956) sayılabilir.

Bu yılların kadın yazarlarına da burada değinmek gerektiği düşüncesindeyiz. Şairliğiyle de bilinen Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984) *Küller*, *Gül'ün Babası Kim*, *Büyükanne*, *Aydınlık Kapı* gibi romanlarıyla, yine şairliğiyle tanınan Şükufe Nihal (Başar) (1896-

1973)'i *Renksiz Izdırıp, Yakut Kayalar, Çöl Güneşi, Yalnız Dönüyorum ...* romanlarıyla; roman yazarı olarak tanınan ve en çok *Münevver, Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi, Nedret* romanlarıyla tanınan Güzide Sabri (Aygün) (1886-1946) ile *Aydemir, Pervaneler* romanlarıyla Müfide Ferit Tek (1892-1971) bu dönemin önemli kadın yazarları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Reşat Nuri'de, Yakup Kadri'de gördüğümüz Anadolu'nun içinde bulunduğu durumu gözlemleyen isimlere zaman içinde toplumcu gerçekçi bir çizgiyi benimseyen yazarların eklendiği görülür. Bilhassa 1930-1940 yılları arasında Sadri Ertem (1898-1943) ve Sabahattin Ali (1906-1948) gibi yazarlar toplumcu gerçekçiliği savunan ve kendilerinden sonraki isimlere öncülük eden yazarlar olarak sayılabilir. Sadri Ertem, ilk romanı *Çıkrıklar Durunca*'da Avrupa'dan ucuz malların gelişiyle dokuma tezgâhlarının durma noktasına gelmesiyle köylünün içinde bulunduğu güç durumu ve sonuç olarak işsizlik sebebiyle köyden kente göçü işlemiştir. *Bir Varmış Bir Yokmuş, Düşkünler, Yol Arkadaşları* romanlarında ise Tanzimat Dönemi'nde yaşanan değişimlerin toplumsal hayattaki yansımaları ele alınmıştır.

Sabahattin Ali ilk romanı *Kuyucaklı Yusuf*'ta kasabanın içinde bulunduğu toplumsal yapıyı bir aşkın hikâyesine eklemleyerek anlatır. Kasabadaki güç dengeleri, bürokratik yapı ve bir aşk hikâyesinin bu toplumsal yapıdan etkilenişi anlatılmaktadır. *İçimizdeki Şeytan* romanında ise II. Dünya Savaşı öncesi İstanbul'u ve aydınlar arasında ele alınan çeşitli tartışmaları konu edinirken, *Kürk Mantolu Madonna*'da ise bir aydının çevresiyle olan uyuşmazlığı yine bir aşk hikâyesi üzerinden verilmektedir.

Ele aldığımız yıllar aynı zamanda romanımıza değişik konuların da girdiği yıllara tekabül etmektedir. Öneğin Memduh Şevket Esendal (1883-1952), *Miras*'ta II. Abdülhamit dönemini *Ayaşlı ile Kiracıları*'nda ve *Vassaf Bey*'de ise Cumhuriyet'in ilânından sonra Ankara'da başlayan yeni bir yaşamı; Mithat Cemal Kuntay (1885-1956) tek romanı olan *Üç İstanbul*'da Abdülhamit döneminden başlayarak, II. Meşrutiyet yılları ve İttihat ve Terakki'nin yönetime geldiği yılları ve söz konusu yıllar içindeki değişimleri İstanbul merkezli olarak anlatır.

Bu yıllarda II. Abdülhamit ile başlayan ve I. Dünya Savaşı'nı takip eden yılları anlatan yazarlar ve romanları karşımıza çıkmaktadır. *Kıvırcık Paşa, Sülün Bey'in Hatıraları,*

*Pembe Maşlaklı Hanım* romanlarıyla Sermet Muhtar Alus (1887-1952); *Toprak Kokusu, Despot, Yolgeçen Hanı, Ağlama Duvarı* ile Reşat Enis Aygen (1901-1984); *Sultan Hamit Düşerken, Kıskanmak ve Eve Düşen Yıldırım*'la Nahit Sırrı Örik (1895-1960) bu isimler arasında sayılabilir. Osman Cemal Kaygılı (1890-1945) ise *Çingeneler* adlı romanıyla edebiyatımızda ilk kez İstanbul'da sur içinde yaşayan Romanların yaşayışını ele almıştır. Kerime Nadir (1917-1984) ile Mükerrrem Kamil Su (1900- 1997) da daha çok aşk romanlarıyla tanınan kadın yazarlar arasında bu dönemde zikredilebilir.

Roman, içinde bulunduğu dönemin iktidarı tarafından belli bir ideolojinin halka benimsetilmesinde sıklıkla kullanılan ideolojik aygıtlardan biri olagelmıştır (Türkeş, 2004:428). Denilebilir ki söz konusu ideoloji doğrultusunda gerçekleştirilen devrimlerin halka benimsetilmesi ve halk tarafından içselleştirilmesinin sağlanması için devrimlerden olumlu bir bakış açısıyla söz eden pek çok roman yazılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile takip eden süreçte pek çok kurum tasfiye edilerek yerine Batılı tarzda kurumlar ikame edilmiştir. Yapılan her türlü değişiklik zaman içinde toplumsal yaşamı da derinden etkilemiştir. Söz konusu değişimi destekleyenler olduğu gibi karşı bir tutum sergileyenler de söz konusudur. Nitekim Cumhuriyet'in kurucu kadrosu ve onun ideolojisini benimseyen aydın ve yazarlar eserlerinde halkın yenilikleri benimsemesini sağlayacak bir söylem içinde olmuşlar eski ve eskiye ait kurumlar ve ögeler olumsuzlanmıştır.

Cumhuriyet'le birlikte eski düzene ait unsurlar bir anlamda geçmişle hesaplaşma ve geçmişin tasfiyesi şeklinde olmuş ve ulus inşa süreci doğrultusunda romandan geniş ölçüde faydalanılmıştır.

Bu dönemde yukarıda kısaca değinildiği üzere kadın yazarların da öne çıktığı görülmektedir. Dönemin değişen toplumsal yapısıyla birlikte kadının konumunda da değişiklikler olmuş ve bir kadın hareketi gelişmiştir. Bu, kadın yazarların ve romanlarının da ön plana çıkmasını sağlamıştır. Cumhuriyet döneminde Tanzimat'tan miras olarak geçen eski-yeni çatışması dönemin kadın yazarları tarafından da ele alınan konulardandır. Şükûfe Nihal (1896-1973), *Yalnız Dönüyorum* romanında eski-yeni çatışmasına yer vermiş ve romanın başkışısı Yıldız karakterinden hareketle değinmiştir. Yıldız'ın aldığı eğitimden hareketle eski-yeni çatışmasını veren yazar, eskiye ait tüm kurumları eleştirmiş ve köhne birer yapı olarak ele almıştır. Şükûfe Nihal, eski-yeni

çatışmasını temelde Batılı ve geleneksel eğitim modeli üzerinden ele almışsa da Anadolu'nun içinde bulunduğu olumsuz durumu da yine eskide arayıp eleştirmiştir. Cumhuriyet bu eksiklikleri giderecektir.

Eski yaşam ile yeni yaşamın çatışmasının ele alındığı dönem romanlarında yazarların söylemi eskiye doğrudan cephe almak şeklinde olup, Cumhuriyet ve onun ideolojisini savunan bir tutum sergilemişlerdir. Dönemin yazarları söz konusu çatışmayı yeni hayat tarzını ve Cumhuriyet ideolojisini benimsemiş tipler yaratarak onları Anadolu'ya göndermişler ve yeni hayatın yeni insan tipinin örneklerini vermişlerdir. Reşat Nuri'nin Feridesi, Halide Edip'in Aliyesi, Sabahattin Ali'nin Kaymakam Selahattin Bey'i bu örnekler arasında gösterilebilir.

Romanlarda yer alan öğretmenler, bürokratlar, subaylar arasında öğretmenler oldukça fazla yer almıştır. Öncelikli neden eğitim yoluyla toplumsal dönüşümün sağlanmak istenmesidir. Öğretmen karakterler aracılığıyla modern eğitime dikkat çekilmiş geleneksel ve dine dayalı eğitime karşı çıkmıştır. Öğretmenler yeni nesili oluşturacak birer nefer gibi görülmüş ve romanlarda yer almışlardır. Kemalist rejimin laik eğitim modeline sıkı sıkıya bağlı bu öğretmenler eskiye ait unsurları temizlemek ve halkı aydınlatmakla görevlidirler.

Aynı şekilde Anadolu'ya giden subaylar, doktorlar, kaymakamlar da bulundukları yerlerde eski yaşamakarşı inkılâpların yılmaz savunucuları olarak çizilmişlerdir. Bu şekilde çizilen karakterlerin yeni ideolojinin benimsediği hayat tarzını halka benimsetmek ve kabul ettirmek gibi işlevlerinin yanısıra Anadolu artık sadece bir toprak parçası değil yeni bir ulusun yaratılması idealiyle paralel milli bir vatan olarak da sembolik bir değere sahiptir. Dolayısıyla söz konusu tipler sembolik birer değeri de haizdir, yeni hayatın önemli göstergeleridir.

Cumhuriyet'le birlikte Anadolu'ya yüzlerini çeviren romancılar, İstanbul-Anadolu karşılaştırmasına gitmişler İstanbul'un kirliliğine karşı saf, temiz bir Anadolu imgesi çizmişlerdir. Halkçılık ilkesiyle paralel bir şekilde Anadolu'yu ve insanını içinde bulunduğu geri kalmışlıktan çıkarmanın yollarını gösteren ve bu yolun devrimler ışığında gerçekleşebileceğini ele alan romanlar karşımıza çıkmaktadır. *Yalnız Dönüyorum*'da Kemalist devrimlerin ateşli taraftarı Fahir, İstanbul'da ikamet eden

Yıldız'a yazdığı mektupta Anadolu'yu şu sözlerle ifade eder: "Mümkün olsa da buralara bir seyahat yapsanız... Haşin ve heybetli dağların arasından kıvrılarak akan azametli sular, uçsuz, bucaksız yeşil ormanlar, senin coşkun ve keskin ruhuna eş olacak kadar güzel..." (Nihal, 1938:250)

Bu konuda Şükûfe Nihal yalnız değildir. Kemalist rejimin düşüncelerine inanmış bazı diğer romancılar da Anadolu'nun kalkınmasının devrimlerin ışığında gerçekleşeceğine inanmışlar ve bunu romanlarında işlemişlerdir. Bunu yapacak olan neferler de yine okumuş zümre yani aydınlardır. Reşat Nuri Güntekin, *Kavak Yelleri* romanında Tıbbiye'yi bitiren roman kahramanı, Anadolu ve Anadolu insanı için kendini feda etmeye hazır bir nefer gibi Anadolu'ya yol alır(Güntekin,1986:90).

Yakup Kadri de benzer şekilde *Yaban*'dakahramanını Anadolu'ya göndermiştir fakat Anadolu'yu alışlagelmiş bir şekilde güzel ve cazip bir yer olarak değil aksine köhnemiş ve değiştirilmesi gereken bir yer olarak çizmiştir. Büyük bir özlem ve aşkla Anadolu'ya gelen Ahmet Celal, bir hüsrana yaşar. Tasavvur ettiği Anadolu ile karşılaştığı Anadolu arasında dağlar kadar fark vardır. Ahmet Celal, köylülerin cahilliği ve kaba sabırlığı karşısında sürekli şikâyet eder fakat görür ki köylülerin değişmek gibi bir niyetleri yoktur. Ve sonunda tepeden inme devrimlerle köylüyü değişime zorlamanın doğru olduğu inancına varır. Yakup Kadri, dönem romanlarında idealize edilmiş bir şekilde karşımıza çıkan Anadolu yerine Anadolu'nun içinde bulunduğu gerçek şartları yansıtmış, Kemalist ideolojinin onu bir vatan haline getirmesinin yollarını işaret etmiştir. Şükufe Nihal gibi yazarlarda ise son derece idealize edilmiş ve olağanüstü güzellikte bir Anadolu karşımıza çıkar.

Anadolu ve insanını anlamak, dinin toplumdaki yerini anlamak açısından Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Geceler* romanı önemli göstergeler içeren sembolik bir roman olarak karşımıza çıkmaktadır.Reşat Nuri romanında Cumhuriyet değerlerine sıkı sıkıya bağlı idealist bir öğretmenin gönüllü bir şekilde Anadolu'nun bir köyüne öğretmen olarak gitmesini ve orada dine ve geleneksel eğitime karşı giriştiği mücadeleyi anlatmıştır. İdeolojik tutumu ön planda olan romanda öğretmen Ali Şahin karakteriyle dinin egemen olduğu toplumsal yaşamın yerine aklın ve bilimin öncülüğünde eski-yeni çatışmasını farklılığını 'medrese-okul' göstergeleri üzerinden vermeye çalışmıştır. Medrese ile Osmanlı, okul ile Cumhuriyet rejimi temsil edilmiştir. Ali Şahin'in medreselere ilişkin

görüşleri, onların yüzyıllardır memlekete birer yeşil gece yaşattıkları, her şeye buralardan yetişenlerin rehberlik ettiği yönündedir (Güntekin,1945: 43).*Yeşil Gece*'de görülür ki Ali Şahin karşılaştığı sorunların çözümü için tek yol bilir: müspet bilim(Güntekin, 1945: 53).

Yazar romanın sonunda devrimlere ve bu yolla eski düzenin tasfiye edilmesine rağmen köydeki olumsuzlukların devam etmesi halinde dahi idealizminden hiç vazgeçmemiş devrimlerin olumlu sonuçlar vermesi için belli bir süreyle duyulduğu düşüncesini savunmuştur. Yine benzer bir şekilde Cumhuriyet idealini ele alan ve umudunu koruyan *On Yılın Romanı*'nda ilkbölümde Osmanlı dönemine tüm kurumlar ve değerler oldukça sert bir dille eleştirilmiştir. Rejimin propogandasını yapan ve bu uğurda edebiliği bir kenara bırakan romanda eğitim meselesi üzerinden eski-yeni çatışması verilmiş, Amerikalı profesöre Anadolu gezdirilmiş ve Cumhuriyet'in on yılında yapılan devrimler ve gerek Anadolu'da gerekse toplumsal yaşamda gerçekleşen değişiklikler gözler önüne serilmiştir. Romanda Osmanlı döneminde ağa, imam ve paşa gibi topluma önderlik eden kimselerin halka baskı yapmaları, halkın bunların zulmü karşısında uzun yıllar kimsesiz ve çaresiz kendi kaderine terkedildiğine vurgu yapılmış ve romanın sonunda, bizzat Atatürk'ün himayesinde Ankara'da üniversite eğitimi gören kahraman Erhan yine köyüne dönerek, köyünün içinde bulunduğu geri kalmışlığı devrimlerin aydınlığında ortadan kaldırma ideali içindedir (Benice, 1933:78).

Romanın propaganda niteliği taşıdığını ifade etmiştik. Bu sebeple yeni rejimin meşruiyetini sağlamak için eskiyi ve eskiye dair unsurları oldukça geri ve kötü anlatırken, yeninin bir ışık, bir kurtarıcı olduğuna roman boyunca vurgu yapıldığı görülür. Etem İzzet, “Bu anlatışta hınç vardı. İsyan vardı! Köylü ihtilalinin ifadesi vardı. Biz padişah istemiyoruz! Biz İstanbul paşası istemiyoruz! Biz ağa, mültezim, imam, tahsildar, zaptiye istemiyoruz” (Benice, 1933:70) sözleriyle halkın içinde bulunduğu durumu ifade etmesi söz konusu yeni rejimin meşruiyetine zemin sağlamak açısından önemli göstergeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Halkın yaşayışında görülen tüm sıkıntılar yeni rejim sayesinde çok kısa bir sürede çözüme kavuşturulmuş ve yepyeni bir Anadolu yaratılmıştır söylemi Amerikalı profesörün Türkiye'deki gelişmeleri gördükten sonra, “Amerika'nın yüz elli senede yapabildiğini siz nasıl on sene içinde yapabildiniz?” (Benice, 1933:78) sözlerini söylemesiyle belirtilmiştir.

Dönem romanlarında üzerinde ısrarla durulan bir diğer konu ise ülkenin muasır medeniyetler seviyesine çıkabilmesinin ancak iktidarın önde gelen aydınlarının bir rehber olduğu düşüncesidir ve devrimlerin de ancak bu rehberlikte yapılabildiğidir. Yakup Kadri'nin yeni Ankara'nın üç farklı dönemini anlattığı *Ankararomanı*nda ise Batılı bir hayatın sembolü olan Selma Hanım'ın şu sözleri “A, hiç de değil, ben onlara benzeyeceğime onlar bana benzemeye çalışsın. Biz, buraya medeniyet getiriyoruz” (Karaosmanoğlu,1934:31) aydınların ve rejimin elit tabakasının Anadolu'yu ve halkını muassır medeniyetler seviyesine taşıyacağının düşüncesinin yansımasıdır.

*Panorama* romanında benzer düşünceler ele alınmıştır. Romandaki Belediye Reisi Tahir Bey, halkın medeni seviyesini yükseltmeyi amaçlayan, halkın geri kalmış şehirlerini muasır medeniyetler seviyesine çıkarmayı hedefleyen idealist bir kişi olarak çizilmiştir. Benzer şekilde Reşat Nuri Güntekin *Eski Hastalık* romanında İstanbul'da, yine Batılı hayatın sembolü Züleyha'nın Mersin'e adeta bir medeniyet misyoneri olarak yerleşmesi aynı düşüncenin tezahürüdür (Güntekin,1938: 37).

Yakup Kadri, *Panorama* romanında,aydına adeta bir toplum mühendisliği görevi yüklemiş, “Hele bu memleket gibi her şeyin baştan yapılması, topraklar kadar kafaların da sürülüp işlenmesi, ekilip yeşertilmesi, adeta, bir yangına yetişmek derecesinde ‘acil’ zaruret şeklini aldığı bir yerde bu, istilaya uğramış bir vatani kurtarmaya koşmak vazifesi kadar söz götürmez, itiraz ve itizar kabul etmez bir boyun borcudur” (Karaosmanoğlu,1953:221) sözleriyle toplumun halka bakış açısını göstermiş ve aydın sınıfın bakış açısını vermiştir.

Ulus-devletin inşası sürecinde Atatürk'e de özel bir önem atfedilmişve milli bir devlet ve toplum oluşturmaya çalışıldığı bu dönemde Atatürk değişim ve gelişimle özdeşleşen bir sembol olarak romanlarda kendisine yer bulmuştur. Sonuçta ortaya Atatürk kültü ortaya çıkmış ve romanda da sıklıkla görülmektedir.

Yakup Kadri *Ankara* romanında, Selma Hanım'ın, Çankaya Köşkü'nün önünden geçerkenki duygu ve ruh dünyasının ifade edildiği, “Selma Hanım'ın gözünde bu manzara, adeta alegorik bir mahiyet alıyordu. Öyle ki, yüreğine ancak mübarek abideler önünde hissedilen bir huşu çöktü. Bir müddet başını önüne eğip daldı ve başını tekrar kaldırıp etrafına baktığı vakit her yanı değişmiş buldu. Genç kadın bütün Ankara'yı,



şimdi, başka türlü görüyordu” (Karaosmanoğlu, 1932: 65) satırlar, Atatürk’e verilen önem ve atfedilen kutsiyeti göstermesi bakımından önemlidir.

Dönemin romanlarında Atatürk kültü ekseninde yer yer ona dini ve mistik unsurlar da yüklendiği görülmektedir. Örneğin Safiye Erol, *CiğerdeleneserindeCanzi* adlı başkişinin bir balodaki halini “Canzi, salonda gezip dolaştıkça ne zaman Atatürk resminin altına gelse duraklar ve muhakkak bir defa kutsal kahramanını, kendi tabiri üzere ‘Serhatlı Gazi’sini gözleriyle selamlardı.” (Erol, 2007:32) sözleriyle anlatır. Yine dönemin bir başka yazarı Şükûfe Nihal *Yalnız Dönüyorum* isimli romanında Atatürk’ü, “Türk’ün ebedî kahramanı” ve “Türk milletinin büyük yaratıcısı” (Nihal,1938:111) gibi ifadelerle tasvir etmiştir. Romanda bir başka önemli gösterge ÇankayaKöşkü’nün bir mabet şeklinde tasvir edilmesidir hatta kahraman köşkün etrafını gezmesini kutsal bir ziyaretle eş tutmuştur (Nihal,1938:112).

Bizzat rejimin isteğiyle yazılan *On Yılın Romanı*’nda Atatürk kültü önemli yer tutmaktadır. Etem İzzet eserinde Atatürk’ü “yüzünün ışığını güneşten, saçının rengini altından, sesinin ahengini iradesinin tunçluğundan alan ve bakışlarındaki ezici sertliği dehasından koparan bu adam herkesin Anafartalar kahramanı diye tanıdığı Mustafa Kemal Paşadır” (Benice, 1933:41) ifadeleriyle tanıtmış; “O ne isterse o olur. Allah gibi bir kumandandır.”(Benice, 1933:59) şeklinde betimlemiştir. Yine romanın sonunda köylü bir kadına sarfettirilen “Türk kadınının Allahı da peygamberi de Gazidir.”(Benice, 1933:169) sözleri ile kutsallığı ön plana çıkarılan bir Atatürk kültü çizmesi bakımından oldukça önemlidir.

Toplumsal yapı belirgin ve sert bir şekilde değişirken romancıların çoğu değişimi desteklemekle birlikte Yakup Kadri gibi kimi romancılar yapıcı eleştirilerde bulunmuş, sert ve yanlış gördükleri bazı tutum ve değişiklikleri eleştirmişlerdir. Rejimin bariz gücüne ve Atatürk ekseninde gelişen kutsiyete rağmen gerekli gördüklerinde eleştiriden kaçınmayan yazarların başında Yakup Kadri gelmektedir (Timur, 2002:318-319).

Yakup Kadri, *Ankararomanı*nda aydınların uzun yıllardır yaptığı yanlış Cumhuriyet aydınının da yaptığını vurgulamış ve Batılılaşma meselesinin Cumhuriyet döneminde dahi şeklen ele alınmasını eleştirmiştir. Üçüncü bölümde ise ütöpik bir Ankara çizerek olması gereken idareyi tasvir etmeye çalışmıştır. Yazar romanda, iktidara geldikten

sonra benzer hatalara düşen Kuvayi Milliyecileri Hakkı Bey karakteri üzerinden eleştirerek vermeye çalışmıştır. İdealist bir Kuvayi Milliyeci olan Hakkı Bey, Cumhuriyet’le birlikte bürokrat olmuş, idealist kimliğinden uzaklaşarak zamanını balolarda dans edip, içki içerek geçiren, rüşvet alan birine dönüşmüştür.

“Eski Milli Mücadelecilerden bazıları gibi Hakkı Bey için de kıyafet değişiminden sonra milli dava adeta böyle bir mondenlik iddiası şekline girmişti. Bir Avrupalı gibi dans etmek, bir Avrupalı gibi yaşayıp eğlenmek ve hele bu iddiada Avrupalılar nezdinde, Avrupalılar arasında muvaffak olmak bunlara büyük bir zafer kazanmak kadar ehemmiyetli görünüyordu” (Karaosmanoğlu, 1932: 106)

Şükûfe Nihal de benzer bir şekilde Cumhuriyet’le birlikte Batılılaşmayı kadınlı erkekli eğlence âlemlerinde, balolarda boy göstermek, sadece eğlenmek, yiyip içmek olarak gören insanları *Yalnız Dönüyorum* romanında kadın kahramanlar üzerinden vermiş, eğlence ortamlarında kadınların düzeysizce hareketleri ve kadın-erkek ilişkilerinin geldiği nokta üzerinden Batılılaşmanın bu olmadığını ifade etmiştir (Nihal, 1938: 18).

Cumhuriyet döneminde yapılan devrimleri benimseyen ve idealleri halka benimsetmek isteyen yazarlar olduğu gibi yeni döneme ve onun icraatlarına eleştirel bir tutum takınan romanlar ve yazarlar da söz konusudur. Cumhuriyet’in ilanıyla Batılı modern bir devlet olma yolunda yapılan değişiklikler bir devlet politikası olurken bu durum eski hayat tarzının tasfiyesini ve yerine yeni hayat tarzını kaçınılmaz kılıyordu. Kimi dönem romanlarında yeni hayat tarzı ile eski hayat arasındaki çatışmanın neticesinde kahramanlarda meydana gelen derin psikolojik çatışmalara yer verildiği görülmektedir.

Bu isimlerden biri de Peyami Safa’dır. Türk romanında doğru bir Batılılaşmanın nasıl olması gerektiğini romanları dışında da sıklıkla dile getiren Safa, dönem romanlarında karşımıza çıkan semtler üzerinden iki farklı hayat tarzının karşılaştırılmasını başarıyla yaptığı *Fatih-Harbiye* romanında batılılaşma hareketlerinin eski yaşamı tasfiye ederken gelenekleri de altüst ettiğini ve geleneksel değerlerimizi de yıktığını dile getirerek eleştirmiştir. Yazar, Doğu-Batı karşılaştırmasını iki muhit üzerinden yaparken çeşitli göstergelerle Doğu’nun Batı’ya ruhen üstünlüğünün altını çizmiştir. Neriman Batı’ya büyük bir hayranlık duyarken Batı’ya dair her unsuru yüceltmekte Doğu’ya dair her unsuru ise hor görmekte, yermektedir. İki medeniyet arasında kalan Neriman sonunda Doğu’nun manen üstün olduğunu, Batının ise manevi yönünün eksik olduğunu anlar.

Peyami Safa'ninkine benzer bir bakış açısı Samiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* romanında karşımıza çıkmaktadır. Romanın kahramanlarından Sezai Bey doğru bir Batılılaşmanın şartlarını, "Medeni zevkleri, medeni itiyadları, medeni ahlakı, hâsılı medeni sosyetenin telakkilerini, aklımız ve milli ölçülerimizle tarttıktan sonra kabul etmeliyiz" (Ayverdi, 1939:101) şeklinde ifade eder. Romanda *Fatih-Harbiye*'dekine benzer Batı'nın manadan uzak düşünce dünyası Aliye'nin "Onların manasını yakalayabilmek için aklın ve ilmin bana yol gösterebileceğini bilsem, bir bu kadar daha çalışırdım. Fakat ilmin uzun eteği, gene kendi dikenlerinin arızalarına takılarak ileri gitmiyor" (Ayverdi, 1939: 14) sözleriyle eleştirilmiştir. Samiha Ayverdi yaşanan 'eski-yeni' çatışmasında eski değerlerin korunarak Batılı değerlerin benimsenmesi gerektiği düşüncesindedir, geleneğin muhafazası onun için önemlidir.

Batılılaşma hareketleriyle büyük bir toplumsal değişim yaşanmış, kimi kesimler bu değişime ayak uydurmuş kimi kesimler karşı çıkmış kimi kesimler yeni yaşam tarzına ayak uydurmayıp geleneksel yaşam tarzını sürdürmeyi tercih etmiştir. Kendi içlerinde geleneksel yapıyı muhafaza eden kesimler de romanlara konu olmuştur. Hüseyin Rahmi *Utanmaz Adam* romanında, yaşanan toplumsal değişime direnen kesimlerin olduğunu "İstanbul'un bütün eski konakları harem-selamlık olarak yapılmıştır. Bunların hepsi yakılıp yıkılmadı ya?" (Gürpınar, 1934:119) sözleriyle tespit etmiştir. Değişen toplumsal şartlar içinde kendi değerlerini muhafaza eden kesimlere değinen bir diğer yazar da *Ayaşlı ile Kiracıları* romanıyla Memduh Şevket Esendal'dır. Yeni yapılan bir apartmanda dönemin Ankara'sındaki sıradan insanların yaşamı konu edilmiştir. Esendal romanında bürokrasiye yönelik birtakım eleştirilerde bulunmuştur (Naci,1990:209). Apartmanın bir dairesinde yaşayan yaşlı bir kadın, toplumda meydana gelen değişimden "Bir cahillik edip süs yapacak olsak, eve gelip hemen yüzümüzü, gözümüzü yıkardık ki, babamız görüp de bize darılmasın diye" (Esendal, 2015: 16) sözleriyle yakınmıştır.

Türkiye'de kadın hareketi denilince ilk akla gelen isimlerden Nezihe Muhiddin, *Güzellik Kraliçesi*'nde düzenlenen güzellik yarışmasına katılmak isteyen, geleneksel değerlerle yetiştirilmiş bir genç kızın trajik hikâyesini anlatır. Romanda geleneksel değerlere sahip bir babanın bilhassa kadınların yaşadığı değişime karşı tutumu şu sözlerle dile getirilmiştir: "Güzellik, hele kadın güzelliği bir sır gibi mahfaza içinde namahrem kalmadıkça kıymetlenir" (Muhiddin, 1933:130). Belkıs ise dönem

romanlarında sıklıkla karşımıza çıkan genç kızlar gibi zamanın yeni hayat tarzına ilgi duyan, öyle yaşamak isteyen bir genç kızdır. Bu durum onu hasta etmiştir ve bu hastalıktan manevi değerlere sahip çıkarak kurtulmayı başarmıştır.

Tüm bu değerlendirmeler neticesinde denilebilir ki çalışmaya konu olan 1920-1940 arasında kaleme alınan eserlerdedönemin kanonu içerisinde yer alan ve gerek yazıldığı zamanda gerekse bugün de etkisini sürdüren eserlerle birlikte edebi nitelikleri zayıf, popüler edebiyat içerisinde değerlendirilebilecek eserler de mevcuttur. Macera ve polisiye romanlar gibi, popüler aşk romanları da dönem içinde çokça okunsa da edebi değerleri bakımından tartışmaya açık metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat her ne olursa olsun romanın ulus inşa süreci bağlamındaki etkisi göz önüne alınacak olursa kanon ve kanon dışı metinleri de yine bu bağlamda ele almak gerekliliği doğmaktadır.

Bir diğer mesele yazarların nitelikleri ve edebiyat ortamındaki etkileridir. Eğer bir edebiyat kanonunun varlığından söz edilecekse II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e yetişen Halide Edip Adıvar, Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi isimler kanonun başını çekecektir. Söz konusu üç isim de hem değindikleri konular hem de edebiyat tarihimizdeki etkileri bakımından dönem edebiyatı ve Türk edebiyatı itibariyle ciddi öneme sahiptir.

1920-1940 yılları arasında yayımlanmış romanlara nicelik bakımından bir hayli yekûn tutan tarihi romanların da ulus inşa sürecinde önemli bir işlev gördükleri de dikkate alınmalıdır. Denilebilir ki yukarıdan itibaren kategorize etmeye çalıştığımız 1920-1940 yılları arasında yayımlanmış olan romanlar ve yazarları kendi içinde farklı türlere göre farklı şekilllerde tasnif edilebilir.

1920-1940 yılları arası Türk romanlarında ağır basan tutumun, hangi türle tasnif edilirse edilsin, rejim ve onun uygulamalarını yansıtan ve kabullenen olaylar ve kişiler üzerinden kategorize edilmesidir. Genellikle birbirinin yerine geçebilecek, ulusal kimliğin değerlerine sahip tipler karşımıza çıkarken toplumun kendisini bu tiplerle özdeşleştirerek, Kemalist rejimin söylemini taşımaları hedeflenmiştir.

1920-1940 yılları arası Türk romanı incelendiğinde, edebiyatın dolaylı ve dolaysız olarak ulus inşa sürecine katıldığı görülmektedir. Ulus inşa sürecinde yaşanan değişmelerin ele alındığı romanlarda kurgu, kişiler, zaman ve mekân buna uygun bir

şekilde kurgulanmakta diğer romanlarda da yine dolaysız olarak ulusa dair tartışmalar doğrudan yer almasa da roman kişileri ve mekân ulus üzerinden kurgulanmaktadır. Somut gerçeklikleri vurgulayan romanlardan ziyade olması arzulanan durumların yansıtıldığı romanlar görece daha fazladır. Çoğunlukla eski-yeni çatışması üzerinden yeni bir ulusal kimlik oluşumunda 1920-1940 arası Türk romanındaki içinde bulunduğu durum ulus inşasıyla paralel okunmalıdır.

Cumhuriyet döneminin ele alınan yirmi yıllık dönemini ulus inşa süreciyle birlikte dönem içinde izlenen politikaların birer aynası olarak da okunmalıdır. Hemen her alanda yapılan devrimler romanlarda kendisine geniş yer bulmuş ve ulus inşa sürecine uyumlu bir şekilde yansıtılmıştır. Bir eğitime aracı olarak roman ulusun inşasına katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda bir propoganda aracı işlevi de gören roman dönem söylemini ve toplumsal yapıdaki değişiklikleri yansıtması bakımından dikkate şayan malzeme sunmaktadır. Ulus inşası sürecinde roman söylemsel boyutuyla pratiğin gerçekleştiği bir mecra haline gelmiştir. Çalışmada ulus inşasının ideolojik tezahürü olarak hem söylemi şekillendiren ideolojik aygıtları hem de söylemin odağında yer alan iktidarın toplumla kurduğu ilişki biçimini doğrudan yansıtan bir araç olarak edebiyatın ve bilhassa romanın yüklendiği işlev göstergeleriyle ortaya konulmak istenmiştir.

### **2.3. Çalışmaya Konu Olan Romanlar ve Ölçüt Sorunu**

Edebiyatın dönemleştirilmesinde herkesin üzerinde hem fikir olduğu kesin tarihler ortaya koymak çoğu zaman pek mümkün olmamıştır. 1923 Cumhuriyet'in ilanıyla başlattığımız Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı genel kabul olarak 1940 ile bitirilir. Çalışmamızda seçtiğimiz 1920'den 1940'a kadar geçen yirmi yıllık zaman dilimini 1938 Atatürk'ün ölümüyle de sonlandıran çalışmalar da söz konusudur. Ancak biz erken Cumhuriyet Dönemi olarak da ifade edilen TBMM'nin Ankara'da faaliyete başladığı 1920'den Atatürk'ün ölümünden sonraki iki yılın da edebiyatımıza nasıl yansıdığını tespit edebilmek için çalışmamızı 1920-1940 olarak sınırlandırdık.

1920-1940 arasında gazetelerde tefrika olarak yayımlanmış pek çok roman vardır. Tefrika romanlar tezin kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışmaya konu olan 1920-1940

yılları arasında, 121 yazar tarafından kitap olarak basılmış 488 roman<sup>7</sup> tespit edilebilmiştir. Bu romanlardan 141'i<sup>8</sup> tezin kapsamına dâhil edilmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla dememizin önemli birkaç sebebi söz konusudur. Öncelikle 1920'den sonra yayımlanmış romanların tamamının bibliyografyasının hazırlanmamış olması, 1930'lu yıllara kadar sistemli bir derleme çalışması yapılamamış olması, yapılan çalışmaların da eksiklikler taşıması gibi sebeplerin yanı sıra 1928 Harf Devrimi'nden sonra yapılan yayınların da önemli karışıklıklara sebep olması tam ve kesin bir sayı vermeyi güçleştirmektedir (Yalçın, 2006: 12-13).

Dolayısıyla 488 eserden oluşan roman listesi, dönemi konu edinen farklı çalışmalar, biyografiler, romanla ilgili yapılmış bibliyografya ve Milli Kütüphane kayıtları taranmış ve karşılaştırılarak oluşturulmuştur.<sup>9</sup> Zaman zaman eserin türünün tespitinde çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. Milli Kütüphane kayıtlarında olan bir eserin bibliyografyalarda yer almadığı ya da kayıtlarda ve yapılan çalışmalarda roman olarak kaydedilen bir eserin hikâye veya başka bir türde olması gibi sıkıntılarla karşılaşmıştır. Bu sebeple 488 sayısının net bir sayı olmadığını ifade etmek gerekmektedir. Araştırmanın örneklemini ise 141 romandan oluşmaktadır. Bu romanların ulaşılabilinen ilk baskıları ele alınmıştır. İlk baskıları Arap harfli olanların Latin alfabesine aktarılan ilk baskıları ile karşılaştırmalı bir okumaya tabi tutularak incelenmiş, ilk baskılarına ulaşamayan romanların ise ulaşılabilinen en eski tarihli basımı üzerinden inceleme yapılmıştır. Tetz kapsamına alınmayan 348 romanın önemli bir kısmı polisiye romanlar, macera romanları ve aşk romanlarıdır. Romanların tasnifi söz konusu olduğunda ise bugüne kadar yapılan genel tasniflerden hareketle bu ayrıma gittik. Tetz kapsamına giren çalışmalar olayların romana yansımasına göre “Anadolu Romanları”, Sosyal ve Siyasi Olayları Esas Alan Romanlar”, “Tarihi Romanlar” gibi türlerle tasnif edilmişlerdir. Örneklem içindeki romanların tümü söylem ve ideoloji kavramları çerçevesinde ideolojik söylemi yansıtmaları bakımından ele alınarak incelenmiştir.

<sup>7</sup> Ek 1'de bu yıllar arasında basılmış tüm romanların listesi verilmiştir.

<sup>8</sup> Ek 2'de çalışmaya örneklem olarak alınan romanların listesi verilmiştir.

<sup>9</sup> Söz konusu tespiti, öncelikli olarak Maarif Vekâleti tarafından 1939 yılında yayımlanmış olan ve 1928-1938 yıllarını kapsayan Türkiye Bibliyografyası, Alemdar Yalçın *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1920-1946* çalışmasında söz konusu yıllar arasında yayımlanmış romanların kaynakçası, Milli Kütüphane kayıtları ve çeşitli edebiyat tarihlerinden ulaşılmaya çalışılmıştır. Ertuğrul Aydın'ın “1872-2002 Yılları Arasında Yazılan Türk Romanları Bibliyografyası” adlı çalışmasındaki eserlerle tüm verilerin karşılaştırılması sonucunda 1920-1940 arasında yazıldığı tespit edilebilen 488 romana ulaşılmıştır.

Bu bölümde, teze konu olan romanlardaki ideolojik söylemin göstergeleriyle ortaya konulmasına geçmeden önce söz konusu romanlar ve yazarları hakkında genel bir değerlendirme yapmayı uygun gördük. Değerlendirme yapılırken yazarlar ve romanları yazar adına göre alfabetik sırayla verilmiş, başka herhangi bir ayrıma gidilmemiştir.

Çalışmada ele alınan dönem yazarlarından ilki edebiyat tarihinin en üretken yazarlarından, şiir, hikâye, tiyatro, roman gibi farklı türlerde eserler vücuda getirmiş *Aka Gündüz* (1885-1958)'dür. Asıl adı Hüseyin Avni olan yazar, Aka Gündüz müstear ismiyle eserler kaleme almıştır. Aka Gündüz, Türk edebiyatında daha çok romancı kimliğiyle tanınmış, farklı dönemlere tanıklık etmiştir. Bu noktada onun romanları döneminin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel meselelerinin izlerini taşımakta, dönemin toplumsal yaşamına dair ipuçları taşımaktadır. Aka Gündüz'ün toplumsal fayda uğruna eserlerinin sanatsal yönünü geri plana itmesi onun eserlerinin pek çok edebiyat tarihçisi, bilim insanı tarafından “popüler edebiyat” kapsamında değerlendirmesine sebep olmuştur<sup>10</sup>.

Yazarın 1920-1940 arasında yayımlanan romanlarından ilki *Dikmen Yıldızı*'<sup>11</sup>dır. Romanda Kurtuluş Savaşı sırasında sevdiği adama kaybeden Yıldız'ın bunun üzerine akli dengesini yitirmesi anlatılır. Romanın merkezinde ferdî aşk anlatılırken Kurtuluş Savaşı yılları fon olarak romanda yer alır. Romanın başkahramanı Yıldız'ın İzmir'in işgali üzerine Ankara'nın Dikmen semtine yerleşmesiyle başlayan olaylar zinciri nişanlısı Yüzbaşı Murat'ın İzmir'de düşman kuvvetlerince şehit edilmesi sonucu aklını yitirmesiyle gelişirken İzmir'in kurtuluşuyla son bulur. Roman boyunca Yıldız'ın yaşadıkları tarihsel zamana paralel olarak işlenir. Yıldız'ın nişanlısı Murat cephede düşmanla mücadele ederken Yıldız ve ailesi de cephe gerisinde mücadele verirler. Yıldız ve Murat'ın aşkı üzerine kurulan romanda Milli Mücadele yıllarına da geniş yer verilir.

---

<sup>10</sup>İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., İst., 2003, s. 273.; Alemdar Yalçın, *Sosyal ve Siyasal Değişme Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1920-1946*, Akçağ Yay., Ank., 2002, s. 207.; Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman II*, İnkılâp Kitapevi, İst., 1998, s. 16. ; Rauf Mutluay, *50 Yılın Türk Edebiyatı*, 2. bs., İş Bankası Kültür Yay., İst., 1973, s. 578.

<sup>11</sup>1928, İkdâm Mat., 413 s.

Yazarın bir diğ er romanı *Odun Kokusu*<sup>12</sup>ndaannesini kaybeden Fatma'nın babasının istediğı biriyle evlenmesi ve gönülsüz yaptığı evliliğinde eşini aldatması üzerine kötü yola düşmesini anlatır.

*Aka Gündüz*'  n aynı yıl yayımlanan bir başka romanı *Tank-Tango*<sup>13</sup>,da ailesini küçük yaşta kaybeden Bihter'in düştüğü sefalet dolu yaşamdan   mer adında bir gence tutunarak çıkması,   mer'le birlikte Milli Mücadele'ye katılmaları ve böylece yepyeni bir hayata adım atması anlatılır. Bihter ve   mer kimsesi olmayan Türk genç kızlarının çalışacağı "Küçük Fabrika" adı altında bir işletme a arlar ve   rettikleri ürünleri askerlere gönderirler. Bir süre sonra Milli Mücadele'ye destek vermek için Ankara'ya geçerler. Bihter'deki asıl değışiklik ise burada başlar. Gördüğü yaşam savaşı, mücadele Bihter'i derinden etkiler ve adeta yeni bir Bihter ortaya çıkar. Burada cephede yaralanan askerlerin tedavi edildiğı bir hastanede görev alır ancak romanın sonunda hastanenin düşman u  akları tarafından bombalanması sonucu hayatını kaybeder. Roman, Bihter'in geçirdiğı değışim ve ideal bir kadın tipi üzerinden Milli Mücadele ve yıllarını anlatmaktadır.

Yazarın bir başka romanı *  ki Süngü Arasında*<sup>14</sup>ise anne ve babasız Emine'nin uğradığı iftira yüzünden uğradığı haksızlık sonucu hapishaneye girmesi, yaşananların ardından toplum tarafından dışlanması, iyice yalnız ve kimsesiz kalması ve verdiğı hayat mücadelesi konu edilir. Sonuç olarak *  ki Süngü Arasında* romanında bireysel bir konu üzerinden toplumsal yaşamın aksayan, yozlaşmış yönleri eleştirel ifadelerle gözler önüne serilir (Oktay, 2008:232).

*Aka Gündüz   apkın Kız*<sup>15</sup>,da küçük yaşlarda ailesini kaybederek halası tarafından büyütülen bir genç kızın modern ve ekonomik yönden rahat yaşamı toplum tarafından yadırganır ve genç kız hafifmeşrep olarak değ  rlendirilir. Romanda görünen yaşantısının aksine,manevi değ  rlerine bağlı bir genç kızın toplumsal baskı karşısında yaşadığı zorluklar ve mücadeleler konu edilmiştir. *  apkın Kız* romanı iyi eğitimli

<sup>12</sup>1928,   kdam Matbaası,112 s. Roman, *H  kimiyyet-i Milliye* gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap olarak basılmıştır.   lerleyen yıllarda romanın 2, 3 ve 4. baskıları da yapılır ve söz konusu baskılar çok az değ  şikliklerle *Hicran* adıyla yayınlanmıştır.

<sup>13</sup>1928, Gündoğdu Matbaası, 301 s. Roman, *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilir.

<sup>14</sup>1929, Resimli Ay Matbaası, 156 s.

<sup>15</sup>1930, Ahmet Halit Kütüphanesi, 256 s.



modern ancak bu özellikleri sebebiyle toplum tarafından yadırganan genç kız ekseninde şekillenir. Aka Gündüz bu romanında da ideal bir kadın tipi oluşturmaya çalışmıştır.

Gündüz, *Yaldız*<sup>16</sup>, da ise, birbirini seven iki gencin aşkını anlatırken diğer romanlarında olduğu gibi Milli Mücadele yıllarına eserinde bir fon olarak yer vermiştir. Umur'la Eligül'ün yaşadıkları zorluklar Milli Mücadele yıllarında toplumda yaşanan sıkıntıların bireylerin hayatına yansımaları da gösterecek paralellikte ele alınmıştır. Roman, Müterake yılları ile Milli Mücadele arasındaki dönemde geçer.

*Ben Öldürmedim-Kokain*<sup>17</sup> de ise, İdil adlı kadının mazisi oldukça karanlıktır ve onun mazisini merak eden yazar kahramanın ona kokain çektirmesi ve kadının da ölmesini anlatmaktadır. İdil kokainin etkisiyle konuşur ve anlattıklarının altında bir toplumsal dram görülür. İdil'in babası Ali Bey, dürüst bir devlet adamıdır ancak istemeden kendini siyasi entrikaların içinde kendini bulur ve işler yolunda gitmez, ihanete uğrar ve roman felaketle sonuçlanır. Aka Gündüz, romanda İttihat ve Terakki'ye ağır eleştirilerde bulunur.

*Aysel: Bir Anadolu Hikâyesi*<sup>18</sup> 'nde yazar, köy ağasının kızı Aysel ile fakir bir köylü ailesinin çocuğu Ali'nin aşkını anlatır. Popüler bir aşk romanı olarak da değerlendirilebilecek romanda verilmek istenen mesaj gençlerin sadakatlerini koruyarak aşklarına sahip çıkmaları, aşkları uğruna mücadele etmeleridir.

Yazarın aynı yıl yayımlanan bir başka romanı ise *Onların Romanı*<sup>19</sup> 'dır. Ailesini küçük yaşlarda kaybeden Gülöz adında bir genç kızın eşi tarafından ihanete uğraması ve sonrasında hayatına giren başka insanların da haksızlıklarına maruz kalması, yapılan iyiliklerin kıymetinin bilinmemesi, toplumun sosyal ve ahlaki yönden yozlaşması anlatılmaktadır. Romanda toplumda meydana gelen yozlaşma kadın kahraman üzerinden verilmeye çalışılmıştır.

---

<sup>16</sup>1930, Hüsnü Tabiat Mat, 183 s.

<sup>17</sup>1933, Semih Lütfi Kitabevi, 176 s. Roman, *Cumhuriyet* gazetesinde 1931 yılında tefrika edilir.

<sup>18</sup>Eser yazarın *Kurbağacık* (1919) romanının az çok değişikliklerle basılmış halidir. Sühulet Kütüphanesi, İstanbul 1933.

<sup>19</sup>1933, Semih Lütfi Kitabevi, 220 s. Roman, *Cumhuriyet* gazetesinde 1930-1931 yıllarında tefrika edilir.

*Üç Kızın Hikâyesi*<sup>20</sup>nde ise, farklı karakterler ve sosyo-kültürel tabakalardan Dürer, Betigül ve Filik adındaki üç genç kızın hayatları anlatılır. Dürer, çalışkan, düzenli ve kendine güvenen; Betigül, sorumsuz ve havai; Filik ise utangaç ve itaatkâr bir genç kızdır. Söz konusu genç kızların bu karakterlerde olması romanda farklı sosyo-kültürel ve ekonomik koşullarda yetişmeleri ve farklı anne-baba tutum ve davranışlarıyla açıklanmaktadır. Yazar, eserinde aile ilgisi ve sevgisinden yoksun genç kızların farklı yollara savrulabileceği görüşünü idealize ettiği roman kahramanı üzerinden anlatmaya çalışmıştır.

Aka Gündüz'ün 1933 tarihli bir diğer romanı ise *Üvey Ana*<sup>21</sup>'dir. Lale ile Gül ikiz kardeşlerdir. Küçük yaşlarda anne ve babalarını kaybederler. Bunun üzerine onların yetiştirilmesini Lobut Ağabey üstelenir ve Lale ile Gül'ü mürebbiye olarak yetiştirir. Gül, veremden ölürken, Lale okula devam ederek derecelerle mezun olur. Lale zengin ve nüfuzlu Emin Bey'in kızı Binnaz'a mürebbiyelik yapmaya başlar. Lale, çok kısa bir sürede köşkte kendisini kabul ettirir ve sevdirebilir. Emin Bey, Lale'den çok memnundur ve onunla evlenmek ister. Lale kararını düşünürken Binnaz'ın verem olduğunu öğrenir. Sırf bu yüzden Emin Bey'in teklifini kabul ederek onunla evlenir ancak uğradığı iftira neticesinde kendini ifade edemez ve Emin Bey onu evinden kovar. Yalnız ve çaresiz kalan Lale sonunda vereme yakalanır, gerçeği öğrenen Emin Bey yaptıklarından pişman olur fakat çok geçtir, Lale hayatını kaybeder. Roman yalnız ve çaresiz bir kadının hayatta varolma mücadelesini ve toplumun kadına olan olumsuz bakışını yine idealize edilen kadın kahraman üzerinden vermektedir.

Yazar *Aşkın Temizi*<sup>22</sup> romanında Erden adında gencin İstanbul'a tıp eğitimi için gitmesi, okulu bitirdikten sonra doğup büyüdüğü kasabaya geri dönmesi, nişanlısı Güner'le evlenmek istemesi ancak eniştesinin Güner'i mebus olan yeğenine vermek istemesi üzerine sevdiği kıza kavuşmak için verdiği mücadele ve zorluklar anlatılmaktadır. Denilebilir ki *Aşkın Temizi*, yazarın bir aşk teması etrafında şekillenen romanlarından biridir.

---

<sup>20</sup>1933, Semih Lütfi Kitabevi, 253 s. Gündüz, romanı Nemide Ali'yle birlikte yazmıştır. Roman, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde tefrika edilir.

<sup>21</sup>Hâkimiyet-i Milliye Basımevi, 221 s. Roman, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde tefrika edilir.

<sup>22</sup>1937, Tan Matbaası, 530 s.

*Çapraz Delikanlı*<sup>23</sup> romanında ise bir gazetede tefrika edilen romanın yazarında iki okur tarafından tehdit mektubu gönderilmesi, buna rağmen yazarın romanını tefrika etmesiyle başlayan roman, romandaki Çapraz Delikanlı adıyla anılan gencin hikâyesiyle devam eder. Çapraz Delikanlı, otuz yaşlarında, kadınların ilgisini çeken bir kalem müdürüdür. Son derece yakışıklı, aynı zamanda dürüst olan bu genç çevresinin kıskançlıklarına ve iftiralarına maruz kalır. Söz konusu romanı gazetede tefrika eden yazar da birçok kez yayımlamaması için suikastla karşı karşıya kalır ve sonunda kendisine tehdit mektupları yazan kişiyi bulur.

Roman büyük ölçüde kahramanların tuttuğu günlükler ve birbirlerine yazdıkları mektuplardan oluşmaktadır. Üstkurmaca tekniğiyle kaleme alınan roman bu yönüyle yazarın diğer romanlarından ayrılmakta ve dönemi içinde ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir.

Yazarın 1920-1940 yılları arasında yayımlanan bir diğer romanı *Zekeriyya Sofrası*<sup>24</sup>’dır. Romanda fakir bir ailenin çocuğu olan ve eğitimini hayırsever bir ailenin desteğiyle tamamlayan Birsin’in, Bayan Cansever adlı bir kadınla tanışması üzerine Zekeriyya Sofrası adı altında düzenlenen toplantılara katılmasıyla sürüklendiği felaket anlatılmaktadır. Söz konusu toplantılarda katılanlar bir dilek tutarlar ve dileği gerçekleşen bir sonraki toplantıyı tertip eder.

Kadınli erkekli düzenlenen bu toplantılardan birinde Birsin, Bayan Cansever’in de yönlendirmesiyle Mösyö Şevalef’le birlikte olmayı diler ve sonunda kocasını onunla aldatır. Ve bir sonraki toplantıyı kendisi hazırlayacaktır. Toplantı günü Bayan Cansever, Mösyö Şevalef ve Ras Feddan öldürölür. Cinayeti polisle birlikte genç bir gazeteci de çözmeye çalışır. Evin hizmetçisi Düri’yle telefonda görüşen gazeteci Mecdi, onun çelişkili ifadelerinden sonra kendisiyle yüz yüze görüşür ve böylece cinayet aydınlanır. İşin aslı hizmetçi Düri de yıllar önce Bayan Cansever, Mösyö Şevalef ve Ras Feddan’ın tuzağına bu şekilde düşmüş ve kötü yola sürüklenmiştir. Onları toplantıda görünce de Birsin’in de başına aynı şeyler gelmesin diye cinayeti işlemiştir.

---

<sup>23</sup>1938,Semih Lütfi Erciyas Semih Lütfi Kitabevi, 168 s.

<sup>24</sup>1938,Semih Lütfi Kitabevi, 216 s.Roman, *Açık Söz* gazetesinde 1937 yılında tefrika edilir.

*Giderayak*<sup>25</sup> romanında ise yazar, Vurgun Haydamak adında elli beş yaşında ünlü bir yazarın “Giderayak” adında romanını yazmasıyla başlar. Romanda söz konusu yazarın platonik bir aşka tutulması ve bu aşk yüzünden yaşadığı sıkıntılar, bunalımlar ve sorunlar anlatılmaktadır. Tanınmış bir yazar olan Vurgun Haydamak aynı zamanda okurlarından da aşk mektupları alır lâkin o gönlünü Melike adında sonu kendisi için iyi olmayacak bir genç kıza kaptırır. Bu sebeple yaşadıkları romana konu edilmiştir. Sonunda Vurgun Haydamak, daha önce kendisine aşkını itiraf eden mektup gönderen Nazlı ile birlikte olur ki Nazlı romanda idealize edilmiş bir genç kadındır.

Yazarın 1939 yılında yayımlanan bir başka romanı *Mezar Kazıcıları*<sup>26</sup>,dır. Mezar kazıcılığı yaparak geçimini sağlayan Sarı Dede’nin iki evliliğinden de çocuğu olmaması üzerine, yanına yardımcı olarak aldığı Hasan’ın eşleriyle ilişki yaşayarak ona ihanet etmesi sonucunda yaşanan kötü olaylar anlatılmaktadır.

Aka Gündüz’ün çalışmaya dâhil edilen son romanı *Yayla Kızı*<sup>27</sup>,nda babası Sakarya Savaşı’nda şehit olan Petek adında bir genç kızın yaşama tutunma mücadelesi anlatılır. Hasta olan annesine bakmak için Ankara’ya giden Petek’in hikâyesi güzel sesi ve dans yeteneği sayesinde Amerika’ya kadar uzanır lâkin o yurdunu, insanını bırakıp gidemez. Roman Petek’in Ankara’ya dönmesiyle son bulur. Petek’in artık tek amacı doğup büyüdüğü köyüne dönmek, babadan kalma evi onarmak, köyüne yatılı bir okul, şehirden liseye giden gençler için kalabilecekleri bir pansiyon yaptırmak gibi kendi toplumuna fayda sağlayacak işler yapmaktır. Romanda idealize edilmiş kahraman olarak sunulan Petek’in babası cepheden cepheye savaşmış ve şehit düşmüştür. Roman Petek’in babası Yaylalı Mehmet Çavuş’un hikâyesinin uzun uzun anlatılmasıyla başlar ki bu durum verilmek istenen “böyle bir babanın kızı elbette ki böyle olacaktır” tezinin güçlenmesi içindir: “Yeni Türkiye için her hak Yaylalı Mehmet’in, ela gözlü Petek’in ve sırtı döşekli ninenin yani senindir.” (Gündüz, 1940: 22)

Aka Gündüz, edebiyatımızda daha çok romancılığıyla tanınmış bir yazardır. Özellikle cumhuriyetin ilanından sonra yazdığı romanlar döneminde çok okunmuştur. Toplumsal meseleleri romanlarına konu edinmiş, roman kişilerini de bu doğrultuda gerçek hayatta

---

<sup>25</sup>1939,Kanaat Kitabevi, 304 s.Roman, *Tan* gazetesinde aynı yıl tefrika edilir.

<sup>26</sup>1939, İnkılâp Kitabevi, 152 s.

<sup>27</sup>1940,İnkılâp Kitabevi, 168 s.Roman, *Milliyet* gazetesinde 1933-1934 yıllarında tefrika edilir.

oldukları gibi ele alıp kurgulamıştır. Bu durum eserlerindeki edebîliğin geri plana itilmesine sebep olmuştur. Gündüz çalışmaya dâhil edilen romanlarında yeni rejimin halk tarafından içselleştirilmesi amacı doğrultusunda romanı bir araç olarak kullanmıştır.

Dönemin ele aldığımız yazarlarından biri *Cahit Uçuk* (1909-2004) ise popüler romanları ve çocuk edebiyatı ürünleri ile tanınmakta olsa da Cumhuriyet döneminin kadına bakışını, Cumhuriyet’le beraber kadının toplumsal hayatında meydana gelen değişiklikleri bir kadın yazarın gözünden vermesi ve bu açıdan doğrudan dönemin ideolojik söylemlerinin izlerini taşıması bakımından çalışmaya dâhil edilmiştir.

Dönemin dergi ve gazetelerinde yazmaya başlayan yazarın ilk romanı *Kirazlı Pınar*<sup>28</sup>’dır. Orta Anadolu’nun Gökköy kasabasında geçen romanda yaşlı makasçı Ali Baba ve istasyon memurunun bir bahar günü kasabaya gelen Bahar Rüzgârı adlı bir kadınla ilişkisi anlatılmaktadır. Romanda becerikli, görgülü, sadece erkeklerin yapabileceği işleri rahatlıkla yapabilen, kendine güvenen bir kadın olarak çizilen Bahar Rüzgârı üzerinden Cumhuriyet kadının özellikleri verilmeye, ideal bir kadın tipi çizilmeye çalışılmıştır.

Yazarın ikinci romanı olan *Dikenli Çit*<sup>29</sup>’te Ayla adlı bir genç kızın bir grup arkadaşıyla beraber İstanbul’da konservatuvarda okuma serüvenini anlatır. Ayla’nın İstanbul’a gitmesi kolay olmaz çünkü babası onu yeğeni Tevfik ile evlendirmek istemektedir. Sonunda babasını razı eder ve konservatuvara gider. Konservatuarda okurken hocası Necib Cevad’la duygusal bir yakınlık yaşar ve ona âşık olur. Ancak Necib Cevad evlidir ve Ayla bunu öğrenir ve büyük bir hayalkırıklığı ile Antalya’ya ailesinin yanına döner. İhsan ile ilişkilerine yeniden başlarlar.

Cahit Uçuk, *Dikenli Çit*’teki Ayla gibi sanatsal faaliyetlerle ilgilenen kadınlara eserlerinde değinmiştir. Cumhuriyet döneminde kadının toplumun her alanında erkeklerle beraber yer alması, ses sanatçısı, tiyatro sanatçısı gibi meslekleri rahatça icra edebilmeleri, Cumhuriyet’in kadınlar açısından kazanımları olarak romanda dile getirilmiştir denebilir.

---

<sup>28</sup>İstanbul, 1936, Remzi Kitapevi, 151 s.

<sup>29</sup>İstanbul, 1937, İnkılâp Kitapevi, 222 s.

Yazar; üçüncü romanı olan ve çocuk romanı olarak değerlendirilen *Kırmızı Balıklar*<sup>30</sup> dakadının çalışması ve kendi kendine yetebilmesi, bağımsız bir birey olarak toplumsal yaşamda yer alabilmesine verilen önemi göstermesi bakımından balık göstergesi önemlidir. Filiz'in annesi de o kırmızı balıklardan biridir. Bir başkasının bakımına muhtaç bir balıktır. Annesinin aksine Filiz bir biçki-dikiş öğretmenidir. Yazar kadınların kendi ayakları üzerinde durarak çalışma hayatında var olmaları gerektiğinin altını çizmiştir.

Roman incelendiğinde görülmektedir ki “çocuk romanı” olarak değerlendirmek pek mümkün görünmemektedir. Romanın kahramanın bir çocuk olması ve çocuk gözünden kadının anlatılması onu çocuk romanı yapmaya yetmemektedir. Çocuk edebiyatı ürünlerinde olması gereken önemli özelliklerden çocuğa göreliği yazarın bu romanında görmemekteyiz. Ayrıca romanın çocuk edebiyatına dâhil edilmesinin sebeplerinden birisi de yazarın daha çok çocuk edebiyatı eserleriyle tanınmış olmasından kaynaklanmaktadır düşüncesindeyiz. Dönem romanlarında karşımıza çıkan sıkıntılardan biri de daha önce değindiğimiz gibi türlerin tam ve net bir şekilde tespit edilememiş olmasıdır.

Yazar, bir kadının çalışma hayatında olması gerektiğini, babası ve eşi de dâhil hiçbir erkekten para almayarak kendi ayakları üzerinde durması gerektiğini dile getirir (Uçuk, 1939: 61).

Cumhuriyet'le meydana gelen her türlü değişim Cahit Uçuk'un romanlarında özellikle kadın kahramanlar üzerinden verilmeye çalışılmıştır. Onun romanlarında “ideal kadın” tipi sıkça karşımıza çıkar. Kadın kahramanlar yüzünü Batı'ya dönmüş, eğitilmiş, modern toplumun birer bireyi olarak ele alınmışlardır. Kadının toplumdaki yeri ve onun toplumsal meselelere bakışı romanlarda sıklıkla ele alınan konulardır. Cumhuriyet dönemi romanlarında karşımıza çıkan oluşturulan ideal kadın tipi üzerinden topluma yön verme düşüncesi Cahit Uçuk'un romanlarında da karşımıza çıkar. Bu bağlamda Cumhuriyet ideolojisinin kadına bakışı ve yaratmaya çalıştığı modern kadın tipini örneklemesi bakımından Cahit Uçuk ve onun romanlarına çalışmada yer verilmesi gerektiği düşünülmüştür.

---

<sup>30</sup> İstanbul, 1939,yy. 158 s.

Gazeteci, yazar, milletvekilliği de yapan Abidin Daver (1886-1954) de çalışmaya 1936 yılında yayımlanan *Mülâzimin Romanı*'yla dâhil edilen isimlerden biridir. Romanda Millî Mücadele'de İstiklal Madalyası almış mülazım Ercüment'in hikâyesi anlatılır. Olay örgüsü bir aşk hikâyesi üzerine kurulan roman, bir akşam yemeğinde Ercüment'in cephede yaşadıklarını anlatmaya başlamasıyla Millî Mücadele yıllarının anlatılmasıyla devam eder. *Mülâzimin Romanı* Abidin Daver'in çalışmaya konu edilen tek romanıdır.

Enver Behnan Şapolyo (1900-1972), daha çok gazeteciliği ve tarihçiliği ile tanınsa da yazdığı tarihi romanlarıyla edebiyat tarihimizde kendisine yer edinmiş isimlerden biridir. Çalışmaya konu edilen ilk romanı *Ayşim*<sup>31</sup>'de III. Ahmed döneminde, Osmanlı yönetiminin yaşam şekli, cariyelik sistemi ve yönetimin halk ile arasındaki kopukluk anlatılarak sarayın olağan bir alışkanlık haline getirdiği zevk ve eğlence âleminde halka karşı yabancılaşma tenkit edilir (Yuca, 2014: 227). III. Ahmet bir gün sahilde bir genç kız görür ve ona âşık olur. Sadrazam İbrahim Paşa'dan kızın bulunmasını ve kendisine getirilmesini ister. Kız, ahilerin piri Kılıç Baba'nın kızıdır ve kızı zorla saraya getirirler. Kızın nişanlısını da zorla alıkoyarlar ve bunun ardından Kılıç Baba'nın kızına yapılanları duyan esnaf isyan eder. Romanda her şeyden habersiz III. Ahmet'i ve Damat İbrahim Paşa'nın olumsuz uygulamalarını görürüz. Anlatıcı bu durumu şu sözlerle eleştirir:

“Sultan sarayında Türk milletinin elemelerini hissedecek insan nerede idi? Millet ağlasın, inlesin, çürüsün, saray ise gülsün, oynasın, içsin... Lale devrinin sefih eğlencelerini hazırlamakla meşgul olsun...” (Şapolyo, 1934: 99).

Şapolyo'nun bir diğer romanı *İnkılâp Ötkünçleri*<sup>32</sup> 'nde yazar bu defa Milli Mücadele yıllarını konu edinir. Nitekim eserin üst başlığı “Milli Mücadele Hatıraları”dır. Eserde, Milli Mücadele döneminden sonra gerçekleşmiş Şark İsyanı ve Menemen Olayı'na da yer verilmiştir. Eserin başında söz konusu kitabını yazma sebebini de şu sözlerle açıklar:

“Ben bu kitabımda Türk milletinin kurtuluş ve inkılâp davasında gösterdiği kahramanlıkları alarak birer ötkünç halinde gözyaşları ve heyecanla yazdım. (...)

---

<sup>31</sup>1934,Cumhuriyet Kitabevi,168 s.

<sup>32</sup>1934,Devlet Matbaası, 132 s.

Önünüze, cumhuriyet inkılâbına çalışanların unutulmuş menkıbelerini serpiyorum.

(...) Okuyunuz! O günün büyüklerini hatırlayınız” (Şapolyo, 1934: 4).

*Ethem İzzet Benice* (1903-1967), tarihçi, gazeteci ve edebiyatçı kimlikleriyle popüler tarzda eserler vererek geniş okuyucu kitlelerine ulaşır. Çalışmada ele alınan ilk eseri *Çıldırın Kadın*<sup>33</sup>, da Benice, Milli Mücadele döneminde bir paşa karısı ekseninde yaşanan ahlaksızlıklardan, düşkünlüklerden söz eder. Bir avuç insanın savaş devam ederken zevk, eğlence ve sefahat dolu yaşamlarını eleştirerek veren yazarın ikinci romanı *Yakılacak Kitap*<sup>34</sup>, tır. Son derece popüler bir aşk kitabı olan eserde birbirlerini severek evlenen bir çiftin sonradan kardeş olduklarını öğrendikleri trajik olaylar silsilesi anlatılmaktadır.

Yazarın bir diğer romanı *İstirap Çocuğu*<sup>35</sup>, nda ise gazeteci kahraman Refik Necati'nin entrika ve ıstırap dolu yaşamı konu edilir. Popüler aşk romanı tarzındaki eserlerinde anlatıcı zaman zaman olayların akışını keserek cumhuriyet Türkiye'sinin propogandasını yapar. *Aşk Güneşi*<sup>36</sup> ise Benice'nin inkılapları ve yeni toplum düzenini halka benimsetmek için kaleme aldığı ideolojik bir popülist romandır. Osmanlı Devleti'nin çöküş yılları ve sebepleri, Cumhuriyetin inkılaplarını konu edinen roman devletin çöküşü ve meydana gelen yozlaşmayı ele almakta, Cumhuriyet ideolojisinin savunuculuğu yapılmaktadır:

“- Yaşasın yeni Türkiye...

Yaşasın Mustafa Kemal!

Yaşasın Türkiye Büyük Millet Meclisi...

Kahrolsun Türk düşmanları!

Kahrolsun istila orduları.” (Benice, 1930: 162)

---

<sup>33</sup>1924,Cemiyet Kütüphanesi, 178 s.

<sup>34</sup>1927,İkbal Kitap Evi, 420 s.

<sup>35</sup>1928,İnkılap Kitap Evi, 514 s.

<sup>36</sup> 1930,Milliyet Matbaası, 448 s



*Beş Hasta Var*<sup>37</sup> Belkıs adlı genç kızın zengin bir paşa ile zorla evlendirilmesi, sevdiği erkekten ayrılması ve bunun intikamını hayatına giren tüm erkeklerden almasını anlatan ahlaki bir romandır. Batılılaşma meselesini ele alan yazar, doğru Batılılaşmanın yollarını gösterir.

*Gözyaşları*<sup>38</sup> romanı ise başkişisi Ruhi'nin hastalık derecesine varan aşkı yüzünden hayatının tepetaklak olmasının anlatıldığı popüler bir aşk romanıdır. *On Yılın Romanı*<sup>39</sup> ise Benice'nin Cumhuriyet'in onuncu yılı münasebetiyle kaleme aldığı, Cumhuriyet devrimlerinin ve ideolojisinin anlatıldığı eseridir. Yazarın, Anadolu'nun geri kalmışlığını, köylünün içinde bulunduğu hazin durumu, eğitim meselesi gibi meseleleri ele aldığı roman ideolojik bir söylemle, devrimleri halka benimsetmek için yazılmıştır.

Benice'nin *Trablus Çöllerinde*<sup>40</sup> adlı eseri Vedi Vecdet müstear adıyla yayımladığı macera romanıdır.

*Yosma*<sup>41</sup> ise Benice'nin toplum yapısının ahlaksız kısımlarını göstererek eleştirdiği, Öz Türkçe akımının etkisiyle yazılmış romanıdır.

*Falih Rıfki Atay* (1893-1950), yazar, gazeteci ve milletvekili olarak Mustafa Kemal'in de yakın çalışma arkadaşlarından biri olan Atay'ın roman türünde tek çalışması *Roman'dır*<sup>42</sup>. Devrimlere sıkı sıkıya bağlı Atay, romanı dışında gezi ve hatıralarıyla tanınmıştır. Atatürk devrimlerinin korunması ve Batılılaşmanın sıkı savunucusu, Atay bu çalışmasında da Cumhuriyet ilke ve devrimlerinin romanını yazmıştır.

*Fazlı Necip* (1863-1932) edebiyat, eğitim ve gazetecilik sahalarında çalışmaları olan ancak edebiyat tarihimizde yeteri kadar ele alınıp değerlendirilmemiş yazarlardan biridir (Erkal, 1993: 1-2). Roman ve hikâyeleri büyük ölçüde tefrika halinde kalan yazarın kitap olarak basılmış iki romanını incelememize dâhil ettik. Bunlardan ilki tarihi roman hüviyetinde olan *Saraylarda Mecnunlar*<sup>43</sup>, da Osmanlı İmparatorluğu içindeki

---

<sup>37</sup>1932,Sühulet Kütüphanesi, 384 s.

<sup>38</sup>1932,İkbal Kütüphanesi, 310 s.

<sup>39</sup>1933,Devlet Matbaası, 170 s.

<sup>40</sup>1934, Maarif Kütüphanesi, s.s.y

<sup>41</sup>1935,İkbal Kitap Evi, 499 s.

<sup>42</sup>1932,Akşam Matbaası,197 s.

<sup>43</sup>1928,Cumhuriyet Matbaası, 272 s.

entrikaları anlatır. Roman, 18. Yüzyılda Deli İbrahim'in taht süreci ve Kösem Sultan'ın ölümüne kadar geçen sürede yaşananları anlatır. Nurü'Leyn adındaki bir cariyenin hanedan içindeki rolü ve onun ekseninde dönen entrikaları anlatan roman bir cariyenin zekâsı ve güzelliğiyle kısa zamanda sarayda söz sahibi olması, güçlenerek yönetime etki etmesinden hareketle Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan yönetim zafiyeti, kadınların yönetime olan etkileri, ehliyetsiz kişilerin elinde olan yönetimde yaşanan sıkıntılar dile getirilerek eleştirilmiştir.

Yazarın bir başka romanı *Külhani Edipler*<sup>44</sup> “Jön Türklerden Cumhuriyete Kadar İnkılap İçinde Geçen Tarihi Zaman” ifadesiyle yayımlanmıştır. Roman, yönetime karşı olan ve hürriyeti savunan Kenan Bey ve çevresinin ki bu çevrede Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Sadullah Paşa gibi isimler vardır, karşı görüşlerin tartışıldığı toplantılarında yaşanan tartışmaların anlatılmasıyla başlar. Aynı zamanda bir edebî topluluk görüntüsü de oluşturan bu toplantılarda Tanzimat, Servet-i Fünûn, Fecr-i Ati mensubu gençler de tanıtılır; edebî anlayış ve yeni zevkler üzerine sohbetler yapılır. Romanın sonlarına doğru Milli Edebiyat hareketinden, Ziya Gökalp'ın çalışmalarında bahsedilir ve Cumhuriyet'in ilanı gerçekleşir. Eser bu yönüyle adeta bir edebiyat tarihi özelliği taşır. Roman Kenan Bey'in kızları Nesrin ve Nezahat ekseninde gelişen olay örgüsüyle de bir aşk romanı özelliği taşır. İki genç kızın yaptığı yanlış evlilikler, alafranga yaşamları da sonunda yine babaları Kenan Bey tarafından eleştirilir ve değerlendirilir.

Jön Türklerden Cumhuriyet'e kadar geçen sürede meydana gelen gelişmelerin anlatıldığı, iki vak'anın birlikte yürütüldüğü romanda Kenan Bey'in torunu Bülent'in ideal bir kahraman olarak çizildiğini, Bülent'in ülkenin geleceğini temsil ettiğini, Namık Kemal'den Mustafa Kemal'e kurulan Cumhuriyet'in temsilcisi olarak verildiğini görürüz.

Halide Edip Adıvar (1884-1964), yazdığı pek çok roman, hikâye, tiyatro eseri ve incelemeleriyle Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminin önemli kadın yazarlarından. Çalışmada ele alınan ilk romanı *Ateşten Gömlek*<sup>45</sup>'te yazar, Milli Mücadele yıllarını konu edinir. Romanın erkek kahramanı Peyami'nin gözünden o yılları anlatan yazar, Şişli çevresinden başlayarak Sakarya Savaşı'na doğru giden zamanı anlatır. *Kalb*

<sup>44</sup>1930, İstanbul Devlet Matbaası, 314 s.

<sup>45</sup>1923, Teşebbüs Matbaası, 273 s.

*Ağrısı*<sup>46</sup>’nda Milli Mücadelenin ardından yeniden kadın-erkek meselesine döndüğü görülen Halide Edip, romanında aynı erkeğe âşık iki arkadaştan Zeyno’nun arkadaşı için aşkından vazgeçiş ve başkasıyla evlenmesinin sonucunda yaşadığı kalp ağrılarını anlatır (Enginün, 2003:253). Onu *Zeyno’nun Oğlu*<sup>47</sup> takip eder. Diyarbakır’a giden memurlar ve oradaki halkla kaynaşamamaları, bir isyan ortamında anlatılarak eleştirilir. *Vurun Kahpeye*<sup>48</sup>’de Cumhuriyetin ideal öğretmen tipi Aliye’nin görev yaptığı yerde Milli Mücadele aleyhtarları ile giriştiği amansız mücadele ve bu uğurda canından olması anlatılır.

1935 yılına gelindiğinde ise bu romanları *Sinekli Bakkal* takip eder. Romanda dinin merkezde olduğu geleneksel yaşamın idealize edildiği görülür. Olay örgüsü topluma yayılarak genişleyen romanda yazar, siyasal, dinsel ve toplumsal sorunları Sinekli Bakkal mahallesi ekseninde verir (Moran, 2004:157). Söz konusu siyasal, sosyal ve dinsel meselelere değinilirken kişiler ve olaylar bu doğrultuda şekillendirilir. Sinekli Bakkal Mahallesi, geleneksel bir mahalle özelliği gösterir ve her türden inancın, her millettten insanın bir arada hoşgörü içinde yaşadığı bir mahalle olarak çizilir. Romanda karşımıza çıkan mahalle geleneksel değerlerini koruyan ve romanlarda eleştirilen yanlış Batılılaşmanın görülmediği idealize edilmiş bir Türk Mahallesi olarak çizilmiştir (Moran, 2004:170). Rabia gibi içinde yaşadığı mahalle de idealize edilmiş olarak karşımıza çıkar. Batılılaşmanın görülmediği, manevi değerlerin ön planda olduğu, geleneksel bir mahalle olan Sinekli Bakkal aracılığıyla sade, çoğunluğu fakir insanların yaşadığı gelenek ve din üzerine kurulu bu yaşamın sürmesi gerektiği söylemi verilmek istenmektedir. Böylece İslam dininin hoşgörüsü içinde farklı sosyal sınıflardan bireylerin huzur içinde yaşam sürdüğü mahalle hayatı olumlanır.

Halide Edip’in çalışmaya konu olan romanlarından biri *Yolpalas Cinayeti*<sup>49</sup>’nde yazar İstanbul’un zengin semtlerinden birindeki Yolpalas Apartmanı’nda yaşanan bir cinayeti anlatır. Akkız evin çocuğuna bakmaktadır ve bir gün şoför Mükerrerem’i öldürür. Nedenini öğrendiğimiz romanda kendisi sonradan görme olan evin hanımı ve Akkız üzerinden toplumsal yaşamdaki olumsuzluklar anlatılmaktadır.

---

<sup>46</sup>1924, Vakıf Matbaası, 474 s.

<sup>47</sup>1928, İlhami-Fevzi Matbaası, 411 s.

<sup>48</sup>1926, Mahmut Bey Matbaası, 179 s.

<sup>49</sup>1937, Tan Matbaası, 62 s.

Yazarın çalışmaya konu olan son romanı ise 1939 tarihinde yayınlanan *Tatarcık*'tır<sup>50</sup>. *Sinekli Bakkal*'ın devamı niteliğinde olan eserde, yedi genç kız ve kendilerine eş olarak seçtikleri erkekler üzerinden Cumhuriyet'i inşa edecek olan gençler anlatılmaktadır (Enginün, 2003: 254).

Hasan Sükûti ise tek romanı *Siyah Örtü* ile çalışmaya dâhil edilmiştir. Eserde Balkan Harbi'nde yaşanan acılar, alınan yenilgi, Balkanların sınırlar dışında kalmasıyla oraya duyulan aidiyet dile getirilmektedir (Gümüş, 2006: 63).

Hüseyin Rahmi Gürpınar (1864-1944)pek çok roman ve hikâye ile eleştiri ve tercüme gibi farklı türlerde de eserler vermiş üretken yazarlardandır. Hüseyin Rahmi, ilk romanı *Şık*'(1884)tan başlayarak ölümüne kadar geçen sürede roman formunda 41 eseri yayımlamıştır. Teze konu olan 1920-1940 yılları arasında ele aldığımız ilk romanı *Son Arzu*<sup>51</sup>,da Nurizeydan, Zişan ve Vicdan adlarında üç genç kızın Rıdvan Sabih, Necdet Eşref ve Namık Senâi adlı üç gençle tanışmaları ve aralarında gelişen ilişkiler çerçevesinde kültürel ve zihnî değişimin insanlarda ve onların değerlerinde meydana getirdiği çatışmalar, ikilemleri ele alınır.

Roman söz konusu altı gencin ilişkileri etrafında şekillenir. Aslî kişi olarak verilen Nurizeydan ile Rıdvan Sabih'in geleneği temsil eden annesi ile aralarındaki çatışma romanın asıl olay örgüsünü oluşturur. Namık Senâi ile Zişan ilişkisi uzun süre devam etmezken, Necdet Eşref ile Vicdan ise evlenirler. Nuriyezdan ile Rıdvan Sabih ilişkisi ise Rıdvan Sabih'in annesi Ziba Hanımınistememesi sebebiyle evlilikle sonuçlanmaz. Bu üç genç kız toplum tarafından geleneksel sınırları aştıkları için eleştirilirler ve değerlerine direnen aileleri tarafından da olumsuz karşılanırlar. Her üç genç kız da modern bir eğitim almıştır ve yaşadıkları çatışmanın da temelinde bunun olduğunun altı çizilir romanda. Söz konusu çatışma romanın merkezindeki Nurizeydan'ı intihara kadar sürükler.

Romanda yaşanan toplumsal değişimler neticesinde yaşanan sıkıntılar, bunun yarattığı çatışmalar, eski-yeni ikilemi ekseninde ve bir aşk hikâyesi üzerinden ele alınmaktadır. Buradan hareketle kadın ile erkeğin ilişkileri, evlilik kurumu, gelenek ile modern arasındaki çatışma aktarılır (Kaygana, 2008: 71).

---

<sup>50</sup>Tan Matbaası, 240 s.

<sup>51</sup>1922, Kitabhane-i Hilmi, 404 s.

*Tebessüm-i Elem*<sup>52</sup>, de ise “... bir fahişe yüzünden, kocasının ihanetine uğrayan iffetli ve zekibir kadının mücadelesi” anlatılmaktadır”(Göçgün, 1993: 256).

Romanda alafranga kahraman Kenan ekseninde Batılılaşmanın neden olduğu toplumsal sıkıntılar, bireylerin hayatlarında meydana getirdiği olumsuzluklar, ahlaki çöküntü ve yozlaşma ele alınmıştır.

Yanlış batılılaşma Ragibe ve Kenan ilişkisi üzerinden, aldatan eşini aldatan Kenan’la aldatılan kadın Ragibe’nin ilişkilerinin arka planı verilerek, eski-yeni, gelenek-modern çatışmaları ve kavramlarına dair düşünceler, bunlardan kaynaklanan çatışmalar verilir. Geleneksel değerlere sırtını dönmüş, batılı bir hayat süren Kenan ve Ragibe geleneksel yaşam tarzı ve eskiyle çatışırlar. Ragibe, romanın sonunda bir değişim yaşar. Eşi Kenan’ın alafranga yaşantısının ahlaktan ne kadar yoksun olduğunu anlayarak, namuslu ve ahlaklı bir yaşamı tercih eder.

*Cehennemlik*<sup>53</sup>, ise evlatlık olarak yetiştirilen Çerkes bir kızın, bir delikanlıyı kendisine bağlamaya çalışması ve ondan hamile kalması ile sonuçlanan aşk ve tutku romanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Genç kadının aşk macrelarının anlatıldığı roman, yazarın diğer romanlarıyla benzerlik göstermektedir (Göçgün, 1974: 275). Mehmet Kaplan da romanı benzer düşüncelerle değerlendirir:

“Eski bir konak halkını teşkil eden, kadın, erkek, yaşlı ve genç insanların gayrimeşrû ve dolaşık cinsî münasebetlerini komik bir şekilde ele alması bakımından Muhabbet Tılsımı’na çok benzeyen Cehennemlik romanında Hüseyin Rahmi başka eserlerinde ortaya koyduğu tipleri ufak tefek ferdî farklarla hemen hemen aynen tekrarlar.” (Kaplan,1992: 473)

Romanda evlilik kurumunda yaşanan sıkıntıların toplumda da sıkıntılara sebep olabileceği anlatılırken ilişkilerdeki dengesizliklerin sorunlara yol açtığı vurgulanmaktadır. İyi ve doğru bir evlilik için aşkın yeterli olmadığı, çiftler arasında sosyo-kültürel değerler bakımından da bir denge olması gerektiği düşüncesi roman kişilerinin evliliklerinde yaşadıkları sorunlar ekseninde verilmeye çalışılmıştır.

<sup>52</sup>Roman ilk olarak *İkdam* gazetesinde tefrika edilmeye başlanmış, tefrikanın devamı *Zamangazetesinde* sürmüşse de bir süre sonra müstehcen bulunarak yayını yasaklanmıştır. Kitap olarak ise 1923’te yayımlanmıştır (Kitabhane-i Hilmi, 664 s.).

<sup>53</sup>Roman ilk olarak *İleri Gazetesi*’nde tefrika olunmuş; kitap olarak 1924 yılında yayımlanmıştır. (Göçgün, 1993: 275) (Orhaniyye Matbaası, 652 s.)

Hasan Ferruh ile Cazibe arasındaki yaş farkı ilişkinin dengesini bozmaktadır. Genç Cazibe cinsel anlamda da tatmin olmamaktadır. Çatışma ve mutsuzlukla geçen evliliğin sağlıklı ve dengeli bir evlilik olmadığı görüşü verilmektedir. Ferhunde ile Sabri evliliğinde yine dengenin olmadığı bir evlilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Roman boyunca sağlıklı, dengesiz ve mutsuz evlilik örnekleri verilmektedir.

Eserde evlilik ilişkilerindeki dengesizlikten söz edilmekle birlikte, anlatıcı bu dengesizliğin asıl sebeplerini ortaya koyar. Asıl meselenin “insan” olduğu vurgulanır. Tüm dengesizliğin asıl sebebi insanın doğasında bulunan bencilliktir (s.60). Söz konusu bencillik zaman zaman öyle noktalara gelir ki bizi insanlığımızdan çıkarır.

Yazarın değineceğimiz bir başka romanı *Efsuncu Baba*<sup>54</sup>, da Hüseyin Rahmi Gürpınar, batıl inançları konu edinir. Roman, yazarın *Kuyruklu Yıldız Altında Bir izdivaç*, *Gulyabani*, *MuhabbetTilsımı*, *Cadı*, *Mezarından Kalkan Şehit* ve *Dirilen İskelet* gibi eserleriyle bir bütünlük oluşturur.

Agop ve Kirkor, adındaiki Ermeni gencin hazine arayışında olan Enverî ile karşılaşmalarıyla başlayan olay örgüsü gençlerin, Enverî’nin kara cahilliğinden ve içinde bulunduğu hayatın gerçeklerinden kopuk durumundan istifade etmeleriyle devam eder. Enverî, fal ve büyü kitaplarıyla yaşayan biridir ve Agop ve Kirkor’u, Binbirdirek’teki hazineyi koruyan iki melek sanır ve onları evine davet eder. Gerçeklerden o kadar kopuktur ki Agop ve Kirkor’un niyetini farkedemez. Enverî’nin kızı Mevlude, Nurullah Hasip adında bir genç ile evlenmek istemektedir ancak Enverî bu evliliğin uğursuzluk getireceğine inandığından evlenmelerine izin vermez. Ancak iki genç babalarına Agop ve Kirkor’u da oyunlarına alet ederek bir oyun oynarlar. Babalarının gerçeklerden kopukluğundan faydalanarak onu kandırırlar ve Agop ile Kirkor da evden ayrılır. Romanda ısrarla üzerinde durulan mesele insanın cehaleti, bu cehalet neticesinde batıl inançlara, hurafelere inanması ve başına gelen trajikomik olaylarıdır. Cehaletin insanlarına neler yaptırabileceği Enverî, Agop ve Kirkor üzerinden verilmektedir:

“Ebülfazıl Enveri gibi bu yüzyılda mucizeler arayan bir kaba sofuyu inandırmak için ona kuyu dibinde bir cennet bahçesi göstermekten başka yol yoktur. Nurullah

---

<sup>54</sup>1924, Kitabhane-i Hilmi, 146 s.

Hasip, böyle davrandı. Mevlüde ile evlenmeyi başardı... Her bireyi, hatta her toplumu hoşlandığı yem ile avlarlar. İş, böyle oltalara tutulmayacak kadar insanlığımızı eğitebilmektedir.” (s.102)

*Meyhanede Hanımlar*<sup>55</sup> romanında ise kadının merkezde olduğu, yanlış Batılılaşmanın Gürpınar’a özgü bir üslupla eleştirildiği görülmektedir. Bahriye Hanım merkezinde romanda, Batılılaşma derdine düşen ancak olmadık tavır ve edalar takınan kadınların aşırılıklarının ironik bir üslupla eleştirildiği romanda okuyucuyu toplumun kadınlardan beklentileri, toplumsal cinsiyet rolleri üzerine de düşündürdüğü de söylenebilir.

*Ben Deli Miyim?*<sup>56</sup> Şadan, arkadaşı Kalender Nuri ile Madam Fedrona’nın evinde sefih bir yaşam sürmektedir. Şadan’ın başından geçenlerin anlatıldığı romanda Kalender Nuri, Revan Hanım’ı elde etme çabasıdadır ve Şadan da onun planına ortak olur. Revan Hanım ise evlidir ve Kalender Nuri onun boşanmasını sağlar. Revan Hanım, eşinden boşanır. Kalender Nuri ile Şadan arasında başlayan mücadele sonunda Şadan ile Revan Hanım arasında bir yakınlaşma başlar ve evlenirler. Şadan ise Revan Hanımla evlenmesine rağmen Kalender Nuri’den kurtulamaz, sonunda iyice rahatsızlanır ve onu öldürür, kendisi de intihar eder.

*Ben Deli Miyim?*, Gürpınar’ın pek çok tartışmaya konu olmuş romanlarından biridir hatta tefrika edildiği dönemde genel ahlaka aykırı bulunmasından mütevellit yazara dava da açılmıştır (Kaygana, 2008: 189). Gürpınar ise bu iddialara şöyle cevap verir:

“Şehveti tahrik için bir kelime yazdığım iddia olunursa isbata her zaman kadirim. Etrafımda hoşnutsuzluklar varsa yaranın üzerine bütün kuvvetimle başparmağımı bastığım içindir.” (Sevengil, 1944: 105)

Hüseyin Rahmi ‘delilik’ konusunu ele alırken Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman gibi dönemin önemli biliminsanlarından bilgiler almış, bilhassa Fransa’da bu konuda yapılan araştırma ve çalışmaları yakından takip etmiş ve meseleyi romanında gerçekçi bir üslupla ele almıştır (Sevengil, 1944: 66).

<sup>55</sup> İlk olarak 6 Temmuz 1340 (1924), 23 ile 13 Temmuz 1340 (1924), 30 tarihleri arasında *Son Telgraf* gazetesinde tefrika edilmiş olup ardından 1924 yılında Orhaniyye Matbaası tarafından kitap olarak yayımlanır. 65s.

<sup>56</sup> İlk olarak *Son Telgraf* gazetesinde tefrika olunan *Ben Deli Miyim?*’in kitap halinde ilk baskısı İbrahim Hilmi Bey tarafından gerçekleştirilmiştir (1925, 80s.).

Toplumda yaşanan değişimler ve değerler çatışmasının insanların hayatlarında doğurduğu, bazen sonu delirmeye kadar varan sorunlar romanda ele alınarak eleştirilmiştir. Cevdet Kudret bu durumu ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarına yansımaları şu sözlerle dile getirir:

“Birinci Dünya Savaşı içinde maddî manevî bütün değerler altüst olup toplum katları arasındaki farklar daha keskin çizgilerle ortaya çıkınca yazar, eskiden toplumla birey arasındaki uyumsuzluktan doğduğunu belirttiği kötülüklerin bu kez katlar arasındaki uçurumdan, kuvvetli ile zayıf arasındaki çatışmadan doğduğu görüşüne varış, ‘ gücü yetenin yetmeyeni bağırta bağırta yemesi’nden (Kaynanam Nasıl kudurdu?) yakınmış ve yalnız çıkar kaygısına dayanan ilişkilerin doğurduğu sapıklıkları, kudurganlıkları göstermiş; ilk romanlarında görülen züppe tipinin yerine, bu sefer hayat savaşında başarı kazanmak için ahlâksızca yaşamayı ilke edinen kişileri ele almış, bunların çıkar ve zevk elde etmek için bütün değer yargılarını nasıl çiğnediklerini işlemiştir” (Kudret,1998: 294-295).

Romanda toplumsal yozlaşmanın sembolü olarak yalanın dolanın bir yaşam biçimi haline gelişi deli-akıllı arasındaki çatışma ekseninde verilerek eleştirilir. Bunun toplumsal ve ahlaki bir yozlaşma olduğu vurgulanır.

*Billur Kalp*<sup>57</sup> romanında ise Gürpınar, toplumun Tanzimat’tan bu yana geçirdiği değişimi, Türk kadınının çalışma hayatına atılma macerasını anlatır. Toplumda yaşanan yozlaşma, ahlaki çöküntü ve her türlü değerin ortadan kalktığı yıllar gerçekçi bir bakışla ele alınmaktadır.

Semih Âtîf Bey ve arkadaşları Mâlik Tayyar, Nesib İhsan ve yanlarında çalışan İzzet Saim’le birlikte genç kızları ağına düşürmek için kullanan bir harp zengidir. Açtıkları yazıhaneye sekreter aradıklarına dair verdikleri ilana başvuran kızlardan en güzellerini seçerler. Mürüvvet Âbid, Nûkhet Feyyaz ve Vehbiye Şevket adlı sekreter adaylarını Madam Savaro’nun Beyoğlu’ndaki oteline götürerek onları fuhuşa sürüklerler. Yapılan baskın sonunda Mürüvvet Âbid namusunun kirlendiğini düşünerek intihar eder. Diğer tarafta ise yine Semih Âtîf Bey’in tuzağına düşerek ailesi dağılan bir başka kadın Sema

---

<sup>57</sup>Roman önce İkdâm gazetesinde tefrika edilmiştir. Ardından 1926’da kitap olarak basılmıştır (Marifet Matbaası, 256 s.)



Hanım karşımıza çıkar. Sema Hanım ise intihar yerine çalışarak hayatını sürdürmeyi devam etmiş bir kadındır.

Önder Göçgün, eseri harp zenginleri ile toplum hayatına atılan genç kızların içine düştükleri kötü durumları anlatan bir roman olarak değerlendirir (1993: 324).

*Billûr Kalp* romanında yaşanan birtakım maddi sıkıntılar sebebiyle çalışma hayatında yer alan kadınlar ve onların zaaflarından faydalanmak suretiyle onlara yaklaşan kötü niyetli insanlar arasındaki mücadelede geleneksel yaşam tarzının da olumsuzlandığı görülmektedir. Sosyal yaşama dâhil olmaya çalışan kadının toplumsal hayatta yaşanan yozlaşma, değer yitimi, ekonomik sıkıntılar gibi durumlar sebebiyle yaşadığı zorluklar ve olumsuzluklar dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik durumunun da geniş bir panoroması çizilerek anlatılır.

Gürpınar'ın bir başka romanı *Tutuşmuş Gönüller*<sup>58</sup>'de Meşrutiyet'ten sonra Batılılaşmak düşüncesiyle, Batılılaşmanın kadın-erkek ilişkilerinde serbestlik, cinsel ihtiyaçların rahatça karşılanması, eğlenceden ibaret düşünülmesi ve algılanması sonucu toplumda meydana gelen ahlâksızlık, yozlaşma ve değer yitimi Lemiye Lebip, Nevhayal ve Şaheser adlı üç genç kızın başlarından geçenler üzerinden anlatılmaktadır. Alafranga tipler olarak değerlendirebileceğimiz söz konusu üç genç kız, eski sevgililerinde kurtulup yeni aşklar peşine düşmek isterken; biri metres olur diğeri safahat evlerinde çalışır. Romanda hayal ettikleri hayat uğruna ahlaki değerlerini yitiren genç kızlar olarak verilirler.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, söz konusu eserinde de yanlış batılılaşma, eski-yeni çatışması, zihniyet değişimi meselelerini ele alıp işlemiştir.

Yazar, *Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu?*<sup>59</sup> romanında da yine cinsellik ekseninde kendini cinsel iştiaklarına teslim etmiş bir kaynana üzerinden ironik bir dille yazıldığı dönemin ahlak anlayışını, yozlaşmayı gözler önüne serer.

Romanda kocasıyla cinsel isteklerini tatmin edememiş ve boşanmış bir kadındır. Genç aşığıyla bu isteklerini tatmin eden oğlu Ali Harun ile arasında yaşananlar trajikomik bir

---

<sup>58</sup>1926, Marifet Matbaası, 512 s. Roman ilk olarak *İkdam* gazetesinde 1921 yılında tefrika edilmiştir.

<sup>59</sup>1922 yılında *İkdam* gazetesinde tefrika edilmeye başlanan roman (*İkdam*, 9125, 14 Ağustos 1922) 1927 yılında kitap olarak basılmıştır. (Kitabhane-i Hilmi, 222s.)

şekilde anlatılır. Genç yaşta evlendirilen Makbule Hanım'ın evliliğinde cinsel isteklerini tatmin edememesi ilerleyen yıllarda onu trajikomik hallere sokar. İlerlemiş yaşına rağmen genç kız gibi davranır, çocuğu yaşında genç bir erkekle ilişki yaşar. Tüm bunlar üzerinden yazar, evliliklerde yaşanan sorunların ve dengesizliklerin toplumsal hayatta da bazı sıkıntılara sebep olacağını anlatmak istemektedir. Makbule Hanım bu isteklerini karşılamaya kalktığında başta ailesi olmak üzere toplumla çatışır, onlar tarafından dışlanır ve geleneksel değerlerle yeni değerler arasında çatışmaya yol açar. Tüm bunların komik unsurlarla anlatıldığı roman, uzun hikâye olarak değerlendirilebilecek ve roman tekniği açısından eksiklikleri de bünyesinde barındıran bir eser olarak değerlendirilebilir (Kaygana 2008: 270).

*Muhabbet Tılsımı*<sup>60</sup> romanında “tılsım”la cinsel ihtiyaçlarını gideren kişiler arasındaki ahlaksız ilişkiler ve batıl inançlar ekseninde aile kurumunda meydana gelen ahlâki bozukluklar anlatılır.

Cinsellik ve batıl inançların ön plana çıktığı romanda Gürpınar belirgin tipler aracılığıyla cinsî arzularla batıl inançları başarılı bir şekilde kendine has üslubuyla eleştirerek ele alır (Kaplan, 1992: 471).

Bunun dışında romanın arka planında paşalık, Abdülhamit dönemi ve Meşrutiyet yönetimi, Osmanlı idare sistemindeki sıkıntılar ve bunların toplumsal hayata yansımalarının konak hayatı ekseninde eleştirildiği göze çarpmaktadır (Kaygana, 2008: 287):

“Meşrutiyetin öyle bir kuduz zamanı oldu ki, eski devir mareşalleri, vezirleri sokaklarda arabalarından indiriliyor, hapislere sürükleniyor, istibdadın o asık, titretici, kibirli yüzlerine tükürülüyor, yaptırmış oldukları konaklar; köşkler, yalılar, apartımanlar, gelir getiren her şey bir bir intikamcı halkın öfkeli hesaplaşmasından geçiriliyordu. Çoğunun eski hiçlikleri, dünkü züğürtlükleri ve o günkü milyonları bilinen bu istibdat kodamanları, avukatlar tutarak, gazete sütunları kiraliyerek, kitaplar çıkartarak yükselme çağlarında ensesinde boza pişirdikleri milletin gözünde temize çıkmağa uğraştılar. Bu ne şaşkınlık, ne dalgınlık, daha doğrusu ne budalalıktı? Memleketi baştan başa boğan bilgisizlik, Türkün kanını uyuşturan

---

<sup>60</sup>1928, Marifet Matbaası, 371 s. Roman önce İkdâm gazetesinde tefrika edilmiş sonra kitap olarak basılmıştır. (İkdâm, 8708, 12 Haziran 1921)

sefalet, işlenen bunca hainlikler, haksızlıklar ve memleketin her taşı, toprağı tarihlere gerçeğı yazarken kahkahalarla gülecek kadar uydurma, insanı tiksindiren, kusturacak kadar gerçek dışı yayınlarla hak kazanmak isteyişleri duygu ve vicdanlarının adiliklerine en açık bir ölçü idi. Halkın bu derece saflığından emin olmak için her şeyden önce ne kadar ahmak bulunmak gerekir. Yirmi beş yıldan fazla süren bir kötü yönetimin elebaşları halkı aldatmağa o kadar alışmışlardı ki, kanavanın ters yüzü meydana çıktıktan sonra bile hâlâ bu cesaretlerinin kırılmamış olduğunu göstermekten çekinmiyorlardı.” (s. 16)

“Biri mevsimsiz cinsel istekleriyle öteki artık onarım kabul etmeyen yüzünün tuvaletiyle uğraşan ana babanın bu halleri arasında tümen tümen yetişen çocukların, torunların aldıkları aile terbiyesi, gördükleri kötü örnekler, peyda ettikleri zihniyet incelemeden ziyade ders alınacak nitelikte idi.

Meselâ Paşanın büyük oğlu Câzim Beyin kendi karısından küçük bir üvey annesi vardı. Gülizar Hanım... Paşanın gözbebeğı, hayatının mutluluğı, ihtiyarlığının gençlik üzerine olan son zaferi... Gülizar'a yan bakan Hazret'in öfkesiyle çarpılırdı.

Adapazarı mallarından konakta bir sürü bulundurmak Paşanın en büyük zevkiydi. Bunlardan birtakımı odalık, sofalık, kilerlik, mutfaklık, ince iş için, kaim iş için ayrıldıktan sonra yine bir kısmı belirsiz hizmetlerde kullanılmak üzere bir yedek sınıf gibi ortada dolaşırlardı. Pat günün birinde içlerinden birinin karnı üfürür şişerdi. Buna önce hastalık adı verilir. Herkes zavallı şiş karma acırdı. Önce nefes ettirilir. Sonra hekim getirilir. Daha sonra da ebe... Bu şişkinliğin üfürükçülerin iddia ettikleri gibi ne uçucu yel, ne gezginci hava, ne de Kurşuncu Havva Kadının ortaya koyduğu gibi kurbağa yumurcağı değil, fakat normal bir gebelik olduğunu ilân ettiği saatte konağın içi birbirine girer. Derhal erkekler arasında çocuğun kimden olduğu aranırdı. Lâkin din ve yaş bakımından bu işe cesaret edebilecek büyükbabadan toruna kadar evdeki erkeklerin hepsi kimi andlar içerek, kimi abdest alıp Kur'an'a el basarak cinayetten habersiz ve masum olduklarını iddia ederlerdi”. (s.19-20).

Tüm bu eleştiriler, romanda konak hayatı içinde kalabalık şahıs kadrosu arasından yaşanan ilişkiler üzerinden dile getirilir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın pek çok romanı gibi ahlaka aykırı olarak değerlendirilen ve yazıldığı dönemde eleştirilen romanlarından biri de *Kokotlar Mektebi*<sup>61</sup>'dir. Roman, cinsi arzularının peşinden koşan bir grup insanın başından geçen maceraların anlatıldığı, oldukça kalabalık kişi kadrosunun olduğu, hareketli bir eserdir (Göçgün, 1993: 366).

Romanda Türk toplumunun yaşadığı sosyal değişimin genel ahlaksızlığa dönüşü neticesinde aile ve toplum hayatında sebep olduğu olumsuzluklar eleştirilmektedir. Toplumda yaşanan ahlaki çöküşün gittikçe yaygınlaşması, hayatta değer ölçülerinin değişerek çıkarın temel ölçüt, zevkin ise amaç olduğu bir dönemin, geniş şahıs kadrosu arasında yaşanan ilişkiler ve tezatlar üzerinden verildiği bir roman olarak değerlendirmek mümkündür (Hizarcı, 1953: 12-13).

Gürpınar, romanın önsözünde eserinin temasını vermiştir ve roman kişileri bu görüşleri doğrulayacak doğrultuda konuşur ve davranırlar. Temel tabiat kurallarının üstünlüğünü vurgulayan Gürpınar, insanın buna uygun davranması gerektiğini savunur ki cinsellik de insan için doğal bir ihtiyaçtır:

“Tabiatla iyi geçinmenin en doğru yolu onunla zıtlaşmamaktır. Her yanlış hareketimizde o, bize hal diliyle hatırlatmalarda bulunur. Aldırmazsak emirlerini şiddetlendirir. Yine anlamazsak nihayet çarpar. Çünkü tabiatın kanunları insanlarınkinden çok güçlü, olması önlenemeyen kanunlardır” (s.9).

“Birey olarak insan kendisiyle ilgili bir çıkar kutbudur. Sadece kendisi ve yuvası için fıkırdayan bir potadır.”(s. 10) sözleriyle de insan doğası gereği çıkarıcıdır anlayışını dile getirir ve romanını bu düşünceler üzerine inşa eder.

*Mezarından Kalkan Şehit*<sup>62</sup>'de ise Gürpınar cin, peri, hortlak hikâyelerinin arkasında siyasi tarihi uzun uzun eleştirir (Yalçın, 2006: 143).

Eserde her şeyin akılla açıklanabileceği, doğaüstü gibi görünen durumların da kişilerin sosyal, psikolojik halleriyle ilişkili olabileceği savunulmaktadır (Kaygana, 2008: 304). Romanda arkadaşının Kartal'daki köşkünde misafir olarak bulunan Şevki Nurullah ve Kadri Bey ekseninde pozitivist yer yer materyalist bir düşüncede bazı ruhsal durumların açıklandığını görürüz. Batıl inanç ve hurafeleri diğer pek çok romanında eleştiren

<sup>61</sup>1929, Kütüphane-i Hilmi, 384 s. Roman *Vakit* gazetesinde 1927 yılında tefrika edilmiştir.

<sup>62</sup>1929, Marifet Matbaası,

Hüseyin Rahmi burada da söz konusu inanışların sebeplerini ortaya koyar ve aslında bunların temel sebebinin akıl sağlığında meydana gelen rahatsızlıklardan kaynaklandığını ifade eder.

*Şeytan İşi*<sup>63</sup> romanı da yine bâtıl inançlara bağlı yalnız ve varlıklı bir kadının maceraları ve acıklı sonunun anlatıldığı bir eserdir (Göçgün, 1993: 385).

Zengin bir kadın olan Hayriye Hanım, yalnız yaşayan başka bir kadının paraları yüzünden öldürüldüğü haberini öğrenince evhamlanır, komşusu Ayşe Hanım'ın da ona esrarengiz mektuplar göndermesi sonucu rahatsızlanarak akıl sağlığını kaybeder. Romanda batıl inanışlar eleştirilmekle birlikte paranın da tek başına mutlu olmaya yetmeyeceği anlatılmak istenmiştir (s.70)

*Utanmaz Adam*<sup>64</sup>, da romanın başkişisi Avnûselâh üzerinden toplumda meydana gelen her türlü yozlaşmanın, ahlaksızlığın verildiği görülür. Avnûselâh, toplumsal çöküşün ve yozlaşmanın sembolü durumundadır (Berkes, 1945: 20). Avnûselâh, hayat mücadelesinde kendi çıkarları doğrultusunda her şeyi yapabilecek, insanın da doğasının bu olduğu görüşünü savunan, çalmayı, yalanı da kendince haklı bulan biridir. Toplumdaki ahlaksızlığın boyutunu Avnûselâh örneği üzerinde göstermeye çalışan Hüseyin Rahmi Gürpınar, diğer romanlarında olduğu gibi ironik bir dille onun savunduğu yaşamın aslında çok da doğru olmadığını gözler önüne sermeye çalışmıştır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın çalışmada ele alınacak son romanı *Eşkîya İninde*<sup>65</sup> için ise “cemiyeti bir hayli alâkadar eden ‘şaki’lik problemini muhtevalı bir şekilde ele aldığı ilk romanı” denilebilir (Göçgün, 1996: 406). Nef'i Bey ve beraberindekilerin eşkiyalar tarafından rehin alınmasıyla başlayan olay örgüsünde kişiler arası çatışmanın merkezinde hayatın bir mücadele olduğu görüşü yatar. Söz konusu mücadele toplumlarda da görülmektedir. Toplumda güçlü güçsüzü, zengin fakiri ezmesi ve sömürmesi işte söz konusu hayat mücadelesi sebebiyledir. Eşkîyalık bu durumun sadece bir boyutudur anlatıcıya göre. Ki onun bu derece yaygınlaşmasında idarenin gevşek tutumu ve gerekli kontrolleri yapmamasıyla birlikte halkın içinde bulunduğu cehalettir.

<sup>63</sup>1933, Marifet Matbaası, 99s. Roman 1928 yılında *Vakit* gazetesinde tefrika edilmiştir.

<sup>64</sup>1934, Marifet Matbaası, 523 s. Roman 1929 yılında *Vakit* gazetesinde tefrika edilmiştir.

<sup>65</sup>1935, Marifet Matbaası, 400 s.

Ahmet Mithat Efendi'den sonra Türk edebiyatının en velud isimlerinden biri olan Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yukarıda değinilen 1920-1940 yılları arasında yayımlanmış 20 romanına bakıldığında belli temalar etrafında toplandıkları görülür. Batılılaşma temel mesele olmakla beraber, bunun yanlış anlaşılmasından kaynaklanan bireysel ve toplumsal sıkıntılar onun romanlarında kendisine geniş yer bulur. Romanın diğer unsurlarını tematik yapıyı güçlendirmek için kullanan yazarın zaman zaman roman tekniği açısından kusurlu eserler vermesine rağmen Türk edebiyatında gerek ele aldığı konular gerekse ironik anlatım tarzıyla kendine has bir yeri olduğu unutulmamalıdır.

*Kamil Yazgıç*(1880-1945), Ahmet Mithat Efendi'nin oğludur. *Türk Yıldızı Emine*<sup>66</sup> adlı romanı ile *Ahmet Mithat Efendi Hayatı ve Hatıraları* (1940) adlı iki çalışması bulunan Yazgıç romanında Balkan Savaşı yıllarını Emine'nin hayatı ekseninde anlatmaktadır. Cephede görev alan Emine ismini de Yıldız olarak değiştirir ve savaş kazanılır. Kahramanlık ve milli düşüncelerin yoğun olarak anlatıldığı romanda Yeni Türk devletinin varlığına olan inaç vurgulanmıştır.

*Mehmet Behçet Perim* (1896-1965),Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş yıllarından II. Dünya Savaşı'na kadar geçen dönemin tarihsel, sosyal ve kültürel atmosferine yakından tanıklık etmiş, Milli Mücadeleye bizzat katılmış, Bulgaristan'daki Türk soydaşlarının mücadelelerini desteklemiş ve Türklerin mücadelesine omuz vermiş bir milliyetperver bir yazar ve şairdir (Vardar, 2017: 90).Perim, roman, hikâye, şiir gibi edebiyatın farklı türlerinde eserler vermiştir. Toplumsal gerçekçi bir tutumla milli mücadele, vatan sevgisi gibi temalarda kaleme aldığı eserlerinden *Balkan Çiçekleri* ve *Göçmen Ahmet* romanları çalışmanın kapsamına dâhil edilmiştir.

*Balkan Çiçekleri*<sup>67</sup>'nde Akıncılar köyünün demircisi Hasan ustanın oğlu Demir ile Leyla'nın aşkı ekseninde Balkan Savaşları yılları anlatılır. İdealist fikirleri ve liderlik vasıflarıyla öne çıkan Demir, cepheye gönüllü olarak yazılır ve çetelerle mücadele ederek Makedonya'da direnişin öncülüğünü yapar (Vardar, 2017: 93).

---

<sup>66</sup>1937, Çoşkun Basımevi, 352 s.

<sup>67</sup>1938, Akın Basımevi, 147 s.

Perim *Göçmen Ahmet*<sup>68</sup> romanında ise bu defa Cumhuriyet yılları ele alınır. Bu romanda da idealize edilmiş erkek kahraman karşımıza çıkar. Roman, Tekirdağ'ın Barbaros köyünde öğretmenlik yapan İsmail Korkut'un eski öğretmeni Cevdet Yeltepe'yi köye davet etmesiyle başlar. Cevdet Yeltepe köye geldiğinde köylülerin Mecnun Ahmet adını taktıkları Ahmet Gültekin adındaki genç onun ilgisini çeker ve onunla yakından ilgilenir. Ahmet Gültekin, Makedonya'dan Edirne'ye göçen bir ailenin çocuğudur ve küçük yaştan itibaren zekâsı, çalışkanlığı ile dikkat çeken, Kurtuluş Savaşı nedeniyle Edirne'den uzaklaşmış, geri döndüğünde ise Ulviye'ye âşık olmuştur. Yeğenini bir göçmenle evlendirmek istemeyen Ulviye'nin dayısı ise bu ilişkiye karşı çıkar. Ulviye Ahmet'ten onu kaçırmamasını istese de Ahmet bunun doğru olmadığı düşüncesiyle bunu yapmaz ve köyden ayrılır.

Romanda Ahmet Gültekin, Türk örf ve adetlerine bağlı, milliyetperver bir kişi olarak betimlenir (Vardar, 2017: 94). Mehmet Behçet Perim'in her iki romanındaki erkek kahramanlar Türklüğün ve milliliğin yüceliğine inanan, ahlaklı ve iyi karakterler olarak oluşturulmuştur. Yazar, idealize ettiği bu kişiler üzerinden Türklük bilincinin oluşmasına katkı sağlamış bu anlamda edebiyatı araçsallaştırmıştır. Bu durum da onun romanlarının estetik yönünün zayıf kalmasına sebep olmuştur.

M. Sami Karayel (1890-1948), eğitimci, gazeteci, yazar ve 1923'te cumhuriyetin ilanıyla birlikte Şanlıurfa Maarif Müdürlüğü de yapmıştır. Araştırma, derleme ve çevirileri de bulunan yazar tek romanı *Kılıçaslan*<sup>69</sup>'da Kılıçaslan'ın büyük bir komutan ve adaletli bir hükümdar olmasından söz edilmekte, maceraları anlatılmaktadır. Tarihi roman olarak değerlendirilebilecek eserde Kılıçaslan, İran Selçuklularının elinde esirken buradan kurtulur ve yolda Sümbül adlı bir kadına rastalayarak ona âşık olur. Bu noktadan sonra hayatı değişen Kılıçaslan'ın yaşadıkları ve Anadolu'da Türk sancağının nasıl dalgalandığı kahramanca bir üslupla anlatılmaktadır.

Edebiyatın pek çok türünde eserler vermiş ve döneminin çeşitli gazete ve dergilerinde ıkra ve makaleler de yazmış yazar ve şair *Mithat Cemal Kuntay* (1885-1956)'ın tek romanı Abdülhamit Dönemiyle başlayan II. Meşrutiyet ve Kurtuluş Savaşı senelerini

<sup>68</sup>Romanın ilk baskısı 1939'da İktisat Matbaası tarafından yapılmıştır. Ancak bu baskıya ulaşamaması sebebiyle çalışmada 1961 yılında yapılan baskısı kullanılmıştır: 1961, Karınca Matbaacılık, İzmir, 49 s.

<sup>69</sup>1938, Kanaat Kitabevi, 231 s.

de kapsayan bir dönemin İstanbul'unu anlatan *Üç İstanbul*<sup>70</sup>'dur. Mithat Cemal'e edebiyat dünyasında asıl tanınırlığını kazandıran eseri burada üzerinde duracağımız *Üç İstanbul* dur. Söz konusu üç dönemin içinde bulunduğu ahlaki çözölmeyi, yozlaşmayı anlatan *Üç İstanbul*, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinigeniş bir dönem perspektifinden anlatmakta, geçmiş dönemin muhasebesini yapmaktadır. Bu bakımdan Osmanlı cemaatçılığına karşı ulusal kimlik sorununa yönelen Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kıralık Konak*'ı, Memduh şevket Esendal'ın *Miras*'ıyla benzerlik göstermektedir (Timur, 2002: 216).

Taner Timur, romanın Osmanlı bürokrasisinin, yönetici zümrenin yaşam tarzını ve çelişkilerini yansıttığını dile getirir. Sadece Türkçü bir yaklaşım içinde oluşu sebebiyle Beyoğlu gibi semtlere ve oranın yaşantısına uzak durduğu eleştirisini yapar. omanla ilgili şu değerlendirmeyi yapar(Timur, 2002: 223).

Romanda üç dönemin İstanbul'u romanın başkışisi Adnan'ın yaşadıkları üzerinden verilir. Adnan her dönemin adamı olmayı başarabilen biri olarak karşımıza çıkar. Özellikle yönetimle her daim iyi ilişkiler kurmuş Adnan üzerinden Osmanlı'nın çöküş süreci ve sebepleri bir tarihçi bakışıyla verilmeye çalışılmıştır.

Müfide Ferit Tek (1892-1971) ise edebiyatın ilk dönem kadın yazarlarından. Milli edebiyat akımına mensup Türkçü ve milliyetçi bir çizgide eserler veren Müfide Ferit Aydemir<sup>71</sup>*Pervaneler*<sup>72</sup> ve *Affolunmayan Günah*<sup>73</sup>adında üç roman kaleme almıştır.

*Pervaneler* romanı, Milli mücadele sonrasında kurulan yeni ulus-devletin, Osmanlıdan devraldığı "yabancı okullar" sorununu, milli kültür açısından ele alan bu roman, kızı Emel Esin tarafından bir önsözle 1974 yılında Latin harfleriyle yeniden basılmıştır” (Demircioğlu, 1998: V). *Pervaneler*, Cumhuriyet'in ilanından sonra bir sorun olmaya devam eden yabancı okullar meselesine Kemalist milliyetçilik ekseninde değinir.

<sup>70</sup>1938, Semih Lütfü Kitabevi, 654 s.

<sup>71</sup>1918, Türk Kadını Mecmuası, Halk Kitabhanesi Neşriyatı, 176 s.

<sup>72</sup>1924, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 177 s. Latin harfleriyle ikinci basımı, Emel Esin'in önsözüyle Otağ Yayınları tarafından 1974 yılında yapılmıştır. İlk baskısına ulaşıl原因ması sebebiyle çalışmada söz konusu ikinci baskıdan faydalanılmıştır.

<sup>73</sup>1933 yılında Otto Spies tarafından Almancaya çevrilen *Affolunmayan Günah* Milli Mücadele yıllarında yaşanan, eğitimli bir kadının vazife gereği yaptığı evliliği, gelenek dışı ilişkisini işler. Bu romanın nedense Türkçesi yayınlanmamıştır. Die unverzeihliche Sünde (Affolunmayan Günah): ein Roman aus der Zeit der Türkischen Nationalen Erhebung / Önsöz: Otto Spies. Krefeld: Gustav Hohns Verlag, 1933.



Roman, 19.yüzyıldan bu yana Osmanlı'nın dayandığı yabancı kültür sorununu, Tanzimat Fermanı'yla sayıları günden güne çoğalan ve misyonerlik faaliyeti yürüten yabancı okulların kültür açısından tehlikeli oldukları tezi üzerine kurulmuştur (Demircioğlu, 1998: 54).

Mustafa Şekip Tunç, yayınlandığı dönemde *Pervaneler*'i şu sözlerle değerlendirir:

Bu küçük ve mütevazı eser, milletten gelmek, millette yaşamak ve millette fena bulmak aşkının ruhiyyat ve felsefesini gıpta edilecek bir muvafakiyetle telkin ediyor. (...) Her kim ki kendi ırkı, kendi cemiyeti ve bunların terbiyesinden kopup ayrılırsa bir "pervane" olmaya, yabancı medeniyetlerin fanusu dibinde baygın ve ta kalbinden yanmış bir halde düşüp yanmaya mahkûmdur" (Şekip,1925: 152).

Romanda yabancı kültür sorunu roman kişilerinden Doktor Burhan Ahmet, Mimar Sami Bey gibi yabancılarla evlenen Türk erkeklerinin durumları ve evlilik kurumu üzerinden, Türk aile yapısı ve bu evliliklerden olan çocuklar üzerinde yarattığı sorunlar açısından ele alınırken aynı zamanda bu okullarda eğitim gören Leman, Nesime, Bahire gibi genç Türk kızlarının ahlaki ve psikolojik durumları açısından da ele alınır (Demircioğlu, 1998: 58).

*Nezihe Muhittin Tepedelenligil* (1889-1958)'in ilk romanı *Şebab-ı Tebah* 1911 yılında yayınlanmıştır. Dönemi içinde işlediği temalar sebebiyle farklı bir yere konumlandırılan Tepedelenligil, üzerinde halen tartışılan yazarlardandır. Dönemi içinde pek çok türde eserler vücuda getiren yazar, aynı zamanda çeşitli derneklerde ve kadın hareketi içinde aktif rol almıştır. Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği genel sekreterliği, Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi'nin kurucu üyeliği, Müdaafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Heyeti üyeliği, Kadınlar Halk Fırkası, Türk Kadınlar Birliği gibi derneklerin kurucuları arasında yer almış ve "Kadın Yolu"[4. Sayıdan itibaren "Türk Kadın Yolu"(1924-1927)] dergisini çıkarmıştır (Dik, 2012: 5).

Nezihe Muhittin'in çalışmaya konu olan romanlarından ilki *Benliğim Benimdir!*<sup>74</sup> de Çerkes bir köle olan Zeynep'in ailesi tarafından satılması ve sonrasında yaşadıkları anlatılır. Zeynep'in satıldığı konağın sahibi Dilaver Paşa padişahın çok sevdiği veziridir ve zamanla Zeynep'e âşık olsa da ondan karşılık görmez. Aksine Zeynep romanın

---

<sup>74</sup>1929, Sudi Kütüphanesi, İstanbul, 71 s.

başından beri kadınların satılmasına karşı olduğu görülür. Paşanın oğlu aracılığıyla Fransızca öğrenen Zeynep, yine onun aracılığıyla Namık Kemal, Ziya Paşa gibi önemli isimlerin eserlerini okur. Okuduğu kitaplardaki fikirlerle aynı doğrultuda düşünen Zeynep, İstibdadın sona ermesiyle paşanın kölesi olmaktan kurtulur.

Romanda ele alınan konuyu Osmanlı konaklarında kadınlara uygulanan cinsel ve psikolojik şiddet olarak ifade etmek mümkündür (Sirman, 2006:XVII). Osmanlı sarayı ve kadının esaretinin eleştirildiği romanda Paşa sistemin bir simgesidir ve Osmanlı toplum düzeninin kadına bakışı ve olumsuzları onun üzerinden gözler önüne serilir. Kölelik kavramı bir kölenin gözünden anlatılırken Osmanlı toplumunda bir dönem meşru kabul edilen köleliğin, odalığın eleştirisini okuruz romanda.

*Güzellik Kraliçası*<sup>75</sup> romanı da *Benliğim Benimdir!* gibi kadınların sorunlarına eğilen bir romandır. *Güzellik Kraliçası*'nde, oldukça güzel ve dikkat çekici Belkıs'ın, düzenlenen bir güzellik yarışmasına katılması ve sonucunda yaşananların anlatıldığı romanda güzelliği ile dikkatleri üzerine çeken Belkıs'ın yaşadıklarına tanık oluruz. Romanda kadın meselesine Belkıs'ın güzelliği üzerinden değinen yazar babası tarafından her anlamda iyi yetiştirilmiş bir genç kızın tüm eğitimine ve donanımına rağmen sadece dış güzelliği ile dikkat çekmesi eleştirilmektedir. Kadın güzelliği ve onu algılayış, kadının sade bir cinsel obje olarak görülmesine karşı çıkan yazar, kadınlarını iyi bir eğitim almış olsalar dahi bu şekilde görülmelerinin değişmesi gerektiğini vurgular. Nitekim genç bir kız da güzelliği üzerinden gördüğü bu ilgi karşısında bocalar. Bununla beraber romanda Batılılaşma serüvenimiz genç kız ve erkeklerin olumsuz yaşantıları üzerinden eleştirilmektedir.

*Boz Kurt: Küçük Mehmet'in Romanı*<sup>76</sup>'nda Kurtuluş Savaşı'nda kimsesiz kalan Mehmet'in hikâyesini anlatmaktadır. Savaşların ardından dağılan hayatlar, parçalanmış aileler, kimsesiz kalan çocuklar ve kadınların hikâyesini anlatan yazar, geri planda kadınların cephe gerisinde yürüttükleri mücadeleleri de anlatır. Ülke için canlarından olan insanların panoramasını çizen yazar, insanların içinde bulunduğu eğitimsizliği de eleştiri konusu yapar.

---

<sup>75</sup>1933, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 168 s.

<sup>76</sup>1934, Sebat Matbaası, 126 s.

*İstanbul'da Bir Landru*<sup>77</sup> romanında ise aslında prenses olan ancak demokratik süreci benimsediği için bu unvanı kullanmayan, batılı değerlere özenen Nazlı'nın yaşadıkları anlatılır. Nazlı Batı'ya olan hayranlığından dolayı kendisi için tehlikeli bir adama âşık olur. Âşık olduğu adam bir ressamdır ve kadınları öldüren bir katildir. Nazlı ölümden kıl payı kurtulur. Bu yanı sıra biraz da polisiye özellikler taşıyan romanda, Batı hayranlığının, Batılılaşmayı yanlış anlayan zihniyetin eleştirilerek geleneksel değerlerin savunulduğunu görürüz.

*Boz Kurt: Küçük Mehmet'in Romanı*<sup>78</sup>'nda ise, Kurtuluş Savaşı'nda kimsesiz kalan Mehmet'in hikâyesi anlatılmaktadır. Savaş nedeniyle zorluklar yaşanan köyünden İstanbul'a giden Mehmet burada babasının savaşta ölmediğini ve İstanbul'da başka bir kadınla evlendiğini, iki çocuğu olduğunu öğrenir. Ancak babası onu istemez, babasının ölümünün ardından oğlunu savaşta kaybetmiş Hacı Nuriye Hanım Mehmet'i sahiplenir.

Romanda, savaşın ardından kimsesiz kalan çocukları ve kadınları, parçalanmış toplumun yaşadığı sıkıntıları anlatılır; savaşın yarattığı yıkım ve cephe gerisinde en az cephedeki askerler kadar çalışan, mücadele eden kadınlar ve kadın derneklerinden bahsedilir.

Muhittin'in bir başka romanı *Kevser Nine*<sup>79</sup>'de ise İstanbul yaşamından uzaklaşarak çalışmak için Bursa'ya yerleşen Kevser'in hikâyesi anlatılır. Bursa'da yeni açılan İpek Fabrikası'nda işe başlayan Kevser, ustabaşıyla ilişki yaşamaya başlar ancak onun iftiralarına maruz kalınca ona saldırır ve cezaevine girer. Kevser cezaevindeyken bir çocuk doğurur ve onu evlatlık verir.

Kevser'in hayatı ekseninde aslında anlatılmak istenen değişen toplumsal ve ekonomik şartlar neticesinde çalışma hayatına atılan kadının, yabancısı olduğu bu ortamda karşılaştığı güçlükler ve erkeklerin çalışan kadına olumsuz bakış açısıdır. Çalışma hayatına atılan kadınları bekleyen en büyük tehlike ise bilmedikleri özgürlük duygusunun kötü niyetli kişiler tarafından kullanılmasıdır. Romanda Kevser de aynı şeylerle karşılaşır. Romanın tezi ise iş hayatında kadının haksızlığa uğradığı zaman buna boyun eğmemesi ve sonuna kadar hakkını savunmasıdır.

---

<sup>77</sup>1934, Nünume Kitabevi, İstanbul, 64 s.

<sup>78</sup>1934, Sebat Matbaası, İstanbul, 126 s.

<sup>79</sup>1934, Anadolu Türk Kitaphanesi, İstanbul, 24 s.

Kevser romanda haksızlığa boyun eğmeyen, hakkını savunan edilgen bir kadın durumunda etken bir kadına dönüşür. Nezihe Muhittin, o dönemde karşısında erkeklerin bile konuşmaya cesaret edemediği hâkimin karşısına bir köylü kızı Kevser'i çıkarır ve o kimseden korkmadan, çekinmeden tek başına mahkemede kendini savunarak beraat eder ancak cezaevinden kurtulsa da oğlunu kaybeden Kevser romanın sonunda donarak ölürse de bu sıradan bir insan ölüsü değil gururlu ve onurlu bir annenin heykelidir (Zihnioğlu, 2015: 45-46).

*Ateş Böcekleri*<sup>80</sup> romanında popüler bir şair olmak isteyen Nejat'ın hikâyesi anlatılır. Nejat, Hacer ve Suzan adlı iki kadın arasında kalır. Hacer, Nejat'la aynı mahallede oturan (Aksaray), hukuk fakültesinde okuyan mütavazı bir genç kızken, Suzan Beyoğlu'nda bir barda şarkıcılık yapan, baştan çıkarıcı ve para düşkünü bir kadındır. Nejat, sürekli Beyoğlu'nda takılır ve Hacer ile çevresini küçümser. Nejat babası öldükten sonra ondan kalan mirasla Suzan ile yaşamaya başlar ancak parası tükenince Suzan tarafından terkedilir. Ardından mahalleye ve evine geri dönmek zorunda kalan Nejat işlediği bir suç yüzünden cezaevine girer ve mahkemede kendisini savunan avukat Hacer'e âşık olur. Cezaevinden çıktıktan sonra yaptıklarından pişman olan Nejat askere gider.

Romanda karşımıza çıkan iki kadın kahraman dikkat çekicidir. Hacer, Cumhuriyet'in ardından hukuk eğitimi alan, geleneklerine de bağlı güçlü bir kadın olarak çıkarken Suzan kemdi kültüründen kopmuş, paranın ve gösterişin içinde iffetini de kaybetmiş zayıf bir kadın olarak çizilir. İyi ve kötü karakterler üzerinden olması gerekenin sunulduğu roman Nezihe Muhittin'in diğer romanlarında olduğu gibi kadın meselesi üzerine odaklanır.

Nezihe Muhiddin'in bir başka romanı *Bir Aşk Böyle Bitti*<sup>81</sup> romanı *Ateş Böcekleri* romanındaki gibi bir aşk hikâyesini anlatır. Suat yurtdışında eğitim görmüş, Bedia adında bir kadınla evlidir. Ancak Meral'in ilgisine daha fazla karşı koyamayan Suat eşini aldatır. Bunu öğrenen Bedia, çocuklarını da alarak ailesinin yanına gider. Yasak aşk bir yuvanın yıkılmasına sebep olur. Romanda annelik ve aile kavramının önemine dikkat çekilirken, yazarın başka romanlarında olduğu gibi iyi-kötü çatışmasının

---

<sup>80</sup>1935, Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 124 s.

<sup>81</sup>1939, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 120 s.

karakterler üzerinden verildiği görülür. İyi, temiz kalpli, fedakâr kadının karşısına iffetsiz, baştan çıkarıcı bir kadın çıkarılır ve çatışma bu ikisi üzerine kurulur.

Denilebilir ki Nezihe Muhittin'in romanlarının büyüme kısmı bir aşk romanı niteliğini taşısa da iletilmek istenen bir mesaj vardır ve bu mesaj romanın merkezine yerleştirilir. Söz konusu mesajlar çoğunlukla kadınlar üzerinedir. Kadınların aşkı, annelikleri, toplumdaki yerleri, ahlâkları, cinsellikleri ve evlilikleri meselelerine değinen Nezihe Muhittin, yazıldığı dönemdeki toplumsal olayları ve tarihsel süreçleri de romanlarının arka planına yerleştirmiştir (Baykan-Ötüş-Baskett, 1999: 58).

*Nizamettin Nazif Tepedelenligil* (1901-1970), döneminin önemli gazetecilerinden biri olarak aynı zamanda fiilen Milli Mücadeleye de katılmıştır. *Kara Davud*<sup>82</sup> tarihî romanıyla tanınırlığı artan Tepedelenligil daha çok bu türdeki romanlarıyla edebiyat dünyasında yer almıştır.

*Kara Davud I –II* (1928), *Kara Davud III* (1930) romanlarında Fatih Sultan Mehmet zevk u sefaya ve kadınlara düşkün bir sultan olarak gösterilmiştir (Uygun, 2014: 63-64). Fatih, roman boyunca olumsuz özellikleriyle anlatılmakta ve İstanbul'u asıl fethedenin Kara Davud olduğu iddia edilmektedir (Uygun, 2014: 64).

Tepedelenlioğlu'nun iki cilt olan ve bu defa yine Osmanlı tarihinden bir padişahın Kanuni Dönemi'nin anlatıldığı *Deli Deryalı*<sup>83</sup>,da Kanunî şehvet düşkünü olumsuz bir kahraman olarak çizilmiştir. Kanuni'nin şahsında genelleme yaparak bütün Osmanlı padişahlarının zevk ve şehvet düşkünü oldukları iddiasında bulunur. Keza Kanuni'ye beraber eşi Hürrem Sultan da oldukça olumsuz özellikleriyle tasvir edilmiş, ahlaken oldukça zayıf bir kadın olarak gösterilmiştir (Kacıroğlu, 2010: 461).

Edebiyat dünyasına mizah yazılarıyla adım atan, *Eşek, Akbaba, Sebab, Aydede, Güleryüz, Seytan, Ayna* gibi mizah dergilerinde fıkra, mizahi manzumeler, bilmeceler yazan Osman Cemal Kaygılı (1890-1945)'nin ilk ve en bilinen romanı

---

<sup>82</sup>Kara Davud 1928'de iki cilt halinde basılmıştır. 1930'da ise Latin harfleriyle 3.basımı tek cilt halinde basılmıştır.

<sup>83</sup>1928, Kanaat Kütüphanesi-Akşam Matbaası, İstanbul, 323 s.

*Çingeneler*<sup>84</sup>’de “insanın tabiata en yakın tunç yüzlü fağfur dişli güzel bir cinsive bizzat bahar”(s. 5) olarak betimlediği şehir çingeneleri anlatılır.

Kahraman İrfan, çingenelerin yaşamını öğrenmeye çalışırken sırasıyla, iki çingene kızına âşık olursa da iki aşkı da hüsrarla sonuçlanır ancak çingenelerin yaşantısıyla ilgili geniş şekilde bilgi sahibi olmuştur. İşte roman boyunca iki farklı çingene grubunun yaşantılarına ayrıntılarıyla tanıklık ederiz.

Yazarın bir diğer romanı *Ayır Fatma*<sup>85</sup> bir aşk öyküsünü anlatmaktadır. Hasan ve Mediha’nın aşkı üzerine kurulan romanda Hasan ve Mediha birbirlerine kavuşamaz çünkü Mediha’nın annesi gençlerin evlenmesine karşı çıkarak onların birleşmesine engel olur. Zehra ve Ayır Fatma ise onların birleşmesi için çabalar ancak bu gerçekleşmez. Hasan Mediha’yı unutamaz ve akşamcılığa başlayarak İstanbul’dan ayrılır.

Romanda yazar gözlemlerinden ve yaşam deneyimlerinden yararlanarak bu defa İstanbul’un mahalle yaşantısını, halkın yaşantısını, mahalle kültürünü, gerek mekân gerekse yarattığı kişiler aracılığıyla tüm canlılığıyla anlatmıştır (Alangu 1968:100).

Osman Cemal’in eserleri roman tekniği ve edebilik açısından zayıf olsalar da bilhassa Osmanlı Devleti’nin toplumsal yaşamını, İstanbul’un farklılıkları ve tüm renkleriyle kendine has bir üslupla ele alınması bakımından önemlidir.

*Peyami Safa* (1889-1961), Türk yazınında daha çok romanlarıyla tanınmışsa da gazetecilik faaliyetlerinde de bulunmuş, Server Bedii müstear ismiyle polisiye romanlar ve çeşitli gazete ile dergilerde düşünce yazıları da yazmıştır.

Yazarın ilk romanı *Sözde Kızlar*<sup>86</sup> genel olarak yanlış Batılılaşma meselesini ele almakta yaşanan ahlaki çöküntüyü meseleleştirmektedir. Yazarın Batılılaşma maceramızın romanlaşmış halidir diyebileceğimiz *Sözde Kızlar*’da yazar iki kültür arasında kalmanın sebep olduğu çöküntü ve yozlaşmayı ele almaktadır.

---

<sup>84</sup>1939, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 327 s. Eser, ilk olarak 1935’te *Haber* gazetesinde tefrika edilmiştir. *Çingeneler* 1942’de Cumhuriyet Halk Partisi roman ödülüne lâyık görülmüş, 1943 ve 1972’ de yeniden basılmıştır (Ayhan, 2006: 36).

<sup>85</sup>1939, Güven Basımevi, İstanbul, 295 s. *Son Posta* gazetesinde 1936 yılında tefrika edilmiş ve 1938’de kitap halinde yayımlanmıştır (Ayhan, 2006: 36).

<sup>86</sup>1923, Orhaniyye Matbaası, İstanbul, 406 s. , romanın bu baskısına ulaşamadığından çalışmada 1925 yılı baskısından faydalanılmıştır.

Roman, Milli Mücadele yıllarında babasını aramak için İstanbul'a gelen Mebrure ekseninde Batılılaşma sevdası yüzünden bilhassa genç kızların içine düştükleri sefil yaşam konu edilmektedir. Milli Mücadelenin sonuna kadar geçen bir sürenin anlatıldığı romanda Mebrure “sözde kızlar” gibi değildir. Babasının Milli Mücadele esnasında ortadan kaybolmasıyla onu aramaya İstanbul'a gelen Mebrure, adeta “sözde kızlar”ın ortasına düşer. Bir süre bu yaşantıda bocalayan Mebrure doğru olandan vazgeçmeyen bir genç kız olarak verilir. İstanbul'da akrabası Nazmiye Hanım'ın köşkünde kalır ve bu köşk ahlaksız kadın-erkek ilişkilerinin sürdüğü, zevk ve sefa içinde sözde Batılı bir yaşamın sürüldüğü bir mekân olarak olumsuz özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Mebrure içinse söz konusu köşk ve içindekiler her daim sefil ve aşağılık bir yaşamın örneği olarak olumsuzlanır. Romanın sonunda babasını bulan Mebrure, bu sefil ortamdan kurtulur ve gerçek yaşamına Anadolu'ya döner.

Peyami Safa'nın bir diğer romanı *Şimşek*<sup>87</sup> alafranga bir yaşam süren, mirasyedi bir yaşam içinde oldukça bencil ve ahlaksız Sacid ile onun tam zıttı, duygusal, naif ve değerlerine bağlı Müfid ve Müfid'in eşi Pervin'in etrafında şekillenen romanda, Pervin'in Sacid'le yasak aşkı ve Müfid'le Sacid arasında kalışı romanın sonunda trajik bir sonla biter. Pervin modern bir ortamda yetişmiş ve Müfid'den önce pek çok erkekle ilişkisi olmuş bir kadındır. Roman boyunca Sacid ve Müfid, adeta Doğu ile Batı arasında bocalayıp duran Pervin'i hazin bir son beklemektedir. Pervin'in yaşadığı ikilem adeta dönemin genel ruh halidir (Safa,1977: 178).

Batılı hayat ile tanışan toplumun geleneksel ile modern arasında bocalayışının hem toplumsal hem bireysel yaşamda tereddütlere ve ikilemlere sebep olduğunu ele alan Safa, romanın sonunu da oldukça trajik seçer ki söz konusu arada kalmanın toplumsal hayatta ne gibi facialara yol açtığı daha iyi vurgulansın.

Yazar bir diğer romanı *Mahşer*<sup>88</sup> romanında yine Doğu-Batı çatışması ve olumlu bir kahramanın ahlaksız insanlar arasında yaşadığı olumsuzluklar anlatılmaktadır. Çanakkale'de gazi olan Nihad adeta gerçek savaşın içine İstanbul'da düşmüştür. Zaman

---

<sup>87</sup>1923, Sühulet Kütüphanesi, İstanbul, 393 s. Eser ayrıca 1926 yılı içerisinde *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilmiştir.

<sup>88</sup>1924, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 387 s.

zaman hayal kırıklığı ve ümitsizliğe kapılan kahraman bu sefil yaşam için mi gazi olduğunu sorgulamaktan da kendini alamaz

Alafranga ve geleneksel yaşam çatışması Muazzez ve Nihad aşkı etrafında şekillenir. Muazzez son derece dejenere tipler olan dayısı ve yengesiyle yaşarken Nihad'la birbirlerine aşık olurlar. Bu aşk ekseninde olumlu ve olumsuz kahramanlar aracılığıyla yine Doğu-Batı çatışması ele alınmıştır.

*Bir Akşamdt*<sup>89</sup> romanında yine içinde bulunduğu geleneksel yaşamı beğenmeyerek başka yaşamlar istegindeolan Meliha adlı kızın başına gelen olumsuz durumlar, Doğu-Batı çatışması ekseninde ele alınmıştır. Yeni yaşamın cazibesine kapılıp giden Meliha, Kâmil adında bir zabitle evden İstanbul'a kaçar ve onunla evlenir. Ancak Kâmil'in içinde bulunduğu yozlaşmış yaşam neticesinde hatasını anlayan Meliha pek çok şeye olan inancını da kaybeder(Safa, 1945: 225).

Meliha ile beraber Meliha'nın ailesi de güç günler yaşar ve yazar bir ananın dilinden şu sözleri aktarır: “Kız anası olmak güç. Bu artık bir darbı-ı meseldir ki bugünün anaları dillerinden düşürmüyorlar. Her devirde böyle imiş. Fakat bu gün her devirkinden daha güç. Buna karşı elde ne var? Yani dünyevi bir salgın halini alan cins ve sevdavi feverana karşı?.. Kitaplar: Genç kızlarımızı nasıl terbiye etmeliyiz!..” (Safa, 1945: 104). Değerlerin yitimi ve yozlaşma Safa'ya göre toplumsal hayata çok fazla zarar vermiş bilhassa aile kurumunun yıkımı olmuştur.

*Canan*<sup>90</sup>, da ise Peyami Safa, bir Çerkes kızı olan ve küçük yaşlarda saraya satılan Canan'ın tutku ve hevesleri peşinde perişan olan yaşamını ve perişan ettiği hayatları anlatır. Yine Doğu-batı karşıtlığı, aile müessesesi, ahlakça yozlaşmış insanları anlatan yazara göre bu tiplerin bu hale gelmesi geleneksel ve dini değerlerden uzaklaşmalarındandır.

*Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*<sup>91</sup>,nda hasta bir kahramanın aşkı günlük türü ile anlatılmaktadır. Diğer romanlarının aksine toplumsal meselelere yer vermeyen yazar

---

<sup>89</sup>1924, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 413 s.

<sup>90</sup>1924, Orhaniyye Matbaası, İstanbul, 316 s.

<sup>91</sup>1930, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 256 s. Roman 1929 yılında tefrika edilmiştir, 1968 ve 1986 yıllarında filme alınmıştır. Romanın ayrıca Kissling tarafından Almancaya tercüme edilmiştir (Necatigil, 2006: 300).



bireyin iç dünyasını yansıtmaya çalışmıştır. Bir ilişkiye dönüşmeyen karşılıksız aşk hikâyesinin genç bir erkeğin ruh dünyasındaki yansımalarını anlatmak isteyen yazar romanına zaman olarak I. Dünya Savaşı yıllarını seçse de toplumsal olaylara eserinde yer vermemiştir.

Peyami Safa'nın tek tarihi romanı *Attilâ*<sup>92</sup>'da, Hun İmparatoru Attilâ'nın maceraları anlatılmaktadır.

Yazarın Doğu-Batı çatışmasını anlattığı bir başka eseri *Fatih-Harbiye*<sup>93</sup>'de sembolik semtler üzerinden Batılılaşma meselesinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanan sıkıntıların bilhassa genç kuşaklar üzerindeki etkisiyle ele almaktadır.

1920-1930 yılları arasında geçen zamanı ele alan eserde, Batılılaşma hareketlerinin resmi bir politika haline geldiği yılları ele alıp incelemesi ve toplumsal yaşamda yaşanan sıkıntıları anlatması bakımından dikkate değer eserde, Neriman adlı genç kız yine iki dünya arasında bocalasa da sonunda yüzünü Doğu'ya Fatih'e döner. Dönem olarak ise Lozan Antlaşması'nı bir milad kabul eder (Safa, 1933: 56).

*Bir Tereddüdün Romanı*<sup>94</sup>'nda Safa din ve inanç meselesine Batılılaşma ekseninde bakmıştır. Batılılaşma ile birlikte aile kurumu ve inançların da yıkılmasını eleştiren yazar, "birer çalgılı kahve veya bar taklidi haline gelen danslı meclisleriyle bugünkü ailenin ve kırk defa büyütülmüş bir kümeden farkı olmayan harem hayatıyla eski ailenin gülünç taraflarını atarak, ananenin hoşuma giden taraflarına istinat eden bir ev yapmak hayali içinde yaşamağa başladım" sözleriyle kurmak istediği sentezi de ifade etmiş olur.

Roman baştan sona bir inanç krizini anlatmakta, inanmak-inanmamak, Doğu-Batı, modern-geleneksel kavramlarını Batılılaşma maceramız üzerinden ele almaktadır.

*Refik Ahmet Sevensil* (1903-1970) edebiyatımızda daha çok incelemeleri ve tiyatro tarihiyle ilgili çalışmalarıyla tanınsa da *Köyün Yolu*<sup>95</sup> adlı bir hikâye kitabı ve *Çıplaklar*<sup>96</sup>, *Açlık*<sup>97</sup> ve *Perdenin Arkası*<sup>98</sup> adlı romanları vardır.

---

<sup>92</sup>1931'de Resimli Ay Matbaası tarafından basılmıştır 275 s.

<sup>93</sup>1931, Orhaniyye Matbaası, İstanbul, 54 s. *Fatih-Harbiye* romanı Otto Baxa tarafından "Zwischen Ost und West" adıyla 1943 yılında Almancaya tercüme edilmiştir (Necatigil, 2006: 300).

<sup>94</sup>1933, yy.

<sup>95</sup>1938, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 113 s.

Yazarın ilk romanı *Çıplaklar* 1936'da yayınlanır ve Türkiye Cumhuriyetinin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve kültürel durumunu anlatmaktadır. Ülke düşmanlardan temzilenmiş, Cumhuriyet ilan edilmiştir ancak sorunlar bitmemiştir. Ülkede ciddi bir ekonomik sıkıntı söz konusudur. Uzun yıllar dışa bağımlı bir imparatorluktan geriye savaşlar sebebiyle iş gücü de kalmamıştır. Cumhuriyetin bu alanda attığı adımlar da romana konu edilmiştir. Anadolu'nun hali ise içler acısıdır. Bu topraklarda kalkınmanın gerçekleşmesi için idealist gençlere ihtiyaç vardır ve romanda karşımıza Doktor Çetiner ve Ülker çıkar. Cumhuriyetin ilanından sonraki yaşam roman kişilerinin yaşantısı üzerinden verilir ve iki idealist kahramanın toplum için çalışmaları, didinmeleri konu edilir. Bir anlamda bu idealist kahramanlar aracılığıyla Anadolu'nun çıplakları giydirilir. İdealize edilmiş iki kahramanın karşısında ise alafranga bir yaşam süren, savaş zengini, işbirlikçi kişiler verilir ve çatışma yaratılır.

Refik Ahmet Sevengil'in *Açlık* (1937) romanında da karşımıza idealize edilmiş roman kahramanları üzerinden Cumhuriyetin kazanımları ve ideolojisinin verilmeye çalışıldığı görülmektedir. Anadolu'nun bir kasabasında kurulan şeker fabrikasının müdürü Ahmet Turgut ile genç, idealist, hukuk müşaviri Gülseren'in hayatları ekseninde Anadolu ve insanının içinde bulunduğu durum, zorluklar ve mücadeleleri anlatılmaktadır. Batılı bir yaşam tarzına sahip Ahmet Turgut kırık bir aşk hikâyesinden kaçarak Anadolu'ya gelirken Gülseren son derece idealist bir Cumhuriyet kadını olarak bile isteyerek Anadolu'nun yolunu tutmuştur. Bu iki kahraman arasındaki çatışma da Cumhuriyetin ideal kadın kahramanı Gülseren'in kimliğinde verilir.

Yazarın *Perdenin Arkası* (1941) romanı ise *Açlık* romanının devamı niteliğindedir. Roman, hukuk müşaviri Gülseren'in mühendis Erdoğan'la evlilikleri, İstanbul'a yerleşmeleri ve mutsuzluğa sürüklenen yaşamları üzerine kurulmuşsa da yazarın asıl vermek istediği Batılı bir yaşam süren Erdoğan ve kendini halkına adanmış Gülseren arasındaki çatışmadan hareketle ülkenin içinde bulunduğu olumsuz şartlar, insanların zor durumuna karşılık sadece kendi çıkarlarını düşünen ve kısa sürede zengin olmayı başarmış insanlar arasındaki çatışma gözler önüne serilmek istenmiştir. Sevengil

---

<sup>96</sup>1936, Vakıf Matbaası, İstanbul, 368 s. Roman ilk olarak *Kurûn* gazetesinde tefrika edilmiş, sonra 1936'da Vakıf Matbaası'nda kitap olarak basılmıştır. Çalışmada romanın bu baskısından yararlanılmıştır.

<sup>97</sup>1937, Vakıf Matbaası, İstanbul, 148 s.

<sup>98</sup>1941, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 199 s.

romanlarında seçtiği idealist kişiler üzerinden Cumhuriyetin değerlerini ve ülküsünü anlatmaya çalışmıştır.

*Refik Halit Karay* (1888-1965) edebiyatımıza, bir kısmı gazete sayfalarında tefrika olarak kalmış yirmiden fazla roman kazandırmıştır. Ölümüne kadar pek çok eser kaleme alan Karay çalışmaya *İstanbul'un Bir Yüzü*(1920), *Yezidin Kızı*(1939) romanlarıyla dâhil edilmiştir.

*İstanbul'un İç Yüzü*<sup>99</sup> tamamen sosyal konulu bir romandır. 1908 öncesi ve sonrasının anlatıldığı romanda dönemin tanınmış siyasi isimleri, bu isimler ekseninde şekillenen hadiseler, Milli Mücadele yılları ve bu yıllarda türeyen çıkarıcı, vurguncu harp zenginleri ve onların yaşayışları ironik ve eleştirel bir üslupla anlatılmaktadır. İsmet Hanım'ın hatıralarından oluşan roman şu satırlarla son bulur:

“Gurbette, yabancı diyarlarda kalmış gibiyim. Yerime, evime, menbaıma dönmek arzusunun bir açlık gibi içimi bayılttığını duyuyorum. Aynı İstanbul'un içinde İstanbul'u arıyarak ve artık bulamıyacağımı pek iyi anlıyarak hıçkırığa hıçkırığa ağlamak istiyorum. Ben İstanbul'un, eski İstanbul'un, o şahsiyetli ve güzel İstanbul'un içyüzünü afacancasına tanıyan bir evladım; onu ben ne iyi anlardım... Sanki o da bana ayrıca, herkese yaptığından fazla yüreğini açardı. İşte ben bu pek iyi tanıdığım ve pek çok sevdiğim vücudu kaybettim. Ona yanıyorum, onun hasretini çekiyorum” (Karay, ty. 19).

İsmet Hanım'ın ferdi ıstırabının tamamıyla cemiyetten kaynaklandığı görülür. Cemiyetin pek çok meselesini işleyen Refik Halit, bireysel yaşam üzerinden toplumsal yaşamda meydana gelen yozlaşma ve bozulmaları ele alır. Ona göre asıl kaynak ve sorumlu toplumdur.

*Yezidin Kızı*<sup>100</sup>nda ise Zeliha adında zengin bir Yezidi kızının aşkı, vatan ve hürriyet aşkı ile birleştirilerek işlenmiştir.

Anadolu ve Anadolu insanının derinliğini, gerikalmışlığını, yalnızlığını, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik, kültürel koşulları bir halk hikâyesi formunda anlatan yazar *Reşat Nuri Güntekin* (1889-1956)'in oyunları, tiyatro üzerine yazıları, hikâyeleri de

<sup>99</sup>1920, İstanbul, yy. 166 s. Eserin bu baskısına ulaşamamış olup, eserin tarihsiz olarak basılan üçüncü baskısından faydalanılmıştır. Eser bu defa *İstanbulun Bir Yüzü* adıyla basılmıştır.

<sup>100</sup>1939, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 159 s.

yayınlanmıştır. Halk geçim derdinde, yoksulluk ve sefaletle mücadele ederken öğretmen, doktor, memur gibi kesimler de hem aynı dertle boğuşmakta hem de halka yol gösterici konumunda olmuşlardır, Güntekin'in eserleri de Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki imkânsızlıklar ve idealizmi anlatma aracı olmuştur (Enginün, 2003: 261). Hakkında pek çok eser yazılmış, inceleme yapılmış olan Güntekin'in 1920-1940 arası kaleme aldığı on iki romanı çalışmamıza konu olmuştur. Bunlardan ilki yayınlandığı günlerde de büyük yankı uyandıran 1922 tarihli *Çalıkuşu*<sup>101</sup>,dur.

Milli Mücadele yıllarında yayımlanan eser, bir aşk hikâyesi sonucu Anadolu'ya gönüllü olarak öğretmen olarak giden Feride'nin nam-ı diğer Çalıkuşu'nun hikâyesidir. Ancak bireysel bir aşk hikâyesinden idealist bir öğretmen yaratan Güntekin, Feride'nin İstanbul'dan Anadolu'ya kaçıışı değil aynı zamanda Türk aydınının da Anadolu'ya açılması olarak değerlendirilebilecek bir eser vücuda getirmiştir.

Feride'nin Anadolu'da karşılaştığı zorluklarapes etmeden mücadele edişi, Anadolu ve insanının mücadelesini yansıtmaktaydı ve o yılların okuyucusu böyle bir mücadele azmine muhtaçtı (Emil, 1984: 74). Yayımlanmasından bugüne oldukça ilgi gören eserin bu ilgiyi görmesini Anadolu gerçekliğini göstermesine bağlayan Emil, Anadolu'nun pek çok meselesiyle bu kadar geniş bir şekilde romanda kendisine yer bulmasında olduğu görüşündedir (1984:76).

*Damga*<sup>102</sup>,da ise bir yandan İstibdat Dönemi yılları diğer taraftan aile müessesesi, eğitim meselelerini ele alan yazar, başkişi İffet'in yaşamının bir vehim uğruna geldiği noktayı anlatır. Roman kahramanı İffet'in yaşamı konu edilirken yetişme tarzı son derece geleneksel olan İffet'in vehimlerinin sebebi de orada aranır. Bir anlamda geleneksel yaşamın dini motifleri insanları vehimlere sürükler algısı da verilmek istenir. Roman İffet'in çocukken dinlediği bir aşk hikâyesine özenerek âşık olduğu kadın için kendini feda etmesini ve hırsız damgası yemeyi göze alışını kahraman anlatıcı tarafından anlatır.

---

<sup>101</sup>İkbal Kütüphanesi, İstanbul, 462 s. İlk olarak Vakit Gazetesinde tefrika edilir. Cevdet Kudret, önce İstanbul Kızı olarak 4 perdelik bir piyes olarak yazıldığını daha sonra değişiklik yaparak roman formatına çevirdiğini ifade eder (Kudret, 1987:317)

<sup>102</sup>1924, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 175 s.

Reşat Nuri *Dudaktan Kalbe*<sup>103</sup>, de ise kırık bir aşk hikâyesini anlatır. Sanatkâr Hüseyin Kenan'ın sıkıntılı geçen günlerinden sonra refaha ermesiyle kadınlara ve aşka bakışının anlatıldığı romanı ile onu Enginün aynı zamanda sanatçıları konu edinmesi bakımından da değerlendirmesine sebep olmuştur (2003: 264). *Akşam Güneşi*<sup>104</sup> romanında da Nazmi'nin kendinden yaşça oldukça küçük yeğeni Jülideile yaşadığı aşk anlatılmaktadır. İlk dönem aşk romanları arasında değerlendirilen eserde, aşk, kaçış, geçmişe özlem, fedakârlık gibi izlekler ele alınmıştır.

*Gizli El*<sup>105</sup> romanında ise I.Dünya Savaşı öncesinden başlayan ve savaş yılları ile sonrasında gittikçe hız kazanan vurgunculuk, nüfuz ticareti, vagon ticareti ile peyda olan harp zengini dediğimiz kimseleri anlatmaktadır. Günlük biçiminde yazılan romanda Şeref'in de dâhil olduğu vagon ticareti aracılığıyla toplumsal çürüme ve yozlaşmaya tepkisini koyan yazar, Gemlik'te başlayan küçük bir memurluktan harp zenginliğine uzanan yolu gözler önüne sermektedir.

Yazarın çalışmaya konu edilen bir başka romanı *Bir Kadın Düşmanı*<sup>106</sup> romanı vaka bakımından *Harabelerin Çiçeği* romanının benzeridir. Yazar bu romanın bir Fransız yazarın eserinden esinlenilerek yazdığını söyler ve bu eseri biraz değiştirerek *Bir Kadın Düşmanı* romanını yazar. Mektuplar formunda yazılan roman, roman kahramanlarından Sâra'nın babası Adnan Paşa ve arkadaşı Nermin'e, Ziya'nın ise arkadaşı Necdet'e yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. Roman, Sara ve Ziya gibi hastalıklı iki insanın çatışmasının entrikalarla dallanıp budaklanması üzerine kurulmuştur. Naci'ye göre roman Reşat Nuri'nin en zayıf romanlarından, yazarın asıl yanılgısı da tarihsel ve toplumsal gerçeklikten kopuk Sâra tipini Batılı romanlardan alıp kendi romanına yerleştirmesidir (2003:111).

*Acımak*<sup>107</sup> ise idealist bir öğretmen Zehra'nın hikâyesini anlatır. Tek eksiği acıma duygusundan yoksun olmak olan Zehra, romanın sonunda acımayı öğrenmiştir. Kendisini görev yaptığı mektebe ve kasabaya vakfeden Zehra öğretmen "... tam bir

<sup>103</sup>1924, İkbâl Kütüphanesi, İstanbul, 398 s.

<sup>104</sup>1926, İkbâl Kütüphanesi, İstanbul, 408 s.

<sup>105</sup>1920 yılında *Dersaadet* gazetesinde tefrika edilen romanın ilk baskısı, 1924 yılında İkbâl Kütüphanesi tarafından yapılır. İstanbul, 156 s.

<sup>106</sup>İlk olarak *Vakit* gazetesinde tefrika edilir ardından 1927 yılında İstanbul'da Yeni Matbaa tarafından kitap olarak basılır. 231 s.

<sup>107</sup>1928, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul, 153 s.

kemal heykeli, ideal bir roman kahramanı...”dır. (Güntekin, 1941:12) romanda bürokrasi, eğitim sorunları gibi meseleler ele alınırken yazar belli bir düşünceyi vermek istediğinden düşüncesini verebilmek için kahramanlarını derinlemesine ele alamamış, şematik bir roman olarak kalmıştır.

Yazarın *Yeşil Gece*<sup>108</sup> romanı 1928’de yayımlandığında da bugün de çok tutulmuş bir romanıdır. Roman 1908’lerde başlıyor Cumhuriyetin ilanıyla 1923’te son buluyor. Babası ilmiyeden olan, kendisi de önce medrese eğitimi almış ardından Darülmualimin’i bitirmiş ve Sarıova kasabasında göreve başlamış Şahin Efendi’nin bulunduğu kasabadaki Milli Mücadele karşıtları ve gericilerle mücadelesini anlatmaktadır. Reşat Nuri bu eserinde, idealist ve Cumhuriyet ülküsünü kuşanmış bir öğretmeninin Anadolu’nun bir köyünde geleneksel yaşama karşı giriştiği amansız mücadeleyi konu edinirken, dinin yerine ikame edilmesi gerekenin akıl ve bilim olduğu görüşünün savunun bir söylem içinde ele almıştır. Söz konusu iki yaşamın çatışması da medrese-okul çatışması üzerinden verilmeye çalışılmıştır.

*Yaprak Dökümü*<sup>109</sup>,’nde ise Batılılaşma sevdası ve değer yargılarının altüst oluşunu geniş bir biçimde ele alan yazar, Ali Rıza Bey ve ailesi ekseninde eski değer yargılarının yıkılışını yerine maddi değer yargılarının ön planda olduğu asrî yaşama biçimini bir aile çerçevesinde anlatmaktadır (Naci, 2003:132-133).

*Kızılılık Dalları*<sup>110</sup> romanında yazar, bir anlamda sınıf çatışmasını ele almıştır. Konak hayatı içinden konak sahipleri ile çalışanların ilişkisine değinen Güntekin romanın başkışisi Gülsüm’ün geldiği alt sınıf ile üst sınıf arasındaki çatışmayı konu edinmektedir (Kanter, 2008: 295).

*Gökyüzü*<sup>111</sup> romanı ise ateist olan başkışinin içinde bulunduğu inanç/inançsızlık ve inanma ihtiyacı meselesini ele almaktadır. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet sonrasına kadar uzanan bir zamanı konu edinen roman, herhangi bir din eğitimi almamış başkışi ve kendi gibi ateist arkadaşının içine düştükleri inanç krizini anlatmaktadır.

---

<sup>108</sup> Suhulet Kütüphanesi, İstanbul, 310 s.

<sup>109</sup> 1930, yy.

<sup>110</sup> 1932, Muallim Ahmet Halim Kütüphanesi, İstanbul, 345 s.

<sup>111</sup> 1935, Muallim Ahmet Halim Kütüphanesi, İstanbul, 336 s.

Reşat Nuri'nin çalışmaya konu edilen son romanı ise *Eski Hastalık*<sup>112</sup>'tir. Yusuf ve Züleyha'nın aşkı üzerinden değerler çatışmasının ele alındığı romanda Cumhuriyet'ten sonraki yüzeysel yenileşme hareketini anlatmaktadır (Naci, 2003:162).

Sabahattin Ali(1907-1948), toplumcu gerçekçi yazarlardan biri olarak sanatın amacının insanları iyiye ve doğruya yönlendirmek olduğu düşüncesinde bir yazar olarak, sanatı bir araç olarak görmüşse de eserlerinde sanatsal kaygıları da gözetken bir yazardır (Enginün, 2003:286). Yazarın halk şiiri geleneğini sürdüren şiirleriyle hikâyeleri de vardır. Yazar çalışmamıza dönemi kapsayan *Kuyucaklı Yusuf* ve *İçimizdeki Şeytan* adlı romanlarıyla dâhil edilmiştir.

*Kuyucaklı Yusuf*<sup>113</sup> 1903 yılında Kuyucak köyünü eşkıyaların basması üzerine ailesini kaybeden Yusuf'un kaymakamın kendisini evlatlık alması ve yanında büyütmesi, ilerleyen yıllarda kaymakamın kızıyla aralarında gelişen ve sonu hüsrarla biten aşk ilişkisini konu edinir. Fethi Naci eseri modern bir tragedya olarak değerlendirir (1994:111).

*İçimizdeki Şeytan*<sup>114</sup> ise, romanın başkışısı Ömer'in içinde bulunduğu tezatları ve buhranları üzerinden toplumsal yapıyı eleştiren gerçekçi bir eser olarak değerlendirilebilir. Ali, 1940'ların Türkiyesini ele almış, aydın kesimin ideolojik olarak eleştirisini yapmıştır.

Çalışmaya esas olan yazarlardan biri de *Sabiha Zekeriye Sertel* (1895-1968)'dir. İlk Türk kadın gazetecilerden ve Türkiye'de feminizmin öncülerinden olan Sertel'in *Çitro Roy ile Babası*<sup>115</sup> adlı romanında İngiliz emperyalizmi altındaki Hindistan'da gençlerin verdiği bağımsızlık mücadelesi anlatılır.

Gazeteci yazar kimliğiyle *Sadri Ertem* (1900-1943)'de çalışmaya üç önemli romanı ile dâhil edilmiştir. Fıkraları, makaleleri ve hikâyeleri bulunan Ertem'in en bilinen eseri

---

<sup>112</sup>1937 yılında *Yedigün* dergisinde tefrika edilir, 1938'de ise Kanaat Kitabevi tarafından kitap olarak yayımlanır. İstanbul, 379 s.

<sup>113</sup>1937 yılında kitap olarak basılan eser ilk olarak *Yeni Anadolu* gazetesinde tefrikasına başlanmış ancak yarıda kesilmiş, ardından *Proje* adlı dergide tefrikasına başlanmış bu da tamamlanamamış ve üçüncü kez *Varlık* dergisinde tefrika edilmeye başlanmış ve bu tefrika da tamamlanamamıştır. Romanın tam tefrikası *Tan* Gazetesinde gerçekleştirilmiştir (Korkmaz, 1991: 225).

<sup>114</sup>1940, Remzi Kitabevi, İstanbul, 302 s. İlk defa *Ulus* gazetesinde tefrika edilmiş ardından kitap olarak basılmıştır (Korkmaz, 1991: 225).

<sup>115</sup>1936, Tan Matbaası, İstanbul, 191 s.

*Çıkrıklar Durunca*<sup>116</sup>’dır. Roman 19.yüzyılda Avrupa’dan gelen fabrikasyon kumaşlar sebebiyle el dokuma tezgâhlarının ortadan kalkması, yerli halkın ekonomik anlamda içine düştüğü güç durumu konu edinir. Bir anlamda yabancı sermayeye karşı bir uyarı niteliğinde olan eser, işçi romanı olarak da değerlendirilebilir (Enginün, 2003: 284).

*Bir Varmış Bir Yokmuş*<sup>117</sup> Abdülmecit döneminden başlayarak Milli Mücadele’nin zaferle sonuçlanmasına kadar devam eden sürede, saltanatın kaldırılması ve TBMM’nin kurulmasıyla son bulur. Osmanlı padişahlarının iradesizliği, güçsüzlüğü eleştiri konusu yapılır, yer yer geçmişi de inkâra varan materyalist fikirlerin anlatıldığı bir romandır (Parlak, 1995:211).

Son olarak yazarın *Düşkünler*<sup>118</sup> adlı eseri çalışmaya konu edilmiştir. Eser “Tanzimat’ın ortaya çıkardığı yüksek memur aristokrasisi’nin, imparatorluğun yıkılışının çabuklaşması sonucu, gelir kaynaklarını kaybederek soysuzlaşmasını, bizdeki büyük ailenin parçalanışını anlatmaktadır” (Alangu, 1968: 71).

*Safiye Erol* (1902-1964), dönemin başarılı kadın romancılarından. Eserlerinde yer yer grotesk unsurlara da rastlanan Erol’un üç önemli romanı vardır. Bunlardan çalışmaya esas olan *Kadıköyü’nün Romanı*<sup>119</sup>’nda yazar, 1930’lu yıllarda bir grup gencin ilişkilerini, gençlik heveslerini ele almakta aynı zamanda dönem İstanbul’unun yaşantısını kültürel ve sosyal zenginliğini de yansıtmaktadır (Uğurcan, 2001: 34)

*Samiha Ayverdi* (1905-1993), Tanzimat’ın ilanıyla devlet politikası haline gelen Batılılaşma hareketlerine karşı muhalif bir tutum sergileyen, muhafazakâr bir yazar olarak değerlendirilebilir (Enginün, 2003:292). *Aşk Budur*<sup>120</sup> romanıyla yazın dünyasına adım atan Ayverdi, “Mahlûkat denen varlık, bir hayalden ibarettir. Esas olan Allah’tır. Bu kâinatta ondan başka hiçbir şey yoktur. Buradan anlaşılıyor ki, insan insanlığını bulup irfan ve aşk noktasına dâhil olabilmesi için kendisini Allah’ın varlığında soyutlaması, yok etmesi gerekir” (1938: 148-149) sözleriyle kendisine göre gerçek aşkı tasvir eder.

<sup>116</sup>1930, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 285 s. 1929 yılında Vakıf gazetesinde tefrika edilmiş ardından bir yıl sonra kitap olarak basılmıştır.

<sup>117</sup>1933, İstanbul Devlet Matbaası, 154 s.

<sup>118</sup>1930 yılında Vakıf Gazetesinde tefrika edilmiştir. Beş yıl sonra 1935’te Resimli Ay Matbaası tarafından kitap olarak basılmıştır. İstanbul, 207 s.

<sup>119</sup>1938, Sühulet Kitabevi, İstanbul, 253 s. İlk olarak 1935’te Vakıf gazetesinde tefrika edilir.

<sup>120</sup>1938, Marifet Basımevi, İstanbul, 271 s.



*Batmıyan Gün*<sup>121</sup>,’nde yine ilahi aşkı konu alan yazar, eserinde kendi beninin varoluşunu bulma mücadelesi veren Aliye’nin hikâyesini konu edinir. Büyükbabasının defterlerini okuyan Aliye, sonunda madde âleminde manaya ve ilahi aşka ulaşır, kul olmanın manasına vakıf olur (Karagöz, 2012: 1668).

*Sermet Muhtar Alus* (1887-1952), önceleri mizah gazeteleri çıkarmış ve sonraları tiyatro ile ilgilenmiş, roman, hikâye, anı, sohbet türünde pek çok eseri olup, çok azı kitaplaşmıştır. Yazar eserlerinde Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarını ele almaktadır (Enginün, 2003:279). *Kıvırcık Paşa*<sup>122</sup> devir özellikleriyle dikkat çekmekte, II. Abdülhamit döneminin hicvedildiği görülmektedir (Demiryürek, 2006: 55). Resimli milli roman ibaresiyle yayımlanan romanda padişah romanın başkişisi konumunda olup dönemin siyasi atmosferi eleştirilmektedir.

Yazarı bir diğer romanı *Pembe Maşlahlı Hanım*<sup>123</sup> kocası ortadan kaybolduğu için etrafındaki zengin erkeklerle görüşen ve bir türlü istediğini bulamayan Pembe Maşlahlı Hanım ekseninde gelişen roman, para ve güç iradesini, II. Abdülhamit devrini ve ardından 1908 ile birlikte bu iradeyi kaybedenlerin durumunu arka planda gözler önüne sermektedir. Roman Cumhuriyetin, Abdülhamit’e olumsuz bakışını anlatmaktadır.

*Harp Zengininin Gelini*<sup>124</sup> de devir özellikleriyle dikkati çekmektedir. I. Dünya Savaşı’nın sürdüğü yıllar ve savaş ekonomisini kendi çıkarlarına çeviren “harp zenginleri”nden Cevdet Efendi ile gelini Suat’ın alafranga yaşayışının anlatıldığı romanda yazar savaşın hüküm sürdüğü yıllarda kendi kişisel menfaatleri uğruna yaşayan bir kesimi romanlaştırmıştır.

Sıtkı Şükrü Pamirtan, *Toprak Mahkûmları*<sup>125</sup> romanında Milli Mücadele yıllarında Anadolu’nun ve halkın içinde bulunduğu olumsuz koşullar anlatılmaktadır. 1880-1923 yılları arasında geçen roman, ön sözde belirtildiği üzere, Anadolu insanının perişan halini anlatmaktadır ve bu durum Cumhuriyetin ilanı ile son bulmuştur.

<sup>121</sup>1939, Marifet Basımevi, İstanbul, 295 s.

<sup>122</sup>1933, Akşam Kitabhanesi, İstanbul, 224 s. Eser ilk olarak 1931 yılında *Akşam* gazetesinde tefrika edilmiştir

<sup>123</sup>Eser ilk olarak 1933 yılında *Akşam* gazetesinde tefrika edilmiş, ardından 1934 yılında Akşam Kitabhanesi tarafından kitap olarak yayımlanmıştır. İstanbul, 243 s. Eser ilk tefrikadan sonra 1961 yılında *Akbaba* dergisinde tekrar tefrika edilmiştir (Demiryürek, 2006: 96).

<sup>124</sup>1932 yılında *Akşam* gazetesinde tefrika edilmiş, 1934 Kanaat Kütüphanesi tarafından kitap olarak yayımlanmıştır.

<sup>125</sup>1938, Meşher Kitabevi, İzmir, 153 s.

Suat Derviş [Baraner] (1905-1972), Türk edebiyatında toplumsal gerçekçi yaklaşımın önemli temsilcilerindendir. Popüler-ideolojik pek çok romanı olan yazarın eserlerinde gerçeklikle masalsı unsurlar biraradadır (Enginün, 2003:291). Çalışmaya konu olan romanlarından ilki 1920 tarihli *Kara Kitap*<sup>126</sup>’tır. Bu küçük kitap yayınlandığı zaman konusundan dolayı geniş yankı bulur. Romanda ölmek üzere olan güzel bir genç kızın içli duyguları ile ona âşık, çirkin ve şair ruhlu bir geç adamın hoyrat ruhunun haklı isyanını okuruz (Toska, 1996: 14).

Ardından 1923 yılında yayımlanan *Hiçbiri*<sup>127</sup> romanında ailesi dağılmış bir genç kızın başından geçenler ele alınır. *Ne Bir Ses Ne Bir Nefes*<sup>128</sup>,’te başkişi Kemal’in üvey annesine âşık olması ve bu sebeple babasını düşman olarak görmesi üzerinden aile, evlilik gibi meseleler ele alınırken bireysel ve toplumsal değer ve duyguların çatışmasına yer verilir.

Suat Derviş’in çalışmaya konu olan bir başka eseri 1924 yılında kitap olarak basılan *Buhran Gecesi*<sup>129</sup>’dir. Psikolojik tarzda bir eser olan romanda Zehra, kocasının onu aldattığını düşünerek kocasını öldürür ve ortadan kaybolur. Entrika ve gerilim içinde aslında kadınların en büyük korkusunun bir gün sevilmemek olduğu duygusu verilmeye çalışılır.

*Fatma’nın Günahı*<sup>130</sup>,’nda tabiat, aşk ve ölüm temleri ekseninde gelişen olaylar yine psikolojik roman türünde ele alınmıştır. Yazar duygusal görünümlere ve psikolojik analizlere odaklanmıştır (Körpe, 2001: 73).

*Gönül Gibi*<sup>131</sup> romanı Suat Derviş’in eski harflerle yayımlanan son eseridir. Aşkın hâkim olduğu romanda kahraman Süheyla büyük bir aşkın içinde kıvranıp durmaktadır: “Kalbimde bir cehennem yanarken dünyada kopan kıyametin nazarımda ehemmiyeti yoktu. Ben yalnız ben idim. Dünyada yalnız ben vardım. Kâinat benliğimde kalbimin içinde kalbimin içindeki acıydı.” (Derviş, 1928: 64)

---

<sup>126</sup>1920, yy.

<sup>127</sup>Eser ilk olarak *Yeni Şark* gazetesinde 1921 yılında tefrika edilmiş ardından Kitabhane-i Sûdî tarafından kitap olarak yayımlanmıştır. İstanbul, 279 s.

<sup>128</sup>1923 Kitabhane-i Sûdî, İstanbul, 123 s.

<sup>129</sup>Eser 1923’te *Süs* dergisinde tefrika edilir. Suhulet Kütüphanesi, İstanbul, 104 s.

<sup>130</sup>1924, Kütüphane-i Sûdî, İstanbul, 118 s.

<sup>131</sup>1928, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul, 199 s.

1931 yılında basılan ve Fransızca'ya da çevrilen *Emine*<sup>132</sup> romanında yazar, savaşta ailesini kaybetmiş olan cılız, korkak bir kız Emine'nin evlatlık, hizmetçilik ve hanımlık hayatında yaşadıklarını psikolojik olarak ele almakta, Emine nezdinde bütün Eminelerin hakkını aramakta, hesabını sormaktadır (Körpe, 2001: 80).

Yazarın çalışmaya konu olan son romanı ise 1939 tarihli *Hiç 'tir.*<sup>133</sup> Romanın başkişisi Seza, bir yasak aşka düşer ve beş yaşındaki oğlunu veremden kaybeder. Onun için artık yaşamanın da ölmenin de hiçbir anlamı yoktur. Annelik duygusunun ön planda olduğu romanda, bazı sosyal meseleler hakkında da okuyucunun düşünmesi beklenir (Körpe, 2001: 88).

Şükûfe Nihal [Başar] (1896-1973) uzun sayılabilecek ömründe toplumun ve edebiyatın pek çok merhalesine şahit olmuş, şair, yazar, kadın hakları aktivisti olarak edebiyatın farklı türlerinde eserler vücuda getirmiş bir kadın yazardır. Çalışmaya ilki 1928'de yayımlanan dört romanı ile konu edilmiştir. *Renksiz Istırap*<sup>134</sup> evli bir kadın olan Handan'ın yaşadığı ümitsiz aşk üzerine kurulmuş ve kadın duyarlılığını yansıtan bir eserdir (Argunşah, 2002: 200). Nihal, “karşılıksız ve tutkulu aşkın tanıdığı kadın dünyasındaki boyutunu” (Argunşah, 2002:206) anlatmıştır.

*Yakut Kayalar*<sup>135</sup> yazarın yayınlanan ikinci romanıdır. Romanda gençlerin ailelerinin istekleri doğrultusunda eşlerini seçmelerinin doğurduğu acı sonlar anlatılır, Türk toplumundaki evlilik meselesinin genç kızlar tarafından ele alındığı psikolojik bir romandır (Argunşah, 2002: 213).

Nihal'in çalışmaya konu olan bir diğer romanı *Çöl Güneşi'dir.*<sup>136</sup> Romanda çeşitli kadın tipleri ve onların evliliğe olan bakışları anlatılmaktadır. Feriha başkişisinin hayata bakış ve kişiliğindeki değişim üzerine kurulan romanda yazarın kadın ve evlilik üzerine düşüncelerinin anlatıcının ağzından dinleriz. Son olarak incelenen romanı ise *Yalnız Dönüyorum*<sup>137</sup>, da yazar, yine kadın dünyasını anlatır ancak bu defa sosyal hayattan alınmış unsurları da romanına yedirir. Sosyal meselelerin başında ise yanlış anlaşılmış

---

<sup>132</sup>1931, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 176 s.

<sup>133</sup>1939, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 206 s.

<sup>134</sup>Suhûlet Kütüphanesi, İstanbul, 68 s.

<sup>135</sup>1931, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 82 s.

<sup>136</sup>1933, Muhammet Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul, 207 s.

<sup>137</sup>1938 Kenan Basımevi, İstanbul, 240 s.

Batılılaşma meselesi, değişen toplumsal yapı içinde değişen kadının toplumdaki yeri, kadın-erkek ilişkileridir. Roman kendisine zaman olarak da 1908'in biraz öncesi ile 1930 yılları arasını seçmiş, söz konusu dönemde yaşanan sosyal değişimler ve kadının toplumsal yaşama dâhil olmasının neticeleri zaman zaman eleştirel bir tutumla ele alınmıştır.

*Vâlâ Nurettin [Vâ-Nû]* (1901-1967), 1918'den 1965 yılına kadar sürdürdüğü yayın hayatında çeşitli gazetelerde yazarlık yaparak yaşamını kazanmış, telif ve tercüme pek çok hikâye, şiir, roman, piyes ve skeçler kaleme almış, popüler aşk ve macera romanlarıyla tanınmış bir yazar olarak dönemi içine alan romanlarıyla çalışmamıza da konu edilmiştir.

*Baltacı ile Katerina*<sup>138</sup> yazarın yayımlanan ilk romanıdır. Eserde ismi zikredilmeyen “Türk Genci”nin başından geçen maceralar anlatılırken bir yandan da gencin üniversitedeki tez konusu Baltacı ile Katerina'nın hikâyesini dinleriz. Tarihi olaylar entrika ve sürükleyici bir macera şeklinde okuyucuya anlatılmaktadır.

*Aşkın Birinci Şartı*<sup>139</sup>nda ise romanın başkişisi Ahmet Bey karısının kendisini aldattığını öğrenir ve geriye dönüş tekniğiyle yaşananlar erkek anlatıcı tarafından anlatılarak adeta erkekler için yazılmış bir eser özelliği taşımaktadır (Atay, 2012: 59).

Vâ-Nû'nun hafiye tiplmesi Yılmaz Ali'nin maceralarından biri olan *Dipsiz Kuyu*<sup>140</sup>, Veli Paşa adındaki generalinkaybolan kız kardeşinin aranmasının anlatıldığı, Sovyet casuslarının da romana bir hayli dâhil olduğu eseridir.

Yılmaz Ali serisinin bir diğer kitabı *Karacaahmet'in Esrarı*<sup>141</sup> dır. Özünde iyi bir insan olan ancak esaret altında başka bir insanın yaptıklarından etkilenen bir doktorun macerası anlatılmaktadır. *Kardeş Katili*<sup>142</sup> Yılmaz Ali serisinin bir başka kitabıdır. Eserde öldürülen genç bir kızın cinayetinin ardındaki sır perdesi aralanır.

<sup>138</sup> Akşam gazetesinde tefrikasına başlanan roman 1 Kânunusani 1928-12 Mart 1928 arasında tefrika edilmiştir (Atay 2012: 48). 1928, Maarifet Matbaası, İstanbul, 288 s.

<sup>139</sup> 1930, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 174 s.

<sup>140</sup> 1933 Akşam Kitaphanesi, 64 s.

<sup>141</sup> 1933, Akşam Kitaphanesi, İstanbul, 70 s.

<sup>142</sup> 1933, Akşam Kitaphanesi, İstanbul, 75 s.

Yazarın aynı yıl yayımlanan bir başka romanı *Küçük İlanlar*<sup>143</sup>, ünlü bir romancının sözlerine kanarak hamile kalan genç bir kadın ile intihar etmek üzere bir erkeğin hayatlarının gazetede ki küçük bir ilanla kesişmesinin hikâyesidir. *Leke*<sup>144</sup> romanı ise kendi takdimi üzerine aşk, macera ve fen romanıdır. Vakanın ön planda olduğu romanda bireylerin psikolojik derinlikleri yoktur.

*Pembe Pırlanta*<sup>145</sup> romanı ise Yılmaz Ali serisinin bir diğer kitabıdır. Eser, Yılmaz Ali'nin kendisine hediye edilen bir mücevherden olması ve sonra onu tekrar elde etmesini anlatan bir macera romanıdır.

Bir diğer polisiye macera romanı *Öldüren Kim?*<sup>146</sup>, de ihtiyar bir Osmanlı Paşası servetinin korumak için cinayet işler ve hikâyedeki tüm kahramanlar cinayet şüphelisi durumundadır. Bir yandan cinayet çözülmeye çalışılır diğer yandan da kahramanların hayatlarına tanık oluruz.

*Savaştan Barışa*<sup>147</sup> romanı Türkçedeki ilk öz Türkçe roman olup, yazarlar eseri 1934 Dil Bayramına hediye etmişlerdir. Eserin yazılış amacını da “büyük kurtarıcının beyinlerimizde ne köklü değişimler yarattığını göstermek istedik” şeklinde açıklarlar. Roman, Yunanlıların İzmir’i işgal ettiği yıllarda çeteci olan Orhan Bey’in kendisini aldattığını düşündüğü eski sevgilisini bulup intikam almayı düşünmesini konu edinir.

Zengin, yirmi üç yaşındaki Selma’nın Batılı kadınların yaşamlarını anlatan eserlerden etkilenerek kendisine koca satın almaya kalkmasını ve hayatındaki değişiklikleri konu alan *Seni Satın Aldım*<sup>148</sup> adlı eseri yazarın on birinci romanıdır.

Vâlâ Nurettin’in çalışmamıza konu olan son romanı ise 1939 tarihli *Hayatımın Erkeği*<sup>149</sup>, kimsesiz bir kızın hayata tutunma çabasını ve başına gelenleri anlatmaktadır.

*Yakup Kadri Karaosmanoğlu* (1889-1974)’nu Enginün bir çöküş romancısı olarak değerlendirir (2003: 257). Milletvekilliği de yapmış olan Karaosmanoğlu’nun hikâyeleri, romanları, anıları, inceleme yazıları, çeşitli gazetelerde yayınlanmışpek çok

<sup>143</sup>1933, Akşam Kitaphanesi, İstanbul, 371 s.

<sup>144</sup>İstanbul: Sühulet Kütüphanesi, 1933, 178 s.

<sup>145</sup>1933, Akşam Kitaphanesi, İstanbul, 74 s.

<sup>146</sup>1934, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 302 s. Roman daha önce 1933 yılında *Akşam* gazetesinde tefrika edilmiştir.

<sup>147</sup>1934, Meziyet Çürüksulu ile birlikte, İstanbul: Vakit Yayınevi, 90 s.

<sup>148</sup>1938, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 168 s.

<sup>149</sup>İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 128 s.

yazısı vardır. Hikâyeleri Milli Mücadele ve yıllarından konusunu alırken romanları dayadığı dönemin tanıklığını göstermektedir.

Yazarın çalışmaya konu olan ilk romanı *Kıralık Konak*<sup>150</sup> toplumun en küçük birimi ailede meydana gelen çöküşü anlatmaktadır. İçinde üç kuşağı barındıran konak hayatı bir anlamda Osmanlı Devleti'ni sembolize etmektedir. Tanzimat döneminini Batılılaşma çabalarının sonuçlarının yansıtıldığı romanda yazar açıkça bunun sonuçlarının olumsuzluklarını gözler önüne sermektedir. Seniha, Faik, Hakkı Celis ve arkadaşları kaybolmuş bir nesil, yaşanan değişimi şu sözlerle anlatır anlatıcı:

“İstanbul’da iki devir oldu: Biri İstanbullu; diğeri redingot devri... Osmanlılar hiçbir zaman bu redingot devrindeki kadar zarif, temiz ve kibar olmadılar. Tanzimatı Hayriye’nin en büyük eseri, İstanbullu İstanbul efendisidir. Bu kıyafet dünyaya yeni bir insan tipi çıkardı ve Türkler bu kıyafet içinde ilk defa olarak vahşi Asya ile haşin Avrupa’nın arasında gayet hususi yeni bir millet gibi göründü. Yaşayış ve giyiniş itibarıyla şimal kavimlerinden daha sade ve daha düşünceli olan bu millet, duyuş ve düşünüş itibarıyla Akdeniz kıyılarındaki medeniyetlerin bir hulasası şeklinde tecelli ediyordu.” (Karaosmanoğlu, 1939: 6)

Naim Efendi, konağın en yaşlı kişisidir, kızı ve torunu üç kuşak birarada yaşamaktadırlar. Damadı lükse düşkün, torunu Seniha dönemin modası itibarıyla çok serbest yetişmiş bir kızıdır. Faik Bey’le ilişki yaşar ve bu öğrenilince Avrupa’ya kaçır. I. Dünya Savaşı yıllarının ekonomik zorlukları ve damat Servet Bey’in ısrarı üzerine apartmana taşınan aile, hem maddi hem manevi olarak parçalanmıştır. Yazar bunun sebebi olarak Batılılaşma hareketlerini işaret etmektedir.

*Nur Baba*<sup>151</sup> romanı ile dikkatleri bir daha üzerine toplayan Yakup Kadri bu defa bir Bektaşî Dergâhındaki çöküntüyü sayfalarına taşır. Toplumun çok önemli bir kurumundaki yozlaşmaya dikkati çeken yazar, mistik bir davranış ve kendini tanıyış manasında aşk duygusunu başarıyla anlatmış, pek anlaşılamamış olacak ki mesele eserin yayımlandığı dönemde Bektaşîlik meselesiyle sınırlı bir şekilde ele alınmıştır.

<sup>150</sup>1922, Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, İstanbul, 144 s.

<sup>151</sup>1922, Akşam Matbaası, İstanbul, 167 s.

Yazarın üçüncü romanı *Hüküm Gecesi*<sup>152</sup>, bu defa siyaset ve basın hayatındaki yozlaşma ve çürümeyi anlatmaktadır. Gazeteci Ahmet Kerim'in ağzından dönemin eleştirisini okuduğumuz roman gazeteci Ahmet Samim'in öldürüldüğü ve sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürüldüğü 1910'lu yılların siyasi ve sosyal atmosferini başarıyla çizmiş, sosyal ve siyasi tenkidini yapmıştır. Tarihsel gerçeklikle örtüşen roman edebi açıdan diğer romanlarından zayıftır.

*Sodom ve Gomore*<sup>153</sup> işgal altındaki İstanbul'u anlatmaktadır. Yazar önceki romanlarında daha ziyadesiyle eski hayat-yeni hayat çatışmasının bireylerde ve dolayısıyla toplumda yarattığı çözülmeyi, yozlaşmayı anlatırken bu defa mesele daha da ileriye gitmiş, hainler ve işbirlikçiler romanın merkezini oluşturmuştur. İşgalcilerle işbirliği içindeki, çıkarları doğrultusunda yaşayan çürümüş insanlar romanda lanetlenmiş Sodom ve Gomore şehirleri üzerinden İstanbul'un içinde bulunduğu durumu gözler önüne seren yazar, "mukaddes din kitaplarından, şair ve mütefekkirlerinden alınarak épigraphe gibi kullanılan parçalar ve muhtelif yazarlardan yapılan kısa iktibaslar"la (Akı, 2001: 205) tezini destekler.

Yazar, *Yaban*<sup>154</sup>, da ise köy ve aydındaki bozulmayı işler (Enginün, 2003: 259). Aydınla halk arasındaki uçurumadikkati çektiği eserde yazar roman boyunca aydınları suçlayarak Türk aydınını kendi toprağından sökülmiş bir bitkiye benzetir (Naci, 2002:107). Ahmet Celal de bu aydınlardan biridir ve niçin bu uçurum vardır sorusu üzerinde hiç durmaz.

1934'te yayımlanan *Ankara*'da ise, geçmiş ile gelecek hülyasını birleştiren, aynı zamanda yaşanan zamanın eleştirisini de yapan yazarın yer yer ütöpik bir Ankara çizdiği görölmektedir. Oldukça şematik bir yapısı olan roman devrini anlatması bakımından önemlidir. 1934 Türkiyesi ve hayal edilen Türkiye karşılaştırılmış, hayali kurulan, özlem duyulan ilke uzadı uzadıya anlatılmıştır.

---

<sup>152</sup>1927, Milliyet Matbaası, İstanbul, 395 s.

<sup>153</sup>1928, Hamid Matbaası, İstanbul, 346 s.

<sup>154</sup>1932, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 315 s.

Yakup Kadri'nin çalışmaya konu olan son romanı ise *Bir Sürgün*<sup>155</sup>. Dr. Hikmet, okuduğu kitapların etkisiyle bir Batı hayranıdır, yüzeysel bir Batı hayranı Türk aydını Paris'te Batı'yı nasıl görür? sorusunun cevabı da yine romanda gizlidir.

Genel olarak romanın içinde bulunduğu durumu izah etmeye çalıştığımız 1920-1940 yılları arasında Türk romanının ulusun hikâyesini anlattığını söyleyebiliriz. Dönem romanı geçmişle hesaplaşma yoluna gitmiş ve geleceğin neyin üzerine, nasıl kurulması gerektiğini ele almaya çalışmıştır. Bu bağlamda ötekileştirme içine girmiş biz ve onlar ayrımına gitmiştir. Zaman zaman aşk, popüler ve tarihi romanlarda dahi milliyetçilik üzerinden bu ayrımın yapıldığı ve ulus inşa sürecine romanın dâhil edildiği görülmektedir.

Burada kanon meselesine temas etmek gerekmektedir. Dönem romanı ve romancısını ele alırken üzerinden durduğumuz üzere bazı yazarlar ve eserlerinin ulus inşa sürecine doğrudan dâhil oldukları gözlenmektedir. Bu de eğer varsa, bir kanondan söz edilecekse bazı yazarlar ve eserlerin bu kanona dâhil edildiklerini bazılarının da sürecin doğal sonucu olarak kanon dışına itildikleri görülmektedir. Ulusal bir kimlik ve ulusal bir edebiyat yaratma işlevinde romana çok iş düşmüş ve sürecin bir parçası olmuştur.

1920-1940 arası ele aldığımız dönem aynı zamanda muasır medeniyetler seviyesine çıkma sürecinde Türk modernleşmesinin de önemli bir dönemini kapsamaktadır. Dönem romanları da sürecin canlı birer tanığı olarak modernleşmenin toplumsal yapıdaki yansımalarını sayfalarına taşımıştır. Çağdaşlaşma projesinin bir ayağını oluşturan edebiyat yoluyla kurulmak istenen modern yaşam ve onun getirileri satır aralarından okunur hale gelmiştir. Dönem romanı bize roman sayfalarında ulusun inşa sürecinde ulusun sınırlarının ve özelliklerinin çizilmesi, bir devlet organizasyonu olarak muasırlaşmanın sınırları ve sınırlılıklarının seyrini roman üzerinden güç de olsa okuma imkânını sunmaktadır.

---

<sup>155</sup> 1937, Ulus Basımevi, Ankara, 357 s.



## BÖLÜM 3: 1920-1940 ARASI TÜRK ROMANINDA İDEOLOJİK SÖYLEMİN KAVRAMSAL GÖSTERGELERİ

### 3.1. Millet Kavramının Romanlardaki Göstergeleri

1920-1940 yılları arası Türk romanı ulus inşa sürecinde önemli işlevler yüklenmiştir. Bu durum edebiyatı araçsallaştırmıştır. Söz konusu durum Türk edebiyatı ve Türk romancılığının ele alınan dönemdeki, önceki bölümde ele alındığı üzere görünümünün de doğal bir neticesidir.

Romanlar, ulus inşa sürecinde milletin ulusa evrilişinde genelde milliyetçilik ve özelde Türk kimliği üzerinden yapılan tanımlamalar biz ve onlar ayrımına dayanan söylem ekseninde şekillenmektedir (Dede, 2021: 185). Bu bölümün temel tartışma konusu romanlarda karşımıza çıkan Türk ulusunun tanımı ve tarifidir. Ulusun tanımı yapılırken ortaklıklar ve farklılıklar üzerinde durulmasından hareketle ilk olarak ortaklıklar üzerinde durulmuştur.

Öncelikle milletin tanımını yapmak gerekmektedir. Millet nedir ve onu oluşturan unsurlar nelerdir? Millet, onu tanımlarken ortaya koyduğunuz unsurlara göre çeşitlilik gösteren bir olgudur. “Nation” kavramının kökeni Latince olup, “doğmak” anlamına gelen “nasci” kelimesinden türetilmiş, aynı yerde doğmuş insan topluluğu anlamına gelmektedir<sup>156</sup>. “Nationem” ise kan ve soy bağıını ifade etmektedir. Nation kelimesi modernitenin sonucunda ortaya çıkmıştır. Türkçede ise millet kelimesiyle karşılanmıştır. Başlangıçta dini bir topluluğu ifade ederken zamanla millet kelimesi taşıdığı dinsel anlamından uzaklaşmış ve siyasal bir anlama bürünmüştür. 19.yüzyılda Batı’da 20.yüzyılda ise Türkiye ve diğer ülkelerde milli devletler benimsenmeye başlamıştır. Modern dönemde milliyetçilik akımının etkisiyle bir milletin bir devlete sahip olması gerektiği görüşü hız kazanmış ve milliyetçilik bunu milliyet düşüncesi etrafında toplayan en önemli etken olmuştur.

Millet İslami terminolojide dini referanslı bir kavram olup, Osmanlı Devleti’nde dini zümreleri ifade etmek için kullanılmıştır. 16-18. Yüzyıllardaki belgelerde papanın milleti, millet-i Ermeniyan gibi tabirler geçer. 19.yüzyıl Osmanlı siyasi terminolojisinde

<sup>156</sup> İngilizce, Almanca, Fransızca nation, İtalyanca nazione, İspanyolca nacion.

ise millet yerine “nation” kelimesi kullanılagelmiş ve söz konusu bağlamda kullanılması modern zamanlarda yaygınlaşmıştır.

Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere kavramın herkes tarafından kapsayıcı bir tanımını yapmak güçtür. Bu noktada denilebilir ki millet kavramı çok anlamlı bir kavramdır. Milletin tanımlamasında ele alınan unsurların ağırlığına göre çeşitli tanımları yapılan millet kavramını din, dil, ırk gibi unsurlarla açıklayan tanımlar olduğu gibi millet olma bilinci, birarada yaşama arzusu gibi unsurlarla da tarif eden tanımlar söz konusudur. Anthony Smith, milleti; aynı toprak parçasını, aynı geçmişi ve tarihsel belleği, ortak bazı haklar etrafında birleşen insanlar olarak tarif etmekte ve milleti millet yapan asıl unsurların başında ortak soy ve köken, ortak tarihi bir bellek ve etnik göstergeleri saymaktadır (1999: 115).

Bu doğrultuda dil, tarih, vatan, din gibi unsurlar milletin tanımı yapılırken üzerinde durulan ortaklıklardır. Din Cumhuriyetin ilanıyla milleti oluşturan unsurlar arasında dışlanan bir öge olarak karşımıza çıkarken milletin tanımı yapılırken onu oluşturan unsurlardan biri olarak da gelmektedir. Milletin karşıtlıklar üzerinden tanımı bizi ötekiye götürür. Din de zaman zaman bizi ötekiye götüren unsurlardan biridir. Romanlarda biz ve öteki üzerinden dinin tanımlamasının yapıldığı görülmektedir. Bu noktada romanlar oldukça geniş bir malzeme sunmaktadır.

Roman içeriklerine geçmeden önceki bölümde dönem romanı ve romancısı üzerinde durulmuştu, romanların hangi koşullarda var oldukları biz ve öteki bağlamında nerede durduklarının ortaya konulması gerekmektedir.

Bu çerçevede 1920-1940 arası dönemi romanının, milliyetçi bir temelde biz yaratmaya çalıştığı görülür. Çünkü ulus-devletmodernitenin temel noktalarından birini oluşturmaktadır. Buradaki amaç ulusçu ideolojiye uygun bir ulus yaratmaktır. Bu da ulusa bir dil, bir vatan, bir tarih yaratmak bir başka ifadeyle icat etmekle mümkündür. Söz konusu durumda zaman zaman tarihin tahrif edildiği, bazı olayların görmezden gelindiği de görülür. Denilebilir ki bu yolla ulus inşa edilir. Benedict Anderson’a göre “ulus, sınırlı ve egemen, olarak hayal edilmiş olan politik bir toplumdur” (1991: 15). Ernest Gellner de benzer bir biçimde milliyetçiliğin ulusların olmadığı yerde onları icat ettiğini dile getirir. Sınırlı bir şekilde hayal edilen ulusun sınırları nedir, nerede başlar,

nerede biter soruları bizi ulusun tarifine götürür. Ulusçuluğun genel özellikleri ise hemen hemen bütün ulusçu toplumlarda görülmektedir.

1920-1940 yılları arasında yazılan romanlar, yazarlarının doğrudan ulus inşa sürecine dâhil olmaları bakımından dikkat çekicidir. Bu noktada görüşleri bakımından ayrılışlar da eserleri aracılığıyla ulus inşa sürecine muhalif bir tavır sergileyen yazar yoktur denilebilir. Siyasi iktidarla zaman zaman sorunlar yaşayan isimlerin romanlarında bile muhalif tavır karşımıza çıkmamaktadır.

Rejim ve siyasi iktidarla yakın ilişkiler içinde bulunan Halide Edib Adıvar ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu ilk akla gelen isimlerdir. Bilindiği üzere bizzat fiili olarak Milli Mücadelede yer almış Edip, ilerleyen yıllarda Mustafa Kemal ile görüş ayrılıkları yaşamış ve bir süre yurtdışında yaşamıştır. Söz konusu görüş ayrılıklarına rağmen romanları aracılığıyla bir karşı çıkış, muhalif tavır sergilediği görülmemektedir.

Benzer bir yaşam öyküsüyle Yakup Kadri’ye romanlarıyla büyük oranda ulus inşası sürecine eklemek mümkündür. *Kadro Dergisi*’ni yayımlayan yazarlar arasında yer alan ancak iktidar tarafından derginin kapatılması sürecinde bile Yakup Kadri (Karaömerlioğlu, 2003: 109) ulus inşa sürecinin karşısında bir tavır sergilememiş bilakis Kemalizmin yanında kendisini konumlandırmıştır. Dönemin önemli isimlerinden Peyami Safa da ulus inşa sürecinde Kadri ve Edip’in takındığı tutuma benzer bir tutum takınmıştır. Bu noktada durdukları yer ortaktır. Söz konusu iki isim gibi iktidarla ayrılık ya da sorunlar yaşamayan Safa, ancak Mustafa Kemal’in ölümünden sonra iktidarla sorunlar yaşamış ve muhalif bir tavır sergilemiştir. Halide Edip ve Yakup Kadri gibi eserleriyle ulus inşasına katkı sağlamıştır. Ulus inşa sürecinde aydın desteğine duyulan ihtiyacı ziyadesiyle karşılayan bu üç isim için söylenebilecekler 1920-1940 yılları arasında eserleriyle rejimi destekleyen ve ulus inşa sürecine katkı sağlayan dönemin diğer isimleri için de kapsayıcıdır. Yazarların yüklendikleri rol farklılaşsa da ulus inşa sürecinin önemli aktörlerinden oldukları söylenebilir.

Peki yazarlar neden böyle bir tutum sergilemiştir? Bu soruya öncelikle verilecek cevap rejimin niteliği ve modernleşme ile yakından ilgili olup bu bağlamda gönüllü olarak rejimin inşasına rol almışlardır. Gerek sosyal konumları, aldıkları eğitim gerekse Batıyla kurdukları ilişkiler onları ulus inşa sürecine yakın konumlandırmıştır. Bir

taftan da geçmişle yaşanan hesaplaşma, yaşanan toplumsal değişim yazarların yeni rejimin yanında konumlanmalarını sağlamıştır.

Bu tutumun ikinci bir nedeni ise yazarların iktidar ile kurdukları yakın ilişkide aranmalıdır. Çıkla'nın (2007:59-66), TBMM'nin 1920-1943 yılları arasında milletvekilliği yapmış edebiyatçılara ilişkin sunduğu liste bu noktada dikkat çekicidir. Diğer bir taraftan yazar ve şairlerin iktidar tarafından açıkça desteklenmeleri, belli ve edebiyata zaman ayırabilecek işlerde çalışmaları, devrimlerin sözcülüğünü yapmaları gibi durumlar da yazarların konumlarını belirleyen diğer faktörler olarak sıralanabilir (Mutluay, 1973: 233-34). Halide Edib'in *Ateşten Gömlek* (1923) ve Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* (1928) romanları devlet ve iktidar ilişkisini sembolize etmesi bakımından dikkat çekicidir. Çünkü iki romanda da bizzat Atatürk'ün talimatıyla yazılmıştır.

Yazarlarla birlikte metinleri de ulus inşa sürecine katkıları bakımından benzerlik gösterir. Tematik olarak benzerlik gösteren söz konusu metinlerin ortaklıklarından biri Batılılaşma süreci olmuştur. Metinler söz konusu sorunsal üzerine oturur.

Denilebilir ki 1920-1940 yılları arası romanı farklı türlerdeki eserlerle ulus inşa sürecine katkıda bulunmuştur. Farklı düzeylerdeki okurlar farklı türlerdeki romanlarla ulusa dair tartışmalara dâhil edilmiştir.

Sonuç olarak 1920-1940 yılları arasında yazılmış olan romanlar için hemen hemen tamamının ulus inşa sürecinin parçası oldukları söylenebilir. Romanlar elbetteki edebi değerleri ve türleri itibarıyla ayırmaktadırlar. Ancak romanlar, ulus inşa sürecine katkılarında milliyetçi söylemi yansıtmaları bakımından önemli veriler sunmaktadır.

Denilebilir ki 1920-1940 yılları arasında yayımlanmış olan romanlar farklı türlere, akımlara göre ayrılrsa, yazarlar ideolojik olarak farklı gruplandırılrsa, okur kitleleri farklı olsa da ulus inşasında takındıkları tutum bakımından ortaklıklar içermektedirler. Ulus inşasında “biz” ve “öteki” ayırımına vurgu yapan romanlar Türklüğü söz konusu ayırım üzerinden tanımlamaya çalışmıştır.

### **3. 1. 1. Türklüğün Ortak Değerler Üzerinden Tarifi**

1920-1940 yılları arasında ele aldığımız romanlarda Türk'e ve Türklüğe dair tanım içerip içermediği ve içeriyorsa ne gibi özellikler üzerinden Türk'ün tanımlandığının

inceleneceği bu bölümde buradan hareketle ulusun da tanımlanması gerekmektedir. Her ne kadar ulusun tanımlanabilip tanımlanamayacağı hakkında tartışmalar sürse de. Biz ulusun tanımlanabilir bir olgu olduğu görüşünden hareket etsek de ulusun tanımlanmasında birtakım güçlüklerle karşılaşırız. Bir yandan ulusun doğallığını savunan görüşler diğer yanda ise ulusun icat edilen bir olgu olduğu görüşünü savunanlar söz konusudur. Alman romantikleri ve Herder'e göre uluslar doğaldır ve tarih sahnesinin temel aktörleridir (Smith, 2003: 146). Ernest Gellner'a göre ise ulusçuluk ulusları meydana getirmekte, bir anlamda geleneği ve ulusu icat etmektedir (2013: 138).

Benedict Anderson da ulusun hayal edilmiş bir olgu olduğuna dikkati çeker. Ona göre, dinin önemini yitirmesiyle birlikte onun yerine ikame edilecek bir form olarak hayali cemaatler karşımıza çıkmaktadır. Bir anlamda ölümlüğü yok edecek, seküler bir form olan milletler halkı sonsuz bir geleceğe sürükleyebilirler. Bu bakımdan ulus aynı zamanda egemen olandır (2014: 22-23). Benzer durum Türk ulus inşasında da karşımıza çıkmaktadır. Yahya Kemal'in Paris'teyken çok etkilendiği hocası Camilla Julian'ın sözüyle "Fransa milletini, 1000 yılda, Fransa toprağı yarattı" sözü de yine ulusun icat edilen bir olgu olduğuna işaret etmektedir.

Elbette akla ilk gelecek soru Türk milleti icat edilirken hangi nesnel ölçütlere göre tanımlanacaktır? Bu kısmı ise en azından romanlara yansıdığı kadarıyla biraz güç görünmektedir. İşte söz konusu ilerleyen bölümlerde bu soruya cevap aranacak ve Türk'ün ortaklıklar ve öteki üzerinden romanda nasıl ele alınarak sınırlarının çizildiğine bakılacaktır.

Dil, din, coğrafya gibi birçok unsur ulusun tarifinde etkili olabilir ancak hiçbirisi tek başına ulusu tarif etmek için yeterli değildir (Leca, 1998: 12-13) düşüncesinden hareketle dönem romanlarında Türk nasıl ve hangi olgular üzerinden tarif edilmiştir bu bölümde incelenecektir. Türk ulusunu diğer uluslardan ayıran özellikler nelerdir sorusuna romanlardan hareketle cevap aranacaktır.

### **3. 1. 1. 2. Dönem Romanlarında Dil Üzerinden Türk'ün Tarifi**

Yukarıda tartışıldığı üzere ulusun icat edilen bir olgu olduğu kabul edilirse ulus devletin ortak bir dile ve etnisiteye dayanması gerektiği düşünülebilmektedir (Jaffrelot, 1998:

54). Kullanılan dil bir ulusu ötekilerden ayırmada karşımıza çıkan ilk ve en önemli unsurdur. Dil unsuru bir anlamda toplumsal birliğe işaret eden bir olgu olması hasebiyle dönem romanlarında değinilen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk de dil birliğinin önemini erken kavramış ve şu sözlerle dile getirmiştir:

“*Türk demek dil demektir. Milliyetin çok bariz; vasıflarından birisi dilidir. Türk milletindenim diyen insanlar, her şeyden önce ve behemehâl Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, Camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz.*

Hâlbuki Adana’da Türkçe konuşmayan 20.000’den fazla vatandaş vardır. Eğer Türk Ocağı buna müsamaha gösterirse; gençler, siyasal ve sosyal bütün kuruluşlar bu durum karşısında duyarsız kalırsa, en aşağı yüz seneden beri devam edegelen bu durum daha yüzlerce sene devam edebilir. Bunun neticesi ne olur?

Efendiler! Herhangi bir felaketli gününüzde bu insanlar, başka dille konuşan insanlarla el ele vererek aleyhimize hareket edebilirler. Türk Ocaklarımızın başlıca vazifesi bu gibi unsurları, bizim dilimizi konuşan *hakiki Türk yapmaya çalışmaktır*. Bunlar Türk vatandaşlarıdır. Bugün ve yarın talihimiz ve kaderimiz birdir.”(Akalın, 2004: 30; Korkmaz, 1992:191)<sup>157</sup>

Atatürk’ün herhangi bir felaketli günümüzde Türkçe konuşmayan insanların başka milletlerle aleyhimize hareket edebilecekleri düşüncesini tarih bir bakıma haklı çıkarmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmeler, söz konusu riski de gündeme getirmiştir. Dil de yaşananlardan etkilenmiş bir unsurdur. Anadolu’nun işgal edilmesi, her yerin yabancı askerlerle dolu olması roman sayfalarında kendisine yer bulmuştur: “Senelerdir, Türkçe konuşan şehir birgünde dilini unutmuş gibi idi, her dil söyleniyor, Türkçe fısıldanıyor, yahut Türkçedenbaşka dil bilmeyenler işaretlerle anlaşıyorlardı”(Sadri Ertem, 1933: 125).

Bir tarafta ise bilinçli olarak Türkçe konuşmaktan kaçınan, işgal kuvvetlerinin yanında yer alanların da romanlarda ele alındığı ve eleştirildiği görülmektedir (Nemide Ali & Aka Gündüz, 1944: 84). Sokak levha ve tabelalarının Fransızca yazılmasının

---

<sup>157</sup> İmla olduğu gibi korunmuştur ve vurgulamalar tarafımıza aittir.

savunucularının “alelade Tanzimat fikirlerinde ısrarcı kozmopolitler” olarak değerlendirilmesi (Safa, 1982: 80-1), bir tarafta ise Öztürkçe akımı ile eserler vücuda getirenler. Dönem romanları bu anlamda geniş bir malzeme olanağı sunmaktadır. *Savaştan Barışa*<sup>158</sup> romanı baştan sona Öztürkçe yazılmış dil ve üslup konusundan diğer romanlardan bir hayli farklıdır. Eserin başında “Bizim yaşayışımızdan, bizim düşüncelerimizden doğan Savaştan Barışa’yı Öz Türkçe olarak bitirip bastırdığımız, hem de Dil Bayramına yetiştirdiğimiz için sevinçliyiz.” (s. 3) sözleriyle sevinçlerini dile getiren yazarların eseri kaleme aldıkları dönem bir anlamda CHP, Halkevleri ve radyo ve gazeteler gibi basın yayın yoluyla Öztürkçe politikasının çok yoğun yaşandığı bir döneme tekabül etmektedir. Ardından Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde ortaya atılan Güneş Dil Teorisi ile etkisi azalsa da bir süre edebi eserlerde de etkisini gösterir. Zaman içinde Mustafa Kemal Atatürk’ün aşırıya kaçan Öztürkçeci anlayıştan vazgeçtiği (Taşkın, 2001: 420-421)

Söz konusu bağlamda okunabilecek *Cehennemlik*’te Ferruh Efendi, “yirmi otuz senedir Türkçedeki bu değişme hiçbir dilinbaşına gelmemiş tuhaflıklardandır” sözleriyle durumu yorumlarken söz konusu gidişin ilerleyen yıllarda Türkçeye zarar vereceğini ifade eder (Gürpınar, 1966: 234).

Her ne kadar dile önem atfedilmişse de dilin bazı hak ve görevler noktasında birleşme ulus yapar. Ele aldığımız romanlar dile tek başına ulusu tarif etmesi pek mümkün görünmemektedir. Gellner’in dikkati çektiği üzere (2008: 78), aynı dili konuşan kişiler sadece dil ortaklığından dolayı ulus olmazlar. Onları ortak verdikleri önem yanında Türklüğü salt dil üzerinden tarif etmemiştir. Dil, tek başına ulsu tarif etmek için yeterli bir ortaklık değildir. Dolayısıyla bütünü görebilmek adına Türk’ü tarif ederken ele alınan diğer unsurlara bakmakta fayda olduğu görüşündeyiz.

### **3.1.1.3. Dönem Romanlarında Türk’ün Yüceltilmiş Bir İmge Olarak Vatanı**

Ulus inşasında sorulması gereken sorulardan biri de Türklerin vatanı neresidir? sorusudur. Bu bölümde söz konusu vatanın sınırları ve niteliklerinin romanlar üzerinden tartışılacak ve soru cevaplanmaya çalışılacaktır. Uzun süren bir imparatorluktan arta kalan topraklarda inşa edilmeye çalışılan ulusun kurulacağı coğrafya bir anlamda

---

<sup>158</sup> Çürüksulu ve Vâ-nû, 1934.

mekâna tarih yazma anlayışının bir sonucudur. Bu noktada Türk Tarih Tezi'nin de hareket noktası olan Türklere bir mekân inşa etme olduğu ileri sürülebilir. Elde kalan toprakların bir anlamda vatana dönüştürüldüğüne tanık oluruz.

Ulusun mekânsallaştırılması (Durgun, 2011: 164) sürecinde Türk Tarih Tezi öncülüğünde yapılmak istenen elde kalan Anadolu topraklarına milletin bir aidiyet hissi ile tutunması istenmiştir. Osmanlı atılarak kendi gerçekliğini yeniden kurmak isteyen iktidar ulusun icat ve hayal edilmesi gibi üzerinde inşa edileceği vatani da hayal ve inşa etmiştir. Türk Tarih Tezi bu anlamda hem Osmanlı geçmişinden hem de coğrafyasından kopuşu ve mekânı yeniden inşa edişi temsil eder. Peki, bu mekân nasıl tarif edilmiştir? Milli bir coğrafya çizmeye çalışan Kemalist ideoloji, sınırları belli bir harita çizmekle işe başlamıştır. Bu mekân Anadolu coğrafyasıdır ve söz konusu coğrafya ulusun inşa süreci göz önüne alınarak bir anlamda yeniden adlandırılmıştır. Lazistan, Çerkezistan, Kürdistan gibi tanımların kullanılması yasaklanmış, bunlar Türklük bilincini yıkmaya çalışan cereyanlar olarak değerlendirilmiştir (Durgun, 2011: 78-79). Ulusun coğrafyasının sınırlarının çizildiği harita yitirilen coğrafyaların ne çok olduğunu gösterse de roman yiten topraklara odaklanmak yerine elde kalanların vatanlaştırılması için önemli bir araç olmuştur.

Roman bu noktada Anadolu'yu vatan kılma noktasında önemli işlevler yüklenmiştir. Öyle ki aslında romancı bile Anadolu coğrafyasından bihaberdir. Cumhuriyet öncesi Türk romanında mekân yoğunluklu olarak İstanbul'dur. Roman bu anlamda mekânını da genişletmeye ve Anadolu'yu tanıtmaya başlar. Lakin romancının da yabancı olduğu coğrafya, olan değil olması arzu edilen muhayyel bir coğrafya şeklinde karşımıza çıkar. Hayali cemaate vatan kılınmak istenen Anadolu muhayyel ve olağanüstü özellikleriyle tasvir edilir. Bu durum romanın ulus inşa sürecindeki önemini göstermesi bakımından da oldukça önemlidir.

Türk'e vatan olacak Anadolu ve insanı uzun yıllar ihmal edilmiş ve geri kalmıştır. Şimdi onu yeni baştan yağa kaldırma zamanıdır. Ulusla birlikte coğrafya da yeniden inşa edilecektir. *"bu Bekir Çavuşlar, bu Salih Ağalar, bu Zeynep Kadınlar, bu İsmailler, bu Süleymanlarla yeni baştan yapmak gerekecektir"* (Karaosmanoğlu, 1932: 146). Geri bırakılmış Anadolu insanı ulusu oluşturacaktır. *Yapmak gerekecektir* ifadesi bir anlamda



daha önce de izah ettiğimiz üzere inşa sürecine işaret etmektedir. Söz konusu süreçte romanlarda bir milletin ve coğrafyanın inşa edildiği görülmektedir. Halka doğru anlayışında vücut bulan bu durum neticesinde Anadolu insanından yaratılacak ulus inşa sürecinde halkın nitelikleri ve beklentileri göz önünde bulundurulmalıydı. İçinde bir cevher taşıyan köylünün içindeki cevheri çıkarmak ve onu işlemek gerekmektedir. Buna benzer bir durumu Sevengil, *Çıplaklar* romanında ideal kahramanı Dr. Çetiner’e şunları söyler:

“Doktor Çetiner, Anadolunun bir hususiyetine daha dikkat etti: Türk köylüsü ve köylüden farklı olmayan Anadolu kasabalarının halkı, konuşmaktan hoşlanmıyan, içinden pazarlıklı, muhakemesini kuvvetli sezişle bir an içinde ve kendi kendisine yapıp hükmünü kendi kendisine veren ve kendi kendisine tatbik eden kimselerdir. Onlar nutuktan hoşlanmıyorlardı. Anadolluya yapılacak propaganda kulağına değil, gözüne hitap etmelidir; onu sözle değil, işleyola ve istediğiniz yola getirmek mümkündür” (Sevengil, 1936: 89).

Söz konusu sürecin ne derece başarılı olduğu tartışma konusu olsa da yazarların Anadolu’yu ve insanını bir nebze dahi anlayabilmesi açısından etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Aslında uzun yıllar geri bırakılmış, yok sayılmış Anadolu insanı bu vatanın öz sahipleridir söylemi verilmeye ve ulus bilinci oluşturmaya çalışılır. *Yalnız Dönüyorum*’da “ben herkesin kaba bulduğuköylüleri, hele o üstü başı yırtık askerleri ne kadar severim. Onlar memleketin özevatlarıdır, işte!”(Nihal: 1938)sözleri bunun açık bir örneğidir.

Halka neyin götürüldüğünün eleştirildiği metinler de karşımıza çıkmaktadır. Halide Edip’in *Zeyno’nun Oğlu* romanında karşımıza çıkan Batılılaşmayı yanlış anlamış karakter bunun güzel bir örneğidir. Çünkü o Diyarbakır’a gider gitmez asrî cemiyet toplayacak, partiler verecek, briç ve poker oynatacaktır. Yanında gramofonunu da götürmektedir. Gerekirse İstanbul’dan cazbant çağırmayı düşünmektedir (Adıvar, 1943: 37) . Böylece köhnemiş ve örümcek bağlamış kafaları aydınlatacaktır.

Anadolu insanının içinde bulunduğu durumu aydınlara bağlayan *Yaban* bu noktada üzerinde durulması gereken metinlerden biridir. Çünkü 1920-1940 arası romanlarda çizilen olumlu tablonun tam tersi bir durumu gözler önüne sermekte ve bunun

sebeplerini Anadolu insanına değil onun bu hale gelişini seyreden aydına bağlamaktadır:

“Yıllarca, yüzyıllarca onun kanını emdikten ve onu bir posa halinde katı toprak üstüne attıktan sonra, şimdi de gelip ondan tiksirmek hakkını kendinde buluyorsun. Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfuz edemedin. Bir kafası vardı; aydınlatamadın. Bir vücudu vardı; besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı! İşletemedin. Onu, hayvani duyguların, cehaletin, yoksulluğun ve kıtlığın elinde bıraktın. O, katı toprakla kuru göğün arasında bir yabani ot gibi biti. Şimdi, elinde orak, buraya hasada gelmişsin. Ne ektin ki, ne biçeceksin? Bu ısırganları, bu kuru dikenleri mi?”  
(Karaosmanoğlu, 1932: 136)

Bu anlamda tartışılması gereken meselelerden biri de söz konusu halk kitlesini bir ulusa evirmenin güçlüğüdür. İstanbul’dan Anadolu’ya bakan aydın bu noktada bir anlamda umutsuzdur. Çünkü eğitilmiş Ahmed Celâl ile köylü arasındaki uçurum bir hayli derindir. Tüm Anadolu güzellemlerine karşılık bazı romanlarda Anadolu’nun içinde bulunduğu yokluk, fakirlik ve hastalıkla ele alındığı da görülür. (Sevengil, 1936: 348).

Anadolu ve insanının içinde bulunduğu bu olumsuz koşullar yeni rejim için bir anlamda meşruiyet kaynağı olarak da kullanılmıştır. Eski rejimin eleştirilmesi ve onun ihmali yüzünden bu durumda olana Anadolu’yu yine onun bağrından doğan güneş kurtaracaktır. Ankara’da doğan güneş bir “*energi mektebi*” (Karaosmanoğlu, 1934: 81), eski ise “*bir mezbele, bir mezbaha ve bir menkabe*”dir. (Aka Gündüz, 1933: 49) Bu örnekler Anadolu’nun önemsenmesini göstermesi bakımından önemlidir. “*Türkiye Türklerindir*” (Etem İzzet 1930: 68) diyebilmek Anadolu ve insanı sayesinde. Ankara Anadolu’nun kalbidir ve “*manevi hastalıkların sanatoryumu*”dur (Sevengil, 1936: 324).

Ulus inşa sürecinde coğrafyanın vatanlaşmasında Türk romanının önemli bir rol üstlendiği söylenebilir. Coğrafyanın içinde bulunduğu her türlü olumsuz koşula rağmen romanlar zaman zaman pitoresk Anadolu manzaralarını sayfalarına taşımışsa da gerçekçi bir gözle Anadolu’ya eğilen romanlar da karşımıza çıkmaktadır. Ancak söz konusu durum romanın vatan inşa sürecinde üstlendiği rolü görmezden gelmemize sebep olamaz. Milliyetçiliğin ve Kemalist rejimin coğrafya ile ilişkisinde kendisine bir meşruiyet zemini aradığı söylenebilir. Roman, bir toprak parçasını vatan bellemek için

çeşitli tarihsel, psikolojik ve kültürel bağları diri tutarak coğrafya ile ulus inşa süreci arasında bir köprü görevi görmüştür.

#### **3.1.1.4. Dönem Romanlarında Türk'ün Dini**

Mustafa Kemal, dini vicdanlarda yaşanan bir olgu olarak görmek istiyor, din ile devleti işlerini birbirinden ayırmak istiyordu. Modern ve laik bir devlet tahayyül eden Mustafa Kemal, gericiliğe ve bağınazlığa da geçit vermeyeceklerini ifade ediyordu (Karaca, 2008: 154). Ulusu oluşturan unsurlar arasında Milli Mücadele yıllarında bir meşruiyet kaynağı olarak dinden faydalanan Mustafa Kemal Atatürk, yeni devletin kuruluşuyla dinle arasına set koymayı, laiklik ilkesini benimseyerek dinin gelişmeye engel olduğu görüşüne doğru belirgin bir düşünce değişikliği yaşamıştır. Elbette ki dönemin bağlamı içerisinde değerlendirilmesi gereken bu tutum Kemalist ideolojinin temelinde pozitivist felsefe olmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Yeni kurulmaya çalışılan ulus devlet içinde ulusun belli ortaklıklar üzerinden tarif edildiğine yukarıda değinilmişti. Din ise kuruluş aşamasında, Milli Mücadele döneminde söz konusu ortaklıklar içinde yer almışsa da Cumhuriyetle birlikte dışlanan bir konuma geçmiştir. Milli Mücadele yıllarında mücadelenin meşruiyetini için dini terminolojiden faydalanılmışsa da Cumhuriyetin ilanı ile yapılan birçok köklü değişikliklerle birlikte din yerine ikame edilmeye çalışılanın Türk milliyetçiliği olduğu söylenebilir. Dini kamusal alandan uzaklaştırarak vicdanlarda yaşamak gerektiğine inanan yeni rejimin söylemiyle 1920-1940 arası Türk romanında karşımıza çıkan söylem paralellik arz etmektedir.

1920'li yıllarda yazılan romanlarda bir haklı mücadelenin meşruiyet kaynağı olarak dinin kullanılmasının örnekleri karşımıza çıkarken 1930'lardan sonra din yerine ulusu tarif ederken öncelenen unsurun Türk kimliği olduğu görülmektedir. Türk ise milliyetçilik ekseninde şekillenmekte Türk'ün dinine vurgu yapılmaktan bilhassa kaçınılmaktadır. Söz konusu değişim aydınlanma düşüncesi ile dinin yerinin sarsılmasıyla başlamış ve dinin yerini yeni kutsal olan ulus almıştır (Smith, 2010: 38). Türk milliyetçiliğinde de benzer durum yaşanmıştır. Mustafa Kemal önderliğinde yürütülen Milli Mücadele yıllarında dine karşı olumsuz bir tutum sergilenmemiş bilakis milleti bir arada tutan bir unsur olarak görülmüştür. Henüz millet kavramı ulusa tekabül

etmemişti ve Türk milleti Müslüman bir halk olarak tanımlanmaktaydı. Zaferle sonuçlanan mücadele sonunda Müslümanlık vurgusu yerine Türklük vurgusu öne plana çıkmıştır. Bunda şüphesiz Kemalist rejimin dinin gelişmeye engel olduğu görüşü ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşma isteğinin olduğu su götürmez bir gerçektir. Türklük vurgusu ekseninde laik ve modern bir toplum yaratmak isteyen Kemalist rejim din ile arasına mesafe koymuştur. Müslümanlık da Türk'ün üzerinde durulmayan, çıkarılmayan unsuru olarak halkın vicdanında yaşanması istenen bir unsura dönüşmüştür. Türk tanımlanırken İslamiyet öncesi Türk tarihine gidilmesi de dinin yerini milliyetçiliğın aldığının önemli göstergesidir (Hayes, 2010: 154). Yeni rejimin eskiyle tüm bağlarını koparmak istemiştir. Dönem romanının da benzer bir tutum sergilediğı söylenebilir. Bir iki istisna dışında roman da dini dışlayan bir söylem içerisindedir. Söz konusu istisnalardan biri muhafazakar tutum ve söylemiyle de bilinen Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* romanında karşımıza çıkan şu satırlardır: “*Bana artık Belma deme...Ben Hatice'yim, Hatice...Bu ismiçok...çok seviyorum. Çünkü, tam, müslüman, Türk kızı ismi...*” (Safa1943: 187). Müslüman Türk kızı Belma'nın ölüm döşeğinde sarf ettiğı bu sözler romanın 1923 yılında yayınlandığı da göz önünde bulundurularak yorumlanmalıdır düşüncesineyiz. Devam eden yıllarda dine karşı tutum dışlanan bir unsur hatta Türklüğün oluşturulmasında zaman zaman engel bir unsur olarak görülmesi şeklindeydir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* romanında buna benzer bir durum karşımıza çıkar. “*Biz İslamız, elhamdülillah... Osenin dediklerin Haymana'da yaşarlar*” (Karaosmanoğlu, 1932: 181). Kendilerini Türk değıl Müslüman olarak tarif eden bir halkın Türk ulusal kimliğı ekseninde birleşmesi için roman da aracılık etmiştir.

Milli Mücadeleyi yürütenlerin “dinsiz, kâfir” gibi olumsuz sıfatlarla niteleyen ve halkı galeyana getirmeye çalışan din adamlarına romanlarda sıklıkla rastlanır. Din bahsinde ayrıntılı bir şekilde ele alındığı üzere burada bir iki örnek vermekle yetineceğiz. *Vurun Kahpeye*'de karşımıza çıkan olumsuz din adamı tipinin bir örneğı Hacı Fettah Efendi halkı Milli Mücadele aleyhine kışkırtırken mücadeleye katılanların kâfir olduklarına vurgu yaptığı görülür : “kanları da kâfir kanı gibi helal”dir (Adıvar, 1943: 19).

“*Köylerde putperestlik ortaya çıktı.İslam dini tehlikede. Ey ümmeti Muhammet! Ateşe tapıyorlar, ateşe*”(Ertem 1930: 131)sözleriyle *Çıkrıklar Durunca*'da kendi çıkarları

doğrultusunda yine dini kullananlar da karşımıza çıkmaktadır. Şüphesiz ki bu tutum çağdaşlaşma projesinin yoğunlaştığı dönemlerde aleyhtarların başvurduğu önemli söylemlerdendir. Değişime karşı olanlar din unsuru ekseninde toplanmıştır.

Dönem yazarları, dine karşı olumsuz bir tutum ve söylem içinde yer alırken, Osmanlı'nın laik olmayan yönetim şeklinin de eleştirildiği görülür:

“Ben dinsizdim. “Neler yapmalıyız”ı yazarken model olarak yalnız laik Fransa’yı alıyordum. Peygamber bandırasını açarak memlekete girmeyi, hükümet kuvvetinin yarından fazlasını gene Şeyhislâm’ın eline bırakmayı, eskisi gibi hacısına, hocasına ayrı ayrı kavuk sallamayı, doğru bulmuyordum. Hatta bunu halka karşı bir samimi-yetsizlik, ilk bir aldatma sayıyordum. İnkılâp yap; memlekette yeni bir idare ilân et. Sonra en küçük bir ilerleme adımı atacağın zaman “Şeyhislâm’ı acaba nasıl kandırsak?”, “Softalar acaba ne derler?” diye düşün. Meselâ tiyatroya bir Müslüman kadını çıkaracağın vakit “zaman-ı saadette kadınlar hutbeler iradederlerdi. Şimdiki zamanın hutbesi tiyatrodur. Demek ki kadınların sahneye çıkması Müslümanlık esaslarına münafî değildir” yolunda aşağılık teviller uydurmaya mecbur ol. Medreseler, imaretler işlesin. Sözümona yeni mekteplerde çocuklar Havva Anamızın Hazret-i Âdem’in kaburga kemiğinden yaratıldığını, yeryüzünde ilk gemiyi Nuh Peygamberin yaptığını öğrensinler. En sade bir fen meselesinden büyük bir suç işler gibi korka korka bahset! Buna inkılâp değil, maskaralık, adam aldatma derler.” (Güntekin, 1935: 23).

Kemalist ideolojinin İslam öncesi Türk tarihine gitmelerinin bir sebebi de Türklüğün İslamiyet’le birlikte sekteye uğrayan bir süreç yaşadığı inancıdır. Roman yazarları bu hususa da eserlerinde yer vermiştir. Bir diğer önemli husus ise dinsel kimliğin ön plana çıkarılarak ulusa bir alternatifmiş gibi sunulmasına da romanlarda itiraz gelir. Çünkü Cumhuriyetle birlikte oluşturulmak istenen ulus devletin dini kimlikle engellenmek istenmesi önemli bir sorun olarak görülmelidir. *Yeşil Gece*’de bu anlayışın ele alındığı görülür. Öncelenmek istenen milli kimliktir (Güntekin, 1928: 59). Dinsel kimliğe karşı bir Haçlı zihniyetiyle karşı karşıya olduğumuz görüşü eleştirilir. Zira bunun varacağı noktanın bir hilafet etrafında toplanma düşüncesi olacağı öngörülmektedir.

Dönem romanında din, ulusun bilincinin oluşmasına engel bir unsur olarak görülmüşse de Halide Edip’in *Sinekli Bakkal* romanı gibi bazı istisna örnekler de mevcuttur. Roman farklı bir din anlayışı sunmaktadır. Dönemin eleştirilen din anlayışına da yer veren

romanda Rabia karakteri ile yeni Türk kimliğinin adeta bir sembolü çizilir (Timur,2002: 71). Vehbi Dede ekseninde ise hoşgörüye ve tüm insanlığı kucaklayan bir din anlayışı çizen yazar, Rabia'yı da dindar fakat aynı zamanda son derece açık fikirli bir karakter olarak çizmiştir. Bu din anlayışı, “İslamın yarattığı cemaatteki ferdi” de ortaya çıkarmaktadır (Adıvar, 1936: 63). Benzer tutum Alevilik için de sergilenmektedir. M. Sami Karayel *Kılıçaslan* adlı romanında Türklük ile Alevilik arasında yakınlık kurmakta, Dersimlilerin her türlü zorlamaya karşı Aleviliği benimsemeleri övülmekte, Türklerin Müslümanlığı kabul etmelerine rağmen Dersimlilerin eski Türk inancını korudukları ifade edilmektedir (Karayel, 1938: 66-7). Refik Ahmet Sevengil de *Çıplaklar* romanında Tahtacı aşiretine benzer bir tutum ile yaklaşmakta, onların yaşayışlarının Cumhuriyetin oluşturmak istediği toplumsal yaşamla çatışmadığına vurgu yapılmıştır (Sevengil, 1936: 116). Ulus algısı bağlamında dine bakışın incelendiği dönem romanlarında dinin ulusal kimliğe engel olmadığı düşüncesi yukarıda verilen birkaç örnek dışında ele alınmamıştır.

Denilebilir ki dönem romanında ulus inşasında dine bakış net bir şekilde çizilmiştir. Din, ulusal kimliği zedeleyen bir unsur olarak ele alınmıştır. Din yerine ikame edilmeye çalışılan Türk milliyetçiliği olmuştur. Milli Mücadele döneminde din mücadeleyi meşrulaştırmak için kullanılmışsa da Cumhuriyetin ilanı ile din ile sınırlar kesin bir biçimde ayrılmıştır. Denilebilir ki Cumhuriyet kadroları dinsel içeriği haiz bir ulus algısından bilhassa kaçınmıştır. Romanlarda da karşımıza çıkan tutum ve söylem Kemalist ideolojiyle paralel doğrultudadır.

### 3.1.2. Türk'ün “Öteki” Üzerinden Tanımlanması

1920-1940 yılları arasında yayımlanmış romanlarda, ortaklıklar üzerinden Türk ulusal kimliğinin nasıl kurulmaya çalışıldığına yukarıda değinilmişti. Bu bölümde ise, Türk ulusal kimliğinin karşıtlıklar üzerinden kurulmasına, biz-öteki karşıtlığına romanlarda nasıl yer verilmiştir ele alınacaktır. Biz ve öteki ayrımı hangi unsurları içermekte, öteki konumundaki unsurlar romanlarda nasıl ele alınmıştır, “biz”in “öteki”ye “öteki”nin “biz”e bakışı nasıldır gösterilmeye çalışılacaktır.

Bilindiği gibi öteki kavramı “mevcut kültürün içinde dışlanmış olan” (<https://sozluk.gov.tr/02.12.2021> ), “bahsedilen şeylerden uzakta bulunan veya daha az

mühim olan” (Doğan, 1981: 879) gibi sözlük anlamlarına sahiptir. Bu noktada denilebilir ki öteki farklılıklara göre şekillenen sosyolojik bir olgudur. Merkezde “ben” vardır ve onun dışında olan, ondan farklı olan “öteki”dir. Simgesel olarak baktığımızı ise karşımıza biz-öteki ayrımı çıkar. “Ben” toplum içinde erimiştir ve karşıtlıklar üzerinden kendini var etmeye çalışmaktadır. Türk edebiyatında da sıklıkla karşımıza çıkan “öteki” kavramı konumuz gereği Cumhuriyet döneminde milli bilinç oluşturma ve milli birlik sağlayarak “biz”i, “öteki” üzerinden tarif etme yolunu seçmiştir.

Romanlarda karşımıza çıkan söylemden hareketle denilebilir ki Türk ulusal kimliği inşa edilirken, birden fazla öteki karşımıza çıkmaktadır. 1. Batılı emperyalistler, 2. Yunan-Rus gibi yabancılar 3. Birlikte yaşamaya devam ettiğimiz gayrimüslimler 4. Osmanlı ve eski rejim

Birbirinden farklı ele alışlarla karşımıza çıkan öteki, romanlarda biz-onlar karşıtlığı üzerinden verilmiş, “biz”in kendini var etmeye çalışması ve meşruiyetini sağlaması için kullanılmıştır. Ulus inşasında biz-onlar karşıtlığından faydalanılmıştır. Söz konusu karşıtlık oluşturulurken de milliyetçi söylem üzerinden ulus inşa edilmeye çalışılmıştır. Biz tanımlanmaya çalışılırken “onlar” ın sınırları ve tarifi çok daha kolay bir şekilde çizilir. “Biz”, “onlar”la yapılan karşılaştırmalar ve karşıtlıklar üzerinden tarif edilir (Jaffrelot, 2010: 74). Ulusun tanımlanmasının ne tür güçlükler içerdiği önceki bölümde tartışılmıştı. Bu bölümde ifade edilmek istenen ise ulusun karşıtlıklar üzerinden çok daha kolay tanımlanabilir olduğu düşüncesidir. Ulus, dil, vatan, tarih gibi ortaklıklar üzerinden olduğu gibi bunların dışında kalan karşıtlıklar üzerinden tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bunun da milliyetçilikle yakın ilişkisi vardır. Biz kimiz ve biz kim değiliz bir arada ele alınır. Kim olduğumuz aynı zamanda kim olmadığımızı da göstermektedir. Hayali cemaatler düşüncesinden hareketle denilebilir ki kendi cemaatimizle birlikte yabancı cemaatleri de tahayyül etmiş oluruz (Jaffrelot, 2010: 75). Milliyetçi söylem ile öteki tarif edilirken böylece biz’in sınırları yine aynı söylem üzerinden çizilecek ve ulus inşası sağlanacaktır. Böylece öteki ne kadar kötü ise biz o kadar iyi olacak ve biz’in meşruiyetine zemin oluşturulacaktır. Kemalist ideoloji de tıpkı diğer ideolojiler gibi Milli Mücadele yıllarında dış ötekilerle uğraşırken bir yandan da içteki ötekilere karşı amansız bir mücadeleye girişmiştir. Söz konusu öteki ile mücadele de dönem romanlarında kendisine yer bulmuştur. Böylece biz oluşturulmaya

çalışılmıştır. Süreç boyunca her türlü olumsuzluğun sebebi “öteki”ye yüklenmiştir (Hobsbawm, 2006: 206).

1920-1940 yılları arası Türk romanı da ifade edildiği üzere öteki’ye oldukça geniş yer vermiş ve Türk’ü tarif etmeye çalışılırken Türk olmayan unsurlar romanın zaman ve mekânına göre çeşitlilik göstermektedir. Çinlilerden tutun da Bizanslılar, Romalılar, içerideki azınlıklar Ermeniler, Rumlar, Kürtler, mücadele karşıtları gibi unsurlar hep birer öteki olarak romanlarda karşımıza çıkmaktadır. Türk’ün zıttı olarak karşımıza çıkan “ötekiler” hep olumsuz fiziksel ve psikolojik tasvirler içinde verilirken her türlü olumsuzluktan da sorumlu tutulurlar. Hep kötüdürler, hep siyah, arası yoktur.

Eski yaşam, rejim de bir öteki olarak romanlarda karşımıza çıkmaktadır. İçinde bulunan olumsuzlukların sebebidir. Geri kalmışlığın, cehaletin, yokluğun, toprak kayıplarının... Osmanlı’ya matbaanın geç gelişile başlayan süreç ve bilhassa padişahların devletin gidişatından habersiz bir şekilde eğlenceye dalmaları, ülke yönetiminden bihaber olmaları gibi durumlar romanlarda eski düzenin olumsuzlukları olarak sıralanır. Biz bu değiliz demek isteyen yeni rejim için meselenin çözümü geçmişten uzaklaşma kendisine yeni bir geçmiş tahayyül etme şeklinde kendisini göstermiştir. Böylece ulus inşa sürecinin daha etkili olacağı düşünülmüştür. Bu noktada bir öteki olarak Osmanlı romanlarda kendisine geniş yer bulmuştur.

Ulus inşası sürecinin “biz”in hangi ortaklıklar üzerinden kurulduğuna yukarıda değinilmişti. Burada ise, “onlar” nasıl inşa edilmiştir, nasıl tarif edilmiştir sorularına cevap aranacaktır. Biz ve onlar karşıtlığından oluşan ulus inşa süreci aydınlatılmaya ve Türk ne değildir sorusuna cevap yine metinler üzerinden verilecektir. Milliyetçilikle sıkı ilişki içerisinde olan “öteki” kavramının romanlarda nasıl ele alındığı gösterilmeye çalışılacaktır. Türk ulus inşası, yakın geçmişinden başlayarak kendisine farklı ötekiler çizmiştir. Eski rejim, Osmanlı en yakın öteki olarak çizilirken, Osmanlı döneminde birlikte yaşanan Rumlar, Ermeniler gibi unsurlar da hemen Osmanlı’nın yanında yer alırlar. Yeni rejimin meşruiyeti için buna ihtiyaç duyulmuştur.

1920-1940 yılları arasında Türk romanında ötekinin öncelikli işlevi Türk’ün ne olmadığını göstermektir. Rum, Ermeni, Yahudi, Arap, Bulgar, Çinli vb. Türk olmayan unsurlar, Türk’ü niteleyen olumlu unsurların karşısında yer almıştır. “bir şehrinin bir



devlete bedel olduğunu ispat için dövüşmekten çekinmeyen” yaradanın en yüksek, en üstü oğlu” (Benice, 1933: 4), (Şopolyo, 1934b: 7) bir ulus olarak nitelendirilen Türk, özne konumundayken terzinin diğer kefesine nesne olarak öteki yerleştirilir.

Romanda, öteki meselesinin bir diğer boyutu ise, biz-onlar arasında yapılan karşılaştırma ve Türk’ün üstünlüğünü niteleme şeklinde karşımıza çıkmasıdır. Öteki her türlü olumsuzluğun müsebbibidir.

Her türlü olumlu niteliğe sahip Türk, taşıdığı kendi yüce değerlerini korumalıdır. Osmanlı’nın öteki olarak ele alındığı romanlarda karşımıza çıkan mesele de tam budur. Osmanlı’nın yıkılışını hızlandıran süreç Türk’ün özünden uzaklaşma tartışmalarıyla birlikte ele alınmaktadır. Bu noktada Osmanlı yani onlar Türklüğe verdiği fiili zararlarla ve özünü yitirmesiyle romanlara yansır. Azınlıklar sadece gayrimüslim olmalarından değil onların Batılılaşma ile kurdukları asla yabancılaştırıcı rolleri ile de birer ötekidirler (Bora, 2006: 97). Biz bu açıdan içeride ve dışarıda her daim tehdit altındadır ve ötekiden korunmalıdır.

Türk ve Türklüğü övme pratiğinde genel kanı ötekinin varlık sebebinin Türk’e zarar vermek olduğu düşüncesidir. Ben üzerinden ötekiye bakıldığında egonun gittikçe şiştiği görülür. Hem kendisine zarar verecek olmaları hem çekememezlikleri aynı zamanda Türk’ün büyüklüğünü de göstermesi bakımından önemlidir. Türk’ün üstün özellikleri sebebiyle düşman sahibi olması da kaçınılmazdır. Bunun içinde Milli Mücadelenin kazanılması halinde “Rum, Ermeni, Yunan, İngiliz, çerkes, Padişahçı, Şeriatçı Mollacı, Anzavurcu”lar kahrolacaktır. (Benice, 1930: 245); kısacası Türk ne kadar büyükse düşmanı da o kadar çoktur.

Milli Mücadele döneminde görülür ki öteki en yakınımızdadır. “Biz” e bu denli yakın olan ötekilerin verdiği zararlar romanlarda kendisine yer bulur. İşgal sonrası Anadolu’nun hali ve İstanbul’daki durum bunun göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. “Bütün deşilen çibanlar arasında en koyu cerahat, yerli Hıristiyanların gürültülü zaferlerinden, arkalarını İngiltere’ye ve Fransa’ya vererek, Türk’e yağdırdıkları öfkeden akmaktadır” (Adıvar,1945: 30). Yerli Hıristiyanlardan bahseden Halide Edip’te görülür ki biz ile ötekini ayırmada henüz din belirleyici bir unsur olarak görülmektedir.

Hangi ulustan olursa olsun Türk'ün neredeyse tüm uluslar bir şekilde Türk'e karşı birleşmektedir. Dili, dini ne olursa olsun içte ve dışta tüm uluslar Türk'ün düşmanıdır. Bu açıdan romanlarda genellikle ihanet etmeleri sebebiyle ele alınmışlardır. Yahudiler, Rumlar, Ermeniler birleşmiştir ve Türkleri parçalamak için uğraşmaktadır. Ermeniler “boydan boya hayali bir Ermenistan”ın, Yunan İzmir'in ve Yahudiler de Filistin'de bir Yahudi hükümetinin peşine düşmüştür (Gürpınar, 1934: 233).

Öteki yaşamın her alanına sirayet etmiş ve aynı zamanda yozlaşmanın da temel sebebi olarak görülmüştür. *Sodom ve Gomore*'de Necdet karakteri Maksim Bar'a gider ve karşılaştığı manzara ötekilerin sergilenmesi açısından önemlidir.

Türk'ün bir arada yaşadığı Levantenler birbirini aldatan, evlilikleri içerisinde başkalarıyla da birlikte olan, Ermeniler dolandırıcı, Rumlar ise toplum yaşamına uygun olmayan olumsuz davranışlarda bulunmalarıyla çizilmiştir ki bunlar Türk adına utanç verici özelliklerdir(Karaosmanoğlu, 1928: 45-6).Ötekinin bu şekilde çizilmesi Türk'ün ne olmadığını da göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Ötekinin bu şekilde ele alınması romanlarda karşımıza çıkan mekânların da ötekileştirilmesini gündeme getirmiştir. *Fatih-Harbiye* (Safa, 1933) bu bağlamda simge metinlerden biridir. Fatih ve Harbiye semtleri üzerinden sembolik bir anlamla adeta İstanbul ile Anadolu arasında kurulan tezatlığa benzer bir tezatlık kuran yazarlara göre, “Babîâli'nin milletle alakası olmayan yılanmış baykuşları” (Karaosmanoğlu, 1966: 338); “Şişli'nin milliyetperverlikten nasibini almamış Frenk zevklileri”ni (Safa, 1933: 130) barındırması İstanbul'un farklı düzeylerde ötekiyi barındırması sebebiyledir:

Türkiye bir mahşerdir, orada masumlar, temizler, alicenaplar, faziletkârlar, hasbîler, iyi niyet sahipleri ve büyük kalbli insanlarla reziller, çalıp, çırpınlar, imansızlar, türediler, sonradan görmeler, seviyesizler, sütü bozuklar, hâinler ve katiller omuz omuza yürür, gezer, sevilir, yaşar, karışık korkunç bir kütle gibi kımıldarlar. Ve niçin haber vermediler ki, buranın, bu toprağın hakiki sahipleri, bu türediler bu rezillerdir. Kanun ve mahkeme nüfuz ve zabıta, devair onlarındır (Safa,1945: 302)

Ötekiyle ilişkide, devir onların devridir ve onlar bizden çaldıklarıyla sefa içinde yaşamaktadır. “Milli Neden/Dava, verili bir etnik topluluğun öznelinin keyiflerini milli mitler yoluyla organize etmeleri”dir ve öteki bizim hayat tarzımızı çalarak

keyfimizi de çalıyordu (Zizek, 2006: 214-15). Bu noktada sıklıkla biz ve öteki arasındaki sosyal ve ekonomik eşitsizlikler gündeme getirilir. Türkler son derece kabiliyetli olmalarına rağmen devlet kademesinde ötekiler başköşededir, keyif ve sefa içinde yaşayan yine ötekilerdir. Türk olmayan unsurlar Türk ticari ve sosyal hayatını ellerinde oynatıyordu, “parazit yaşadıkları bir memlekette ev sahibinden daha tok, daha refah içinde” dir (Gürpınar, 1934: 86). Parazit oldukları gibi hırsız ve yaltaklananlardır da. “Rum, Ermeni, Yahudi dalavreciler hep bu iki anahtarı kullanmadaki maharetleri sayesinde milyoner olmuşlardır” (Gürpınar, 1934: 33). Türkler savaş meydanlarında ömürlerini tüketirken öteki refah ve huzur içinde yaşamaktadır. *Üç İstanbul*’da Adnan’ın "Yıkılan Türkiye'nin parçaları biraz da (Moiz'in) ökelerinden sarkıyordu... Beş cephede yüz binlerce Türk çocuğu bu adamlar zengin olsun diye mi on dokuz yaşında ölüyorlar?" (Kuntay,1938: 402)

Bununla birlikte “keyif hırsızlığı” kavramından hareketle bakılacak olursa, Türkler kendilerinden alınana gerçekten sahip midir sorusu da gündeme gelir ki şu satırlar soruyu düşünmemiz gerektiğini göstermesi bakımından önemlidir:

“İstanbul’da olsun, İzmir’de olsun, gelip geçerken şöyle medeniyet namına ne görüyorsanız bunların hepsi Hristiyan unsurların eseridir. Türkiyeden Rumu, Ermeniye ve Avrupalıları kaldırınız, bütün memlekette ne yatacak bir tek otel, ne oturacak bir tek gazino, ne de bir mendil almak için tek bir mağaza bulursunuz. Osmanlı İmparatorluğu baştanbaşa bir çöl haline girer. Türkte kafa mı dediniz, nah!” (Karaosmanoğlu, 1945: 16).

Rum, Ermeni ve Yahudilerin bir öteki olarak romanlarda yer almaları aynı zamanda İstanbul’un mekân olarak sıklıkla kullanılması ile de ilgilidir. İstanbul dışında bir yeri mekân olarak seçen romanlarda karşımıza çıkan ilk öteki ise Araplardır.

Bir öteki olarak Arap, Türklerle aynı dinden olmalarına rağmen yönetim kadrolarında yukarıda söz edilen azınlıklar kadar yer almamıştır. Aynı zamanda Osmanlı Döneminde pek çok masrafın yapıldığı bir coğrafyadır ve buna rağmen I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı’ya ihanet etmiş bir ötekidir. Bu durumda Arap imgesi oldukça olumsuzdur. Batı’nın Türklere bakışına benzer bir tutum Türklerin Araplara bakışında karşımıza çıkmaktadır. Onların barbarlıkları, medeniyetten uzak oluşlarına vurgu yapılmıştır. Araplardan “et doğrar gibi insan doğrayan deveciler” (Güntekin, 1978: 175), “Hicaz

çölünün kum fareleri” (Benice, 1930: 100) şeklinde bahsedildiği görülür ki bu durum Türk’ün durumunu da tarif etmesi bakımından oldukça önemlidir. Türkler barbar, vahşi değildir bilakis medenidir.

Araplara benzer bir söylemle ele alınan bir başka öteki Kürtler’in Kemalist rejimle ilişkisi önemli dönüm noktaları içermektedir. Milli Mücadelenin yanında yer alan Kürt grupları inşa sürecinde de görünürdüler. “Dersim’in Kürtleşmiş Türklerinden..” (Esendal, 1993: 75), “Kürd olan bir Türk genci...” (Adıvar, 1945: 10), “Doğu Türklerinin sessizliği, tatlılığı...” (Adıvar, 1945: 54) sözleriyle dile getirilen Kürtler görüldüğü üzere üzeri örtülmeye çalışılan bir öteki olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanlarda ele alınan ötekinin konumlandırılışı çoğunlukla dışlanan davranış ve mesleklerle ele alınması, olay örgüsünde yer veriş şekli de en az inşa sürecindeki katkıları kadar önemlidir. Öyle ki romanlarda yer alan hizmetçilerin neredeyse tamamı Ermeni ya da Rumdur, hayat kadınları, metresler de keza öyle. Ve bu durum onların bir öteki olarak ısrarla kimliklerinin vurgulanması sonucunu doğurur. (Safa, 1945; Aka Gündüz, 1933; Gürpınar, 1934: 7).

Ermeni, Rum, Yahudi gibi unsurlar gündelik hayatta söz konusu olumsuzluklarıyla sunulur çünkü Türk imgesi için birer tehdittirler. Siyasal ve sosyal alanda tehdit unsuru oldukları müddetçe de bu şekilde ele alınacaklardır.

Bir diğer önemli husus ise ötekinin tıpkı Kürtler gibi yer bulamadığı, yok sayıldığı, görmezden gelindiği durumlardır. Öteki yukarıda da ifade edildiği üzere mesleğinden, dış görünüşüne kadar hemen hemen her yönüyle ele alınıyorsa da bazı durumlarda görmezden gelinmiştir. Adeta bir hafıza kaybı yaşanmıştır (Billig, 2002: 50). Birkaç örnekle de olsa 1920-1940 arası Türk romanında benzer bir tutuma da rastlanmaktadır.

*Onların Romanı*’nda Ankara’ya taşınan aileye Ermenilerden kalan boş bir köşk ayarlanır ancak köşkün neden boş olduğuna, Ermeni ailenin nereye gittiğine değinilmez (Aka Gündüz 1933: 109). Benzer bir durum Rumlarla gerçekleşen nüfus mübadelesi için de geçerlidir. *Dikmen Yıldızı*’nda “maatteessüflü bir İzmir’de yaşamaktansa, işte böyle tüten, duvarları, etrafı çökmüş, eski ama maatteessüfsüz bir İzmir’de yaşamak çok daha saadettir” (Gündüz, 1944: 198). Bu olay da ayrıntıya girilmeden kendisine yer verilir.

Osmanlı'ya, eski rejime gelene kadar yavaş yavaş bağımsızlıklarını ilan eden Rumlar, Ermeniler gibi uluslar ve Osmanlı'ya hainlik eden Araplar romanlarda olumsuz bir söylemle ele alınmış, hem fiziksel özellikleri hem kişilik özellikleri olarak hain, dolandırıcı olarak tasvir edilerek birer iç öteki olarak çizilmiştir. Osmanlı da Kemalist rejim için bir anlamda iç öteki olarak romanlarda kendisine geniş yer bulmuş bir diğer önemli ötekidir.

Şimdiye kadar “biz” ve “onlar” ayrımı bu defa eski-yeni arasında gerçekleşmektedir. Yeni rejim ve yeni ülke eskiye olan karşıtlığı üzerinden ele alınmaktadır. Bu karşıtlıkta milliyetçilik önemli bir ayağı teşkil etmektedir. Bu bağlamda Türk kimliğinin en önemli ötekisi dini temellere bağlı Osmanlı kimliği ve eski yaşam tarzı olmuştur. Eski yaşam tarzı ve Osmanlı pek çok romanda bir öteki olarak dışlanmış ve yeni Türk ulusal kimliğine vurgu yapıldığı görülmüştür.

1920-1940 arası Türk romanında bir öteki olarak Osmanlı, ulus inşa sürecinde önemli bir öteki olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek romanlarda yer alış şekli gerekse romanın bir öteki olarak Osmanlı'ya ayırdığı yer bunun açık göstergesidir. Aynı zamanda Osmanlı'nın romanlarda yer alış biçimi resmi ideolojiyle paralel doğrultudadır.

Ermenilerden Rumlara, Araplardan Yahudilere geniş bir ötekiden bahsedildiği üzere burada Osmanlı'nın ele alınış şekli söz konusu ötekilerden biraz farklıdır. Diğer ötekilere zaman zaman gösterilmeyen açık düşmanlık Osmanlı için aleni bir şekilde resmi söylemle örtüşür şekilde sergilenmektedir. Asıl düşman bulunmuş gibidir: Osmanlı. Dolayısıyla eski düzen ve Osmanlı önemli bir öteki olarak romanlarda kendisine geniş yer bulmuştur.

Osmanlı bize oldukça uzak bir ruhtur söylemi üzerinden genç Cumhuriyetin Osmanlı ile hiçbir bağı kalmamıştır düşüncesi hâkimdir. Bu noktada ulus inşa süreci ile paralel bir söylem karşımıza çıkar. Küllerinden doğan Türk milletinin atası bilindiği üzere Osmanlı'da değil eski Türk medeniyetlerinde aranmıştır. Bilakis Osmanlı Türk ulus inşasına olumsuz etkiler yapmış, “Türkü ezen, ezdiren; soyan, soyduran; süren, süründüren ve asıp kesen”(Gürpınar,1934: 57) politikalarıyla Türk kimliğini zedelemiştir. Kendini Türk olarak tanımlamayan bir toplumdaki Türk ulusu inşa etme sürecinde Osmanlıcılık şiddetle eleştirilmiştir. *Hüküm Gecesi*'nde bunun izlerini

görürüz. Osmanlıcılığın boş bir hayal olduğu, farklı milletlerin biraraya getirilmeye çalışılarak yapay bir toplum oluşturulmak istendiği Ziya Gökalp'e söylettirilir(Karaosmanoğlu,1966: 305).

Bilhassa Osmanlı'nın son dönemlerinin ele alınıp eleştirildiği görülen romanlarda Osmanlı'nın önemli askeri ve siyasi başarılarının olduğu dönemlerin görmezden gelindiği dikkati çekmektedir. Osmanlı'nın padişahları romanlarda olumsuzlanan kişiliklerin konu edildiği görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet, Kanunu Sultan Süleyman gibi şahsiyetler bu dönem romanlarına konu olmazlar. Patrona Halil etrafında toplanan ve ayaklananlar, milleti kurtarmaya çalışmaktadır söylemi içinde ele alınırlar. Özellikle Osmanlı'nın duraklama ve gerileme dönemlerinin ele alındığı romanlarda ise dil ve söylem gittikçe ağırlaşır. Padişahlar ağır bir şekilde söz konusu gidişatın sebebi olarak gösterilirler. Padişahlara kadınlara düşkünlükleri, afyon ve şaraba düşkünlükleriyle millete fayda sağlayamayacak kişiler olarak çöküşün asıl sebebi olarak gösterilirler (Şopolyo 1934a; Etem, 1933: 78). II. Abdülhamit ise, sadece baskı ve zulmünden dolayı değil Türkten başka diğer bütün unsurlara sahip çıkması ve onlara birçok imtiyaz vermesiyle de eleştiri konusu edilir (Karaosmanoğlu, 1966: 184)

*Hüküm Gecesi*'nde yalnız II. Abdülhamit'i eleştirmekle kalmayan Yakup Kadri, yerine geçen İttihad ve Terakki'yi de benzer şekilde eleştirmekte, çünkü İttihad ve Terakki de millet ve milliyetperverlik sözcüklerini kullanarak bir tür demogogluktan öteye geçememektedir (Karaosmanoğlu, 1966: 183 ). Benzer söylemi Aka Gündüz *Aşkın Temizi*'nde dile getirir. Yazar, milliyetperverliğin çıkarlara alet edildiğini ifade eder (Gündüz,1937: 55). Etrafın ulusa bağlılık söylemleriyle dolup taşıdığı ancak fiilen bir şey yapılmadığı romanlarda sıklıkla dile getirilir(Karaosmanoğlu, 1945: 60).

Türk romanı üzerinde Türk kimliğine dayalı kimlik kurma arayışları Milli Mücadele yılları ile başlamış ve Cumhuriyetle birlikte ulus inşa süreciyle devam etmiştir. Bu sebeple roman uzun yıllar egemen siyasetin emrinde olmuştur. Kültür ve kimlik inşa sürecinde pek çok öteki romanlarda yer almış ve gerek fiziksel özellikleri gerekse kişilik özellikleri itibariyle olumsuz bir şekilde tasvir edilen söz konusu ötekiler Türk milletinin içinde bulunduğu durumun adeta birer günah keçisi olarak gösterilmiştir. Batı medeniyetini yakalama sürecinde zaman zaman Batı da bir öteki olmuşsa da asıl öteki Osmanlı ve uzun yıllardır birlikte yaşadığımız ancak vatanın bütünlüğüne göz

koyan Ermeniler, Rumlar gibi unsurlar olmuştur. Ulus inşasının önemli bir parçası olan roman da Türk kimliğinin inşasında resmi söylemi destekler nitelikte eserler vermiştir.

### **3.2. Dönem Romanlarında Din ve Din Algısı**

Edebiyat toplum arasındaki sıkı ilişkiden hareketle edebiyatın toplumu şekillendirme işlevi, toplumsal düzenin önemli parçalarından biri olan dinin gücünü de kullanmış ve dine yaklaşımda Cumhuriyet ideolojisine paralel bir bakış izlenmiştir. Önemli değişikliklerin yaşandığı alanlardan biri de din olmuştur. Elbette ki söz konusu değişiklikler dönem romanlarında kimi zaman resmi ideolojiyi destekler şekilde ele alınmış kimi zamansa söz konusu değişiklikler belirli noktalarda eleştirilmiştir. İfade etmek gerekir ki romanların büyük çoğunluğunda dine yaklaşım devletin resmi ideolojisi doğrultusundadır.

Yaşanan toplumsal değişim dinin de toplumda yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılıyordu. Çok uluslu ve devlet yönetiminde dinin etkili olduğu Osmanlı'dan, laik bir ulus devlet yaratma sürecinde dinin konumunun da değişmesi son derece olağandır. Söz konusu değişim sabahdan akşama gerçekleşmemiş bir süreç içerisinde değişim gerçekleştirilmiştir.

Edebiyatın kollektif bir bilinç oluşturma, toplumsal birlikteliği sağlama ve ideolojik anlamlar örme gibi işlevleri vardır (Alver, 2004 13-22).Söz konusu görevleri sağlayabilmek için Cumhuriyet ideolojisinin kullandığı ideolojik aygıtlardan biri de din olmuştur. Cumhuriyet'le birlikte ulus devlete geçiş sürecinde dinin işlevi, devlet ve toplum nezdindeki yerinin değiştirilmesi için köklü ve keskin değişiklikler yapılmıştır. Edebiyat da işte söz konusu değişikliklerin geniş kitlelere kabul edilmesinde önemli ideolojik bir aygıt görevi görmüştür. Bu noktada edebiyatın toplumları değiştirme, dönüştürme gücünden faydalanılmış 1920-1940 yılları arasında yazılan romanlarda rejimin dine bakışını destekler bir tutum gözlenmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde genişçe tartışıldığı üzere, ideolojinin herkes tarafından kabul gören tek bir tanımını yapmak pek mümkün görünmemektedir. Ancak din bahsinde ideoloji dediğimiz zaman Şerif Mardin'in ifadesiyle iki temel şey algılanmaktadır: Sert ve yumuşak ideolojiler (1992: 13-14). Mardin'in "Sert" ideolojiye

ifade ettiği, daha seçkin kitlenin kültürüyle bütünleşmiş, sistematik yapılar, "Yumuşak" ideoloji ise, geniş halk kitlelerinin inanç sistemleridir. Vedinsel inançları yumuşak ideolojiler arasında ele almaktadır. Ancak Kemalist ideolojinin din ve din algısına yaklaşımını Mardin'in yaklaşımından hareketle bu noktada sert bir ideoloji olarak tarif etmek, değerlendirmek mümkündür. Halkın yaşadığı inandığı din ile iktidarın dine yüklediği anlam oldukça farklıdır. Kemalist ideolojinin anlam kümesini oluşturan ve son derece işlevsel unsurlardan biri din olmuştur. Bu noktada ideolojileri toplumlara yön veren birer "harita" olarak görmek mümkündür ve tüm ideolojiler kültürün bir parçasıdır (Mardin, 1992: 25, 34). Bu bağlamda din, kişinin dış dünyayı kendi penceresinden algılamasını ve var ettiği gerçekliği kurgulamasını sağlar. İşte Kemalist ideoloji de yeni bir din anlayışı ile toplumun dünyayı algılayışını değiştirmek ve bir anlamda ideolojik bir söylemle kendi "makbul din" anlayışını yerleştirmek istemiştir.

Dinin ideolojik ve siyasal fonksiyonu göz önünde bulundurulduğunda yeni kurulan/kurulmak istenen devletin temel stratejik noktalarından birinin din olması kaçınılmazdır. Bu bağlamda kısaca Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte din ve din algısının tarihsel, sosyal ve siyasal geçmişine değinilecek ardından dönem romanlarına yansımaları gösterilmeye çalışılacaktır.

Osmanlı'dan laik cumhuriyetin kuruluşuna kadar ve günümüzde de din, toplumu oluşturan fertler için bir kimlik kazanma aracı olmuştur. Söz konusu durum ulus devlete geçiş sürecinde sancılı ve travmatik olmuştur. Edebiyat da din, toplum, siyaset ve kimlik oluşturma ekseninde önemli bir ideolojik aygıttır. Edebiyat eserini ideolojiden ayrı düşünmek oldukça zordur. Eagleton, edebiyat ve ideolojiyi birbirinden ayırmaz; her ne kadar ideoloji tamamen esere nüfuz etmese de ideolojiden bağımsız değildir görüşündedir. (2004: 40) Bu ilişkinin örnekleri çalışmada ele alınan dönem romanlarında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet kendi iktidarını kurmak ve onu kabul ettirmek için edebiyatın ideolojik işlevinden faydalanmış, onu bir nevi meşruiyet zemini olarak kullanmıştır. Söz konusu durum 1920-1940 arası ele aldığımız romanların zaman zaman açık bir ideolojik aygıt görevi gördüğünü, bu durumun da edebîliği ve sanatsal değeri zedelediğini söylemek mümkündür.



Dönem romanlarına bakıldığında Cumhuriyet'in kendi ideali ve ilkelerinin ki bunlar parti ambleminde de altı ok ile simgelenmiş ve anayasaya da eklenmiştir<sup>159</sup>, esas alındığı bir toplum yaratma arzusunda olduğu görülür. Milliyetçilik, devletçilik, halkçılık, laiklik, cumhuriyetçilik ve inkılapçılık ilkeleri yeni kurulan devletin ideolojisini tanımlamaktadır. Her ilke doğrultusunda pek çok yenilik ve değişiklik yapılmıştır. Laiklik ilkesi doğrultusunda dine bakacak olursak “geleneksel ve dinî kalıplardan kurtulmuş ve bilimi referans alan” (Alver, 2006: 40) bir toplum yaratılmak istenmiştir.

Justanis, edebiyatı bir ulusun günlüğü olarak tanımlar (1998: 68), böylece Cumhuriyet ideolojisi de ulusun günlüğüne yeni bir sayfa açmış ve yeni bir kimlik, ulus yaratmak için edebiyatı kurucu bir öge olarak kullanmıştır. Cumhuriyet'in döneminin dine bakışı ve din algısını öncelikle yapılan inkılaplar üzerinden analiz etmek faydalı olacaktır düşüncesindeyiz.

“Her edebiyat eseri belirli bir dünya görüşünü, inancı, doktrini, ideolojiyi savunur veya bunlara tepkide bulunur” (Kösemihal, 1967: 8) düşüncesi pek de yanlış sayılmaz çünkü her yeni kendi meşruiyetini sağlamak ister ve bu noktada edebiyatı toplumdan bağımsız düşünmek mümkün değildir.

Roman türünün Batılılaşma maceramızla edebiyatımıza girdiği düşünüldüğünde zaten daha başından, tür olarak bir ideolojinin yaygınlaştırılması işlevi görevini üstlendiği söylenebilir. Tanzimat'la edebiyatımıza giren roman türünün ilk örneklerinden Cumhuriyete kadarki süreçte görülür ki yazarlar adeta Batılılaşmanın sürecin bir misyoneri gibi çalışmışlardır. Toplumsal ve siyasal fikirlerin halka yayılması ve kabul

---

<sup>159</sup>1928'de altı ilkeden Laiklik anayasaya girmiştir. Bu anlamda da anayasaya giren ilk maddenin Laiklik olması Cumhuriyet'in dine bakışını vermesi bakımından oldukça önemlidir. Bir anlamda diğer bütün ilkelerin dayandığı temel unsur laikliktir denilebilir. “Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dini yoktur. Devlet idaresinde bütün kanunlar, nizamlar ilmin çağdaş medeniyete temin ettiği esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve tatbik edilir. Din telakkisi vicdani olduğundan, Cumhuriyet, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı, milletimizin çağdaş ilerlemesinde başlıca muvaffakiyet etkeni görür.” Bkz., Ayşe Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara 1969, s. 56; “10 Nisan 1928'de Teşkilât-ı Esâsiye Kanununda bazı değişiklikler yapılmış ve 1924 Teşkilat-ı Esasiyesinin ikinci maddesinde yazılı olan "Türkiye Devletinin dini, din-i İslâmîdir" fıkrası ile yirmialtıncı maddesindeki "Ahkâm-ı şer'iyyenin Büyük Millet Meclisi tarafından yürütüleceğini" belirten cümle kaldırılmış, ayrıca, milletvekillerinin ve cumhurbaşkanının yaptıkları yeminlerde dini kurallar kapsamından çıkarılarak, bunların namus üzerine içilmesi kabul edilmiştir” Yücel Özkaya, “Altı İlke”s.647.

edilmesini sağlamak için romanı kullanan yazarlar 1920-1940 arasında da benzer tutumla eserler vücuda getirmişlerdir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte kimlik değişiminin oluşturulması için yazarlar önemli katkılarda bulunmuştur. İdeal bir kimlik, Batılı, laik, modern, Türk gibi kavramlar ekseninde şekillenmekteydi ve bu kimliğin oluşumunda roman önemli işlev gördü. Oluşturulmak istenen yeni kimlikte seküler bir yaşam tarzı merkezde olduğu için dinin dışlanması da bir anlamda zaruridir. Şerif Mardin'in "sosyal mühendislik" (1990:4) dediği Batılılaşma sürecinde din dışlanmış ve negatif bir yer edinmiştir. Batılı yaşam tarzı ile dünya görüşü İslâm'ın pratikleri ile çatışıyor, istenilen forma sokulabilenler kabul ediliyor diğerleri ise tasfiye ediliyordu. Bu sadece Cumhuriyet dönemi için böyle değildir. Meseleyi Osmanlı-Türk modernleşmesi bağlamında okumak gerekmektedir. Osmanlı'da yapılan anayasal düzenlemelere, Tanzimat, Islahat Fermanları, hürriyet, eşitlik, adalet kavramlarına dini bir çerçeve bulan aydınlar Cumhuriyet'e gelindiğinde seküler bir sistemin gerektirdiği din dışı referanslarla rejime meşruiyet kazandırmaya çalışmışlardır. Batılılaşma bahsinde de üzerinde durulduğu üzere Osmanlı-Türk modernleşmesindeki temel problem, Batı'dakinden farklı bir süreç olmasıdır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e yapılan her türlü yenilik, değişiklik yüzeysel kalmış, belli bir zümre dışında kabul görmemiş, halk tarafından yaygınlaşmamış olmasıdır. Türk modernleşmesinin ilgilendiği alanlardan biri de dinin konumu olmuştur.

Osmanlı modernleşme sürecinde dine atfedilen konum aslında onu araçsallaştırmaktadır. Bir inanç sistemi ve yaşam tarzından ziyade siyasi amaçların gerçekleştirilmesinde bir araç işlevi görmektedir (Akgül, 1999:144) ve dine bakış gittikçe olumsuzlanmaktadır. Bunda şüphesiz 19.yüzyılın pozitivism ve materyalizm gibi düşüncelerin etkisi yadsınamaz. Çünkü her iki düşüncede de din ilerlemenin önünde engeldir. Bu görüş Cumhuriyet'te daha keskin ve net ifadelerle ortaya konmuştur.

Dönem romanlarında karşımıza şüphesiz hemen daima İslamiyet çıkmaktadır ve romanlarda çalışma boyunca din ile İslamiyet ifade edilmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e 19. ve 20. yüzyıl toplum yapısında pek çok alanda ikili bir yapıya paralel olarak din alanında da iki farklı "hayat tarzı" söz konusudur; Şerif Mardin'in ifadesiyle biri yüksek kültürün yaşadığı "Ortodoks İslam" diğeri ise halkın yaşadığı "Heterodoks İslam" (Mardin, 1993: 126).

Osmanlı Devleti'nin dinsel bir yapıya sahip olup olmadığı konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Niyazi Berkes, Osmanlı'yı dinsellikten ziyade geleneksellikte tanımlar (ty.:29) . Onunla benzer bir görüşte olan Kenan Çağan, da geleneksel değerlerin hâkim olduğu Osmanlı'da dinin toplumsal hayatta önemli bir bütünleştirici işlevi olduğunu savunur(2008: 58) Devleti yöneten padişahın aynı zamanda İslam âleminin halifesi olması, toplumsal, siyasi ve hukuki yaşayışın dinsel ögelere göre düzenlenmesi Osmanlı Devleti'nin dinsel niteliğini göstermesi bakımından şüphesiz önemlidir. Belirtildiği üzere bu yaşam biçimi zamanla siyasi ve toplumsal koşulların doğal (modernleşmenin) sonucu olarak seküler bir sisteme doğru evrilmiştir. Cumhuriyet ile birlikte ise adı konulmuş laik bir milli devlet kurulmuş, dini referanslı ümmet yerine millete, sınırları Misak-ı Milli ile belirlenmiş bir devlete geçilmiştir.

Zuhrer, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* çalışmasında Osmanlı'da din ve devlet işlerinin içiçe olduğu toplumsal yaşamın, şer'i kanunlarla yürütüldüğünü bununla birlikte örfi hukuk denilen laik kanunlara dayandığını ifade eder (2000: 24-25). Bu konuda İlber Ortaylı ise, Osmanlı'yı Zucher'in aksine kısmen de olsa laik bir devlet olarak görmez. Ona göre halk da dinin merkezde olduğu bir yaşam sürmektedir. Özellikle belli bir dönemden sonra dini söylemin Batılı devletler karşısında bir savunma mekanizması olarak hilafet makamından faydalanma noktasında dozunun gittikçe arttığı görüşündedir. (2013:177)

Mardin'e göre Türk toplumunda bilhassa Osmanlı'da bireylerin kendisine bir kimlik oluşturma sürecinde dinin etkisi oldukça fazladır (Mardin, 1992: 80).Bu bağlamda denilebilir ki 1920-1940 yılları arası Türk romanı, din gibi önemli bir işlev görmüştür.Din toplumsal yaşamda önemli fonksiyonlara sahip olmakla birlikte aynı zamanda bireyin kimlik oluşturma araçlarından da biridir (Yavaş, 2014: 17).Resmi olarak devrimlerle değişiklik yapılmasına ve ideal olanın yasalarla işaret edilmesine rağmen toplum katında geleneksel bir yaşam dinî referanslarla sürmeye devam etmiştir. Cumhuriyeti kuran kadroların gözden kaçırdıkları noktalardan biri bu olmuştur. Çünkü bu durum çalışmanın Batılılaşma maddesinde ifade edildiği üzere, toplumsal yaşamda ve zihinde bir çatışmaya, ikiliğe sebep olmuştur. Seküler bir toplum ve dünya görüşünün Batılılaşmayla mümkün olduğu görüşü 19.yüzyıl sonunda ve 20.yüzyılın başından itibaren Cumhuriyet'e geçen süreçte şiddetini artırarak devam etmiştir.

Modern dünya ve görüşü, din ve geleneğin yerini alır. Elbette bu durum Batılılaşma süreciyle ortaya çıkmış ve zaten süregelen çatışmayı artmıştır. “Tepeden inme tavır kültürel ve dinî alanı yapay bir şekilde siyasallaştırırken, öbür yandan sosyal ve dinî alanın reel dinamiklerine siyasal alanı kapamaktadır” (Akgül,1999:123). 18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin yıkılma sürecine girmesi ve öncelikle devletin yıkılmaktan kurtarılması için yapılan Batılılaşma çalışmaları, Cumhuriyet’e de öncülük eder<sup>160</sup>. Cumhuriyet’i yukarıdan aşağıya doğru bir reformdan ziyade yukarıdan aşağıya doğru radikal değişiklik olarak tanımlamak daha doğru olacaktır görüşündeyiz.

İfade etmek gerekir ki her ideoloji kendi siyasi ve kültürel hegemonyasını kurabilmek için “din” i belli bir yere yerleştirir. Althusser devletlerin ideolojik aygıtlarından birini de “din” olarak sayar (1991: 75). 19. yüzyılda devletin çöküşünü engellemek için ortaya çıkan farklı ideolojik görüşlerin aynı ortak noktada buluştukları, devleti yıkılmaktan kurtarma ve meşruiyetlerini sağlamaya çalıştıkları görülür. “Toplumsal her alanında modernleşmeci fikirler ve ideolojiler farklı argümanlarla sürece” dâhil olurlar (Ersanlı, 2006: 47). II.Meşrutiyet döneminde görülür ki din konusunda geniş bir yaklaşım görülmekle birlikte temelde İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi ideolojiler kendi düşüncelerinin zeminini sağlamlaştırmak ve onlara meşruiyet kazandırmak için dinden, dini referanslardan faydalanırlar. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Cumhuriyet’in kuruluşunda da etkili olan Batıcılık ideolojisinin, dine karşı tutumu ve söylemi negatiftir(Akgül, 1999: 124). Din Batılılaşmaya, terakkiye engel gibi düşünülmüştür. Batıcılar, halkın içinde bulunduğu bağınazlık ve yobazlıktan uzak, vicdanlarda yaşanagelen bir din anlayışını (Akgül, 1999: 60) benimseyerek meşruiyet zeminlerinin din dışı bir noktaya kaydırılmışlardır. Din stratejik bir nokta işlevi görmüş,

---

<sup>160</sup>Batılılaşma hareketlerinin resmî olarak Tanzimat Fermanı (1839) ile başlamakla birlikte öncesinde II. Mahmut’tan itibaren askerî, eğitim gibi alanlarda modern yapı ve kurumlar oluşturulmuş ve değişiklikler yapılmıştır. Ancak 1839 sonrası Batılılaşma bir hayat-memat meselesi olmuş ve devletin resmi politikası haline gelmiştir. Bkz. Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul, 2012, İletişim Yayınları; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 2002, YKY; Erik Zander, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul, 2000, İletişim Yayınları; Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Ankara, 2004, TTK Yayınları. Tanzimat dönemi yenileşmeleri de göstermiştir ki kanunlarla yapılan değişikliklerle sosyal yapıyı değiştirmek mümkün değil. Aynı durum Cumhuriyet’in kurucu kadroları için de geçerlidir. Tepeden inme yapılan değişikliklerle kanunlar değiştirilmiş, yenilikler yapılmışsa da toplumsal yapının değişimi bir süreçtir ve sadece kanunlarla bu yapıyı değiştirmek, dönüştürmek mümkün değildir.

her iktidar bunu kendi meşruiyeti için kullanmış<sup>161</sup>, Cumhuriyet döneminde her ne kadar din Batılılaşmaya engel görülse bile tamamen dışlanmamıştır.

19.yüzyıl sonunda artık din, hem İslamcılar hem de “İslâm’a muhalif olanlar tarafından siyasi atlama taşı” (Gürler, 2010: 63) olarak görülmüş ve ortak bir dil ancak farklı gerekçelerle kullanılmıştır. Gerek Tanzimat gerek Meşrutiyet sürecindeki reform çalışmaları dine uygunluk açısından ele alınarak reformların meşruiyeti için dini referanslardan faydalanılmıştır. Tanzimat’ın ilanının şeriatı uygunluğu yine Meşrutiyet’in ilanında şer’i hükümlere uygunluğu ve meşruti yönetimin Kur’an’daki şûrâ kaidesine dayandığı görüşü ele alınmış ve meşruiyet zemini dini referanslarla yapılmıştır (Fındıkoğlu, 1999: 657). Din siyaseti yönlendiren bir konuma gelmiştir. “Din bilincinin siyasi bilince dönüşümü ya da dönüştürülmesi olgusunun Kurtuluş Savaşı yıllarında ve Cumhuriyet’e giden yolda da referans kaynağı olduğunu” söyleyen Gürler (1999: 79) TBMM’nin açılışının 23 Nisan 1920 *Cuma* günü olduğuna dikkati çeker ve Mustafa Kemal’in orduya, belediyelere, tüm vilayetlere meclisin açılışıyla ilgili çektiği telgrafı dinin siyasallaşmasının, seküler bir değişikliğe dini referanslarla meşruiyet kazandırma örneği olarak sunar (80)<sup>162</sup>:

“...Vatanın istiklâli, makamı refii hilâfet ve saltanatın istihlâsı gibi en mühim ve hayatî vezâîfi îfâ edecek olan bu Büyük Millet Meclisi’nin yevm-i küşâdını cumaya tesadûf ettirmekle , yevm-i mezkûrun mebrûkiyetinden istifade ve bilumum mebûsîn-i kirâm hazarâtı ile Hacı Bayram Veli camii şerifinde Cuma namazı edâ olunarak envâr-ı Kur’ân ve salâtın da istifâza olunacaktır” (Nutuk, 1951 : 431).

Benzer bir şekilde Cumhuriyet’e giden yolda dini referanslara başvurulmasının başka örneği 1 Kasım 1922 TBMM kararıyla Hâkimiyet-i Milliye Bayramı olarak kabul edilir,

<sup>161</sup>İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük gibi üç temel ideolojinin dini kullanışlarının temel ortak noktası devleti yıkılmaktan kurtarmak olmakla beraber bu durum 19. Yüzyılda dine yeni bir kimlik ve yer kazandırır. Din, siyasal gelişmelerin rotasını belirleyen önemli faktörlerden biri olarak kimlik belirleyici olmuştur. Bu yüzyılda artık İslâmiyet siyasileşmiş ve ideolojik bir aygıt olarak kullanılmıştır. Bkz. Mümtazer Türköne, *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*, İstanbul, 1994: İletişim Yayınları.

<sup>162</sup>Benzer argümanlar, İttihad ve Terakki tarafından da kullanılmıştır. İttihad ve Terakki 1911-1917 programına ideolojik İslami ifadeler koyar ve İslâm düzeninin savunucusu olduğunu iknaya çalışmıştır, ancak başarılı olamamıştır (Mardin 1993:29). Jön Türkler de II. Abdülhamit’e karşı yürüttükleri muhalefetlerinde İslami söylem geliştirirler ve İslam bu noktada Mardin’e göre “toplumsal sıva” işlevi görür ( 1995:169). Jön Türklerin, dini öğelere referans yapmalarının temel sebebi hem meşruiyet zemini oluşturmak hem de toplumsal ve siyasal düzenin dini dışlamadan sağlanacağına toplumu ikna etmektir.

Saltanat kaldırılır, aynı tarih 12 Rebûlevvel'e denk gelen Hz. Peygamber'in de doğum günüdür (Jaschke, 1972: 30). Egemenlik millete geçerken bunu dini dışlamadan yapmanın yolu aranmıştır çünkü henüz hilafet makamı kaldırılmamıştır. Cumhuriyet ilan edilmeden önce, Milli Mücadele yıllarının ideolojisinin “milliyetçi, dinci ve toplumcu unsurlardan” oluştuğu söylenebilir (Timur, 1993: 97).

Batı modernleşmesi Rönesans, reform, Aydınlanma, Endüstri Devrimi gibi süreçleri yaşayarak belli bir noktaya gelmiştir. Osmanlı ve Türk modernleşmesi ise bu süreçleri yaşamadan, zaruri dönüşümler yaşamak zorunda kalmıştır. Yaşanan tüm değişim ve dönüşümler toplumsal yapıya doğrudan etki etmiş, uluslaşma süreci başlamıştır. Bu da beraberinde demokrasi, halk egemenliği, laik bir toplum düzenini getirmiştir (Sarıbay, 1994: 56). Osmanlı-Türk modernleşmesinde ise kanunlar, düzenlemelerle devlet eliyle bir dönüşüm sağlanmaya çalışılmıştır.

Modernleşme dini karşısına almasına rağmen 3 Mart 1934'te Hilafetin kaldırılmasına kadar, Batıcılar tarafından her ne kadar din terakkinin önünde engel görülse bile doğrudan bir tavır almak yerine yukarıda örneklendirdiğimiz üzere aksine ideolojilerin kendilerine dayanak noktası, meşruiyet zemini aldıkları görülmektedir. Laiklik ve sekülerizm gibi kavramlar o günlerden bu zamana tartışılmaya devam etmektedir.

23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla hâkimiyet-i milliyenin sağlanması, 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılarak 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanını takiben 1928 yılında Laiklik maddesinin anayasaya girmesi, 3 Mart 1934'te ise Hilafetin kaldırılması artık modern laik bir ulus devlete geçilmesinin kesin ve resmi adımlarıdır. Laikliğin anayasaya girmesi ve Hilafetin kaldırılması, dinin yerine aklın ve bilimin geçeceğinin somut göstergeleridir. Sekülerizm dinin toplumsal yaşamdan çekilerek aklın onun yerini alması şeklinde tanımlanabilir ki Cumhuriyet ideolojisinin devrimler yoluyla yapmaya çalıştığı budur. Ancak buradaki sorun, tepeden inme bir şekilde, kurucu bir kadronun elinde yapıldığı için o günden bugüne Türk modernleşme tarihinin en çok tartışılan meselelerinden biri din olagelmıştır.

19.yüzyılda dinin zamanla bir ideoloji haline geldiğini ifade etmiştik. Çalışmaya konu olan 1920-1940 arası dönem, Milli Mücadelenin son bularak egemenliğin halka geçtiği, yönetim şekli cumhuriyet olan ve Batıcılık ideolojisinin egemen olduğu Mustafa

Kemal'in tek adam olduğu dönemi kapsayan bir dönemdir. Milli mücadele yıllarında dini bazı referanslara başvuran Mustafa Kemal ve beraberindeki kurucu kadro, hilafetin kaldırılmasıyla başlayan süreçte sistemli ve katı bir Batıcılık ideolojisi gütmüşlerdir. Söz konusu dönemin ideolojisi yapılan çalışmalarda “Kemalizm” olarak tanımlanmıştır. Konu üzerinde hâlâ Kemalizm'in bir ideoloji olup olmadığı tartışmaları devam etmekle beraber, modern ve laik Türk ulusal devletinin kuruluşunda rol oynayan düşüncelerin tamamına Kemalizm (Timur,1993: 98) denmesinin doğru olacağı kanaatindeyiz<sup>163</sup>.

“Binaenaleyh, biz her vasıttan, yalnız ve ancak, bir noktai nazardan istifade ederiz. Öncelikli nazar şudur: *Türk milletini, medenicihanda, lâıyk olduğu mevkie, is'adetmek ve Türk Cumhuriyeti'ni sarsılmaz temelleri üzerinde, her gün, daha ziyade takviye etmek*” (Nutuk, s.897)<sup>164</sup> sözleriyle Batılı ve milli bir Cumhuriyet idealini dile getirmiş olan Mustafa Kemal'in bu noktada attığı adımlar dönem romanlarında da ele alınmış ve desteklenmiştir. İncelenen romanlarda görülmektedir ki söz konusu ideolojinin aleyhinde metin yok denecek kadar azdır. Romanların neredeyse tamamı rejimin ve ideolojinin halka benimsetilmesinde birer “ideolojik aygıt” işlevi görmüştür.

Mustafa Kemal yeni kurulan devlette dini, insanların vicdanlarında yaşamaları gerektiğine inanmış, bağnaz görüşler ve batıl inançlardan uzak laik bir devlet tahayyül etmiştir. Ancak yapılan devrimler ve uygulamalar hemen hemen her alanda geleneksel

---

<sup>163</sup> Milli Mücadele yıllarında Damat Ferit Paşa hükümeti yürütülen mücadeleyi engellemek ve halka bunun şer'i hükümlere aykırı olduğunu anlatabilmek için fetva da dâhil olmak üzere pek çok yola başvurmuştur. Hükümet milli mücadele yürütenleri alaycı bir ifade ile Celali İsyanı'na da gönderme yaparak Kemaliler olarak nitelendirmiştir (Salâhi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Cilt: I, Ankara, 1973., Mustafa Albayrak, “Kemalizmin Düşünsel Temelleri ve Tarihi Oluşumu”, ). “Kemalizm kavramı ise ilk olarak 1930'da kullanılmış ve Kemalizm'in, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında yapılan İkinci Büyük Kurultayı'nda bir parti ideolojisi olarak gündeme gelse de” (Albayrak: 310) resmi olarak ismi zikredilmemiş ve CHP'nin söz konusu kurultaylarında ilkeleri Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik, Laiklik iken sonraları bunlara Devletçilik ve İnkılapçılığın eklenmesiyle Altı Ok'la sembolize edilmiştir. Bu noktadan sonra Kemalizm tanımı daha sıklıkla kullanılır olmuştur.

Kemalizmin bir ideoloji olup olmadığı tartışmaları ile ilgili olarak bkz. Osman Öztürk, Kemalizm İdeoloji ve Hegomonya: Kuramsal Bir İnceleme, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış YL Tezi, 2013.

Falih Rıfki Atay, Sina Akşin, Tarık Zafer Tunaya, İsmet Giritli, Taha Parla, Ahmet Taner Kışlalı gibi isimler Kemalizmin bir ideoloji olduğu konusunda birleşirler. Altı ilkeyi Cumhuriyet'in temeli olarak değerlendirirler ve Kemalizmin “devrimci” niteliğine vurgu yaparlar, onu akıl ve bilimi önceleyen pragmatik bir ideoloji olarak tanımlarlar. Tanıl Bora ve Yücel Taşkın Kemalizmi kapsamlı bir ideoloji olarak tanımlamazken; Niyazi Berkes, Doğan Avcıoğlu, Şerif Mardin, Fikret Başkaya gibi isimler ise Kemalizmi ideoloji olarak tanımlamazlar. Kemalizm, ideoloji kuramları çerçevesinde ele alındığı ideolojik karakteri oldukça belirgindir. Timur(2001: 317) ise Kemalizmi ideoloji olarak görenlerin aksine altı ok ile temellendirilen ilkelerle beraber, onu siyasal bir doktrin olarak tanımlamıştır.

<sup>164</sup> Metindeki vurgulamalar tarafımıza aittir.

yaşam ile modern yaşamın gerekleri ve halkın bunları kabullenip, içselleştirmesi bakımından bir çatışma söz konusudur: eski-yeni, Doğu-Batı, geleneksel-modern, geçmiş-gelecek gibi. Romanlar söz konusu çatışmaların üzerine kurulmuştur. Din de eski hayatın, geleneğin, Doğu'nun, geçmişin göstergesidir. Söz konusu kavramlar ekseninde din ve dine ait unsurlar, onun etrafında şekillenen yaşam sıkıcı ve olumsuz olarak nitelenir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ankararomanı*nda “İslami motifler” dikkati çeker (Akı, 2001: 262). Selma Hanım eşi Nazif Bey'le İstanbul'un modern, hareketli hayatından taşındıkları Ankara'nın sıkıcı, durağan havasına alışmaya çalışırken bocalar. Anadolu İstanbul'dan çok farklıdır. İstanbul'daki gece hayatı, eğlenceleri burada yoktur. Ancak Selma Hanım'a Ankara'nın asıl sıkıcı gelen tarafı “eski hayatın sıkıcı havasına dekor oluşturan İslami motifler” (Yavaş, 2014: 63)dir.

Ankara geceleri İstanbul'dakinden çok farklıdır. Ezan saatine göre yaşanan zaman dilimleri tıpkı bir gamlı revü benzetmesiyle ifade edilir (Karaosmanoğlu, 1934: 145). Gamlı revü tamlaması dikkat çekicidir. Kederli bir eğlence bir tezat oluştururken, bu tezadı oluşturan unsurlar cami ve ezandır. Ezan ve eğlence iki farklı hayatın sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel yaşamın sembolleri ezan, cami; revü, eğlence gibi zıtlıklar üzerinden olumsuzlanmıştır.

Ankara'nın sıkıcı havasında Selma Hanım, etrafı ve alışık olmadığı bu yaşamı tanımaya çalışırken, olumsuz bir tutum içindendir. Onu Selma Hanım üzerinden geleneksel ve eski hayatın olumsuz bir söylemle okuyucuya gösterilmesi önemlidir. Selma Hanım'ın ev sahibi Ömer Efendi etrafında çizilen geleneksel yaşam taassub, cehalet gibi kavramlarla ifade edilir. Ömer Efendi, iki eşli, eşlerine ve çocuklarına şiddet uygulamaktan çekinmeyen, cahil, ataerkil bir aile ekseninde verilir. Geleneksel, eski yaşam onun etrafında olumsuzlanır. Selma Hanım Ömer Efendi'nin eşi Halime Hanım ile konuşurken gördüğü cahillik ve taassub karşısında şaşkındır. Halime Hanım, evden dışarıya çıkmaz, dışarıdaki hayatla ilgili duyduğu kadınlı erkekli eğlenceler, kadınların farklı giyiniş tarzları, saçlarının açık olması onu dehşete düşürür. Dine göre kadın ve erkeğin bir arada eğlenmesi, kadının mahrem yerlerinin görünmesi kabul edilemez. Uzun yıllar eve kapalı kalan kadının sosyal hayatta yer alması ancak Cumhuriyet'ten sonra olmuştur. Aynı yıllarda İstanbul'da kadınlar bambaşka bir hayat sürerken



Anadolu’da kadının konumunda henüz fazla bir değişiklik olmadığı, dışarıdan duyduklarıyla da yeni hayatı Anadolu insanının yadırgadığı görülmektedir.

Ütopik bir roman olarak *Ankara*, “Cumhuriyet’e ve rejime bir övgü” (Yalçın, 2019: 15) metni olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Ankara romanında geleneksel-modern çatışması çok belirgindir ve bu çatışma çoğunlukla dini motifler üzerinden kurulmuştur.

Yakup Kadri’nin *Nur Baba* romanında ise bozulan dini kurumlar üzerinden değişim ve devrim meselesi ele alınmaktadır (Enginün, 2012: 124). 1925’te tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması yasası sonucundabozulan düzenin bir parçası olan, Karaosmanoğlu’nun da ifade ettiği gibi adeta çığırından çıkan tekke ve zaviyeler kapatılarak devletin dini kontrol altına almasının yolu açılır. Elbette ki buradaki karşı çıkış ve olumsuz söylem *Nur Baba*’da da karşımıza çıkan çürümüş ve yozlaşmış dini kurumlaradır.

Yakup Kadri, romanı yazma sebebini, Bektaşîliğin de cahillik, kayıtsızlık ve genel yozlaşma sebebiyle bir yozlaşmaya maruz kaldığını ve buna işaret etmek istediğini dile getirir. Gelenekten yetişmiş kendi gibi samimi ve gerçek Bektaşîlerin içinde bulunulan durumdan rahatsız olduklarını ve söz konusu teessürle eserini yazdığını ifade eder (Nur Baba- Bir İzah s.13). Ancak yozlaşmanın sadece Bektaşî tekkelerinde olmadığını toplumun genelinde yaşanan bir yozlaşmanın doğal bir sonucu olduğuna da dikkati çeker. Nitekim Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun cumhuriyet ideolojisine bağlılığı ve romanda da olan ile olması gereken arasındaki farkı göstermesi rejim doğrultusunda bir romanla halka devrimlerin haklılığını anlatmada romanın ideolojik bir aygıt olarak görev yapmasını sağlamıştır<sup>165</sup>.

Romanda karşımıza çıkan başkişi Nigâr Hanım’dır. Bozulmuş dergâhın içinde gittikçe fiziksel ve ruhsal olarak bozulan Nigâr Hanım ekseninde, toplumsal çürümenin ve bozulmanın verilmesi ve bunun dini bir çevre olan bir Bektaşî Dergâhı ekseninde

---

<sup>165</sup>Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1920-1950 arasında milletvekili olan yazarlardandır. Karaosmanoğlu dışında Mehmet Akif Ersoy, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Besim Atalay Ziya Gökalp, Hakkı Tarık Us, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Falih Rıfkı Atay, Yahya Kemal Beyatlı, Veled Celebi İzbudak, Sâmih Rifat, Ebubekir Hazım Tepeyran Ruşen Eşref Ünaydın, Mehmet Emin Yurdakul, Abdülhak Hamit Tarhan gibi pek çok yazar ve şair bir inkılap kanonu oluşturmak ve devrimleri halka kabul ettirmek amacıyla rejim doğrultusunda milletvekili yapılmış isimlerden bazılarıdır. Daha geniş bir liste için bkz. S. Çıkla, “Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl 4, Sayı 13-14, 2007, 47-68.

verilmesi dönem romanlarının ideolojik söylemini yansıtmaları bakımından son derece önemlidir.

Dine ve onun temsil ettiği değerler ile din adamlarına olumsuz bir söylemi içeren kahramanı *Çalılıkıuşu*'ndaki gibi öğretmen olan *Yeşil Gece*<sup>166</sup>, den burada söz etmek gerekmektedir. Kendisi de uzun yıllar öğretmenlik yapan Reşat Nuri Güntekin'in bu romanı, "kurtuluş için, toplumun ilerlemesi için eğitimin önemi"(Kavcar 1972: 169)ni anlatırken başkışı Ali Şahin Öğretmen ilerlemenin önünde duran din ve din adamlarını eleştirir ve onları olumsuz bir söylemle verir.

Uzun yıllar medrese eğitimi alan ve medreselerin iç yüzünü, geldikleri yozlaşmış durumu çok iyi bilen Ali Öğretmen ilerlemenin ancak akıl ve bilimle, modern eğitimle olacağına inanarak kendi isteğiyle Anadolu'da Sarı Ova'da öğretmenlik yapmaya başlar. Mücadele de tam burada başlar. Tıpkı *Çalılıkıuşu*'nun Feridesi gibi, *Vurun Kahpeye*'nin Aliye Öğretmeni gibi cahillikle, taasuupla, kötülükle baş etmeye çalışır. *Yeşil Gece*'de ana olay Ali Öğretmenin kasabanın gerici, dini kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak halkı kandıran, kendi çıkarları için düşmanla işbirliği yapmaktan çekinmeyen tiplerleir.

Ali Şahin, medrese eğitimi almış, ilmiyeden olan babasının yerine geçmeyi planlayan, bir gün yeşil ordunun sarıklı bir neferi olma hayali kuran biri iken ne olur da bir değişim

---

<sup>166</sup>Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* romanındaki Ali Şahin Öğretmen ile *Çalılıkıuşu*'ndaki Feride'yi karşılaştırarak aslında Anadolu'ya gidiş sebepleri farklı olsa da ikisi arasında bir fark göremediğini belirtir. "Çalılıkıuşu'nda Âşık Garip gibi, bütün masal âşıkları gibi başını alıp kırlara çıkan âşık kız çocuğu ile Yeşil Gece'deki sakallı köy hocası arasında ben pek bir fark göremiyorum. Biri sevdiği erkeği, öteki Tanrı'yı kaybetmiş iki romanesk biçare ki, Anadolu köylerinde, bir Anadolu deyiimi ile, kır yılanları gibi dolanarak, onların boş kalmış yerlerini doldurmaya uğraşıyorlar. Bu romanlardan birinde tamamıyla fantezisi, ötekinde realist görünmekle beraber yine az çok öyle ve konvansiyonel (uzlaşıcı) iki ana masal vardır. Yani ayrı yollara gidiyorum sanarak hep aynı dairenin içinde dönüp dolaşmışım" (Baydar 1960: 89).

Yine aynı mülakatta Yeşil Gece'nin yazılış amacını da ifade eder ki açıklamaları, dönem romanlarının inkılapların halka benimsetilmesinde ideolojik bir işlevi olduğunu gözler önüne sermektedir. Dönemin pek çok romanının ve piyesinin bizzat Mustafa Kemal'in emriyle adeta sipariş üzerine kaleme alındığı da bilinen bir gerçektir. Bkz. Selçuk Çıkla, Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu", *Muhafazakar Düşünce*, Yıl 4,Sayı 13-14, 2007, 47-68; A. Cüneyt İssı, "Toplum Mühendisliği Bağlamında Kanon-Edebiyat İlişkisi", *Hece* [Hayat-Edebiyat-Siyaset Özel Sayısı], 2004, 90/91/92, s. 360-370. Turgay Anar, "Türk Edebiyatında Edebiyat Kanonu: Kanon, Kanona Girmek ve Kanona Müdahale", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1 2013 Bahar, s.40-78; Hürdünya Şahan, "TC. Milli Eğitim Bakanlığının 100 Temel Eser Listesinin Kanon Açısından İncelenmesi", *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı I*, Saraybosna, Bosna Hersek, 2013, s.439-446.

yaşar? Bu sorunun cevabı bize biraz da *Nur Baba* romanını anımsatır. Bektaşî dergâhındaki çözülme ve bozulma medreselerde de karşımıza çıkmaktadır. Uzun yıllar kendini ilme ve çalışmaya veren Ali Şahin etrafını dışarıdan bir gözle seyrettiğinde bir değişim yaşar. Çevresi kendisinin hayalini kurduğunun aksine cahil ve çıkarıcı kişilerle doludur. “Genç softada uyanan ve gittikçe büyüyen bu ‘tenkid humması’ onu, en eski tarihlerden beri dinin daima zulme ve fesada âlet olduğu, yüzyıllardan beri yeşil ordu’nun geçtiği yerlerde ebedî bir ‘yeşil gece’nin hüküm sürdüğü inancına götürür” (s.173).

Denilebilir ki *Yeşil Gece*’de de Ali Şahin Öğretmen Kemalist ideolojinin temelini oluşturan pozitivist felsefeye doğru evrilir. Gördüğü cahillik, zorbalık ve çıkarıcılık sonucu aklın ve bilimin öncülüğüne inanır ve bu yozlaşmış şekliyle yaşanan dinin ilerlemenin önüne engel olduğu düşüncesine varır. Modern ve laik eğitimin de bu cehaleti ortadan kaldıracağına inanır. Çatışma unsuru modern ile geleneksel olan arasındadır. Uzun yıllar ikili bir sistemde devam eden bu durum yapılan devrimlerle ortadan kaldırılmak istenmiştir. Modern ve laik bir eğitim modeli ile uzun yıllar dini inanç ve itikadlarla halkı sömüren ve din kisvesi altında korkutan, onu kendi çıkarlarına alet eden softalardan da kurtulunmuştur.

Nitekim *Yeşil Gece*’de Ali Şahin, dinin hep kötülöklere alet olduğu görüşündedir. Ona göre memleket yüzyıllardır yeşil bir gece içinde yaşamaktadır. Roman boyunca söz konusu düşünceler ekseninde yobaz din adamı tipi Ali Şahin’in ağzından eleştirilir.

Ali Şahin görür ki herkes çıkarı doğrultusunda dine sığınıyor, dini çıkarlarına alet ediyor, herkes çıkarıcı ve ikiyüzlü. Ona göre din bu değil ve bundan kurtulmanın tek yolu eğitim. “Koca memlekette can ve yürekten bir “Allah” diyen kalmamıştı...” (Güntekin, 1945: 26)

Dine karşı benzer yaklaşım yazarın *Gökyüzü* romanında da gözlemlenir. Din toptan reddedilmemekle birlikte akıl ve mantıkla sorgulandığında kabul edilebilirliği de sarsılır düşüncesi hâkimdir romanda. Ancak akıl ve mantık ile de kavrayabileceklerimizin sınırı bellidir. O sınır ise tümünden yok anlamına gelmemeli belki başka bir yol ile kavranabilecek şeylerdir düşüncesi bizi deizme götürür (Akbaba, 2019: 30). Roman kahramanlarından Sevim’in akıl ve mantıkla çözemediği sorunları için Mayangalar

Ritüeline götürülmesi bu düşüncedendir. Aslında bununla toplumdaki hurafe ve batıl inançların nasıl yaygınlaştığı, kabul gördüğü eleştirilmekte ve çözüm için yine akıl ve bilim yolu işaret edilmektedir. Din, dini inanışlar biraz da Marx'dan ödünç alarak insanlar üzerinde “afyon” etkisi göstermektedir. Söz konusu etkinin ortadan kaldırılması için bu alanda pek çok devrim yapılmıştır.

Reşat Nuri Güntekin'in, Batı'daki gelişmelere paralel olarak, Cumhuriyet'in de temelini oluşturan pozitivist felsefe ekseninde din anlayışını sözü edilen romanlarda ele alıp eleştirdiği söylenebilir. Romanlar, dinin bağınaz, yalancı, softa kişilerin elinde bir alet olduğunu, bu durumun da her türlü ilerlemeye engel olduğu görüşünü yansıtmaktadır. Mustafa Kemal'in 1924'te Samsun'da öğretmenlerle biraraya gelişinde söylediği “Dünyada her şey için; uygarlık için, hayat için, başarı için en hakiki mürşit ilimdir; fendir. İlim ve fennin dışında rehber aramak dikkatsizliktir, bilgisizliktir, yanlışlıktır” sözleri Reşat Nuri'nin de romanlarında çizdiği yola rehberlik etmiştir.

Dine ve onun temsil ettiği eski yaşam tarzına olumsuz bakış açısı Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* romanında da karşımıza çıkmaktadır. Romanda eski-yeni çatışması dini motifler üzerinden verilmiştir. Şevket'in karısı Ferhunde, konağa taşındığında “-Bu evde bir türbe kokusu var.” (1930: 63) diyen Ferhunde yeni yaşamın sembolü iken türbe ile eski yaşam, geleneksel yaşam sembolleştirilerek olumsuz bir söylem çerçevesinde dine yaklaşılmıştır. Leyla ile Necla yengeleri Ferhunde'nin konağa taşınmasına çok sevinirler. Çünkü Ferhunde'yi açık fikirli, rahat tavır ve tarzıyla dikkat çekici bir kadın olarak görürler, ablaları Fikret'le yengelerini karşılaştıran genç kızlar Fikret'i ve onun savunduğu değerleri eski kafalılık olarak değerlendirirler (1930: 63).

Dönemin din anlayışını vermesi açısından değinilmesi gereken bir diğer isim Nezihe Muhittin'dir. Nezihe Muhittin'in *Benliğim Benimdir* romanında karşımıza çıkan Zeynep, bir Çerkes cariye olarak köle pazarında satılmıştır. Köle pazarında birinin kaderden bahsetmesi üzerine, onun kadere bağlılığını sorgular ve onun gibi düşüncede olanları koyun sürüsüne benzetir (1929: 13). Kadere iman dinin en temel itikadlarından biridir. Ancak yeni kurulan laik Cumhuriyet'te yaratılmak istenen pozitivist felsefe temelinde kişinin aklı ve çalışma ile geleceğini tayin edebileceği düşüncesi olduğundan dinle ilgili önemli bir inanışa karşı olumsuz bir söylem söz konusudur. Romanda batıl dini inançlar da olumsuzlanarak verilmiştir. Örneğin Zeynep satıldığı konakta

Nusretullah Paşa'ya hizmet edeceğini duyunca fenalaşır, onun bu halini düzeltmek için kurşun dökerler. Yine bir başka sahnede onun delirdiğini düşünen ev halkının onu üfürükçü hocalara okuttuğunu görürüz. Bu tarz batıl inançlar olumsuz bir bakış açısıyla verilmiştir.

Aynı yazarın bir başka romanı *Güzellik Kraliçası*'nda Batılı yaşama özenerek düzenlenen bir güzellik yarışmasına katılmak isteyen Belkıs nişanlıdır. Nişanlısının ailesi ise geleneksel yaşamı temsil eden sembollerle okuyucuya verilir; seccade üzerinde namaz kılan, başörtülü bir kadın olarak çizilen nişanlısının annesi geleneksel değerleri temsil eden bir tiptir (1933: 71). Seccade, rekât, dua, başörtüsü gibi kavramlar güzellik yarışması ile tezat içeren ve çatışmayı doğuran kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çatışma geleneksel ile modernin çatışmasıdır ve modernleşmenin önündeki en büyük engel din olarak görülmüştür. İslamiyet'in farz olarak kabul ettiği namaz ve ona ait kavramlar eski yaşamın sembolleri olarak verilmiştir ve Belkıs'ın bunlara bakışı olumsuzdur çünkü Belkıs Batılı bir yaşam tarzına özenmektedir ve çatışma bu iki hayat tarzı ekseninde gelişmektedir.

Dönem yazarlarından Hüseyin Rahmi Gürpınar ve romanları da dönemin din algısını vermesi açısından bize epey malzeme teşkil etmektedir. Genel olarak Gürpınar, romanlarında kendi felsefesi ekseninde tipler yaratarak, söz konusu tipler üzerinden bu inançları ironik ve mizahi bir dille eleştirir. Bunu yaparken de dine ve dine ait hususlara olumsuz bir bakış açısı takındığı görülür.

Hemen her romanında batıl inançlar ve onların eleştirisi karşımıza çıkan Hüseyin Rahmi'nin özellikle *Efsuncu Baba* (1924), *Muhabbet Tılsımı* (1928), *Mezarından Kalkan Şehit* (1929), *Şeytan İş*i (1933), *Utanmaz Adam* (1934) romanları din ve din algısını vermesi bakımından önemlidir.

Hüseyin Rahmi, *Utanmaz Adam*'da çözülme içindeki toplumun yerleyeksan olmuş değer yargılarını Avnüssallâh'ta görünür kılmıştır. Eserin tamamında din ve dine ait unsurlara ironik bir üslupla yaklaşmaktadır. Roman sahtekâr ve hırsız Avnussallâh ve çetesinin ironik maceralarını anlatır. Bu maceralar üzerinden iyi-kötü, ahlâk-ahlâksızlık tartışması dini değerler üzerinden yapılır.

“Bazı mütehasşıs (pisikoloğ)ların kavillerine göre insan anasından ahlâkça tertemiz doğan, muhitin tesiratile bozulurmuş. Diğerleri de bu hükmün zıddını iddia etmektedirler. Ben bu iki rivayetin arasında miyancılık edecek değilim. Allah yaratır romancı taklit eder”(Gürpınar, 1934: 3) sözleriyle insanın iyi ve kötü olması doğuştan Allah tarafından verilir. O zaman bu bir adaletsizliktir. Romanda da Avnussallâh ve arkadaşları bu düşünceden dolayı okuyucuya sevimli ve hırsız olmalarına rağmen haklı göstermeye çalışır. Çünkü onların da karın doyurmak en temel hakkıdır ve bu haklarını alıyorlardır. Benzer bir düşünce *Şeytan İşi* romanında karşımıza çıkar. Romanın başkişisi Hayriye Hanım, eşinden kalan paralarla varlıklı bir yaşam sürmektedir. Başka bir mahallede bir kadının parası için öldürüldüğünü duyar ve bunun kendi başına gelmesinden çok korkar. Üstüne bir de paralarının yerini bildiğini ifade eden mektuplar alır cinler ve periler imzalı. Korkusu daha da artar sonunda bu korkuyla delirir. Romanın sonlarında şu satırlar karşımıza çıkar:

“Şeytanlar Allahtan, Peygamberden korkmazlar...Niçin namazla niyazla bizi atlatmaya uğraşıyorsun? Nafile yoruluyorsun. Bizim saltanatımız önünde halikin, mahlûkun bütün kâinatın mağlup olduğunu görmüyormusun?

Dünyada şer, zulüm, istipdat haktır. Müsbettir. Hayır, fazilet, hürriyet menfidir. Kanunlarla, cezalarla, mükâfatlarla bunun zıddını tesise uğraşan insanların bütün gayretleri akîm kalmıştır ve kalacaktır.

Kanunnamelerde, ahlâk kitaplarında uydurma iki kelime vardır. Helâl, haram...İnsan vardırki her günkü ekmeğini bulmak için alnından şakır şakır terler akıtır. Yine insan vardırki bu terleyen vücutların kazançlarını yutmayı kendi için meşru bir rızk bilir... Haram ve helâlin hududunu tayin müşküldür” (Gürpınar, 1933:78-79).

Alıntılanan bu uzun bölümde Gürpınar’ın düşüncesi daha iyi anlaşılır. Karnını doyurmak zorunda kalan Aynussalâh, sahtekârlık yaparak karnını doyurursa bu haram mıdır? sorusunu sordurur okuyucuya. Okuyucu da Aynussalâh’a sempatiyle yaklaşır. *Şeytan İşi*’ndeki Hayriye Hanım da kendisi bolluk için de yaşarken komşularının yanı başında çoluk çocuğu ile aç kalmasını görmez, görmek istemez, onlara yardım eli uzatmaz, elindekini paylaşmaz... (Gürpınar, 1933: 79-80)Haram nedir helal nedir, sınır

nerededir? diye sorar Gürpınar. Dinî çok temel bazı kavramları da böylece tartışmaya açar.

Melek ile şeytanı insanlar göremez ve gerçek şeytanın da insan olduğu mesajı verilir romanda. Nitekim Hayriye Hanım’a o mektupları yazan Hüsni’dür yani bir insan. Şeytan insandır, tüm olanlar şeytan işidir. *Muhabbet Tılsımı*’nda da yaşananların şeytan işi olduğuna inanılır ancak yine insan işidir. Pervin Ali Bekir’le aralarına şeytanın girmesinden korkar ve buna inanır ki etrafa anlamsız kelimelerden oluşan dualar okuyup durur: “Emlina, mislina, mernuş, tebernuş, kefe tataynuş. Dışarı, dışarı, dışarı...” (1928: 48). Tılsıma, büyüye, şeytana inanan insanlar Hüseyin Rahmi’de ironik bir dille eleştirilir ve bu tür inanışların ve cehaletin ilerlemenin önünde engel olduğuna inanır.

*Efsuncu Baba*’da ise yine batıl inançlar içindeki insanların ve bu durumu kullanan sahtekârların halini ironi dolu bir dille anlatır Hüseyin Rahmi. Nitekim kitapların isimleri de anlatmak istediği genel düşüncenin özeti gibidir: efsun, tılsım, şeytan...

Romandaki Ebülfazıl Enverî “kimyâ-yı bâtlı”a inanan ve bu konuda babasından kalan kitabı okuyarak babasının uzun yıllar uğraşıp altın elde edememesini Ebülfazıl Efendi devam ettirir. Karşısına çıkan Agop ve Kirkor adında sokakta yaşayan iki Ermeni’nin melek olduğuna inanacak kadar kendini bu batıl inançlara kaptırmıştır. Ebülfazıl Enverî dönemin çatışmasını şahsında birleştirmiş bir tip olarak çizilir; ilime karşı cehalet. Mehmet Kaplan onu “tam bir ortaçağ artığı” (1999:470) tip olarak tanımlar. Hüseyin Rahmi’nin eleştirdiği dini inançlardan ziyade insanların vehimleri, saplantıları haline dönüşmüş ve sanki din buymuş gibi hareket edilmesidir.

Sözünü ettiğimiz romanlarda Hüseyin Rahmi, dini ve ahlaki anlamda çözülme içinde olan tipleri kendine has dil ve üslubuyla başarılı bir şekilde betimlemektedir. Burada üzerinde durulan hiçbir değer olmamasıdır. Din kisvesi altındakiler batıl inançlardır ve insanda ahlaki anlamda sınır kalmamıştır.

Dönemin olumsuz din algısına karşılık az da olsa dine olumlu bakışı olan yazarlar karışımıza çıkmaktadır. Laik cumhuriyeti kabul ettirmek, halkın içselleştirmesini sağlamak amacıyla dönem romanlarında dine olumsuz yaklaşım bazen kahraman anlatıcı ve onun tutum ve davranışlarıyla bazen de doğrudan yazar anlatıcı yoluyla yer

yer uzun söylevlere dönüşecek şekilde verilir. Dine karşı olumlu tutum takınan yazarlardan Peyami Safa, dini dışlamanın, inançsızlığın, tereddüdün insanı boşluğa sürükleyeceğini düşünür. Safa, *Bir Tereddüdün Romanı*’nda din ve inanç meselesine Batılılaşma maceramızla paralel bakmıştır. Batılılaşma bölümünde değinilen meseleyi burada sadece din bağlamında değerlendireceğiz.

Romanda hızla Batılılaşan topluma yönelik ağır bir eleştiri söz konusudur. Safa ailenin asrisinin olamayacağını, asri namaz, asri kible kavramları üzerinden vererek dini ve geleneksel yaşamın temel olgularının Batılılaşamayacağını savunur(Safa, 1934: 43). Söz konusu kavramların Batılılaşamayacağını ve bunları ortadan kaldırdığınızda insanın “tereddüde” düşüneceği dile getirilmiştir. Nitekim Peyami Safa, Batılılaşma konusunda Doğu-Batı sentezini savunanlardandır. Geleneksel, bizi biz yapan değerlerimizi koruyarak Batılılaşmamızın doğru olduğu görüşüne inanır (Safa 1963: 9). Dinin de ilerlemeye engel olmadığı görüşünü “İlimsiz ve Dinsiz Medeniyet Yoktur” yazısında anlatır (Safa, 1963: 75-76). Bu görüşlerini roman kahramanına söyler, geleneği reddederek gelişilemeyeceğine inanır:

“Sol cereyanların tahmin etmedikleri bir devir. ‘Harp sonu’ devresi kapandı. Anarşiye, ‘vice’lere, şüpheye ve tereddüde paydos. Ölmeyeceğiz. Kendini tahrir modası kalmayacak. Harp sonu kızı ihtiyarladı ve şakaklarında mısır püskülü gibi ak saçlar kabarıyor. Ne o saçaklı, viran kâşanelere sinen karanlık ve ahmak burjuvazi, ne de 1918-1932 modernizmi, ne mehtaplı gecelerde, şatosunun parkındaki ıhlamurlar altında izini belli etmeden ‘vice’ yapan monden kız, ne de kabarelerin arka odalarına gizlice girerek kokain çeken münevver hanım.(...) ‘Yeni’ tahminimizin fevkinde olacaktır, bununla beraber gayet sade, beşerî ve klâsik. Her halde çok samimî. Yıkılıyor, her şey yıkılıyor, diyorum. Yıkılmıyor, sallanıyor. Her şey başkalaşmak üzere, yerinde kalacak. Her şey. Aile, milliyet duygusu, beşerî alakalar, her şey. Giden nedir, biliyor musun? Kökleri yurdunun toprağından kopmuş, sadece millî duygularını kaybetmiş ‘deracine’ler. Pierre Loti’nin ‘Desenchante’leri, Andre Gide’nin veya Oscar Wilde’ın ahlâksızlıkları, bütün o harpten evvelki sonraki züppe dünya edebiyatının kahramanları, bütün o hiç bir şeye inanmamayı bir ibadet ve bir süs yapan, spontane bir değişmeden başka hiç bir şeyi hakikat olarak kabul etmeyen ve ruh azabını ‘vice’ olarak taşıyan münevver cici beyler ve hanımlar, onların Bodleryen edebiyatı ve Niçeen felsefesi



gidiyor ve yerine Karl Marks'tan büsbütün başka bir insan tipi gelecektir”(Safa 1934: 166-167-168).

Yazarın sözcüsü konumundaki kahramana göre “asır tereddüd etmektedir” (Safa, 1934:168).Tereddüdse ruh buhranına sebep olmaktadır. Safa bu sebepten romanlarında bu meseleyi Batılılaşma ekseninde, Doğu-Batı bağlamında ele alır.

Din ve din algısı noktasında Peyami Safa ile aynı tarafa koyabileceğimiz bir diğer yazar ise Halide Edip'tir. *Sinekli Bakkal* romanında Safa'nın görüşünü savunur: Doğu-Batı sentezi. Dolayısıyla romanda dine bakış olumludur. İslamiyetin bir hoşgörü dini olduğu vurgusu yapılırken geleneksel ve modern arasında bir tercihten ziyade ikisinin birleşimi bir hayatın mümkün olacağı anlatılmak istenir. Bunu da sözcü konumundaki Vehbi Dede'ye söyletir.

Romanın başkahramanı Rabia, çocukluğundan itibaren dedesi İmam İlhami Efendi'den dini terbiye alır. Sesi de çok güzeldir ve mevlitler okur. Zaptiye Nâzırı Selim Paşa'nın eşinin ısrarı sonucu konaklarında Arapça, Farsça, Musiki eğitimi alır. Burada eski rahip Perengrini ile tanışır ve evlenir. Perengrini içinde bulunduğu inanç krizini İslamiyette çözer. Elbette bu İslamiyet Vehbi Dede'nin temsil ettiği dindir. Romanda bir sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde değinilen olumsuz din adamı tipi de vardır. Ancak o olumsuzlanır ve onun İslamiyeti temsil etmediği, gerçek dinin o olmadığı vurgulanır. Rabia'nın dedesi İmam İlhami Efendi, dini vehimlerle insanları korkutan, çocukları camide döven, din istismarcısı bir tiptir.

Romanda siyasi atmosfer II. Abdülhamit dönemidir. Genç Türkler yoğun bir şekilde romanda yer alırken, Abdülhamit'in baskı ve zulümü söz konusu edilir. Bunun anlatılması da aslında yine dine bakışa bağlanır ve Halide Edip bu bakışa karşı çıkmaktadır. Romanın metafizik tezini Vehbi Dede açıklar. Ona göre, her şey birdir ve tektir. Adı Hâlik, Allah ne olursa olsun yalnız ona duyulan aşk gerçektir. O kuvvet ki her daim kendi kendini yaratmış ve her daim yaratmakta bir kudrete duyulan aşktır(Adıvar, 1942: 44-45).Halide Edip, bu görüşü olumlu. Dine bakışı olumludur. Onun olumsuz bakışı dini alet edenleredir. Nitekim Genç Türkler'in şu düşüncesini bu amaçla vurgular:

“-Bence imam, bizim memleketimiz için Dede’den daha az zararlıdır. Dervişin felsefesindeki uyuşturucu, uyutucu zehir imamın cennet, cehennem masallarından daha çok tehlikeli. İmam sadece bâtil itikatların doğurduğu bir sürü masalı tekrar ediyor. Dede iyilik, kötülük arasındaki farkı kaldırıyor. İyiyi fenayı tablolarında boya diye kullanan san’atkâr bir Allah mefhumu çıkarıyor. Bunun mantikî neticesi ne oluyor bilir misiniz? Bu itikat, insanları zulme ve zalimlere karşı müsamahakâr, lâkayt yapar...Meselâ bizim Kızıl Sultanın hareketlerinin hepsini Allah isteyerek yaptırıyor diye ahaliye bir itikat gelse...Bu istibdat rejimini devirmek için arkamızda kaç adam buluruz? Bence en evvel bu memlekette tekkeleri kaldırmalı” (Adıvar, 1942: 44-45).

Dinin 19.yüzyılda bir inanç sistemi olmaktan çıkıp bir ideoloji haline geldiği yukarıda ifade edilmişti. Din bu yüzyılda artık farklı ideolojiler tarafından ideolojik bir aygıt olarak kullanılmaya başlar. Burada eleştirilen Genç Türkler’in bu bakış açısıdır. Yazar Vehbi Dede aracılığıyla daha kucaklayıcı, kapsayıcı olumlu bir din algısına işaret eder.

Halide Edip’in Genç Türkler’i bu düşüncelerini kabul etmemesinin temel nedenlerinden biri Batıcı bir ideolojiye sahip olmaları, Doğu’yu ve ona ait her türlü geleneksel değerleri reddetmeleri ve dinin ilerlemeye engel olduğu görüşüne sahip olmalarıdır (Moran, 1976: 8).

Dönemin din ve din algısını, dine karşı olumlu bir söylem geliştiren yazarlar ile olumsuz bir söylem geliştirenler şeklinde ele almak mümkündür. Dine karşı olumlu bir söylem geliştiren yazarların ortak noktası Doğu-Batı sentezini savunmalarıdır. Olumsuz bir söyleme sahip olan yazarlar ise dinin ilerlemenin önünde engel olduğu görüşünden hareketle dinin egemen olduğu geleneksel yaşam tarzının her türlü dini sembolüne de karşı çıkmaktadırlar. Bu noktada din ve dini referansları olan her türlü unsura eleştirel bir tutum takınırlar. Söz konusu durumun ardında yatan asıl sebep sonraki bölümde ayrıntılandırılan Batılılaşma meselesi ve devrimlerin halka kabul ettirilmesidir. Roman da bunun için ideolojik bir aygıt işlevi görmüştür.

### **3.2.1. Dönemin Makbul Din Anlayışı ve Din Adamları**

Dönem romanlarında dine genel bakışı bir önceki kısımda ele almıştık. Romanlarda görülen odur ki dine ve din adamına bakış genellikle olumsuzdur. Din adamı olumlu ve

olumsuz olmak üzere iki tip şeklinde karşımıza çıkmaktadır<sup>167</sup>. Dönem romanının dine olumsuz bakışını yukarıda verirken bir kısım romanların dine karşı tamamen olumsuz bir bakışa sahip olduklarını (Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* romanı gibi) bir kısmında ise olumsuz din adamı tipiyle birlikte bunun dine karşı olumsuz bir bakışa sebep olmaması gerektiği görüşünden hareketle olumsuz din adamı tipinin karşısına bir de olumlu din adamı tipi yerleştirildiği görülmektedir (Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* romanı gibi).

Bu bölümde romanlarda karşımıza çıkan olumlu ve olumsuz din adamı tipini ayrıntılandırarak dine bakışın söylemi çözümlenmeye ve dönem romanlarında söz konusu olumsuz din algısına karşılık dinin yerine yerleştirilen “makbul din” anlayışı gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Dönem romanlarında dine ve din adamına karşı takınılan olumsuz tutum ve bakışın ardında Tunçay'a göre şiddeti gittikçe artan laikleşme hareketiyle toplumda oluşan manevi boşluğun doldurulması din yerine ulusçuluk ile sağlanmaya çalışılması vardır (1999: 52). Ulusçuluk adeta yeni bir din konumuna yerleştirilir. “Aynı kimliğe dâhil edilen insanları ulus-devletin sembolleri ve ritüelleri ile birbirine kenetleyecek olan seküler bir din durumundadır” (Kaya, 2011: 122). Laiklik ilkesinin resmi olarak da altı oka girmesi ve anayasaya eklenmesi ile laik bir ulus yaratma ritüelleri hız kazanır ve bu sürecin en önemli ayağı da edebiyattır. “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” sözünü dinin yerine bilimin yerleştirilmesi olarak okumalıdır. Edebiyattan beklenen de bir nevi bunun propogandasını yapmaktır. Dönemin yazarları da bu talebe karşılık verir. Romanlarda din olumsuzlanarak içinde bulunulan zor şartlardan bilim ve aklın öncülüğünde bir eğitimle kurtulmak mümkündür algısı yaratılmak için dini referanslarla birlikte din adamları da olumsuzlanır.

Olumsuz din adamı tipinin en belirgin örneği Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* ve Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* romanında karşımıza çıkar. *Yeşil Gece*'deki Hafız Eyüp ve *Vurun Kahpeye*'deki Hacı Fettah Efendi tipleri olumsuz din adamı tipinin iki belirgin örneğidir. İkisi birbirine o kadar benzer ki yerlerini değiştirsek romanlarda herhangi bir bozulma olmaz. Her iki tip de son derece aşağılık, kötü, düşmanla işbirliği yapan, Milli Mücadeleye karşı, dini kişisel menfaatlerine âlet eden çıkarıcı kimselerdir. “Yobaz ve

---

<sup>167</sup>Türk romanında dine ve din adamına bakış için bkz. Ramazan Gülendem, “Türk Romanında Dine ve Din Adamına Bakış”, *Hece Türk Romanı Özel Sayısı*, Sayı 65/66/67, 2002, 310-320.

vatan haini” bu tipler olumsuz tüm vasıflarıyla Milli Mücadeleye karşı çıkan din adamlarını işaret etmekte ve toplumda din ve dine adamına bakış bu noktadan sarsılmak istenmektedir. İki tip de o kadar can alıcı bir şekilde çizilmiştir ki din adamlarının tümünün düşmanla işbirliği yaptığı, Milli Mücadeleye karşı çıktığı algısı oluşturulur ki bu doğru değildir (Gülendam, 2010:311). Milli Mücadele karşıtı din adamları olduğu gibi taraftarı din adamları da vardır. Dürrîzade Mehmet Efendi, Şeyh Eşref gibi din adamları Hafız Eyüp ve Hacı Fettah Efendi gibi Milli Mücadele karşıtı, yobaz, çıkarıcı din adamı tipinin gerçek hayattaki karşılığı iken, dönemin Denizli müftüsü Ahmet Hulusi Efendi, Ankara müftüsü Rıfat Efendi (Börekçi), Hafız İbrahim Efendi (Demiralay), Müderris İsmail Şükrü Efendi (Çelikalay) gibi şahsiyetler de Milli Mücadele taraftarı isimlerdir (Kıymaz, 1991:83-103)<sup>168</sup>.

Hacı Fettah Efendi, son derece çıkarıcı, düşmanla işbirliği yapan, yobaz, dini değerleri kişisel çıkarlarına alet eden ve dini kullanarak cahil ve yoksul halk üzerinde güç kuran bir din adamıdır. Halkı kışkırtır ve bıyiksızlardan, yakalık takanlardan sakınmaları gerektiğini söyler. Hatta daha da ileri giderek Milli Mücadeleye destek veren bu gibi kimselerin kanının helal olduğunu iddia eder. Din ve iman ise ancak onlara karşı mücadele ederek korunur (Adivar, 1943: 17). Milli Mücadele aleyhine vaaz veren Hacı Fettah Efendi’nin bu sözlerinde bıyiksız, yakalık takanlar gâvurdur, din düşmanıdır ve kutsal değerlere, örtü, sünnet, farz ve camilere karşıdırlar algısı oluşturmaya çalışılan bir söylemle karşılaşırız.

Hacı Fettah Efendi, Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi ile birlikte Yunan Kuvvetleriyle görüşüp adeta işgale davetiye çıkarırlar. Yunan kuvvetlerine halkın direnmeyeceğini salık verirler (Adivar, 1943: 39).

Hacı Fettah Efendi’nin kötülükleri bunlarla da sınırlı değildir. Irz ve namus düşkünü bir adam gibi görünmesine rağmen, kasabadaki bazı kadınları Yunan komutanlarına adeta peşkeş çeker(Adivar, 1943: 53)

---

<sup>168</sup>Dönemin Milli Mücadele taraftarı ve aleyhtarı din adamları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1983; Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyet’in Manevi Mimarları*, Ankara 1973; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, Ankara 1988; Çerkes Ethem, *Çerkes Ethem’in Ele Geçen Hatıraları*, yy. 1962; Ali Çetinkaya, “ İzmir’in İşgali Hatıraları”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S:16, Haziran 1986.

Hacı Fettah Efendi ile birlikte hareket eden Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi de ahlaksızın biri olarak çizilir. Kadın düşkünü olan Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi Maarif Müdürü ile düşüp kalkar. Aliye'ye sahip olmak ister, bunun için düşmanla işbirliği yapar, aynı Hacı Fettah Efendi gibi kendi çıkarı için yapmayacağı şey yoktur. Uzun Hüseyin Efendi'yi ve onun gibilerle, düşmana yaranmak için onlara peşkeş çektiği kadınları da zamanı gelince bir ahlak temizliğine tabi tutacağını düşünen Hacı Fettah Efendi,

“Ahlaki bir temizlik yapmaya karar vermişti, bu zampara herifleri de kahpeleri de gebertecekti, fakat evvelâ bu günahkâr kadınların güzellerini düşmana teslim ederek düşmanların kendi itibarını arttıracak, sonra bu karıları şeriatın emrettiği cezayı millete taşlattırarak yaptırarak ve bu suretle Allahın rızasını kendi üzerine celbedecekti. Kimbilir düşmanlar yerleştikten sonra bir daha Hacca dahi gidecekti” (Adıvar, 1943: 49).

Nitekim “Biz, kendi ordumuz girmeden, burada şeriatın namusunu temizleyeceğiz, izzet ve şerefini yükselteceğiz. (...)Şu büyük cami meydanında, Allahın evi önünde onları öldüreceğiz. İslâma, İslâmın namusuna hiyanet etmiş bir tek kahpe bırakmıyacağız.” (Adıvar, 1945: 117) sözleriyle Aliye'yi halkı kışkırtarak linç ettirir.

Hacı Fettah Efendi'nin benzeri *Yeşil Gece*'nin Eyüp Hoca'sıdır. Eyüp Hoca da düşmanla işbirliği yapan, çıkarıcı din adamının tipik örneğidir. Eyüp Hoca aynı zamanda hemen her devrin adamı olabilecek kadar kötüdür ki nitekim romanın sonunda yine sahnededir (Emil,1984: 353).

Şahin Efendi eski bir medreseli, yeşil sarıklısı şimdinin inkılâpçısı olarak İzmir Sarıova'ya atanır. Din adamının da Şahin Efendi gibisi makbuldür. Sarıova'da softalarla uğraşacak olanın kendisi gibi softalar olduğu görüşünde olan Şahin Efendi'nin karşısına Eyüp Hoca gibiler çıkar. “Softa yatağı” Sarıova'da, “türbe kandilleri” yerine “fener” yaktırmanın hayalinde olan Şahin Efendisofta, sarık, mollaya savaş açan bir inkılâp neferidir (Güntekin, 1945:9).Softa, sarık, molla Eyüp Efendi'yi temsil eden ve çıkarıcılığın, işgal yandaşlığının, ahlaksızlığın sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şahin Efendi'nin dört sene medresede arkadaşlık ettiği Zeynel Hoca da “Otuz bir martta şeriat uğruna şahadet şarabını içmesine bıçak sırtı kalmış, Karadenizli koyu

mutaassıp bir softa” (Güntekin, 1945:12) dır. Şahin Efendi ise artık sarığı çıkarmış, fes giymiş ve belki şapka ile döneceğini düşünmektedir. Sarıktan fese festen şapkaya geçen süreç Türkiye’nin modernleşme serüveninin de adeta bir özeti niteliğinde kavramlardır.

Gerek Halide Edip’in gerekse Reşat Nuri’nin olumsuz din adamı tipinin gerçek hayatta karşımıza çıkabilecek tipler olduğu söylenebilir ancak her iki yazar da dönemin ideolojik söylemine uygun bir konum alarak din adamlarının tümünün toplum nezdinde Milli Mücadele karşıtı, yobaz, çıkarıcı kimseler olarak algılanmasına sebep olacak şekilde vermiştir.

Bu iki spesifik tipin dışında ele alınan dönem romanlarında da genel olarak yer yer olumlu din adamı tipine de yer verseler bile bunların azınlıkta olduklarını, din adamlarının çoğunlukla ideolojik bir söylem içinde olumsuz olarak verildikleri görülmektedir. Din ve din adamlarının bu kadar olumsuz çizilmesinde öncelikle amaç toplumun zihin yapısında dine ve ona ait unsurlara bakışı alttan alta değiştirmek ve ardından laik ulus devletin argümanlarıyla ulusçuluğu bir nevi yeni din olarak yerleştirmektir.

Her iki romanda da olumsuz din adamının karşısına idealist, inkılâpçı öğretmen tipi konur. Verilmek istenen mesaj bellidir: topluma önderlik edecek olanlar bu din adamları değil cumhuriyet değerlerini benimsemiş öğretmenlerdir. Bu noktada her iki roman da kendisinden sonraki romanlara öncülük etmiştir zira ikisi de cumhuriyetin ilanından hemen sonra yayınlanmıştır. Eyüp Hoca ve Hacı Fettah Efendi gibi din adamları ilerlemenin önünde engeldir. İlerlemeyi sağlayacak güç ise Şahin Efendi ve Aliye gibi cumhuriyet değerlerini benimsemiş, genci idealist öğretmenlerdir söylemi iki romanın en önemli ortak noktasıdır. İki romanın ayrılan önemli bir noktası ise *Yeşil Gece* de Şahin Efendi’nin dine ve din adamına karşı tutumu çok daha serttir. Şöyle ki Şahin Efendi, medreselerin tamamen kaldırılmasını yerine mekteplerin açılmasını, medreselerin iyileştirilemeyecek kadar kötü olduğu görüşünderken; *Vurun Kahpeye* romanında Aliye’nin aleyhtarlığının din olmadığına vurgulanması, onun asıl karşı çıktığının Hacı Fettah gibi dini çıkarlarına alet eden, menfaatçi, yobaz din adamları olduğunu göstermek için Halide Edip, bir mevlit sahnesi ve olumlu bir mevlidhan yerleştirir romana. Aliye’de son derece olumlu hisler uyandıran bu mevlit sahnesi ve ona olumlu bakış *Vurun Kahpeye* romanını bu noktada *Yeşil Gece*’den ayırmaktadır.

Mevlevi kültüründen ve mevlidhanın sesinden oldukça etkilenen ve derinlere giden Aliye, Hacı Fettah ile ikisini karşılaştırır. Vazifesi kutsî olan Hacı Fettah ona cehennem azabı yaşatırken, mevlidhan onu vech haline sürükler (1945:44).

Aliye'nin din karşısındaki sözleri olumlu bir söylem içermektedir. Fakat o olumsuz din adamına örnek saydığımız Hacı Fettah Efendi ve onun gibilerin dini algılayış, yaşayış şekillerini anlamlandıramamakta ve karşı çıkmaktadır. *Yeşil Gece*'de Şahin Efendi'nin ise böyle olumlu bir bakışı söz konusu değildir. Romandaki her din adamı ve dine ait unsurlar keskin bir şekilde olumsuz benzetmeler içerir. Kişiler sadece mizaç olarak da değil fiziksel olarak da olumsuzlanır. *Yeşil Gece*'deki Zeynel Hoca buna örnektir:

“Zeynel hoca uzun boylu, sopa gibi dik vücutlu, gayet haşin, dik kafalı, geçimsiz, mutaassıp bir softaydı. Keskin sivri yüzünde sivri dişleri, bir yana çarpılmış uzun bir burnu vardı”(Güntekin, 1945: 20).

Fiziksel olarak da son derece olumsuz benzetmelerle çizilen Zeynel Hoca gibilerden daha başından her türlü kötülüğün beklenebileceği algısı okuyucuya verilmiş olur. “Bununla beraber Zeynel Hoca'nın çeşit çeşit işkence aletleriyle dolu korkunç bir cehennemi vardı. Ahretin bütün memurları ebediyen bu cehennemde deri yüzmek, dil koparmak, ağızlara kaynar katran akıtmak, kızdırılmış şişlerle göz oymak gibi işlerle meşguldü. Buna mukabil cennet hayali onda pek müphem ve iptidai kalmıştı” (1945: 20). Zeynel Hoca o kadar yobaz çizilir ki “onun fikrinde insanlar yalnız yaptıkları işten, düşündükleri şeyden değil gördükleri rüyadan bile mesuldüler. İnsan denen mahlûkun dünyada ve ahrette nasibi kamçı ve ateşti. Hele kadınlar...Sokakta yanından süslüce bir kadın geçtikçe küfrederek sataşmak onun âdetiydi” (1945:20). Zeynel Hoca'nın dini algılayışı ve kadına bakışı Şahin Efendi'nin şiddetle eleştirdiği ve olumsuzladığı din adamı tipinin genel özellikleri olarak romanlarda karşımıza çıkar. Bunun gibi din adamları kendi düşüncelerine karşı her türlü düşüncüyü şeriata aykırı olarak değerlendirir, insanları cennet, cehennem, ateş gibi kavramlarla korkutur, çocuklara ve kadınlara din elden gidiyor kisvesi altında şiddet uygularlar.

*Vurun Kahpeye* romanındaki Hacı Fettah Efendi gibi görünüşte ırz ve namus düşkünü olup aslında tam tersi olan softalara bir örnek yine *Yeşil Gece* de karşımıza çıkmaktadır. Sarıova'daki Medresesoftalarından Hafız Remzi böyle bir tip olarak çizilir. Kur'an

okurken farklı biri iken ağza alınmayacak küfürler savurmaktan da geri durmayan biridir (Adıvar, 1945: 19).

Mevlüt okumak, şeriat mahkemelerinde pek çok işe bakmak için evlerine girip çıktığı kadınlarla birlikte olan Hafız Remzi de yine olumsuz din adamı tipinin örneğidir. Tüm bu olumsuz din adamı tipleriyle doğrudan din olmasa da dini istismar eden, kendi çıkarlarına alet eden din adamları üzerinden dinin istismar edilerek halkın kullanılması, halk üzerinde din adamlarının korku ile hâkimiyet kurma biçimleridir karşı çıkılan.

Şahin Efendi, bir zamanlar kendisinin de içinde olduğu yeşil ordunun “yeşil sancağının gönüllülerinin”bu tipler olduğuna inanmamaktadır. Buna karşı dinin kimin ellerine kaldığına üzüldür: “Vah zavallı Müslümanlık!” (1945: 24). Dine karşı düşünceleri zaman içinde değişen Şahin Efendi, sonunda geldiği noktada dinin ilerlemeye engel olduğu düşüncesine varır.

Ancak o zamanlar inanıyordu ki bu zulüm bir son bulacak ve Müslümanlık ilk saflığına dönecek. Okumaları ilerledikçe bu görüşünde yanıldığı düşüncesine inanır: “En eski tarihlerden beri din daima zulme ve fesada âlet olmuştur. Asırlardan beri yeşil ordunun geçtiği yerlerde ebedî bir yeşil gece hüküm sürmüştür” (1945: 26) . Ulema sınıfı, halife, yeşil ordunun neferleri ve bizzat dinin kendisi zulme alet olmuştur ona göre. Ulema sınıfı ve medreseler kapatılmalı, kendi gibi halk ve inkılâp neferleri insanlığa ışık tutmalı, yol göstermelidir. Sonunda vardığı nokta din ve Allah karşıtlığına kadar varır, kendisini “Allahı öldürmek için gök yüzüne ok atan Nemruda” benzetir (1945: 27).

“Medreselerin yeşil gecesi yalnız kendi içlerini karanlığa boğmakla kalmamış. Memleketin her yanına yayılmış, her köşesini kaplamış. Zaten bunun başka türlü olmasına da imkân yoktu. Akıllara, vicdanlara şimdiye kadar hep bu medreseden yetişenler rehberlik ediyorlardı. Bu adamlar memlekete karanlıktan gayri ne görebilirlerdi ki?” (1945: 34) düşüncesine varan Şahin Efendi gibi öğretmenler memlekete aydınlık getirecektir söylemi verilmek istenir romanda. “Anadolu’da fikirlerin geri, insanların sefil kalması, işlerin fena gitmesi hep bu yüzdendir” ona göre. Cer hocalarını kimi beyaz kimi yeşilbaşlı baykuş sürülerine benzetir. Bunlarla mücadele edecek olanlarsa kendi gibi muallim ordusudur. Yeşil orduya karşı muallim ordusu karşıtlığı verilmiştir. “Bu yeşil geceye nihayet verecek gün bizden, yeni mektep



dediğimiz bu kötü, karanlık viraneden doğacak” (1945: 61) sözleriyle yeni mektebi fiziksel olarak inşa etmeye çalışan Şahin Efendi, binayı inşa etmekle kalmayacak böylece halkın üzerindeki yeşil geceyi de kaldıracaktır.

Şahin Efendi sadece medreseleri ve sarıklıları değil, idadileri ve feslileri de eleştirir. Mektepte, sarıklılarla fesliler arasında da çatışma vardır. Sarıklılar taassup, irtica gibi ifadelerle tanımlanırken fesliler de en az onlar kadar cahil, kabiliyetsiz, ukala, tembel ve menfaatçi olarak tanımlanırlar. Mektep hocalığını geçim kaynağı olarak görenler, orduya gitmektense mektep hocası olmayı tercih edişlerini eleştiren Şahin Efendi’ye göre, “her yeni din saliki gibi onda da evvela eskisine karşı uzlaşmaz bir düşman hissi vardı” (1945: 39). Bu cümle Cumhuriyetin ilanıyla yüzünü Batıya dönmesiyle ulus devletleşme sürecinde eski-yeni çatışmasını her anlamda göstermesi bakımından son derece önemlidir. Çözüm yenidedir ne sarıkta ne feslide, çözüm şapkalıdır. Sarık, fes, şapka sembolleri önemlidir. Yaşanan değişimi sembolize etmektedir.

Zamanla ahiret inancını da kaybeden Şahin Efendi öldükten sonra yaşamanın da kendisi gibi insanlar yetiştirmek olduğuna karar verir. Bunu yapacak olan öğretmenler, aydınlardır. Cumhuriyet tam da bunu yapmak istemektedir aslında. Yazar Şahin Efendi tipi üzerinden cumhuriyetin laik ulus devleti yeni din olarak ortaya koyma söylemini dillendirmekte, onun sözcülüğünü yapmaktadır. Din yerine ulusçuluk ve müsbet bilgi çözümdür. Çünkü toplumun içinde bulunduğu sefaletin, cahilliğin sebebi söz konusu yeşil gecedir. Şahin Efendi, yeni dinin neferi olarak amacını idadi müdürüne şöyle açıklar:

“Çocuklara yalnız *müsbet* ve *faydalı* şeyler öğreteceğim. *Din ilimlerini mümkün olduğu kadar sathî ve zararsız bir şekilde geçeceğim. Hurafelerle, israiliyat ile mümkün mertebe mücadele edeceğim.* Mesainizde size naçiz bir muavin olacağım. Zatiâliniz şüphesiz zemin ve zamanı müsait bulmadığınız için şimdilik din ve devlete sadık meşrutiyetperver Osmanlılar yetiştirmek gayesiyle iktifa buyuruyorsunuz. Bendeniz bir derece daha ileri gitmek, *milletine sadık Cumhuriyetperver Türkler* yetiştirmek emelindeyim” (1945: 49)<sup>169</sup>.

Görüldüğü üzere Cumhuriyetin yeni dini seküler bir ulustur.

---

<sup>169</sup> Metindeki vurgulamalar tarafımıza aittir.

Fethi Naci, *Yeşil Gece*'yi ve Şahin Efendi'yi şematik olarak değerlendirerek kahramanın bir iskeletten farksız olduğunu bunun sebebinin ise yazarın din ve din kurumunun eleştirisinde kahramanı bir araç olarak kullandığı görüşündedir (2003: 115).

*Yeşil Gece*'nin Şahin Efendisi'nin din kurumu ve din adamlarına bakışına benzer bir bakış Yakup Kadri'nin *Ankara* romanına Neşet Sabit karakteri ile çıkar. Onun da dine bakışı son derece olumsuzdur. İçinde bulunulan tezat, viskili ve danslı ziyafetler, gül kokulu ve mevlütlü ayinler gibi göstergelerle verilir. Aynı şehrin başka noktalarında yaşanan farklı hayatlara dikkat çekilir. Neşet Sabit, mevlütlü ayinlere gidenlerin mi yoksa viskili partilere gidenlerin mi haklı olduğu konusunda tereddüt etmektedir. Yaşanana ikilik onun da zihnini ikiye böler, bir türlü ruhu vuzuha eremez; bu ruh halini buluş çağının sarsıntılarına benzetir (Karaosmanoğlu, 1934: 145).

O da hayata dini referanslarla bakmaz. İslamiyetin temellerinden kaza ve kadere inanmaz. Onun yerine yeni toplum akıl ve irade üzerine inşa edilecektir. Kader, kaza, baht ve tesadüf kelimelerine bu yeni cemiyette yer yoktur (1934: 166). Kaza ve kadere imanı ret, dini ret anlamına gelmektedir.

Yakup Kadri'nin *Yaban* romanında az da olsa olumsuz din adamı tipi ve din adamlarının halk üzerindeki tesirine rastlanmaktadır. Romanın başkahramanı Ahmet Celal iki din adamından söz eder romanda; biri köyün imamı diğeri de Şeyh Yusuf Efendi'dir. Ahmet Celal köyde yaşadıkça bu iki din adamının halk üzerindeki etkisini daha iyi idrak eder. Ahmet Cemal köyde evlerinde kalacağı Mehmet Ali'nin evinde bir odaya yerleşirken kardeşi İsmail'le sohbet eder ve konuşma din adamlarının halka öncülük etmelerini, onları yönlendirmelerini göstermesi bakımından önemlidir. Ahmet Cemal, İsmail'e "Mektebe gidiyor musun?" diye sorar ve çocuk "Ne mektebi be. Ben mektebe gideyim de burada işe kim baksın? Hem bu köyde mektep yok. De e, imamın evinde okurlar" (Karaosmanoğlu, 1932: 17). Anadolu'da mektebin, muallimin yokluğunda imam oldukça önemli bir konumdadır halk için. Onun dediği doğrudur, onun dediği yapılır.

Köy oldukça mahrum ve köylü de o kadar cahil çizilirken bunda mektebin, muallimin olmaması ve din adamlarının toplumdaki etkisi de bazı somut olaylar üzerinden de vurgulanmaya çalışılır. Cennet isminde bir kadının başka bir adamla metres hayatı

yaşadığı dedikodusu üzerine evlerini basmaya giden halk yanlarına imamı da alırlar. İmam bu harekete öncülük eder, imamın da aralarında olması halka doğru yaptıkları düşüncesini verir. Görüldüğü üzere din adamının toplumu yönlendirmedeki etkisi küçümsenmeyecek ölçüdedir. Cennet'in evine baskın yapan imam ve beraberindekiler Cennet'in dinsizler demesi üzerine imam "Dinsiz de sensin, imansız da sensin. Haydi, çık buradan. Gayri, şer'an Süleymanın yanında kalamazsın" (1932: 76-77) diyerek Cennet'i köyden kovarlar.

Köy ve köylünün içinde bulunduğu olumsuz durumu gözler önüne seren *Yaban*'da görülür ki uzun yıllardır köylüyü sömüren kesimlerden biri toprak ağaları ise diğeri din adamlarıdır algısının örneklerinden biridir *Yaban* romanı. Romanda buna örnek teşkil edebilecek bir olay yaşanır. Mehmet Ali'nin annesi Zeynep Hanıma eşinden kalan tarlayı köyün ileri gelenlerinden Salih Ağa kendisinin olduğunu iddia ederek el koymaya çalışır. Bu durumda köyün imamından olayı çözmesi için yardım isteyen Ahmet Celal'e imam olumlu bir yanıt vermez, meseleye karışmaz adeta Salih Ağa ile işbirliği yapar. Keşke imamın işbirliği bununla sınırlı olsa dedirtir roman okuyucuya çünkü köyün imamı Hacı Fettah Efendi gibi düşmanla da işbirliği yapan olumsuz din adamı tipidir. Yunanlıların köyü işgal etmesi üzerine düşman kuvvetlerine Salih Ağa ve imam öncülük ederler.

Romanda karşımıza çıkan Şeyh Yusuf da bir diğer olumsuz din adamı tipidir ve elbette imamın yanında yer alır. Şeyh Yusuf arada sırada köye uğrayan, geldi mi köylüde bir değişiklik gözlenen, hangi tarikata mensup olduğunu bile köylülerin bilmediği, köylü tarafından "mübarek adam", "hastalara okur üfler", onlara nasihatler verir, yol gösterir bir din adamıdır (1932: 55-56). O da romanda olumsuz fiziksel özellikleriyle tasvir edilir: "Sırtında eskiden yeşil olması muhtemel bir cübbe var. Üstü başı saç sakalı o kadar kirli ki-yanına yaklaşmağa hacet yok- kapıdan itibaren teke gibi kokuyor" (1932: 57).

Aynı zamanda kimsenin ayağına gitmeyecek kadar kibirli biri olarak tasvir edilen Şeyh Yusuf, Ahmet Celal'le karşılaşmalarında ona merhaba diyen Ahmet Celal'e "Merhaba, merhametten gelir. Sen kim oluyorsun ki, bana merhamet edeceksin?" "cevabını dişsiz ağzının içinde bir homurtu halinde" (1932: 58) verir ki kibrinin göstergesidir. Bu durumsa Ahmet Celal'in "yaban" olarak nitelenmesine sebep olur.

Ahmet Celal'in Şeyh ile ilgili düşünceleri önemlidir. Onu "bunak ve kurnaz Türk şeyhi"(1932: 59) olarak tanımlarken "İstanbul'daki İngiliz zabıtinden" (1932: 59)farklı görmez. Her ikisinin de ruhu ile kendi ruhu arasında derin ve karanlık bir uçurum görür. Onları tanımlarken kullandığı İngiliz zabiti benzetmesi ve derin, karanlık kelimeleri ile olumsuz bir söylem alanı oluşturulmasına çalışılmıştır. Öyle ki Ahmet Celal, o an içinde bulunduğu ruh halini "hüzün, elem, yabancılık ve kimsesizlik" kavramlarıyla tanımlar. Söz konusu kavramlar da son derece olumsuz çağrışımlara sahip kavramlardır, gerek Şeyh Yusuf'un gerekse ortamın olumsuzluğunu anlatmak için bilinçli olarak seçilmişlerdir.

Yakup Kadri, gerek *Yaban*'da gerekse *Nur Baba*'da toplumsal çöküşü anlatırken bu çöküşün arkasındaki nedenlerden birinin de din adamlarının toplumu istismar biçimi olduğunu derinlemesine tartışmasa da din adamlarının da bu konuda sorumluluğu olduğunu gözler önüne serer.

Yazar *Nur Baba*'da ise Bektaşî dergâhındaki bir şeyh olan Nur Baba ve onun ekseninde tekke ve dergâhlardaki bozulmaları ele alır. Yazıldığı dönem pek çok eleştiriye de maruz kalan yazar, romanını savunmuş ve bir Bektaşî olarak yaşanan bu bozulmalardan samimi olarak rahatsız olduğunu dile getirmiştir.<sup>170</sup> Nur Baba çocuk yaşlarda tekkeye girmiş ve şeyhlik mertebesine kadar yükselmiştir. Celile Hanım ile evlidir ancak tekkeye gelen müritlerle aşk ilişkileri yaşayan, iştret dolu bir yaşam süren biridir. Yüzyıllarca varlığını sürdürmüş bir yapı artık işlevinin dışına çıkmış, ahlaksızlığın, pervasızlığın merkezi olmuştur. Dini kurumlarda yaşanan bozulma bu defa Bektaşî dergâhı üzerinden eleştirilmiş ve olumsuzlanmıştır.

Yakup Kadri, *Hüküm Gecesi*'nde ise bu defa politikaya atılmış olumsuz din adamı tiplerini gözler önüne serer. Bu tiplerden biri Hürriyet ve İtilaf Fırkasından Necip Molla'dır. Daha tanıtılırken fiziksel özellikleriyle olumsuzlanır, homoseksüel olarak nitelendirilir ve "sakallı kadın" lakabıyla anılır(Karaosmanoğlu, 1966: 67-68).

---

<sup>170</sup> Yakup Kadri, eserinin başına eklediği "Bir İzah" isimli kısımda eleştirilere cevap verir. Bektaşî dergâhlarının içinde bulunduğu durumdan rahatsız olduğunu dile getirir: "An'anadan yetişmiş hakikî ve samimî Bektaşîler, Bektaşî dergâhlarının bugünkü hali karşısında dilhundurlar. Ben bunlardan biriyim ve yaraya parmağımı koymak suretile tedaviye nereden başlamak lâzım geldiğini bu kitapla göstermeğe çalışıyorum. İcap eder ki, iş yalnız marazın teşhisile kalmasın, Hacı Bektaş Veli ocağının sadık hâdimleri, her tarafından 'âlemi zahir'in ham ruhları esen bu viraneyi tâmir ve ıslâha çalışsınlar, tâ ki günün birinde Yunus Emre gibi: ...Çiğdik, piştik elhamdülillah diyebilelim." (Karaosmanoğlu 1939:8)

Hürriyet ve İtilaf Fırkası için “ne gariptir ki, böyle bir fırkanın başında da en müteassıp hocalar ve en katı gelenekçiler bulunuyordu” sözleriyle partinin ismi ile onun içindeki hocalardan oluşan mensupları arasında bir tezat bulunduğunu ifade eden yazar “ikide bir; ‘Benim babam Türkiye, anam Yunanistan’ demekle ün salmış bir Serfice mebusu Boşo Efendi ile biricik kurtuluş ve ilerleyiş yolunun ‘İslâm Cemaati’ kuruluşunda olduğunu söyleyen bir Sabri Efendi’nin hangi fikir üzerine uyuşacaklarını” (1966:104) anlamakta güçlük çeker. Necip Molla’nın politikaya atılması ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası içinde yer almasının gerçek nedeni ikiyüzlülüğü ve kişisel çıkarlarını düşünmesidir. O da ikiyüzlü ve çıkarıcı, üstelik politikaya kadar girmiş bir din adamı olarak çizilir.

Ahmet Samim’in bir suikast sonucu öldürülmesiyle zamanında muhalif görünümlü ve onun yanında yer alan Necip Molla gibi pek çok makam, mevki, itibar peşindeki isim bir anda sessizliğe gark olur.

“Ya o sofuluk gösterileri ara vermeyen Necip Molla neredeydi? Ya o cesur ve mert asker Neşet Paşaya ne olmuştu? Neredeydi o muhalif mebuslar, o korkusuz hizip liderleri, neredeydiler? Bütün onlar ki karanlıktan uzanan sinsî elleriyle Ahmet Samim’i arkasından tehlikelere doğru itip dururlardı?” sözleriyle Ahmet Kerim, Necip Molla gibi söz konusu çıkarıcı politikacıların Ahmet Samim’in ölümüne sebep oldukları görüşündedir.

Romanda İttihad ve Terakki Hükümeti, 31 Mart Ayaklanması ve İttihad ve Terakki Hükümetinin devrilmesi gibi dönemin siyasi olaylarına yer verilirken söz konusu olaylar da dinin ve din adamlarının rolüne de dikkat çekilir. Örneğin Babıali Baskını ve baskının etkili olmasında din adamlarının rolü oldukça fazladır. Sarıklılar Allahuekber Allahuekber nidalarıyla baskını kışkırtanlar arasında gösterilir (1938: 185).

Baskının başarılı olmasında din adamlarının halkı galeyana getirmeleri de etkili olmuştur. Buradan hareketle din adamlarının halka öncülük etme, ona yol gösterme işlevinin oldukça önemli olduğu söylenebilir. Nitekim cumhuriyet rejimi dini ve din adamlarının toplumda etkisini azaltarak tasfiye yoluna girişmiş oradan doğan boşluğu ise ulusçuluk ile doldurmaya çalışmıştır.

Halide Edip’in *Zeyno’nun Oğlu* romanında karşımıza çıkan Şeyh M. de olumsuz din adamı tipi içerisinde değerlendirilebilecek özelliklere sahiptir. Milli mücadele karşıtı,

eşraftan biri olan Şeyh M.'nin çevresinde ona inanan ve güvenen bir mürit topluluğu vardır. Müritleri arasında nüfuzu olan, Müslüman biri olarak tanıtılan Şeyh M.'nin hayatında din oldukça etkilidir. Zeyno'nun oğlu Haso ile yakından ilgilenen şeyh, onun üzerinde de etkilidir. Haso fiziksel ve ruhsal şiddete maruz kalırken Şeyh onun içinde bulunduğu boşluğu ve savrulmayı Allah inancı ile doldurmaya, ona telkinlerde bulunmaya çalışır. Bu şekilde Haso'yu etkisi altına alan Şeyh M.'nin aslı niyeti sonra ortaya çıkar. Haso'ya Kuvayi Milliyecilerin Allah ve din düşmanı olduklarını söyleyerek onu tarihsel bir süreçte rol oynayacak bir konuma doğru sürükler. Romanda Şeyh Sait İsyanı<sup>171</sup>,nın sadece etnik bir ayaklanma olmadığı dini tarafının da olduğu gösterilmek istenir. Ayaklanmanın desteklenmesinde dokuz yaşındaki bir çocuğu bile kullanmaktan çekinmeyen din adamlarının varlığına Şeyh M. aracılığıyla dikkat çekilir.

Binbaşı Hasan ve onun çevresinden haberleri Haso aracılığıyla alan Şeyh M., Milli Mücadele taraftarı olanların hain ve kâfir olduklarını, Allah'ın ise onları ortadan kaldırmak için kendilerini görevlendirdiğini (Adıvar,1938: 281)anlatır Haso'ya. Böylece çocuğun zaaflarından faydalanarak onu kendi çıkarları doğrultusunda kullanan, dini duyguları istismar eden din adamı tipi olarak karşımıza çıkar.

Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* romanında karşımıza çıkan İmam Hacı İlhami Efendi, Eyüp Hoca ve Hacı Fettah Efendi gibi işbirlikçi olmasa da olumsuz özellikler taşıyan din adamı tipine örnek gösterilebilir.

Anlatıcı onu öyle olumsuz benzetme ve göstergelerle tanıtır ki okuyucuya, daha romanın başında okuyucuda olumsuz bir algı oluşturur. Kaşları kirpi kılları, kor gibi kömür gibi gözler, tilki gibi burun, kısa boylu ve oldukça cılız, sarıgı epey kallavidir, gür sesiyle sanki vaaz veriyormuşçasına konuşur, günlük konuşmaları bile Kur'an okur gibidir(Adıvar, 1933:6).

---

<sup>171</sup>Şeyh Sait İsyanı'nın isyancılar açısından ortaya çıkma gerekçesi, laiklik düşüncesinin ve hilafetin kaldırılmasının toplumun bazı kesiminde yarattığı rahatsızlık (Koç, 2013: 153) olduğu düşüncesi hâkimdir. İsyan, kendisinden sonraki pek çok isyana da kaynak oluşturmuştur (Aydoğan, 2007: 23). Ankara Hükümeti'nin aldığı tedbirlerle isyan bastırılmış ve sükûnet sağlanmıştır. Ancak Ağrı'da ortaya çıkan ve dört yıl gibi uzun bir süre boyunca devam eden isyan, Cumhuriyet döneminin en uzun süren başkaldırılarından biri olmuştur (Köçer, 2004: 383).Diyarbakır, Muş, Erzincan ve Elazığ bölgelerinde çıkmış ve kısa sürede Mardin, Tunceli, Urfa, Siirt, Bitlis, Van ve Hakkâri bölgelerine yayılmıştır (Lahdili, 2018: 13). Ayaklanmanın ulusal-ayrılımacı, etnik yönü ağır basan bir ayaklanma mı yoksa bir karşı devrim, irtica nitelikli mi olduğu tartışılmakta olup resmi söylem onu bir karşı devrim ayaklanması olarak kabul etmekte, dini yönünün ön planda olduğunu ileri sürmektedir ki bu görüş cumhuriyet ideolojisinin dine bakışını, dini konumlandırmak istediği noktayı göstermesi bakımından da oldukça önemlidir.

Hacı İlhami Efendi, insanları cennet cehennem gibi şeylerle korkutan, damadı Tevfik'in Karagöz oynatmasını bile din elden gidiyor şeklinde yorumlayan, yobaz, jurnalcı, çıkarıcı din adamı olarak çizilmekte ancak bu olumsuz din adamı tipinin karşısına yazar Vehbi Dede'yi çıkartır. Hacı İlhami Efendi'nin Hacı Fettah Efendi'den ayrılan yönü Milli Mücadeleye karşı olup, düşmanla işbirliği yapacak kadar kötü olmaması, onun temel kötülüğünün dini yanlış yorumlaması olduğudur.

Hacı İlhami Efendi'ye göre “İnsan için hayatta iki yol vardır: Biri cennete biri cehenneme çıkar. Vaazlarında imam ikinci yolu daha parlak, daha canlı olarak anlatır” (Adıvar, 1933:6). Dünyanın bir sınav yeri olduğu anlayışında olan ve cennet ve cehennem kavramları üzerinden dini suç ve ceza üzerinden tanımlayarak yaşayan Hacı İlhami Efendi bu yönüyle insanları korkutmaktadır. Hemen hemen herkes cehennemliktir, cennetlik olanlar ise “gülmezler, oynamazlar, rahat etmezler ve kimseye rahat vermezler. Onlar için zevk ve neşe veren herşey günahtır. Oyun ve eğlence zihniyeti ile işlenen her fiil kebairdendir. Cennet yolcularının suratları asık kalpleri elem içinde, her an ahret düşüncesiyle meşguldürler (Adıvar, 1933: 6). Hacı İlhami Efendi bu düşünceleriyle cennetlik olanların adeta kendi gibi olanlar olduğunu ifade etmektedir. Zevke ve eğlenceye düşkün olan herkesin cehennemlik olduğu görüşünde olan Hacı İlhami Efendi, Karagöz oynatan ve meddahlık yapan damadı Tevfik'i de bu sebepten jurnaller ve sürülmesine sebep olur. “İyilik, kötülük düşüncesiyle, yoksullara yardım, yalan söylememek, kalp kırmamak gibi ahlâkî kaidelerle imam, vaazlarında hemen hiç meşgul olmaz” (1933:6-7). Onun içinde bitmez tükenmez bir sevin ve haz düşmanlığı vardır, mahalleliyi de böyle korkutur ve rahatsız eder. Onun için hayatta bütün zamanını harcadığı “ibadet ve para kazanmak” (1933: 9) hayatta en önemli şeylerdir. Öyle ki torunu Rabia'nın hafızlıktan kazandığı paralara el koymaktadır. Dini algılayış ve yaşayış şekli Vehbi Dede ile bir tezat oluşturmaktadır. Böylece bu tezat üzerinden gerçek dinin bu olmadığı söylemi son derece canlı bir şekilde verilir.

İyi kötü din adamı karşıtlığı üzerinden olumlu din adamı tipi Vehbi Dede, “öteki hacılara, hocalara benzemez” (s.78). O, “Batı'nın insanlığı parçalayan maddeciliği karşısında mistik Doğu'yu temsil eden”, dinin Batılılaşmaya engel olduğu görüşünü reddeden, dini çıkarları için değil, yürekten inandığı için yaşayan Doğu ile Batı'nın birbirlerinin eksik yönlerini tamamlayan bir bütün oldukları görüşünde, ideal bir tip

olarak çizilir. Vehbi Dede'nin tüm kâinatı bir görmesi, iyinin de kötünün de Allah tarafından olduğunu kabul etmesi onun romanda ideal bir tip olarak gösterilmesine ve olumlanarak yüceltilmesine sebep olmuştur. Yazar, işte makbul olan böyle bir din adamıdır düşüncesini verir yazar. Öyle ki romanda Vehbi Dede'ye ait her unsur olumlanarak verilir. Gerek fiziksel özellikleri gerekse yaşadığı mekân tüm unsurlar İmam Efendi'ye tezat olacak şekilde yüceltilir.

İmam Efendi'nin evi ise, “biraz içerlek, önünde bir avlu var. Onun için Sinekli Bakkal'da olan arka cephesi öteki evlerin hizasına fırlamıştı. Evin ilk iki katı avlunun yüksek duvarıyla örtülüyor, içinde adam olduğuna dair bir emare ancak üçüncü katın pencerelerinde görülebilirdi” (Adıvar, 1933: 156).

Cumhuriyet'in batılılaşma serüveninde çok az din adamı böyle Vehbi Dede gibi olumlu çizilmiştir. Çünkü Cumhuriyetin çıkış noktası Doğu ile Batının bir sentezini yapmak değil Batılı gibi yaşamak, Batılı gibi düşündürmektir. Ancak yine de bu tip, dönemin laiklik anlayışına tam da ters düşmemektedir.

Şükûfe Nihal'in *Çöl Güneşi* adlı romanında Zehra'nın arkadaşı Feriha çarşaf giydiği zaman, Zehra hacı hocaların yine azdığını, yine din meselesini ortaya attıklarını düşünür (1933: 22) Bu düşünce de dönemin olumsuz din ve din adamı düşüncesinin bir örneğidir. Cumhuriyet ideolojisi devrimleri yerleştirebilmek için öncelikle toplumsal dönüşümün sağlanması bunun da ancak önce insanların düşünce dünyalarını değiştirmekle mümkün olduğu görüşünden hareketle, romanlarda dine doğrudan saldırmak yerine olumsuz din adamı tipi ile makbul dini vermeye çalışmıştır.

Dinin aynı zamanda kollektif bir kimlik oluşturmada etkili olduğunu ifade etmiştik. Cumhuriyet'in kurucu kadroları dine ve din kurumuna yaklaşırken dinin bu fonksiyonunu görememişlerdir. Dinsel gruplar, tarikatler vb. topluluklar insanlara bir aidiyet hissettirmesi bakımından insanların sığındığı mekânlar olmuştur. Cumhuriyet döneminde laiklik yolunda atılan adımlar bu sorunun kökten çözüldüğü izlenimi yaratsa da halk ve bazı aydınlar katında durum böyle olmamıştır. Nitekim yukarıda değinildiği üzere Halide Edip bu aydınlardan biridir. Ancak dönem yazarlarının bakışı değerlendirildiğinde Halide Edip ve Peyami Safa gibi isimlerin birkaç istisna olduğu



ifade edilebilir. Dönem romanlarında din ve din adamına bakış cumhuriyet ideolojisi paralelinde son derece olumsuz ve dışlayıcıdır.

Sıtkı Şükrü Pamirtan da bu olumsuz söyleme sahip yazarlardandır. “Milli Roman” ibaresiyle yayınlanan *Toprak Mahkûmları* romanında Türk köylü kadınlarının içinde bulunduğu taassubu tıpkı Yeşil Gece de olduğu gibi uzun yıllardır halka öncülük eden din adamlarından kaynaklandığı görüşü verilir. Roman 1880-1923 yılları arasında Anadolu insanın içinde bulunduğu durumu, son derece ideolojik bir söylemle ele almaktadır.

“Zavallı Türk köylüsü, saf ve masum Anadolu çocukları, hürriyet efendiye yeni bir padişah zannediyorlardı! Çünkü asırlardan beri hacılar, hocalar, onların kafalarına ve ruhlarına efsanevi rüyalarla padişah ve halifenin adını yerleştirmişlerdi” (Pamirtan, 1938: 70).

“Din ve şeriat bayrağı altında Halifelik eden padişahların dinsizliklerinden, milletlerine, vatanlarına karşı yaptıkları cinayetler” ifadesiyle halifelik gibi din kurumunun en yüksek mertebesi de olumsuzlanarak cinayet gibi, dinsizlik gibi olumsuz kavramlarla ilişkilendirilir.

Romanda Cumhuriyetle birlikte artık topluma yön verecek olanın din ve din adamları değil kanunlar olduğu söylemi “Eskiden bir darbe mesel vardı: Şeriatin kestiği parmak acımazmış, şimdi de kanunun kestiği parmak acımıyor” (Pamirtan, 1938: 90) sözleriyle ifade edilir.

*Yeşil Gece* romanındakine benzer bir söylem burada da karşımıza çıkmaktadır. Din adamlarının yol göstericiliğini artık mektepler ve öğretmenler yapacaktır. En açık bir ifadeyle “İstikbal arıyan babasız büyümüş bir köy çocuğunun babası millet, anası da mektep olabilirdi” sözleriyle dinin yerine yerleştirilmek istenen seküler bir din olarak ulusçuluk olduğu görülmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk, saf halkın şeriat sözleriyle uzun yıllar kandırıldığını ve din kisvesi altında sömürüldüğünü ifade eder (Akçiçek-Karayaman, 2007: 72). Bir başka konuşmasında ise, ölümlerden medet ummanın acizlik olduğunu ifade ederek tekkelere dikkati çeker ve bilindiği üzere 2 Eylül 1925’te Tekke ve Zaviyeler kapatılır (Akçiçek-Karayaman, 2007: 72).

İdris Küçükömer Cumhuriyet ideolojisinin din ve din adamlarına bakışını yüzeysel olarak, tabanın tarihi gelişimini iyi bilmek gerektiği ve cumhuriyetin ideologlarının bunu bilmedikleri için yapılan değişimlerin karşısında halkın din gibi bazı şeyleri elinden alıp götürmesinin halkta yaptığı dezanformasyonu da göremediği düşüncesindedir (2007:137-141). Cumhuriyet ideolojisine göre din mutluluk getirmediğine göre din ve din adamları da olumsuz gösterilmelidir düşüncesinden hareketle romanlarda din kurumu ve din adamı olumsuz bir söylem düzeyinde yer almıştır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar da romanlarında dine ve din adamına bakış olumsuz bir söylem içinde ele alınır. Özellikle dinin batıl inançlar kısmını kendi çıkarları doğrultusunda kullanan, bu noktada dini kendi çıkarlarına alet eden, batıl inançları gerçek dinmiş gibi yaşayan cahil halk kitlelerini ve sözde din adamlarını eleştirdiği romanlardan biri *Şeytan İşi*'dir.

Romanın ilk sahnesi kedileri yüzünden kavga eden kadınların karşılıklı atışmalarıyla başlar, elbette kavga kısa zamandan kediden kadınlar arası tartışmaya dönüşür. Bir süre sonra kavgaya Manastırlı Zülkifil Efendi Hoca karışır. Manastırlı Zülkifil Efendi Hoca da yukarıda değindiğimiz olumsuz din adamı tipine örnek gösterilebilecek özelliklere sahiptir. O da diğer olumsuz din adamı tipleri gibi olumsuz fiziksel özellikleriyle verilir. “Sabık bir kürsü hocası” olan Zülkifil Efendi, “Avratlar dilinizi tutunuz. Cehennemi bütün bütün unuttunuz. Allah ıslah eyleye. Kedilerin de ağaçta baloları var. Hayvanlara sui ahlâk insanlardan sirayet eder” (Gürpınar, 1933: 16) diyerek kadınların tartışmasına dâhil olur. O da tıpkı *Sinekli Bakkal*'daki İmam gibi hayatı cennet ve cehennemden ibaret görüp, etrafına bu konuda korku saçan biridir. Mahalle kadınları da bu durumdan rahatsızdı, tepki gösterirler ve asıl tepki mahallenin “okumuş” kızı Nevres'ten gelir:

“Hoca vaız yasak... Sen karışacaksan kendi karına kızına karış. İhtiyar karın öldü. On sekiz yaşında bir kız aldın.

(...)

Bu asırda Fatma anamız gibi yaşamalı imişiz... Baksanıza bunağın zoruna. Başlarımızdan zorla o koca sarıkları çıkardılar ama kafalarımızın içindeki küf tutmuş zehirli zihniyetleri söküp atamadılar. Hâlâ sırasına getirip yılan gibi onu bunu sokmaya uğraşıyorsunuz. Öyle gazino, kanto, balo diye medeniyet işlerine dilini

uzatma..Vallâhi gider seni haber veririm...” (1933: 17-18). “Zülkifil hoca nezleli göğsünün bütün kin ve harareti ile: Yan, ya cehennem..Neuzubillâh..”(1933: 18)

cevabını verir.

Sarıklıları, zihni küf tutmuş, medeniyet düşmanları, yılan olarak tanımlayan bu satırlar dine ve din adamına olumsuz bakışı vermesi bakımından önemlidir. Son derece kaba saba bir görüntü içinde verilen Zülkifil Hoca romanda kendisine geniş yer bulamasa da olumsuz din adamı tipine örnek olarak yerini alır. Nitekim yeni rejimde güçlerini kaybettiklerini de “vallahi gider seni haber veririm” cümlesinden anlamaktayız. Cumhuriyetle birlikte kurulan yeni hayatta din adamlarının otoritesi sarsılmıştır ve bu durumun olumlu karşılandığının bir göstergesi olarak okunmalıdır bu cümle (Yavaş, 2014: 406) .

Mithat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul* romanında da olumsuz din adamı tipine rastlanmaktadır. Bozdoğan Kemerî’nin imamı ile Sakallı Vasfî, Hacı Mahmut, Yanya’lı Hafız İsmail Efendi söz konusu din adamı tipinin örnekleridir. Söz konusu tipler romanda kendilerine çok geniş yer bulamasa da olumsuz din adamı tipine örneklerdir.

Romanda adına bir bölüm ayrılan Bozdoğan Kemerî İmamı, hastalanan Adnan’ın vefat etmesi üzerine gazetede Türkiye Masonlar Birliği tarafından yayımlanan ilan üzerine Adnan’ın “gâvur” olduğuna adeta delil bulan imam da çıkarıcı bir tip olarak çizilmiştir. Adnan’ı gâvur olarak gören imam cenazeyi aldığı üç beş kuruşluk rüşvet ile kaldırmayı kabul eder ve hatta Adnan’ın ölmeden önce kelime-i şahadet getirdiğini söyleyerek yalana başvurur. Kendi çıkarına göre konum değiştiren imam, aldığı rüşvet karşılığında Adnan için iyi dualar edecek kadar ikiyüzlü biridir.

Romanın sonlarında karşımıza çıkan ve yine olumsuz din adamı tipine örnek gösterilebilecek Sakallı Vasfî ve Hacı Mahmut Efendi ile Yanya’lı Hafız İsmail Efendi de yine çıkarları doğrultusunda birinin idama mahkûm olmasına sebep olabilecek yalanlar söylemeyi göze alacak kadar yalancı ve alçak kişilerdir. Adnan’ın aldığı bir davada yalancı şahitlik yapan biri “hacı” diğeri “hafız” bu iki kişi aslında ne hoca ne de hafızdır ki Sakallı Vasfî bu iki adamı şahitlik yapmaları için para karşılığı tutmuştur. Görülen o ki Adnan bile onların “hacı” ve “hafız” sıfatlarına güvenmektedir. Mahkeme

heyeti bu şahitler için mahalle imamına danıştığında hepsi birer namus ve dürüstlük abidesi kesilirler.

Romanda Osmanlı Devleti'nin yıkılışa geçtiği yılların üç farklı İstanbul'u anlatılırken olumlu bir karakter yok denecek kadar azdır. Yozlaşma ve çürümüşlük her alanda yaygındır, din adamları da bunun sadece bir parçasıdır. Burada karşımıza çıkan din adamları da para ve konum için her şeyi yapabilecek kadar çıkarıcı tipler olarak çizilmiştir.

Romanda karşımıza çıkan Tevfik Hoca ise her devrin adamıdır. Tüm dönemlerin olumsuz din adamı tipine örnek olarak ele alınabilir. Romanın başkışisi Adnan'ın en yakın arkadaşı Tevfik Hoca, Adnan ve arkadaşlarıyla Beyoğlu'nda takılmaya başlayınca medresedeki günleri için hayıflanır. Bir değişim yaşamaya başlayan Tevfik Hoca cübbesinden, sarığından utanır hale gelir: “şu kara cübbeyi kokla; bütün Şark çamuru kokuyor.” sözleriyle Şark-Garp karşılaştırması yaparak Şark'ı çamura benzetir. Din adamı kimliğine isyan eden birine dönüşen Tevfik Hoca, “eski Sivas Valisi Hacı Hulûsi Paşa'nın çıraklarından bir dul kadınla” evlenir (Kuntay, 1938: 28). Sırtındaki cübbe ile başındaki sarığa lânet okuyan, arada heyecana kapılıp Allah'a bile söven Tevfik, bir süre sonra İzmir'e gidip orada avukatlık yapmaya başlar. Aynı odada kaldığı arkadaşı Moiz'in söylediğine göre “İzmir'de bir dava” alan Tevfik, “kopuk” gittiği yerden “kalantor” döner ve artık kendisiyle aynı bekâr odasında oturmaz. Öyle ki “artık cüppenin altına kolalı gömlek” giymeye başlar (Kuntay, 1938: 29). Cüppenin altına kolalı gömlek giymesi Tevfik Hoca'da meydana gelen değişimin güzel bir göstergesidir. Zamanla içinde bulunduğu hayata kendisini iyice kaptıran Tevfik Hoca, alafranga bir hayat sürmeye başlar. Adnan ise Tevfik Hoca'nın yaşadığı değişimi son derece sembolik bir şekilde ifade eder: “sarık kafalaşır, cübbe derileşir, insandan çıkmaz. Tevfik Hoca'nın da fesi; ‘Ben sarıktım!’, ceketi; ‘Ben cübbeydim!’ diye” haykırır (Kuntay, 1938: 165). Değişimi öyle hızlıdır ki bir süre sonra İstanbul'da çok bilinen bir avukat olur çıkar hatta lakabı da Tevfik Hoca'dan Kardinal Tevfik'e dönüşür. Kardinal ise bilindiği üzere Papa'nın danışmanlığını yapan papazlardan her birine verilen addır. Bu yönüyle yukarıda ele aldığımız olumsuz din adamı tiplerinden farklı bir tip olarak karşımıza çıkan Tevfik Hoca, her devrin adamı olarak nitelendirilebilecek olumsuz din adamı tipinin güzel bir örneğidir.

Dönem romanlarında din ve din adamına bakışın çoğunlukla olumsuz olduğunu örnekleriyle ortaya koymaya çalıştık. Din adamlarını olumlu ve olumsuz din adamı tipi olarak iki başlıkta ele aldık. Az da olsa olumlu din adamı tipine de romanlarda yer verildiği söylenebilir ancak hâkim düşünce dinin ve din adamının ilerlemeye engel olduğudur. Bu bağlamda din ve din adamı olumsuzlanarak karşısına olan ideal öğretmen tipinin konulduğu görülmektedir. Bilimin ve aklın ışığında bugüne kadar halka yol gösteren din ve din adamının yerini öğretmenler alacak ve “yeşil gece” son bulacak, yol aydınlanacaktır düşüncesi hâkimdir.

### 3.2.2. Romanlardaki Dindarlar ve Din Muhalifleri

Dindarlık, kişinin bağlı bulunduğu dine ait faaliyetlerle meşgul olma düzeyini ifade eder ve 1920-1940 yılları arası incelenen romanlarda dindar kadın ve erkekler karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte din muhalifleri de yer alır. Bu bölümde dindarlar ve din muhalifi kahramanları ve onların söylemsel göstergelerini ortaya koymaya çalışacağız.

Reşat Nuri Güntekin’in romanlarında genel olarak dine olumsuz bir bakış gözlense de bazı romanlarında az da olsa dindar kahramanlar da karşımıza çıkmaktadır. Güntekin’in *Kızılçık Dalları* romanında karşımıza çıkan Nevnihal Kalfa dindar bir kadındır. Nevnihal Kalfa, her an ölüme hazır bekleyen, kefenini havlusunu hazır bulunduran,(1932: 96), evin içinde Fatihlerle dolaşan ve sonunda kendini odasına(1932: 96) kapatarak konağın debdebeli hayatından elini eteğini çeken bir kadındır. Evin her şeyini yakından takip eder, dedikodudan asla uzak duramayan namazında niyazında bu kadın yaptıklarını din kisvesine büründürmekten geri kalmaz.

Konaktaki herkesin onun dedikodusunu yaptığı, kendisini çekiştirdiğine inanan Nevnihal Kalfa’nın bu tutumu anlatıcının ağzından ironik bir üslupla okuyucuya aktarılır. Evin hanımı Nadide Hanım, Nevnihal Kalfa’nın söz konusu hallerinden oldukça rahatsızdır. “Cenaze yıkayıcı suratlı Nogay’ın her lâkırdısı ölüm üstüne. Yok insan, öldüğü zaman mezarda kafasını tak diye tabut kapağına vurup: ‘Eyvah, ben ölmüşüm!’ diye bağırmış... Yok imam talkın verirken, mezar zangır zangır titirmiş. Yok münkir, Nekir ateşten kerpetenle adamın dilini koparırmış... Kuzum Allahaşkına, din, diyanet denilen şey, hep bu mu?”(s.96-97) Aslında Nadide Hanım da dindar kadın tipine örnek gösterilebilir. Nadide Hanım Gülsüm adında bir kızı konağına evlatlık

olarak alır. Merhamet ve sevaptır yazık gibi bir anlayışla kızı konağına alan Nadide Hanım'ın hemen hemen bütün davranışları din söylemi ekseninde şekillenir. “evlât diye göğse basılmış emanetullahtır” anlayışıyla Gülsüm'ü evlatlık alan Nadide Hanım'ın sonrasında kıza davranışı bu düşüncesiyle çelişir. Gülsüm evde sürekli dışlanır ve itilir kakılır ve Nadide Hanım kendisiyle çatışır. Onun davranışları Müslüman ve merhametli söylemine uymaz (Yavaş, 2014: 249).

Zamanla değişen kahramanlardan biri olan Nadide Hanım İslam'ın temel akideleri cennet, cehennem konularına bile adeta inancını yitirir hale gelir. “kuzum Allah aşkına, din, diyanet denilen şey hep bu mu? İnşallah hepsi yalandır ya, başımıza böyle şey geleceği varsa geldiği zaman görürüz... Şimdiden neye yüreğimizi oynatıyor?” (Güntekin,1932:97) sözleriyle bu dünyayı yaşamak arzusunu dile getirir. Kibirli bir kadın olan Nadide Hanım dini konularda bile tavrını sürdürür.

Reşat Nuri'nin sözünü ettiğimiz kadın kahramanları dönemin Müslüman kadın tipinin örnekleridir. Romanda çok az yer verilen Karamusallı Sütüne'yi de burada zikretmek gerekmektedir. “abdestsiz yere basmayan, yüzünde Müslümanlık nuru akan bir kadın” olan Sütüne aslen Ermeni olup sonradan Müslüman olmuştur. Ancak aynı zamanda “şeytana külâhı ters giydirir denecek kadar açığöz ve kurnaz” bir kadındır (Güntekin,1932:78). Dindar kadın olarak ele aldığımız söz konusu üç kadının da dindarlığı samimiyetten uzaktır.

Samimiyetten uzak dindar tipinin en dikkat çekici örneği Hüseyin Rahmi'nin *Şeytan İşi* romanında karşımıza çıkan Hayriye Hanım'dır. Zengin olduğu kadar cimri olan Hayriye Hanım'a komşusunun oğlu bir oyunu oynar. Cinler ve perilerin ağzından gizlediği paraların yerini bildiklerini ifade eden bir mektup yazarlar. Gözü gibi sakladığı paraları perilere kaptırmamak için, abdestini alır, Kur'an'ını başucundan eksik etmez, dualarla ilahilerle tekbirlerle paralarını, altınlarını gizlediği yerlere saklayan (Gürpınar, 1933: 64-65) abdest alıp, Kur'an'lar okuyan, namazlar kılan Hayriye Hanım, ne yapsa da paralarını gizleyemez. Aslında son derece cimri olan Hayriye Hanım, bir türlü cinlerden, perilerden paralarını saklayamayınca sonunda delirir. Mektuplardan birinde şu sözler yazılıdır: “Paraya tapınma. Kalbini hakka çevir. Fıkaraya tasadduk et ve sık sık imanı yenile” (Gürpınar, 1933: 41). Bu sözler dindar görünümlü Hayriye Hanım için

oldukça manidardır, yazar da asıl dindarlığa işaret etmiş gibi görünmektedir. Nitekim Hayriye Hanım'ın başına gelenler gerçek şeytan insan işidir.

Abdestinde, namazında görünüşte son derece dindar görünen Hayriye Hanım'a yazılan mektuplardan biri oldukça anlamlıdır:

“Şeytanlar Allaha, Peygamberden korkmazlar...Niçin namazla niyazla bizi atlatmaya uğraşıyorsun. Bizim saltanatımız önünde halikın, mahlûkun bütün kâinatın mağlup olduğunu görmüyor musun?

Dünyada şeri zulüm, istipdat hakıt. Müsbettir. Hayır, fazilet, hürriyet menfidir. Kanunlarla, cezalarla, mükâfatlarla bunun zıddını tesise uğraşan insanların bütün gayretleri akîm kalmıştır ve kalacaktır.

Kanunnamelerde, ahlâk kitaplarında uydurma iki kelime vardır. Helâl, haram..İnsan vardırki her günkü ekmeğini bulmak için alnından şakır şakır terler akıtır..Yine insan vardırki bu terleyen vücutların kazançlarını yutmayı kendi için meşru bir rızık bilir..Haram ve helâlin hududunu tayin müşküldür” (Gürpınar, 1933:78-79).

Evinin bitişiğinde yokluk içinde komşuları her gün aç yatarken, yoksula sırtını dönen bu alıntıdaki hayrı nefsi için isteyen riyakâr insanlardan biridir. Haram ve helal nedir sorgulattır anlatıcı, gerçek dindar kimdir sorusu oluşur okuyucunun kafasında.

Dönem romanlarında bir iki istisna hariç dindar tipi genelde bu minvalde çizilmiştir. Bunda dönemin, önceki bölümde ayrıntısıyla değindiğimiz dine bakışı, dini konumlandığı noktanın da etkisi vardır. Dine karşı olumsuz bir tutum içindeki dönem ideolojisinin doğal bir sonucu olarak dindarlar da riyakâr ve ikiyüzlü olarak resmedilmiştir. Dönem romanlarında ifade ettiğimiz gibi birkaç istisna dışında dindarlar genellikle olumsuz özelliklere sahip, çıkarıcı, bir kısmı da din istismarcısı olarak tanıtılırlar. Bu olumsuz dindarlardan biri de Hüseyin Rahmi'nin *Tebessüm-i Elem* romanındaki Yağlıkçı Hasan Efendi'dir. Yağlıkçı Hasan Efendi, oturduğu mahallenin namusundan kendisini sorumlu tutar. Romanda “eski kafalı” biri olarak tanıtılan ve kendisi de bunu kabul eden Yağlıkçı Hasan Efendi, mahalledeki genelev için böyle bir medeniyet ben istemem der. Yeni kafalı olarak tanımladığı kişilerin dine aykırı bir yaşam sürdürdükleri görüşündedir. Ona göre bu kişiler fuhuş yapmakta, domuz eti yemektedir ve tövbe böyle medeniyeti kabul etmek kabil değildir. Terakki ile dinin

çatıştığını düşünen Yağlıkçı Hasan Efendi, Beyoğlu tiyatrolarında yarı çıplak sahneye çıkan kadının Hz. Âdem ve Hz. Havva Efendilerimizi kendi iğrençliklerine şahit tuttuklarını düşünür ve onları ahlaksızlıkla suçlar. Ancak kendisinin bu kadar dindar görünmesine rağmen dükkânında gayrimüslim müşterilerini kazıkladığı konuşulur. Yağlıkçı Hasan Efendi'nin dini algılayış ve yaşayış şekli kendi halinde bir Müslümandan ziyade dini duyguları istismar eden birinin yaşantısıdır.

İstisnai dindarlardan biri Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* romanındaki Rabia'dır. Rabia adeta ideal bir dindar genç kız tipi olarak çizilmiştir. Dedesi Hacı İlhami Efendi'den katı bir dini eğitim alan Rabia'nın dindarlığı üzerinde asıl etkili olan kişi Vehbi Dede'dir ki, önceki bölümde olumlu din adamı tipine örnek olarak üzerinde durmuştuk. Vehbi Dede'nin üzerindeki tesiriyle Rabia, Hacı İlhami Efendi'nin kendisi din olarak anlattığı cennet ve cehennem dışında bir din anlayışına doğru evrilir. Rabia dedesinin evinde gece gündüz ahret hayatına hazırlansa da aslında dünyaya, yaşamaya bağlı bir genç kızdır. Selim Paşa Konağında hafızlık ederken tanıştığı Vehbi Dede sayesinde değişime uğar.

Yine Halide Edip'in bir diğer romanı *Vurun Kahpe*'ye de Aliye'ye yakınlık gösteren Ömer Efendi ile eşi Gülsüm Hala da dindarlar arasında değerlendirebileceğimiz roman kahramanlarındandır. İkisi de kendi hallerinde, iyi birer Müslüman olarak tanıtılırlar. Nasıl ki önceki bölümde ele aldığımız olumsuz din adamları fiziksel olarak da olumsuz göstergelerle okuyucuya tanıtılırsa gerçek dindarlar da olumlu fiziksel özellikleriyle tanıtılırlar. Ömer Efendi, “abanî sarıklı, temiz yüzlü, kır sakallı, taşranın bazen insanın canını gören, görmüş geçirmiş, mahzun, siyah gözleriyle insan bakan bir sima”ya sahiptir (Adıvar, 1943: 20). Karı koca ikisi de Aliye'yi kaybettikleri kızlarının yerine koyarlar ve Aliye'ye sahip çıkarlar, nitekim bunun sonucunda dini istismar eden din adamları ve halk tarafından haksızlığa uğrayarak zarar görürler.

Halide Edip dışında romanlarında dindarlara yer veren yazarlardan biri Peyami Safa'dır. *Canan* romanında Lâmi'nin kayınpederi Abdullah Bey, dindar tipinin bir örneğidir. Dini bütün, Müslüman biri olarak tanıtılan Abdullah Bey, ne yaptıysa gençliğinde yapmış sonradan her gün Kur'an'ı Kerim okuyan, abdestinde, namazında birine dönüşmüştür. Münzevi bir hayat süren Abdullah Bey, din ve ibadetle günlerini geçirir. Kızı eşi tarafından aldatılıp, terkedildiğinde bile ona tevekkül edip sabretmeyi öğütleyen



Abdullah Bey'in yaşantısı ideal bir yaşantı olarak sunulur. Abdullah Bey, “Allah, irade-i külliyesiyle seni ve beni, bu gül fidanlarını istediği gibi yaratır, büyütür, sevindirir, mükemmel bir sıhhat içinde pembeleştirir, ihyâ eder; yahut kederlendirir, illetler içinde sararıp soldurur, ağlatır, bunaltır” “ne fırtınayı avucumuzla durdurabiliyoruz, ne eceli geriye itebiliyoruz; madem ki, onun irade-i külliyesi içinde, biz, bir rüzgâr önünde uçan tüy gibiyiz, keder etmek nâfile, üzölmek nâfile, cismi telef etmek nâfiledir” (Safa, 1978:103-104) sözleriyle son derece tevekköl sahibi bir dindar olarak çizilir.

Mithat Cemal'in *Üç İstanbul* romanında karşımıza çıkan Maliye Nazırı Sıddık Paşa da dindar tipe bir örnektir. Sıddık Paşa, “Arapça bildiği için, kime sorulsa, (...) beş vakit namazında, Arapça beyitler mırıldanan, hatim ettiği düşünölen, Delâilülhayrat adlı dini eseri elinden düşürmeyen” (Kuntay, 1938: 86) bir tip olarak tanıtılır. Detaylı bir şekilde tanıtılmayan Sıddık Paşa, Sultan Abdülhamit'in etrafındaki nazırlarını göstermesi bakımından önemlidir (Yavaş, 2014: 272).

İncelenen romanlarda dindarların bir iki istisna hariç olumsuz, riyakâr özellikler gösterdiklerini ifade etmiştik. Romanlarda bir kısım kahraman da din muhalifi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönemin dine bakışını ele aldığımız bölümde dinin ilerlemeye engel göröldüğünü bu sebeple dine ve dine ait unsurlara olumsuz bir bakışın olduğunu ifade etmiştik. Dönem romanlarında toplumsal hayatta yaşanan ikiliğin inanç düzleminde de yaşandığı gözlenir. Modern hayatla birlikte dinin toplumsal hayattan dışlanmasıyla onun yeri ulusçulukla doldurulmaya çalışılmışsa da toplum nezdinde bu pek mümkün olamamış ve bir inanç krizine sebep olmuştur denilebilir. Dönem romanlarının kiminde işte söz konusu inanç kriziyle boğuşan din muhalifi kahramanlar karşımıza çıkmaktadır.

İnanç krizi denince ilk akla gelen roman Peyami Safa'nın *Bir Tereddüdün Romanı*'dır. Roman baştan sonra inanmak-inanmamak, Doğu-Batı, modern-gelenek gibi kavramlar arasında tereddüt eden ve bocalayan insanı anlatmaktadır. Romanda Muharrir durumu, bütün bir asrın tereddüdü olarak değerlendirir. Durum sadece Türkiye'ye özgü değildir. Bütün Avrupa bir sarsıntı içindedir (Safa, 1934:166).

Roman kahramanları Muharrir ve Vildan da söz konusu inanmak ihtiyacı ile ret arasında tereddütte sallanan iki kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır. İkisi de bir inanç

bunalımındadır. İnanmak dışında her şeyi deneyen ve yapan Vildan'a kadının ebediyetinin zekâsında değil, doğurganlığında olduğunu söyleyerek yazarın söylemi kahraman aracılığıyla verilir. Yeni kadının buhranı yaratıcılığının merkezini şaşırmıştır. Romanda Vildan özelinde tüm kadınlara evlenip aile kurmaları, çocuklarını iyi yetiştirmeleri ve inanmaları gerektiği zira bu olmadığında sonucun tereddüt ve buhran olduğu söylemi hâkimdir<sup>172</sup>. Roman genel olarak asrın tereddüt ettiği söylemine dayanır ve inanmayan bir insanın her kötülüğü yapacağı yerde toplum da iflas eder düşüncesi verilir.

Batılılaşma süreciyle başlayan ve Cumhuriyet'le birlikte gittikçe sekülerleşen toplumsal yaşamda dinin toplum dışına itilmesiyle yaşanan inanç krizi kadın-erkek her kesimde görülür. Bir kısım aydının da aynı inanç-inançsızlık sürecini yaşadığı romanlar da karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* romanıdır. Romanın başkahramanı Ahmet Kerim, dini bir itikadı olmayan, seküler bir yaşamı savunan bir kahramandır. Gazeteci Ahmet Kerim, İttihat ve Terakki'ye muhaliftir fakat muhalefetteki Hürriyet ve İtilaf Fırkası içindeki hacıdan, hocadan, molladan da rahatsızdır.

Roman boyunca Ahmet Kerim'in sorgulamalarına şahit oluruz ki bu sorgulamalardan din de nasibini alır. Batılı yaşam-geleneksel yaşam karşıtlığı üzerinden yapılan bu sorgulamalarda İstanbul'un geleneksel semtleri ile Beyoğlu karşılaştırması dinsel arka planla yapılır. Beyoğlu'ndan rahatsız olur hemen uzaklaşmak ister, Türk mahallelerinde ise herkes çoktan uyanmış, abdestini almaktadır. Müslümanların kendi ülkelerinde azınlık durumunda olmalarına üzüldü, Avrupalıları "azgın köpekler"e benzetir (Karaosmanoğlu, 1966: 246 ).

İki medeniyetin çatışmasındaki faktörlerden biri de dindir. Ahmet Kerim, bunu sık sık sorgular ve Beyoğlu eğlencelerinde tanıştığı Despina'dan da bunu duymak kendisini epey şaşırtır. Rum kızı Despina'nın dini ve milli konulardaki hassasiyeti ve bilgisine şaşıran Ahmet Kerim kendisinin bile din ve milliyet konusunda onun kadar hassas

---

<sup>172</sup>Safa'nın söylemi yer yer cinsiyetçi bir yöne da kayar. Nitekim söz konusu söylem için bkz. Peyami Safa, *Kadın Aşk Aile*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1976. Bu eserinde de *Bir Tereddüdün Romanı*'nda karşımıza çıkan kadının inanması, ailenin kutsallığını kabul etmesi, çocuklarını iyi yetiştirmesi, kocasına karşı görevlerini yerine getirmesi ve sadık olması gerektiği ve bu şekilde cemiyetin ayakta kalabileceği söylemini çeşitli makalelerle dile getirmektedir.

olmadığını fark eder. Milli hülyası olan İstanbul’un tekrar Rumların eline geçeceği günü kutsal bir gün olarak kabul eder ve dini ritüelin de hayalini kurar:

“Bilmezsin o gün neler olacak (...)İstanbul’un bütün sokakları çiçeklerle donatılacak, mektep kızları hep beyaz giyinecek, ellerine defne dallarından çelenkler alacak ve bizim millî şarkılarımızı söyliyerek müzikanın önünde yürüyecek. Arkadan erkek çocuklar gelecek. Bunların hepsinin elbisesi mavidir. Daha arkadan Patrikhanenin ne kadar büyük papazları varsa omuzlarında sırmalı şallar ve ellerinde gümüşten asalarla halkı “takdis” ederek yürüyecekler. Daha sonra despotlar. Melek kılığına girmiş genç zangoçlar altın şamdanlar, buhurdanlar tutarak pusomlar okuyacaklar (...)” (Karaosmanoğlu, 1966: 103).

Osmanlı’daki azınlıklarda dini ve milli duygular böylesine bilinçli iken Ahmet Kerim gibi yarı aydınlarda bu bilinç söz konusu değildir. Nitekim Yakup Kadri, bu durumu biraz da Ortodoks Kilisesine bağlar (Yavaş, 2014: 301).

Cumhuriyet bütün devrimlere ve ileri düşüncelere rağmen Türk aydınında inanmak ihtiyacını ortadan kaldıramamıştır, görülür ki dönemin aydınları çeşitli sebeplerden yine inanmaya “Gökyüzüne” dönmüşlerdir (Emil, 1984: 511). Dönem romanlarında bu türden bir inanç krizi yaşayan kahramanlardan biri de Reşat Nuri’nin *Gökyüzü* romanında karşımıza çıkmaktadır. Roman kahramanı iki dil bilen, aydın yarı aydın diyebileceğimiz bir tıbbiye öğrencisidir. “İlim denen şeye daima bir köle sadakatiyle bağlı kalan” (Güntekin, 1935: 33), dinsiz kendi ifadesiyle “insanın gökyüzüyle alâkasını kesmedikçe tam insan olamayacağına inanmış kızıl bir ate” (Güntekin, 1935: 46)dir. Yakın arkadaşı Mükerrerem de “atedir”, aralarındaki farkı ise kahraman şu sözlerle ifade eder: “Ben, aşağı yukarı kendimi bildim bileli öyleyim. Hemen hiç din terbiyesi görmedim. İlk gençliğimde dünya benim için öyle doluydu ki, gökyüzünde başka bir hayat düşünmek ihtiyacını duymadım, tabii bir zaruret gibi gördüm” (Güntekin, 1935: 46).

Romanın ismi olan “Gökyüzü” ile tıbbiyeli bir kahramanın ateist olması önemli göstergelerdir. Hüseyin Çelik, bunun bir tesadüf olamayacağını, tıbbiyenin pozitivist ve materyalist düşüncelerin yaygınlaşmasında önemli bir yeri olduğunu, dolayısıyla burada okuyan birinin de dinsiz olmasının şaşırtıcı olmadığını vurgular (2000:144).

Ancak yaşadığı bazı olaylar bir inanç krizi geçirmesine, buhrana sürüklenmesine ve sonunda çareyi gökyüzünde aramasına sebep olur. Arkadaşı Sevim hastalanır ve hiçbir doktor hastalığına çare olamaz. Bunun üzerine kahraman çaresiz kalır ve hatta Sevim’i tutsücüye okutmak gibi batıl itikad ve inanç diyebileceğimiz yollara da başvurur. “Fen bir şey vaadedemiyordu. Çaresizlik karşısında, ben de ötekiler gibi gözlerimi yavaş yavaş gökyüzüne çevirmeye, Sevim’in hastalığı için ondan bir şeyler beklemeye başlamıştım”(Güntekin, 1935: 221)sözleriyle içinde bulunduğu inanç krizini ifade eder. Kendisini romanın başında dinsiz ve pozitivist felsefeye inanan biri olarak tanıtan kahraman Naci’ye göre ete kemiğe bürünememiş, bir iskelet halinde kalmıştır (2003:155). Bunun sebebi kahramanın düşüncelerini anlattığı bölümlerin son derece kitabi kalması ve düşünceleriyle davranışlarının örtüşmemesi olduğu söylenebilir. Peyami Safa’nın asrın tereddüt içinde olduğu düşüncesi gibi *Gökyüzü* romanının kahramanı da bir tereddüt içindedir. Sonunda yüzünü gökyüzüne yani Tanrı’ya çevirir.

Kahramanın yakın arkadaşı Mükerrrem ise çocukluğunda sıkı bir dini eğitim almış ancak yirmili yaşlarında girdiği bir inanç krizi sonunda o da kahraman gibi inanmamayı tercih etmiştir.

“çocukken kuvvetli bir din terbiyesi almıştır. Sonra, on beşle yirmi arasında onda bir şüphe hastalığı başlamış; isyanlar, gözyaşları içinde senelerce devam eden bu hastalığı hiçbir şey durduramamış; neticede çocukluğunun muhteşem masalı kat kat gökleri, cennet, cehennemleri, melek ve peygamberleriyle göçüp gitmiştir” (Güntekin, 1935: 46).O da artık bir atedir ancak kahraman gibi o da inanmakla inanmamak arasında tereddüttedir. Sevim’le ruh çağırma seanslarına katılmakta, böylece ahiret inancı kazanmaya çalışmaktadır. Mistisizme kaymakla birlikte romanda bu mesele derinlemesine işlenmemiştir. Bilinen o ki roman kahramanları her ne kadar ate de olsalar inanmak ihtiyacı duymaktadırlar. İnançsızlık söz konusu kahramanlarda bir buhrana sebep olmaktadır ki roman meseleyi Peyami Safa gibi derinlemesine ele almasa da yazarın da bu konuda kafası karışık bir söyleme sahip olduğu söylenebilir.

Kahramanın ağzından dökülen şu sözler inanç tereddüdünün bireyde yarattıklarını ifade eden önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Nemrut gibi gökyüzüne attığım oklar geri dönüyor, yeri ve sebebi bilinmez yaralarla beni delik deşik ediyordu” (Güntekin, 1935: 220)<sup>173</sup>. Kendisini Tanrı’ya savaş açan Nemrut’a önemli bir göstergedir. Ancak kahramanın geldiği nokta Tanrı’ya imandır.

Dönem romanları incelendiğinde dindarlar ve inanç krizi yaşıyıp tereddüt içinde olanlar dışında bir din muhalifleri karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyetle birlikte yepyeni bir hayat dairesine geçen toplumda yaşanan dine bakış, dini konumlandırış dönem romanlarında da kendisine oldukça geniş yer bulmuştur. Yukarıda da değinildiği üzere genel kanı dinin ilerlemeye engel olduğudur. Bu sebeple yüzünü Batıya dönen Türkiye Cumhuriyeti laik bir devlet ve seküler bir yaşam kurmak istemektedir. Daha önce izah edildiği üzere bunun en temel noktası dini ve din kurumuna ait unsurları mümkün olduğunca dışlamaktır. Dönem romanlarında da söz konusu söylemi destekleyen din muhalifi kahramanlara rastlanır.

1920-1940 yılları arasında incelenen romanlar arasında doğrudan dine muhalif ve saldıran kahramanlardan biri Mithat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul* romanında karşımıza çıkan Doktor Haldun ve romanın başkişisi Adnan da din karşıtıdır. Doktor Haldun’un söylemi doğrudan dine saldırı niteliğindedir. “Hoca! Hoca! Fennin çelik dişi dinin çürük kafasını delik deşik etti” sözleri Doktor Haldun’a aittir. Bilimin, fenin dişi dinin çürük kafası göstergeleri ile doğrudan bilim-din karşıtlığı üzerinden dine saldırılmaktadır. Pozitivist ve din karşıtı olan Doktor Haldun da Reşat Nuri’nin *Gökyüzü* romanındaki isimsiz kahraman gibi tıp eğitimi almıştır. Doktor Haldun için tek din ve tek mabet söz konusudur; o da kozmografya. Diğer bir ifadeyle gökbilimi. Pozitivist dünya görüşüne sahip Doktor Haldun aracılığıyla romanın bir bölümünde adeta pozitivizmin ilkelerini okuruz. Söylemi çok belirgin olan romanda daha önce izah ettiğimiz din-bilim ve ilerleme karşıtlığı üzerinden dine açık bir saldırı Doktor Haldun’un ağzından yapılır.

---

<sup>173</sup>“Nemrud isminin Kur’an’da yer almaması, Tekvîn’deki silik şahsiyeti ve hakkındaki efsaneler sebebiyle Nemrud’un gerçekten yaşamış bir Mezopotamya-Bâbil kralı mı yoksa mitolojik bir kişi mi olduğu tartışma konusudur “Nemrud’la ilgili olarak anlatılan bir başka hikâye de onun Allah’la savaşmak için göğe çıkışıyla ilgilidir. Dört kartalın taşıdığı bir sandığa oturarak göğe doğru yükselen Nemrud yeteri kadar yükseldiğini düşündüğü sırada göğe bir ok atar; ok geri geldiğinde üzerinde kan lekesi görüp Allah’ı vurduğunu düşünür (Taberî, I, 274-275). Allah’a meydan okuyan Nemrud’un burnundan başına giren bir sivrisinek tarafından öldürüldüğü kabul edilir. Sivrisineğin sebep olduğu şiddetli ağrılar yüzünden sürekli olarak kafasını tokmakla dövdüren Nemrud sonunda büyük bir acıyla ölmüştür”. Cengiz Batuk, Nemrud, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nemrud#1> erişim tarihi 25.12.2020.

Romanlarda karşımıza çıkan bir diğer din muhalifi Halide Edip'in *Tatarcık*'ındaki Nihat Bey'dir. Nihat Bey'i kayınpederinden ayıran en önemli nokta dine bakışıdır. Kayınpederi dindar bir tip iken kendisi dinsizdir. Medeniyet ve ilerleme ancak dinin tamamen ortadan kalkmasıyla mümkündür. Bu sert ve keskin söylem Halide Edip'in eleştirdiği bir söylemdir. Sinekli Bakkal'ın Selim Paşa'sı ile Nihat Bey bu konuda birbirine zıt iken Selim Paşa'yla kayınpeder Feridun Bey arasında benzerlik kurmak mümkündür.

Nihat Bey "bir nev'i dinsizlik 'softa'sıdır" (Adıvar 1974: 85). Olumsuz din adamı tipinde ele aldığımız baskıcı, yobaz softaların yaptığını o da çevresine yapmaktadır. "Miralay Nihat sağ bacağını Çanakkale'de kaybetmiş kıymetli bir erkânıharptir. Asker, sivil yeni Türkiye'yi safha safha fikir, yahut bizzat silahla bina etmek için bütün hayatı bir mücadele olan örneklerden biridir."

Nihat Bey devri imparatorluğun yıkılışına tanıklık eden bir neslin ferdidir. Bu yıkımın arkasında din faktörünü de görür, bu sebeple din karşısındaki tutumu oldukça katıdır. Din ve dine ait tüm kurumların tasfiye edilmesi gerektiğini savunur. Bu durum bize Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* romanındaki Hilmi ve arkadaşlarını hatırlatır (Yavaş, 2014: 324). Onlar da aynı Nihat Bey gibi Abdülhamit'i devirdikten sonra tesis edecekleri düzende din ve dine ait bir unsura yer vermemeyi düşünürler. Nihat Bey de toplumların ilerlemesi için dinden uzaklaşmaları gerektiğini görüşündedir.

Nihat Bey, "On dokuzuncu asrın sonlarında bariz bir şekilde teessüs etmiş görünen materyalist felsefenin mahsulüdür"(Adıvar, 1936: 185). Romanda Nihat Bey'in Tevfik Fikret'in Tarih-i Kadim şiirinden bahseder ki devrin aydınları ve Cumhuriyetin kurucu kadroları üzerinde Tevfik Fikret'in düşüncelerinin etkisi bilinen bir gerçektir. Söz konusu nesil bütünüyle dinsiz olmasa da dini toplumsal hayattan dışlayan bir yaşam tasavvuru içindedir.

Romanda Nihat Bey dışında Şinasi ve Safa da aralarında farklar olmakla birlikte din muhalifi tipine örnek gösterilebilirler. Safa, müezzin Hacı İbrahim Efendi'nin oğludur, dinsizdir. Hacı İbrahim Efendi, olumsuz din adamı tipine örnektir, son derece yobazdır ve ona göre "Müslüman olmayan herkes asılmaya lâyık, işkence edilmesi lâzım bir sürü muzır mahlûkattır" (Adıvar, 1936: 89). Böyle bir babanın oğlu Safa, kendini bildiği gün

babasına ve babasının temsil ettiği şeye isyan eder ve dinsizliği tercih eder. “Yine bize ruhtan, edebiyattan filan bahsedeceksin... Benim için öyle şey yok. Kâinata tek şey insanın şuuru, ötesi hep madde... Şuur bile bazı maddelerin terkibi...” (Adıvar, 1936: 185)sözleriyle düşüncesini açıklayan Safa adeta babasının tam tersi düşüncede ama aynı mizaçta biridir. Babasına nefret duyan Safa, işi abdest suyuna tükürmeye, seccadesine köpek derisi sürdürmeye kadar vardırıır. Aksiyon olarak da fikir olarak da üretebilecek güçte bir karakter olarak çizilmese de öne çıkan tarafı babasının softalığına karşılık kendisinin de dinsiz softa gibi hareket etmesidir.

“Tıpkı isyan ettiği kara kuvvet gibi insaniyetin burnuna halka takmak, ayaklarına zincir geçirmek, çalacağı tefe uydurtup halkı oynatmak istiyordu” sözleriyle din yerine ikame edilen insanın, din karşıtı tutum içerisindeki baskıcı söylemi de romanda eleştiri konusu edilmiştir. Buruna halka takmak, ayaklara zincir geçirmek, tef çaldırıp oynatmak adeta esir alınmanın göstergelerindendir. Din adı altında bunu yapan da din karşıtının da yaptığı şey aynıdır ve bu söylem düzeyinde eleştirilmektedir.

Burada Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Tebessüm-i Elem* romanındaki Kenan karakterini de anmak gerekmektedir. Kenan’ın dine bakışı ve din karşısındaki tutumu da yine bu bölümde incelenmeye değer. Yeni dünya düzenine inanan Kenan’a göre artık “bir hükümdar tacının, papanın ‘tiara’ dedikleri mücevherli külahının kutsiyeti önünde secde eden insan” (Gürpınar, 1967: 85)kalmamıştır. Dinin yerini bu dünyanın debdebeli yaşamı almıştır. Aslında Kenan büyük oranda alafranga bir tip olarak değerlendirilebilir. Ancak alafrangalardan ayrılan yönü din karşısında takındığı tutumdur. Ancak Kenan bir süre sonra Mahmutpaşa Camisinin avlusunda bir değişim yaşar ve içindeki Allah inancını fark eder ve ardından adeta bir meczup gibi abdestsiz namaz kılar, halka vaazlar verir, din konusunda nutuk söyler. Hüseyin Rahmi o bilindik ironik üslubuyla adeta tüm dinleri eleştiren birine dönüşürken, dine felsefi açılımlar getiren Kenan’ın düşünceleri bir meczup sayıklamasından öte gidemez.

Hüseyin Rahmi’nin romanlarında din ve dine ait unsurlar sıkça karşımıza çıkmaktadır. *Mezarından Kalkan Şehit*’teki Şevki Nurullah’ı da burada anmak gerekmektedir. Şevki Nurullah da maddeci bir gençtir. Yeni hayatın tiplerinden olan Şevki Nurullah’a göre, artık ölümün değil yaşamın mucizeleri konuşacaktır. Konakta yaşanan ve herkesin esrarengiz bulduğu olaylar karşısında Şevki Nurullah, modern ve bilimsel bir kafayla

düşünmek gerektiğine inanır ve olayları akılla çözümlemeye çalışır. Nitekim sonunda gerçek anlaşılır. Eve gelen şehit olan oğlan değil ona çok benzeyen asker arkadaşındır. Hurafelere, batıl inançlara, tüm dinlere eleştirel bir tutum takınır. Çünkü ona göre, bilimin ve aklın zihinlerden silmeye çalıştığı hoca, papaz veya büyücü hepsinin amacı aynıdır.

Bunun sebebini de yine din adamlarında arar. Din adamlarının bağnazlıkla, hurafelerle dolu vaazlarına halkın kanmasının bir diğer sebebi ise halkın içinde bulunduğu cehalettir. Yazarın söylemi de bu yöndedir. Din adamlarının tutumları ve halkın cehaleti sonucu toplum hurafelere, hocaların korkutmalarına inanmaktadır. Şevki Nurullah'ın ağzından bu söylemi dillendiren yazar bunu kendine has ironik üslubuyla yapar. Moran bu durumu, kendi yüksek felsefesine halkı inandırmak isteyen Gürpınar'ın önündeki en büyük engelin İslamiyet olduğunu ve dinin belirli düşünce kalıplarından sıyrılmaya imkân tanımadığı şeklinde yorumlar (2004: 128).

Çalışmaya konu olan romanlarda karşımıza çıkan bir diğer din muhalifi de Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* romanındaki Adnan karakteridir. Adnan da dinsizdir. Romanda anlatılan üç döneme de tanıklık eden Adnan roman boyunca dinsizliğini korur ancak onun neden böyle olduğu hakkında romanda detaylı bilgi verilmez. Gerek Abdülhamit düşmanı olduğu gerek Meşrutiyet yanlısı olduğu dönem gerekse İttihatçı olduğu dönem dine ve din adamına bakışı olumsuzdur.

Ele alınan romanlarda din ve din adamına bakışın olumsuz olduğunu ifade etmiştik. Din adamları gerek fiziksel özellikleriyle gerekse kişilikleriyle olumsuz bir şekilde tasvir edilerek, eleştirilirler. Din ve din adamlarının yerini akıl, bilim ve öğretmenler alacaktır.

### **3.2.3. Toplumsal Dönüşümde Dinin Rolü**

Şerif Mardin dini düşünce dünyasını değiştiren bir çeşit semboller ağı ve bir eylem aracı olarak ele alır (1994: 38). 1920-1940 yılları arası Türk romanında din olgusunun yer alışı ve işleniş şekli dinin merkezde olduğu geleneksel yaşam ile doğrudan ilişkili göstergelerle ele alınmıştır. Bilhassa 19.yüzyıldan itibaren yaşanan toplumsal ve siyasal değişimler her alanda ikiliğe sebep olmuş ve toplumsal çatışmanın yaşanmasına neden olmuştur. Söz konusu çatışma eski ve yeni kavramlarında kendisini göstermiş eski hayat ile yeni hayat her anlamda çatışır hale gelmiştir. Söz konusu yaklaşımlar da romanda



kendisine yer bulur. Yazarlar farklı tutum ve yaklaşımlar sergilerler. Bir kısmı eskinin dönem ideolojisinin de bir gereği olarak tamamen tasfiye edilmesi gerektiğini savunurken bir kısmı eski ile yeninin bir teribini savunurken yeninin dini dışta tutan tutumuna karşı çıkarlar. Ancak yazarlar neyi savunursa savunsun eski denilince öncelikle anlaşılması gereken dinin toplumsal yaşamdaki rolüdür.

Peki, eski hayat ile yeni hayatın çatışmasına giden yolda ne gibi değişiklikler olmuştur? Din toplumsal hayatın dışına itilmiş ve devlet yönetiminden soyutlanmıştır. Bu anlamda bir dizi köklü değişiklik gerçekleştiren Cumhuriyet yönetimi 3 Mart 1924'te hilafeti kaldırmıştır, aynı kararla Şeriye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiyye-i Umumiye Vekâleti kaldırılarak ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmış ve eğitim-öğretim tek elde toplanmıştır. 30 Kasım 1925'te 30 tekke, zaviye ve türbeler kapatılır. Fesin yerine şapka giyilmesini ön gören Şapka Kanunu kabul edilir, değişiklikler bununla kalmaz. Uluslararası saat ve takvimin kabul edilmesiyle ise Batı ile aynı zamana geçirilir bir anlamda. Cuma günleri resmi tatili Pazar gününe çekilir. 1926'da Medenî Kanun'un kabul edilmesiyle aile kurumu ve eşler arasında düzenlemelere gidilir. 1 Kasım 1928'de Lâtin harflerinin kabulüyle alfabe değişikliğine gidilir ve son olarak 1937'de laiklik ilkesi resmen anayasaya girer.

Yapılan tüm bu değişikliklerle seküler bir toplumsal yaşama geçiş planlanmıştır. Toplumsal yapının değişiminin göç, nüfus artışı, savaş gibi pek çok föktörü söz konusudur ki bunlardan biri de din kurumudur. Toplumsal değişimlerde dinin rolü de yadsınamaz boyuttadır. Toplumsal yapı ile inanç sistemleri arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. İkisi de birbirinden beslenir ve birbirini dönüştürür. Edebiyat da söz konusu toplumsal dönüşümde önemli bir işleve sahiptir. Dönem romanları edebiyat sosyolojisi bağlamında bize toplumda ve din kurumunda yaşanan değişimi göstermesi bakımından epey malzeme vermektedir. Cumhuriyet'in ilanı ile yeni kurulan devlette dinin toplumsal yaşamdaki yerini yeniden konumlandırarak pek çok inkılâp gerçekleştirmiştir. Bu inkılâplarla din ve onun toplumdaki yeri düzenlenirken toplumsal yaşam da yeniden inşa edilmiştir.

Romanlarda dinin toplumsal dönüşümüne etkisi iki farklı hayatın çatışması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyetle kurulmak istenen yeni hayatta dinin yeri toplum

dışına itilirken, cumhuriyet öncesi dönem geleneksel olarak nitelenebilecek bir dönemdir. Dinin toplumsal yapıyı belirgin bir şekilde etkilediği geleneksel yaşam ile modern yaşamın çatışması romanlarda işlenmektedir. Eski-yeni, geleneksel-modern çatışmasıdır bir anlamda verilen. Eski büyük oranda dini motifleri içerir ve olumsuzlanmaktadır. Tıpkı dönem romanlarındaki din adamlarının olumsuz olarak verilmesi gibi. Yeni ise yüceltilerek olumlu taraflarının ön plana çıkarıldığı bir söylemle verilmektedir.

Berkes'e göre Osmanlı yapısı dinsel değil geleneksel bir yapıya sahiptir (Berkes, ty.: 29) Romanlar üzerinden gidecek olursak geleneksel olan dini motifleri içerendir ve bununla modern yaşam çatışmaktadır. Çünkü modernleşme dinin karşısında konumlanmış ve cumhuriyet döneminde ilerlemeye engel olarak görülmüştür. Bu bakımdan din ve dine ait unsurlar gerek yapılan inkılâplarla devlet yönetiminden gerekse toplumsal yaşamdan tasfiye edilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet yönetiminin uygulamalarının ardındaki söylemin dini toplumdan uzaklaştırarak seküler ve modern bir yaşam tahayyülü olduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan romanlara bakılacak olunursa keskin bir çatışma üzerine kuruldukları söylenebilir: eski-yeni çatışması.

Eski yaşamda toplum hayatında dinin hâkimiyeti görülür. Padişah aynı zamanda halifedir, sarık ve cübbe dini kıyafetlerdir ve hem dini hem bilimi temsil eder (Mardin, 1992:40-42). Romanlarda da karşımıza çıktığı üzere hocalarla şeyhlerin toplum üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Topluma öncelik ederler, sözleri dinlenir, halk başı sıkıştığında onlardan yardım ister, onlara danışır.

Dinin etkin olduğu geleneksel yaşamda iş, dinlenme vakitleri de 'ezani saat'e göre şekillenir. Evlilik hayatı da dini kurallara göre düzenlenmiştir. Nikâhla dört kadın alabilen erkeğin hâkimiyetinde yaşam süren kadının miras hakkı bile yoktur. Geleneksel yaşam tarzı ile Cumhuriyetin ilanıyla resmi olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin öngördüğü modern yaşam birbirine zıttır ve doğal olarak eski-yeni çatışmasını da beraberinde getirmiştir. İncelenen romanlarda işte söz konusu iki yaşamın çatışması ve dinin toplumsal yaşamdaki dönüşüme etkileri kendisine oldukça geniş yer bulur.

Vâlâ Nurettin'in *Leke* romanı bu romanlardan biridir. Söz konusu toplumsal değişim ve değişen yaşam tarzına yer verilen romanda Jülide, bir müteahhidin metresliğini yapmaktadır. Ondan ayrılır başka erkeklerin de metresliğini yapan Jülide, zevk ve eğlence üzerine bir yaşam kurmuş ve istediği hayatı erkekler sayesinde elde etmiştir. Jülide'nin arkadaşı Vesime ise aileden varlıklı bir genç kızdır. İkisnin arkadaşlığı romanda yadırganmaktadır. Vesime'nin Mısırlı Fâzıl Alkasdî ile serbest gezip dolaşması sosyal hayatta yaşanan değişime bağlı olarak verilir. Zihniyet değişmiştir, örf, adet ve gelenekler ters yüz olmuştur. Genç kızların erkeklerle dostluğu olağan karşılanmaya başlamıştır. Bunun nedeni olarak da “azîm inkılaplar” gösterilmektedir (s.20). Romandaki değişim Anadolu'dan ziyade İstanbul'un belirli çevrelerinde yaşanan toplumsal değişimin sonuçlarıdır. Kadın-erkek ilişkilerinde geline serbestlik, evlilik kurumuna bakışın değişmesi eski-yeni çatışmasını beraberinde getirmiştir. Vesime de arkadaş çevresinin etkisiyle serbest bir ilişki içinde olduğu Mısırlı Fâzıl Alkasdî'den hamile kalır. Vesime bundan pişman olur ve arkadaşlarını suçlar, başından geçenleri herkesten gizler ve Ahmet Ferit adında bir gençle evlenir ancak çocuğu olunca her şey ortaya çıkar ve kocası onu öldürerek kendisi de intihara teşebbüs eder.

Ahlaki çöküntünün sorgulandığı romanda dikkat çeken ise bu sorgulamanın hafif meşrep bir kadın olan Jülide'nin ağzından yapılmasıdır. Ahlaki çöküntünün sebepleri ortaya konulmaya çalışılır. Jülide'nin, Vesime'nin teyzesiyle bir konuşmasında ailelerin evlatlarını yetiştirmedeki sorumluluklarına dikkat çekilir:

“- Harpten sonraki devirde bazı, herşeyin fevkine, -fazilet ve vazifenin, aile muhabbetinin, saf aşkın fevkine- modayı çıkarıp oturdular. Anne olmalarına rağmen hâlâ kadınlık hırslarını muhafaza ediyorlardı. Evlâtlarının istikbalini, kızlarının terbiyesini değil, modayı düşünüyorlar. Ve moda da garip bir moda: Kızlara, erkeklere, erkek gibi hareket etmeyi emrediyor; bir genç kıza bir delikanlının yapabileceği her şeyi mübah görüyor.”(s.160-161)

Sözleriyle değişen yaşam tarzı eleştirilmektedir. Çocukların yetiştirilmesinde annelere büyük görev düşmektedir. Cumhuriyet ideolojisi de kadının değişen aile içi ve toplumsal konumuna rağmen kadının annelik vasfını önceleyen bir söyleme sahiptir. Bir dönem eleştirilirken benzer söylemin ortaya konulduğu gözlenmektedir.

Genç kızlarla aşık atan, işi gücü dış görünüşü saç başı olan bir annenin (s.161) kızını doğru yetiştirmesi mümkün değildir söylemi Jülide'nin ağzından verilmektedir. Yalnız anneler mi, babalar da eleştirilmekte hovardalıkları ile kızlarına yol açtıklarından söz edilmektedir (s.162). Babaların da hataları, eksiklikleri dile getirilirken, fazilet, namus gibi kavramlara gönderme yapılır ve bunların önemine dikkat çekilir: “Halbuki, Pakize hanımefendi, fazilet ve namus, pek rakık bir limonluk nebatına benzer. Onu, ihtimamla bazı şerait altında yetiştirmek mecburiyeti vardır. Dansing zihniyetinin hâkim olduğu muhitler, bu iki beşerî mazhariyetin yetişmesine manidir.” (s.161) Çalışmanın Batılılaşma ile ilgili bölümünde ayrıntılarıyla değinildiği üzere Batılılaşma aynı zamanda toplumsal bir buhrana da sebep olmuştur. Batılı gibi olmayı anlamadan geleneksel ve dini değerlerden uzaklaşmanın olumsuz sonuçları genç kadınlar üzerinden verilmek istenmiştir ki romanın tezi de buradan hareketle verilir. Çözüm ise bozulan eski ahlak yerine yenisinin konulmasıdır (s.165).

Vâlâ Nurettin'in *Ebenin Hatıratı* romanında da benzer bir şekilde ahlaki çöküntü ele alınmakta ve eleştirilmektedir. Burada da ahlaki çöküntüsünün asıl sebebi geleneksel yaşam tarzında uzaklaşmakta ve yeni yaşamda aile kurumunda ve kadın-erkek ilişkilerinde meydana gelen değişiklikte aranmaktadır. Romanda Doğum doktoru olan N.N. Hanım, evli bir adamın metresinden olan çocuğu doktordan öldürmesini istemeye kadar varan ahlaki çöküntü dönemin pek çok romanında da ele alınmaktadır. Toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikler ahlaki çöküntüyü de beraberinde getirmiştir düşüncesi verilirken söz konusu çöküntü ve yozlaşma modern yaşamın en önemli ikilemlerinden biri olarak yansıtılmaktadır.

Aka Gündüz'ün *Çapkın Kız* romanında anne babasını küçük yaşlarda kaybeden ve halası tarafından büyütülen, hafifmeşrep olarak bilinen ama aslında son derece namuslu ve isim sembolizasyonu ile “çapkın kız” adıyla anılan bir genç kızın hikâyesi anlatılmaktadır. Romanda eski yaşam tarzı ve Batılılaşma sonucu oluşan ahlaki değerlerdeki yozlaşmaya eleştiri söz konusudur. Çapkın Kız hafif meşrep bilinmesine rağmen namuslu bir genç kızdır. Çapkın Kız ismiyle hafifmeşrep kızlara ve onların olumsuz yaşantısına bir gönderme yapılmıştır. Çapkın Kız, hayatını yoksul çocuk ve kadınlara adanmış, onlar için emek evi ve bebek evi kurmuş, eğitilmiş, ahlaklı idealize

edilmiş bir kadın olarak verilmiştir. Modern ve aynı zamanda ahlaklı bir kadın nasıl olunur sorusunun cevabı Çapkın Kız üzerinden verilir.

Aka Gündüz'ün *Üç Kızın Hikâyesi* romanı da eski-yeni çatışmasını ele almaktadır. Arkadaş üç genç kızını hayatlarının anlatıldığı romanda Dürer, Betigül ve Filik'in birbirinden farklı aile yaşamları merkeze alınarak eski ve yeninin çatışması verilir. Aka Gündüz burada ise söylemini yeniden taraf olarak kurmuş, eskinin dini merkeze alan aile ve toplumsal yaşamını eleştirmiştir. Dürer zengin ve modern bir ailede, Betigül kısmen varlıklı ancak geleneksel değerlerin kurallarına göre yetişmiş, Filik ise diğerlerine göre fakir, cahil ve dini taassubun, dinin yaşamı belirlediği bir ailede yetişmiştir. Filik bebekle oynamanın bile günah sayıldığı bir aile ortamında büyür.

Dini cennet, cehennem ve günah kavramlarına indirgeyen, dinin tüm yaşamı belirleyen bir faktör olduğu bir aile yaşamıdır söz konusu olan. Bu durum Filik de dine karşı bir korku ve yaptığı çok basit ve dinle ilişkilendirilmeyecek şeylerden bile şüphe ve pişmanlık duymasına sebep olmuştur. Öyle ki sinemanın bile dinen günah sayıldığı bir ailede Filik'in annesinin şu sözleri önemli göstergeler içermektedir:

“–Sinema mı? Daha neler! Bunu mektepteki zamanelerden mi öğreniyorsun? Bizim günümüzde sinema mı vardı. Biz sinema ile mi adam olduk. Mevlide bile kırk destur almadan gidemezdik. Ayol iki elimiz yanımıza gelecek sinema âşiftelerinin hesabını ahrette sen verebilirsen ben veremem. Ben Allahın kuluyum korkarım.”(s.23)

Sinema Batı'da ortaya çıkmış bir sanattır. Sinema ile mevlit karşılaştırması çarpıcıdır. Batı'nın maddeci dünyası Doğu'da yoktur. Mevlit ise dinin önemli referanslarından biridir. Filik'in annesinin romana karşı tutumu da sinemaya olan tutumuyla aynıdır. İkisini de dinsizlik olarak görür:

“Roman ha! Siyah önlük, kesik saç, açık renk çorap yetmezmiş gibi bir de ümmeti muhammedin başına roman çıkardılar. Aşifteliğin lüzumu yok, Alimallah babana söylerim.”(s.27)

Filik okulda yapılan müsamereye katılmak istedi fakat annesi yine dini öne sürer ve bunu da dinsizlikle eşdeğer tutar (s.104). Ancak ailesinin bu tutumu Filik'i hiç de olmayacak yollara sürükler ve Filik kötü yola düşer. Betigül, baskıcı ailesinin

tahakkümü altında kötü yola düşmekten kurtulur, en iyi durumda olan ise Dürer'dir. Dürer iyi de bir aile kurar. Romanda üç genç kızın yetişme tarzları ve aileleri üzerinden dinin egemen olduğu eski yaşam tarzı eleştirilmiş, Batılı yaşam yüceltilmiş, eski yaşam dini referanslar üzerinden ele alınmıştır.

Yüzünü Batıya dönen Türkiye Cumhuriyetinde din toplum dışına itilmiş, siyasal ve sosyal yaşantıdan din uzak tutulmuş ve inanç düzeyinde yaşanır hale gelmiştir. Söz konusu toplumsal değişim dönem romanlarında sıkça ele alınmıştır. Etem İzzet Benice'nin *On yılın Romanı*'nda karşımıza çıkan başkişi Erhan, Amerika'dan gelen profesöre inkılapları anlatır ve Anadolu Türklerinin Müslüman olmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı gibi bir İslam Devleti olmadığını izah eder ve cumhuriyetle birlikte inanç ile devlet işlerinin Mustafa Kemal sayesinde birbirinden ayrıldığını ve bu konuda pek çok reform yapıldığını anlatarak adeta 10 yıllık inkılapların dökümünü yapar (s.112).

Aka Gündüz'ün *Üvey Ana* romanında bu değişimin güzel bir örneği karşımıza çıkmaktadır. Lobut abi ile Lale'nin Gül'ün mezarını ziyaret ederlerken söyledikleri türkü mezar kazıcılar tarafından ilahi sanılır:

“- Kızın mezarında hep bir ağızdan söyledikleri ilâhi ne güzeldi. -İlâhi değildi o. Âyetti. Âyeti kerime galiba. -Ya... Amma türkçe idi.

-İyi ya. Allah her dilden bilir. Onun bilmediği şey mi var. Bunu da bizim dilden söylemiş. Öp de başına koy. -Hay Allah! Şimdi daha çok sevdim onu. Demek Allah türkçe biliyor. -Elbette! Her şey bilir. Hem, Allah Türktür be! -Deme! -Ne sandın ağam?! Allah her şeyi bilir, her şeyi görür, her şeye güç yetirir, yoktan var eder. Demek ki Allah Türktür. İnandın mı şimdi?”(s.51)

Mevzunun Allah'ın Türk olduğuna kadar varması ve mezar kazıcıların dini bilgilerinin de zayıf olması ironik olduğu kadar bir gerçeği de yansıtmaktadır. Cumhuriyet ideolojisinde dinin yerine ulusçuluğun ikame edilmeye çalışıldığını ifade etmiştik. Türk milliyetçiliği dinin yerine konulmaya ve dinin toplumu birarada tutma işlevini ulusçulukla sağlama yoluna gidilmesinin örneğidir yukarıdaki diyalog.

*Bir Varmış Bir Yokmuş*'ta da benzer ideolojik yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. Milli Mücadelenin kazanılması ile fiilen son bulan Osmanlı Devleti ve ile beraber saray,

halife, kavuk, Arap harfleri, medrese, hacılar hocalar, şer'i hükümler hepsi bu çatıyla beraber çökmüştür (1933: 154). Aslında modern yaşamda din bir anlamda seküler yaşamın ötekisi konumuna gelmiştir. Din ilerlemenin ve aydınlanmanın engelidir, modern ise aydınlanmacı ve öteki olarak gördüğü dini devre dışı bırakarak ilerlemesine bilim ve aklın rehberliğinde devam etmelidir ideolojisi Cumhuriyetin temsil ettiği düşünceyi yansıtır ve romanlarda din bu minvalde ele alınır.

Reşat Nuri Güntekin'in *Damga* romanı söz konusu çatışmanın merkezde olduğu bir romandır. Roman kahramanı İffet'in yaşamı konu edilirken onun yetişme tarzı son derece geleneksel olan İffet'in vehimlerinin sebebi de orada aranır. Bir anlamda geleneksel yaşamın dini motifleri insanları vehimlere sürükler algısı da verilmek istenir.

Romanda, Halis Paşa'nın oğlu İffet annesini küçük yaşta kaybeder ve Abdülhamit'in paşalarından olan babası Halis Paşa'nın elinde son derece geleneksel bir tarzda yetiştirilir. Babası da eski hayatın sembolü dindar biridir, evlerinde, "Ramazan geceleri, sofada cemaatle namaz kılınır. Kur'an'lar, ilâhiler" okunur (Güntekin, 1943: 6). İffet, mahalle mektebine "âmin alayı" ile başlar. İffet okula gideceği sırada İffet'in arabasının etrafına "sıra sıra dizilen çocuklar ilâhi" okur. "âmin' diye" bağırırlar (Güntekin, 1943: 8). Âmin alayı, geleneksel bir uygulamadır ve dinsel bir nitelik taşımaktadır. Böyle yetişen birinin bir vehim uğruna hayatını mahvetmesi de son derece normaldir mesajı verilmek istenir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ankara* romanında, geleneksel hayat ile yeni hayatın kıyaslanması yapılırken eskinin bilhassa sıkıcı gösterilen tarafları İslami yaşam tarzına ait unsurlardır (Akı, 2001: 262). Romanda, Ankara'ya yerleşen Selma Hanım için İstanbul'dan sonra Anadolu oldukça sıkıcıdır. Sıkıcılığın asıl sebebi ise modern bir yaşamdan sonra Selma Hanım'ın gördüğü geleneksel yaşam ve ona ait dini unsurlardır.

Selma Hanım, İstanbul'dan sonra Ankara'da Anadolu'nun sefaletle boğuşan insanlarını görür ve Şişli, Beyoğlu hayatıyla aralarında derin bir uçurum olan bu yaşam aynı zamanda dini bir havaya da sahiptir ve bu durum Selma Hanım'a sıkıcı gelmektedir Ankara gecelerini son derece sıkıcı bulan Selma Hanım bu geceleri İstanbul geceleri ile kıyaslar. Camilerden yükselen ezan sesi ise bu sıkıcı havayı bozan tek şeydir. Ankara'da geceler adeta bir mezar sessizliğindedir (Karaosmanoğlu, 1934: 33). Ezan ile sıkıcılığı

ifade eden Selma Hanım vasıtasıyla dini unsurlar sıkıcı ve monoton olarak değerlendirilir.

Romanda geleneksel yaşam tarzını sürdüren kahramanlar ve onların hayatları olumsuzlanarak verilir. Ömer Efendi ile eşi söz konusu yaşamın önemli figürlerindendir. Ömer Efendi olumsuz geleneksel erkek tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ömer Efendi, iki kadınla evli, cahil ve kaba saba bir adamdır. Karısına ve çocuklarına fiziksel şiddet de uygular. Evin kadınları ile görüşen Selma Hanım, son derece mutaassıp bir hayat süren bu kadınları anlamaya çalışır. Selma Hanım evdeki kadınların dışarıyla tek bağlantısıdır. Ömer Efendi ve ailesinin hayatı son derece tutucu, ataerkil bir aile olarak olumsuzlanır ve geleneksel ailenin bu olduğuna işaret edilir. Erkeklerin birden fazla kadınla dini nikâhla evlendiği, kadınların eşlerinden şiddet gördüğü, kaçgöçün olduğu, kadınların eve hapsediği bir yaşam olumsuz yönleriyle verilir.

Romanda Mebus Murat Bey'in ailesi de benzer özellikler taşımaktadır. Söz konusu aile Murat Bey vasıtasıyla modern hayatla temas da olsa da geleneksel yapısını da korumaktadır. Selma Hanım'ın erkeklerle serbest bir şekilde konuşması ve görüşmesini yadırgarlar. Özellikle Murat Bey'in kız kardeşi ahlaki ve dini gerekçelerle Selma Hanım'ın rahat davranışlarından rahatsız olur. Eski ile yenin çatışması Cumhuriyet dönemi Türk romanında sıklıkla ele alınan meseledir. Ancak meselenin Cumhuriyet öncesine dayandığını ele alan yazarlar da söz konusudur. Bunlardan üzerinde durulması gerekenlerden biri düşünce tarzı ve ideolojisi itibariyle Cumhuriyet ideolojisiyle ayrışan yönleri bulunun Müfide Ferit Tek'tir. *Pervaneler* romanında, yabancı okullar meselesi üzerinden misyonerlik faaliyetlerini ele alır ve misyonerlik faaliyetlerinin Cumhuriyet öncesine dayandığını ifade eder. Romanda yabancı okullar aracılığıyla yürütülen misyonerlik faaliyetlerinin eski hayatı sarsmakta Batılı olmak adına çocuklarını bu okullarda okutan ailelerin çocuklarının içinde bulundukları topluma yabancılaşmalarına karşı çıkılır. Eski yeni çatışmasında din modernin ötekisiyken, Batılılaşma hareketlerinin devletin temel ideolojisi haline dönüştüğü 19. Yüzyıldan itibaren söz konusu ötekilik daha belirgin hale gelmiştir. Aynı yüzyılda kurulmaya başlanan bu okullarda yeni hayatın gerekleri özellikle din karşıtı bir tutum içinde verilirken Müfide Ferit bu bakımdan söz konusu okulları tehlikeli görmektedir.



Romanda ‘Bizans Kolej’ etrafında gelişen olaylarla misyonerlik faaliyetlerinden söz edilir. Okul etrafında Batılı bazı devletlerin de desteğiyle genç kızların ve erkeklerin kendi milliyetlerinden ve dinlerinden uzaklaşmalarına ve içinde bulundukları toplumun değerlerine yabancılaşmalarına verilmektedir.

Yazar romanda, Amerikalılar ile Ermenilerin işbirliğinden doğan Bizans Kolej’in “siyasi ve iktisadi menfaatler temin” için kullanıldığı görüşündedir. Dini çağrışımlara sahip bu okul, Heybeliada’da hâkim bir tepeye kurulu, ziyaretçilerin “Chapel’de çalınan orgun Hristiyan ahengi içinde” dolaştıkları bir okuldur. Romanının genç kızlarından Leman ve arkadaşları Amerikan kültürünün hâkimiyeti altında, “Amerikan ibadet ve prestiji karşısında itikatlarını ve milliyetlerini inkâr” noktasında bir yaşam sürmektedirler.

Romanda, Bizans Kolej öğrencilerinin öncelikli gayesi, Hristiyanlığı ve Amerika’nın gücünü yaymaktır. Salıp, yani haç burada önemli bir göstergedir. Hristiyanlığın temel simgesi haç ile Hristiyanlığın en geniş biçimde yayılması için çalışacak genç kız ve erkekleri yetiştiren Bizans Kolej’in faaliyetleri misyonerlik bağlamında eleştirilir ki toplumsal dönüşümde dinin rolünü göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Romanda Bizans Kolej dışında J.C. cemiyetinin de faaliyetlerine yer verilir. J.C. Hazreti İsa demektir. Son derece serbestlik içinde, Amerikan Protestanları tarafından yönetilen bu cemiyette sözde hoşgörü içinde İngilizce öğrenilir, Amerikan edebiyatı okunur. Yazar burayı özellikle vurgulasa da amacın misyonerlik faaliyetleri içinde diğer kurumlardan farkı yoktur.

Bu serbestlik içindeki derneğin üyeleri, milli ve dini değerlerinden uzaklaşan sözde serbest fikirli insanlar haline gelirler. Bunu yapmak kolay değildir ama misyonerler inandıkları yolda ilerlerler. Çoğu zaman kapalı bir şekilde yürünen bu yolda serbestlik ve hoşgörü içinde dostça bir yaklaşımla, gençler yavaş yavaş himaye edilir ve Amerikan düşüncesine bağlanmaları sağlanır.

Bizans Kolej’de J.C. cemiyeti için çalışan hocalar vardır ve propoganda faaliyetleri yürütürler. Derneğin desteğiyle okuyan öğrenciler himaye edilir, kendilerine iş bulunur ve daha sonra onlar da birer misyoner olurlar. J.C. cemiyetinin himayesinde Bizans Kolej’deki eğitimini tamamlamak isteyen Nesime, bir Müslüman olarak nasıl bunu

yapacağını düşünse de bir şeyh kızı olarak üstelik bunu saklamanın daha doğru olduğuna karar verilerek cemiyet içinde ona uygun bir pozisyon bulunmasına çalışılır.

Dönem romanlarında kendisine genişçe yer bulan Batılılaşma faaliyetleri, bilhassa yanlış batılılaşma meselesi *Pervaneler* romanında farklı bir bakış açısıyla dinin etkisi ve özellikle yabancı okulların ve misyoner cemiyetlerin bu konudaki çalışmaları ve bu durumun genç kız ve erkekler üzerindeki olumsuz etkileri üzerinden verilmeye çalışılır. Adeta bir iç tehdit haline gelen bu mesele gençlerin ailelerinden uzaklaşmaları, kadın erkek ilişkilerindeki serbestlik neticesi aile kurumunun temelinden sarsılması, dini ve milli değerlerden uzaklaşarak içinde bulundukları topluma yabancılaşmaları, toplumsal ve kültürel yozlaşma olarak eleştirilir.

Çalışmanın Batılılaşma bölümünde değinileceği üzere burada eski yeni çatışmasından ziyade, yer yer yabancı düşmanlığı söylemine de varsa bilhassa milli bir eğitimin zorunluluğu üzerinden konu edildiği söylenebilir. Yazar milli bir eğitime özellikle vurgu yapar ve bu milli eğitimin dini yönü de özellikle vurgulanır. Dinin toplumsal yaşama yön vermesini göstermesi bakımından önemlidir. Kendi dinine, kültürüne yabancılaşan bir toplumun çözüleceği ima edilir. Bizans Kolej, J.C. gibi cemiyetler gençleri haç etrafında toplamaya çalışmaktadır ve bu eğitimden geçen gençler öncelikle kendi dinlerinden ve ardından kültürlerinden, toplumlarından uzaklaşmaktadırlar söylemi romanın ana meselesini oluşturmaktadır.

Nitekim romanın genç kızlarından Leman ve Nesime'nin yaşadıkları söz konusu sıkıntının ne kadar öneli olduğunu göstermesi için yazar tarafından özellikle işlevsel olarak kurgulanmıştır. Yeni hayatın cazibesine kapılan genç kızlardan Nesime, Mevlî şeyhi Amir Çelebi'nin kızıdır. Annesiz kaybeden Nesime, “koca tekkede hiç arkası kesilmeyen misafirler arasında dervişler ve bacılar ordusu içinde, yalnız ve şefkat mahrumu olarak” büyümüştür (Tek, 1974: 47- 48). Böyle geleneksel bir ortamda büyüyen Nesime Bizans Kolej'e kadar, İslam dininin geleneksel yapısı dâhilinde yetişir.

Söz konusu geleneksel yapı içinde yetişen Nesime, Bizans Kolej'e başlayınca tekkedeki kadınlar ile kolejdaki kadınları karşılaştırır. Kolejdaki kadınlar tekkedekilerin aksine “hayatlarını kazanmaya muktedir, erkeklerle güreşen, kimsesiz, fakat kuvvetli kadınlar”dır. Nesime ve Leman'a bu kadınlar ilgi çekici gelir. Bu durum kaçınılmaz

olarak çatışmayı da beraberinde getirir. İki farklı yaşam, iki farklı kültür çatışması genç kızları da trajediye sürükler.

Nesime, tekkedeki yaşam ile kolejdeki yaşamı karşılaştırır. “... dev ölçüleriyle, eski Yunan’ın zarif mimarisini taklit eden” kolejle tekke birbirine zıttır. Tekke “Marmara’nın mavi hattı üstünde siyah şamdanlar gibi sıralanan servilerle” dolu, basit, alçakgönüllü ve mütevekkil bir havaya sahiptir. “Kalbinde, bir ikilik faicası, artık sükûn ve saadeti kendisine ebediyen haram edecek bir memnuniyetsizlik, bir birlik ve saflık noksanı” hisseden Nesime iki farklı dünyanın çatışmasını derininde yaşar. Tekke son derece olumsuz nitelemelerle verilmiş ve söyleme uygun göstergelerle değerlendirilmiştir. Tavanı basık siyah şamdanlar gibi sıralanan serviler ki serviler mezarlıklarda olur ve ölümü çağırır. Genç kız tekke ve kolejin temsil ettiği iki farklı dünyayı söz konusu göstergelerle karşılaştırır.

Nesime, Bizans Kolej’deki eğitimini J.C derneğinin himayesinde tamamlayınca Amerika’ya yola çıkar. İçinde derin bir pişmanlıkla İstanbul’dan ayrılırken gördüğü İstanbul İslami motiflerle tasvir edilir. “İstanbul, denizden yükselen mavi sis üstünde, tıpkı bulutlar arasından gözüken bir rüya ve emel manzarası gibi vuzuhsuz, devamsız yalnız hayal renginde bir iki cami ve minareden ibaret” ve duyduğu ezan sesi ona tekkeyi ve babasını bir pişmanlık içinde düşündürür: “Babası, arkasında bütün dervişlerle, mihrabın önünde durmuştur... Allah’u ekber! Ve Mevleviler, başlarında uzun külâhlar, o zarif eğilmeleriyle, hepsi birden, ahenkle postları üstüne rüku ediyorlar. Allah’u ekber!.. Yine manzum bir tavırla kalkıyorlar. Huzur ve sükûn dolu sevgili dergâh!.. Ah orada hiç vicdan azabı yok.” (Tek, 1974: 140)

“Dev ölçüleriyle eski Yunan’ın zarif mimarisini taklit eden” kolejden İslami motiflerin olumlanmasına geçiş içinde bulunan çatışmayı anlatması bakımından önemlidir. Nesime İstanbul’dan ayrılırken cami, minare, külâh, dervişler, Allah’u ekber ve ezan sesleri olumlu çağrışımlara sahip olarak verilir. Bir kültür çemberinin önemli göstergeleri olan bu kavramlar genç kızın yaşadığı pişmanlık içinde olumlanır. Yeni hayatın cazibesine kapıldığı zamanlarda ise aynı göstergeler olumsuz çağrışımlarla verilir. Nesime ve Leman gibi genç kızların da trajedisi budur: İkili bir zihin. Bundan kurtulmanın yolu ise kendi dini ve kültürüne sahip çıkmaktır söylemi yazar tarafından kahramanların trajedisi üzerinden verilir.

Dönem romanlarında önceki bölümde üzerinde durulduğu üzere iki öteki karşımıza çıkmaktadır. İlki laik cumhuriyetin öncesi Osmanlı ve ikincisi emperyalist Batı'dır. Kimi romanlarda bu ötekilerden Batı din meselesi üzerinden ele alınır. Batının Hristiyanlık üzerinden adeta Müslüman Türkiye'yi hedef alması şeklinde karşımıza çıkan çatışma bir kısım romancı tarafından ele alınan meselelerdendir. Yakup Kadri, Halide Edip gibi romancılar söz konusu meseleye değinen yazarlardandır.

Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanında işgal altındaki İstanbul anlatılmaktadır. Şehirdeki gayrimüslimler ve Müslümanlara ayrıntılarıyla değinen yazar gayrimüslimlerle işbirliği içindeki Müslümanları eleştirir. Yapılan tanımlamalar, seçilen sıfatlar da yazarın söylemini destekler niteliktedir. Müslümanlar “sessiz fakat muzlim”, gayrimüslimler ise Batılı devletlerden aldıkları güç ve işbirliği ile “mütecaviz”dirler.

Romanda, İstanbul'un Batılı semtlerindeki yaşam ve işbirlikçiler yazarın yoğun eleştirisine uğrar. *Ateşten Gömlek*'te Batılı eğitim almış, ideal kadın kahraman yerine geleneksel değerlere bağlı, dini duyarlılıkları olan ideal bir kadın tipi karşımıza çıkar. Ayşe, milli mücadele içinde yer alır. Ayşe'nin katıldığı Sultanahmet Mitinginin uhrevi havası romanda ayrıntılı bir şekilde verilir. “Hepsi itina ile giyinmiş, tıraş olmuş, hepsi dinî ayine gider gibi sessiz ve başları önünde” Müslümanlar, “derin bir tekbir sadası bütün insan denizinin sathını” inletir ve titretir bir hava vardır meydanda. Bu kalabalık Şişli'deki evinde davetler veren, düşmanla işbirliği içinde olan Salime Hanım ve çevresi tarafından beğenilmez, hatta dışlanırlar. Yazarın söylemine göre, harp zengini olarak adlandırabileceğimiz bu zümre, kendi çıkarları için dinlerinden, milliyetlerinden vazgeçmiş, yozlaşmış, çürümüş bir zümredir. İstanbul'un kibar, ezansız semtlerindeki insanların bu yaşamı olumsuz bir bakış açısıyla verilirken dini ve geleneksel değerlere vurgu yapılır.

*Sinekli Bakkal*'a da dinin merkezde olduğu geleneksel yaşamın idealize edilmesini göstermesi bakımından burada yer vermek gerekmektedir. Olay örgüsü topluma yayılarak genişleyen romanda yazar, siyasal, dinsel ve toplumsal sorunları Sinekli Bakkal mahallesi ekseninde verir (Moran, 2004:157). Söz konusu siyasal, sosyal ve dinsel meselelere değinilirken kişiler ve olaylar bu doğrultuda şekillendirilir. Sinekli Bakkal Mahallesi, geleneksel bir mahalle özelliği gösterir ve her türden inancın, her

milletten insanın bir arada hoşgörü içinde yaşadığı bir mahalle olarak çizilir. Hemen her şeyiyle bir Türk Mahallesi olarak idealize edilen bir mahalledir Sinekli Bakkal (Moran, 2004:170). Rabia gibi içinde yaşadığı mahalle de idealize edilmiş olarak karşımıza çıkar. Batılılaşmanın görülmediği, manevi değerlerin ön planda olduğu, geleneksel bir mahalle olan Sinekli Bakkal aracılığıyla sade, çoğunluğu fakir insanların yaşadığı gelenek ve din üzerine kurulu bu yaşamın sürmesi gerektiği söylemi verilmek istenmektedir. İslam dininin hoşgörüsü içinde farklı yaşam tarzlarının ve inançların hoşgörü içinde yaşadığı mahalle hayatının olumlandığı görülmektedir.

*Sodom ve Gomore* adlı romanında da aynı *Ateşten Gömlek* gibi işgal altındaki İstanbul'u anlatan yazar, dini göndermeleri bulunan Sodom ve Gomore şehirleriyle meseleyi ele almaktadır.

Yazar önceki romanlarında daha ziyadesiyle eski hayat-yeni hayat çatışmasının bireylerde ve dolayısıyla toplumda yarattığı çözülme, yozlaşmayı anlatırken bu defa mesele daha da ileriye gitmiş, hainler ve işbirlikçiler romanın merkezini oluşturmuştur. İşgalcilerle işbirliği içindeki, kişisel menfaatleri için her türlü kötülüğü yapmaktan çekinmeyen, her anlamda yozlaşmış kişiler romanda lanetlenmiş Sodom ve Gomore şehirleri üzerinden İstanbul'un içide bulunduğu durumu gözler önüne serer.

Romanın tüm bölümleri bir epigrafla başlar. Söz konusu epigraflar ve bölüm isimleri dini nitelikler göstermektedir. Kitabı Mukaddes'ten alınan epigraflar romanın teması ile de bir ilişki içindedir.

Sodom ve Gomore şehirleri hem Kitab-ı Mukaddes'te hem de Kur'an-ı Kerim'de, cinsî sapkınlıkları sebebiyle Allah tarafından lanetlenmiş iki şehirdir. Lût peygamberin halkı olan iki şehrin halkı Allah'ın gazabına uğramış ve yok olmuştur ve kutsal kitaplarda anlatılan hikâyeye konu olmuşlardır<sup>174</sup>. Tevrat'a göre Sodom günahkârdır, ahlaksızlık ve sapkınlık çok yaygındır (Harman, 2003: 228). Eşcinsel bir yaşam süren Sodom halkı

<sup>174</sup> "Tevrat'a göre Sodom halkı Rabb'e karşı günahkârdır; orada her türlü ahlâksızlık, özellikle de cinsî sapıklık yaygındır (Tekvîn, 13/13; 18/20; 19/4-5; Hezekiel, 16/49-50). Kur'an'da Lût kavmiyle ilgili birden fazla ayette bilgi vardır. Kur'an-ı Kerim'de yirmi yedi yerde ismen zikredilen Lût'un İbrâhim'in tebliğini kabul ettiği (el-Ankebût 29/26), onunla birlikte bereketli ülkeye ulaştırıldığı (el-Enbiyâ 21/71), peygamberlerden olduğu (es-Sâffât 37/133), diğer peygamberler gibi âlemlere üstün kılındığı (el-En'âm 6/86), ona hüküm ve ilim verildiği, sâlihlerden olduğu ve ilâhî rahmete kabul edildiği (el-Enbiyâ 21/74-75) bildirilmektedir". Daha geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, "Lût", TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/lut#1>, 14.01.2021 tarihinde erişildi.

uyarılır ancak uyarılara kulak asmayan halk sonunda Allah tarafından cezalandırılarak helâk edilir.

*Sodom ve Gomore*'deki yozlaşma ve çürüme artık bireysel ve toplumsal olarak adeta en üst düzeye yükselmiştir. Kişisel çıkarları için işgal güçleriyle cinsel münasebet kuran kadınlar ve erkekler, savaş vurgunu peşindeki adamlar, işbirlikçi kişiler ve onların içinde bulunduğu durum ayrıntılarıyla eleştirilerek verilir. Bu eleştirinin şiddetini gösterebilmek için yazar lanetlenmiş iki şehir ile İstanbul arasında benzerlik kurar. Dinin toplumsal dönüşümdeki rolünü vermesi bakımından üzerinden durulması gereken bir diğer roman *Yaban*'dir. *Yaban*'daki olumsuz din adamı tipine önceki bölümde değinilmişti. Burada dinin toplumsal yaşamdaki hâkimiyetine dair hususlara dikkat çekeceğiz. Eski-yeni çatışmasının ardında yatan asıl çatışma eski/geleneksel yaşamda dinin hâkimiyetinin yaşamın her alanına yayılmış olmasıdır. Oysa Cumhuriyetle birlikte kurulan/kurulmak istenen yaşamda din mümkün olduğunca toplumsal yaşamın dışına itilmiş ve inanç düzeyine çekilmek istenmiştir. Bu iki farklı yaşam arasındaki çatışma romanlarda kendisine genişçe yer bulmuştur.

Romanın başkışisi Ahmet Celal'in gelip yerleştiği Anadolu köyü, geleneksel değerlerin hüküm sürdüğü bir yerdir. Yobaz, gerici, çıkarıcı olarak nitelediğimiz olumsuz din adamı tiplerinin hâkimiyet kurduğu, halk üzerinde etkili oldukları, toplumsal yaşamın din merkezli düzenlendiği bir Anadolu köyü. Köyün ve köylünün hemen hemen hiçbir olumlu özelliğine yer verilmez. Romanın söylemine paralel tasvirlerle çizilen köy hayatı ve köylü hep olumsuz bir söylem içerisinde, negatif unsurlarla tasvir edilir.

Din adamları ve köy eşrafının ileri gelenleri kendi çıkarları doğrultusunda halkı sömürmekte, kullanmaktadır. Eski yaşamın olumsuz bir atmosferle çizilmesi yenininise güzel ve iyi olduğunun gösterilmesi açısından önemlidir. Düşmanla işbirliği yapan din adamları ve köy eşrafından önceki bölümde bahsetmiştik. Romanda cahil halk üzerinde hâkimiyet kuran din adamları olumsuzlanarak ve eleştirilerek verilirler.

Cehalet içindeki köyde okul ve öğretmen yoktur, eğitim verilen yer düşmanla işbirliği içindeki imamın evidir. Toplumsal hayattaki hemen her şey dini unsurlar ekseninde şekillenmektedir. Zina yaptığı gerekçesiyle köyden kovulan Cennet kadın, imamın

önderliğinde köy halkının da imamın galeyana getirmesi sonucu şeriat kurallarına aykırı olduğu gerekçesiyle köyden kovulur. Hastaları şeyhler iyileştirir, eğitimi imamlar verir. Yeni yaşamın bu şekilde olmayacağı/olamayacağı söylemi eskinin eleştirilmesi şeklinde verilir.

Düşmanla işbirliği içindeki din adamları, halkın cehaletinden de yararlanarak düşman askerlerinin uçaklarla attığı yazıları, sizi Halife adına kurtarmaya geliyoruz şeklinde okur ve halk da buna inanır. Halifenin dini bir makam olması bu açıdan önemlidir. Nitekim Ahmet Celal durumun böyle olmadığını anlatmaya çalışsa da ona kimse inanmaz. Dinin toplumsal yaşamdaki belirleyici rolünü göstermesi bakımından bu örnekler önemlidir.

Milli Mücadele yanlısı ve seküler yaşamın temsilcisi Ahmet Celal köylü ile arasında çok büyük mesafe olduğunu anlar ve yaban olarak kalır. Ahmet Celal'in Bekir Çavuş ile aralarında geçen konuşma, dinin toplumsal yaşamdaki rolünü göstermesi bakımından önemlidir. Ahmet Celal, Türk olup da nasıl Mustafa Kemal'den taraf olunmadığını anlamaz, bu durum onu hayrete düşürür çünkü Bekir Çavuş gibiler kendilerini önce Müslüman olarak tanımlamaktadır. Kendilerini Müslüman olarak tanımlamalar, dinin kimliğin oluşumunda ve kişinin kendini tanımlamasındaki rolünü göstermesi bakımından önemlidir. Oysa Mustafa Kemal'in oluşturmak istediği toplumsal yapı Türk kimliğine dayalı, ulusal ve seküler bir devlet ekseninde öngörülüyordu. İki yapı arasındaki çatışma kaçınılmazdır. Nitekim Milli Mücadele sonunda yapılmak istenen yine başkişi Ahmet Celal'in ağzından verilir: "Millet nerede? O henüz ortada yoktur ve onu bu Bekir Çavuşlar, bu Salih Ağalar, bu Zeynep Kadınlar, bu İsmailler, bu Süleymanlarla yeni baştan yapmak gerekecektir" (1932: 140) Dinin merkezde olduğu değil milli kimliğin merkezi olduğu bir toplumsal yaşam gerekliliği söylemi başkişi tarafından verilir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Tebessüm-i Elem* romanındaki birkaç bölüm süren mahalle baskını dinin toplumsal yaşamdaki rolünü göstermesi bakımından üzerinde durulması gerekmektedir. Uncu Ahmet adında sözde dışarıya kendini "mütedeyyin" olarak gösterirken Aksaray'daki evinin bir "muhabbethane" olarak işletmektedir. Yağlıkçı Hasan Efendi, bu ev hakkında şüpheye düşer ve komiserleri, bekçileri, mahalleliyi de yanına alarak eve baskın düzenlemeye karar verir. Yağlıkçı Hasan Efendi, Uncu

Ahmet'ten kuşkulandır ve onu ikiyüzlü bir münafık olarak olarak değerlendirir. Önceki bölümde olumsuz din adamı tipinde ayrıntılı bir şekilde üzerinde durduğumuz Yağlıkçı Hasan Efendi de bir umumhane işletmez ancak, dini kendi çıkarlarına alet olarak kullanır, dükkânına gelen yabancı müşterileri dolandırmaktan da geri kalmayan riyakâr biridir. Dini, taassubu, aile yaşamını öne sürerek mahalleliyi örgütleyerek Uncu Ahmet'in evine baskın düzenletir. Baskın imam, muhtar, zabıta, polis ve mahalleli hep birlikte yapılır. Topluma öncülük eden din adamları ve toplumsal yaşamın din temelli kurulduğu görülen romanda Gürpınar'ın önceki romanlarında da karşımıza çıkan maddeci düşüncesi görülür. Yazarın söylemi aslında tüm bunların dini ya da ruhani temelli değil maddeci temelli olduğu yönündedir.

Peyami Safa ve romanlarına bu bölümde değinmek gerekmektedir. Yazarın savunduğu ve eserlerinde sıklıkla durduğu Doğu-Batı sentezinde din önemli bir yere sahiptir. Romanlarında da Batılılaşma sevdasına düşmüş genç kız ve erkeklerin içine düştükleri olumsuz durumları dinden ve geleneksel değerlerden uzaklaşmaya bağlayan yazar, *Sözde Kızlar* romanından başlayarak *Şimşek*, *Bir Akşamdı*, *Cânân*, *Fatih-Harbiye* romanlarında meseleyi bu yönden ele alır. Romanlarında iki farklı zümrenin çatışmasını verir; geleneksel ve milli değerlere bağlı olanlar ve içinde bulundukları topluma yabancılaşmış ve çürümüş, yozlaşmış bir kitle (Moran, 2014:219) arasındaki çatışmayı ele alan yazar meseleyi dini temelli olarak ele almaktadır. Dini temelli bir ahlak anlayışını savunan yazar bu söylemini roman kişileri aracılığıyla verir.

*Sözde Kızlar*, romanında iyiler ve kötüler arasında ahlak ve yaşayış temelli belirgin bir fark gözlenir. Bu farkı dini temelli geleneksel yaşamdan uzaklaşmada ve Batılılaşma adı altında geleneksel değerlerden kopmada, yozlaşmada arayan yazar, iki grup arasında açıkça taraf tutar ve söylemini iyi roman kişileri üzerinde verirken kötülerin içine düştükleri ibretlik durumlara da dikkat çeker. İyiler dini ve milli kimliklerine sahip çıkan, geleneksel bir yaşam tarzının öngördüğü ahlak çerçevesinde yaşarken, kötüler Batılı gibi olmaya özenen, içine doğdukları yaşama ve onun değerlerine yabancılaşmış, ahlakça düşkün tiplerdir. Roman kişilerinden Mebrure ve Fahri iyi kişilere örnektir.

Kötülerin içine düştükleri ibretlik durumlar üzerinde duran yazar, romanın asıl adı Hatice olan ancak Batılı bir yaşama özenerek kendini Belma yapan genç kızın hikâyesi bunlardan biridir. Sonu ölümle sonuçlanan hikâyede, Hatice ailesiyle bir Müslüman



mahallesinde yaşayan fakir bir genç kızdır. Şişli, Beyoğlu yaşamına özenen ve oradaki evlere girip çıkarak evlilik dışı bir ilişkiden hamile kalır, bebeğin Babası Behiç ile birlikte bebeği öldürürler. Yaşadığı hayattan sonunda pişman olur ve ölümü seçer. Hatice ailesi ve ailesinin içinde bulunduğu dinin ön planda olduğu geleneksel yaşamdan “bir ilkbahar, bundan altı sene evvel, şu mahalleden, şu evden, şu köşedeki mescitten” iğrenir. Romanın sonunda ölmeden önce söylediği son sözler “bana artık Belma deme... Ben Hatice’yim, Hatice... Bu ismi çok... çok seviyorum. Çünkü tam, Müslüman, Türk kızı ismi” ve “Allah...İslâm”(Safa, 1943:193) olur. Böylece yazar, ibretlik hikâye aracılığıyla muhafazakâr söylemini vermiş olur.

Safa’nın bir diğer romanı *Şimşek* de benzer bir tema ekseninde şekillenir. Yine bir aşk üçgeni etrafında iyiler ve kötüler çatışması şeklinde gelişen romanda Müfid ve Pervin evlidirler ve Müfid’in dayısı Sacid ile aynı evde yaşarlar. Yalnız Sacid ve Pervin’in ilişkisi vardır ve sonunda Müfid bunu öğrenir. Müfid ve arkadaşı Ali romanda iyileri temsil ederken ahlaken iyi kişiler olarak verilirler. Yazarın sözcüsü durumundaki Ali, “vahdete karşı iştiaak” (1977:80) içinde biridir. Müfid de romanda Şarklı, mutasavvıf, vahdeti seven, düzgün ahlaklı biri olarak verilir. Nitekim karısının kendisini aldattığını öğrendiğinde yine kendisi gibi olan teyzesinin yanına sığınır.

Kötü tipler Sacid ve Pervin ise, batılılaşmayı yanlış anlamış dejenere tiplerdir. Sacit Garp’ı temsil eder. İçinde bulunduğu toplumun dini ve ahlaki değerlerinden son derece uzak olan Sacid elbette kendi gibi biri olan Pervin’i bulur. Pervin dejenere olmuş bir kadındır ve Müfid’in ona olan aşkını anlamakta güçlük çeker. “Eski kıymetler cetveline göre Müfid’in bu vefası ahlâkî bir tekâmül, yeni kıymetler cetveline göre hem biraz idrâk, biraz da irade eksikliği”dir. (Safa 1977:192)

İkili yaşam onun romanlarında bir aşk üçgeni ekseninde, Doğu ile Batı’nın değerlerinin çatışması şeklinde verilir. Yazarın söylemi, Batılılaşma derdine düşen genç kızların dinden ve ahlaktan uzaklaşmaları ve bunun çözümü de din temelli ahlak anlayışındadır ki *Şimşek* romanı da bunu örneklemektedir. Aynı zamanda Peyami Safa’nın Doğu-Batı arasında kalan toplum için önerdiği sentez söylemini de yazarın diğer romanları gibi örnekleyen bir romandır *Şimşek*. Kâmil insan ancak Doğu ile Batı’nın senteziyle mümkündür(Safa, 1977:177-178).

Birbirine zıt iki kutup Doğu ve Batı, Sacid ve Müfid üzerinden karşılaştırılır. Yazarın söylemi ideal kahraman ve yazarın sözcüsü durumundaki Ali tarafından verilir. Batı ihtiraslı ve hırslıdır, Doğu feragat eden ve tevekkül gösterendir.

“Sacid’de, ihtiyacın azamisi, cehdin azamisi, ihtirasın azamisi, iradî ve uzvî kudretin azamisi var; öte tarafta Müfid’de bütün temayüller münfail, bütün hırslar, gayelerine vasıl olmadan ricat halinde, ruhun umumî kuvvetleri perişan, irade meysus ve cesaret münhezim, bütün şahsiyet ekseriye tevekkül içinde bulunuyor; Sacid büyük seciyeleriyle bir garplı, Müfid bir şarklı adam timsalidir” (Safa, 1977: 619).

Roman boyunca Doğu’nun dini temelli toplumsal hayatı yüceltilir.

Yine diğer romanları gibi bir aşk üçgeni ekseninde şekillenen *Cânân* romanında da Doğu ile Batı arasında kalmış, mefkûresiz, inanmayan, yaşadığı topluma uzaklaşan bireyler ve onların yaşadığı tereddütler anlatılarak Doğu ve onun ahlaki duyarlılığı yüceltilir. Ahlaka mugayyir bir yaşam seçen Cânân ve evli olduğu halde onunla birlikte olan Lami ve onun son derece ahlaklı, muhafazakâr bir yaşamı seçen karısı Bedia arasındaki aşk üçgeninde şekillenen romanda yazar Cânân ve Lâmi’nin Batı’ya özenen, ahlaksız yaşamını eleştirerek Bedia ve Babası Abdullah Efendi’nin yaşamını yüceltir. Diğer romanları gibi Doğu-Batı karşıtlığı ve varılması istenen iki dünyanın sentezi yaşam tarzına vurgu yapan yazar, iki dünya arasındaki karşıtlığı verirken İstanbul’un karşıt semtleri üzerinden de söz konusu zıtlığı somutlaştırır. Lâmi eşi Bedia ve kayınpederi Abdullah Efendi’nin Vanıköyü’ndeki son derece muhafazakâr yaşamından sıkılır Kadıköy’ün eğlenceli yaşamı ona cazip gelir ve karısını terk eder. Bu duruma çok üzülen Bedia durumu son derece tevekküle karşılayarak kocasının ona döneceği günü bekler. Abdullah Efendi, son derece dindar bir adamdır ve kızıyla birlikte şehrin debdebesinden uzak münzevi bir yaşam süren tevekkül sahibi bir adamdır. Vanıköy’deki yaşam Lâmi’ye göre o kadar ıssızdır ki Kur’an sesinden başka bir ses duymak kabil değildir. Kadıköy, Şişli gibi semtlerin yaşamını arzulayan Lâmi, Batı’ya öykünen, ahlaki duyarlılığı son derece düşük olan Cânân gibi bir kadınla birlikte olsa da romanın sonunda döndüğü yer Vanıköy’deki evdir. Çünkü Cânân maddi arzuları olan ve bu uğurda birçok erkekle birlikte olan bir kadındır ve Lâmi sonunda hatasını anlar.

Yazarın bir diğ er romanı *Fatih-Harbiye* DoĒu-Batı karşıtlığının çok daha sembolik olarak ele alındığı bir romandır. Zıtlıklar üzerinden kurulan romanda Fatih ile Harbiye sembolü üzerinden iki zıt yaşam gözler önüne serilir. İki semt yaşamı pek çok yönüyle karşılaştırılırken burada üzerinde durmak istediğimiz ise din merkezli bir toplumsal yaşamdır. Roman, eski ile yeni hayat arasındaki karşıtlığı dinin toplumsal hayattaki rolünü göstermesi bakımından önemli göstergeler içermektedir.

İsim sembolizasyonu bu bakımdan konumuz açısından önemlidir. Fatih semti İstanbul’un geleneksel yaşam tarzının sürdüğü semtlerden biri iken Harbiye Batılı bir yaşamın hüküm sürdüğü yeni hayatın sembolü bir semttir. Romanın başkişisi Neriman beş vakit ezan sesleri duyulan, kadınları başörtülü olduĒu, erkeklerin camilere gittiğı, yatsı ezanından sonra sokak hayatının bittiğı, dinin toplumsal yaşamı şekillendirdiğı Fatih semtinde yetişmiş ve babasının ona sunduĒu geleneksel ve muhafazakâr yaşamdan sıkılan Batılı yaşama meyilli bir genç kızdır. Neriman’ın babası Faiz Bey ve sevgilisi şinasi bu hayatın birer temsilcisi olarak karşımıza çıkarken, Neriman’ın onları birini müezzine diğ erini de imama benzetmesi dikkate deĒerdir. Dini semboller olan müezzin ve imam benzetmesi Neriman’ın arzu ettiğı yaşamda kendilerine yer bulamazlar. Konservatuarda okuyan Neriman Türk M ziğı bölümündedir ve ud  almaktadır. Benzer sembolizasyon ud ve Batı’yı temsil eden bir enstrüman olan keman göstergesi üzerinden de yapılmaktadır.

Neriman’ın iki semt arasında karşılaştırma yaparken yakındığı özellikler genellikle dini referanslı göstergelerdir. Fatih semtini “ihtiyar adam, bozuk sokak, salaşpur ev, gıy gıy, hey hey, ezan, helvacı”, “başörtülü kadınlar, sarıklı adamlar” gibi ifadelerle tasvir eder ve bunların hâkim olduĒu geleneksel yaşamı eleştirir. İki yaşamı karşılaştırdığı kedi ve köpek benzetmesi bu bakımdan önemlidir. Çünkü Neriman, konservatuardan tanıřtıĒı Macit ile BeyoĒlu’nun hareketli, ışıl ışıl halini çok beĒenir. İçinde bulunduĒu yaşam ise son derece sefil, pis ve miskindir. Ona göre Müslüman DoĒu kedi gibidir, miskindir; Hristiyan Batı ise köpek gibi atak ve hareketlidir. Bu benzetme iki yaşam tarzı arasındaki farkı sembolize etmesi bakımından son derece önemli bir göstergedir. Bu benzetmeye itiraz yazarın söyleminin üstlenen Faiz Bey’den gelir. Faiz Bey, saati icat edenin bir şarklı olduĒunu söyleyerek kızına aslında DoĒu’nun tembel olmadıĒını izah eder. Kızına durumu beden ve ruh üzerinden izah etmeye  alışan Faiz Bey’e göre Batı

bedenen çalışır Doğu ise zihnen ve asıl olan da ruhtur: “Manevîyat daima âlidir, vücut sefildir. Yapılan işlerin farkı da bundandır”.

Romanda Müderris Şerif Bey, bilim ve teknikte mi yoksa kültürde mi Batılılaşmalıyız diye sorar ki bu yazarın söylemini vermesi açısından önemli bir sorudur. Toplumda Batılılaşma ise teknikte kalmamış kültür sahasına da nüksetmiştir ki bu yazarın söylemi göz önüne alınırsa istenmeyen sonuçları olan istenmeyen bir durumdur. “Bizde garplılaşma temayüllerinin teknikte kalmadığı ve kültür sahasına kadar girdiğini zannedirim” diyen Şerif Bey’in ardından yazarın söylemi Ferit’in Batı’dan etkilenmesinin bir anlamda zaruri olduğu ancak geleneksel değerlerimizi korumamız gerektiği düşüncesiyle verilir. Safa’nın diğer romanlarında da görüldüğü üzere bu romanda da makalelerinde ele aldığı Doğu-Batı sentezi düşüncesi, somut göstergeler üzerinden verilir.

Resmi olarak Tanzimat ile başlattığımız toplumsal değişim sürecinde din ve dini kurumlar da değişime uğramıştır. Dinin toplumsal yaşam ve insan davranışları üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Tanzimat’la birlikte başlayan süreçte din yavaş yavaş toplumsal yaşamın dışında kalmaya başlamışsa da Cumhuriyet dönemine gelindiğinde din artık bilerek ve bilinçli bir şekilde sadece inanç düzeyine çekilerek yapılan devrimlerle toplumsal hayattan uzaklaştırılmıştır. Modern, laik bir ulus devlet yaratmak isteyen Cumhuriyet ideolojisi dini toplumsal hayattan dışlayarak aynı zamanda zihniyeti de değiştirmek istemiştir. Çünkü zihniyet oluşumunda dinin düşünüldüğünden çok daha fazla etkisi söz konusudur. Gündelik hayat yeniden şekillenirken değişime karşı direnç gösteren kesimler de olmuştur. Dini referanslardan gittikçe uzaklaşan toplumsal yaşamın hemen her unsuru aile, ticaret, dini ritüeller, kadın-erkek ilişkileri değişime zorlanmıştır. Artık dinin merkezde olduğu bir yaşam değil, dinin mümkünse sadece inanç boyutunda kaldığı seküler ve modern bir yaşam kurulmak istenmiş ve devletin tüm ideolojik aygıtları gibi edebiyat da bunun için kullanılmıştır. Romanlarda eski ile yeni karşılaştırılırken eski hayat dini referanslarla ele alınarak büyük oranda eleştirilmiştir. Yeninin kabulü için bu biraz da zaruridir. Cumhuriyet’le kurulan yeni yaşamda toplumsal hayatta yeni kabuller yeni düşünceler gelmiştir. Din de ve dinin şekillendirdiği her türlü davranış ve kabulün yerine yenisi

yerleştirilmeye çalışılmış bu noktada roman da söz konusu kabulün oluşmasında etkili bir ideolojik aygıt işlevi görmüştür.

### **3.3. Ulusun İnşasında Kemalist Modernleşme Söylemi: Muasırlaşma**

Cumhuriyet köklü değişmelerin yaşandığı, yaklaşık iki yüzyıl süren reformların son ve en keskin noktasıdır. Yaşanan tüm değişmeler romanlarda da kendisine yer bulmuştur. Cumhuriyet döneminde muasır medeniyetler seviyesini yakalamak için gerçekleştirilen bir dizi köklü değişiklikler batılılaşma/modernleşme/çağdaşlaşma sözcükleriyle karşılanmışsa da bu sözcükler arasında ince farklar vardır.

“Modernisation”, sözcüğü Türkçede daha çok Batılılaşma ve Çağdaşlaşma kavramları ile karşılanmışsa da iki kavram da tam anlamını ifade etmemekle birlikte çağdaşlaşma anlamca daha yakın ve kullanışlı bir kavram olarak tercih edilmiştir. Modernleşme, Batılılaşmayı da içine alacak ölçüde bir kavramdır (Aktaran: Torun,2002: 28).

Batı’yla karşılaşmamızla birlikte başlayan kültür ve zihniyet değişmesi batılılaşma/modernleşme ile ifade edilse de Tanzimat’la daha kesin bir şekilde başlayan süreç Cumhuriyet’e gelindiğinde, Tanzimat modernleşmesi ile birbirlerinden ayrıldıkları görülür. Cumhuriyet tamamen Batılı olmayı tercih etmiş ve Osmanlı’dan çok farklı bir zihniyet kurmayı hedeflemiştir (Güngör, 2007: 22).

Ülkemizde öncelikle aydınlar arasında bir düşünce şeklinde beliren ve daha sonra resmi devlet politikasına dönüşen batılılaşma genel manasıyla belli bir hedefi ve yönü olan bir gelişme sürecine işaret etmekle birlikte muasırlaşmak, garplılaşmak, çağdaşlaşmak gibi farklı terimlerle karşılanagelmiş bir kavramdır (Ceylan, 2002: 58). Gelişim ve değişim sürecinin tarihini net ve açık bir şekilde belirtmenin zor olduğu kabul edilse de Cumhuriyet’le birlikte yaşanan keskin ve net değişimin temellerini 17.yüzyıla kadar götürmek mümkündür.

Batılılaşma politikasının temelinde, Atatürk’ün yüzünü Batıya dönmüş modern bir toplum yaratma düşüncesi söz konusudur. Bu düşünceden hareketle gerçekleştirilen her adım “Türk düşünce yapısını yeniden oluşturmayı”(Gençaydın 1986: 56) amaçlamaktadır. Modernleşme serüveninde amaç modernleşmeyi gerçekleştirecek

yönetici elitlerin her türlü kurum, inanç ve davranış dizgesini yapılan devrimlerle halka kabul ettirmektir (Keyder, 2005: 31).

Kurulmak istenen laik, modern bir ulus devletti. Bu açıdan her alanda yapılan reformların öncelikli hedefi bağımsızlığını tamamlayan Türk devletini laikleştirmek ve modernleştirmekti. Yapılan bir dizi reform, 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılması, fesin yasaklanması, şapka kanunu gibi, geniş halk kitlelerinde bazı hoşnutsuzluklar, huzursuzluklar yaratsa da karşılaşılan direnç İstiklal Mahkemeleri, Takrir-i Sükûn Kanunu gibi hamlelerle önü kesilmek istenmiştir. Mustafa Kemal'in ulusa seslendiği "Nutuk"u bir anlamda söz konusu hoşnutsuzluklara karşı son sözü söyleyen simgesel bir metin olarak değerlendirilebilir (Zürcher, 2000: 255).

Milli bir kültür kurma, milli bir devlet yaratma ve bunu yaparken de toplumu Batı'nın da üstünde "muasır bir medeniyet" haline getirme düşüncesiyle gerçekleştirilen devrimler yoluyla oluşturulmaya çalışılan batılılaşma politikasında Batı kültürü ile Türk kültürünün neredeyse aynı şeyler olduğunu ve böylece kendi özümüze döndüğümüzü ifade etmeye kadar varanyorumlara (Güngör, 2007:153) başvurulduğu görülmektedir. Söz konusu meşruiyet oluşturma düşüncesi Mustafa Kemal'in "Nutuk"unda da ifade edilmiş, gerek Doğu gerekse Batı'dan gelen tesirlerden uzak, milli bir kültür oluşturma gerekliliğine vurgu yapılmıştır (Aktaran: Türkdoğan, 1988: 187).

Devletin milli, seküler ve çağdaş bir zemine oturtulduğu açıkça ifade edilmiştir. "Efendiler, bu nutkumla, milli varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin, istiklalini nasıl kazandığını, ilim ve tekniğin en son esaslarına dayanan milli ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım" (Atatürk, 2006: 462).

Batılılaşma ifadesi, Batı ülkeleri dışındaki ülkelerde bilhassa Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Batı'ya karşı bir geliş kalış içinde olduğunu ve onun seviyesine ulaşabilmek için yapılması gerekenleri ifade etmektedir (Hanioğlu, 1992: 148). Bu durum Tanzimat'tan itibaren karşımıza çıkan çatışmaları, ikilikleri Cumhuriyet dönemine de devretmiştir. Bir nevi kimlik karmaşası yaşanan toplumun tüm sıkıntıları Cumhuriyet döneminde de karşımıza çıkar.

Modernleşme sürecini Batı toplumları dışındaki toplumların da modern birer topluma geçiş sürecini ifade eden bir süreç olarak ele alabiliriz. Başlangıçta toplum

gelenekseldir, modernleşme ilerledikçe gelenek zayıflar ve modern zaman içinde geleneğin yerini alır ve geleneği dışlar onunla çatışır (Abalı, 2003: 152).

Cumhuriyet'e kadar gelen sürede İkinci Meşrutiyet Batılı fikir ve kurumlara kapıyı aralayan bir süreç olmuştur. Tanzimat fermanının ilanı ile başlayan ciddi anlamdaki Batılılaşma hareketi döneminde Osmanlı fiilen bir gerileme ve çöküş dönemine girmiştir. Artık Batı sadece askeri alanda değil her alanda üstündür. Ve içinde bulunulan şartlar Batılılaşmayı zaruri kılmaktadır çünkü imparatorluğun bekası söz konusudur. Bu durum Osmanlı'yı günümüze kadar süregelen zaruri bir değişimin içine sokar (Ceylan, 2002: 63).

Söz konusu süreç içinde gerek kurumlar gerekse düşüncenin sekülerleşmesi, dinin toplumsal hayatın bütün alanlarından arındırılarak yerinin bilimsel fikirlerin temel alındığı bir zemine ulaşılması gerekiyordu. Bunun için cumhuriyeti kuranlar ve aydınlar radikal bir tutum sergilenmesi gerektiğini savunurlar. Osmanlı'nın tipi Batılılaşmanın yetersiz olduğunu düşünürler. Bu da yukarıdan aşağıya radikal bir değişimi beraberinde getirmiştir. Sembolik bazı uygulamalarla Batılılaşmanın mümkün olacağı düşünülmüştür. Ancak toplum katında görülür ki düşündükleri gibi olmamıştır (Belge, 1983: 261).

Cumhuriyet döneminde bu amaç doğrultusunda pek çok yenilik gerçekleştirilmiştir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan süreçte 3 Mart 1924 tarihinde Halifelik kaldırılmış, aynı tarihte, Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılarak bütün okullar Maarif Vekâletine bağlanmış, 25 Kasım 1925 tarihinde Şapka Kanunu çıkarılmış ve fes gibi şeylerin giyilmesi yasaklanmıştır. 1925 yılına gelindiğinde ise tekke ve zaviyeler kapatılarak, yine aynı yıl modern takvime geçilmiştir.

Tüm bu inkılapların temeli laikleşme hareketinde aranmalıdır. Keza bu doğrultuda 1926'da Medeni Kanun kabul edilmiş, 1 Kasım 1928'de alfabe değişikliğine gidilerek Latin Alfabesi kabul edilmiştir. Ve son olarak 1928'de "Devletin dini İslam'dır" maddesi anayasadan kaldırılır.

Türk modernleşmesi bir anlamda ulus devlet yaratma süreciyle paralel bir çizgide seyretmiştir. Bu sebeple geçmişi yeniden kurmaya çalışan Cumhuriyet rejimi İslam öncesi Türk tarihini köken alarak kendisine bir geçmiş yaratmış ve bu amaç

doğrultusunda 1931’de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, bugünkü adıyla Türk Tarih Kurumu ve 1932’de ise Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Türk Dil Kurumu kurulmuştur. Toplumsal hayattaki her türlü değişim, yukarıda izah ettiğimiz siyasi, sosyal, ekonomik alanda gerçekleştirilen reformlar kaçınılmaz olarak bireyin ve toplumun hayatını derinden etkilemiştir. Edebiyatı da toplumun bir yansıması olarak okumak mümkündür. 1920-1940 arası ele aldığımız romanlarda da yukarıda izah edilen tüm sürecin yansımasını bulmak mümkündür.

Şüphesiz söz konusu süreci keskin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Tanzimat’la birlikte roman türünün edebiyatımızda yer almasıyla başlayan süreçte “Batılılaşma” meselesi Cumhuriyet dönemi Türk romanında en çok ele alınan meselelerden biridir. Toplumsal hayatta yaşanan değişmelerle beraber birey temelinde yaşanan değişmeler de bu dönem romanlarında kendisine yer bulur. Muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak için yapılan her türlü değişikliklerin halka benimsetilmesi ve kabul ettirilmesi için roman adeta bir araç olarak kullanılmış, yaşanan sürecin tüm ikilikleri de kaçınılmaz olarak roman sayfalarında kendisine yer bulmuştur. Bu durum aynı zamanda kendisinden öncekine takındığı tutumu belirlemesi açısından da önemlidir. Dolayısıyla bir önceki bölümde ele aldığımız “öteki”lerden biri de kaçınılmaz olarak Osmanlı olarak belirir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türk romancısı da Osmanlı ve Osmanlı tarihine karşı bir tutum içerisinde olmuş, kendisine kök olarak Osmanlı’dan çok önceye İslamiyet öncesi Türk tarihine kadar gitme ihtiyacı duymuştur. Bir anlamda Osmanlı ve onun değerleri, tarihiyle yüzleşme ve hesaplaşma içinde olan Cumhuriyet ve Türk romanı, eserlerde sıklıkla Osmanlı’yı bir öteki olarak sorgulamış, inkâr etmiştir (Andı, 2006: 166-167).

Bu noktada denilebilir ki Cumhuriyet dönemi edebiyatı da, ana hatlarıyla resmi olarak Tanzimat’la başlatılan Batılılaşma süreçlerinin devamı niteliğindedir. Bu sebepten önceki dönemde karşımıza çıkan sorunlar ve meselelerin devamı da bu dönemde karşımıza çıkmaktadır. Ancak Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatını önceki dönemden ayıran bazı özellikler de söz konusudur. Burada artık iktidar İstanbul’dan Ankara’ya kaymış, kültür, sanat ve ekonominin merkezi Ankara olmuştur. Devletin merkezinin Ankara’ya taşınmasıyla birlikte Türk romanı da Anadolu’ya açılmıştır. Bunun dışında yeni rejim ve inkılaplar da eserlere yoğun olarak yansımıştır. Söz konusu durum



Osmanlı'dan tam bir kopuşu sergilemektedir. Hülâsa hayat tarzı itibariyle Batı'ya bağlanılırken Osmanlı dışlanmış ve yerine İslamiyet öncesi Türkler ikame edilmeye çalışılırken Türkçülükle de az çok ilişkili bir edebiyat oluşmuştur (Okay, 2005: 85-86).

Batılılaşma macerasında Cumhuriyet artık nihai bir noktadır çünkü bu dönem Batılılaşma artık devlet politikasıdır ve gerçekleşen inkılâplarla, çıkarılan kanunlarla yer yer zorunlu bir değişim olarak toplumsal, siyasal ve sosyal hayatta karşılık bulur.

Çalışmaya söz konusu edilen 1920-1940 yılları toplumun bütün dinamiklerinde meydana gelen köklü değişiklikleri kapsamı bakımından önemlidir. Bu bölümde söz konusu dönem romanlarında muasırlaşma meselesinin nasıl ele alındığı, Kemalist ideolojinin ve Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının CHF'nin ablesinde altı okla simgelenen ilkelerinin birer ideoloji olarak anayasaya da sokulmasıyla yeni devletin ideolojisinin halka benimsetilmesi için okullar, basın yayın organları gibi edebiyatı da araçsallaştırmasının izlerinin göstergeleri incelenecektir.

### **3.3.1. Kültür ve Zihniyette Batılılaşma:**

Değişen zihniyet, sosyal ve siyasî hayat romanlarda sıkça karşımıza çıkar. Batılılaşma olgusu 1920-1940 arası Türk romanında ideoloji ile bir anlamda propaganda ile içiçedir. Cumhuriyet'le beraber yeni bir devlet/yeni zihniyet ve yeni kültür dairesi içine girilmiştir. Yapılan bir dizi köklü değişiklik romanlarda gerek roman kişilerinde gerekse mekânda yansımaları bulmuştur. Adeta dönemin resmî devlet politikası haline gelen ülkeyi “muasır medeniyet” seviyesine çıkarma her alanda batılılaşma ile gerçekleştirmektedir.

Söz konusu doğrultuda en etkili değişiklikler eğitim alanında yaşanmıştır ve bu yolla bilhassa gençlerin değişen toplumsal yaşama uyum sağlamaları istenmiş, gelecek kuşaklara yeni düzenin taşınması hedeflenmiştir. Gençler, yeni rejimin sunduğu eğitimle değişen normlar ve değerler çerçevesinde şekillenirken, toplumsal hayata da yeni bir kimlik yine eğitim yoluyla kazandırılır. Genç kuşaklar tarafından eskinin eleştirilmesi, eskinin geri kalmışlığın sembolü olması gibi durumlar toplumsal yapının eğitim yoluyla değiştiğinin ve şekillendiğinin önemli göstergeleridir (Ayyazoğlu, 1977: 11).Alafranga-alaturka ikiliğinde simgeleşen Batılılaşma macerası kültür ve zihniyette

meydana gelen değişmelerin toplumsal hayata yansıdığı ve söz konusu yansımaları roman üzerinden okumamıza imkân sağlamaktadır.

Cumhuriyet’le birlikte Ankara merkezli bir ideoloji ülkeye yayılırken diğer tarafta İstanbul yozlaşmış bir Batılılaşmanın merkezi olmaya devam ediyordu. İstanbul bir yönüyle de Osmanlı geleneğini sürdüren bir mekân olarak karşımıza çıkmaktaydı. Batı ile Doğu biraradaydı. Cumhuriyet ideolojisi ise Ankara merkezinde yüzünü tamamen Batı’ya dönmüş bir ülke yaratmaya çalışıyordu. Söz konusu ikilik ve bundan doğan bunalım ve çatışma dönem romanlarında sıklıkla işlenen meselelerin başında gelir. Peyami Safa, durumu içtimai köklerden kopmanın neticesinde şahsiyetini yitirme durumu olarak izah eder ve çok sayıda parçalanmış benliği ipi kopmuş ve boncukları dağılan bir tespihe benzetir(Safa,1933:195). İki kimlik arasında bocalayan insanların durumu romanlarda karşımıza sıkça çıkar. Bir yanda yalelli, çiftetelli havaları diğer tarafta foksforot, çarliston...(Gürpınar, 1933:189). İki hayat arasında kalmış, ne o ne diğeri olabilmiş, derin tereddüd içindeki kişiler Safa’nın sıklıkla üzerinde durduğu roman kahramanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Peyami Safa söz konusu arada kalma durumunu *Şimşek*’te roman kişilerinden Pervin örneğinden hareketle son derece başarılı bir şekilde çizer: “Pervin şahsiyetini bulmamış kadındır yahut onun şahsiyeti, *şahsiyetsizliktir*,<sup>175</sup> birbirine zıt iki temayülün arasında bocalayarak şaşırıyor ve bu kararsızlığın ıstırabını çekiyor” (1928: 74).. Müfid ve Sacid, yani Doğu ile Batı arasında kişiliğini bulamamış, henüz olgunlaşmamış bir kadındır Pervin. Pervin, iki medeniyet arasında bocalayan bir toplumun simgesidir. Zaman içinde gerçek kimliğini bulacaktır Pervin. Toplumda yaşanan kimlik bunalımı bireylerin hayatında da ikiliklere, bunalımlara sebep olmaktadır. Pervin’le aynı durumdaki bir başka roman kişisi bu defa *Üç İstanbul* romanında karşımıza Adnan olarak çıkar. Adnan da tıpkı Pervin gibi ruhu karmakarışık, arada sıkışıp kalmış, ruhsal bunalımlara sürüklenmiş bir karakterdir.

Yakup Kadri de *Ankara* romanındaki Hakkı Bey karakteriyle bu durumdaki kişilerin içinde bulunduğu durumu aşağıdaki satırlarla etkili bir şekilde verir:

---

<sup>175</sup> Vurgulamalar tarafımıza aittir.

“Hele, bu modern, bu alafranga eğlence gecelerinin ertesi, Selma Hanım, kendi içinin bu yeni ağaran manzarasını daha keskin bir vuzuh ile görebiliyordu. Bu vuzuh, ona, gene böyle bir suarede, Hakkı Bey’in bir genç ecnebi hanımıyla vals esnasında gelmişti. Bu, Ankara’nın ilk suarelerinden biriydi. O zaman, herkes, daha nasıl oturup kalkacağını, nasıl gezineceğini, nasıl dans edeceğini, gözlerini, ellerini, başını nasıl idare edeceğini hiç bilmezdi. Duvar kenarlarında küme küme hareketsiz hanımlara, kapı eşiklerinde manken gibi dimdik duran beylere ve büfe başlarında hiç konuşmaksızın, mütemadiyen içip çakıştıran toy ve mahcup gençlere rast gelinirdi. Dansa başlamak isteyen bazı heveslilerin, meydanda dönen çiftlerin çoğalmasını beklediği görülürdü. Herkes, birbirini —Haydi bakalım, haydi bakalım, diye teşvik ederdi. İşte, bir akşam, böyle üzüntülü ve çekingen bir hava içinde, Selma Hanım, Hakkı Bey’in kendisiyle yaptığı ilk danstan sonra, bütün bir boş salonu tuhaf bir çalımla geçerek, bir sefaret müsteşarının hanımı önünde mübalağalı bir reveranslı dönmeye başladığını gördü. Dans bitince, Hakkı Bey, madamın elini bir on altıncı asır şövalyesi edasıyla öpmüş, sonra alıp büfeye götürmüştü” (1934: 98).

Hakkı Bey de Avrupalı gibi dans etmeyi, onlar gibi yaşayıp eğlenmeyi, giyinmeyi Batılılaşmak sanmaktır. Dönem içinde yabancı dil öğrenmek adeta bir moda haline gelmiş, zengin aileler çocuklarının eğitimi için yabancı mürebbiyeler tutmuştur. Bu konuda hemen bütün aileler adeta bir yarış içindedir. Hakkı Bey de bunlardan sadece biridir (1934: 106).

Osmanlı dönemindeki Batılılaşma politikaları neticesinde Batılı okullar olsa bile zengin ailelerin çocuklarına özel hocalardan ders aldırarak eğitim verdikleri görülür. Kültür ve zihniyetteki Batılılaşma çabaları içindeki bu durumun doğurduğu olumsuz sonuçlar ikili bir zihniyet dünyasına sahip bireyler ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Cumhuriyet’le söz konusu ikilik ortadan kaldırılmak istenmiş ve toplumun yüzü doğrudan Batı’ya çevrilmiştir. Bu yapılmaya çalışılırken de zaruri olarak geçmiş olumsuzlanarak, eğitimde de Batı modeli benimsenmiştir. Mürebbiye sistemi ve yabancı okulların gençlerin zihniyetlerini olumsuz etkilemiş ve kendi kültürlerine yabancılaşmalarına sebep olmuştur. Erken Cumhuriyet dönemi romanlarında sıklıkla meselenin ele alındığı görülmektedir.

Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarında ise eğitimde birlik sağlanarak medreselerin yerini karma eğitim veren modern okullar almıştır. Romanlarda medrese-mektep karşıtlığı üzerinden eski ve yeni eğitim anlayışı verilmek istenir. Söz konusu karşıtlık aynı zamanda zihinsel ve kültürel karşıtlıktır. Medreselerin ışığında bugünlere gelen ülke, karanlık içindedir ve onu aydınlatacak olan mekteplerdir (Güntekin, 1928: 43).

*Yeşil Gece* romanında zihniyeti değiştirmeden hiçbir şeyin değişmeyeceğinin farkında olan Ali Şahin, bu anlamda amansız bir mücadeleye girer. “Yeşil ordu”ya karşı savaş açan mekteplerle ülke içinde bulunduğu karanlıktan kurtulacaktır. Cumhuriyet’in yetiştirmek istediği “fikri hür vicdanı hür” nesil ilim ve aklın aydınlığında mekteplerde yetişecektir. Cumhuriyet’le birlikte aklı ön plana alan anlayışa geçilmesinde Tanzimat’la başlayan değişim, Osmanlı eğitim sisteminin derinden sarsılmasını ve meşruiyetini dinden alan bir devlet yerine meşruiyetini laik bir zeminden alan bir devlete geçişin alt yapısını hazırlamıştır (Okumuş, 2005: 24)

Cumhuriyet’le birlikte Osmanlı’daki yabancı okullar meselesi de gündeme gelmiştir. Yabancı okullarda yetişen gençlerin kendi dillerine, kültürlerine yabancılaşmaları Batılı bir eğitim anlayışı kurmaya çalışan yeni ülkenin de meselesi haline gelmiştir. Çünkü Cumhuriyet yüzünü Batı’ya dönmekle birlikte, romanlarda sıklıkla karşımıza çıkan kahramanlarda da görüldüğü üzere, kimliğini kaybetmiş bir nesil değil Batılı ama milli değerlerini de koruyan ancak dinin merkezden çıkarıldığı modern ve seküler bir ulus devlet yaratılmak istemiştir.

Atatürk Dönemi’nde Lozan Barış Konferansı’nda görüşülen yabancı okullar meselesi Tevhid-i Tedrisat Yasası sonucunda milli çıkarlar doğrultusunda yeniden düzenlendi. Bu düzenleme sonucunda, Türk Dili ve Edebiyatı, Millî Tarih, Millî Coğrafya gibi dersler söz konusu okullarda Türk öğretmenler tarafından Türkçe okutulacaktı ve milli Eğitim Bakanlığı tarafından denetlenecekti. Böylece hem okullar denetlenecekti hem de Avrupa ülkelerinin söz konusu okullar aracılığıyla işlerimize karışması engellenecekti<sup>176</sup>.

---

<sup>176</sup> Yabancı okulların faaliyetleri ve meselenin çözümü ile ilgili bkz. : SEZER, Ayten, Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938), Ankara, TTK, 1999; MUTLU, Şamil, Osmanlı Devleti’nde Misyoner Okulları, 2.B., İstanbul, Gökkube, 2005; TURAN, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi II: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne, 2.B., Ankara, Bilgi Yay., 1998.

“Beni susturan şey nefretimdi. En basit içtimaî dâvaları anlamayacak kadar yabancı tesirler altında şahsiyetlerini kaybeden bu insanlarla münakaşaya mecbur olmanın küçüklüğünden mustarıptım. Türkiye’de ecnebi mekteplerin kuvvetli silindirleri altında yamyassı olan bu kafaların kesilmesinden başka çare görmüyordum. Ecnebi mekteplerini işgal suretiyle manevî kapitülasyonları kaldırdığı için hükûmeti beğeniyordum. Bu mekteplerin benim aşkımda rol oynayacak kadar ileri gideceklerini evvelce tahmin edemediğim halde” (1930: 71).

satırlarıyla *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* romanında yabancı okullar meselesine değinen Peyami Safa, söz konusu okulların gençlerin zihinlerini bulandırarak, şahsiyetlerini kaybetmelerine sebep olduğunu düşünür. “Yamyassı kafalar”ın kesilmesi gerekmektedir. Gençlerin zihinlerini adeta silindir gibi ezip geçen bu okullarla ilgili bir çözüm bulunmalıdır.

Halide Edip ise *Tatarcık* romanında toplumun içinde bulunduğu kültürel bunalımı, Safa ve Şinasi karakterleri üzerinden verilmektedir. İki de sarıklı babaların çocuklarıdır ancak iksinin de babası Cumhuriyet devrine şalvarını, sakalını, latasını atarak girmiştir. İki de alafranga bir aile ortamında büyümüştür. Babaları sarıklarını çıkarır çıkarmaz İstanbul’un en iyi, en moda terzilerinden giyinmeye başlamış, “Mister” olmuşlardır. Danslı, içkili partilerde boy göstermeyi Avrupalı gibi yaşamak zannetmektedirler. Ancak tezat şuradadır ki bazı gelenekleri sözde devam ettirirler. Ramazanda oruç tutmasalar bile oruçluymuş gibi davranırlar, teravih namazına giderler, kadınlar ise Kur’an dinlerken başlarını örter, dualar ederler. Fakat hepsi yeni yılda bir küçük çam ağacı keser, eşe dost kartlar ve hediyeler gönderirler ve eğlenceler düzenlerler (1939: 67).

Ne tam Batılı ne tam Doğulu olabilmiş toplum, iki kültür iki zihniyet arasında sıkışıp kalmış, bocalamaktadır. Halide Edip, yine bir başka romanı *Zeyno’nun Oğlu*’nda; Garplılaşmak adı altında insanların da adeta birer fabrika ürünü gibi birbirlerinin tıpatıp aynısı olduklarını, şahsiyetlerini kaybettiklerini ifade eder. Foksforot havalarını eski Mevlid tarzında söyleyen bir toplumun eleştirisini verir (1928: 173).

*Sinekli Bakkal*’da karşımıza çıkan Behire karakteri ise hem Batı kültüründen haberdar hem de kendi kültürünü, değerlerini bilen ve yaşatan bir kadındır. Ancak kızları

tamamen kendi değerlerinden uzaklaşmış, dejenere olmuş tipler olarak karşımıza çıkarlar. Kendi kültürlerini reddeden kızlar karşısında Behire değerlerin yitimine üzülen ve direnen ideal bir kahraman olarak çizilir(1936: 245).

Batılılaşma her alanda yozlaşmanın da başlangıcı olmuştur. Kendi kültür ve değerlerinden yozlaşmış, bozulmuş, çürümüş bir toplum eleştirisi romanlarında meselenin sıkça ele alındığı noktadır. Peyami Safa'nın *Cânân* romanında da benzer durum karşımıza çıkmaktadır. Sarıklı Türkçe hocasıyla Fransızca öğretmenini bir evde çocuklara dersler verir. Evin erkeği Şakir Bey ile Fransızca öğretmenin yakınlaşmaları sonucu öğretmen evden kovulur. Alafranga hayat beraberinde ahlaki yozlaşmayı da getirmiştir (1925: 49).

Batılılaşma sürecinde kültürün en önemli öğelerinden biri, aynı zamanda yaratıcısı ve taşıyıcısı olan dil söz konusu süreçten oldukça olumsuz etkilenir. Türkçenin özellikle Fransızcanın etkisiyle hor görülmesi, küçümsenmesi romanlarda sıklıkla karşımıza çıkan ve eleştirilen meselelerden biridir. Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda doktor kahramana Fransızca tabelaları överken, reçeteleri bile Fransızca yazmaktan övünç duyduğunu dile getirir. Kahraman ise güzel Türkçe dururken neden Fransızca kullanıldığını anlamakta güçlük çeker (Safa, 1930:70).

“Erkânıharp Müşiri'nin kızı Belkıs sofradaki mürebbiyenin birine İngilizce sual sormuş, ötekine Almanca cevap verecekken çay masasından sıçradı; Vekilharç Salih'in elindeki tepsiden telgrafi kaptı; Makbuzu Fransızca imzaladı; altın kurşun kalemiyle telgrafi parçalayarak açtı, haykırdı:

– Hüsrev geliyor!” (1938: 159).

Mithat Cemal'in *Üç İstanbul* romanından alıntılanan paragrafta ifade edilenler, Batılılaşma hevesi içindeki toplumun, bilhassa dilde yabancı kültürlerin ne kadar etkisinde kaldığının da göstergesidir.

Benzer durum Reşat Nuri'nin *Gizli El* romanında karşımıza çıkmaktadır. Artık okullarda bile Türkçe okutulmamaktadır:

“ Türkçem maalesef çok eksik kaldı, mektepte Türkçe okutmuyorlar... Ama ne kadar eksik efendim... Paşa babam yazdığım mektuplardaki imla yanlışlarıyla daima eğlenir... Ne ayıp değil mi efendim?.. Sonra, bizim kitaplarımızı anlamak

pek güç geliyor. Bunlar için yardım ederseniz çok müteşekkir kalacağım...”  
(Güntekin, 1954: 42).

*Yeşil Gece*’nin ideal kahramanı Şahin de mektepte Türkçe dersi yerine “Lisan-ı Osmanî” denmesini isteyen Maarif Müdürü’nün milliyetperverliğini sorgular(Güntekin,1928: 68).

Mardin’e göre Osmanlı romanı Türk modernleşme tarihini yansıtmaları bakımından oldukça önemli bir kaynaktır. Söz konusu kaynak hem İstanbul ve çevresi hakkında geniş bilgiler sunmakta hem de aydınların yaşanan değişmelerin getirdiği sorunlara yaklaşımını vermesi bakımından dikkate değerdir(Mardin, 1992: 32-33). Tanzimat romanlarında karşımıza çıkan Batılılaşma olgusu Cumhuriyet’in ilk yıllarında da önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa’da eğitim almak ve Avrupa dillerini bilmek üst tabakanın aksine alt ve orta tabakada son derece yanlış anlaşılmış, yarı Türkçe yarı Fransızca konuşmak Avrupalılaşmak sanılmıştır. Kafalarında yarı Türkçe yarı Fransızca konuşunca Avrupalı gibi olduklarını düşünen, milli dil cereyanlarından bihaber, sanki Kurtuluş Savaşı bu topraklarda olmamış, o kanlı savaş hiç yaşanmamış gibi çürüyen ve yozlaşan bu tipler eleştirilmektedir(Başar, 1938:294).

Batılılaşma toplumda “gibi olmak” şeklinde algılanmış ve kendi olmayan/olamayan bireyler ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kendi kimliğinden uzaklaşan, kimlik çatışması yaşayan bir toplum dönem romanlarında da birey-toplum ilişkisi üzerinden sıklıkla ele alınmıştır. Peyami Safa’nın *Sözde Kızlar* adlı romanında, Fahir ile Nadir karakterleri üzerinden Batı ile geleneksel değerlerin çatışması verilir. Fahir ahlaki çöküntünün ve yozlaşmanın geldiği noktayı “çirkef dolu bir kuyu”ya benzetir ve toplumun değerlerini her geçen gün örselediğinden söz eder (Safa, 1943: 112). Batılılaşma adı altında görülen durum içler acısıdır ancak süreç tüm hızıyla devam etmektedir. Bu durum Safa’da biz-öteki karşılaştırması üzerinden verilir ve söz konusu tipler “kör yılanlara” benzetilir (Safa, 1943:183).

Peyami Safa’nın bir başka romanı *Mahşer*’de ise adeta Türk ve Müslüman cemiyetinden olmayanların oyunları ile insanların Batılılaşmak adına kendi benliklerini kaybettiklerini dile getirir:

“—Evet... bu Mahir Bey ailesi enteresandır. O kadın ve o herif tam vizyotipdirler. Elele vermişler. Levazımın ambarını iki büyük fare gibi yutuyorlar. Karılarını bu işlerde kullanan üç dört tip daha tanırım. Bir tüccar daha vardı. Karısı güzel bir Islavdır. Her suistimalde bu kadının parmağı bulunur. Nazırlarla, saray adamlarıyla yatar. Âşıklarını evine bile alır, kocası aldırılmaz. Sizi ve beni böyle züğürt bırakan üç beş ahlaki telâkkimizdir. Herif bu hurafelerden kafasını kurtarmış, işlerini tıklarına koymuş. Gidiyor” (1945: 101).

Romanlarda bu kişiler “vizyotip”, “levanten” kavramlarıyla tanımlanırlar. Kavramlar olumsuz anlam çağrışımlarına sahiptir. Harp zenginleri, Levantenlerle işbirliği içinde servetlerine servet katmakta, karaborsacılık, dalkavukluk yapmaktadırlar. Alfrangalığın adeta olmazsa olmazları haline gelen bu özellikler roman kahramanları üzerinden eleştirilmiştir(Edip, 1939: 173).

Mithat Cemal Kuntay da *Üç İstanbul* adlı eserinde İstibdat, Meşrutiyet ve Mütarekedönemlerinde yaşanan sosyal ve ahlaki çöküntüyü anlatmaktadır. Üç dönemin de çöküntü itibarıyla birbirine benzediğini dile getirdiği ve gerek aydınların gerekse bürokratların ahlaksızlıklarını objektif bir şekilde eleştirdiği romanında Kuntay, yıkılan imparatorluğun sebebini söz konusu yozlaşmada aramaktadır (Kantarcıoğlu, 2004: 93):

“Bütün manasıyla Vekilharç: Yani çalışıyordu; ancak namuslu adamların kabalığını taklit etmeyi unutmuyarak: Nazik olmak hırsızlığın itirafı olurdu, arada bir kızarak, bu Vekilharç’tan, istifa etmeyi unutmuyordu. Belkıs’la Adnan yalvarıyorlar, Süleyman bu münasebetsizlikten vazgeçiyor, bir başkası bulununcaya kadar onları kırmıyordu. Fakat onun güzel bir hali vardı; klasik hırsızlar gibi doğruluktan bahsetmiyordu. Hatta Belkıs’a açık söylüyordu: —Hanımefendi, para işinde bana bile emniyet etmeyin” (Kuntay, 1938: 387).

Yeniye kurarken eskinin reddedilmesi 1920-1940 arası ele alınan romanlarda görülen doğal bir süreçtir. Eskiye ve onun anlayışını savunan kişiler, kurumlar vb. her türlü unsurun karşısına yeni değerleri temsil edenler çıkarılır.

Milli Mücadele yıllarından itibaren edebiyatın toplumu şekillendirmesi ve kültürel kimliklerin oluşumunda rol oynaması beklenmiştir. Bir nevi toplum mühendisliği işlevi gören romanda bu amaca hizmet için geçmişle hesaplaşma noktasında II. Abdülhamit’e kadar gidildiği görülür. Abdülhamit’in benden sonra tufan düşüncesinde



olduğu, bilerek halkın düşünmesini engellediğini ve halkı cahil bıraktığı dile getirilmiş ve sonrasında gelenlerin de Abdülhamit'in karanlığından gelen yarasalar olduğu ifade edilmiştir(Karaosmanoğlu, 1927: 179).

Batılılaşma adı altında yaşanan süreçte karşımıza çıkan zihinsel, sosyal, kültürel anlamdaki çatışma ve uyumsuzluklar eleştirilmiş ve Cumhuriyet'in yapmaya çalıştığının bu olmadığı ve ne olduğu romanlar ve roman kişileri aracılığıyla ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu noktada geçmiş olumsuzlanarak yeninin övüldüğü görülür.

“Her yere Alman filosuyla gitmişti; bunu anlattıktan sonra, —Avrupa, İngiltere’dir diyordu. Paris’te yaptırdığı elbiselerini Londra’da giymeye utanmıştı. İstanbul’a kahkahalarla gülüyor; tahta saraylarla, kadife salonlarla, servetlerini parmaklarında, göbeklerinde taşıyan adamlarla eğleniyordu. Bir Londra’daki büyük ailelerin sadeliğine bakıyordu; Bir de bizimkilerin iptidai bıyıklarına, ağdalı seslerine, suratlarını bir tek çizgiyle beygirleştiren azametlerine” (Kuntay, 1938: 28).

“Bu büyük muharrir ve mütefekkirle çok kere beraber gezen, beraber için ve beraber düşünen, fakat aynı zamanda arkadaşının her fikrine, her sözüne itiraz etmeyi kendisine vazife addeden şair Emin Kâmil iş güç sahibi olmayan bir mirasyediydi. Ömrünün büyük bir kısmını babasının Yeşilköy civarındaki çiftliğinde oturup avlanmak, köpek beslemek ve senede birkaç derin manalı şiir yazarak edebiyat meraklılarını mesut etmekle geçiriyordu. Başka işi olmadığı için son senelerde Budizm’e merak sardırılmış, saçlarını kökünden kestirip çitlikte yalınayak dolaşarak Nirvana’ya varmak istemiş, sonra bundan vazgeçerek birkaç aydan beri Çinli Laotse’nin hayranı olmuştu. Elinde Çin felsefesine dair Fransızca kitaplarla dolaşıyor, hayatı ve insanları bunlara göre izah etmeye çalışıyordu. Zeki ve duygulu tarafı olduğu halde arkadaşları arasında pek ciddiye alınmamasından müteessirdi ve bunun acısını etrafını mağrur bir istihfaf ile süzerek çıkarmaya çalışıyordu” (Ali, 1940: 50).

1920-1940 arası ele alınan romanlarda kültür ve zihniyette Batılılaşmanın büyük ölçüde şeklen gerçekleştirilmiş olmasının zihniyette ikiliklere sebep olduğunu ifade etmiştik. Dönem romanlarında sıkça karşımıza çıkan meselelerden biri de evlere giren “mürebbiyeler”dir. Evlerdeki mürebbiyeler alafrangalığın önemli sembollerindendir ve beraberinde ahlaki bozulmayı da getirmiştir:

“Memleketini, Fransa’yı orada geçirdiği sefil hayatı, şimdi içinde bulunduğu aile yanındaki sıfat ve vazifesini düşünürdü. Fransa’da fiy publik denilen düşükün kadınlardan biriyken burada mürebbiyeliğe tayin edildiğine şaşar, destina, yani nasip denilen şeyin bu yoldaki garip hükümlerine, tuhaf cilvelerine şaşar kalırdı...”(Gürpınar, 1933:9).

Bilhassa Hüseyin Rahmi, *Mürebbiye* adlı romanında, mürebbiyelerin toplumsal yaşama etkilerini ve aile yaşamında meydana getirdikleri değişiklikleri gözler önüne sermiştir. Evin erkeğini baştan çıkarmaları, aile kurumunun temellerinin sarsılmasına neden olmuştur(Gürpınar,1933: 33).

Batılılaşma adına varlıklı aileler arasında adeta bir moda halini alan çocuklara mürebbiye tutma zaman zaman aile içinde istenmeyen durumların ortaya çıkmasında ve ahlaken yozlaşmada olumsuz bir rol oynamıştır. Yaşanan süreç göstermiştir ki mürebbiyelerin Türk kültür ve geleneğine faydadan çok zarar getirmiştir. Yeni kuşak gittikçe değerlerinden uzaklaşmış, milli kimliğini kaybetmiştir. Söz konusu kuşak trajiktir ki Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde de aktif rol oynayan nesildir. Ve Batılılaşma macerasını söz konusu nesil üzerinden okumak mümkündür.

Halide Edip Adıvar’ın romanlarında sergilediği tutum ise evde mürebbiye ile eğitmekten ziyade, kız çocuklarının eğitim alması gereken yerin okul olduğu şeklindedir. Kendisi de kadın mücadelesi içinde aktif rol oynamış Adıvar, kadının ev içinde alacağı eğitimin yetersiz ve verimsiz olacağını vurgulamıştır(Küçükgörmek, 2010: 264).

Bu dönemde karşımıza çıkan bir başka mesele çocukların eğitim için yabancı okullara gönderilmesidir. Fransız, İngiliz, Alman mekteplerinde eğitim gören bu çocuklar tıpkı yabancı mürebbiyelerden eğitim alanlar gibi kendi kültürlerine yabancılaşmakta, değerlerinden ve milli kimliklerinden uzaklaşmaktadır.

Peyami Safa’nın *Sözde Kızlar* ve *Şimşek* romanlarındaki genç kızlar tanıtılırken bilhassa yabancı okullarda okudukları vurgulanır. Çünkü söz konusu kızlar iki medeniyet arasında bocalayan kişilerdir ve bunda aldıkları eğitimin oldukça büyük etkisi vardır.*Şimşek*’te, Pervin’in tahsiliniFransız Mektebi’nde tamamlar (1977:44), *Sözde Kızlar* romanında Mebrure ise İzmir Amerikan Koleji’nde eğitim almıştır (1943: 66).

Hem *Şimşek*'te hem de *Sözde Kızlar* romanında yabancı okullarda okuyan kızlar bir yandan da evde özel bir hocadan Türkçe dersi almaktadır. İki genç kızın da Türkçesi oldukça bozuktur. Elbette ki bozulan sadece dilleri değildir. Okudukları okullarda aldıkları eğitimin neticesinde kendi kültürlerine de yabancılaşmış tiplerdir. Kendi toplumunun değerlerine ve kültürüne yabancılaşmış nesiller yetişmesine sebep olan söz konusu azınlık okulları aynı zamanda gençlerin iki farklı kültür arasında bocalamalarına da sebep olmuştur.

Cumhuriyetin bir halk mücadelesi neticesinde kurulmuş olması bilhassa ilk yıllarda devletin Avrupa'nın emperyal, sömürgeci yaklaşımlarının karşıtı olarak Rusya'nın içinde bulunduğu ideolojiye yaklaştığı söylenebilir. Avrupa devletlerinin ülkeyi işgal etmesi yakınlaşmanın da temel sebeplerindendir. Halkçılık ideolojisinin sonucu olarak sınıfsız ve imtiyazsız bir halk yaratmak isteyen Kemalist ideoloji azınlık okullarının olumsuz etkilerini görmüş ve gerekli düzenlemeleri yapmıştır. Halide Edip'in *Tatarcık* romanında karşımıza çıkan Lâle söz konusu ideolojinin göstergesi olarak içinde bulunduğu zor koşullarda eğitimi tamamlamış, mezun olduğunda ise eğitim aldığı eski okuluna İngilizce öğretmenini olarak dönebilmıştır. Bu durum bize birkaç şeyi göstermektedir. İlki halkçılık ideolojisinin neticesinde temel eğitim alma hakkının sonucu olarak her kesimden insanın bu haktan yararlanabilmesidir. Ayrıca cumhuriyetin ilk yıllarında yetişmiş eleman sıkıntısının da olduğunu göstermektedir. “Kadının eğitimden yoksun kalmasıyla hem erkeklerin, hem de toplumun büyük zarar göreceğini belirten Tefik Fikret, düşüncelerini şu sözlerle anlatır: “Kızlarını okutmayan bir millet, oğullarını manevi öksüzlüğe mahkûm etmiş demektir; hüsrana ağlasın” (Aktaran Kurnaz, 1996: 35).Eserlerinde kız çocuklarının eğitimine ayrı bir önem veren Halide Edip, eserlerinde meseleyi çeşitli yönleriyle ele almıştır.

Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* adlı romanının başkarakteri olan Aliye bu durumun tipik örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Darulmuallimat'ta son yılında okulu bırakarak Anadolu'da öğretmenlik yapmaya başlayan Aliye, cumhuriyet değerlerine bağlı, son derece idealist ve kendi kendine yetebilen bir genç kadın olarak çizilmiştir.

Cumhuriyet'ten önceki dönemde Batıya öğrenci olarak erkek çocukları gönderilirken kız çocuklarının gönderilmesi Cumhuriyet ile başlar (Özer, 2005: 121). Kültür ve zihniyet etkileşimi açısından oldukça önemli olan Batı'ya öğrenci gönderme meselesi

Cumhuriyet sonrasında eğitimin ve bilhassa kadınların eğitiminin oldukça önemli olduğunu göstermesi bakımından değerlidir. Cumhuriyet’le başlayan eğitim seferberliği öncelikle cehalete karşı savaş açmış, uzun yıllar tekke ve medreselerin elinde geri kalmış Anadolu’ya ve Anadolu insanına el uzatmıştır. Bunu ise modern eğitim almış öğretmenler aracılığıyla yapmıştır. Anadolu’da varlığını devam ettiren geleneksel yapı yüzünü Batı’ya dönmüş, Batılı bir eğitimden geçmiş ve Cumhuriyetin değerlerine sıkı sıkıya bağlı öğretmenler önderliğinde olmuştur ki söz konusu öğretmenlerin büyük bir kısmı da kadındır. Bu durum Cumhuriyet’in eğitim seferberliğinin sonuçlarını da göstermesi bakımından önemlidir. Anadoluya giden öğretmenlerin geleneksel değerler ve halk ile mücadelesi zaman zaman çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Zaman zamansa öğretmenini öncülüğünde değişimin yaşanmasını sağlamıştır ve söz konusu iki durum da romanlarda yerini almıştır. Halide Edip’in *Vurun Kahpeye* romanında da bir çatışmanın tarafı olan öğretmenin durumu görülmektedir:

“- Sen kim oluyon garı? diye haykırdı. Sen muallime değil misin? Sen bu kasabanın muallimesi değil misin? Ne haddine bir eşraf çocuğunu koğuyon, ne haddine benim suratıma haykırıyon? İstanbul’un hayâsız garılarına, erkeklerin suratına haykıran, yol iz bilmeyen garılarına burada lüzum yok. Ne okutmanı, ne de seni isteyoz” (1926: 14).

Muallimler ise Batılılaşma etkisiyle köylü için yoldan çıkmış, ahlaken bozulmuş bireylerdir. Bilhassa kasabanın ileri gelenlerinin çocukları okulda öğretmenler tarafından ayrıcalıklı bir sınıf olarak görülmektedir. Bu durum da Aliye gibi öğretmenlerle kasabanın ileri gelenleri arasında çatışmaya sebep olmaktadır. “Ondan sonraki hayatı memur hanımlarıyla, eşraf oğullarının mektebe birer birer gelip tehditleri, kavgalarıyla geçti. Fakat o, her şeye rağmen mektepte sükûneti ve asayiş iade etti” (Adıvar,1926: 11).Aliye gibi öğretmenler bu anlamda eşsiz bir mücadele yürütmüşler ve ülkenin gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Anadolu insanının içinde bulunduğu eğitimsizliğin bir sebebi de insanın içinde bulunduğu geçim sıkıntısıdır

“- Adın ne?

- İsmail. - Okula gidiyor musun?

Yarı öfke, yarı hayretle omuzlarını kaldırıyor:- Ne okulu be. Ben okula gideyim de burada işe kim baksın? Hem bu köyde okul yok. Dee, imamın evinde okurlar”  
(Karaosmanoğlu, 1932: 24).

Gerek I. Dünya Savaşı’nda gerekse Kurtuluş mücadelesinde erkek nüfusunun azalması çocukların iş hayatına erken atılmalarına sebep olmuş ve eğitim süreci işlevsiz kalmıştır. Bu bağlamda cumhuriyetin kurucu kadrosu söz konusu durumun farkına varmış ve ülke çapında bir eğitim seferberliği başlatmıştır.

Cumhuriyetin topyekûn Batı’ya karşı gerçekleşen Kurtuluş Savaşı’nın ardından bir ülkü ve ideal etrafında toplanan insanlar ortaya çıkmışsa da söz konusu ideali paylaşmayan ve kültürel ve ahlaken yozlaşmış bir kitlenin de varlığı romanlarda karşımıza çıkmaktadır. Kemalist ideolojini karşı olduğu “Batılılaşmak” anlayışı yerini “muasır medeniyet” anlayışına ulaşma şeklinde tekâmül göstermesi gerekirken bozulmuş zümrenin varlığı bir anlamda söz konusu yozlaşmanın yeni yapı içinde de devam etmesine sebep olmuştur. Eski Milli Mücadeleciler bile birbirleriyle Avrupalı gibi olmak konusunda yarışır hale gelmiş, Türkçe dışında her dili konuşur olmuşlar, devrin ekonomik teşebbüsleri sayesinde zenginliklerine zenginlik katmışlar ve asrî hayatın tadını çıkarır olmuşlardır (Karaosmanoğlu, 1934: 106).

Kurtuluş Savaşı’nın ardından bizzat mücadeleyi desteklemiş ve içinde yer almış kişilerin daha sonra ideallerinden uzaklaşıp adeta Osmanlı’dan miras kalan bozulmuşluğa tekrar sahip çıkmaya başlamaları düşündürücüdür. Atatürk’ün işaret ettiği muasır medeniyet seviyesine ulaşmayı yanlış anlayıp, Batılı gibi olma arzusuylakendinden geçmiş, Cumhuriyetin kuruluşunda yer alan insanlar, çağdaşlığı yanlış algılamış ve kısa bir süre cephede karşı koydukları Avrupalılara şimdi tüm kapıları ardına kadar açmışlardır.

Tanzimatla resmi olarak başlayan süreçte Osmanlı bürokratları ve aydınları Avrupalı gibi olduklarında bir görgü ve donanım kazanacaklarını sanıyordu. Bilhassa I. Dünya Savaşı yıllarında öykündüğü devletlerin saldırısına uğrasa da bu düşüncesinden vazgeçmemiştir. Uyanışı yaşayan kişiler ise milli bir mücadele vermiş ve Cumhuriyeti ortak bir ülkü ve değerler doğrultusunda kurmuşlardır. Bu kazanımın sürekliliğinin sağlanması için, yeni kuşakların da aynı ülkü ve ideal doğrultusunda yetiştirilmesi gerekiyordu. cumhuriyetin kurucu kadroları bir yandan söz konusu nesli yetiştirmeye

uğraşırken diğer taraftan da Osmanlı'dan devralınan yozlaşmış, dejenere tiplerin anlayışlarını da sürdürmek istedikleri gözlemlenmektedir.

Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında karşımıza çıkan sarayın hali aslında söz konusu çatışma ve ikiliğin en güzel örneklerindendir. Sultan Abdülmecit bir Fransız düşesi sarayına davet eder. Düşes sarayı görünce hayal kırıklığı yaşar. Çünkü çatışma çok belirgindir. Doğu mimarisine sahip saray Batılı bir tarzda döşenmiştir. Romanda sarayın bu hâlini “kolları dirseklerine kadar çekilmiş dar ceket giyen, başındaki şapkası tepesinde bir limon kabuğu gibi kalan palyaço” ya benzetir ve “ibiş ibiş” sırtmaktadır (s.84-85).

Sadece görünüşte Batılı gibi olma uzun yıllar Türk romanında kendisine yer bulmuştur. Ele alınan dönem romanlarında da karşılaşılan yanlış Batılılaşma ciddiye eleştirilmiş, kültür ve zihniyette ortaya çıkan sorunlar Kemalist ideolojinin perspektifinden ele alınmıştır.

### **3.3.2. Çözülme ve Yozlaşma: Batılılaşmanın Eleştirisi:**

Tanzimat'la birlikte gittikçe yoğunlaşan Batılılaşma sürecinde geleneksel değerlerinden gittikçe uzaklaşan toplumun, Batılılaşma adına Batı medeniyetinin değerlerini kabul etmeye başlaması beraberinde iki medeniyetin değerleri arasında bocalayan bir toplum meydana getirmiştir. Pragmatist bir yaklaşımla adeta üzerine oturmayan elbiseyi giymeye çalışan toplumda ahlaki çözülme her alanda görülmeye başlamıştır. Siyasi ve ekonomik hayatta başlayan çözülme zamanla toplumsal hayata da sıçramıştır. İncelenen romanların pek çoğunda toplumun içinde bulunduğu yozlaşma ve onun eleştirisi üzerinde durulan konulardan olmuştur. Bilhassa dönemin önde gelen yazarları söz konusu ahlaki çöküntüyü ele alıp işlemişlerdir.

“ - Mahir Bey, bu işte mutlaka para yedirmiştir?

- A oğul, sorar mısın? Devair-i devlette bunsuz iş olur mu? İstida yazacaksın, pul lâzım para! Kâğıdın çabuk muamele görecektir, mukayyidin eline bütün paketi içinde iki mecdidiye sıkıştır, para! Kâğıt makama gider, takılır kalır büyük efendiye dert anlatmak lâzım, para! Hele iş dalavereli mi? Büyüğüne de küçüğünü de ortancasına da, hademesine de, mübaşirine de para. A oğul... bu devlet niye belini doğrultamıyor? Şimdi açtırma kutuyu söyletme kötüye... geç, para, vesselâm. Bu

iş de öyle. Parasız çıkmaz. Hele bizim dairedeliklerden bir kaç, kırmızı altı aylık kâğıtçılıkların yüzünü bir görsünler, bak kayıtlar çıkar mı çıkmaz mı? Ne çare... adamcağızın evvelâ karnı doycak... beş yüz kuruş, zammı falan bin sekiz yüz, ikibin... dört tane çocuk... biri emzikte... ne yapar?" (Safa, 1945: 155).

Devlet dairelerinde rüşvetin sıradanlaştığı romanlarda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. İşlerin rüşvetle yürümesi ve rüşvetin adeta bir geçim kapısı haline gelmesi ahlaki çöküntüyü vermesi bakımından önemli göstergelerdendir (Safa, 1945: 50).

Gittikçe bozulan devlet yapısı, rüşvetin alıp başını yürümesi, devlet işlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak buradan haksız kazanç sağlayan ahlaksız kişilerin türemesine sebep olmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinde türeyen bu tipler ve buradan zenginleşerek adeta sonradan görme olarak tanımlanabilecek kişiler bir hayli fazladır ve romanlarda sıklıkla eleştirilen kişilerdir:

"Bizde işlerin kapıları iki anahtarla açılır: Yaltaklanma, rüşvet. Buradaki Rum, Ermeni, Yahudi dalavrecileri hep bu iki anahtarı kullanmaktaki ustalıkları ile milyoner olmuşlardır. Bu iki maymuncuğu sonunda cumhuriyet idaresine de uydurdular. Memleketin kurtarılması için akıtılan kanların kızıl buharı daha kurumadan, sakat gazilerimiz kör, topal, aç taksir sokaklarda dolaşır, şehit aileleri yokluktan can verirken bugün parsayı kimlerin topladığını görmüyor musun?" (Gürpınar, 1925: 15).

Milli Mücadelen yeni çıkan ve ekonomik olarak zor günler geçiren bir ülkede yeni bir anlayış ve yaşayış ortaya koymaya çalışan Cumhuriyet rejimi hem dışarıdaki düşmanlarla hem de içteki düşmanlarla mücadele etmektedir. Çürümüş, yozlaşmış yapıyı değiştirmek için mücadele eden yeni rejimin işi sanıldığından da zordur. Azınlıklar ise her dönemde işlerini yürütmektedirler ve bu durumları eleştirilen konuların başında gelmektedir.

*Sözde Kızlar*'da karşımıza çıkan Fahir ile Nadir'in konuşmalarında geleneksel kültüre ait unsurlarla Batı'lı değerlerin çatıştığı görülür. İçinde bulunulan ahlaki çöküntüden yakınan kahramanlar bunu aynı zamanda milli değerlerden uzaklaşma olarak görürler. Bu noktada şunu da ifade etmek gerekir ki söz konusu ahlaki çöküntünün içinde olanlar çoğunlukla yabancılarla işbirliği içindedir. Bunu bir ötekileştirme olarak da okumak mümkündür. Milli değerlerinden uzaklaşan Türkler "öteki" gibi davranmaktadır.

Ötekinin doğasında zaten ahlaksızlık vardır söyleminin yansıması olarak da düşünmek mümkündür.

Aynı romannın yozlaşmış kişisi Behiç, ideal kadın olarak karşımıza çıkan Mebrure'yi etkilemeye çalışmaktadır. Burada da yine milli kimliğin oluşumsüreci ve geleneksel değerlerle Batı'nın yozlaşmış değerlerinin karşılaştırması yapılır:

“İstanbul’un hangi köşesinde kaynadığını bilmediği bir takım diğer fikirler, başta milliyetperverlik, mefkûre, turancılık, halkçılık vesaire cereyanları âdeta moda oldu. Hele Mütarekeden sonra, Anadolu’dan gelenler, Paris’ten, Berlin’den, Viyana’dan, Ekslebent’ten, Nis’ten, Venedik’ten gelenlerin itibarından fazlasını kazandılar. Gerçi, Şişli muhitinde, bazı dalkavuk milliyetperverler müstesna tutulursa, bu cereyanı sevenlerin sayısı azdı; gerçi, frenk zevki alanlar, yine kıymet verdikleri âdetleri ve yaşamak tarzını değiştirmiyorlardı, fakat Behiç pekiyi keşfediyordu ki, kuvvet ve itibar ötededir, bu cereyan nihayet umumileşecektir” (Safa, 1945: 130).

Mebrure ise geleneksel değerlerden, milli kimliğinden uzaklaşan Behiç gibileri “yılan”a benzetir. Batılılaşmayı adeta yanlış anlayarak ahlaki çöküntü içinde olan tipleri şu sözlerle dışlar ve ötekileştirir. Ve bu “öteki” sinsi bir yılan gibi tehlikelidir:

“Siz benden değilsiniz, Türk ve Müslüman cemiyetinden değilsiniz, bu memlekette, izini belli etmeyen kör yılanlar gibi sokulmuşsunuz, siz bizden değilsiniz, siz hiçbir millettten değilsiniz, şu içindeki masum kızı, Güzide’yi siz bitirdiniz. Belma’yı siz öldürdünüz. Salih’i siz çıldırttınız, her fenalığa katlanacak kadar adilliklere alışkın Salih bile size karşı izzetinefis sahibi oldu. O külhanbeyi, o mütereddi şark erkeği bile sizden yüksekti. Aklını kaybetti, fakat son haysiyetini kaybetmedi...” (Safa, 1945: 183).

Toplumun içinde bulunduğu ahlaki çözülmelerin bir ucu kadın-erkek ilişkilerinde karşımıza çıkmaktadır. Ahlak, namus anlayışı farklılaşmış genç kızlar serbestlik içinde erkeklerle, evli kadınlar başka erkeklerle münasebette bulunmaktadır. Batılı gibi olmayı söz konusu serbestlikte gören, yalnızca Batı'nın eğlence, kadın-erkek ilişkilerindeki serbestlik gibi yaşam tarzına ait unsurların sadece takilidinden ibaret anlaşılması arka plandaki bilim, sanayi ve teknolojiyi meydana getiren fikirlerin görülmemesi beraberinde büyük bir yozlaşmayı getirmiştir. Kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek ahlaksız olanlar ve fırsatları kaçıranların ise “ahmak” olarak nitelendiği bir



toplumsal yapıyla karşı karşıyayızdır: “Ahlaklı, ahlaksız olmak, fırsata bağlı şeylerdi. Kendini gösteren fırsatları kaçırmaya razı olacak kadar ahmak olanlar, ahlaklı kalabilirlerdi” (Gürpınar, 1928: 273). Bu benzetme içinde bulunulan durumun vehametini göstermesi bakımından önemlidir:

Peyami Safa’nın *Mahşer* romanında toplumsal hayatın her alanında karşımıza çıkan yozlaşma ve ahlaksızlık ticaret hayatında da görüldüğünü son derece etkili bir şekilde ifade etmektedir. Ticari kaygı ve daha da zenginleşmek hırsıyla hırsızlığın ve haksız kazancın bile normal sayıldığı bir toplumsal yapı... Para uğruna ahlakın ve namusun göz ardı edilmesi çözülmeye geline son noktadır adeta. Bu tipleri vizyotip olarak değerlendirir anlatıcı (Safa, 1945: 101).

Değişen toplum yapısıyla kadının toplumdaki yeri değişmiş ve bu durum da kadın-erkek ilişkilerinde farklılaşmaya sebep olmuştur. Yaşanan değişim kadın-erkek münasebetlerinde de bazı sıkıntılara sebebiyet vermiş, toplumsal olarak söz konusu yaşam tarzına hazır olmayan toplum içinde Türk insanı bocalamıştır. Söz konusu süreçten çıkışı ise Batı’nın âdâb-ı muaşeret kurallarında bulmuştur.

Halide Edip, *Tatarcık* romanındaki aşağıdaki satırlar büyük bir ahlaki çöküntü içindeki insanların iç dünyasını sergilemektedir:

“Talât savaşın son yıllarında vagon alım satım çevresinde tanınmaya başladı. Beyoğlu’nun, yine Beyoğlu ağzıyla en iyi Fransızca söyleyenlerindendi. Beyoğlu toplantılarında kumar âlemlerinde kılığı, davranışı en çok taklit ediliyordu. Özellikle Batılılaşmak deyimine ‘Levantenleşmek’ anlamını veren savaş zengini hanımları arasında çok moda bir örnekti. Harp zenginleri ortadan kalkınca Sungur Balta ve ortakları gibi yeni devir zenginlerine çattı. Bazılarına göre onun en büyük işbirliği dalkavukluk, kimilerine göre karaborsacılık, kimilerine göre daha çok kirli bir sanattı. Fakat bütün bu kuşkulu niteliğine karşın, sosyete hayatında güçlü bir yeri oluğu gibi, alafrangalık ve Batılılaşmak akımının yalnız kıyafet ve eğlence yeteneğini elinde tutuyordu. En sonunda muvaffakiyeti Nâzım Taşman gibi son zamanlarda Avrupa düşünce akımlarını merak etmiş, talihsiz, fakat ciddi bir adamın akıl hocası olmasıydı. Ve asıl mevkiinin durulmasını, özellikle servetini bu son başarısına borçluydu” (1939: 173).

Romadaki Talat Bey ahlaki çöküntü içindeki tiplerin güzel bir örneğidir. Vagon ticareti yapan harp zenginlerindendir. Bir yandan çalıp çırparak zenginline zenginlik katmakta bir yandan da zevk ve sefa içinde yaşamaktadır.

Yüzlerce yıllık yasaklarla donatılmış bir toplumun yaşadığı hızlı değişim toplumsal yaşamı da alt üst etmiştir. Geleneksel yapıya ait değerlerin yerini Avrupalı yaşamın taklidinin alması zaman zaman romanlarda kişilerin komik durumlara düşmesine sebep olsa da çoğunlukla eleştirilen bir durumdur. Kapalı bir toplum yapısından Batılı bir hayat formuna geçişten toplumsal hayat büyük ölçüde etkilenmiş ve roman kahramanları bu hızlı değişim karşısında bocalayan tipler olarak çizilmiştir. Bilhassa kadınlar toplumsal baskıdan büyük oranda kurtulmuş ve yerleşik tüm değerler alt üst olmuştur. Yakup Kadri'nin *Sodom ve Gomore* romanı ahlaksızlığın geldiği boyutu nedenleri ve sonuçlarıyla vermesi bakımından oldukça önemlidir.

Öyleki İstanbul işgal altındadır ve işgal kuvvetleriyle cinsi, ekonomik, siyasi işbirliği içinde olan tipler karşımıza çıkar. Yozlaşmanın geldiği noktanın tarifi Sodom ve Gomore şehirleriyle sembolleşir. Ticari kaygılarla işgal kuvvetleriyle işbirliği içinde olan Türkler için her şey mubahtır artık.

Anadolu işgal altındayken İstanbul'da bir kesim düşmanla işbirliği yapacak kadar yozlaşmıştır. Adeta ruhunu satmış bu tipler zevk ü sefa içinde yaşarken Anadolu insanı işgal altında sefalet içindedir. Anadolu ile İstanbul arasındaki uçuruma da dikkati çeken yazar böylece kültürel olarak da ne derin bir yozlaşma içinde olduğunu gözler önüne serer. Anlatıcıya göre asıl işgal ise düşmanla işbirliği içinde olan, karısını, kızını onlarla paylaşacak kadar yozlaşmış Türkler sebebiyle içerden gelmektedir. Asıl mücadele onlara karşı yapılmalıdır. Bu noktada Anadolu insanının sahip olduğu değerler itibariyle de yüceltildiği görülmektedir. Söz konusu durumun sebebi ise bugünlere kadar gelen Batılılaşma macerasıdır:

“Miss Fanny Moore bir anda bütün meseleyi anlamıştı. En az bir saat önce kendilerini yalnız bırakıp çekilir gibi görünen bu adam meğer bütün bu müddet içinde balkon kapısının perdesi arkasında bir adi gözcü imiş; iki genç kız arasında geçen Sodom'cu sevişmenin bütün teferruatını alçakça seyredip duruyormuş!”  
(Karaosmanoğlu, 1928: 192).

Ahlaki çöküntü öyle bir hale gelmektedir ki lanetlenen iki şehir üzerinden bu durumu gözler önüne seren yazar romanda “sodomca sevişme” olarak ifade eder. Bozulamanın boyutları hem kültürel hem de bedensel açıdandır. Kurtuluş savaşı ve Cumhuriyet ise bir umut ışığıdır:

“Şu halde, söyleyin bana, azatlık saati ne zaman çalacaktır? Şu yan tarafta, şu mor dağların öte yakasında, görür gibi olduğum kıızılık bir yangın başlangıcı mıdır? Yoksa orada bir şafak mı sökmeye başladı? Size bahsettiğim şu çağdaş Sodom’un üzerine Allah’ın ateşi orada mı yağacak? Ne vakit ol yerden külhan dumanı gibi bir duman çıktığını göreceğiz. Bu kutsal ateşin o Sodom üzerine yağdığı anın içinde olsam da gam yemeyeceğim ve Lût’un karısı gibi bir tuz heykeli olacağımı bilsem de gene bunun nasıl yandığını görmek için dönüp bakacağım” (Karaosmanoğlu, 1928: 192).

Anadolu’dan doğacak güneş, söz konusu çirkeflikleri yok edecektir yazar o günlerin özlemi içindedir.

Yakup Kadri’nin *Sodom ve Gomore*’si gibi Safa’nın *Sözde Kızlar* romanında da aynı yozlaşmış ve çürümüş kitle karşımıza çıkar. Belma, romanın sonunda hayatına son verir. Belma son anlarında pişmanlık içinde kıvrınmaktadır, kendi düştüğü duruma başka genç kızların düşmesini istemez, onlara seslenir: “Bir adım ilerinizde sizi bekleyen çukurları ve kuyuları görmeden nereye? Nereye?” (Safa, 1945: 154).

Belma, hayal ettiği Avrupalı yaşamın peşinden aslında derin bir yalnızlığa ve ahlaksızlığa sürüklenir. Bu sürükleniş Batı’nın çöküşü olarak okunabilir. Belma, Behiç’le böyle bir yaşamın peşinden ömrünü tüketir, namusunu kaybeder, karnında hükümetin, ailesinin, çevresinin tanımadığı evlilik dışı bir çocukla (1923: 156) başbaşadır. Behiç’in bu durum karşısında takındığı tutum daha da çarpıcıdır. “Burada mı çocuk? Sıkıvereyim, gitsin” (1945: 156) diyerek soğukkanlı bir şekilde bebeği öldürme isteğini dile getirir. Behiç’in inandığı hiçbir değer yoktur, gözü hiçbir şeyi görmeyen büyük bir ahlaksızlık abidesidir adeta. Her durumda çocuktan kurtulmanın yollarını arar nitekim kurtulur da.

Belma sonradan Behiç’in Frengi hastalığına yakalandığını ve hastalığı kendisine de bulaştırdığını öğrenir. Belma, Mebrure’ye bu durumu anlatırken öğreniriz ki Behiç hastalığı Avrupa’da kaldığı dönemde kapmıştır.

“Vienna’da Rejina ismindeki mürebbiyesinden aldığını muntazam tedavi ettirdiğini, kimseye geçeceğini hiç ummadığını söyledi: —Şans fena şans, berbat şans, ne yapalım, yavrucuğum, elden bir şey gelmez ki... oldu bir kere... diyor, başını eğerek günahını hafif göstermeye çalışıyordu. Sonra ümitler vermek istedi. Bu illet, monden hastalıkmış, herkeste varmış, kadın âlemlerinde gezenler, bundan kurtulamazmış. Zaten kat’i tedavisi hemen hemen bulundu gibiymiş. Avrupa’da bunun için hep kongreler yapılmıyormuş. Günün birinde bu hastalığın kan çıbanı kadar bile ehemmiyet kalmayacakmış” (Safa, 1945: 160).

Çocuğun doğumuyla Behiç ile Belma arasındaki tartışmaları artar. Ve sonunda Behiç çocuğu boğarak öldürür ve Belma buna engel olamaz. Behiç’in tavrı yine kendisinden beklenen şekildedir. Buna üzülenin yersiz olduğunu ve bebekten kurtularak rahatladıklarını dile getirir (Safa, 1945: 164).

Bu noktada denilebilir ki Behiç, içinde bulunduğu ahlaksızlığa kılıf bulma gayretindedir. Yaşadıklarının kendilerine özgü olmadığını, İstanbul’un her yerinde insanların benzer şeyleri yaşadığını dile getirerek kendini rahatlatmaya çalışır (Safa, 1945: 166).

Belma, ise kendini rahatlatamaz ve gerek işledikleri suç gerekse peşinden koştuğu yaşamın hayatında açtığı derin boşluk yüzünden intihara sürüklenir. Ev halkı “Hatice... Hatice... kız... zavallı kız... seni, tangolar öldürdüler” (Safa, 1945: 176) sözleriyle durumu özetler aslında. Tango, Batılılaşma sürecinde görülen, Batılılaşmayı kendi hayatına tatbik etmeye çalışan tiplere verilen isimdir. Aynı zamanda Batı kültürüne ait bir dans çeşididir. Ahlaki çözülmenin yarattığı yıkımın bireyler ve toplum üzerindeki etkisi romanda detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

Toplumsal yozlaşmanın üç dönemi kapsayacak şekilde anlatıldığı *Üç İstanbul*’da İstibdat, Meşrutiyet ve Mütarekedönemlerini kapsayan ahlaki çözülme, toplumsal yozlaşma anlatılmaktadır. Yıkılan imparatorlukta her türlü çöküşün sebebi olarak yozlaşan topluma işaret edilmektedir. Toplumun her tabakasında görülen yozlaşma, bilhassa aydınlar ve bürokratlar arasındaki, oldukça objektif bir şekilde gözler önüne serilmiştir (Kantarcıoğlu, 2004: 93) Kantarcıoğlu, söz konusu tespitiyle topluma yön veren aydınların da içinde olduğu yozlaşmayı gözler önüne sermektedir.

“Bütün manasıyla Vekilharç: Yani çalışıyordu; ancak namuslu adamların kabalığını taklit etmeyi unutmuyarak: Nazik olmak hırsızlığın itirafı olurdu, arada bir kızarak, bu Vekilharç’lıktan, istifa etmeyi unutmuyordu. Belkıs’la Adnan yalvarıyorlar, Süleyman bu münasebetsizlikten vazgeçiyor, bir başkası bulununcaya kadar onları kırmıyordu. Fakat onun güzel bir hali vardı; klasik hırsızlar gibi doğruluktan bahsetmiyordu. Hatta Belkıs’a açık söylüyordu: Hanımefendi, para işinde bana bile emniyet etmeyin” (Kuntay, 1939: 387).

Anadolu’daki hâl başlangıçta biraz ters bir şekilde süregelmektedir. Milli Mücadele yıllarında ortak bir ideal peşinde, ideolojileri uğruna çarpışan Türk insanı İstanbul’un bu ahlaki yozlaşmışlığı karşısında Anadolu’nun saf ve bozulmamış; geleneklerine ve kültürüne sıkı sıkıya bağlı halkıyla beraber başarıya ulaşmayı hedeflemiş ve gerçekleştirmiştir. Nitekim modernleşmeyi, Batılıymış gibi yapmamak olarak anlayan söz konusu mücadelede yer alan insanlar, birtakım sınırlar içinde medenileşme hareketini gerçekleştirmek istemişlerdir. Benzer durum, Halide Edip’in *Vurun Kahpeye* romanında karşımıza çıkmaktadır:

“Kuvayı Milliye kumandanlarının müşterek ve bariz bir hususiyeti vardı. Çavuşundan Paşasına kadar içlerinden yeni bir şeyler isteyen her halde hiç mutaassıp olmayan, mühim bir surette yeni kadına taraftar olan bir şey vardı. Tosun Bey Hatice Hanım’a sert sert baktı: Muallime Hanım, namus kadının yüzünü açıp açmamasında değildir. Öyle kapalı kadınlar vardır ki kapı arasından her türlü rezaleti yaparlar. Onun için yeni Hoca Hanım’a yüzü açık diye usulü güzelce okutan herhangi hoca hanıma birisi yan bakarsa biz onun terbiyesini...” (Adıvar, 1926: 31).

Batılılaşmayı ya da modernleşmeyi doğru okuyan ve doğru bir şekilde hayatına tatbik eden insan sayısı oldukça azdır. Batının cıvıltılı ve görkemli yapısı toplumun büyük kesimini etkilemiş ve bu durum iki farklı hayat tarzının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bir tarafta bilhassa İstanbul’da yaşanan gösterişli hayat diğer tarafta Anadolu’da yokluk içinde yaşayan fakir ve her şeyden mahrum kalmış halkın yaşadığı hayat...Türk insanının Batılılaşma macerasında nasıl bir içsel dönüşümle bilinçli bir modernleşme yerine gösterişe yönelmenin temelinde Niyazi Berkes’in ifade ettiği gibi modernleşmek ile tüketim maddelerine düşkünlük aynı şey demek olur (2007:153).

İşte, aydın-halk ayrışması ve çatışması da bu noktada başlamaktadır. Yakup Kadri, *Yaban* adlı eserinde söz konusu çatışmaya dikkat çekmektedir:

“Gün geçtikçe daha iyi anlıyorum: Türk —entelektüeli, Türk aydını, Türk ülkesi denilen bu engin ve ıssız dünya içinde bir garip yalnız kişidir. Bir münzevi mi? Hayır; bir acayip yaratık demeliyim. Öyle ya, bir insan tasavvur edin ki hangi ırktan, ne cinsten olduğu belli değildir. Kendi vatani addettiği memleketin dibine doğru ilerledikçe, kendi kökünden uzaklaştığını hissediyor. Hissetmese bile etrafında hâsıl olan boşluk, soğuk ve itici hava, ona her an kendi toprağından sökülmüş bir aykırı, bir acayip nebat olduğunu bildiriyor. Her memleketin köylüsüyle okumuş yazmış zümresi arasında, aynı derin uçurum var mıdır? Bilmiyorum! Fakat okumuş bir İstanbul çocuğı ile bir Anadolu köylüsü arasındaki fark bir Londralı İngilizle bir Pencaplı Hintli arasındaki farktan daha büyüktür” (1932: 365).

Türk aydını ile halk arasındaki ayrışma gittikçe artmaktadır. Söz konusu baş döndürücü değişiklikler aile içindeki bireyler arasındaki kuşak çatışmasına da sebep olmakta ve Batı’nın kadın üzerinden değişimi modernleşme adına körüklenmektedir. Ahlaki kurallarda görülen farklılaşma aile içinde çocukların yetiştirme şeklini dedeğiştirmektedir. Hüseyin Rahmi, *Tutuşmuş Gönüller*’de kahramanlar aracılığıyla ahlaki terbiyenin değişimi ve sosyal hayatın hızlı farklılaşmasını şöyle ifade etmektedir:

“Kız olsun oğlan olsun evladını terbiyeye itina et. Sonra bu sözlere muhatap ol. Hazmedilmez tenkitlere uğra... Benim tahsilimle kızımınkinin arasında otuz senelik bir fark var. Lakin iki zamanı ayıran uçurum ne kadar derin! Hayatı görüş ve zihniyetlerdeki bu ayrılık ne kadar büyük. Allah’ım böyle dörtnala insaniyet nereye gidiyor? Büyük anamın çıkırığıyla iplik büktüğünü, büyük teyzemin tezgâh önünde bez dokuduğunu gören gözlerim bugün ne tahammül getirilmez şeylere şahit oluyor. Dün hürmetsiz nazarlara kapalı bir mabet gibi sık kafesler, ağır perdeler arkasında, erkeğinin getireceğine kanaatle oturan, yalnız evinin işleriyle meşgul olan bu nâmahrem mülk bugün taayyüşünü sokağın mülevves çamurları içinde kirlenerek aramaya çıkarsa Şark’ın anane-i iffetini muhafaza nasıl kabil olur? Kızım geçinmek için bileçilikten, vatmanlıktan bahsediyor. Garbın bize bugünkü hediye-i medeniyeti ta topuğundan yüzüne kadar kadının vücudunu açmak oldu. Yarınki temeddünümüze ayaklarımız, yüzümüz, gözümüz kanaya

kanaya bütün ananatımızı yırtıp çiğneyerek hangi mühlik yolların elemlerine alışmaya uğraşarak yürümeye çabalayacağız? Biri bu asrın gerisinden, öteki tepesinden bakan baba ile kız işte her biri kendi hesabına böyle düşünüyorlardı” (1926: 211).

Kadının sosyal hayata katılımı ile Şark’ın geleneksel ahlaki yapısının bozulduğunu düşünen roman kahramanı, bu durumu modernleşme adı altında bir dayatma olarak kabul etmektedir.

Batılılaşma adı altında değişen eğlence hayatı, kadının sosyal hayatta yer alması ve yeni hayatın eğlence hayatının merkezi dans partileri, davetler ahlaksızlığın en yoğun mekânları olarak görülmektedir. Batılı bir yaşam maskesi giydirilen söz konusu eğlence hayatını eleştirenler de çoğunlukla gerici, yobaz gibi nitelemelere maruz kalmışlardır. Reşat Nuri Güntekin’in *Yaprak Dökümü* romanında karşımıza geleneksel değerlerin sembolü olarak çıkan Ali Rıza Bey, tanık olduğu değişim karşısında ne yapacağını bilmez halde süreci izlemektedir:

“Görünüşte delicesine eğleniyor, bir gürültü bir kıyamettir gidiyordu. Bir yanda evin sakat döşemelerini çökertircesine dans edilirken, öbür tarafta salon oyunları oynanıyor, saçlı sakallı adamlar sandalyelere tüneyerek horoz gibi kanat çırpıp ötüyorlar yahut yerlerde dört ayaküstü yürüyerek çifte atıyorlar, el şakırtıları, kahkahalar arasında eşek taklidi yapıyorlar, avaz avaz anıyorlardı. Fakat Ali Rıza Bey bu alabildiğine eğlenmek ve delilik etmekten başka bir şey istemiyor gibi görünen insanlar arasında türlü türlü entrikalar ve facialar yakalamakta gecikmedi. Gizli gizli yahut yüz­süz bir açıklıkla sevişenler, birbirini aldatanlar, kıskananlar, baştan çıkarmaya çalışanlar...” (1930: 94).

Söz konusu eğlence hayatının getirdiği sonuçlar birçok ailenin de felaketiyle sonuçlanmıştır. Geleneksel ahlak değerlerinden uzaklaşan ve yeni hayata adapte olmaya çalışan kişiler Batılı olma adı altında pek çok ahlaksızlığın içinde yaşamaktadır:

“O akşam İsmet Hanım da bizde kaldı. Yemekten sonra yeni hayatın dedikodusu yapıldı, dans âlemlerinde çarçabuk şöhret alan isimler ortaya atıldı, birkaç hafta içinde kıskançlık yüzünden birbiriyle bozuşan karı kocalar, yıkılan evler sayılıp döküldü” (Başar, 1938: 187).

Kadın-erkek ilişkilerinde yaşanan değişim aile içi sorunlara sebep olmuş ve geleneksel aile kurumunun derinden sarılması sonucunu doğurmuştur. Halk, ahlaki çöküntüyü bu sebeple Batılılaşma ile bir tutmaktadır nitekim Osmanlı İmparatorluğunda 19 ve bilhassa 20.yüzyılın başındaki yeniliklere karşı gelmede de aynı ideoloji karşımıza çıkmaktadır (Mardin, 2007: 69). Buradaki durum bir tarafta devleti kurtarmak için uğraşan aydın kesim diğer tarafta ise dışarıdan bir gözle bakan halkın etkisiyle açıklanabilir.

Batılılaşma süreciyle Batı'dan sadece bilim ve teknoloji değil yukarıda izah edildiği üzere yaşayış biçimi ve kültür de örnek alınmıştır. Geleneksel kültür ile çatışan Batı kültürünün değerleri toplumsal bir çatışmayı de beraberinde getirmiştir. Bu durumun yarattığı gerek siyasi ve gerek sosyal hayat içindeki çözölme ve yozlaşma süreci romanda da kendisine geniş yer bulmuştur.

Ahlaki bozulmanın 1920-1940 tarihleri arasında yayınlanmış romanlarda belirgin bir şekilde işlendiğini görölmektedir. Romanlarda söz konusu yozlaşma ve çürümenin nasıl geliştiği ve ne çeşit bir insan tipini ortaya çıkardığı işlenmiştir. Olması gerekenin ne olduğunu gösteren ideal kahramanlar oluşturmaının yanı sıra dejenere olmuş tiplerin uç noktalarda tasvir ediliş i Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan bugüne değin süreci göstermesi bakımından önemlidir.

Cumhuriyet ile birlikte yaklaşık iki yüz yıllık Batılılaşma çabası nihai noktaya ulaşmış ve köklü reformlarla son nokta konulmuştur. Ardından gelen süreç toplumun belirlenen Kemalist ideoloji doğrultusunda ayağa kaldırılmasıdır. Ve yeni ideoloji doğrultusunda yetişecek nesillerin ülkeyi muasır medeniyetler seviyesine taşıması planlanmıştır.

Söz konusu Kemalist ideoloji doğrultusunda yeni nesiller yetiştirebilmek için tüm ideolojiler gibi Kemalizm de kendinden öncekiyel tüm bağlarını koparmış ve geçmişin izlerini toplumdan silmeye çalışmıştır. Ulus inşa süreci yaşayan Türkiye Cumhuriyeti idari anlayışından, toplumsal hayattaki dönüşüme paralel olarak iç hesaplaşma sürecini yaşamış ve geçmişe dönük eleştirel bir bakış açısı takınmıştır.

Cumhuriyeti kuran aydın ideolojisi de eserleriyle söz konusu mücadeleye omuz vermiştir. Romanlarda karşımıza çıkan tutum, söz konusu yeni ve eski hayatın çatışmasından doğan ikiliklerin verilmesi ve Osmanlı'yı, geleneği temsil eden



karakterlerin şahsında geçmişin eleştirilmesidir. Bu bağlamda eskiyi sürdüren karakterler olumsuzlanmakla birlikte Batı'nın değerlerini benimseyen ve modern hayatı temsil eden tipler yüceltilmiştir. Bu ikisi arasında kalan, tereddüt eden karakterler ise içine düştükleri derin boşluk ve yozlaşma ile eleştirilmişlerdir.

### **3.3.3. Doğu mu Batı mı?: Sentez Arayışı**

Yüzlerce yıl süren ve günümüze dekgelen iki medeniyetin mücadelesi, bilhassa 19. yüzyıldan itibaren Türk insanı bir dönüm noktası olmuştur. 17.yüzyıla kadar üstünlüğün Doğu'da olduğu sürecin değişerek üstünlüğün Batı'ya geçmesiyle birlikte dengeler alt üst olur. Söz konusu üstünlüğü kabul etmek zorunda kalan Doğu medeniyeti Batılılaşma adını verdiğimiz sancılı süreci yaşamaya başlar. Gerek geri kalmışlık gerekse imparatorluğu yıkılmaktan kurtarmak sonucunda bir dizi köklü değişikliklerle Batı medeniyetini örnek alan Türk toplumu, Batılı gibi olma iddiasında gelinen noktada geleneği ve eski yaşamı bir düşman olarak algılamaya başlamış ve Doğu medeniyetine ait unsurları köhnemiş kabul etmiştir.

Yaşanan süreç Türk insanı açısından geleneksel yapıyla Batı arasında bir karşılaştırmaya neden olmuştur. Söz konusu karşılaştırma da romanlara yansımıştır. Doğu ile Batı'nın olaylara bakışı ve dünyayı algılayışı farklıdır. Söz konusu farklılık çatışmalara neden olmuş ve romanlarda eski-yeni çatışması olarak ele alınmıştır. Ülken'e göre Batı gözlerini gerçekliğe açmış bir ruhken Doğu gerçeklik karşısında gözlerini sınıksız kapatmış kendi içine dönmüş ruhu temsil etmektedir (1998: 145).Söz konusu durum iki medeniyetin birtakım yönleriyle karşılaştırması olarak romanlarda görülür.

Sosyal hayatta yaşanan söz konusu çatışma, bocalayan Türk insanının hikâyesini romanlarda bulmak mümkündür. Çağına tanıklık eden roman yazarları iki medeniyetin mücadelesini eserlerine taşımış ve gerek toplum gerekse bireyler üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini eserlerinde ele almışlardır. İncelenen romanlarda mesele şu şekilde ele alınmıştır:

- 1) Doğu'nun çöküşü 2) Batı'nın yükselişi 3)Doğu ve Batı terkibi 4) Aslına Dönüş-Doğu'nun yüceltilmesi.

Osmanlı Devleti'ni yıkılmaya götüren süreçte hemen hemen herkes hemfikirdir. Ancak mesele bunun nasıl yapılacağı hususunda karşımıza çıkmaktadır. Aydınlar arasında da kafa karşılığı söz konusudur. Bir tarafta Batıcılar Batı'nın her şeyiyle örnek alınması gerektiğini savunurken diğer tarafta muhafazakârlar kanun-ı kadim'in örnek alınması gerektiğini savunuyordu. Aslında aralarında “taklit” noktasında bir fark yoktu. İkisi de birbirini anlamıyor, tanımıyordu ancak çatışıyorlardı (Kodaman, 2005: 154). Osmanlı aydınının aslında bir anlamda hazırlıksız yakalanmıştı ve bu durum çözüm yolları konusunda bir noktada birleşmelerini engelliyordu.

Mithat Cemal, Yakup Kadri, Halide Edip, Peyami Safa gibi isimler, bizzat Doğu'nun çöküş sürecini de yakından takip etmiş ve birebir yaşamışlardır. Söz konusu çöküş sebepleri olarak gördükleri hususları eleştirmekte ve bu hususta yapılması gerekenleri de romanlarında karakterler üzerinden vermektedirler.

Şark'ın her anlamda çöküşü yaşanırken içinde bulunulan durumdan kurtuluşun reçetesi Batı medeniyeti olarak gösterilmiştir. Doğu'nun düşünce sistemi ile Batı'nın düşünce sistemi birbirinden farklıdır. Batı daha sistemli bir düşünce yapısına sahipken Doğu'nun düşünce unsurları birbirlerini sağlam bir şekilde tamamlamazlar (Ülken, 1998: 144). Söz konusu düşünce yapısı romanlarda kendisine geniş yer bulmuştur. Bunun örneklerinden biri Peyami Safa'nın *Fatih-Harbiye* romanında karşımıza çıkmaktadır. Neriman, yaşadığı semt ve çevresindeki insanlar üzerinden Doğu insanını atalet içinde görürken diğer tarafta canlı, yaşayan bir hayat onun için gözükmeştir. Mahalle kahvelerinde sabahdan akşama oturan işsiz güçsüzler, softalar Neriman'ın canını sıkıyor; tüm gün miskin miskin oturup sokağı seyrediyorlar. Diğer tarafta ise bir koşuşturmadır sürer gider, canlıdır sokaklar, vitrinler ışıltılıdır, hayat orada bambaşkadır (1933:26).

Peyami Safa, romanında Türk toplumunda karşımıza çıkan birbirinden farklı iki yaşamı ele almaktadır. Bir yanda köklerinden kopmuş, geleneksel değerlerine sırtını dönmüş, ahlakça çürümüş, zevkleri doğrultusunda hayatını yaşayan bir zümre; akabinde dinî değerlerle yetişmiş, geleneksel unsurları benimsemiş, değerlerine sahip çıkan kişilerin Doğu-Batı karşıtlığı üzerinden çatıştığını görmekteyiz.

1920-1940 yılları arasında yayınlanmış incelenen eserlerde Doğu'ya ait değerlerin ve unsurların geri kalmış olduğu vurgulanmaktadır. Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* adlı romanında bu durum şu sözlerle ifade edilir:

“Doktor Haldun ayağa kalktı. Kat kat perdelerle kulislere benzeyen salonda boyalı adam gibiydi. Evvela memleketle eğlendi. Soğukçeşme Rüşdiyesi'yle Cambridge Darülfünunu'nu, Selimağa Kütüphanesi'yle Westminster Kütüphanesi'ni karşılaştırdı. Yahudilerin bile bir Maymonides'leri var. Hâlbuki sorarım size, bizim kimimiz var efendiler?” (Kuntay, 1939:609).

Tanzimat'la birlikte Avrupa'ya giden aydınlar, orada gördükleriyle ülkelerindekini karşılaştırmaktaydı. Avrupa'yı öğrenmeye çalışan aydınlar kültürel açıdan tam bir şaşkınlık yaşamaktayken bilim ve teknolojiyi göz kamaştıran hızına bakarak pozitivist düşüncesinin etkisiyle ülkeye dönüyordu (Demirtaş, 2007: 407). Her alanda olduğu gibi eğitim alanında da yaşanan bozulmalar neticesinde Doğu medeniyeti bilim ve teknoloji alanında da Avrupa'nın gerisinde kalmış ve dünya çapında tanınan âlimler yetiştirememiştir. Bu bağlamda iki medeniyet arasında yapılan karşılaştırma romanlarda da karşımıza çıkmaktadır:

“Hilmi, babasını işitmemiş gibi, kendi kendine: - Garp'ı Garp yapan musikileri... Onlarda hayat var, fen var... - Bizimkinin ne kusuru var? - Halkın tembelliği, uyuşturucu kanaati, yüksek sınıfların boş ve düşük bir sefahate dalmaları hep bu bizim inleyen, ağlayan musikimizin tesirinden. Kadınlarımızın kafasızlığı, zilleti... - Kadınları bu bahse sokma. Bizimkiler, herhalde Frenk karılarından daha edepli, daha hanım... Onların erkeğinde de, karısında da ben, yüzüzlükten, açgözlülükten başka bir şey görmedim. Paşa durdu, öksürdü, sonra köpürdü: - Bir Müslüman milletin an'anesini, medeniyetini neden her vesile ile tahkir ediyorsun? Medeniyetimiz yok ki tahkir edeyim. Ziya Paşa'nın dediği gibi, sizin tahkir ettiğiniz küfür diyarı mamureler kâşanelerle dolu; mülk-i İslam baştanbaşa virane...” (Edip, 1936: 50).

Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* adlı eserinde de geri kalmışlığın nedenini Türklerin uyuşukluk ve tembelliğinde olmalarına bağlamakta ve bunun sebebinin de Türk musikisinde aramaktadır. İslam âleminin virane Batı âleminin pırıl pırıl göz kamaştıran parıltısı kahramanın gözlerini kamaştırmış ve kendi değerlerine yabancılaşarak gerçeklerden uzaklaşmıştır.

Batı medeniyetini olduğu gibi tatbik ederek modern olunacağı düşüncesinde olan insan böylece olumsuz her şeyden kurtulacağına inanmaktadır.

“Tevfik Hoca şaşırdı. Gözlerinde bir şeyler vardı. Bu şeyler yavaş yavaş yüzünü kapladı. Arkaya kaldı. Düşüneceği şeylerin yalnızlığa ihtiyacı vardı. Bunları Adnan’dan çok uzak kalarak düşünmeliydi. Bir müddet kendi kendine yürüdü. Sonra koştu; Adnan’a sevinçle, —Kurtuldum! dedi. Kadından anlamaya başlamıştı. Seviniyor, kendi kendini seviyordu. Cübbesinin yakasını Adnan’ın burnuna uzattı; bağırarak, —Kokla! dedi, —şu kara cübbeyi kokla; bütün Şark çamuru kokuyor. Kurtuldum, kurtuldum, kafamdaki beyaz felaketten, sırtımdaki kara felaketten kurtuldum nihayet! Adnan, Hoca’nın koluna girdi: —Herkesi uyandırıyoruz. Pencerelerden bize bakıyorlar; bunları başka zaman konuşuruz... Hoca, Adnan’ın yüzüne eğilmiş, kısık sesle, —Sarığımı da yakacağım, cübbemi de! diyordu. Adnan içmediği için Hoca’nın ağzındaki üç içkinin kokusu Adnan’ı bulandırdı; kaçmak istiyordu...” (Kuntay,1939: 38).

Roman karakterinin uyanışı aslında rüyadan uyanmak gibi değil bir kâbusa uyanmak şeklindedir. Bu bir anlamda kendi değerlerine sırtını dönerek bir başkasının rüyasını görmektir. Türk toplumunun rüyasında Doğu’nun düşüşü hızlanmış ve Batı gittikçe değer kazanan bir medeniyet olmuştur. Osmanlı Devleti’nde yaşanan çözülme ve bozulma süreci Cumhuriyet’e de etki etmiştir.

Cumhuriyet’le birlikte görülen köklü değişikliklerin temeli I. ve II. Meşrutiyet yıllarında atılmıştır. Bir nevi Cumhuriyet’in temelinin atıldığı bu yıllar modernleşme sürecinde atılması ve atılmaması gereken adımları daa barındırması bakımından önemlidir. Cumhuriyet, tepeden inecek bir anlayışla halk için ancak halka rağmen değişimleri keskin çizgilerle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Halka rağmen yola çıkan kurucu aydınlar halkın istekleri ve durumunu göz ardı etmişler ve topluma tepeden inme bir tutumla şekil vermek istemişlerdir. Ancak şu göz ardı edilmiştir ki Cumhuriyet’in çok kısa bir sürede tepeden inme bir tutumla yapmaya çalıştığı değişiklikler Batı’da uzun bir sürede ve toplumun iç dinamikleri neticesinde oluşmuştur (Aydın, 2003: 20).Bu durum ise işte söz konusu çatışmayı oluşturmuştur: geleneksel değerler ile Batılı değerlerin çatışması.

Geri kalmışlığa sebep olarak gösterilen Doğu kültürü karşısında Batı medeniyeti yükselen değer olarak algılanmıştır. Bu bağlamda Doğu kültürüne has değerler terk edilmiş, yerine Batı kültürünün değerleri benimsenmeye başlamıştır. Bu durum romanlarda Batı'nın her unsurunun kıymetli ve güzel olarak değerlendirilmesine, Doğu değerlerinin ise geri kalmışlığa sebep gösterilmesine neden olmuştur.

Cumhuriyet'in ilanı sonrası muasır medeniyetler seviyesine ulaşabilmek için doğru hamleler yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Ancak bu dönem Batı'nın hemen her konudaki üstünlüğü romanlarda kendisine yer bulmuştur. Peyami Safa, Halide Edip Adıvar gibi isimler bu bağlamdaki toplumsal değişimi eserlerinde geniş bir biçimde ele almıştır.

*Fatih-Harbiye* romanında medeniyet mukayese edilirken romanın baş karakteri olan Neriman'ın gözüyle bir karşılaştırma yapılır ve Batı medeniyeti yüceltilir:

Neriman, Doğu insanını kediye benzetir. Kedi gibi tembel, miskin. Batı ise köpektir, atılgan, hareketli (Safa, 1933: s.45). Bu karşılaştırmayı yapmasının nedeni ise İstanbul'daki Batılılaşma kaygısı taşıyan insanların yaşadığı semtlerin parıltısı ve şaşalı hayatı karşısında; daha içe kapanık, köhneleşmiş mahallelerde yaşayan Türk halkının adeta hastalıklı yaşantısıdır.

“Yani bizi muvaffakiyete çıkaracak en kısa yol, hatt-ı müstakimdir. Başkalarını dolandıran adam, farkında olmadan kendi kendini dolandırmış olur. Bir Avrupalı böyle düşünür. Söz verince randevüsüne dakikası dakikasına yetişen, her vadettiği şeyi yerine getiren Avrupalı, yine kendi menfaatine çalıştığını bilir. Avrupa memleketler var ki, biliyorsunuz. Tramvaylarında kondöktör değil, biletçi bile yoktur” (Safa 1933: 305).

Aslında geleneksel kültürde var olan ancak zaman içinde yitirilen değerler Batı kültüründe karşımıza çıkınca yüceltilmektedir. Aynı zamanda İslamiyet'te var olan doğruluk, adalet gibi değerleri kaybetmiş olmamız ve sonrasında din modernleşmeye engeldir görüşünü savunmamız bir çelişkiyi de beraberinde getirmektedir.

“Sora sora Bağdat bulunur derler. Doğuda usul böyledir. Avrupa'da her kilometre başında, bulunduğunuz ve gideceğiniz yerlerin adlarını söyler, uzaklıklarını belirtir levhalar varmış” (Gürpınar 1927:179). Gürpınar'ın ifade ettiği gibi Batı'nın toplumsal

hayatı düzenleme şekli daha mekanik ve gerçekçidir. Doğu'nun ise dünyanın geçiciliğine inanması ve meseleye daha içsel bir süreç olarak bakması iki farklı hayat tarzının doğma sebebidir.

Batı'nın yolları ve şehirlerinin cetvelle çizilmişçesine nizami olması işte yukarıda ifade ettiğimiz bakış açısının farklılığından kaynaklanmaktadır. Batının rasyonel düşünce yapısı ve Doğu'nun bu dünyanın geçiciliğine inanmış olması ve içinde yaşadığı dünyayı önemsemeyişine bağlanabilir. Romanlarda iki iki farklı düşünce yapısı sıklıkla dile getirilip karşılaştırılmaktadır.

Halide Edip'in *Zeyno'nun Oğlu* romanında da iki dünya arasında yaşanan çatışma anne-kız üzerinden verilmektedir. Mazlum'nin annesi Mesture Hanım, son derece alafranga bir tipken kızının onun gibi olmamasından şikâyet etmektedir. “Aman Doktor, kızım bu tedansların, Perapalas'ın kibar balo gecelerinin onda birine gelmez. Ona varsa sinema, varsa üniversite arkadaşları, bir araya toplanıp on saat tartışma yaparlar, sigara içerler, neler konuşurlar bilseniz. Bilmem, üniversiteye gönderdiğimizize iyi mi ettik?”(1928: 23). Mesture Hanım, eğlence hayatıyla Batılı olmayı özdeşleştirmiş ve Mazlume'nin aldığı üniversite eğitimini bile sorgulamıştır. İki arasında yaşanan çatışma sadece kuşak çatışmasıyla açıklanamaz. Kemalist ideolojiyle yetişmekte olan genç kuşak Batılılaşmayı doğru anlamış, bir yandan modernizmin getirdiği unsurları kabullenirken, bir yandan da vatanının gelişimi ve bekası için derin bir mücadeleye girişmiş, bu uğurda kendini feda etmiş bireyler olarak yetişmektedir. Kemalizmin modernleşme söylemi muasırlaşma devletin yapısını değiştirmek istemekle birlikte belli bir zihin dünyası da oluşturmak istemekte ve toplumsal hayattaki pek çok alışkanlığa da sirayet ederek onları Batı lehine dönüştürmek istemektedir (Göle, 2010: 49). Atatürk'ün gerçekleştirmeyi arzuladığı şey halkın da modern yaşam biçimine sahip olmasıdır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında çatışma ve ikilikler sürmüşse de ilerleyen yıllarda toplumsal hayatta büyük oranda Batılı değerlerin benimsendiği söylenebilir.

Alafranga olarak tabir edilen kesimlerde Batı ve onun değerleri her açıdan üstün görülürken Doğu ve Doğu medeniyetine ait her unsur olumsuz bir söylemle ele alınmaktadır.

Osmanlı'nın siyasî hayatında yaşadığı çalkantılı süreç içerisinde Türk aydını Avrupa'da gördüğü gelişmişlik karşısında Türk insanının geri kalmışlığının sebeplerini anlamaya çalışmaktadır. İncelenen romanlarda, yazarların Doğu-Batı karşılaştırmasında bir terkip arayışında oldukları da gözlenmiştir. Terkip yapılırken her iki medeniyetin de iyi ve olumlu taraflarının alınması kahramanların söylemlerinde karşımıza çıkmaktadır:

“Şark ve Garp insanlığın külçesini terkip ederler, bu itibarla, medeniyet dediğimiz şey yeni terkiplere doğru mütemadiyen istihale eder. Buna terakki, tekâmül, değişme, ne dersiniz deyiniz. Ben tabirlerden korkarım. Hiçbir tabirin sabit bir medlûlü yoktur. Garp medeniyetinin içinde Şark unsurları ve Şark medeniyetinin içinde Garp unsurları yok mudur? Fakat her şey bir derece meselesidir. Bugünkü Garp medeniyeti, gittikçe, terkibine daha fazla miktarda karışan çeliği hazmedemiyor ve kusmak istiyor. Onu makineleşmekten ve büyük sanayin barbarlaştırıcı, hayvanlaştırıcı tesirlerinden kurtarmak için, terkinde Şark unsurlarının çoğaltılması lâzımdır. Zannederim ki Garp mistiklerinin istedikleri budur ve bu, zaruridir. Mihanikî beşeriyet, Şarktan biraz muhayyele ve metafizik tasavvurlar dileniyor” (Safa,1933: 118).

Peyami Safa, yukarıdaki satırlarda Batı ile Doğu medeniyetinin her zaman etkileşim içinde olduğunu ve birbirleriyle ilişkilerini kahramanın ağzından vermiştir. İki medeniyetinde de aslında birbirlerine muhtaç olduklarını ve birbirlerini tamaladıklarını ifade eden Safa, Batı'yı taklidin ötesine geçmemiz gerektiğini savunur ve iki medeniyetin terkibinden yanadır:

“Pervin istiyor ki, Müfid de, Sacid gibidir, vücuduyla da ruhiyle de diri olsun. Bu onda yok. Müfid, Sacid'in dediği gibi: —Hastalıklı, âciz, bîçare bir adamcağız. Niçin böyle? Böyle işte. Hem de Sacid ve Müfid birbirlerine ne zıt insanlar! Biri kadından daha yumuşak, öteki erkekten daha sert: biri saf, öteki tecrübeli; biri masum, öteki hain; biri mahkûm, öteki hâkim, Pervin'in ruhunda iki türlüşüne de ihtiyaç var. İstiyor ki bir erkek hem metin, hem hassas, hem saf, hem kurnaz, hem masum, hem tecrübeli olsun. Yalnız bir türlüşü, yalnız Müfid ve yalnız Sacid ona eksik geliyor, onun için ikisinin ortasında yaşamaktan zevk alıyor. Bu iki adam; ayanyana geldikleri vakit, ancak tam bir erkeğin yerini tutabiliyorlar” (Safa, 1977: 43).

Peyami Safa'nın iki medeniyetin sentezini savunduğunu daha önce ifade etmiştik. Hem romanlarında hem de diğer eserlerinde söz konusu sentez fikrini dile getiren yazar, *Şimşek* romanında Sacid ve Müfid tipleri üzerinden Doğu-Batı karşılaştırmasını vermiş ve sentezin zaruri olduğunu dile getirmiştir. Sacid Batı medeniyetini Müfid ise Doğu medeniyetini temsil etmektedir. Ancak ikisi de tek başlarına yarımdır, birbirlerini tamamlamaktadırlar. İkisi arasında kalan Pervin'in arzuladığı ise iksinin birleşimidir. Burada karakterler üzerinden Doğu ile Batı'yı birleştirebilirsek o zaman modern bir toplum olabileceğimiz söylemi hâkimdir. Romanda, sözcü kahraman durumundaki Ali'nin anlatımında Batılılaşma sürecinin yanlışlığına dikkat çekilmekte ve Doğu ile Batının karşılaştırılması yapılmaktadır. Ali, "kâmil insan" vurgusu yapmaktadır ve bunun da ancak iki medeniyetin terkihiyle mümkün olduğu görüşündedir.

Halide Edip Adıvar da benzer görünüşünü *Sinekli Bakkal* romanında dile getirmektedir. Tıpkı Safa gibi karakterleri ile Doğu-Batı sembolizasyonuna başvuran yazar Peregrini ile Vehbi Dede'yi iki medeniyetin temsilcisi olarak kurgulamıştır. Rabia ise Doğu ile Batı'nın güzel ve olumlu taraflarını sentezleyebilmiş ideal bir tip olarak çizilmiştir. Sembolizasyonla karakterlerini oluşturan yazar, geçmişe ait ve değerini yitirmiş düşünceleri savunan karakterleri derinlikten uzak kurgularken hem geçmişi hem de geleceği özümsemiş ve bünyesinde birleştirebilmiş Rabia gibi karakterleri ise derinlikli bir şekilde kurgulamış ve bir nevi Türk Rönesans'ının yolunu göstermeye çalışmıştır (Kantarcıoğlu, 2004: 40).

Yazar, eserin başkahramanı olan Rabia'yı idealize edilmiş bir kahraman olarak kurgulamıştır. Rabia, küçük yaşlarda dini eğitim almış, hafız olmuş, kendi kültürüne ait değerler doğrultusunda yetişmiş, Vehbi Bey'den sevgi ve hoşgörü noktasında ders almış; akabinde Peregrini'den Batı'nın şüpheci yaklaşımını, aklın eleştiriciliğini öğrenmiştir. Bunun sonucunda iki medeniyeti bünyesinde sentez edebilmiştir. Yazar, Rabia ile ideal olana işaret etmiştir. Roman bir Doğu-Batı sentezi romanıdır denilebilir. Başlangıçta çatışmayı veren yazar sonunda iki medeniyetin terkihiye ulaşmıştır. Doğu'dan gelen Rabia ile Batı'dan gelen Peregrini'nin başlarda çatışan zihin dünyası sonrasında bir senteze dönüşür ve ideal olan olarak okuyucuya sunulur (Bülbül, 1997: 113).



*Sinekli Bakkal* romanını mimari, müzik ve Mevlevilik değerleri üzerinden Batılılaşmanın ortak paydasını araştırmaktadır şeklinde değerlendirmek yanlış olmaz. Amaç milli kimliği koruyarak Batılı değerleri de içselleştirebilmektir. Doğu da Batı da tek başında eksik söylemi Safa'dakine benzer bir tutumla ele alınmıştır.

Halide Edip'in *Zeyno'nun Oğlu* adlı romanında Mazlume Hanım, asri bir tiptir. Kızı Mazlume ise eski ile yeninin terkiibinden yanadır. “-Ya sen ne düşünüyorsun küçükhanım? Eğlendiğin bu asrılık sayesinde bir genç erkek kadar serbest olmadın mı? Mazlume güldü. Gerçekten uygarlık nimetlerinin bu faydası oldu ama, daha çok, bundan büyükler istifade ediyor” (1928: 24). Asri tiplerle dalga geçen Mazlume için gerçek Batılılaşma eski-yeni sentezinde mümkündür.

Bir diğer yazar Yakup Kadri'de de benzer söylemi görmek mümkündür. O da Doğu ile Batı medeniyetinin olumlu taraflarının ele alınarak bir terkiibinin yapılması gerektiği görüşündedir:

“Milliyetçi Türk Garpcısı için Garpcılığın en karakteristik vasfı Garplılığa Türk üslubunu, Türk damgasını vurmaktır. Şapka bize hâkim değil, biz şapkaya hâkim olmalıydık. Garplılaşma, muayyen bir hayat prensibidir. Bu prensip, ancak, milli isteğin, milli kültürün ve nihayet milli ahlakın hizmetçisi, emirberi olmak şartıyladır ki, yaratıcı ve kurucu rolünü ifa edebilirdi” (1934: 102).

Peyami Safa, Halide Edip gibi Yakup Kadri de milli değerlerimizin korunarak Batılı değerleri içselleştirmemiz yani iki medeniyetin sentezini yaparak Batılılaşmanın önemini vurgulamaktadır. Ona göre önemli olan modern dünyada medeni bir millet olarak yer alabilmektir. Buradaki burgu elbette Türk milli değerlerini koruyarak modernleşmektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı medeniyeti karşısında geri kaldığını görmesiyle yapılmaya başlanan değişiklikler yazık ki taklit düzeyinde kalmıştır. Bu da toplumsal pek çok değer yozlaşmasına, kaybolmasına sebep olmuştur. Bir nevi yapılan ıslahatlarda bir terkip yakalayamamak ve taklitten öte gidememek yıkılma sürecini de hızlandırmıştır denilebilir. Söz konusu Batı medeniyetini takliden ötesinde anlayamamak toplumsal hayatta birtakım sıkıntılara sebep olmuş milli değerlerin yitimiyle karşı karşıya kalınmıştır. Bu yozlaşma ve çürümeyi gören bazı yazarlar ise

gerçekle yüzleşmekte Batının gelişmiş yönleriyle beraber Türk milletinin değerleriyle bazı değerlerinin örtüşmeyeceği gerçeğinin altını çizmişlerdir.

Ele aldığımız dönemde yayınlanan romanlarda, iki medeniyetin sentezini savunan yazarlar, genellikle Batı'nın yüceltilmesine karşılık Doğu'nun doğru ve güzel taraflarını ön plana çıkararak yüceltmişlerdir. Onlara göre yaşanan yozlaşma ve çöküşten çıkmanın anahtarı Doğu'nun manevi değerlerinin korunarak Batı'nın iyi taraflarının alınmasında gizlidir:

“Kimi adam vardır ki sabahtan akşama kadar oturur ve düşünür. Onun bir hazine-i efkârı vardır, yani fikir cihetinden zengindir; kimi adam da vardır ki sabahtan akşama kadar ayaküstü çalışır, meselâ bir rençper, fakat yaptığı iş dört tuğlayı üst üste koymaktan ibarettir. Evvelki insan tembel görünür velâkin çalışkandır, diğer insan çalışkan görünür velâkin yaptığı iş sudandır. Zira birisi maneviyat ile zihin gayretiyle yapılan iştir; öbürü vücut ile bedenle yapılan iştir. Maneviyat daima daha âlidir, vücut sefildir. Yapılan işlerin farkı da bundandır” (Safa, 1933: 47).

Peyami Safa'nın *Fatih-Harbiye* romanında Faiz Bey, Neriman'ın Doğu-Batı ikilemi içerisinde sıkışıp kalmışlığı sırasında yapmış olduğu mukayeseye cevap verirken Doğu kültürünün miskin ve tembel olmadığını ve bunun ardında yatan gerçekleri ifade etmeye çalışmaktadır. Doğu'nun tembellik Batı'nın aksiyon içinde olduğu düşüncesinin gerçeği yansıtmadığı görüşündedir.

Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* romanında karşımıza çıkan Behiç de Batılılaşma sürecini yanlış yorumlamış, ahlaki çöküntü ve yozlaşma içinde bir tiptir. Mebrure'yi kendi tarafına çekmeye çalışan Behiç, onun gibi düşündüğü izlenimi vererek onu kandırmaya çalışır. İki medeniyeti karşılaştırır ve buralardan uzaklara gitmek arzusunu dile getirir ki onun uzak memleketler olarak bahsettiği Anadolu'dur! O bu haliyle içinde bulunduğu topluma son derece yabancılaşmış biridir. Avrupa'yı memleketinden daha iyi bilmektedir:

“İstanbul'dan ayrılmak, uzak... uzak yerlere gitmek. Biraz görmediğim diyarlarda dolaşmak, yabancı insanların samimiyetlerine girmek istiyorum. Avrupa'yı tanırım, orada beni eğlendirecek yeni hiçbir şey yok. Avrupa'nın her zevki, her eğlencesi kalıp ve kola içindedir. Her şeyi muayyendir, hattâ kadınların kalpleri bile muayyen kanunlarla hissederler. Aşkın bile evvelden çizilmiş programları,

muayyen safhaları vardır. Avrupa taşlaşıyor ve onu taklit eden İstanbul da öyle...”  
(1945: 122).

*Sodom ve Gomore*’de Batılılaşma adına her türlü kepezeliğin yapıldığı işgal yılları İstanbul’u anlatılırken, İstanbul’un kirlenmişliğine inat Anadolu’nun manevi ve geleneksel değerlerini yitirmemiş haline dikkat çekilmektedir:

“Necdet, sessiz karanlığın içinden kolunu uzatıp onun esmer sırtını okşamak, onunla gizli dertleşmeye girişmek istiyordu. Orada, bu ev gibi evlerden eser yoktu. Orada, buranın Madam Jimson’larına, Leylâ’larına, Major Will’lerine, de Rochepierre’lerine, Azize Hanım’larına, Major Will’lerine, de Rochepierre’lerine, Azize Hanım’larına, Nermin’lerine, Fanny Moore’larına, Orhan Bey’lerine, Captain Marlow’larına karşılık babaları savaşa gitmiş yavrularının beşiğini salyan temiz ve sabırlı kadınlar, vücutlarını Allah tarafından kendilerine teslim edilmiş bir kutsal emanet gibi saklayan genç kızlar, bunların üstüne şefkatle titreyen nur yüzlü nineler ve Anadolu’ya dair son iyi haberleri bildiren gazeteyi bir muska gibi devşirip cebine yerleştirdikten sonra sanki kendisini bütün dünyanın hazinelerine sahip bir adam kadar mesut hissedenden fakir vatandaşlar vardı. Necdet, hemen onlara doğru gitmek için yüreğinde ateşli bir arzu duydu. Tıpkı günahlarının kefareti maliyla, canıyla ödemeye giden ilkçağın tövbelileri gibi yalınayak, başı kabak, arkasında bir kısa gömlekle, dizlerini taştan taşa vurarak, dirseklerine dayanıp yerlerde sürünerek, onlara, onlara gitmek istedi. Onlara gidip diyecekti ki: —Öbür tarafta neler oluyor bilmiyorsunuz! *Garp medeniyetinin bütün lağımu öbür tarafa boşandı*<sup>177</sup>. Bir parça temizliğe düşkün, titiz bir adam için orada bir dakika soluk almaya imkân kalmadı” (1928: 192).

Tarafımızca vurgulanan cümle dikkate değerdir. Batı kültürüne ait ne kadar yozlaşmış değer varsa o günün İstanbul’u o durumdadır. Anadolu ise henüz kirlenmemiş, saf ve temizdir. Anadolu ve insanı idealize edilerek eğer Batı’nın iyi tarafları benimsenirse yarınlar oldukça güzel olacaktır.

Reşat Nuri Güntekin’in *Yaprak Dökümü* romanındaki Ali Rıza Bey’se iki medeniyet arasında sentezi yakalayamamışadeta gerçeklerden kaçma, gerçekleri sadece seyretme yoluna gitmiştir. Bunun sonrasında aile çözülmüş ve dağılmıştır.

---

<sup>177</sup> Vurgulama tarafımıza aittir.

Benzer şekilde Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi*'nde de Doğu medeniyetine ait yüce değerlere dikkat çekilmekte, yitirilen değerler vurgulanmaktadır:

“Burada atmosfer Türk'tür. Beyaz sabun kokan, beyaz entarili kız kadar Türk'tür. Kendi mahallesinin yakınlarına doğru yaklaştıkça bu duygu onda daha çok beliriyor. Havada lavanta çiçeği, Edirne sabunu ve bir parça da kekik kokuyor. Bu kokuları belki de Ahmet Kerim'in muhayyilesi icat ediyor. Çünkü çocukluğundan beri, kendi evinde, annesinin çamaşırlarında duyduğu kokular bunlardır. Ahmet Kerim aslan her gün dönüşünde, her tahlil ve murakabe anında bu kokuları duyar. Onun için milliyet bu kokudur” (1966: 96).

Beyoğlu, Batı medeniyetininmerkezi konumundaki semtlerdendir. Batılılaşma maceramızda önemli bir yere sahip olan Beyoğlu hep bu konuda öncü olmuştur. Eğlence mekânları, balolar, sinemalar vs. hep ilk Beyoğlu'nda görülmüştür (Meriç, 2000: 82). Beyoğlu'ndan Harbiye'ye doğru giden Ahmet Kerim, bir sembolizasyon da Batı ile Doğu arasında yapmaktadır ve iki dünyayı karşılaştırmaktadır. Batı'nın kirlenmişliğine karşılık Doğu hala temizdir, Türk milleti özünde var olan bütün güzel değerleriyle modernleşme sürecini yaşamalıdır.

Halide Edip Adivar, *Zeyno'nun Oğlu* adlı romanında Batı'nın göz kamaştıran yapısının arka planında çökmekte olan değerlere dikkat çekilmektedir. Buna karşılık Doğu'nun geleneksel ve ahlaki değerleri yüceltilmektedir:

Bana da Garp medeniyetinin temeline Garplılar dinamit koymuşlar gibi geliyor. Bilhassa, umumi uykuyu yapan maddi felsefe, medeniyeti sırf iktisadiyat, fen ve makine tarafından gören zihniyet, ruhi, maneviyeti olmayan akıl! Bunların medeniyeti Amerika'nın seksen kat binası, dünyayı bin bir kuvvetle, yolla idare eden parası, insanların birbirini en seri, en feci surette öldürmek için icat ettikleri hudutsuz ölüm makineleri; bunlar, şüphesiz Garp medeniyetinin ne kadar maddi tarafının birer neticesi iseler o kadar da Garp medeniyetinin vücuda getirdiği insan camialarını dağıtmaya, Garp neslini imha etmeye namzet vasıtalar! Hem, görmüyor musunuz, son yirmi senedir dünyayı idare eden insanlar kadar canavarını daha tarih görmemiştir deyeceğim. Belki ömürlerinde kedi incitmeyen üç adam, yeşil örtülü bir masanın üstünde, bir haritanın üzerine bir iki işaret çiziyor; bir küçük karar veriyor; yüz binlerce insan, eski zamanda olduğu gibi, yalnız muharipler değil, çoluk çocuk, kan içinde, ateş içinde, işkence içinde can veriyor. Kalp, bir efsane;

iyilik, bir masal; muhabbet, divanelik telâkki edilen yerlerde yalnız mütekail didişme, yalnız mütekabil tahrip ve kıtal ve yalnız inkıraz olur ve Avrupa medeniyetinin dış yüzü herhalde Garp medeniyetinin ölüm borusunu çalmıştır” (1928: 267).

Batılılaşma macerasının neticesinde Batı’ya ait ne varsa doğru ve güzeldir düşüncesinin sonucunda, içinde bulunduğu topluma ve değerlere yabancılaşmış tipler dönem romanlarında ele alınarak eleştirilmiştir. İki medeniyet karşılaştırması üzerinden yapılan değerlendirmede sentez fikri ağırlık kazanmıştır. Batı medeniyetinin üstün tarafları olan akli düşünme ve teknik örnek alınmalı ancak geleneksel değerler korunarak muasır medeniyetler seviyesi yakalanmalıdır. Batılıymış gibi yapma durumundan vazgeçilmeli iki medeniyetin güzel ve doğru tarafları terkip edilmelidir. Söz konusu terkip yapılabilirse modern ve ulus kimliğine dayalı devletin bekası sağlanacaktır.

#### **3.4. Modernleşme Projesinin Yeni İnsan Tipi: İdeal Kadın ve Erkek**

Edebiyat ve toplumun sıkı ilişkisi sonucu toplumda yaşanan değişimlerin edebî eserlere de yansıdığı görülür. Roman gibi kurmaca metinlerden hareketle bir dönemin siyasal, sosyolojik ve kültürel açıdan okunmasında edebiyatın önemli bir kaynak olduğu yadsınamaz. Dolayısıyla 1920-1940 arasında yaşanan, önceki bölümlerde de değinilen, toplumsal, siyasal her türlü değişim kadın-erkek ilişkilerinde, toplumsal hayatta yer alış biçimlerinde büyük değişiklikler ortaya çıkarmış ve bunun sonucunda farklı aynı zamanda yeni kadın ve erkek tipleri ortaya çıkmış ve bunlar romanlarda kendisine geniş yer bulmuştur. Söz konusu yeni tiplerin yanı sıra, önceki dönemlerde karşımıza çıkan kadın ve erkek tiplerinin de ele alınarak yaşanan çok boyutlu değişimin etkilerinin kadın ve erkek üzerinden incelenmesine çalışılmıştır.

1920-1940 yılları arasında Türk kadının ve kısmen erkeğin sosyal, siyasi, ekonomik durumunu ve ele alınan eserlere nasıl yansıdığını inceleyeceğimiz bu bölümde öncelikle 1920’ye gelene kadarki kadına bakışı, onun toplumdaki yerini, bunların birbirleriyle ilişkilerine de kısaca değinmek gerektiği düşüncesindeyiz.

Kadın ve erkeğin geçirdiği her alandaki değişimi Batılılaşma/modernleşme ve uluslaşma süreci ile birlikte okumak gerekmektedir.

19.yüzyılda sistemli bir değişimin başladığı ve söz konusu değişimin ulus-devlet inşasına giden yolda taşları döşediği konusunda araştırmacılar hemfikirdirler. Ulus-devlet inşa sürecinin temelini oluşturan hareket ise milliyetçiliktir. ‘Erken modernleşme dönemi’ olarak da adalandırabileceğimiz bu dönemde milliyetçiliği savunan Türk milliyetçileri toplumu dönüştürecek politikaları ulus devlet inşasını hayal etmeleri ve gerçekleştirmeleri önemli rol oynamıştır.

Bunu milli inşa projesi olarak tanımlayabiliriz. Milli inşa projesinin şekillenmesine giden yolda cinsiyetlere yüklenen anlamlar ve algılar da dönüşmektedir. Erken dönem Osmanlı-Türk modernleşmesinin ‘imparatorluğu kurtarmak’tan ulus devlete geçiş sürecinde kadın ve erkeğin toplumsal yaşamda yaşadığı değişikliklere daha yakından bakmakta fayda olduğu görüşündeyiz.

Cumhuriyetin kurucu kadrosu yüzünü Batı’ya dönmüş modern bir ulus devletarzusundaydı. İdeal toplum oluşturmaya çalışan kurucu kadro muasır medeniyet, milli kültür gibi kavramlara vurgu yaparken aslında değişne toplumsal cinsiyet rollerini de yeniden tanımlamakta ve dolaylı olarak da olsa kadın merkezli bir aile ilişkisinden bahsettikleri görölmektedir. Kadın ve onun cinsiyet kimliği konuşulurken konuşma bir tür erkekler arası diyalog şeklinde devam etmiştir. Bu bağlamda edebi metinlere bakarak onların modern toplum hayallerindeki cinsiyet boyutunu görebiliriz.

Tanzimat Fermanı’yla girilen tarihsel süreçte toplumsal yapı pek çok noktada değişime uğrarken aile kurumunun, doğal olarak kadın ve erkeğin, da bu değişimden etkilenmesi son derece doğaldır. Ataerkil ve Müslüman Osmanlı toplumunda kadınların konumuna bakacak olursak, oldukça az hakka sahip oldukları görülür. Erkeğin gölgesindeki kadın Tanzimat öncesinde İslamiyet’in benimsenmesinden önceki haline göre erkekle eşit haklara sahipken, İslamiyet’in kabul edilişi ve Tanzimat dönemindegeçen sürede kadın haklarında gerilemenin olduğu bir zaman dilimidir. İslamiyet öncesi kadının toplumsal hayattaki konumu ile İslamiyet sonrası arasında önemli değişiklikler gözlenir. İslamiyet’ten önce Türk kadının toplumsal hayatta erkek ile beraber olduğu, toplumsal hayatın içinde yer aldığı, yönetimde söz sahibi olduğu görülür (Duygu, 1973: 618). Ancak 14.yüzyılda kadının toplumsal hayattan çekilip eve kapandığı, kocaları, kardeşleri veya babaları dışında herhangi bir erkekle görüşmedikleri gözlenirken

Tanzimat'la birlikte kadınların da yaşamlarında değişiklikler görülür. En büyük değişiklik ise kadınların eğitimi alanında gerçekleşir.

Bu noktada yaşanan değişiklere bakılacak olunursa, kızların İptidai ve Rüştîye'ye gitmelerine 1858'de izin verilir. 1842'de Ebe Okulu, 1869'da İnas Sanayi Mektebi Kız Sanat Okulu, 1870'de Darülmuaallimat Kız Öğretmen Okulu açılır. İlk Kız Ortaokulu ise 1908'de açılır. Kadınlara uygun görülen mesleklerin ebelik ve öğretmenlik gibi meslek dalları olması da kadına bakışı göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

İlk Kız Lisesi 1913 İstanbul İnas Sultanisi, ardından İstanbul Kız Lisesi açılır. İstanbul bu durumdayken Anadolu'da ilk lise ise ancak 1922'de Ankara'da açılır. 25 Eylül 1913 Tedrisat-ı İptidadiye Nizamnamesi-İlköğretim Kararnamesi ile ilköğretim zorunlu hale getirilir.

Tanzimat'la başlayan kadının eğitimi daha çok meslek kazandırma ve kültürel anlamda yetişmeleri düşüncesi üzerinedir. Tanzimat ve Meşrutiyet'le yapılan çeşitli değişiklikler kadınların hayatını da olumlu yönde etkiler ancak yapılan değişiklik ve düzenlemelerde bir kadın reformu düşüncesi söz konusu değildir. İnkılapçı hava ancak Cumhuriyet'le olur. Özellikle Meşrutiyet'in ilanından sonra basın yayın faaliyetlerinin de artmasıyla kadın gazete ve dergilerinde artış gözlenir. Çeşitli kadın dergileri ve Müdafaa-i Hukuku Nisvan, Hilal-i Ahmet Kadınlar Kolu, Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi, Himaye-i Etfal gibi çeşitli kadın dernekleri kurulur (Göksel, 1993: 137-138).

Yaşanan toplumsal değişimin zaruri sonucu olarak toplumda daha fazla yer almaya başlayan kadınlar I. Dünya Savaşı yıllarında çeşitli dikiş işlerinde yer alan kadınlar, erkeklerin savaşa gitmesiyle onlardan boşalan kadrolarda Posta Telgraf'ta da çalışmaya başlarlar.

Kadınların yükseköğretime kabul edilmeleri ise Yüksek Öğretim 1914 Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu İstanbul Darülfünunu ile başlar. 1921'de burada karma eğitime başlanır. 1921-1922'de Hukuk ve 1922-1923'te Tıp Fakültelerinde de karma eğitime girerler. Meşrutiyet Dönemi'nde ise, 1911'de Mebuslar Meclisinde Ceza Kanununa dair görüşmeler yapılır. Zina suçunda kadın ve erkeğe eşit cezalar verilmesi tartışılır. 1917'de "Aile Hukuku Kararnamesi" çıkar. İslam hukukuna bağlılık devam eder ancak devletin evlenme konusuna karışmasının önüne geçilir. Poligamiye kısmi bir

sınırlama getirilir, ikinci eşin rızası şartı konur. Dönemin yazar ve şairleri de kadınların hakları ve toplumsal hayattaki yerleri üzerine dönemin gazete ve dergilerinde yazılar kaleme almışlar, süreci desteklemişlerdir. Bunlardan üzerinde durulması gerekenlerden bir Halide Edip'tir. Aşağıda değinileceği üzere romanlarında da kadın meselesine geniş ölçüde yer veren Edip, çeşitli gazete ve dergilerle, Teali-i Nisvan gibi derneklerle işbirliği içinde kadının toplumsal hayattaki yerinin iyileşmesi için çalışmıştır (Kurnaz, 1990: 91).

Kadının her alanda bazı kazanımlar elde etmesi yine Tanzimat'la başlamakla birlikte bu konuda asıl köklü değişikliklerin gerçekleşmesi Cumhuriyet döneminde gerçekleşir. Yeni bir kültür dairesine geçişin gerçekleştiği bu dönem, toplumun hızlıca dönüştürülmeye çalışılmasıyla paralel olarak kadının dönüşümüdür. Bu bakımdan kadının durumu Osmanlı-Türk modernleşmesinin bir parçasıdır. Ulus devlete geçiş sürecinde, modernleşmenin bir ayağı da kadındır ve kadının ele alınışı farklı ideolojik yaklaşımlar tarafından benzerlik gösterir. Cumhuriyet kadrolarının kadınların eğitimi noktasında yaptığı bir dizi değişiklik aslında, “toplumsal cinsiyet ve özgürlük” düşüncesi ekseninde değil daha ziyade modernleşmenin, Batılı bir yaşama biçimini oluşturma gerekliliği gibi asıl meselenin ötesinde ve ideolojik bir yaklaşımla ele alınmasından ibarettir (Erkol, 2011: 149).

Mustafa Kemal, Türk kadınının her şeyden önce faziletkâr ve ahlaklı olması gerektiğini vurgulamış, gelecek nesilleri ancak bu şekilde yetiştirebileceğini dile getirmiştir (1997:242), Milli Mücadele döneminde erkekle omuz omuza veren Türk kadınını desteklemiştir. Ancak görüldüğü üzere analık vazifesini önceleyen bu bakış, yukarıda ifade edildiği üzere asıl mesele kadının modernleşme projesinin ayaklarından biri olması ve meselenin kadın-erkek toplumsal cinsiyet ve kadın kimliğinin kazanılması olmadığını desteklemektedir. Kuşkusuz söz konusu saikle de olsa yapılan değişiklikler kadınların toplumsal hayattaki yerini değiştirmiş, onlara çeşitli kazanımlar sağlamıştır.

Cumhuriyet'in ilanı ile görülür ki kadınlara birçok alanda çeşitli haklar verilmiştir. Bunların en önemlisi 1926'da yürürlüğe giren Medeni Kanun'dur. Medeni Kanunla beraber kadın ve erkeğin hukuki eşitliği kabul edilir, çok eşlilik engellenir, kadına da boşanma hakkı tanınır, mirasta eşitlik sağlanır, eşlerin birbirlerine karşı hak ve görevleri belirlenir (Taşkiran, 1973: 120-123).



Mustafa Kemal'in kadınlarla ilgili düşüncelerinde dikkat çeken husus kadının toplumda erkekle bir arada yer almasının belli koşullara bağlı olduğudur. Kadınlar şer'in tavsiye ettiği, dinin emrettiği bir kıyafetle ve faziletlerini koruyarak toplum içinde yer almalıdır. (1997:150-151).

Kadınlar Milli Mücadelede aktif olarak yer alırlar. Cephe ardında yürütülen mücadelede kadınların rolü oldukça fazladır. Sultanahmet Mitingi'nde Halide Edip, Üsküdar Mitingi'nde Sabahat ve Naciye Hanımlar konuşur, Kadıköy Mitingi'nde Münevver Sami Hanım konuşur. Bunların bir kısmı Anadolu'ya geçer, milli mücadeleye katılır. Cumhuriyet'in ilanıyla siyasi anlamda kazanılan ilk hak ise 1930'da kadınların belediye seçimlerine katılma hakkı tanınmasıdır. 1934'e gelindiğinde ise oy verme ve seçilme hakkının tanınmasıyla TBMM'ye 18 kadın milletvekili girer (Taşkiran, 1973: 129,143).

Türk modernleşmesi sürecinde kadın bedeni, kıyafeti ve davranışı önemli inşa alanıdır ve bu alan yine erkek tarafından kurulur. Nitekim Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal'in kadınların eğitimi, sosyal hayatta yer almasını sağlayacak reformlarla yapmaya çalıştığı tam olarak ortaya konmamıştır. Gerçekleştirilen reformlarla kadınlar modernleşmenin ve ulus inşasının bir parçası yapmaya çalışılırken diğer taraftan ise kadının erkeğin uygun gördüğü haklara kavuşması ve kimi haklara da kavuşmasının bir nevi engellenmesi dönemin paradoksudur. Nitekim değişimin esasları belirlenirken bazı kriterler ortaya koyan Cumhuriyet ideolojisinin en belirgin politikası kadını bir nevi cinsiyetsizleştirmedir. Cumhuriyet ideolojisinin yaratmaya çalıştığı kadın ve erkek imajı toplumda iki kutup oluşturmuştur. “Yeni” kurulan devletin simgesi olurken “eski” geleneksel olanın ve eskinin simgesi olarak toplumda dışlanmıştır.

Cumhuriyetin en belirgin ideolojisinin kadını cinsiyetsizleştirme olduğunu ifade etmiştik. Bu bağlamda yaratılmak istenen kadın tipinin bir özelliği de asker kadın olmasıdır. Mustafa Kemal de buna oldukça önem vermiş, eşi Latife Hanım'ın askeri uniformalara benzeyen kıyafetlerle gezmesini sağlamıştır. Mustafa Kemal, erkekleşen bir kadının toplumda erkekle yanyana, omuz omuza olmasını destekliyordu ancak feminist hareketlere çok ılımlı baktığı da söylenemezdi. Nitekim Latife Hanım'ın Kadınlar Birliği gibi dernekleri desteklemesi Mustafa Kemal tarafından pek sıcak karşılanmamıştır (Zihnioğlu, 2005: 154).

Kemalist ideolojinin ortaya koyduğu yeni kadın ve erkek tipi bilhassa bu yeni kadın tipi dönem romanlarında sıkça kendisine yer bulmuştur. Bu noktada değişen toplumsal yaşama paralel olarak her dönem farklı tipler ortaya konmuş ve meseleyi ele alan farklı çalışmalar yapılarak romanlarda farklı kadın ve erkek tipleri tespit edilmiştir. Uğurcan, Osmanlı-Türk romanında kadın tiplerini ele aldığı çalışmasında “Klasik, muhafazakâr kadın, Eğitilen kadın, Cariye kadın, Azınlık kadın, Batılı kadın” (2002:118) gibi farklı kadın tipleri tespit eder. Söz konusu tipler döneme ve toplumsal değişmeye göre farklılık göstermektedir. Çalışmada 1920-1940 arası ele alınan romanlarda karşımıza çıkan kadın ve erkek tiplerini üç ana başlıkta toplamayı uygun gördük. Söz konusu üç tip aynı zamanda, Osmanlı-Türk modernleşmesinin ve ulus devletinin inşası sürecinin kadın ve erkek üzerinden seyrini vermesi bakımından önemli göndermeler barındırmaktadır.

#### **3.4.1. Geleneksel Kadın-Erkek**

Cumhuriyet’in ilanı ile başlayan süreç radikal bir kırılmadır denilebilir. Modernleşme maceramız izah edildiği üzere çok öncelere dayanmaktadır. Bilhassa 19. Yüzyıl modernleşmenin hız kazandığı dönem olsa da Türk modernleşmesini geç dönem Osmanlı’dan başlatmak daha doğru olacaktır. Türk modernleşmesinde de kadına oldukça ayrı bir yer ve değer verilmişse de yerin sınırları yine erkekler tarafından çizilmiştir. Hafifmeşrep, iffetsiz gibi tanımlamalar söz konusu sınırların yine erkekler tarafından çizildiğini göstermektedir.

Yüzünü Batı’ya çeviren genç Cumhuriyet kendi ideolojisi doğrultusunda ideal bir kadın ve erkek modeli çizmiştir. 1920-1940 arası ele alınan romanlarda çoğunlukla söz konusu söyleme paralel kadın ve erkekler çoğunlukta olmakla beraber yeninin kabul edilebilmesi için eskinin olumsuzlanması gerektiği düşüncesinden hareketle geleneksel kadın ve erkek başlığı altında değerlendirdiğimiz kadın, faziletkâr, dindar, erkeğinin sözünden çıkmayan, zayıf, iradesiz, zayıf, hassas gibi olumsuz sıfatlarla tanımlanır ve tasvir edilir.

“Asırlardan beri evinde kafeste çuval içinde yaşayan kadın, birdenbire bütün bağları çözülünce ne yapacağını şaşırır. Evle sokak arasında

kıvrınmaya başlamıştır. Asırlardan beri evinin içinde geçirdiği zindan hayatı onda aileye karşı derin bir tiksinti uyandırmış görünüyor” (Safa, 1990: 168).

Sözleriyle kadın, erkek ve dolayısıyla ailede yaşanan değişim üzerine düşünmüş ve gerek romanlarında gerekse makalelerinde meseleye sıkça değinmiş Peyami Safa’nın ele alınan romanlarında da paralel düşünceler içinde konuya eğildiği görülmektedir. Toplumun pek çok meselesi hakkında düşünmüş olan Peyami Safa kadın ve kadınlık meselesi, kadın-erkek ilişkisine de kayıtsız kalmamıştır. Romanlarında da çok sayıda kadın kahraman yer veren Safa’ya göre aile toplumun temelini oluşturması bakımından oldukça önemlidir. Meselenin temeline bu noktadan bakan Safa’ya göre yaşanan toplumsal değişimler aile kurumunu da derinden sarsmış, kadının çalışma hayatına atılması annelik ve eşlik gibi temel vafizeleri zayıflamış, azıcık eğitim alan genç kızlar anneliği ve eve işlerini hizmetçilik gibi saymaya başlamıştır. Bu durum elbette toplumun geçirdiği büyük değişimlerin sonucudur. Gelenekler ve kurallar değişmiş uzun yıllar kafes içinde yaşayan kadının önüne sokak çıkmış ve kadın ne yapacağını şaşırmıştır. Onun romanlarında aileye inanmayan kadınları felaketlere sürüklediklerini, mutsuz oldukları görülür.

Safa’nın romanlarındaki kadın kahramanlar çoğunlukla yaşanan modernleşme süreciyle Batılılaşma adıyla aile kurumundan uzaklaşmış, felaketlere sürüklenmiş genç kızlar ve erkekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar yaşanan değişimleri olumsuz örnekler üzerinde vererek toplumda etkili olmasını hedeflemiştir. Romanlarda geleneksel kadın tipi olarak değerbileceğimiz bir kadın örneği Peyami Safa’nın *Şimşek* romanında karşımıza çıkan Sacid’in annesi Ferhunde Hanım’dır. “Paşa’nın zıddı, faziletkâr ve dindar bir kadın” (s.19) olarak tanımlanan Ferhunde Hanım buna rağmen merhametli ve yumuşak huylu olması sebebiyle eşi Mahmut Paşa tarafından küçümsenir.

Safa’nın kahramanlarında karşımıza çıkan önemli bir husus erkek kahramanların kadın ve kadınlık ile ilgili düşünceleridir. Dikkati çeken husus erkek kahramanların kadına bakışlarının çoğunlukla olumsuz oluşudur. Ferhunde Hanım örneğindeki gibi, faziletli, dindar olmasına rağmen, eşleri tarafından küçük görülen geleneksel kadına tercih edilen ise züppe kadın tipi olması oldukça dikkat çekicidir.

*Şimşek* romanının erkek kahramanı Müfid, “zayıf, iradesiz, cemiyetlere bigâne, ilk gençliğe mahsus inziva duygularıyla kalbi dolu, en güzel tabîî sevklerinin tezahüründen bile utanan, beceriksiz, vahşi ama doğuştan nezih ve hassas, çekingen ve kibar” (s.20) bir erkek olarak Ferhunde Hanım’la aynı kaderi paylaşır. Mahmut Paşa’nın küçümsemesinden Müfid de payını alır. Çünkü Ferhunde Hanım’la karakter, düşünüş olarak benzerdirler.

Müfid’in yakın arkadaşı Ali kültürlü ve derin düşünceleri olan bir erkektir. Zor zamanlarında Ali’ye destek olur. Ona göre,

“Kadın hassasiyetinde şahsî ve içtimaî meyelânlar en şiddetli dereceleriyle faaliyettedirler; bir kadın hem şiddetle hodbin, beğenilmeye ve sevilmeye erkekten ziyade muhtaç, erkekten fazla süslenmeğe meclûb, erkekten çok malına ve canına düşkün, erkekten fazla kıskanç, mütecessis, ihtiyatkâr ve korkaktır; hem de şiddetle digerbîn, merhametli ve fedakârdır, başkalarının ıstırablarını erkekten daha sürat ve ciddiyetle tehvine koşar. Böyle olması da tabiidir. Zira kadın erkekten fazla hassastır ve bu iki zıt meyelânlar arasında muvazene bulabilmek için her ikisinde de şiddetli olmaya mecburdur” (s.62).

Görüldüğü üzere kadınlar hassas varlıklardır.

Müfid, “ruhen zayıf bir adamdır, vücutça da öyle.” Sacid’e göre kadınlar da zayıftır ve o yüzden kuvveti seçerler. Ancak kadınlar üzerinde az da olsa böyle zayıf bir erkeğin, “kadınlaşmış erkeğin, şarklı erkeğin” (s.78) tesirinin olması Sacid’i şaşırtır. İki erkek üzerinden Şark ve Garp karşılaştırması yapılırken erkeğe ve kadına atfedilen sıfatlar aynı zamanda düşünüşleri, dünyayı algılayışları birbirinden çok farklı iki toplumun yansımasıdır. “Zaaf ve kuvvet” üzerinden Şark ve Garp ikilemine dikkat çeken Safa, zaafı olan Şarklı kadının kuvvetli olan Garp’lı erkek karşısında söz konusu zaafından dolayı etkilenmesini doğal görmektedir.

Müfid, Sacid’in tam zıttı “amelî değildir, hayalperver ve mefkûreecidir” (s.79) Kadınlardan beklentisi ise sevdiği kadına ebediyen sahip olmak ister. Müfid tam bir Şarklı erkektir. Mutasavvıf bir karakterdir, aşkına sadıktır ve bu yönüyle adeta “numüne” olarak değerlendirilir. Müfid’in hizmetçisi Nazikter Kalfa, kendisine Pervin’i soran Müfid’e “Şimdinin kadınları nereye gittiklerini bize söylerler mi?”

(s.146) diye cevap verir. Bu noktada eski kadın-yeni kadın karşılaştırması yapılır. Nazikter Kalfa'nın ağızından eski kadın şöyle tarif edilir:

“Onlarda sevgi vardı, gönül vardı, fedakârlık vardı; onlar bir yuva bellemişlerdi, onun üstüne titrerlerdi; onlar evlerinin taşını, toprağını bile severlerdi; hem de haysiyetli, azametli insanlardı; onlar hastaya bakmasını bilirlerdi; karşılarındakinin içinden geçeni anlarlardı; kabil mi, haddine düşmüş mü ki bir kocalı kadın, eskiden böyle, geç vakitlere kadar sokakta kalsın, evdekileri merakta bıraksın. İnsanın başkalarını üzmeye gönlü nasıl razı olur? Senin anneni ben bilirim, Müfidciğim ne melek kadındı o” (s.147).

Şimşek romanındaki Ali; “ne öfkeye, ne merhamete, ancak erkek tarafından istihfafa lâyık bir mâhluktu. Bunu kadınlar da hissederler. Her kadında en galip seciye, erkek tarafından mal edilmek arzusudur. Erkek kadını esaretten kurtarmıya ne kadar çalışırsa çalışsın, tabii sevklerinin boyunduruğundan kurtulamayan bu mâhluk, daima efendisini arayan bir esir menzilesinde kalacaktır. (...) kadının bu aczi en büyük kuvvetidir. Erkek de kölesine esir olan hürriyetsiz bir efendiden başka nedir? Her iki cinsin birbirine oynadığı büyük tahakküm oyununda kadın esaretiyle galebe çalar, erkek hâkimiyetiyle mahkûm olur. Burada da zıdların garip bir vahdeti vardır” (s. 240). Kadın ve erkek birbirinin zıttı olarak tanımlanır ve birlikte olabilmelerinin yegâne şartı da kadının fedakârlığı, evine, ailesine bağlılığı olduğuna dikkat çekilmektedir.

İslamiyet öncesi kadın erkekle eşit olarak toplumsal hayatta yer alırken, İslamiyet'in kabulüyle kafes arkasına çekilen kadın da yaşanan değişim Cumhuriyet döneminin söylemini yansıtan romanlarda olumsuzlanarak verilmektedir. Toplumsal hayatta kadının yeri değişirken dönemin hâkim söylemini yansıtan romanlarda Anadolu'daki kadınların değişen durumlarını “taassup” ile açıklanır.

“Hele bu başları yaşmaklı, altın fesli kadınlara ne olmuştu? Bizimle yüz yüze gelmemek için, nerde ise eşeklerle birlikte hendeklere yuvarlanacaklar..

- Bu ne taassup!

Köyde, pazarda ve tarlada erkeklerle birlikte iş görüp alış veriş eden bu bacılara ne olmuştu?” (Pamirtan, 1938:4)

Kadınların eşkıyaların kasabayı basacağını konuştuklarını duyan *Toprak Mahkûmları* romanının kahramanlarından Hasan, kadınların bunları bilmesine şaşırıyor ve “kadın kısmının kulağının delik olduğunu” (s.5) ve eşkıyaların bile “karılar” yüzünden dağa çıktıklarını düşünüyor. “ kavgalar da hep kadın yüzünden çıkar” (s.6) “Karı parmağı karışınca, dostluk, arkadaşlık bitmiş” (s.8) Hasan’ın düşünceleri kadına bakışı vermesi bakımından oldukça önemlidir.

Peyami Safa’nın *Cânân* romanındaki Renknaz Hanım, “hiçbir meselede, kocasına danışmadan fikir söylediği görülmemiştir. Onun nazarında, dünyanın en doğru düşünen adamı Şakir Bey’dir; kocası ne söylerse iyi söyler; ne düşünürse iyi düşünen” (s.39-40) ve bu durumu olumlanan bir kadın olarak karşımıza çıkarken erkek bakış açısını, erkeğin kadını nasıl tanımladığını gözler önüne sermektedir:

“Kadın, bir erkeğin tahlil ve muhakeme altında, basit bir mahlûktur. Onlar bütün cazibelerini, tılsımlarını, çıldırtıcı ve bayıltıcı kuvvetlerini bizim hassasiyetimize borçludurlar. Erkekler biraz daha soğuk kanlı olsalardı, kadınların ebedî esareti muhakkaktı. Birçok kadınlar, sevimli ve cazip olduklarını erkeklerin ağzından öğrenirler, bu cemileleri iştimeseler sevimli ve cazip olmazlar.” (Safa: 48)

Faik ise kendisini “eski kafalı bir herif” olarak tanımlar. Lâmi’nin Bedia’dan boşanacağını öğrenince;

“İnsan bir karı aldı mı, onunla ölünceye kadar yaşar. Ne aldın, ne boşuyorsun? Kel mi? Kör mü, kambur mu? Topal mı? Dişsiz mi? Ağzı mı kokuyor? Aşüftelik mi ediyor? Sana bir fenalığı mı var? Nedir? Söyle bakalım. Eli yüzü düzgün, esmer güzeli, terbiyeli, nazik, hanım hanımcık bir kadın...dört beş senedir evlisiniz...bir kötü lâkırdısını iştmemişsin. Evinde de yatıp kalkıyor, masraflardan yana da kâr ediyorsun. Güler yüzlü, hoş sohbet, iyi bir kaynatan da var. Dini bütün, Müslüman bir adam. Daha ne istiyorsun?” (s.56-57).

sözlerini sarf eder.

Faik züppe erkeklerle de dalga geçer:

“Züppe, dandini beyler...gıtlaklarına sicim gibi ince bir boyun bağı takar, fellik fellik karı peşinde koşarlar...hele Kadıköy’ünde bir sürü karı suratlı gençler var, beygirle yanlarından geçerken kırbacı yüzlerine şaklatıyorum...fena sinirime dokunuyorlar. Seni ben akıllı bilirdim be, Lâmi...tüh... sen de başımıza bir züppe

kesildin çıktın. Bu ne şıklık yahu? Elbiseyi de yeni yaptırmış kâfir...saman parası vermekten kravat bile alamıyorum, senin geçen sene verdiğin boyunbağını takıyorum. Üç defa söküklüklerini diktirdim. Ne lüzûm var bu şıklığa? İnsan her gün güvey girmez... memleketi siz batırıyorsunuz!” (s.57)

Modernleşme süreci, geleneksel İslam kültürünün etkisiyle toplumsal hayatta Doğu-Batı çatışmasının doğmasına sebep olmuştur. Bu anlamda süreç Batı'nın model olarak alınarak modernleşmenin gerçekleştirilmesini savunanlar ile İslami değerlerin esas alınarak modernleşmesini savunanlar yani İslamcılar arasındaki çatışma toplumsal hayatta da kendisine yer bulmuştur. Kadının yeri ise söz konusu modernleşme sürecinin sınırını belirleyen bir unsurdur. Kadın meselesi yalnızca kadınların yaşantısını ilgilendiren bir mesele olmaktan öteye geçmiş, modernleşme sürecinin en belirgin unsuru da olmuştur. Ulus devlete geçiş sürecinde toplumsal cinsiyet rollerinde değişimler meydana gelmiş ve kültürel kodlar yeniden tanımlanmıştır. Toplumsal hayatta kadının yeri tartışma konusu olmuşsa da kadının her türlü hakkı bir nevi medeniyet projesinin bir parçası olarak görülmüştür. Ancak üzerinde durulduğu gibi diğer tüm kimlikler kutsal analık kimliğinden sonra gelmektedir.

#### **3.4.2. Züppe Kadın-Erkek**

Batılılaşma sürecinin sonucunda ortaya çıkmış züppe tipi Osmanlı-Türk romanı ve ardından Cumhuriyet dönemi Türk romanında kendisine geniş yer bulmuştur. Cumhuriyetten çok önce başlayan modernleşme süreci başlangıçta Avrupa'nın üstünlüğünü kabul ederek geri kalmışlığın ve yıkılmanın önüne geçebilmek için adımlar atılması şeklindeyken ilerleyen süreçte Batı'ya öykünmeye dönüşmüştür. Yenilginin kabul edilmesi siyasatte, kültürde ve toplumsal hayatta farklı karşılık bulmuş ve her alanda değişmelere neden olmuştur. İşte Batılılaşma maceramızın başlangıcında bir örnek alma durumu söz konusudur. Avrupa'yı sadece askeri ve teknolojik anlamda örnek almakla kalmayıp toplumsal yaşam anlamında da örnek almaya başladığımız sürece tekabül etmektedir züppe tipi.

Artık yaşantı gittikçe Avrupailişmeye başlamış, giyim kuşamdan, evlerin döşenmesine, insanlar arası ilişkilere kadar Batılılaşan toplumsal süreç artık devletin bekası sürecinden çıkmış her anlamda Batılı gibi olmak bir kültür ve medeniyet projesine

dönüşmüştür. (Mardin, 1991: 15). Başlangıçta üst tabakada başlayan Batı'ya öykünme zamanla toplumsal hayatta da karşılık bulmuştur. Bir nevi mecburi bir kültür değişimi sürecine girilmiş Batılılaşma hareketleri hızla toplumsal hayatı da dönüştürmeye başlamıştır. Fiilen Tanzimat'la başlayan bir proje olarak Batılılaşma yeni bir toplumsal tabakanın da doğmasına sebep olmuştur. Züppe tipinin ortaya çıkış tarihi bir anlamda Batılılaşma tarihimizdir de.

Züppe<sup>178</sup>, sözlük anlamıyla örtüşen bir şekilde Batı'yı taklit eden, ona öykünen ve bunu yaparken de zaman zaman komik ve trajikomik hallere düşen bir tip olarak tanımlanabilir. Batıyı adeta bir ayna gibi gören züppe, yüzeysel olarak onu taklit eden bir tip olarak Batı'yı örnek almaya başladığımız sürecin paralelinde ortaya çıkmıştır ve neredeyse iki yüz yıllık modernleşme maceramızın hala devam ettiği süreçte de şekil değiştirerek var olmaya devam etmektedir.

Züppe, başlangıçta Türk edebiyatında alfranga yani Frenk gibi yaşayan, Avrupa uygarlığını benimsenmiş ve onun gibi yaşayan anlamında kullanılmıştır. Böyle yaşarken içinde bulunduğu toplumsal yapıya ve kültüre aykırı davranan manasında kullanılmış ve Batılılaşmayı doğru anlamamış olmasıyla Türk edebiyatında eleştiri konusu olmuştur. Benzemeye çalıştığı Batı'yı taklitten öteye anlayamamış olan züppe, kılık kıyafetiyle, konuşmasıyla bir nevi içinde bulunduğu toplumdan ve onun gerçeklerinden kopmuş olmayı da simgelemektedir.

Türk edebiyatında karşımıza çıkan ilk dönem alfranga züppeler, adeta görüntünün aynen taklit edilmesidir. Felatun, Bihruz ve Meftun adlı üç züppe tipin temel özelliklerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu tiplerle yazarlar Batılılaşmanın toplum tarafından nasıl algılandığını göstermişler ve doğrusuna işaret etmişlerdir. Zaman içinde züppe tipi de alfranga züppeden evrilmişse Türk romanında karşımıza çıkan Felatun, Bihruz ve Meftun söz konusu züppe tipinin Cumhuriyet dönemine uzanan önemli örnekleri ve prototipi olmuştur. Ele alınan dönemde karşımıza çıkan züppe Felatun'la başlayan Batılılaşma sürecimizin bir sonraki halkası Meftun tipi ile benzerlikler göstermektedir. Berna Moran'a göre Hüseyin Rahmi'nin *Şıpsevdî* romanında karşımıza Meftun, Felatun Bey ile Bihruz Bey'den Peyami Safa ve Yakup

---

<sup>178</sup>“giyinişte, söz söyleyişte, dilde, düşünüşte toplumun gülünç ve aykırı saydığı yapmacıklıklara ve aşırılıklara kaçan”TDK sözlükte bu şekilde tanımlanmaktadır.



Kadri'nin züppelerine bir köprüdür ve Meftun önceki züppe tipinin devamı olmakla birlikte 1920'lerin züppe tipinin de ilk örneği olarak kabul edilebilir (Moran, 2004:259).

1920'lerin züppe tipinin ilk dönem züppelerden en önemli farkı ahlak anlayışları ve ekonomik düzen karşısında takındıkları tutumdur. Meftun, aşk, para gibi konularda önceki züppe tiplerinden farklı ve yeni düşünceler benimsemektedir. Kendi çıkarları doğrultusunda ahlaksızlığı olağan görür. Bu tipin en önemli örnekleri dönem yazarlarından Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Peyami Safa'nın romanlarında karşımıza çıkar.

*Canan* romanında Şakir Bey ile Orhan Bey eşlerini aldatırlar, hem de sürekli başka kadınlarla, aralarında geçen konuşma kadına ve kadın-erkek ilişkilerine bakışlarını vermesi bakımından önemlidir:

“-Yalnız bizim Profote'ya ayda ikiyüz liradan fazla param gidiyor. Fakat...kariya değer...o başka mesele...düşününüz: Lehli kadınları az masraf olurlar, öyleyken âdî masraflar haftada elli lirayı buluyor...

-Ötekini niçin değiştirdiniz?

-Roza'yı mı?

-Aman efendim, Profote, (Roza) ile kabili kıyas mı? Karı beni yirmi yaş gençleştirdi. Orhan Bey'ciğim, şaka değil, kanımı yakıyor. Faust'un Margaret'i...

-Ben hristiyan kadınlardan birşey anlamıyorum.” (Safa, 197: 77)

Roman kişilerinden Selim Lâmi ile sohbetlerinde kadınları üçe ayırır. “Avam kadını, orta halli kadın, asrî kadın”. Geçmişin kadını olarak değerlendirdiği avam kadını aç kalmadıkça kocasını hep seven, onu aldatmayan kadındır; orta halli kadın ise hiçbir surette kocasını aldatmaz onu her koşulda seven ve sabırlı bir kadındır; asrî kadın ise her koşulda kocasını aldatan ama zeki bir kadındır. (s.183) ve kadınları sınıflandırmaya devam eder:

“-Kadınlar arasında yalnız çirkin ve ihtiyarlar güzide ve belki biraz hassastırlar. Türkiye'de üç güzel kadın gösteremezsin ki kendileriyle bir gece, uzun müddet, yalnız mücerred şeylerden, ilimden ve sanattan bahsolunabilsin, eğer böyleleri varsa, bu mutlaka, tenkid şekli altında, bazı erkekleri ve kadınları çekiştirmek içindir. Etleri güzel kadınların yalnız etleri hassastır. Vücûdla ruhun bereber

tekâmül ettiğine inanan eski Yunanlılar aldanmışlardır. Biri, daima ötekinin zararına çalışır. Vücûdla ruh, birbirlerine en büyük düşmandırlar ve her zaman mücadele ederler. Bu mücadelenin ismi hayat, neticesi de ölümdür. Güzel kadınlar ruhsuz, hassas kadınlar çirkindirler.” (s.184)

Orhan Bey de eşini Canan ile aldatmaktadır, eşi Lâmi’ye gider ve durumu anlatır. Ancak bunu öğrenen Orhan Bey, eşini döver, onu boşayacağını söyler ve adeta haklıymış gibi davranır. Bu durumdaki kadının tavrı ise, “O döver. (...)dövsün, razıyım, boşamasın, hayır... dövsün, razıyım, boşamasın.” (s.194) olur.

Romanın en önemli kadın kahramanı Canan romandaki hemen herkesle birlikte olur. Selim’le de birlikte olmuştur. Selim onu şöyle anlatır: “Hepimize, ayrı ayrı, cinsî incizapları vardı. En büyük kuvveti bu incizapların dizginlerini elinde tutabilmesi, büyük ruhî istihalelere mâni olabilmesiydi. Koketlerin de kanunu budur. Canan hakikaten şûh bir kadındı. Hem bu kuvvetini öyle mükemmel gizleyebiliyordu ki, ilk zamanlarda ben de farkına varmadım. Onu alâlâde bir fahişe sanıyordum. Canan esaslı bir fikrimi değiştirebilen yegâne kadındır: Dişi hayvan sevk-i tabiisiyle kadın sevk-i tabiisi arasında gayet ince bir fark olduğunu bana öğretti.” (s.271).

*Şimşek* romanındaki Pervin dönemin bir başka züppe kadın tipidir. Mahmud Paşa’nın köşküne gelen kadınlardan biridir: “Bunlar, hep tercümei hallerini İstanbul’da birçok insanların bildiği mâcera kadınlarıydı; sıkı sık nişanlanıp ayrılanlar, hiç evlenmedikleri halde erkeksiz yaşamayan kızlar, büyük bir hadise çıkarıp kocalarından ayrılarak dillerde dolaşan dullar, kâh İstanbul’da, kâh İzmir’de, kâh Berlin’de veya Nis’te yeni bir koca ile gezen kadınlar...” (s.20)

Pervin bu kadınlardan biraz daha farklıdır. “Genç, onsekizinde bir doktorla nişanlanıp ayrılmış, henüz dillere düşen bir aşk macerası olmayan”, eski nişanlısı tarafından “isterik” olarak değerlendirilen bir kadındır. Pervin, “şahsiyetini bulamamış kadındır yahut onun şahsiyeti şahsiyetsizliktir”, henüz çok gençtir ve ruhi dengesini bulamamıştır. “bir taraftan Müfid’e bağlıdır; öte taraftan erkekleşmiş, fettan, pişkin bir kadın zümresi içinde yetiştigi için şuhur” (s.80). Bunun için de Sacid ve Müfid gibi iki zıt kutup, temayül arasında bocalamaktadır. Bu bir anlamda Doğu-Batı arasında bocalamanın sembolüdür.

Pervin bir yandan eski hayatından kurtulmak ister bir yandan da Sacid'in telkinlerinden etkisinde kalır. Sacid, “sen aile kadını olamazsın. Böyle bir terbiye almamışsın. Böyle doğmamışsın, gözün açılmış, İstanbul'dasın, yirminci asırdasın. Bir kere de iş çığırından çıkmış.”(s.107), “eskiler gibi düşünme. Bugün hayat başka. Bir şey bil: kalb yoktur. Bir şey daha bil: herkes kendi için yaşar. Bunları düşünmeden kabul et, Müfid gibi olmak felâkettir” (s.108) sözleriyle onu etkisi altına alır.

Aynı romanın züppe erkek tipleri de Mahmut Paşa ve Sacid'tir. Mahmud paşa “zaafsız, haşin, sevimsiz adam, gençliğinde kadın muvaffakiyetleriyle meşhur hovardalardan biriymiş. Sacid babasının maceralarını ötekinden berikinden işittikçe, ailesinin ve tanıdıklarının ihtiyar kadınları arasında Paşa'nın elinden geçmemiş pek az insan görüyordu. Sacid bu hususta da babasına çekmişti.” (s.18)

“Oğlum! demişti, kimseye acıma, kimseye kızma, kimseye dost ve düşman olma. Sana biraz irad bırakıyorum, bunları iyi kullan ve parasız kalma. Para ya kadında, ya kumarda yenir; kumar oynama, onun yerine ava merak et; av hem kumar kadar meraklı, hem faydalıdır. İyi bir çapkın olmak istiyorsan kadına para yedirme! Kadınlar fedakârlık ettikleri erkekleri severler; onlar sana yedirsinler. Mahkemeye ve zindan düşmeden istediğini yap. Aleyhinde söyleyen ne kadar çok olursa o kadar iyi yaşarsın. Sen sevme, seni sevmelerine izin ver. Bil ki dünyada iki zevk ve bir eğlence vardır. İki zevk: yemek ve kadın; bir eğlence: Av. Üst tarafı kuruntudur. Paranı iyi kullanırsan itibar, kadın ve istirahat senindir. Bu dünyada başka şey arayanların da zahmetlerine acırım” (s.19).

Sacid, “amelî bir adamdır”, amaçları belli, kadını bir saniyelik zevk olarak gören, arzularını tatmin etmeye çalışan bir erkek, “bir nevi asri donjuan”dır. (s.80)

Yazarın bir diğer romanı *Mahşer*'de karşımıza çıkan Mahir Bey de züppe erkek tipinin güzel örneklerindendir. Eşi Seniha Hanım da züppe kadın. “Evet...bu Mahir Bey ailesi enteresandır. O kadın ve herif tam vizyotiptirler. Elele vermişler. Levazımın anbarını iki büyük fare gibi yutuyorlar. Karılarını bu işlerde kullanan üç dört tip daha tanırım. Bir tüccar daha vardı. Karısı güzel bir Slavdır. Her suistimalde bu kadının parmağı bulunur. Nazırlarla, saray adamlarıyla yatar. Âşıklarını evine alır, kocası aldırılmaz. Sizi ve beni böyle züğürd bırakan üçbeş ahlâkî telakkimizdir. Herif bu hurafelerden kafasını kurtarmış, işlerini tıkırına koymuş” (s.93).

Mahir Bey, hakikaten yolsuzlukta, rüşvette, ahlaksızlıkta “mahir” bir adamdır. Vagon ticareti yapar ve milletvekilleri, önemli bürokratlarla işbirliği içindedir. Bu ahlaksızlıkların içinde karısı da vardır. Seniha Hanım, söz konusu adamlarla ilişkiler yaşar ve Mahir Bey de bunu bilir, dahası para için bu ahlaksızlıklar onun için doğaldır.

Seniha Hanım da “alelâde bir yaratılış değil, az görülmüş, harika melekeler sahibi, çok zeki, çok usta, çok cesur, bir kadından daha kurnaz, bir erkekten daha metin, kadından fazla kadın, erkekten fazla erkek, becerikli, cerbezeli, atılgan, bununla beraber kıvrak ve şuh, çok şuh ve kıvrak bir mahlûk. Anlaşılan, kocasının bütün işlerini o çeviriyor, kocasının bütün arkadaşlarını, tanıdıklarını, uzak ve yakın münasebetlerini o idare ediyor, servetini o döndürüyor, yazıhaneyi, evi, parayı, dostları, akrabayı, hattâ Mahir Bey’i o çeviriyor, o döndürüyor, o idare ediyor. Ortalığa hâkim. Nihad’ın bir iki defa da çirkin mahiyetini anladığı bu işleri çevirmeğe Seniha Hanım pek lâayık, çünkü pek zeki, pek usta, pek cesur, hem maddî meziyeti var: güzel; hem manevî meziyetleri var: vicdansız!” (s.67). *Mahşer*’de alafranga zümre ile bozulmamış halk kitleleri biraraya getirilir. Safa, Karasomanoğlu’nda iyi ve kötüler çok nettir ve ikili karşıtlıklar üzerine romanlar kurulmuştur. Mahir Beyler Felatun ve Bihruz gibi değildir artık. Servetlerini alafrangalık uğruna kaybetmek yerine alafrangalaşarak servet yapmanın ve bu uğurda her türlü ahlaksızlığı yapmanın yollarını arayan tiplere dönüşmüşlerdir.

*Sözde Kızlar* romanının züppe erkeklerinden biri olan Behiç babası Nafi Bey’in Şişli’deki köşkünde yaşayan, ahlaken son derece bozuktur. Birçok genç kızı kandırarak onların hayatlarının mahvolmasına sebep olan Behiç, eğitim için gittiği Viyana’da birlikte yaşadığı bir kadından Frengi hastalığı kapar. Giyimine kuşamına özen gösteren, konuşmalarının arasına Fransızca kelimeler sıkıştıran, düşük ahlaklı Behiç pek çok genç kızı evlilik vaadiyle kandırmıştır. Behiç ve yeni züppe tipler başlangıçta karşımıza çıkan züppelerden farklıdır artık. Artık budala ya da gülünç değildirler (Moran, 1991: 169).

Peyami Safa, idealize ettiği kadın kahraman Mevrure’nin ağzından söz konusu züppe tipini şu şekilde yansıtır:

"Behiç'i düşündü: Gazetelerde karikatürü yapılan asrı genç bu muydu? Hayır, gerçi kıyafeti o kıyafet, tuvaleti o tuvaletti; gerçi söz söyleyişi, yürüyüşü, bakışı, bu tür halleri o hallerdi; fakat züppe ismi verilen gülünç Türk genci bu değildi; çünkü Behiç, ne yaptığını bilmeyen, budala tecrübesiz bir insan olmak şöyle dursun,

etrafında herkesin zaaflarını çok iyi anlamış, herkesi gülünç ve manasız görebilmiş, kendi arzularına göre yaşamanın sırrını keşfetmiş bir mahluktur. Kendi aklına göre yaşamasını, iyi yaşamasını biliyor, harikulade zeki. Bu genç adam, bu karikatür, gülünç bir insan değil, belki şaşkın ve tehlikeli zekasıyla korkunç ve zararlı bir mahlûktu"(1943: 170).

Behiç içinde bulunduğu topluma yabancılaşmış ondan kopmuştur. Kendi şehrini tanımazken Avrupa şehirlerini avucunun içi gibi bilir. Avrupalı gibi yaşar, onu her türlü ahlaksızlığı ile örnek alır. Tabi sonu da bütün züppeler gibi hüsrandır.

Pek çok kızı tuzağına düşüren Behiç'in tuzağına düşen kızlardan biri de Belma'dır. Belma Cerrahpaşa'da ailesiyle yaşayan içinde bulunduğu aileyi ve çevreyi beğenmeyen, bu yüzden Beyoğlu, Şişli gibi semtlerde vaktini geçiren, sinema artisti olmak isteyen ancak sonunda intihar ederek yaşantısına son veren, yaşadığı hayatın onu felaketlere sürüklediğini çok genç anlayan ve pişman olan bir genç kızdır.

Asıl adı Hatice olan Belma, Behiç'le birlikte felakete sürüklenir. "Haticeydim, Belma oldum. Cerrahpaşa kızıyım, Beyoğlu kadını oldum. Eskilerin 'yapma!' dedikleri, ihtiyarların çirkin buldukları, hocaların günah saydıkları ne varsa merakla ve zevkle yaptım" (s.178). Sonunda intihar eden Belma'nın cansız bedenine kapanan bir komşu kadın " Hatice...Hatice..kız...zavallı kız...seni, tangolar öldürdüler" diye feryat eder (s.202). Tango demek;

"dinini, milliyetini sevmiyen; mahallesine, ailesine isyan eden; ırzını, namusunu satan, her günahı işliyen, ve böyle Allah tarafından, bin bir türlü hastalıklarla, hırıldıya hırıldıya gebertilen mel'un karı demektir. Onlarca bu memlekette maharebe ve açlık ölümüne kadar her felâketin; Yangınların, koleraların, İspanyol hastalıklarının, kuduzun bir tane sebebi tangolardı. Onlarca Allah, gâvura acıyor, bu tangolar yüzünden Müslümanlara gazap ediyor, aman vermiyordu. Onlarca bugüne kadar çekilen eziyetler birşey değildi, bunun dahası vardı, kimbilir gökyüzü yekpare kızgın bir bakır gibi tangolu milletin başına çökecek, çoluk, çocuğa kadar ne masumların başlarını bile yakacak, dağılacak, haşır haşır haşlıyacaktı" (s.202-203).

Siyret de Behiç gibidir. Pek çok kadınlar birlikte olur. Kendinden yaşça büyük kadınlarla da birlikte olan Siyret, sözlüsü Güzide'nin annesi Naciye Hanım'la da

birlikte olur. Behiç'in kardeşi Nevin'le de birlikte olur. Evliliğe inanmayan ancak Güzide ile evlenmek zorunda kalan kısa bir süre sonra boşanmayı düşünmektedir. Siyret, “bizde bu talâk kanunu olduktan sonra, izdivaçtan hangi erkek korkar?” (s.106) düşüncesindedir.

Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* romanındaki Belma ve Salih'in babası Mustafa Efendi, Salih ve Belma'ya göre, “yeni kafalı görünmek ister amma halis muhlis softadır” (s.83). Cerrahpaşa'da imamlık yapan Mustafa Efendi, oğlu ve kızının yaşantısına kızar, “Diplomatlığın lüzumu yok. Bu ev apartman değil... Burası Cerrahpaşa, bu evde oturanlar da dini bütün, Müslüman, mü'min adamlardır. Ben külhanbeylik, züppelik sevmem, şıllıklardan nefret ederim. Evimde oturanlar, benim ekmeğimi yiyenler, tayin ettiğim hattı hareketin haricine çıkmamalıdır” (s.84).

“Haftanın iki üç günü eve gelmezsiniz. Nereye gittiğiniz, nerede yatıp kalktığınızı belli değil, bu mahallede bakire kızları bakkal dükkânına kadar bile yollamıyorlar, bu kız eve hiç uğramıyor” sözleriyle rahatsızlığını dile getirir (s.84). Kardeşini savunan Salih'e de “Sen neci oluyorsun? Zındığın birisin. Namaz niyaz yok. Kelime-i şahadet getir desem şaşırırsın. Var mı sana rakı, şarap, karı, çenk ve çiğane, hey hey, var mı sana para... İşte bu” (s.84).

Mustafa Efendi, mahallede;

“açık fikirlerle tanınmış, hovardalığı, müsrifliği, dik kafalılığ ile meşhurdur. Hatta imam Mustafa Efendi'den bahsettiği zaman: ‘Con hoca’ derdi. Con demek Jön, yani yeni fikirli demektir. Mustafa Efendi'nin koyu İttihatçılığı da bu unvana liyakatini arttırmıştı. Bundan başka, evlâtlarının terbiyesine karşı kayıtsızlığı, onları pek serbest bırakması, evinde çalgı, dernek yapılmasından hoşlanması, her akşam pencere önünde gazel söylemesi de Con Hocanın fena şöhretini Cerrahpaşaya yaymıştı” (s.85-86).

Denilebilir ki Peyami Safa, *Sözde Kızlar*, *Şimşek*, *Mahşer* romanlarında meseleye genel olarak ahlak problemi üzerinden bakmaktadır. Söz konusu romanlarda karşımıza çıkan züppe kadın-erkek tipinin devamı olan kahramanlar Tanzimat dönemi züppe tipinden farklı olarak ciddi bir ahlaksızlık içerisindedirler. Moran'ın “Alfranga Züppeden Alfranga Haine” adlı makalesinde ele aldığı dönüşümü roman kişileri üzerinden takip etmek mümkündür.

Züppeliğin, Felâtun Bey ve Bihruz'dan başlayarak gittikçe nitelik değiştirdiğini ifade etmiştir. Artık komik ve budala olmaktan çıkıp bir haine, işbirlikçiye dönüşen züppelerden birisi de Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kıralık Konak* romanının başkahramanı olan Seniha'dır. Üç kuşağın birarada yaşadığı konak hayatı ve toplumsal değişimin anlatıldığı romanda Seniha Avrupalı mürebbiyelerin elinde büyümüş, piyano çalan, günlerini Beyoğlu'nda geçirmektedir. Avrupa modeli Beyoğlu yaşayışıyla onu cezbeder.

Seniha'nın babası da bir züppedir. Savaş vurgunculuğu yaparak gittikçe zenginleşen Servet Bey'in kızı da yabancı subaylar ve yerli zenginlerle yaşayarak zenginliğe ulaşır. Baba kızın geldikleri nokta züppeliğin tarihi açısından dikkat çekicidir. Dedesi Naim Efendi'nin her türlü uyarısına rağmen değişmeyen ve züppeliği bir üste taşıyan Seniha zaman zaman babasını dahi alfranga bulacak noktaya gelecektir. Seniha tipik bir zamane kızı olarak çizilmiştir. Yakup Kadri yaşanan toplumsal değişmeyi iki devir üzerinden sembolize eder: İstanbul ve Redingot devri. İstanbul dediği devirde bir zariflik söz konusuysa Redingot devri her anlamda bir çözülmenin, yozlaşmanın temsilidir. Seniha işte böyle bir sürecin sonucudur. Sonunda Avrupa'ya giden Seniha konağa dönmez. Babasının Şişli'deki apartman dairesine yerleşerek düşman askerleriyle dost hayatı yaşayarak, tüketerek adeta bir parazit hayatı yaşar. Alfranga züppelerin evrildiği noktayı göstermesi bakımından Seniha önemli bir örnektir.

Safa'nın *Sözde Kızlar* romanındaki Belma gibi Avrupa'nın gözlerini kamaştırarak mahvettiği kızların ilk örneğidir belki de Seniha (Moran, 1977: 13). Tanzimat döneminde yalnız erkeklerde görülen alfranga züppe tipi Seniha ile birlikte kadınlarda da görülmeye başlar.

Yakup Kadri'nin *Sodome ve Gomore*'sinde karşımıza çıkan züppe tipleri ise Mütareke Dönemi İstanbul'unda Batı hayranı kadın ve erkeğin geldiği son nokta olarak değerlendirilebilir. Türk kızları ve kadınları düşman erkekleriyle düşüp kalkmakta, erkekler kendi çıkarları için düşman ile işbirliği içinde devleti soymaya varacak kadar ahlaksızlaşmışlardır.

*Kıralık Konak*'taki Seniha'nın yerini burada Leyla alır. İngiliz subaylarıyla düşüp kalkan Leyla bununla övünür ve babası da kendi çıkarlarıyla örtüştüğü için bu duruma

ses çıkarmaz. Çünkü Leyla'nın babası Sami Bey Duyun-u Umumiye'nin eski önemli memurlarındandır ve her işi yabancılarıdır:

“Sami Bey, Tanzimat devrinin meydana attığı o biçim alafranga Türklerdendir ki Türkten başka her milletin gücüne inanırlar ve Türkiye'ye ait meselelerin mutlaka başkaları tarafından halledilebileceği fikrindendirler” (Karaosmanoğlu, 1928: 362). Sami Bey ve çevresi işi öyle bir noktaya vardırırlar ki, Anadolu'da yürütülen mücadele ile ilgili Türk ordusunun zaferine öfkelenerek, İngilizlerin buna mutlaka bir çare bulacağını düşünürler. Bu tipler artık komik ve gülünç değil, ahlaksız savaş zengini de değil, düşmanla işbirliği içindeki düpedüz vatan hainleridir (Moran, 2004: 266). Sami Bey ve çevresindeki kadınlar, İstanbul kurtarılınca adeta korkmuşlardır. Bu durum romanda çarpıcı satırlarla ifade edilir:

“Nişantaşı'nın ve Şişli'nin çoğu şuh ve genç kadınları hanım ninelerinin bol ve siyah çarşafı içinde, yüzleri kalın peçelerle örtülü, sarılmış, bohçalanmış birer gümrükten kaçırılan eşya haline giriverdiler. En hafif hareket, en ehemmiyetsiz gürültü onlara kalp çarpıntısı veriyor. Umacıdan ürken çocuklar gibi kulaklarını tıkayıp, gözlerini yumup hepsi bir köşeye sinmiş, kalmıştırlar. Sanki kafataslarının içinde bir tehlikenin gelişini haber veren bir çan ara vermeden çalıp durmaktadır.

İşte bunların bir kısmı kendi ruhlarının selâmetinden emin olmayan şüphelilerdir. Bir kısmı cezayı muhakkak bilen günahlılardır. Bu kadınlar da mukaddes vatan kapısının anahtarlarıyla bir oyuncak gibi oynayan namuslarını yok pahasına yabancılara satan birtakım beyinsiz mahlûklardır” (1928: 297-298).

Türk romanında karşımıza çıkan ilk züppelerle *Sodome ve Gomore*'de gördüğümüz züppeler arasındaki belki de en önemli fark Moran'ın ifade ettiği gibi Felâtun ve Bihruzlar, vatan hainine dönüşmüştür (2004:268). 1928 yılında yazılan *Sodome ve Gomore*'deki züppe kadın ve erkek tipini yeni kurulan Cumhuriyet'te yapılmak istenenin bu olmadığı, Batılılaşma projesiyle yaratılmak istenen toplum yapısının bu olmadığını göstermek için kısacası yanlışın altını çizerek doğruya ışık tutması olarak da okumak mümkündür. Yazarın da romanını yalnızca belli bir zümre etrafında kurup, İstanbul'daki diğer sosyal tabakalara yer vermemesi de bu görüşü desteklemektedir.

Dönem romanlarında karşımıza çıkan bu züppe tip artık gülünecek bir tip olmaktan çıkmış öfke duyulan bir tipe dönüşmüştür. Söz konusu tiplerin karşısına yazarlar daima



olumlu bir örnek çıkarma yolunu tercih etmişlerdir. Söz konusu olumlu tipler “İdealize Edilen Kadın-Erkek” başlığı altında ele alınıp değerlendirilmiştir.

### **3.4.3. İdealize Edilen Kadın-Erkek**

Ulus devletin inşasında Türk’ün tanımlanması yapılırken nasıl “ideal Türk vatandaşı” tasvir edilmişse söz konusu vatandaşın kadın ve erkek üzerinden nasıl olması gerektiği roman kişileri üzerinden verilmeye çalışılmıştır. Ulusun inşasında kadın ve erkeğin, bilhassa kadının gerek bedeni, gerek giyimi kuşamı, gerek erkeklerle olan ilişkisi gibi başlıklar da birer mesele olmuştur. Söz konusu “makbul vatandaş”ın çerçevesi Cumhuriyet döneminde yapılan reformlarla nasıl çizilmişse dönemin yazarları da metinlerde ortaya koydukları söylemlerle söz konusu sürecin önemli destekleyicisi olarak benzer bir ideolojik bakışla kadın ve erkek tipleri yaratmışlardır.

Ulus inşa sürecinde Türk milliyetçilerinin Batılı ve ondan daha muasır olma hayalleri aslında eril bir nitelik taşımaktaydı. Batı’nın üstün nitelikleri bilim ve teknoloji ile kurulacak Türk ulusu bir anlamda cinsiyetlendirilmiş anlamlar üzerine kurulmuştu (Sancar, 2014:127). Şöyle ki Batı’yı gösteren ulus, ordu, hukuk vb. göstergeler eril iken ev içi ve geleneksel değerlere ait gösterenler dişil anlam dünyasına atıf yapmaktaydı. Milli kültürün göstergeleri aile, ev içi ilişkiler ise kadın üzerinden kurulmaktaydı. Cumhuriyet rejimi kadının sosyal hayattaki rolünü nispeten değiştirmiş olsa da bunu yaparken kadının değişimini öncelememiş önceliği muasır medeniyetler seviyesine çıkma olarak görmüştür. Dolayısıyla denilebilir ki her türlü değişimde öncelik “erkek merkezli cinsiyet rejimi” olmuştur (Sancar, 2014: 127).

Nükhet Sirman, modern bir toplum yaratılırken ortaya çıkan farklı erkeklik tarzlarını romanlar üzerinden araştırdığı çalışmasında söz konusu romanların aşkın anlatılış tarzlarını ele almıştır. Sirman’a göre söz konusu romanlarda cariyelerle evlilik yapan, kuma alan ya da kyaşlarından çok küçük kadınlarla evlenen erkeklerin yine modern erkekler tarafından eleştirildiğini ifade ederken romanların bir anlamda erkeklerarası bir hiyerarşinin eleştirisi olduğunu ifade etmektedir. Cariye olan kadınlar, kuma olana kadınlar eril bir dille eleştirilmektedir. Burada modernleşen erkek yine kendince geri kalmış erkeği eril bir dille eleştirmektedir. Sirman’a göre bu durum modernleşme maceramızın eril kimliğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir(2000: 145).

Osmanlının eril modernleşmesi Cumhuriyet’te de devam etmiştir. Çünkü modernleşme sürecinde kadının da erkek eliyle modernleştirilmesi bir anlamda “kurtarılması” gerekmektedir. Burada da karşımıza çelişkili bir durum çıkar. Osmanlı-Türk romanında hem kadınların cariyeliği eleştirilir hem çokeşlilik doğal bir süreç gibi gösterilir. Kadınların güvensiz, entirikacı ve fettan oldukları vurgulanırken onları bu durumdan erkeklerin eğitim yoluyla kurtardıkları gözlenir. Saraçgil’e göre Osmanlı-Türk romanında kadının erkekler tarafından modernleştirilerek söz konusu olumsuz kişilik özelliklerinden kurtulduğu ve erkeğe ideal bir eş olabilecek noktaya geldiği çok yaygın bir tema olarak işlenmektedir. Bu kadınlar itaatkâr ve sadıktırlar ve erkeğin kurguladığı dünyada uyumlu bir şekilde yaşarlar (2005:115).

Cumhuriyet dönemi Türk romanında da benzer durum karşımıza çıkmaktadır. Kurucu kadronun temel hedefi modernleşme yolunda zaman zaman yanlış Batılılaşmış kadını bir anlamda kurtararak yeni kadını şekillendirme arzusudur. Bu arzudaki eril modernlik kadına yapması/yapmaması gerekenleri romanlardaki tipler üzerinden göstermekte, Cumhuriyet’in arzuladığı ideal kadını göstermektedir.

Osmanlı-Türk romanında oluşturulmak istenen yeni kadın için en tehlikeli nokta yanlış Batılılaşmadır. Aşırı Batılılaşan kadının düştüğü olumsuz hal ve durumlar romanlardaki iffetini kaybetmiş, içinde yaşadığı topluma yabancılaşmış, benliğini yitirmiş ve iki dünya arasında bocalayan kadınların hazine sonu ele alınarak işlenmiştir. Kemalist ideolojinin “yeni kadın”ı ise modern tarzda bir eğitim almasına rağmen geleneksel değerlere sahip çıkmayı başaraabilmiş, Anadolu ve insanı için gerektiğinde kendini feda edebilecek, erkekle omuz omuza cephede savaşmış aslında bir anlamda erkekleşmiş, cinsiyetsizleşmiş kadın tipidir. Romanlarda sıkça karşımıza çıkan söz konusu yeni kadın tipinin öneli bir örneği Reşat Nuri Güntekin’in *Çalıkuşu* romanındaki Feride’dir. Feride bir nevi asexual bir kadın tipidir. Erkek egemen dünyada cinsiyetsileşerek, kendini feda ederek var olan bir kadındır Feride. Hem Batılı bir eğitim almıştır hem de içinde bulunduğu topluma yabancılaşmamış ve uyum sağlamak için başını dahi örten bir kadın olarak çizer Feride’yi Güntekin.

Dönemin eril modernleşme anlayışını yansıtan bir başka yazar Peyami Safa’nın hemen hemen bütün romanlarında aşırı Batılılaşan kadınların içinde bulundukları olumsuz durumu gözler önüne serer. *Sözde Kızlar* romanı bunun en güzel örneğidir.

Batılılaşmayı içki içmek, dans etmek ve erkeklerle serbest ilişkiler kurmak olarak anlayan kadınlar bir nevi yazarın gözünde “kötü kadın”dırlar. Yeni oluşturulmaya çalışılan toplumda ideal olan bu değildir söylemini veren yazar eril bir bakış açısıyla kadın modernleşmesinin sınırlarını da çizer. Keza yine aynı bakış açısıyla erkeğe de yaklaşan Safa’ya göre erkek de kadınların namusuna saygılı olmalı onları “korumalı” “kollama”lıdır.

Safa *Fatih-Harbiye* romanında ise Doğu-Batı çatışması zemininde iki toplumun kadınlarını da karşılaştırır. Batı’nın ahlaken çökmüş kadını ile Doğu’nun iffetli kadınları karşı karşıya getirilirken temelde ise kadının zayıf kişiliği sebebiyle olmayacak durumlara kolayca düşebildiği sonucuna varacak kadar eril bir söylemle meseleye yaklaşmaktadır.

Yakup Kadri de yeni rejimin savunuculuğunu yaparken kadının modernleşmesi meselesine değinen yazarlardandır. O da Cumhuriyet rejiminin istediği ideal kadını romanlarında çizer. *Ankara* romanında Ankara’daki değişim kadının değişimi üzerinden verilmiştir. Ona göre ideal kadın, alafrangalıktan uzak, erkeğine sadık, irade sahibi, halkla kaynaşmış, halktan komamış ve geleneksel değerlere de sırtını dönmeden modern bir eğitim almış, ancak ailesine ve değerlerine bağlı bir kadındır. Burada da yazarın eril söylemi karşımıza çıkmaktadır. Nitekim şu cümle bunun en güzel örneğidir. *Ankara* romanında Belkis, “...bu evde ve bu yeryüzünde bütün sıfatım, hayatımın bütün manası onların anası olmaktan ibarettir” (Karaosmanoğlu, 1934:240) cümlesini kurar.

Modernleşme, kadın için de erkek için de oldukça sıkıntılı bir süreçtir. Ömer Türkeş, bu süreci “erken muhafazakârlık” olarak tanımlarken bilhassa Tanzimat romanında züppelik, yanlış Batılılaşmanın aile ve kadın-erkek ilişkileri üzerindeki etkilerini erken muhafazakârlığın göstergeleri olarak yorumlar ve Cumhuriyet döneminde de benzer bir söylemin hâkim olduğunu ifade eder (2003: 591).

Halide Edip benzer söylemi ifade eden yazarlardandır. *Sinekli Bakkal*’da Doğu-Batı mukayesesini ekseninde Batı’nın zayıf taraflarını Doğu’nun üstün tarafları olarak tanımlar ve geleneği muhafaza ederek modernleşen kadın tipi Rabia’yu yaratır. Yine *Vurun Kahpeye* romanında Cumhuriyetin modernleşme serüvenine kadın merkezinden bakar. Aliye geleneği modern ile sentezleyebilmiş, idealize edilmiş bir kadındır. Cumhuriyetin

çizdiği modern kadın haklarının farkında ancak iffetini korumuş, bir anlamda toplumu yeniden yaratacak olan güç olarak sembolize edilen kadındır. Analık vasfı öncelenerek sahip olduğu hakları kullanan, evine, vatanına ve milletine sadık bu kadın aşırı Batılılaşmadan uzak gelenek ile modern bünyesinde eritebilmiş bir anlamda “kurtulmuş” kadındır ve onu kurtaran da eril modernleşmedir. Halide Edip’in romanlarında karşımıza çıkan kadınlar bu bağlamda önemli örnekler sunmaktadır. Eğitim yoluyla modernleşen erkek, bir anlamda kadını da kurtarır ve kadın erkeğe yoldaş olan, cinsiyetsizleşir. Cinsellik ve arzuları yok olur, erkekle omuz omuza var olmaları ancak bu şekilde mümkündür. Anne-öğretmen rolündeki kadınlar ancak bu şekilde var olarak kurtulurlar aksi hüsrarla sonuçlanır. İdeal Türk kadını modern bir eğitimden geçmiş, cinsiyetsizleşmiş, milletin değerlerine sıkı sıkıya bağlı, vatan millet aşkıyla yanıp tutuşan bir kadındır. Eril iktidar tarafından kadına biçilen bu yeni yaşamda kadınlar aynı iktidarın birer nesnesi konumundadır. Romanlarda da kadınlar söz konusu eril söylemin yansıması şeklinde kurgulanırlar. Gürbilek’e göre, kültür ve zihniyet değiştiren toplumda modernleşmenin merkezi kadındır (Gürbilek, 2004: 285-8). Halide Edip’in *Ateşten Gömlek* romanı kadınsılıktan uzaklaşarak erkekler dünyasına kabul edilebilen kadını olumlar. Söz konusu ideal kadını bireysel istekleri ve aşkıdan vazgeçebileni bireysel aşkını bir tarafa itebilen asexüel bir kadındır.

Modernleşmenin kadın yazarlarına bakıldığında da ne gariptir ki benzer eril dil karşımıza çıkar. Muhafız kimliği ile tanınan Suat Derviş’in de benzer bir söyleme sahip olduğu görülür. Kadının özgürleşmesine bakışı neredeyse erkeklerle aynı olan yazar, *Fosforlu Cevriye*’de kadının cinselliğini özgürce yaşaması ile aile içindeki kadını iki zıt kutuba koyar. Kadın iffetli olmakla yükümlüdür, erkekse kadının namusunun korunması. Bu noktada dönemin kadın yazarlarının da eril söylemi ve ataerkilliği ortadan kaldırmadıklarını aksine yeniden ürettiklerini söyleyebiliriz. (Berktaş, 1994: 187).

Balkan Savaşları ile başlayan ve I. Dünya Savaşı yıllarında yükselişe geçen Türk milliyetçiliği, oldukça öne çıkan bir ideoloji olmuştur. İdeolojik dönüşüm neticesinde kadın kimliğinde de dönüşüm yaşanmıştır. Modernleşme sürecinde değişen ideolojik konjoktür ile birlikte kadın da politik amaçlı kullanılan bir mesele haline gelmiştir. Fiili

olarak savaşa da katılan kadınlar, direnişleri de örgütlemişler ve politkanın da esaslı aracı haline gelmişlerdir.

Cumhuriyet’le beraber Kemalist devlet elitlerinin geleneksel toplumsal yapının tasfiyesi amacıyla kadınların statüsünde yapmak istedikleri düzenlemelerle kadın kimliğini bir “amaç” haline getirdikleri dile getirilmektedir (Berktaş, 1994:2). Kemalizm ve Cumhuriyet’e geçiş, eski yaşamdan keskin bir kopuşu da beraberinde getirmiştir. Söz konusu kopuşun önemli bir “sembolü”ü haline gelen kadın aynı zamanda modernleşmenin de simgesi olmuştur (Durakbaşı, 2002:23).

Modernleşmenin sembolü olarak görülen/gösterilen Türk kadını, 1923 sonrası başlayan reform hareketleriyle hem yasal zeminde hem de siyasal zeminde önemli haklar edindiler. Cumhuriyet’in ilk kuşak kadınları tarafından bu reformlar, demokratik bir toplumun gelişmesi için kaçınılmaz olarak değerlendirilmiştir (İnan, 1968:2). Cumhuriyet dönemi kadın politikaları sembolik bir değeri haizdir. Bu bağlamda Deniz Kandiyoti, bu politikaların Kemalist devrimin başat amaçlarından olan gelenekselle mücadeleye ve dinin kamusal alandan tasfiyesine hizmet amacıyla yürütüldüğünü ileri sürmektedir (1997:301-302).

Öte yandan, Cumhuriyet dönemiyle birlikte, uluslaşma sürecinde geleneksel yaşama ait unsurlara karşı girişilen mücadelede, kadının konumunun değişerek İslam ataerkilliğinin yerine güçlü bir kadın kimliğinin konmasının hedeflendiği de dile getirilmektedir. (Kartal,2008:228). Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde hem “yeni kadın”tipinin oluşmasında, çeşitli reformların yapılmasında hem de Atatürk’ün söylev ve demeçlerinde kadının geleneksel bağlardan kurtulmasını sağlamaya çalışmış ve milli değerlerine ve ülküsüne sahip çıkan yeni bir kadın kimliğine işaret etmiştir.

Atatürk’ün eşi Latife Hanım, kadınlarla ilgili reformların yürütülmesinde çağdaş Türk kadınının ve modernliğin simgesi haline gelmiştir. Kadınların toplumsal hayattaki statülerinde yaşanan en belirgin gelişmeler eğitim alanında olmuştur. Çünkü eğitimin ideolojik ve toplumu dönüştürücü gücü farkedilmiş ve ondan faydalanılmıştır.

Kadının toplumsal hayatta yer alış şeklinde önemli değişikliklerin başlangıcı Medeni Kanun’un kabulü ile olmuştur. Kanunun en büyük başarısının aile kurumunun üzerinde devlet kontrolünü sağlaması olduğu ileri sürülmektedir. Kabul edilen Medeni Kanun’la

birlikte çokeşlilik yasaklanarak aile kurumu hukuki anlamda eşlerin eşitliğine dayanan bir şekilde yeniden kurulmuştur (Kırkpınar,1998:19).

Cumhuriyet’le birlikte her alandaki yeni düzenlemelerle, kadın kimliğinin arzulanan Batılı kadın kimliğine benzemesi için oldukça büyük çaba sarfedilmiştir. Türk kadınına eğitsel, sosyal ve siyasal alanlar dışında da “makbul” bir kimlik kazandırılmıştır.

II. Meşrutiyet’le hızlanan kadına yeni bir kimlik kazandırma süreci, Tanzimat döneminde de kadının İslami ve dolayısıyla geleneksel bir kimlikle tanımlanması süreci Cumhuriyetin ilanı ve yapılan inkılaplarla keskin bir kopuşu beraberinde getirmiştir. Batılı bir kimlikle yer değiştiren İslami kimlik, bir sosyal ve kültürel projenin sonucudur. Gerçekleşen reformlar sonucunda yeni bir kadın kimliği ortaya çıkmışsa da meselenin temelinde kadının modernleştirmekten ziyade ulusal kalkınma sürecinde istenen hedefler doğrultusunda kadın kimliğini şekillendirmek olduğu söylenebilir (Kandiyoti, 1997: 163).

Peyami Safa’nın *Mahşer* romanında karşımıza çıkan Nihad ideal bir erkek kahramandır. Çanakkale Cephesi’nden yeni dönmüştür. Varlıklı bir ailede doğup büyüyen Nihad ailesini kaybettikten sonra yapayalnız kalır ve uzaktan akrabası yaşlı bir kadınla beraber yaşar. Savaşa gitmeden evvel bir iki mektepte hocalık yapar, cephede yaralanınca izinli olarak ordudan ayrılır (s.9). Akrabası yaşlı kadının da öldüğünü öğrenince kimsesiz, yoksul bir hale düşer ve arkadaşı Faik’in evine yerleşir. Tekrar hocalık yapmak için başvurularda bulunur ve Seniha Hanım ile Mahir Bey’in kızlarına ders vermeye başlar:

“Genç adam görmemiş değil. Oniki yaşına kadar İstanbul’un zengin ailelerinin içinde yaşadı. Babasının bütün akrabaları saraya mensuptular. Nihad’ı her zaman Bostancı’da, Fenerbahçe’de, Kadıköyü’nde alıkoyarlardı. Onların arasında büyüdü. Fakat meşrutiyet, birçok servetlerle ünvanları üç-beş temmuz gününde mahvediverdiği için babasıyla annesi de öldükten sonra, Nihad o güzel âlemlerden uzak kaldı” (s.42)

Mahir Bey’in kızına ders vermeye başlayınca içine girdiği ortam, onlar cephede savaşıırken her şeyin ne kadar da değiştiğini gösterir ona. “Garip bir cemiyet, ilk bakışta hüviyetlerini tayin edemediği birçok adamlar, çoğu yaşlı, çirkin, resmî siyah elbiseleri

içinde yakışksız ve hantal, dellâl kılıklı insanlar, mihaniki ve büyük tavırlarla konuşuyor, lüzumundan fazla bağıryorlardı. İki Alman zabiti, bir Türk hanımı karşısında dimdik durarak, güldürücü bir Fransızcayla söylüyorlar, içeriki odadan bir piyano sesi geliyordu” (s.41-42). (...) “İstanbul’da ‘sosyete’ dedikleri şeyin bir lâhana biber turşusu gibi karışık olduğunu bilmiyordu” (s.42). Halk yoksulluk, çaresizlik içinde kıvranırken birileri de düşman güçleriyle işbirliği içinde her türlü yolsuzluk ve ahlaksızla bolluk içinde yaşamaktadır. Nihad bu duruma çok üzülür ve “-Üç senedir...meğer...biz kimler için harbedip durmuşuz! Dudakları acı bir tebessümler buruştu. Birdenbire ‘Vatan’, ‘Millet’, ‘Fazilet’ kelimeleri, üç soytarının isimleriymiş gibi onu güldürmüştü” (s.49).

“ –Ne biçim insan bunlar?...Ne acaip mahlûklar! Bunların mefkûreleri nedir? Ne için yaşıyorlar?... Vatanları yok, Allah’a da, güzelliğe de, fazilete de inanmıyorlar, bunu anladık, peki?...Para için mi yaşıyorlar? Servetin hududu yok mu? Debdebe için mi yaşıyorlar? İstanbul’da bunun fevkinde hangi saltanat var? Hayır...bunlar için değil hayır, ne vatan, ne vicdan, ne Allah, ne güzellik, ne para, ne debdebe, ne saltanat için, hayır, hiçbiri için değil. Fenalık için, yalnız günah işlemek, yalnız başkalarının ıstıraplarına bir zebani istihzasiyle çirkin çirkin gülmek için, rezaletlerin gübresinde iğrenç bir taaffünle pişmek için yaşıyorlar. Hay Allah cezalarını versin! Çanakale’de, gözlerimin önünde kafaları futbol topu gibi, koparak havaya fırlayan Türk gençleri bunun için mi can verdiler? Tevekkeli değil, ordu, ahali açlıktan, hastalıktan kırılıyor. İki milyon kilometre murabba arazinin mahsullerini İstanbul’da üç beş yüz kişi yiyor. Yine kör boğazlarına doymuyorlar. Hay Alla topunu Kahr ismiyle kahretsin...İnsan vatanperver olduğuna değil enayi yerine konduğuna yanyor. Yarabbi! Tasavvur edemezsiniz Muazzez Hanım, Anafartalar’da İstanbul’un kapısını İngilizlere teslim etmemek için, Türk çocuklarının-henüz bunlar çocuktular Muazzez Hanım- Türk çocuklarının gösterdikleri harika azmi tasavvur edemezsiniz. Biz tarihinde Kartaca muharebelerini, Anibali, Yüzsene Muharebesini, eski Yunanlıların destanî kahramanlarını, Homer’in şahsiyetlerini, Aşil ve benzerlerini okurken, hayretten ağzımız açık kalırdı. Ben Arıburnu’nda en korkak bir ihtiyat zabitinin bir düşman bombasını yerden kapıp tekrar düşmana attığını gözlerimle gördüm” (s.85).

Mahşer’de karşımıza çıkan Muazzez, Nihad’ın evlenme teklifini kabul ederken iki şart koşar “Birincisi, meşrû yaşayacağız. İkincisi müsavi yaşayacağız” (s.105). Romanlarda

sıklıkla karşımıza çıkan gayrimeşru ilişkiler yerine resmi ve kadın-erkeğin eşit olduğu bir aile vurgusu yapılmaktadır. Yeni kadın budur. Birlikte bir ev tutarlar, arkadaşları gülererek Nihad’a “Bu asrî izdivaç: evvelâ zifaf, sonra nikâh.” Nihad’ın cevabı “Asrî izdivaçlarda nikâh da yoktur!” (s.157). Muazzez yaşadıkları sefalet içindeki hayatta, zaman zaman Seniha Hanımlarla apartmanda yaşadıkları rahat hayatı özler. Onları görmeye gitmek istediğinde Nihad, onu şu sözlerle eleştirir:

“ Evet...Muazzez...ben sana hak veririm...doğru söylüyorsun, onlar ne kadar olsa senin akrabandır, ne kadar olsa onlara alışmışsın. Sen de nihayet bir kadınsın, tabii sevklerine mahkûmsun. Bu menden kadınları aldatan şey, seni de cezbediyor; yeşil gözlerinin elektrikle kamaşmağa ihtiyacı var, dilinde hâlâ içtiğin şampanyaların ta’mı kalmış, derinin her zerresi ipek yastıkların verdiği yumuşaklığı arıyor; güzel koku, güzel ses, güzel ışık, güzel tad ve güzel temas...bunlara âşıksın, bana değil. Senin aşkın şiddetli bir ‘sensüalite’den başka nedir ki? Madem ki ilk gençlik terbiyeni onlardan aldın, onları arayacaksın, onları göreceğin gelecek. Bu işte yine ben yandım. Çünkü sen de ilk kadınlık terbiyeni Seniha ablandan aldın.” (s.209-210)

Muazzez’i anlamaya çalışan Nihad, onun kişiliğinde iki farklı kadın görür. Bu iki kadın birbirinin zıttıdır. İlki iffetli, faziletkâr, fedakârdır diğeri ise Seniha’dan gelen hodbinlik, çirkinlik, yalancılık ve ahlaksızlıktır. Bu ikisi siyah ve beyaz gibidir (Safa 1924: 234).

*Sözde Kızlar* romanındaki Mebrure de romanda karşımıza çıkan züppe kadın ve erkeklerin aksine son derece ahlaklı, kültürlü bir genç kızdır. İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali üzerine babasıyla yaşadıkları Manisa’dan ayrılarak İstanbul’da uzaktan akrabaları olan Nafi Bey’in konağına yerleşen Mebrure, işgalde kaybettiği babasını aramaktadır. Köşkteki yaşantı ve kişiler Mebrure’nin yaşantısına ve anlayışına oldukça uzak kimselerdir. Ahlaki yönleri oldukça zayıf ve yozlaşmış kişiler arasında kendisini korumayı başaran bir “Anadolu kızı” (s.76) olarak karşımıza çıkar.

Mebrure köşkteki asrî, hafifmeşrep kadınlar “bu köşk büyüktün küçüğe, kadından erkeğe, teklifsizden yabancıya kadar hep sefiş, zevk düşkünü, hafifmeşrep insanlarla dolu. Bunlar, dümeni kopmuş, freni kırılmış bir otomobil içinde, yüksek, dik bir bayırdan aşağıya alabildiğine giden, fakat vartayı ya hissetmiyen, yahut seve seve kabul eden insanlara benziyorlardı. Nazmiye Hanım pek borçlandığını söylemişti, şüphe yok



ki ölçsüz bir para israfı bu borçları daha çoğaltacak, hiç azaltmıyacaktı. Nevin, yirmi beşine yaklaşan bir kız, fakat gözlerini dolayan çürüklü buruşukluklarla âdeta beş çocuk doğurmuş bir kadına benzemişti. Bu kız istikbali için ne düşünebiliyor? Hastalık, parasızlık, ihtiyarlık felâketlerinden nasıl korkmuyor? Mebrure pek iyi dikkat etti ki, bu insanlar, şu evde, yalnız birbirlerine zevk, eğlence ve heyecan vermek için yanyana gelmişlerdi. Bu maksada yürümek için başkaları tarafından kudsî tanınan herşeyi hurafe sanıyorlar, korkmadan çiğniyorlardı” (s.69) Mebrure ve Nadir bu kişileri “çirkin aile” (125) olarak tanımlarlar. Buradaki ahlak yoksunu kadınları ve koca peşinde koşan genç kızları “sözde kızlar” olarak tanımlarlar. Bu kadınlar “Havvanın o ihtiraslı çocuklarından biridir ki yüz büyük kalbe bir Amerikan otomobilini tercih eder” (Safa, 1945: 160).

Sözde kızlara karşılık makbul kızlar karşıtlığı üzerinden Cumhuriyet’in işaret ettiği ideal kadın tipine işaret edilmiştir. Makbul vatandaşın tanzimi için Cumhuriyet hemen her koşulda özellikle her şeyden önce anne olan, ancak eğitilmiş ki nesil yetiştirebilsin, toplumsal yaşamda ahlakıyla var olan bir kadın prototipi çizmiştir. Yukarıda da izah edildiği üzere bu kadın büyük oranda kadın kimliğiyle toplumsal yapıda var olan/olabilen bir kadından ziyade “erkekleşmiş” kadındır.

### **3.5. Muasır Medeniyet Yolunda Modern Eğitim**

Osmanlı Devletinde gerilemenin pek çok sebebi olmakla birlikte başta askeri başarısızlıklar gerilemeye sebep gibi görünse de kısa sürede gerilemenin başka önemli sebepleri olduğu görülür ki bunların başında eğitim gelmektedir. 19.yüzyıl sonu ve devam eden süreçte 20.yüzyılda eğitim alanında pek çok değişiklik yapılır. Öncelikle Batılı tarzda askeri okullar açılır, ancak medreseler varlığını devam ettirir. Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar Osmanlı’da görülür ki eğitim ikili bir yapı sergilemektedir. Batılı tarzda sivil okulların açılmasıyla söz konusu ikilik gittikçe daha da çarpıcı hale gelir. İkili yapı içinde bir tarafta Hukuk mektepleri diğer tarafta Mekteb-i Kuzâd ve medreseler Fıkıha göre hükümler verecek kadılar yetiştirmektedir. (Arı, 2002: 183).

Eğitimdeki söz konusu ikilik Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde de devam eder. Kısaca medrese-mektep ikiliği olarak ifade edilebilecek bu durum Cumhuriyet’e kadar sürmüştür. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilanı ile gerçekleştirilecek inkılâpların

önemli bir kısmını eğitim ve kültür alanındaki inkılâplar oluşturur. Mustafa Kemal, yeni kurulan Cumhuriyet'in temellerini atarken onun devamlılığının modern ve laik bir eğitim sistemi ile gerçekleşeceğini farkındaydı. O sebeple bu alanda pek çok reforma imza atılmıştır. Çağdaş uygarlık seviyesine ancak milli, laik ve çağdaş bir eğitimle çıkılabilirdi. Ulus devleti inşa sürecinin önemli bir ayağı eğitim yoluyla, yeni bir insan tipi oluşturulmak istenmiştir. İdeolojik bir yaklaşımla ele alınan eğitim meselesi, 1920-1940 arasında Kemalist ideolojiyle yapılan inkılâplara tanık olunur.

Mustafa Kemal 27 Ekim 1922'de:

“ —Görülüyor ki, en önemli ve verimli görevimiz eğitim işlerimize. Eğitim işlerinde mutlaka başarılı olmak gerekir. Bir milletin gerçek kurtuluşu ancak bu şekilde olur. Bu zaferin sağlanması için hepimizin tek can ve tek fikir olarak ilkeli bir program üzerinde çalışması gereklidir. Bence bu programın temel ilkeleri ikidir: 1- Sosyal hayatımızın ihtiyacına uygun olması, 2- Çağdaş gereklere uygun olması. Memleketimizi bir çemberin içine alıp dünya ile ilgisiz yasayamayız. Tam tersine ilerleyen ve medenileşen bir millet olarak uygarlık sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve Fen nerede ise oradan alacağız ve milletin her bireyinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur. Her şeyden önce cahilliği yok etmek gereklidir. Bundan dolayı eğitim programımızın, eğitim siyasetimizin temel taşı cahilliğin yok edilmesidir” der. (Söylev ve Demeçler I-III, 2006, Cilt: II, s:48)

Buradaki önemli göstergeler, çağdaş, ilim ve fendir ki istenilen hedefi özetleyen göstergelerdir. Söz konusu hedefe ulaşmak için ilk iş olarak 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile mektep-medrese ikiliği ortadan kaldırılır. Bu önemli değişiklikle dini ve laik eğitim arasındaki ikilik ortadan kaldırılmakla birlikte Osmanlı'dan beri sorun olagelmiş azınlık ve yabancı okullar meselesi de çözülmüş olur. Eğitim ve öğretimin birleştirilmesiyle tüm okullar Maarif Vekâletine bağlanır. Böylece laik ve milli bir eğitim sisteminin temelleri atılır. Millidir çünkü yeni bir ulus inşası söz konusudur. Harf inkılâbının gerçekleştirilmesi, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu'nun kurulması hep aynı ideoloji doğrultusundadır. Yeni hayat yeni insan eğitim ile yaygınlaştırılacaktır. Bu bakımdan 1924 tarihi önemli bir tarihtir. 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle bir dizi inkılâbın gerçekleştirildiği 1930'lu yıllara kadar dinin eğitimdeki yerini kısmen de olsa koruduğu görülmektedir. Hatta 1920'deki

hükümet programında yer alan “...çocuklarımıza verilecek terbiyeyi her manasıyla *dini* ve *millî* bir hâle koymak<sup>179</sup>” (Öztürk, 1968, 15) şeklinde açıklanan eğitim faaliyetleri giderek dinin eğitimden arındırılması şeklinde devam etmiştir. 1933’e gelindiğinde ise din eğitimi her seviyede sonlandırılarak dinden uzak bir nesil yetiştirmek hedeflenmiştir (Baltacı, 1998: 2063). Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun ardından 1926 tarihli Maarif Teşkilatı’na Dair Kanun’ ile Talim ve Terbiye ve Dil Heyeti oluşturulur. Her kademede eğitim faaliyetleri düzenlenir ve bu faaliyetlerin amacı “makbul yurttaşlar” yetiştirmektir. (Binbaşoğlu, 2009: 379). Eğitimin milli karakterine vurgu yapılan tüm bu değişiklikler nihayet 1928’e gelindiğinde Harf Devrimi ile perçinlenmiştir. Gittikçe laikleşen eğitim anlayışının sonunda 1937 yılında laiklik anayasaya girmiş, eğitimin milli tarafı öncelenerek, 1 Kasım 1928’de yeni harflerin kabulünden sonra okuryazar oranını artırmak için dört ay süreyle eğitim veren Millet Mektepleri, 1932’de Halkevleri ve 1940’ta Köy Enstitüleri açılmıştır. Böylece yaratılmak istenen yeni anlayış ve yeni vatandaş tipine zemin hazırlanmıştır. Cehalete karşı açılan savaşta inkılapların köylere kadar ulaştırılması hedeflenmiş, Millet Mektepleri, Halkevleri ve Köy Enstitüleri aracılığıyla cumhuriyet kadroları çağdaş, laik ve milli kimliğinin farkında vatandaşlar yetiştirmek, ulus devleti yerleştirmek istemiştir. İnkılapların ve ulus devletin sürekliliği ve kalıcılığı için hızlı bir toplumsal dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm şüphesiz eğitim yoluyla yapılmak istenmiştir. Okullar ve okul müfredatı aracılığıyla cumhuriyet kendi makbul vatandaşını yetiştirmek için çalışmıştır. Sadece eğitim alanında yapılan inkılâplarla değil aynı zamanda kültür alanında yapılan 1925 Kılık Kıyafet Kanunu ve Şapka Kanunu gibi kanunlarla çağdaş bir vatandaş tipi oluşturulmak istenmiştir. Fusun Üstel’in tanımlamasıyla “makbul vatandaş” yaratma çabasında olan siyasi iktidarlar gerek II. Meşrutiyet gerekse Cumhuriyet söz konusu vatandaş yaratma konusunda benzerlik gösterirler. Hem II. Meşrutiyet yöneticileri hem de Cumhuriyet’i kuran kadrolar eğitim meselesine ayrı bir önem vermiştir. Söz konusu yeni insan, yeni hayat eğitim yoluyla yaygınlaştırılacak, halk tarafından içselleştirilecektir.

Cumhuriyete kadar ikili bir yapı sergileyen eğitim sistemi söz konusu ikiliğin ortadan kaldırılmasıyla modern bir yapıya bürünür. Batılılaşma/modernleşme hareketinin başarılı olabilmesi için eğitim kurumlarının oluşturulması ve istenilen doğrultuda eğitim

---

<sup>179</sup>Vurgulamalar tarafımıza aittir.

verecek, nesil yetiştirecek kurumlara ihtiyaç vardı. Çünkü modernleşmenin en önemli ayaklarından biri eğitimidir. Eğitim, aydınlar, edebiyat modernleşmenin önemli üç ayağını oluşturmaktadır. Nitekim dönemin eğitim konusundaki reformları, eğitimdeki ikili yapı, muasır medeniyet seviyesine ulaşmak için modern eğitim yolundan gidilmesi gerektiği aydınlar tarafından dillendirilmiş ve dönem romanlarında da kendisine yer bulmuştur.

Modernite, ulus devlet oluşumu eğitimle doğrudan ilişkilidir. Amaç makbul vatandaş, erdemli yurttaş yetiştirmek, cumhuriyet değerlerine bağlı, laik, modern yurttaşlar yetiştirmektir. Aynı zamanda önemli bir sosyal değişim yaşayan toplumda, yeni bir toplum yaratmaya çalışan cumhuriyetin kurucu kadroları eğitimin gücünden sıklıkla faydalanmıştır.

“Bugüne kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim amil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken eski devrin hurafatından evsaf fitriyemizle hiçte münasebeti olmayan yabancı fikirlerden şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye millie ve tarihiyemizle müstesnasip bir kültür kastediyorum...” (ASD I-III, Cilt: II, 1997, s.19–20).

Sözleriyle Mustafa Kemal Atatürk, çağdaş bir toplum yaratma arzusunu dile getirirken bunun da çağdaş ve bilimsel yöntemlerle olabileceğine işaret etmiştir. Kemalist modernleşmenin en önemli ayağını teşkil eden muassır medeniyetler seviyesine çıkma hedefinin hem ekonomik hem de kültürel ögeler içerdiği söylenebilir ve bunun yolu da rasyonalizm olarak ortaya konulmuştur (Çelik, 2002: 78).

Modernleşme söyleminin muasır medeniyetler seviyesini yakalama şeklinde ifade edilmesi aynı zamanda Batının üstün bir model olarak kabul edildiğini göstermektedir. Böylece, Kemalist modernleşme ulusu, ulusun üyesi yurttaşı, Batılı ve modern bir kültüre sahip, cumhuriyet değerlerine bağlı kişi olarak tanımlamıştır (Kaynar 2001: 61). Denilebilir ki muasır medeniyet seviyesini yakalama hedefi, pozitivist ve bilimselci bir dünya görüşünü içermektedir, modernleşmeyi de ideolojik bir çerçevede ele almıştır (Parlak, 2005: 133). Bu anlamda cumhuriyetin kurucu kadroları bir başka tanımlamayla Kemalist ideoloji yeni toplum, modern bir hayat, laik ve milli bir kimlik tahayyül etmiş ve bunu da başta eğitim yoluyla oluşturmaya çalışmıştır. Söz konusu çaba dönem

romanlarında, yeni rejimi ve ideolojiyi destekleyen yazarlar tarafından dile getirilmiştir. Meşrulaştırma çabaları içerisinde var olan değerlerin bir kısmı yüceltilmiş bir kısmı ise ötekileştirilmiştir. Bilimsel temelli dayanaklar üretilmeye çalışılmış, rejimin sınırlarını çizdiği modern, laik bir vatandaş yetiştirilmek istenmiş, II. Meşrutiyet'ten devralınan vatandaşın tarif edilmesi ve sonra tarfi edilen söz konusu vatandaşın inşa edilmesi süreci (Üstel, 2004: 73) eğitim yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Eğitim yoluyla gücü elinde bulunduranlar toplumu kendi kurguladıkları kimliğe göre şekillendirmeye çalışırlar. Eğitimin en önemli mekânları okullar da devletin ideolojik söyleminin taşıyıcısı olarak devletin önemli ideolojik aygıtlarındandır (Gutok, 2006:165). Buradaki en önemli amaç olarak uluslaşmayı işaret etmek gerekmektedir, uluslaşma ise tek tipleştirir ve bunu yine eğitimi merkezileştirerek eğitim yoluyla yapar. Ulus bilinci aşılama için ulusal tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi gibi ulus bilinci aşlamaya yönelik derslerin yoğunlukta olduğu bir eğitim müfredatı uygulanır.

“Cumhuriyet yöneticileri homojen yapıya sahip bir toplum oluşturma gerekliliğine inanmış” (Türkkahraman, 2000: 45), mevcut kültürel değerlerden değil, öncelikle Batı'dan bir sentez yapmaya çalışmış, kendi ideal toplumunu eğitimi ideolojikleştirerek yapmaya çalışmıştır. Bir kısım değerlerin ötekileştirildiğini ifade etmiştik. Osmanlı ve onun kültürel değerleri birer öteki olarak okullarda ve ders kitaplarında, konumuz kapsamında romanlarda, ele alınır. Bu durum, ders kitaplarında İslam ve Osmanlı'nın ötekileştirilmesi sonucunu doğurmuştur (Alkan, 2005: 236).

Eğitim, yeni siyasal meşruiyet yaratmanın önemli araçlarından biri olarak Kemalist ideoloji tarafından gerek eğitim müfredatı gerekse ders kitapları ve tüm bunların yansıma alanı olarak edebiyata büyük önem atfetmiştir. Cumhuriyet eğitiminin empoze ettiği seküler ahlak, yurttaşların kamusal ve özel alanını biçimlendiren, denetleyen bilişsel bir otorite sunmaktadır (Üstel, 2004: 174).

Cumhuriyetin amacı seküler, ulusçu, pragmatik bir eğitim politikasıdır. Devletin ideolojisinin meşruiyetini sağlayacak aygıtlarından biri olarak eğitim kurumları ulus devletin inşasında makbul vatandaşlar yetiştirmek için kullanılmıştır. Kemalist ideoloji modern bir toplum yaratmak istiyordu. Eğitim de bunun yoluydu. Zihniyetinde de değişmesi gerekiyordu, bunun yolu da eğitimden geçiyordu. Keza sadece eğitim alanında değil yapılan tüm devrimler de yine bu pragmatist zihniyete aracılık ediyordu.

Her alanda bir tek tiplik yaratmak gerekiyordu ki homojen bir ulus devlet yaratılsın. Eğitim ise bunu yaratmanın en önemli ayağıdır.

Söz konusu amaç homojen bir ulus devlet yaratarak onu muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak olunca her alandaki devrimlerin buna hizmet ettiğinin söylemek mümkündür. Amaç toplumsal dönüşümü sağlayarak geleneklere, örflere dayanan zihniyet dünyasından aklın ve bilimin önderliğinde rasyonel bir düşünce sistemini benimsemiş, modern bir dünya ve zihniyet algısı oluşturulmak istenmiştir. Eğitim alanındaki reformlarda ise muasır medeniyet ve bilimsel gelişmelerin gerekliliği vurgulanmıştır. Böylece eğitim toplumsal değişimin en önemli mekanizması haline gelmiştir. Mustafa Kemal'in zaferden sonra devraldığı toplumda toplumun %10'u bile okuryazar değildir, böyle bir toplumda devrimlerin sürekliliğini sağlamak ve halkın bunları içselleştirmesi ancak eğitim seferberliği ile mümkündür. Topluma öncülük eden Mustafa Kemal "başöğretmen" unvanı ile halkın karşısına çıkmış, eğitimi teşvik etmiştir. Öncelikle eğitimde sağlanan birliğin ardından kademeli olarak laikleştirilen ve demokratikleştirilen eğitim reformları ile toplumun her kesiminin sürece dâhil olmasına çalışılmıştır. Latin Harfleri kabul edilmiş, karma eğitime geçilerek kız çocuklarının okullaşma oranı artırılmış ve kadının meslek sahibi olarak çalışma hayatında yer alması önemsenmiştir. Ziyadesiyle 1940'lı yıllara kadar, halkın eğitimi ve özellikle eğitimin köylere kadar gitmesi, köylünün eğitimi meselesine ayrı bir önem verilmiştir.

Eğitim alanında yapılan reformlar Türk romanında da kendisine yer bulmuş, yeni rejimi destekleyen yazarlar tarafından ele alınarak halkın devrimleri kabul etmesi için çalışılmıştır. Millet Mekteplerinden, Halkevlerine ve Kız Enstitüsü gibi çeşitli okullara kadar romanda kendisine yer bulan eğitim alanındaki devrimler, olumlu bir söylemle ele alınmış halkın daha da özelde köylünün ve Anadolu'nun "medenileşmesi" için elzem oldukları vurgulanmıştır.

*On Yılın Romanı*'nda cumhuriyet ideolojisine paralel olarak Millet Mekteplerinin ele alındığı görülür. Cumhuriyet'in kısa bir zamanda gerçekleştirdiği önemli atılımlardan biri olarak görülen Millet Mekteplerinden yazar övgüyle söz eder. Romanda Cumhuriyet'teki gelişmeler ve onun Bingöl'ün İkipınar köyündeki yansımaları anlatılır. Romanın kahramanları Torun ile Erhan'ın çocuklukları bu köyde geçmiştir. Osmanlı

yönetimini de gören Torun ve Erhan Atatürk tarafından okutulur ve Torun Maarif müfettişi, Erhan'da Hariciye Vekâletinde görev alır.

Amerikalı bir profesörün Türkiye ziyareti esnasında onunla ilgileneceğini öğrenen Erhan, Profesör Vilyam Hamilton'un söyledikleri karşısında şaşkınlığını gizleyemez çünkü Hamilton elindeki kitaptan hareketle harem, şeriat mahkemesi ve tekke görmek istemektedir. Bu durum karşısında bir hayli şaşırان Erhan profesöre on yılda yaşanan değişimleri anlatır ki bunlardan biri de Harf İnkılabı ve Millet Mektepleridir. Yaşanan değişimi Erhan heyecanla şöyle anlatır: “İnanmanız lâzımdır ki, harf inkılâbı yapılır yapılmaz açılan millet mekteplerinde milyonlarca halk, köylü, işçi okudu ve koskoca ihtiyar erkek ve kadınlar bile üç ayda okumayı öğrendiler. İnkılâptan evvel Türkiyede 2.200.000 kişi okuryazardı. Bugün 9.500.000 kişi okuyor.” (1933:92) Erhan, profesöre İstanbul'da bir millet mektebini gezdirir ve profesör elli altı yaşındaki bir manavın okuma-yazma öğrenme azmine hayran olur ( s.99). Söz konusu okuma-yazma seferberliği tüm yurttta gerçekleşmiştir. Erhan ve Torun'un köyü İkipınar'da gerçekleştirilen bu seferberlik kolay kazanılmış değildir. Yoğun bir mücadele sonunda bir zamanlar Osmanlı paşalarından birinin şiddetle karşı çıktığı ilk mektep, Cumhuriyet idaresince köye kazandırılmıştır. İkipınar'da tam üç tane mektep vardır: Demirçavuş Mektebi, Cumhuriyet Mektebi ve Gazi Mektebi (1933: 134-135). Bu mektepler sayesinde köylü okumakta, gazete, kitap istemektedir ve “bütün Anadolu, bütün köylü okuyor” dur (1933: 135). Yazar Millet Mekteplerinin önemine ve okuryazar oranına yaptığı katkı bağlamında on yılda yapılan nice faaliyetlerden biri olarak ideolojik bir yaklaşımla ele alarak rejimi destekler.

Eğitim seferberliği 1932'de Halkevlerinin kurulmasıyla daha da genişler ve tüm yurttta etkin bir hale gelir. Halkın içinde bulunduğu cehaleti ortadan kaldırma ve inkılapların meşrulaştırılmasında önemli bir işlev gören Halkevleri aracılığıyla burada yürütölen farklı alanlardaki faaliyetlerle tüm alanlarda yaşanan değişimin halk tarafından kabul görmesi için ideolojik bir işlev gören Halkevleri aynı zamanda ulaşılmac istenen muassır medeniyet seviyesi için halkın eğitilmesi işlevini de görmektedir.

Halkevlerinin açılış sürecine doğru iki önemli olay yaşanır ki söz konusu iki olay Halkevlerinin açılmasını bir anlamda rejim doğrultusunda elzem kılar. Çünkü yaşanan gelişmeler göstermektedir ki inkılaplar halk tarafından istenilen düzeyde

benimsenmemiş ve halk ile kurucu kadro ile aydınlar arasında uçurum devam etmektedir. Halka ulaşma ve rejimin istediği makbul insan tipinin yetişmesi için yapılması gerekenler söz konusu olunca Halkevleri gibi geniş halk kitlelerine ulaşacak bir müesseseyi açmak bir anlamda zorunlu olmuştur.

Halk ile aydınlar arasındaki makasın gittikçe açıldığını ve inkılapların halk tarafından tam olarak benimsenmediğine işaret olarak yorumlanabilecek iki olaydan ilki Serbest Cumhuriyet Fırkası<sup>180</sup> ve ikincisi de Menemen Olayı<sup>181</sup>'dir.

İki olay da yöneten kesim ile halk arasındaki kopukluğun önemli göstergeleridir. İki olayın sonuçlarına bakıldığında rejimin sürekliliğinin sağlanması amacıyla Cumhuriyet yönetimi bazı kurumları ideolojik bir tutumla kapatma yoluna gitmiştir. Kapatılan kurumlardan biri de Türk Ocakları'dır ki yerine 19 Şubat 1932'de, Cumhuriyetin getirdiği değerlerin halk tarafından içselleştirilmesini sağlamak ve laik, çağdaş bir toplum kurmak için devrimlerin halka benimsetilmesini sağlamak amacıyla Halkevleri<sup>182</sup> kurulur. Halkevleri, 1951'de Demokrat Parti tarafından kapatılınca kadar da rejimin ideolojik aygıtlarından biri olarak önemli işlevler görür.

Halkevlerinin öncelikli amacı, halka yeni rejimi anlatmak ve yapılan inkılapların benimsenmesini sağlamaktır. Böylece halkevleri, toplumu eğiterek topluma “doğru tezleri” aşılar (Yeşilkaya, 2003: 61). Halk ile yöneticiler arasındaki kopukluğu giderme amacının yanında rejimin sosyo-kültürel yönden de hâkim kılınarak inkılapların halka benimsetilmesi en öncelikli hedefleri arasındadır. Halkevleri pek çok farklı alanda sosyo-kültürel faaliyetler yürüten kurumlardır. Böylece rejimin sosyo-kültürel yanı İstanbul dışına Anadolu'ya taşınarak Anadolu'nun ve Anadolu halkının yeni rejim doğrultusunda yeniden inşasında son derece etkin bir rol oynayan Halkevleri rejimin istediği doğrultuda yeni insan tipinin de yaratılmasına katkı sağlar. Anadolu insanı bir

---

<sup>180</sup>Partinin kurulması ve kapatılmasıyla ilgili olarak bkz. Ayten Sezer, “Serbest Cumhuriyet Fırkası”nın Kurulması”, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (Ed. M. Derviş Kılınçkaya), Siyasal Kitabevi, Ankara 2005, s.256-259; Orçun İmga, Tek Partili Dönemde Ankara, Siyaset ve Yerel Demokrasi, s.103-107; Taner Timur, Türk Devrimi ve Sonrası,1993, s.159-168; Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, s.263-266; Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, 2004, s.278-280.

<sup>181</sup>Menemen Olayı ile ilgili bkz. Ayten Sezer, “Menemen Olayı”, a.g.k., s.259-260; Erik Jan Zürcher, a.g.e., s.266. 192

<sup>182</sup> Halkevlerinin kuruluşuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Şerafettin Zeyrek, Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları, Anı Yayıncılık, Ankara 2006; Neşe G. Yeşilkaya, “Halkevleri”, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce*, C.2 Kemalizm (Ed. Ahmet İnsel), İletişim Yayınları, İstanbul 2006 (5.bsk.).



yandan farklı bir sosyal ortam içinde kendisini geliştirirken bir yandan da aydın-halk yakınlaşması sağlanmıştır (Karaömerlioğlu, 2006: 59-60). Çeşitli kollarda faaliyetler düzenleyen Halkevleri'nde piyesler oynanmakta, dergiler çıkarılmakta<sup>183</sup>, kitaplar okunmakta, balolar düzenlenmekteydi ve bu sayede Anadolu insanı zihinsel ve duygusal gelişimine de katkı sağlamaktaydı.

Kültürel ve sosyal faaliyetler yanında Halkevleri bazı kurum ve kuruluşlarla, derneklerle işbirliğine gitmiş ve halkın bazı temel ihtiyaçlarını da karşılamıştır. Bu çok yönlü işlevleri sebebiyle romanlarda kendisine yer bulmuş Halkevleri, rejimin sözcüsü konumunda ele alınmış ve aynı zamanda Anadolu halkını kalkındıran, onu medenileştiren, muassır medeniyetler seviyesine yükselmesine katkı sağlayan birer kurum olarak ele alınmıştır.

Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ankara*, Refik Ahmet Sevengil'in *Açlık* adlı eserlerinde, Halkevleri, söz konusu görüş doğrultusunda ele alınarak işlenir. Cumhuriyet'in onuncu yılı münasebetiyle yazılan *On Yılın Romanı*'nda, yazar Amerikalı Profesör Hamilton'a Halkevleri'ni heyecan içinde anlatan Erhan ile birlikte Halkevlerini gezen Profesör Hamilton da Halkevlerinin faaliyetleri karşısında heyecanını ve kısa bir sürede Anadolu'nun geldiği nokta karşısında şaşkınlığını gizleyemez. Halkevi'nde piyes de izleyen Hamilton, böyle programların her zaman olup olmadığını sorması üzerine Erhan'ın cevabı “-Halkevleri Cümhuriyet Halk Fırkasının kültür evleridir. Memleketin her tarafında açılıyor. Ve hergün için bir çalışma vardır. Her şube üzerinde ilerliyorlar. Konferanslar verilir, temsiller yapılır. Müsamere derlenir. Eserler çıkarılır. Köycülük şubesi, san'at şubesi, içtimaî yardım şubesi, spor şubesi hepsi hepsi, bütün şubeler çalışır.” (1933:125) olur.

---

<sup>183</sup> Halkevlerinde çıkarılan dergiler için bkz. M. Bülent Varlık, “Ülkü: Halkevleri Mecmuası”, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce*, C.2 Kemalizm (Ed. Ahmet İnel), İletişim Yayınları, İstanbul 2006 (5.bsk.); Şerafettin Zeyrek, *Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006, s.74-76; Âbide Doğan, 1923-1938 Arasında Yayınlanan Dergiler Anadolu, Kadro, Ülkü, Fikir Hareketleri, Aydınlık Üzerinde Bir Çalışma, Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara 1991 (yayımlanmamış doktora tezi); Levent Köker, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009 (11.bsk.).

*Ankara* romanında ise, Halkevleri hem sosyal hayatın canlanmasına katkıda bulunan kurumlar hem de Anadolu ve insanının kalkınmasında önemli rol oynayan kurumlar olarak ele alınmıştır. Adeta bir kalkınma projesi görevi gören Halkevleri'nin ayrıntılarıyla ele alındığı ve olumlu bir söylem içinde verildiği romanın üçüncü bölümünde yazar, ütöpik bir Ankara için gerekli kurumlar olarak Halkevlerine değinir. Söz konusu bölümde Selma Hanım ve Neşet Sabit evlenmiş ve kendilerini halk için çalışmaya adanmış iki ideal karakter olarak verilir. Selma Hanım, kız müessesesinde görev alır, Neşet Sabit, İctimaî Mükellefiyet Teşkilatı ile Anadolu'yu gezmektedir. İctimai Mükellefiyet Teşkilatı “milli hamle halinde” memleketin her köşesindedir ve Halkevlerine bağılı olarak faaliyetlerini yürütmektedir. Bu teşkilat halkın zaruri ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli işlevler görmektedir ve halk için çalışan gönüllülerden oluşmaktadır:

“(…) Artık, bunlar arasında eskisi gibi kirli paçavralara sarılmış dilenci kıyafetinde, hasta, sakat, sıtmal ve kavruk köylülere hiç rastgelinmiyordu. Bir defa İctimaî Mükellefiyet teşkilâtının genç hekimleri tarafından bunların yedikleri yemekler, yattıkları yerler üstünde daimî bir murakabe [denetim] tesis edildiği gibi, ayrıca, haftada bir kere de muayeneye tâbi tutuluyorlardı. Sonra, yalnız köylüler için kurulmuş büyük istihlâk kooperatiflerinde giyim ve kuşama ait şeyler Devlet fabrikalarından o kadar ucuza satılıyordu ki her köylü bir aylık ekonomisiyle bütün bir yıl için tepeden tırnağa kadar giyinip donanabilmek imkânını kolaylıkla temin ediyordu.” (1934: 186)

Çift halk için çalışmakta ve bundan da büyük mutluluk duymaktadır. Sosyal hayatlarını da Halkevlerinin faaliyetlerinde geçirerek değerlendirirler. “Halkevi'nin gittikçe tekemmül eden temsilleri” (1934: 176) ile vakitlerini değerlendirirler. Halkevi İstanbul'dan bir hayli geri olan Ankara halkı için bir nevi sosyallik ortamı da sunmaktadır.

Halkevleri'nin aynı doğrultuda ele alındığı bir başka eser Refik Ahmet Sevengil'in *Açlık* romanıdır. Roman, Anadolu'da kurulan bir şeker fabrikasına karşılıksız aşkından kaçmak için müdür olarak atanan Ahmet Turgut ve fabrikaya hukuk müşaviri olarak atanan idealist genç hukukçu Gülseren arasında gelişen ilişki ve köylü ile kurdukları ilişki ekseninde şekillenmektedir. Köylü ile kurulan ilişki Halkevleri aracılığıylaadır.

Aslında bir toprak meselesi yüzünden yerli halk ile fabrika bir sorun yaşamaktadır. Bu anlaşmazlığı çözmek için Ahmet Turgut ve Gülseren köylü ile görüşmeye giderler. Görüşmenin sonunda aslında köylüye kızan Ahmet Turgut da bir değişim gözlenir ve köylü için bir şeyler yapma ihtiyacı duyar. Gülseren ise son derece idealist bir kadın olarak çizilmiş, Cumhuriyet'in yetiştirdiği eğitilmiş, çağdaş, modern, inkılaplara sıkı sıkıya bağlı bir kadındır ve köylünün içinde bulunduğu sefaleti ve geri kalmışlığı gözleriyle gören Gülseren kendini sorumlu hisseder. Bunu yapmanın yolu ise romanda Halkevi'dir.

“Kasabada bir Halkevi vardı; burada merasim günlerinde çalmak üzere bir bando yetiştirilmişti; bir de arada sırada birbirile maç yapıp hemen daima berabere kalan iki futbol takımı... Bazen da salonda ve meydanlarda nutuklar söyleniyordu. Halkevinin bir de kütüphanesi vardı, bazı memurlar iş saatlerinden sonra gelip burada kitap okuyorlardı.” (Sevengil, 1937: 102)

Gülseren sayesinde Halkevi aktif bir hale gelir. Akpınar Köyü'nde yaşanan yoğun kar yağışı sebebiyle maddi manevi zorluklarla mücadele eden halka yardım eli uzatılması gerektiğini düşünen Gülseren, Halkevleri bünyesinde farklı kolların, İhtimai Yardım şubesi gibi, da bulunması gerektiğini düşünür : “Evet, kaymakam, Halkevleri'nin Köycülük Kolları'na özel bir rol ve önem veriliyordu. Köycülük Kolları'nın temel amacı köylerin toplumsal, kültürel ve hijyenik açıdan gelişimini sağlarken, şehirlilerle köylüler durumu vilayete bildirmiş, bir yandan hükûmet bir yandan Kızılay, yardıma koşmuştur; ancak bu gelip geçici bir hizmettir. Her şeyi devletten beklemek yerine “halk kendi kendisine kalkınma, dirilme, birbirine yardım teşkilâtı vücuda getirmeli, hükûmetin işini kolaylaştırmalı idi. Bunun için de Halkevleri en uygun çalışma müesseseleri idi.” (Sevengil, 1937: 102-103) Söz konusu düşünce ile kasabanın ileri gelenleri ile fabrikadakilerin de yardımını kazanmak üzere Ahmet Turgut'la görüşen Gülseren olumlu bir yanıt alır. Halkevinde “köycülük ve içtimaî yardım şubelerini müsbet iş görür birer organ halinde kurabilmek için” (Sevengil, 1937: 103-104) Ahmet Turgut'un da desteğiyle, şubeler kurulur ve faaliyete başlar.

“(…) Hekim, muallim, mühendis, memur gibi kimseler vızır vızır köylere gidip geliyorlar, hastalar iyi ediliyor, köylüye hastalıktan korunmak yolları öğretiliyor, tarlalarından daha iyi randıman almak, mahsulü çürümekten kurtarmak,

hayvanlarını daha kolay ve verimli bir şekilde çoğaltmak usulleri gösteriliyordu. Bunların hepsinden mühim olarak köylü yaşama isteğini, insanca yaşama bilgisini kazanmağa başlıyordu; bunun neticesi olarak da köylere temizlik, medenî yapı, istihsalde fennî vasıtalar giriyordu.” (1937: 104)

Böylece köylü medenileşmekte, insanca yaşamaya başlamaktadır söylemi açık bir şekilde görülür. Bunun ise Cumhuriyet’in kazanımlarıyla mümkün olabildiği vurgulanır. Köylü gittikçe canlı ve medeni bir yaşama doğru ilerlemektedir. Amele kooperatifi aracılığıyla, köylünün kılık kıyafeti de değişmiştir. Kooperatifin yerli kumaştan yaptığı ceket-pantolon ve kasketi giyen köylü mintanı ve şalvarı çıkarmıştır (1937: 105). Halkevleri, gerek zihinsel gerekse fiziksel olarak köylüyü medenileştiren, inkılapları halka benimsetmede önemli bir işlev gören ve köylü ile aydını yakınlaştıran kurum olarak karşımıza çıkmaktadır romanda.<sup>184</sup>

İncelenen dönem romanlarında Millet Mektepleri ve Halkevleri’yle birlikte eğitime ait ele alınan bir diğer faaliyet kız öğrencilere bazı temel becerileri kazandıran Kız Enstitüleridir. Söz konusu enstitüler, hem genç kızları meslek sahibi yapmaktadır hem de sosyal hayatı hareketlendiren balo, dans gibi modern yaşama uygun eğlenceler düzenlemektedir. Cumhuriyet, ilke ve hedefleri doğrultusunda bir vatandaş çerçevesi çizerken öncelikle kadınları hedef almış, kadınların nesil yetiştirmeleri için önce kendilerini yetiştirmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet döneminde düzenlenen balolarda kadınların modern kıyafetlerle başköşede yer almaları sözü edilen ideolojinin ürünüdür. Kız enstitüleri de aynı ideoloji doğrultusunda önemli bir işlev görmüştür. Cumhuriyet rejiminin öngördüğü ve arzuladığı Batılı yaşam tarzının tipik bir göstergesi olan balolarla kadınların toplumsal hayattaki dönüşümü de hedeflenmiştir. Kadının dönüşümü aynı zamanda toplumun dönüşümü düşüncesinden hareketle kadın dışarıda da balolarda, eğlenceler de modern haliyle temsil edilecektir. Bu sebeple 1928-1929 yıllarında Kız Meslek Liseleri ve Kız Enstitüleri açılmıştır. Konuyu bu noktada ele alan romanlar arasında Aka Gündüz’ün *Üvey Ana* ile Yakup Kadri’nin *Ankara* adlı romanlarını zikredebiliriz. İki romanda da kız enstitülerine yer verildiği görülür. Aka Gündüz’ün *Üvey Ana* romanında İsmet Paşa Kız Enstitüsünden bahsedilir. Enstitüde

<sup>184</sup> Cumhuriyet’in Anadolu’ya ve köye yaklaşımı hakkında geniş bilgi için Bkz. Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta, Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, 1.Baskı, Nisan 2006, İletişim Yayınları İstanbul.

mekte  bayramı hazırlığı söz konusudur, o akşam okulu birincilikle bitiren kırk kıza diploma verilecektir. “Bayram bütün mektepte yapılacak ve müsamere mektebin arkasında yeni yapılan büyük Anfiteatrda verilecekti”r (1933: 39). Başvekil İsmet Paşa da programa katılacaktır. Romanın başkişisi Lale de enstitüden birincilikle mezun olacak kırk kız içindedir. Lale, Emin Bey’in gazeteye verdiği mürebbiye ilanına başvurur ve konakta işe başlayacaktır. Köşkün  alı anları arasında geçen konuşma enstitüleri olumlar bir söyleme sahiptir:

“(...) -Hadi bakalım! Siz de böyle ulema, böyle güzel, böyle dilli bir ahçı kıızı yetiştirin de başımıza fesliken gibi takalım. -ölen git işine! kep eyi kafana yiyeceksin ha! Ah ı kıızı mı? Ölen git lise mektebine! Git İsmet Paşanın Estek mektebine! Bak kaç tane ahçı kıızı okuyor. Salim Ustanınki orada, Durmuş  avuşun ki orada, Latifinki orada, benim torun Akkız orada.. -Dayı!ona estek demezler. Enstitü derler. -İsterlerse köstek desinler. Dumanı doğru çıkıyor ya, sen ona bak.” (1933: 56) Dumanı doğru çıkan enstitüler halk tarafından da benimsenmiştir. Aka Gündüz, söz konusu bayramı inkılapların önemli bir dönüm noktası olarak da görmektedir.” (1933: 39)

Yakup Kadri’nin *Ankara* romanında da Selma Hanım, böyle bir kı  enstitüsünün idaresinde görev almaktadır. Gönüllü bir şekilde bu faaliyetleri yürüten Selma Hanım, içinde bulunduğu durumdan çok mutludur. Hem inkılapların halk tarafından benimsenmesi hem de çok kısa bir sürede ülkenin yaşadığı değişikliklerden oldukça memnun olan Selma Hanım, halka bütünleşmenin mutluluğunu yaşamaktadır(Karaosmanoğlu, 1934: 222-223). E i Neşet Sabit’le Anadolu’ya tetkik seyahati düzenleyen Selma Hanım, Anadolu’da g rd  u ilerleme karşısında daha da heyecanla çalışmalarına devam eder. Hem * vey Ana*’da hem de *Ankara*’da Kız Enstitüleri, Cumhuriyet ideolojisinin makbul vatandaşını yetiştirme d  ncesini destekler bir söylemle ele alınmıştır. Genç kı ları hayata hazırlamakla kalmayan, ilerinin anneleri bu kışların rejimin istediği nesili yetiştirecek olmaları da  ng r lm   ve bu ideoloji doğrultusunda Kız Enstitüleri olumlanmış, desteklenmiştir. Nitekim *Ankara* romanının üçüncü bölümünde Selma Hanım’ı da öngörülen ideal vatandaş olarak görürüz. Söz konusu bölümde Selma Hanım, kendisini adeta enstitüye vakfetmiş, kişisel idealleriyle Cumhuriyet’in ideallerini yekvücut bünyesinde toplamı  ideal bir kadındır.

Eğitim faaliyetleri yoluyla toplumu değiştirme amacı güdülmüş, aydınlar, yazarlar ve edebiyat bir nevi meşrulaştırma aracı olarak kullanılmıştır. Romanlar aracılığıyla halkın ikna edilmeye çalışıldığı, yapılan inkılapların gerekli olduğu düşüncesi verilir. Bir nevi özüne güven, ulusuna güven özgüven telkini söz konusudur. Anderson'un "hayali cemaat" kavramını ödünçleyecek olursak yeni bir ulus yaratma, kurgulama amacı Cumhuriyet ideolojisini örneklemektedir.

### **3.5.1. Ulusun İnşasında Bir Araç olarak Eğitim Politikaları**

Devletlerin kendi varlıklarını ve meşruiyetlerini sağlamak için eğitim en çok kullanılan ideolojik aygıtlardan biri olmuştur. Yeni kurulan Cumhuriyet rejimine de meşruiyet sağlamak için cumhuriyetin kurucu kadroları ulus devleti meşrulaştırmak ulusalcı ve Türkçü bir ideoloji ekseninde önceki rejimi bir öteki olarak görmüş ve eğitim yoluyla bunu içselleştirerek ulus devletin inşasında ideolojiden faydalanmışlardır. Bu dönem artık II. Meşrutiyet döneminin Türk-İslam sentezi şeklinde ulus anlayışı yerini Türk etnisitesine dayanan modern bir ulus devlet oluşturmak anlayışına yönelinmiştir. Osmanlı karşıtlığı ve Türk'ün tarihinin çok daha eskilere dayandığı görüşü bilimsel dayanaklarla desteklenmiş özellikle 1930'lu yıllardan itibaren ırk merkezli bir ulus anlayışı belirgin hale gelmiştir. "Cumhuriyetin Türk ulusçuluğu, hukuksal, kültürel ve ırksal bir pragmatik bileşim üzerine kurulmuştur. Tek-parti dönemi boyunca değişik zamanlarda, bu bileşimlerdeki bir öge diğerine göre daha ağır basmıştır" (Alkan, 2005: 235). Türk ulusu ekseninde oluşturulmak istenen ulus devletin tarihi de Osmanlı'dan, İslam öncesi dönemden argümanlarla anlatılarak Türklerin en eski medeniyetlerden olduğu özellikle İslam dışlanarak anlatılır ve meşruiyet zemini oluşturulur.

Cumhuriyetin kurucu kadrosu için eğitim meselesi yapılan inkılapların halk tarafından benimsenmesini sağlayacak en önemli ideolojik aygıtlardan biri olmuştur. Kemalist ideoloji ulus devlet inşa sürecinde eğitimin tüm kurumlarını kullanmıştır. Özellikle okul müfredatı ve ders kitapları<sup>185</sup> aracılığıyla yaratmaya çalıştıkları bu tek tip yurttaşın

---

<sup>185</sup>Cumhuriyet'in milli ve tek tip vatandaş yetiştirme politikasının ders kitaplarından hareketle inceleyen çalışmalar için bkz., Elif Baki, *Ulusun İnşası ve Resmi Edebiyat Kanonu*, Libra Yayınevi, İstanbul 2010; Birol Caymaz, *Türkiye'de Vatandaşlık Resmî İdeoloji ve Yansımaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

sınırı belirgin bir şekilde çizilmişse de romanda da kendisine yer bulmuştur. Görülür ki, bu yolla amaç iyi bir vatandaş yetiştirmektir (Üstel, 2004: 131-6, 326).

“1. Hayatı içtimaiyemizin ihtiyaca tetabuk etmesi. 2. icabatı asriyeye tevafuk etmesidir. Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çenber içine alıp cihan ile alakasız yaşayamayız... Bilâkis müterakki, mütemeddin bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, 1989: 48). Sözleriyle, 1925 Öğretmenler kongresinde başbakan İsmet İnönü’nün aşağıya aldığımız sözleri aynı ideolojinin eğitimin uluslaştırma politikasındaki rolünü vurgulamaktadır:

“Biz ulusal eğitim politikası istiyoruz. Bunun anlamı nedir. Bunu karşıt anlamı ile daha iyi anlarız. Ulusal eğitimin karşıtını sorduklarında, biz bunun ne dinsel bir eğitim ne de uluslararası bir eğitim olduğunu söyleriz. Verecek olduğunuz eğitim dinsel ya da uluslararası olmayacak fakat ulusal olacak... Bizim eğitimimiz bizimkisi olacak ve bizim için olacak. Ulusal eğitimi iki yönlü düşünebiliriz: siyasal ve ulusal yön. Bizim isteğimiz şekli ile bu ulus bir ve tek ulus resmi çizmedi. Bu kuşak, bilinçle ve bilimin rehberliğinde ciddi bir şekilde çalışırsa, Türk ulusu, kültürel sosyal ve ideolojik yönlerden tam ve mükemmel bir ulus olabilir... Birlikte yaşayacaksak birleşmiş bir millet olarak yaşayacağız. Bu ulusal eğitim olarak adlandırdığımız sistemin amacıdır.” (Eskicumalı, 1994: 130)

Yine 1931 ve 1935 tarihli CHP programlarında ulusal eğitimin nasıl olacağı şu sözlerle kendisine yer bulur: “Terbiye her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, milli ve vatanperver olmalıdır. Fırkamız, vatandaşların, Türkün derin tarihini bilmesine fevkalâde ehemmiyet verir. Bu bilgi Türkün kabiliyet ve kudretini, nefesine itimat hislerini ve milli varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir. Türk dilinin milli, mükemmel ve mazbut bir dil haline gelmesi hakkındaki ciddi teşebbüse devam olunacaktır. Fıkramız, Türk vatandaşlarının vücade getirmiş oldukları ve getirecekleri bütün spor teşekküllerini milletin kuvvetli ve iradeli tutulması noktasından fevkalâde mühim addeder, bu teşekkülleri idame ve himaye eylemeyi vazife bilir” (Parla, 1995: 71-78). CHP’nin 1931 tarihli parti programında “kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik yurttaş yetiştirmek... Türk milletine, Türkiye Büyük Millet Meclisine ve Türkiye Devletine hürmet etmek ve

ettirmek ”, 1935 programında ise “kuvvetli cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, lâıyk ve devrimci yurddaş yetiştirmek” ifadeleri uluslaşma sürecinde eğitimden beklenen işlevi ortaya koymaktadır (Parla, 1995: 71,74).

“Mektep genç dimağlara, insanlığa hürmeti, millet ve memleket muhabbeti, şerefi istiklâli öğretir... İstiklâl tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmak için takibi muvafık olan en salim yolu belletir... Memleket ve milleti kurtarmağa çalışanların aynı zamanda mesleklerinde birer namuskâr mütehassıs ve birer âlim olmaları lâzımdır. Bunu temin eden mekteptir. Mektebin vereceği ilim ve fen sayesinde ki Türk milleti, Türk sanatı, iktisadiyatı, Türk şiiri ve edebiyatı, bütün bedayiiyle inkişaf eder ” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, 1989: 47).

Atatürk’ün bu sözleri de yine Türk etnisitesine dayanan uluslaştırma politikasında okulun ve eğitimin işlevini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Cumhuriyet’in eğitim konusundaki çalışmaları ve yetiştirilmek istenen makbul insan tipinin okullarda yetiştirilmesi için gösterdiği çabalar ele alınan romanlarda da kendisine geniş yer bulmuştur. *Yeşil Gece* romanında Reşat Nuri’nin Anadolu’ya gönderdiği idealist öğretmen kahramanı şahin, Sarıova kasabasında softalarla mücadele eden, ülkenin içinde bulunduğu geriliği yukarıda izah edildiği üzere bilim ve fennin ışığında bir eğitimle yok olacağına inanan idealist bir kahraman olarak çizilmiştir. Rejimin eğitim anlayışı doğrultusunda Anadolu’nun gelişip kalkınması ancak bu şekilde mümkündür. *On Yılın Romanı* ’nda da köyün ve köylünün eski rejimin zihniyetinden arındırılması için öğretmenlerin ve aydınların en ücra köylere kadar ulaşmaları, köyü ve köylüyü aydınlatmaları gerekmektedir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Harf inkılâbıyla rejim okullarda yeni sisteme uygun nesiller yetiştirmek için oldukça çaba sarf etmiştir. Okullarda Kemalist ideolojinin temel ilke ve esaslarını ele alan bir eğitim modeli kullanılmış ve eskiye ait neredeyse tüm unsurlar ötekileştirilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı ve onun eğitim sistemi olan medreseler geçmiş karşıtlığı üzerinden bir öteki oluşturmaktadır.

Eğitimle ilgili eleştirilerin görüldüğü bir diğer eser de Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Utanmaz Adam* romanıdır. Romanda kahramana okula gidip gitmediği sorulduğunda şu cevabı verir, sadece namaz dualarını öğrendiğini günümüz dedikodularını öğrenmediğini ifade eder. Eğitim sisteminin içinde bulunduğu durumu kendine has



üslubuyla eleştiren Gürpınar, Batılı eğitim adı altında verilen eğitimin de içi boşluğunu hicveder.

İnkılapların halk tarafından benimsetilmesi için her türlü çaba sarfedilse de durum pek de istenilen ve hedeflenen düzeyde değildir. Önemli inkılaplardan Harf inkılâbının üzerinden epey zaman geçmesine rağmen okuma yazma oranı istenilen düzeye ulaşamamıştır. Sabahattin Ali de söz konusu durumu *Kürk Mantolu Madonna* romanında ifade etmiştir. Romanın kahramanı Raif, geçen onca zaman sonunda memurların bile yeni harfleri öğrenememesinden yakınmaktadır: “Defterlerimize birbirimizin adreslerini kaydettik. Mektupların beni bulabilmesi için her mektubumda, üzerine kendi adresim yazılı bir zarf gönderecektim. Çünkü ne onun Arap harflerini yazmasına, ne de bizim Havran’daki posta memurlarının Latin harflerini okumasına imkân vardı” (Ali, 1940: 153).

Türkiye’de milli eğitim ideolojisi uzun ve zorlu bir sürecin sonunda Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet Halk Partisi tarafından Kemalizm adını verdiğimiz Türk ulus-devletin resmi ideolojisi ile birlikte oluşmuştur ve Kemalist ideolojinin kilit noktasını oluşturmaktadır (Kaplan, 2019:133). Kemalist eğitim modelinin iki önemli fonksiyonu söz konusu, ilki milli eğitimi yaygın ve etkin hale getirmek, ikincisi ise halkın eğitilmesi ve yeni düzenin değerlerini içselleştirmesidir (Caymaz 2007: 13). Peki, milli eğitimden kasıt tam olarak neydi? Bu konuda Mustafa Kemal Atatürk’ün, İsmet İnönü’nün, dönemin milli eğitim bakanlarının ve CHP’nin parti programına bakmak gerekmektedir.

Mustafa Kemal, 1921’deki Maarif Kongresi’nde milli bir eğitim ile ilgili düşüncelerini açıklar ki, burada milli bir eğitimin zaruriliğinden söz eder. Kısacası milli eğitim rejimin ve devletin devamlılığı, ulus-devletin inşası için olmazsa olmazdır. Milli düzene saygılı, bağlı, itaatkâr yurttaşlar yani “makbul vatandaşlar” yetiştirmek için buna ihtiyaç vardır. Kemalist ideolojiyle donatılmış homojen bir toplum (Kaplan, 2019:141) arzusu sebebiyle böyle bir milli eğitim anlayışına ihtiyaç vardır. Amaç “milleti yekpare bir çelik kütlesi haline getirmektir” (Atatürk, 1997:118).

İsmet İnönü ise öğretmenlere yaptığı konuşmasında Mustafa Kemal’in sözlerini açıklayarak milli terbiyeden ne kastettiklerini ve milliyetçi bir eğitim anlayışını açıkça dile getirir. Buna göre Kaplan’ın da ifade ettiği üzere amaç tek bir kültüre ve milliyete

dayalı yekpare bir ulus tahayyülüdür (2019:144). Bunun için eğitim için ciddi atılımlar yapılmıştır ki yekpare bir ulus devlet inşa edilebilsin. Dinin ve dini olanın da ötelenmesi sonucu ulusçuluk bir nevi yeni din konumuna yerleştirilmiştir. Bu alanda yapılan kamusal törenler bu yeni dinin riütellerini, icat edilen gelenekler, mekânlarsa bu dinin metefaziğini oluşturacaktır (Eskin, 2017: 48).

Cumhuriyetle hız kazanan uluslaşma ve milliyetçilik ile ilgili meseleler ele alınan dönem romanlarında da kendisine geniş yer bulmuştur. Millet Mektepleri Talimatnamesinde, Türk milletinin ümmilikten kurtularak zihniyetinin değişmesi gerektiği (Caymaz, 2007: 14) düşüncesi de aynı ideolojinin ürünüdür. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki millet anlayışı terkedilmek istenmiş yerine Türk kimliğine dayalı ulus-devlet inşa edilmek istenmiştir. Yakup Kadri *Yaban* romanında meselenin ele alındığını görürüz. Köylülere “Siz nasıl Türksünüz?” şeklinde çıkışan Ahmet Celal’e köylülerin “Biz Türk değiliz ki, beyim. Biz İslamız, elhamdülillah...” cevabı din temelli millet anlayışını göstergesidir ve yazar da rejimin ideolojisi doğrultusunda bu millet anlayışını eleştirmektedir.

Kemalist ideolojinin, CHP'nin altı okundan biri olan Milliyetçilik ilkesi her alanda yeni bir millet yaratmanın önemli araçlarından biri olmuştur. Dine dayalı millet anlayışı yerine Türk kimliğine dayalı, modern, seküler bir ulus devlet yaratmak için hemen her alanda faaliyetler yürütülmüşse de asıl ağırlık izah edildiği üzere milli bir eğitim oluşturulmasına verilmiştir. *On Yılın Romanı*'nda yazar yeni millet anlayışı ile ötekileştirilen Osmanlı'nın millet anlayışının karşılaştırmasını, bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından eğitim aldırılan Erhan karakterine ifade ettirir. Osmanlı'nın içinde Türk olmakla birlikte melez bir yapısı olduğunu dile getirerek Osmanlı padişahlarının da öncelikle İslam kimliğini taşıdıklarını dile getirir (Benice, 1933: 78-79).

“Makbul vatandaş”tan kasıt Türk yurdu üzerinde yaşayan, Türk kanı taşıyan, Türk diliyle konuşan, yani toprak-kan-dil birliğini sağlayan ve medenilik, vatanperverlik ve milliyetçiliğin bulunduğu bir kavşak olarak itaatkâr, cumhuriyet değerlerinin taşıyıcısı, kanun ve kurallara itaat eden kişi yani son derece pasif bir vatandaşdır. Bunu oluşturmanın yolu da şüphesiz eğitimden geçmektedir.

Ulus devlet inşası özellikle 1930'lardan sonra dozu artan bir şekilde Milliyetçilik ilkesiyle birleşmiş ve buna meşruiyet sağlayacak yeni argümanlar üretilmeye başlanmıştır (Bora, 2006: 28). Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisiyle ile milliyetçilik ilkesi kuvvetlendirilmiştir. Romanlarda da kendisine yer bulan söz konusu durum Yakup Kadri'nin *Ankara* romanında karşımıza çıkmaktadır. İdeal bir Cumhuriyet ve Ankara'dan bahsedilen romanda Türk Tarih Cemiyeti'nin rejimin devamı için önemli bir fonksiyonu olduğundan söz edilmekte, cemiyetle birlikte Türk gençliğinde tarih bilgisinin milli bir şuura eriştiğinden bahsedilmektedir. (s.180) Bu durum dönem ders kitapları için de söz konusudur<sup>186</sup>.

Dönem yazarlarından Sabahattin Ali de *İçimizdeki Şeytan* romanında yazar, Ömer karakteri ile ırkçı düşüncelere sahip Nihat'ı karşı karşıya getirmiş ve Nihat'ın fikirlerine karşı çıkmıştır. Romanda, sosyalist ideoloji penceresinden milliyetçilik sert bir dille eleştirilirken, yazar Nihat'ın gençleri romantik birtakım emellere uğruna kandırdığını ve kendi düşüncelerini sorgulamadan koşulsuzca kabul ettiklerini dile getirir (Ali, 1940: 185). Giderek artan milliyetçiliği geçmiş karşıtlığı üzerinden bir öteki-biz oluşturması bakımından şu sözlerle eleştirir yazar: “Bu gençlerin iddialarına bakılacak olursa memleketteki bütün aklı başında fikir adamları birer türlü lekeliydi: Kimisine falan milletin yardakçısı, kimine şu veya bu fikrin satılmış kölesi, kimisine korkak ve dalkavuk, kimisine bozuk kanlı diye hücum ediyorlar” (Ali, 1940:188).

Romanlarında, Kemalizm'i çeşitli yönleriyle eleştiren Sabahattin Ali, *Kürk Mantolu Madonna* romanında da rejimin milliyetçi karakterini eleştirirken, savunma da yapar. Türklerde ırkçılık olmadığını, koyu milliyetçiliğin ise iktidar çevresiyle sınırlı olduğu söylemini verir: “Ne münasebet. Bizde böyle şeyler yoktur.”

Yabancı etkilerden uzak, bir milli eğitim, bir milli sanat, bir milli ekonomi tahayyül edilmiştir. Önce ulus yaratılacak ve ardından ona bir sanat, gelenek, ekonomi de icat edilecektir. 1930'lu yıllar milliyetçiliğin dozunun gittikçe arttığı ve ulus devlet inşasının hız kazandığı yıllardır. Devrimci kadro, bu sebeple Türk'ün kutlu tarihsel geçmişine referanslar bulmak istemiş ve ırkının kökeni de Osmanlı'dan çok önceye götürme

---

<sup>186</sup> Ders kitaplarında milli şuurun oluşturulmasına yönelik çalışmalar için bkz. İsmail Parlak, *Kemalist İdeolojide Eğitim Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

ihtiyacı duymuştur. Söz konusu amaç doğrultusunda, ifade ettiğimiz Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi gibi tezler de çeşitli Türkologların araştırmalarına dayandırılmış ve tezlere bu noktada meşruiyet sağlanmaya çalışılmıştır (Parlak, 2005:134). Kemalizm kendi hegomonik iktidarını kurmak için parlak zaferlerle ve büyük adamlarla dolu bir geçmiş, bir edebiyat, bir tarih kurmuştur ve bu söylem dönem romanlarına da yansımıştır. Altı Ok'a uygun bir sanat da oluşturulmak istenmiş, folklor ve halk edebiyatına yönelinmiştir. Türk'ün kahramanlıklarla dolu tarihi ile ilgili şiirler, piyesler, romanlar kaleme alınmıştır. İnkılap edebiyatı adını verdiğimiz edebiyat oluşturulmuştur. Ulus nasıl yaratıldıysa ona uygun bir edebiyat da oluşturulmak istenmiştir. Ulusun eğitim yoluyla inşasında, tarih bilinci oluşturma bahsinde Osmanlı-Cumhuriyet karşıtlığı, “medenileşme konusunda da kent ve köy karşıtlığı”ndan (Caymaz, 2007: 29) faydalanılmıştır.

Anadolu'nun içinde bulunduğu olumsuz koşulları, devrin; Hâlide Edip, Reşat Nuri, Yakup Kadri, Peyami Safa, Hüseyin Rahmi, Ercüment Ekrem, Hâlide Nusret, Mükerrerrem Kamil, Mahmut Yesari, Aka Gündüz, Burhan Cahit, Ethem İzzet, Sabahattin Ali, Suat Derviş, Mithat Cemal gibi yazarların romanlarında çeşitli yönleriyle ele alınmıştır.

Anadolu'nun içinde bulunduğu geri kalmışlığı eğitim meselesiyle ilişkilendiren romanlardan biri de Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı*'dır. Cumhuriyetin onuncu yılı sebebiyle neşredilen romanda on yılda yaşanan gelişmeler anlatılır. Olaylar 1912'den başlatılarak çok kısa bir sürede ülkede nelerin değiştiği eski-yeni karşılaştırması üzerinden verilir. Cumhuriyet öncesi Anadolu ve insanının içinde bulunduğu geri kalmışlığı, maddi ve manevi olumsuz koşullara dikkat çekilmiştir. Bunun başında da cehaletin ve geri kalmışlığın sebebi olarak eğitim gösterilir. “Medrese, tekke, padişah, cami, softa ve cehlin yuğurduğu bir zihniyet, gözyaşı akıtan ve bir ocağı söndüren bir kötülüğü ancak allahıtan bilebiliyordu.” Sözleriyle durum izah edilmiştir. (Benice, 1933: 15 ) Din kisvesi altında yıllardır sömürülen halk içinde bulunduğu durumun farkına varamayacak kadar cahil bırakılmıştır.

İkipınar köyünün muhtarının köylerine mektep istemesi üzerine Paşa'nın onu azarlaması, (Benice, 1933: 32-33) köyde mektep olamayacağı cevabını alması yine halkın devlet tarafından bilerek eğitimsiz bırakıldığına işaret etmek amacıyla.

Romanlarında Anadolu'nun içinde bulunduğu olumsuz koşulları dile getiren ve bu durumu eğitim meselesine bağlayan bir diğer yazar Aka Gündüz'dür. Aka Gündüz, *Dikmen Yıldızı*, *Aşkın Temizi*, *Üvey Ana*, *Yayla Kızı* gibi romanlarında meseleyi ele almıştır. *Dikmen Yıldızı*'nda ise karma eğitimin şer'i hükümlere göre uygun olmaması sebebiyle kapatılan bir okul hasebiyle konu edilmiştir.

*Aşkın Temizi* romanında Anadolu, cehalete içindedir, geri kalmıştır, taassup içindedir. İstanbul'da tıp eğitimi alan ve Anadolu'ya dönen Erden'in gözünden Anadolu'nun içinde bulunduğu durum verilir ve mesele eğitime bağlanır. Anadolu'yu ve insanını içinde bulunduğu geri kalmışlık sebebiyle eleştirenleri gerçeği görmemekle itham eder. Anadolu'yu "kara bir taassup" içinde görmekte olanlara asıl sebebin bilinçli bir şekilde eğitimden uzak tutulmaları olduğunu vurgular (Gündüz, 1937: 237).

Aka Gündüz, *Üvey Ana* romanında ise cumhuriyetin eğitimde fırsat eşitliği yarattığına dikkat çeker ve evlatlık yetişmiş Lale'yi cumhuriyetin kazanımları sayesinde iyi bir eğitimden geçmiş, kendi kendine yetebilen bir kadın olarak çizer. Ankara'daki İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nden dereceyle mezun olan Lale'nin, mezuniyet törenine geniş yer verilir. Hem İsmet Paşa Kız Enstitüsü hem de mezuniyet sahnesi biliçli bir tercihin sonucudur. Önceki bölümde izah edildiği üzere Kız Enstitüleri ile kızların eğitim hayatında ve ardından gelen sosyal yaşamda birer birey olarak yer almaları hedeflenmiştir. Yazar Kız Enstitüsünü ve mezuniyet törenine özel bir önem atfeder. Buralardan mezun olan kızlar birbirinden farklı sosyal ve ekonomik düzeylere mensupturlar. Bu kızların birarada olması ve aynı eğitimlerden geçmesi tamamen cumhuriyetin kazanımları sayesinde söylenmek istenmiştir (Gündüz, 1933: 39).

*Yayla Kızı* romanı, yazarın benzer düşüncelerine yer verdiği bir diğer romanıdır. Petek isimindeki başkışı, eğitilmiş, erkeğe bağımlılıktan kurtulmuş, sosyal hayat içerisinde kendisine yer edinmiş bir kadındır. Toplumsal değişimlere dikkat çekildiği romanda eğitimdeki değişiklikler vurgulanmıştır. Eğitimde eski-yeni tartışmaları Benzigül ile annesinin çatışmasında verilir. Cumhuriyet'le birlikte eğitim en temel hak kabul edilmiş ve önceden sadece varlıklı ailelerin çocuklarının ulaşabildiği eğitime halkın tamamının erişmesi sağlanmıştır. Bu durum romanda şu satırlarla dile getirilmiştir: "-Ben nerede bulayım Emirgan Kız Rüşdiyesini. O bir zamanlardı Hakkı Paşanın kızı, Tevfik

Paşaninkiler, Hüsam Paşaninkiler, Mazhar Paşalar, Neşe Mollaninkiler, Saffetî Paşalar, Mekke şerifinkiler bile hep oradan yetiştiler. Bizim zamanımızda kız mekteplerine hep böyle paşalar, beylerin... Benzigül, girdiği odadan seslendi: -Anne yine fırsat buldu. Ne yapalım anne, bizim zamanımızda da herkes gitsin. Bizim gibi fakirler de okusun.” (Gündüz, 1940: 78) Cumhuriyetin herkese eşit eğitim hakkı tanınması vurgulanır.

Şükûfe Nihal’in *Yalnız Dönüyorum* romanında da yine Anadolu’nun eğitim bakımından geri kalmışlığını dile getirir. Bırakın koleji ilk mekteplerin bile olmadığı Anadolu’da romanın başkişisi Yıldız nezdinde İstanbul ile Anadolu arasındaki eğitimdeki uçurum verilir. İstanbul’da yetişmiş ve Anadolu’nun içinde bulunduğu koşullardan habersiz Yıldız eşiyile birlikte Anadolu’daki memleketine gittiğinde Hasan kuzeni Gülsüm’ü kolej mezunu olarak tanıtır ve Yıldız da buna inanır. Bu durumda Hasan’ın verdiği cevap Anadolu ile İstanbul arasındaki uçurumu gözler önüne sermektedir: “Olur şey değilsin Yıldız. Anadolu’nun şu çamurlu, viran kasabasında kolejin, molejin değil, adam akıllı bir ilk mektebin bile varlığı şüphelidir. Ben sana şaka ettim, sen de buna inandın demek?!” (Nihal, 1938: 106).

Benzer bir durum Şükrü Pamırtan’ın *Toprak Mahkûmları* romanında da karşımıza çıkmaktadır. Romanın ana fikrini oluşturan Anadolu’nun geri kalmışlığı ve eğitim meselesidir. Roman, Anadolu ve insanının her bakımdan geri kalmışlığını eğitim eksikliğinde aramış ve halkın yöneticiler tarafından uzun yıllar bilinçli bir şekilde ihmal edildiğine ve vurgu yapmaktadır.

Yeni rejimin yaratmak istediği yeni zihniyet uzun yıllar geri kalmışlık içindeki Anadolu ve insanını içinde bulunduğu olumsuz koşullardan çıkarmak ve ona laik, modern bir ulus zihniyeti kazandırmakla bu da ancak eğitimle mümkündü. Bu sebeple cumhuriyetin kurucu kadroları eğitim meselesine özel önem atfetmiş ve söz konusu alanda pek çok köklü değişiklik yapmıştır. Söz konusu mesele de topluma yön vermek, halkın yeni rejimi benimsemesini sağlamak, yapılan inkılapları halka benimsetebilmek için eğitim önemli bir ideolojik aygıt işlevi görmüştür.

### **3.5.2. Yeni Neslin İnşasında Katalizörler: İdeal Öğretmenler**

Mustafa Kemal Atatürk, Ankara’da eğitim meselesinin önemine şöyle dikkat çekmiştir.

“Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile, hakkı ile, birliği ile tearuz eden bilumum yabancı anasır ile mücadele lüzumunu ve efkârı milliyeyi kemali istiğrak ile her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuvayı ruhiyesine bu evsaf ve kabiliyetin zerki mühimdir. Daimî ve müthiş bir cidal şeklinde tebarüz eden hayatın akvamın felsefesi, müstakil ve mesut kalmak isteyen her millet için bu evsafı kemali şiddetle talep etmektedir.” (Söylev ve Demeçler II, 1997: 20)

Konuşma, milli bir eğitim oluşturulmasından söz ederken, başka milletlerle mücadele edebilecek güçte bir Türk gençliği yetiştirmeyi hedefleyen, eski devrin hurafelerinden tamamen uzak, modern, laik bir eğitim amaçlandığını göstermektedir. Eğitim meselesi önemini artırarak en güncel meselelerden biri olmaya devam etmiştir. Söz konusu durumda öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Çünkü yeni nesli oluşturacak, yeni rejimi halka benimsetecek olan onlardır : “Asırların mahmul olduğu derin bir ihmali idarînin bünyei devlette vücuda getirdiği yaraları tedaviye masruf olacak himmetlerin en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda ibzal etmemiz lâzımdır.” (Söylev ve Demeçler II, 1997: 19) İrfan yolunda irfan ordusuyla bu başarılabacaktır.

Kütahya’da öğretmenlere yaptığı konuşmada ise, Mustafa Kemal, öğretmenlerden irfan ordusu olarak söz eder. Asker ordusu ile irfan ordusu arasındaki benzerliklere değinir, iki ordunun da kıymetinden söz eder. İrfan ordusunun kutsiyeti ölen ve öldüren asker ordusunun aynı zamanda neden ölen ve öldüren bir ordu olmalarından ileri gelmektedir (Söylev ve Demeçler II, 1997:197-168) .

Eğitime ve öğretmenlere askeri bir bakış söz konusudur, öğretmenler birer askeri eğitmen, öğretim askeri eğitim ve öldürme-ölmenin haklı gösterildiği görülmektedir (Kaplan, 2019:141). Önceki bölümde izah edildiği üzere amaç, milliyetçi ideoloji ekseninde homojen ve tek tip bir toplum yaratmak olduğu için böyle bir eğitim anlayışı da normal karşılanmalıdır.

Eğitim, eğitimin meseleleri, sorunları, aksayan yönleri, karşılaşılan zorluklar, öğretmenlerin önemi gibi konular çalışmaya kaynaklık eden romanlarda sıklıkla dile getirilmiş ve mesele eski-yeni eğitim sistemi çatışmasından hareketle yeninin savunulduğu bir söylemle ele alınmıştır. Eski hep kusurlu taraflarıyla verilmiş, ötekileştirilerek yanlışlığı gösterilmiştir.

Öğretmenler sadece yeni kurulan devletin yeni bir nesil yetiştirmesinde değil Milli Mücadele’de mücadele ruhunun tüm Anadolu’ya yayılmasında önemli işlevler görmüştür. Mücadelenin tüm yurtta yayılması, işgallere karşı direniş ve örgütlenmelerde de etkin rol oynayan öğretmenler mitinglerde, kongrelerde hatta ordu saflarında da yer almıştır. Ardından TBMM’nin açılmasıyla birlikte önemli bir temsille mecliste de yer almışlardır (Sakaoğlu, 1992: 12).

Ankara hükümeti, cephede yürütülen savaş kadar içeride de cahilliğe karşı yürütülmesi gereken bir savaş vardı ki bu savaş en az cephe savaşı kadar önemliydi. Cehalete karşı yürütülecek savaş ancak eğitimle irfan ordusuyla ortadan kaldırılabilirdi. Mustafa Kemal’in “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” sözü bu durumu izah etmektedir. Öğretmenler irfan ordusu ve ilimin birer mürşididir. Bilimin ışığını eğitim yayacaktır. Mustafa Kemal de bizzat başöğretmendir. Hamdullah Suphi’nin öğretmenlerle ilgili “sen içtimaî bir tarikatin bir aşk mezhebinin müridisin” sözü bu noktada dönemin söylemini vermesi bakımından önemli göstergeler içermektedir. Bilimsel eğitim, eğitim-bilim ilişkisinde pozitivist felsefe yatmaktadır. Bu noktada Mustafa Kemal’in de başöğretmen olarak kutsandığı görülmektedir. Pozitivist felsefenin temelinde dine yaklaşım sergileyen Cumhuriyet’in kurucuları 1927’de bu düşünce doğrultusunda din derslerini velilerin isteğine bırakır, 1928’de Latin harfleriyle birlikte Arapça ve Farsça kaldırılır, 1933’te din dersleri kaldırılır (Berkes, 2002:533). Eğitim yoluyla devrimler ve Cumhuriyet’in sürekliliği sağlanacaktır. Yeni ulus bu yolla kurulacaktır.

Mustafa Kemal, eğitim meselesine gereken önemi vermek gerektiğine dikkati çekmiş, çağın ihtiyaç ve gereklerine uygun bir eğitim-öğretim programının gerekliliğini vurgulamıştır. Eski dönemi de eleştiren Mustafa Kemal, toplumun bilerek cahil bırakıldığını ve şimdiki savaşın cehaletle olduğunu vurgulamıştır. Eğitimin ışığından geri bırakılan halk için Batılı ve laiklik ilkesine dayanan bir model kurulmalıdır (ASD I-III, 2006, Cilt: I, s.244–246). Milli eğitimin hedeflerini ortaya koyan Mustafa Kemal, Rıza Nur Bey’i Maarif Vekilliğine getirtir. İstanbul Hükümeti, Maarif’te İttihatçılara baskı uygulayarak bazı İttihatçı öğretmenleri görevden almıştır. Artan baskılar neticesi Anadolu’ya geçmeye başlayan öğretmenlerin bir kısmı bizzat Milli Mücadele’de yer almıştır. İlginçtir ki İstanbul Darülmuallimini mezunları, Milli Hareket’e katılmasınlar diye Anadolu’ya atanmamıştır (Akyüz, 2009, s.318–319). Yine bu noktada Milli Eğitim



Bakanlığı, gerek öğrencilerin gerekse öğretmenlerin Milli Mücadeleye katılmalarını engellemek için hemen her yolu denemiştir de bunda pek muvaffık olamamıştır. İzmir'in işgaliyle daha da ateşlenen protestolar, mitinglerde yer alan öğretmenler Anadolu hareketine katılmış ve bağlı kalmışlardır.

Birinci Dünya Savaşı'ı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında öğretmenler ve öğrenciler savaşa kaçınılmaz olarak katılmış, pek çok okul kapatılmıştır. Milli Mücadele yıllarında da benzer süreç yaşanmış kayıplar olmuşsa da eğitimcilerin mücadeleye oldukça önemli katkıları olmuştur. Okullar Milli Mücadele'nin en etkili propagandalarının yapıldığı yerler olmuş, okullarda kongreler yapılmıştır. Öğretmenler de Milli Mücadelede örgütlenme, propaganda gibi meselelerde önemli görevler almıştır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kuruluşlarında, etkin rol oynayan öğretmenler mitinglerde, protestolarda da yer almışlardır. Bilhassa İzmir'in işgalinin ardından düzenlenen mitinglere katılan öğretmenler davalarında haklı olduklarını ve bu uğurda mücadele edeceklerini, gelecek nesli de inşa edeceklerini ifade etmişlerdir (Akyüz, 2009: 318). Görülmektedir ki gelecek nesilleri hazırlayacak olan öğretmenlerdir.

Öğretmenlerin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kurulmasıyla gerek halkı aydınlatmak, Milli Mücadeleye destek sağlamak gerekse cephede görev aldıkları görülmektedir (Akyüz, 2009: 318).

Karagözoğlu'na göre Mustafa Kemal ulus devlet inşa sürecinde zihniyet değişiminin ancak eğitimle mümkün olabileceğini görmüş ve milli bir eğitimin gereklerini daha Milli Mücadele yıllarında düşünmüş ve bu düşüncelerini gerçekleştirerek modern eğitimin temellerini atmıştır (1985: 196).

Mustafa Kemal, milli bir eğitimin oluşturulması için yapılması gerekenleri ve öğretmenlerden ve onların kuracağı yeni nesilden beklentilerini dile getirdiği konuşmasında, şimdiye kadarki eğitim politikasının geri kalmışlığın temel sebebi olduğunu, ilim ve irfan yolunda çok yoğun mücadeleye ihtiyaç duyulduğunu ve söz konusu mücadelede önemli görevlerin eğitim ordusunun neferleri öğretmenlere düştüğünü ifade etmiştir. Öğretmenlerin bu görevlerinin son derece kutsal olduğuna dikkat çekmiş, genç nesillerin yol göstericisinin öğretmenler olduğunu vurgulamıştır. Gelecek nesillere öğretmenler, vatanın birliği ve bütünlüğü için özveriyle çalışmaları

gerektiği bilincini verecek ve onları geleceğe ilimle hazırlayacaklarını ifade etmiştir (ASD I-III, 1997, Cilt: II, s.19–21). Mustafa Kemal, öğretmenlerden yeni nesli yaratacak, her türlü mücadeleyi verecek ve asla pes etmeyecek “kutsal” bir görev beklemektedir.

Cumhuriyet Dönemi başlangıcında Mustafa Kemal’in ortaya koyduğu bu amaçları gerçekleştirmek aslında düşünülenenden daha zordu. Her anlamda oldukça zor durumda olan ülke, yetişmiş elemanlarının büyük bir kısmını da savaşlarda kaybetmişti. Sıfırdan başlayan ülkeyi kalkındıracak hamle ise eğitimdi. Zihniyet değişimiyle de mücadele etmek zorunda olan Cumhuriyet yönetimi içindeki tepkileri de en aza indirmeyi planlıyordu. Zihniyet değişimi ise ancak eğitimle mümkündü. Bunu fark eden Mustafa Kemal ve Kemalist kadro eğitim alanında köklü reformlara imza attılar.

Romanlarda da söz konusu meseleler, eğitimin meseleleri ve ideal öğretmen tipi üzerinden verilmeye ve rejimi destekler bir söylemle işlenmeye çalışılmıştır. Halide Edip, Reşat Nuri Etem İzzet Benice, Aka Gündüz gibi yazarlar rejime uygun öğretmen tipiyle kurulmak istenen eğitim modelini halka kabul ettirmeye çalışmışlardır. Lukács’a göre sanat, bir toplumsal gerçekliğin yansıtılmasından ibarettir (1975, 107-156) ve bireylersosyal gerçeklikten kopuk bir şekilde ele alınmamalıdır. Bu görüş doğrultusunda denilebilir ki siyaset ve edebiyat her zaman içiçe olmuştur. Toplumun içinde bulunduğu sosyal gerçeklik edebiyat eserlerine de yansımıştır. Cumhuriyetin inşasında toplumsal dönüşümü sağlayan etmenlerden biri de edebiyat olmuştur. Toplumsal koşullar edebiyatı edebiyat da toplumsal koşulları şekillendirmede bu dönem oldukça etkili olmuştur. İncelenen romanlarda da bu durum gözle görülür açıkliktadır. Böylelikle milliyetçi, ilim ve bilimin önderliğini esas alan yeni bir toplum yaratılmış ve Türk aydını Anadolu insanını yakından tanımaya başlamıştır (Ertop, 2017: 39; Karpat, 1971: 42-43). Yazarların tutumu ise ulaşılmak istenen amaçlar doğrultusunda oldukça etkili olmuştur.

Millî bir eğitim ve kültürün inşasında öğretmenler oldukça önemli görülmüştür. Yeni nesli yetiştirecek, Türk ulusunu inşa edecek irfan ordusunun neferleri konumundaki öğretmenler toplumsal dönüşümde etkin rol oynamıştır. Cumhuriyet’in eğitim anlayışı Türk kültürü ve Batı medeniyeti üzerine şekillendirilmek istenmiş ve öğretmenlerin Batı zihniyetine sahip olması beklenmekteydi. Söz konusu zihniyeti de Anadolu’nun her

yerine götürececek olan öğretmenler, oraları medenileştirecekti. Amaç cumhuriyet zihniyetinin tüm yurda yayılmasını sağlamak, devrimleri içselleştirmek ve cumhuriyet değerlerine bağlı nesiller yetiştirmektir (Sönmez, 2006: 308).

Öğretmenler milli değerleri aktaracak neferler olarak, rejimin içselleştirilmesinde her türlü kültürel faaliyetle eğitimi desteklemişlerdir (Anderson, 1995: 159). Sanatın farklı kollarına ayrı bir önem veren cumhuriyetçi kadro bu yolla rejimi geniş kitlelere kabul ettirmeye çalışmışlardır. Edebiyat da bu noktada önemli bir araç konumundadır.

İlkmekteplerde terbiyenin en önemli amacı onları milli hayata hazırlamaktır ve bu terbiye milliyetçi ideoloji ekseninde şekillenmiştir. Milli hislerin beslenmesi ve aşılması üzerinde önemle duran talimatnameye göre Türk devrimi ve devrimin mahiyeti ve önemi çocuklara anlatılmalı, benimsetilmelidir. Bu noktada bayrak, vatan gibi göstergeler oldukça önem kazanmıştır. 29 Ekim Cumhuriyet'in ilan edildiği ve 23 Nisan'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı günlerde okullarda düzenlenen törenler, Pazartesi ve Cuma günleri düzenlenen bayrak törenleri gibi uygulamalar yeni neslin inşası için oldukça gereklidir (Akyüz, 2007: 347). Bu sembollerle çocuklara bayrak üstündür, vatan güzeldir, Türk ırkı canlıdır, kuvvetlidir, ahlaklıdır, cesaretlidir, askerdir ve canını düşünmeden vatani için feda eder düşüncesi aşılacak istenir. Okullar bir nevi kışla görevi görür. Amaçsa ulusal bilincin oluşturulması istenmesidir.

Cumhuriyet rejiminin kurucu karaolarının milli eğitimle öncelikli hedefleri eğitimin yurdu her köşesine ulaştırılmasıdır. Zihniyet değişiminin ve toplumun kalkınmasının yolu eğitimde görülmüş, eğitiminse köylere kadar inmesi gerektiği düşünülmüş ve bu amaçla çeşitli faaliyetler yürütülmüştür. Bu dönem öğretmenler ve okulların siyasi ve ideolojik nitelikleri söz konusudur denilebilir. Bu amaç doğrultusunda köylerde öğretmen okulları ve çeşitli komisyonlar kurulmuştur. Bu komisyonlarda öğretmenlerin niteliklerini ve görevlerini tanımlamış onlardan siyasi ve kültürel beklentilerini açıklamıştır. Ardından Köy Enstitülerinin kurulmasıyla köy öğretmenleri aracılığıyla milli eğitimin toplumun her kesimine aktarılması ve her alanda muassır medeniyetler seviyesine ulaşabilmesi hedeflenmiştir. Denilebilir ki öğretmenler zihniyet dönüşümünü sağlayacak birer araç durumundadır, onlardan beklenen işlev halkla bütünleşmeleri ve inkılapları halka benimsetmeleridir (Akyüz, 2007: 380-382; Sanal, 1999: 56-57).

Öğretmenler irfan ordusunun neferleri olarak toplumu layık olduğu muassır medeniyetler seviyesine yükseltecek adeta katalizörleri olarak görülmüştür.

Özellikle Anadolu'un ücra köşelerinde öğretmen oranının aydını durumundadır. Bu anlamda halk da öğretmene saygı göstermişse de zaman zaman romanlarda da karşımıza çıktığı üzere bazı kesimler tarafından tepkiyle de karşılanmıştır. Ancak durum ne olursa olsun Cumhuriyetin kadrolarının varmak istedikleri nihai hedef halkın gelişimine katkıda bulunmak ve Anadolu'yu geliştirmek, aynı zamanda inkılapların halka benimsetilmesini sağlamak olmuştur. Toplumsal dönüşümü gerçekleştirmesi beklenen öğretmenler bu bakımdan kutsallaştırılmıştır. Yeni kurulan cumhuriyetin değerleri öğretmenler aracılığıyla yayılacaktır. Bu bakımdan halkla temas halinde olmaları istenmiş, Anadolu'nun sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan kalkınmasına katkıda bulunmaları beklenmiştir. Halkla çatışmamaları, onu anlamaları sınıfsız, imtiyazsız bir toplum yaratılması noktasında ayrı görev yüklenmişlerdir (Şanal, 1999: 54-61). Kendilerini bu uğurda feda etmeleri beklenecek kadar kutsiyet atfedilen öğretmenler, dönem romanlarında bu yönleriyle karşımıza çıkmakta her türlü olumsuz koşulla mücadele eden, cumhuriyet ilke ve devrimlerine bağlı, halkı için kendini feda eden idealist tipler olarak romanlarda kendilerine yer bulmuşlardır.

Cumhuriyet onlardan fikren, vicdanen ve ruhen özgür bireyler istemektedir. Bu uğurda Anadolu yollarına düşen öğretmenler her yönleriyle yüceltilmiştir (Sönmez, 2006: 302). Nitekim değişim köylerden başlayacaktır düşüncesinin bir ürünü olarak 1939'da Köy Enstitüleri hamlesiyle sistemli bir hale getirilmek istenmiştir. Tüm bunlar da öğretmene atfedilen kutsallığı pekiştirmiştir. Nasıl ki ulusçuluk seküler bir din görevi görmüşse öğretmenler de bu dinin seküler müritleri durumuna yerleştirilmiştir denilebilir. Kutsalın dönüşümündeki asıl amaç şüphesiz yeni, modern, süküler temellere dayalı, Türk kimliğini merkeze alan ulus devletin inşasını yapabilmektir.

Milli kimliğin oluşumunda edebiyatın rolü yadsınamaz bir gerçektir. Bu bakımdan dil ve kültür ile inkılaplara ve yeni rejime meşruiyet kazandırma yoluna gidilmiş, gerek kitle iletişim araçları gerekse sanat özelde edebiyat ve konumuz itibarıyla roman araçsallaştırılmıştır. Halka yakınlaşmak, halk-aydın arasında geçmişten gelen kopukluğu gidermek için öğretmenlerle birlikte büyük oranda edebiyattan da faydalanıldığı su götürmez bir gerçektir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adivar ve Reşat Nuri Güntekin gibi yazarlar bu anlamda bir edebiyatın şekillenmesinde oldukça etkili olmuş isimlerdir (Ertop, 2017, 41). Modern Türkiye cumhuriyetinin yaratmak istediği toplum ve toplumsal dönüşüm söz konusu yazarların eserlerinde görünür hale gelmiştir.

Başta Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında, Anadolu'nun yaşantısı romana taşınmış, öğretmenler ve onların mücadelesine geniş yer verilmiştir. Son derece idealist öğretmen tipi ile aydın, eğitilmiş ve cumhuriyet rejimine sıkı sıkıya bağlı öğretmenlerin mücadelelerinde ne kadar haklı oldukları vurgulanmıştır. Ele alınan romanlardaki ideal öğretmen tipinin özellikleri bu bölümde ele alınmaya çalışılacaktır ve kutsiyet atfedilen söylem deşifre edilmeye çalışılacaktır.

Hâlîde Edip'in, *Vurun Kahpeye* romanının başkişisi Aliye'nin "Toprağınız toprağım, eviniz evim, burası için, bu diyarın çocukları için bir ana, bir ışık olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım; vallahi ve billahi" (Adivar 1926: 1, 18, 40, 167, 176, 179) şeklindeki yemini romanın öğretmenlere bakış açısını ve Aliye'nin kimliğini de vermektedir. Kutsal bir görev için mücadele eden öğretmenlerden Cumhuriyetin beklediği halkla bütünleşmeleri, bireysel menfaatin yerine toplumsal menfaati koymaları ve bu uğurda kendilerini halkı ve devleti için feda etmeleridir.

Romanda eğitimdeki yenileşme çabaları ve Milli Mücadele paralel bir şekilde ilerler. Anadolu'nun bir kasabasına öğretmen olarak atanan Aliye, Milli Mücadele yanlısı, modern bir eğitim almış ilerici bir öğretmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüklendiği misyon gereği mücadeleyi elden bırakmayan Aliye direnişle karşılaşır. Eski-yeni çatışması ekseninde gelişen olaylar zinciri içinde Aliye inandığı değerler uğruna ölümü dahi göze alır. Eski düzenin olumsuz tarafları belirgin bir şekilde verilir ki yeninin doğruluğu ortaya çıksın. Eski-yeni çatışmasında kazanan eski gibi görünse de Aliye gibi öğretmenler sayesinde uzun vadede kazananın yeni olduğu söylemi verilmektedir. Anadolu oldukça geri kalmıştır, eski sistem de tıkanmıştır, ilerlemeye engel durumdadır. Bu söylem içerisinde bir Anadolu tasviri yapılır. Maarif müdürünün odası kir, tükürük, balgam, örümcekli, loş gibi vasıflandırmalarla tasvir edilir (Adivar, 1926: 4-5).

Eğitimde bir eşitsizlik söz konusudur, kasabanın ileri gelenlerinin çocuklarına iltimas geçilmektedir. Romanda bu düzenin temsilcisi Hatice öğretmen ile yeninin temsilcisi Aliye arasındaki çatışma da dikkat çekicidir. Hatice Hanım zaman zaman kendisi gibi Maarif Müdürünü de arkasına almanın verdiği rahatlıkla, Maarif Müdürünün eşi ile birlikte Aliye’yi tehdit dahi eder ki ona göre Aliye altı üstü bir hoca parçasıdır (Adıvar, 1926: 13).

Aliye’yi, Kuva-yi Milliyeci Tosun Bey’e şikâyet eden Hatice Hanım’ın zihniyetini de göstermesi bakımından dikkat çekicidir :

“Hatice Hanım da masa başında beyaz başörtüsü altındaki rastıklı kaşlarını çatmış, yine sallana sallana dinliyordu. Tosun Beyi yerlerden temenna ederek kabul etti. Mektebe yaptığı hizmetlerden, kendisine, İstanbul’dan mütemadiyen gönderilen çoluk çocuk muallimelerin açık saçıklıklarından, hoppalıklarından, kabiliyetsizliklerinden bahsetti: -Efendim, benim sınıfımda her çocuk, namaz surelerini bilir; hiç olmazsa, Amme cüzünü sonuna kadar ezberler. Yeni hanımlar hep dinsizlik, milliyetsizlik öğretiyorlar. Ben, dokuz yaşında kızların bile yüzlerini siyah peçelerle kapadım. Halbuki İstanbul’dan yeni gelenler, kendi yüzleri açık geziyorlar. Şimdi on üç yaşında baligalar saçlarını açıyorlar. Artık bunların terbiyesi sayenizde inşallah verilir de... .. İstanbul’dan yeni bir hoca geldi ama söz beynimizde... Dün çarşıdan çocukları yüzü gözü açık geçirmiş, halkın taassubuna dokunmuş, galiba hücum etmişler...” (Adıvar, 1926: 31)

Aliye bu zihniyetin dışında bir eğitim modeli benimsediği için kasabada başka kişiler tarafından da dışlanır ve tehdit edilir. Milli bir bilinç oluşturmaya çalışan Aliye öğretmen Mustafa Kemal’in milli eğitimle altını çizdiği modeli uygulamaktadır. Milli Mücadeleye karşı, işbirlikçi Hacı Fettah Efendi ve çevresinin tepkisini çekse de bildiğini yapmaktan geri durmayan Aliye bu uğurda ölür.

Hacı Fettah Efendi halkı da : “Görüyor musunuz? Erkeklerin içinde yüzü gözü açık nâmahremler, Müslümanların kalbini fesada vermek için şarkı söyleyerek dolaşıyorlar. Bunlar, bunlar melûndur, bunların eline çocuklarınızı teslim etmeyiniz. Eğer bir gün yalnız içimize Yunan girdiğini değil, başımıza taş yağdığını görmek istemiyorsanız, bu

karıların üstleri başlarıyla beraber kendilerini de parçalayınız. Yoksa Cenab-ı Hakk'ın bütün gazapları üzerimizden eksik olmayacaktır.” (Adıvar, 1926: 23) sözleriyle kışkırtır. Kurulmak istenen laik, milli ve modern eğitim sisteminin karşısındaki güçler belirgin bir şekilde çizilmiştir ki yeni daha iyi anlaşılsın.

Hâlîde Edip'in bir diğer önemli eseri de *Tatarcık*' ta da romanın başkişisi Lâle idealist, genç ve modern bir öğretmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Babası balıkçıdır ve onun ölümünün ardından babasının yaptığı bütün işleri tek başına yapacak kendi ayakları üzerinde durabilen, gürbüz, dürüst idealist bir tip olarak çizilir. Oldukça iyi bir eğitim almış olan Lâle Kandilli Kız Lisesinde İngilizce öğretmenliği ile birlikte zengin ailelerin çocuklarına da özel derler vermektedir. Geri kalmış köyü ve köylüyü medenileştirmek isteyen Lâle, her konuda köylüye ideal bir örnek olmaya çalışır.

Konuyu *Vurun Kahpeye* ekseninde ele alan bir başka roman Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* eseridir. Reşat Nuri'nin eserinin Atatürk'ün talimatıyla yazdığı da gündeme gelen romanda eski-yeni zihniyet çatışması yeni bir toplum inşası için çatışmanın kaçınılmaz olduğu söylemi verilmektedir. Emil, romanı tam bir inkılap romanı olarak değerlendirmektedir (Emil, 1989: 313). Roman cumhuriyetin hedeflediği yeni nesli yaratacak olanın eğitim sistemi olduğunu iki zihniyetin ve iki farklı eğitim modeli üzerinden yapmaktadır. Dini bir eğitim sistemi ile bilimsel ve laik eğitim çatışma içindedir. İkilik içindeki eğitim sistemi geri kalmışlığın sebebi olarak gösterilirken yeni nesli yetiştirecek olan Şahin Efendi gibi idealist mektep hocalarıdır medrese değil. Medrese-mektep ikiliği üzerinden meseleye yaklaşan Güntekin, roman yoluyla milli ve modern eğitimin gerekliliğini meşrulaştırma görevi görmektedir. Romanın başkişisi Şahin Efendi, medrese eğitimi almış ancak ardından yaşadığı arayış içinde Darülmualimin'den mezun olarak Sarıova kasabasına son derece idealist bir öğretmen olarak adım atar. Softalarla mücadeleye girişen Şahin Efendi, Anadolu'nun geri kalmışlığının sebebi olarak bu softaları ve eğitim anlayışını sorumlu tutar (Güntekin, 1928: 59). Mektep-medrese çatışmasında görünen odur ki başlarında sarıklarıyla çocuklar bilimsellikten uzak bir eğitimle softaların elinde heba olmaktadır, Şahin Efendi'ye göre medreseler tamamen kapatılmalı mekteplerde laik, modern, bilimsel bir eğitim verilmelidir. Şahin Efendi de tıpkı Aliye gibi tepkiyle karşılaşır, o da mücadeleyi elden bırakmayan Milli Mücadeleye inanan idealist bir öğretmen olarak

karşımıza çıkar. Medrese-mektep ikiliğinde medreseliler cahildir, geri kafalıdır; mektep hocaları muallimler ise aydın, ileri görüşlü, modernidir. Şahin Efendi çağdaş, laik bir eğitim modelinin gerekliliğine vurgu yapar. Medereseler köhnemiş kurumlardır ve genç beyinleri yıkamaktadır, dini yanlış yorumlamaktadırlar ve bu bakımdan tehlikelidirler.

Toplumsal değişimin yoğun olarak yaşandığı bir dönemi konu edinen romanda asıl vurgu geleceğin “mektep” ile modern eğitim ile kurtulabileceğidir. Şahin Efendi buna inanan ve bu uğurda mücadele eden idealist bir öğretmendir.

Reşat Nuri’nin *Çalıkuşu* ve *Acımak* romanlarında da karşımıza idealist öğretmenler çıkar. Ancak bu öğretmenler Şahin Efendi’den ayrılırlar. Şahin Efendi belli bir ideolojinin, Kemalist ideolojinin tipik bir örneği iken Feride ve Zehra’nın idealistliği ondan ayrılır.

Feride bir aşk hikâyesinin sonucu olarak Anadolu yollarına düşer ve ekonomik sebeplerden dolayı öğretmenlik yapmak zorunda kalır. “Ben, muallimliği açlıktan ölmek için kabul etmişim. Hesabım doğru çıkmadı. Bu meslek, bir gün açlıktan öldürebilir. Fakat ne ziyanı var? Değil mi ki, benim gönlümün şefkate olan açlığını doyuracak, kendi hayatını başkalarının saadetine vakfetmek tesellisini bana verebilecek.” (Güntekin, 1939: 335) Öğretmenlik yaparken tanık olduğu şeyler onu belli bir noktadan sonra idealizme yaklaştırır. Başkalarına faydalı olmak, çocukların hayatına dokunmak ona iyi gelir. Bu noktada Şahin Efendi ile ayrılırlar çünkü Feride ve Zehra’nın dayandığı bir ideoloji yoktur.

*Acımak* romanının Zehra’sı da idealist bir öğretmen kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendisini görev yaptığı mektebe ve kasabaya vakfeden Zehra öğretmen olgunluğu ile ideal bir kadın ve öğretmen olarak çizilmiştir. Mektep ve kasaba halkı için canla başla uğraşan Zehra, okulu güzelleştirmek ve eksiklerini gidermek için kasabanın ileri gelenlerinden ekonomik yardım ister. Hatta türbe yaptırmayı düşünen bir zengini de ikna ederek parasını mektebe yardım olarak kullandırmasını sağlayacak kadar mektep için uğraşıp didinen ancak yine yaslandığı bir ideoloji olmaması yönüyle Şahin Efendi’den ayrılmaktadır. Ancak Kemalist ideolojinin halkçılık ilkesi paralelinde sınıfsız, imtiyazsız bir halk tasavvuru açısından ilişkilendirilebilir Zehra ve Feride. Biribirinden farklı gerekçelerle Anadolu’da öğretmenliğe başlayan Zehra ve Feride,



İlerleyen zamanlarda Anadolu halkının içinde bulunduğu durumu görerek toplum adına mücadele eden idealist birer öğretmene dönüşürler. Mücadeleyi elden bırakmamaları, azimli oluşları ve öğretmenlik mesleğini layıkıyla yapmaya çalışmalarıyla aynı zamanda Cumhuriyetin arzuladığı ideal kadın tipinin de önemli birer sembolüdürler.

Feride ve Zehra, toplumsal dönüşümü sağlayacak öğretmenlerdir. Halkla bütünleşerek, onun dertlerine derman olan, böylece karşılaştıkları zorlukları büyük mücadeleler vererek aşmaları onları ideal öğretmenin birer timsali yapmıştır. Emil’e göre Güntekin bir efsane yaratmıştır (1989: 79). Nitekim “Çalıkuşu” bir ideal öğretmene evrilmiş ve toplumda da karşılık bulmuştur.

Feride, öğretmenlik mesleğine isteyerek başlamasa da zaman içinde, Batılı bir eğitim modelinden geçmiş olmanın verdiği sonuçla geleneksel eğitim metodundan farklı modern bir yaklaşım sergiler ve zamanla farkında olmadan idealist bir öğretmene dönüşür. Karanlıklar içinde kalmış çocuklar zaman içinde ona yaşama zevki uyandırmakla birlikte, onlara bir şeyler katmak ve vermek de yaşamının temel amacı haline gelmiştir. “Çalikuşu” artık ağırbaşlı, halkın sevgisini kazanmış, idealist bir cumhuriyet öğretmenidir. Onun karşısında ise geleneksel eğitimi temsil eden Hayriye Hanım vardır. Hayriye Hanım, oldukça sert, çocukları şiddet yoluyla eğitmeye çalışan, dini değerleri önceleyen bir öğretmen olarak Feride’nin temsil ettiği değerlerle çatışmaktadır

“Ben, muallimliğı, açlıktan ölmemek için kabul etmiştim. Hesabım doğru çıkmadı. Bu meslek bir gün açlıktan öldürebilir. Fakat ne ziyarı var? Değil mi ki, benim gönlümün şefkate olan açlığını doyuracak, kendi hayatını başkalarının saadetine vakfetmek tesellisini bana verebilecek” (Güntekin, 1939: 419) sözleriyle kendini toplum için feda eden Feride’nin içinde bulunduğu durum Cumhuriyet ideolojisinin en belirgin hususlarındandır. Benzer durum Zehra için de geçerlidir. Zehra da kendisini halka ve öğrencilere adanmış, tek kusuru acıma duygusundan yoksunluğu olan, ayakları yere basan, güçlü, mücadeleci bir cumhuriyet öğretmeni tipidir.

Yeni nesli yetiştirecek olan öğretmenler, ele alınan dönem romanlarında görüldüğü üzere irfan ordusunun birer neferidirler. Kendilerini halk için feda eden öğretmenler, ulusçuluğun yeni bir din yerine ikame edilmesiyle birlikte bu yeni seküler dinin birer

müridi olarak Anadolu'nun en ücra köşelerine bu dinin değerlerini yaymakla görevlidirler. Fikri hür, vicdanı hür, kültürü hür nesiller yetiştirecek öğretmenler, başöğretmen başta olmak üzere kutsiyet atfedilerek romanlarda kendilerine yer bulurlar. Toplumsal dönüşümün katalizörleri durumunda olan öğretmenlerin mücadeleleriyle zihinsel dönüşüm sağlanmak istenmiştir. Roman da söz konusu ideolojinin temel aracı haline gelmiştir.



## SONUÇ

1920-1940 arası Türk romanı farklı boyutlarıyla ele alınıp incelenmiş bir dönem olsa da çalışmada roman, ulus inşa sürecinin bir neticesi olarak resmi ideolojiyi yansıtması bakımından ideolojiyle olan ilişkisi bağlamında el alınmış ve ideolojik söylemin kavramsal göstergelerine işaret edilmiştir.

Roman-ideoloji ilişkisi düşünüldüğünde mutlak surette kabul edilebilecek olan husus roman türünün başlangıcından günümüze kadar geçirdiği süreçte ideoloji ve edebiyatın sıkı ilişkisidir. Roman dahir tür olarak gerek Türk edebiyatında gerekse çeşitli dünya edebiyatlarında önemli bir ideolojik aygıt görevi görmüştür.

Edebiyat-toplum ilişkisi düşünüldüğünde edebiyatın toplumu şekillendirmekle kalmadığı, toplumsal, sosyal ve siyasi konjoktürden de şekillendiği rahatlıkla ifade edilebilir. Sosyolojik bir okumayla çözümlenebilecek edebiyat-ideoloji ilişkisi çalışmada söylemsel bir çözümlemeye tabi tutulmuş, ideolojik göstergelerle ortaya koyulmuştur. Edebiyatta karşımıza çıkan tavır doğrudan bir sosyal gerçekliğe işaret edebileceği gibi bir sosyal gerçekliğin anlaşılmasında metin de yardımcı olabilir. Doğrudan ilişki içinde olan edebiyat ve toplum ilişkisi ele alınan 1920-1940 arası Türk romanında ideolojik bir boyut taşımaktadır.

İdeoloji kavramı, oldukça kaygan bir kavram olsa da kişinin dünyayı, toplumu algılama ve yorumlama biçimini gösteren bir sistem olarak okunabilir. Roman da bu sistemin bir taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumda gücü elinde bulunduranlar dilin etkili bir araç olması hasebiyle edebiyatın gücünden faydalanarak toplumu şekillendirmek ve mevcut güçlerinin meşruiyetini sağlamak için roman türünden sıklıkla faydalanmışlardır. 1920-1940 yılları arası konjoktür aynı zamanda ulus inşa sürecine tekabül etmektedir. Toplumu yeniden şekillendirmek için edebiyatın sahip olduğu güçten faydalanmak isteyen resmi ideoloji, ulus inşa sürecine edebiyatı da katarak ilerlemek istemiştir. Bu süreçte dil oldukça etkili bir aygıt olarak işlev görmüştür.

Dil artık günümüzde sadece iletişim aracı olmanın çok ötesinde bir işleve sahiptir. Toplumlara yönlendiren, ideolojinin taşıyıcılığını yapan dil, ideoloji ve söylem arasında kurulan ilişkide, hâkim ideoloji insanlara dil aracılığıyla aktarılmakta, söylem de keza dil aracılığıyla oluşmaktadır.

Söylem ile güç arasındaki ilişkide bir köprü niteliğinde olan dil aracılığıyla üretilen söylem, devletler eliyle geniş halk kitlelerine erişebilmek ve kendi söylemlerinin meşruiyetini sağlayabilmek için pek çok aygıt üretir. Bunlardan bir şüphesiz ki edebiyattır. Dönem edebiyatı da hâkim ideolojinin söylemini romanlar aracılığıyla halka benimsetmek istemiştir.

Çalışmaya konu edilen 1920-1940 yılları aynı zamanda ulus inşa süreciyle birlikte okunmalıdır. Cumhuriyetin izlediği politikaların birer aynası olarak okunabilecek dönem romanlarında her alandaki devrimler kendisine geniş yer bulmuş ve yine resmi söylemi destekler bir tutumla ele alınmıştır. Bir eğitime aracı olarak roman ulusun inşasına katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda bir propoganda aracı işlevi de gören roman dönem söylemini ve toplumsal yapıdaki değişiklikleri yansıtmaları bakımından dikkate şayan malzeme sunmaktadır. Ulus inşası sürecinde roman söylemsel boyutuyla pratiğin gerçekleştiği bir mecra haline gelmiştir. Çalışmada ulus inşasının ideolojik tezahürü olarak hem söylemi şekillendiren ideolojik aygıtları hem de söylemin odağında yer alan iktidarın toplumla kurduğu ilişki biçimini doğrudan yansıtan bir araç olarak edebiyatın ve bilhassa romanın yüklendiği işlev göstergeleriyle ortaya konulmuştur.

1920-1940 yılları arası romana bakıldığında, dönemde yaşanan sosyal, siyasal ve kültürel değişikliklerin pek çok kavramsal göstergeyle kendilerine metinlerde yer bulduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin çöküş süreci, Milli Mücadele günleri, ardından Cumhuriyetin ilanı ile yaşanan çeşitli alanlardaki köklü değişiklikler ele alınmış ve meseleler Kemalist ideolojinin hâkimiyetinde işlenmiştir.

Söz konusu yılları aynı zamanda Türk ulus inşası olarak da okumak mümkündür. Bu noktada roman geçmişle hesaplaşma yoluna gitmiş, geleceğin neyin ve nasıl kurulması gerektiği üzerine odaklanmıştır. Ulusu vatan, dil, din gibi ortaklıklar üzerinden tarif etmeye çalışırken ne olmadığını da tarife çalışmış ve biz-öteki ayrımına gitmiştir. Öteki ise çok çeşitlidir. Başta Osmanlı ve eski yaşam olmak üzere, Anadolu topraklarına göz koymuş ve uzun yıllar birlikte yaşanan Rumlar, Ermeniler vb. unsurlar, bir tarafta aynı seviyeye gelmek istenen emperyalist Batı. Bu yapılırken de kaçınılmaz olarak bir ötekileştirme içine giren romanın, biz ve onlar ayrımı üzerinden söz konusu ötekileştirmeyi yaptığı gözlenmiştir.

1920-1940 arası Türk romanı aynı zamanda kanonun kendisini yoğunluklu olarak hissettirdiği dönemlerdendir. Dönem romanı ve romancısı üzerinde durulurken görülmüştür ki bazı yazar ve eserleri ulus inşa sürecine doğrudan dâhil olmuştur. Bu da eğer bir kanondan söz edilecekse “inkılap kanonu” oluştuğunu ve bazı yazar ve eserlerin söz konusu kanona dâhil olduğu gerçeğidir. Bazı yazar ve eserler ise kanon dışına itilmiştir. Ulusal bir kimlik oluşturma ve ulusal bir edebiyat yaratma işlevinde romana ve romancıya çok iş düşmüş bazen doğrudan bazen dolaylı olarak sürecin bir parçası olmuştur

Ele alınan dönem aynı zamanda Türk modernleşmesinin de önemli bir dönemini kapsamaktadır. Dönem romanı adeta birer ayna gibi modernleşme macerasını sayfalarından yansıtmıştır. Muasır medeniyetler seviyesine ulaşma olarak tanımlanabilecek 1920-1940 yılları arası Türk romanı bize hem ulusun sınırlarını hem de muasırlaşmanın sınırlarını çizmiştir. Roman üzerinden okunabilecek bu süreç, sancılı bir sürece de tekabül etmektedir. Osmanlı İmparatorluğundan keskin bir kopuşu ifade eden 1920-1940 yılları arası pek çok değişikliğin yaşandığı bir dönemdir. Söz konusu değişikliklerin meşruiyetini sağlamak, geniş halk kitlelerine benimsetmek için romanın ideolojik işlevinden büyük ölçüde yararlanılmıştır. 1920-1940 yılları arası Türk romanının ulus inşasının önemli faktörlerinden biri olması aynı zamanda Türk edebiyatı ve Türk romancılığının söz konusu dönemdeki görünümünün de doğal bir neticesidir.

Ulus inşa sürecine tekabül eden söz konusu dönemde, Türk ulusunu tarifi yapılmaya çalışılmıştır. Milletin tanımı yapılırken üzerinde sıklıkla durulan dil, din, vatan gibi unsurlar romanlarda kutsanarak ele alınmış, Türk’ü tarif eden unsurlara hem olağanüstülük hem de kutsiyet atfedilmiştir. Bu yapılırken de kaçınılmaz olarak biz-öteki ayrımı ortaya çıkmış Türk hem ortaklıklar hem de farklılıklar üzerinden tarif edilmeye çalışılmıştır.

Dil, din, coğrafya bir ulusa işaret edebilir ancak hiçbirisi ulusu tek başına tarif edemez.

Türk’ü oluşturan ortaklıklardan ilki dilidir ve romanlarda zaman zaman Öz Türkçe’ci bir yaklaşımın da sergilendiği görülmektedir. Mustafa Kemal Atatürk’ün “Türk demek dil demektir.” sözünün adeta birer yansıması durumundaki dönem romanı ulusun icat

edilen bir olgu olduğu görüşü kabul edilirse dile ve etnisiteye dayalı bir ulus tarifi içermektedir.

Dili Türkçe olan ve Türk ulusal kimliğine bir de vatan olacak coğrafya gerekmektedir. Uzun süren bir imparatorluktan arta kalan topraklarda inşa edilmeye çalışılan ulusun kurulacağı coğrafya bir anlamda mekâna tarih yazma anlayışının bir sonucudur. Romanlarda karşımıza çıkan coğrafya ile gerçekte karşılaştığımız vatan birbirinden oldukça farklıdır. Heybetli ve haşin dağlarla çevrili, Anadolu’da doğan güneşin tüm yurda ışık saçtığı, yemyeşil kırları ve masmavi denizleriyle romantik bir bakışla ele alınan vatan gerçekte ise uzun süren savaşlar ve ihmaller neticesinde yıkık, dökük ve terkedilmiş bir haldedir. İşte elde kalan bu harabeden bir vatan yaratmak gerekmektedir. Son derece romantik bir tutumla Anadolu’ya eğilen romanlar olduğu gibi gerçekçi bir gözle vatani ele alan romanlar da söz konusudur. Bu durum romanın mekâna tarih yazımı olarak ifade edilen söz konusu sürece romanın katkısını görmezden gelmemize neden olmamalıdır. Bu noktada roman, bir toprak parçasını vatan yapabilmek için bazı tarihsel, kültürel ve psikolojik bağları diri tutarak coğrafyanın vatanlaşmasına katkı sağlamıştır.

Bu bağlamda temas edilmesi gereken bir başka husus Anadolu üzerinde inşa edilecek ulusun asli unsurunun köy ve köylü olduğu gerçeğidir. Ele alınan romanlarda halk-aydın arasındaki uçurumun derinliği dikkat çekicidir. Ancak bu noktada sınıfsal tartışmalara girildiği görülmez. Bunun nedenini Kemalizmin sınıfsız, imtiyazsız bir toplum hayalinde aramak gerekmektedir. Roman da konuyu bu söylemde ele almış ulus ve vatan inşasına katkı sağlamıştır.

Ulus inşa sürecinde bir süre ortak değerler dizgesine dahi edilen din ise halifeliğin kaldırılması, Cumhuriyetin ilanıyla bir vicdan meselesi olarak, halkın vicdanlarına çekilmiş; din işleri ile millet ve devlet işleri ayrılmaya çalışılmıştır. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk’ün tahayyül ettiği devlet muasır medeniyetler seviyesinde, modern ve laik bir devlettir. Ulusu oluşturan unsurlardan biri olarak din bilhassa Milli Mücadele döneminde kendisine meşruiyet zemini olarak sıklıkla başvurulmuş bir olgu iken Halifeliğin kaldırılması ve ardından cumhuriyetin ilanı ve 1929’da Laiklik ilkesinin anayasaya girmesi ile devam eden süreçte din, Kemalist rejim tarafından yadsınan ve dışlanan bir olguya dönüşmüştür. Elbette ki dönemin bağlamı içerisinde

değerlendirilmesi gereken bu tutum Kemalist ideolojinin temelinde pozitivist felsefe olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Milli Mücadele döneminde mücadelenin haklılığını ispatlamak ve mücadeleye meşruiyet sağlamak için dini terminolojiye sıklıkla başvuran Kemalist kadro, Cumhuriyetin ilanıyla yapılan bir dizi köklü değişiklikle din yerine Türk milliyetçiliğini ve ulusu ikame etmeye çalışmıştır. Dini kamusal alandan uzaklaştıran ve vicdanlarda yaşanması gereken bir olguya dönüştüren milliyetçilik sayesinde ulus yeni bir kutsal din konumuna yükselmiştir. 1920-1940 yılları arası Türk romanında karşımıza çıkan söylem de rejimle paralellik arz etmektedir. Bir iki istisna dışında romanda karşımıza çıkan söylem, dinin gelişmeye engel bir olgu olduğu yönündedir. Türk'ü tarif ederken Müslümanlık yerine milliyetçiliğin sonucu Türklük vurgusu ön plandadır. Bu noktada Türklük ekseninde modern ve laik bir toplum yaratmak isteyen Kemalist rejim dinle arasına belirgin bir mesafe koymuştur.

Dönemin din algısı, bir iki istisna dışında dine karşı olumsuz bir söylem geliştirilmesi şeklindedir. Dine karşı olumlu bir söylem geliştiren yazarlar, Doğu-Batı sentezini savunanlardır. Diğer tarafta ise dinin ilerlemeye engel bir olgu olduğundan hareketle Türkiye'nin yönünü Batı'ya dönmesi gerektiğini savunan yazarların söylemine paralel olarak söz konusu yazarlar dine ve dini her türlü unsura eleştirel bir tutum takınmışlardır.

Ulusçuluğun adeta yeni bir din konumuna yerleştirildiği 1920-1940 yılları arasında, makbul din anlayışı pozitivist felsefede aranmalıdır. "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir." sözünün dinin yerine bilimin yerleştirilmesi olarak okumak gerekmektedir. Edebiyattan beklenen de bir nevi bunun propogandasını yapmaktır. Dönemin yazarları da bu talebe karşılık verir. Romanlarda din olumsuzlanarak içinde bulunulan zor şartlardan bilim ve aklın öncülüğünde bir eğitimle kurtulmak mümkündür algısı yaratılmak için dini referanslarla birlikte din adamları da olumsuzlanır.

Kemalist ideoloji modern, seküler ve Türk kimliğine dayalı bir ulus devlet yaratmak isterken dini toplumsal yaşamdan dışlayarak aynı zamanda zihniyeti de değiştirmek istemiştir. Çünkü dinin toplumsal yaşamın şekillenmesinde oldukça büyük etkisi vardır. Gündelik hayat yeniden ve Batı modeli örnek alınarak düzenlenmek istenmiş ve söz konusu düzenlemelere bazı kesimlerden tepkiler de gelmiştir. Toplumsal yaşam dini referanslardan gittikçe uzaklaştırılmış ve dinin yerini Batılı değerler almıştır. Aile,

kadın-erkek ilişkileri, ticari yaşam gibi toplumsal hayatın hemen bütün dinamikleri bir değişim içine girmiştir. Artık dinin merkezde olduğu bir yaşam değil modern ve laik bir yaşam öngörülmüştür. Bu noktada da edebiyatın gücünden yararlanan Kemalist ideoloji doğrultusunda ele alınan romanlarda eski-yeni karşılaştırmasının yapıldığı ve ikisinin çatışmasına yer verildiği görülmektedir. Romanlarda eski hayat dini referanslarla ele alınarak büyük oranda eleştirilmiştir ve toplumun geri kalmışlığına sebep olarak gösterilmiştir. Eskinin tasfiyesinin zaruri olduğuna dikkat çekilmiş ve her alanda yapılan değişikliklere meşruiyet sağlanmaya çalışılmıştır. Din ve dinin şekillendirdiği her türlü kabul ve davranışın yerine Batılı değerler yerleştirilmeye çalışılmıştır. Roman da söz konusu kabulün oluşmasında önemli bir ideolojik aygıt görevi görmüştür.

Cumhuriyet, yaklaşık iki yüzyıl süren reformların son ve en keskin noktasıdır. Kemalist ideolojinin muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak için yaptığı köklü değişiklikler batılılaşma, modernleşme, çağdaşlaşma gibi farklı sözcüklerle anılsa da kesin olan gerçek yüzünü Batı'ya dönmüş modern bir toplum yaratma çabasıdır.

Muasırlaşma politikasıyla Türk düşünce yapısını yeniden oluşturmayı planlayan Kemalist ideoloji, bu yolda yaptığı devrimleri halka benimsetmek için; Batı kültürü ile Türk kültürünün neredeyse aynı şeyler olduğu ve kendi özüne dönüş olarak değerlendirilebilecek yorumlara kadar varmıştır.

Türk modernleşmesi, ulus devletin inşa süreciyle paralel bir seyir göstermektedir. Bu sebeple geçmişi yeniden kurmaya çalışan Kemalist ideoloji bir devlet politikası olarak Batılılaşma politikasını keskin uygulamalarla gerçekleştirmiştir. Bu noktada ele alınan dönem de ana hatlarıyla resmi olarak Tanzimat'la başlayan Batılılaşma sürecinin son merhalesi olarak, meseleye ilişkin önceki dönemlerde karşımıza çıkan sorunlar bu dönemde de görülmektedir. Bir devlet politikası olarak Batılılaşma, köklü değişiklikler ve bunların toplumsal hayattaki yansımaları şeklinde romanlarda karşımıza çıkmaktadır.

Eskinin tasfiyesi ve değişen zihniyet, siyasi ve sosyal hayat romanlarda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. 1920-1940 arası Türk romanında Batılılaşma olgusu ideoloji ve propoganda ile içiçe bir şekilde görülmektedir. Yeni bir zihniyet, yeni bir kültür dairesine giren Türkiye'de her alanda yaşanan toplumsal değişimler, ülkeyi muasır medeniyetler seviyesine çıkarma şeklinde tezahür eder. Devrimler gerek roman



kişilerinin söylemlerinde gerekse mekânda yansımaları bulacak şekilde romanlarda yer almaktadır.

Cumhuriyet gelmeden çok önce başlayan Batı'yla temas neticesinde bir kültür ve medeniyet krizine dönüşen değişiklikler her alanda olduğu gibi zihin dünyamızda da ikiliğe sebep olmuştur. Tanzimat romanında alafranga-alaturka ikiliğinde simgeleşen Batılılaşma macerası Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Eski-yeni çatışması şeklinde karşımıza çıkan Batılılaşma sürecini roman üzerinden okumamıza imkân sağlayacak malzemeyi sunan dönem romanı, Ankara-İstanbul ikiliğinde süreci devam ettirmiştir. Romanlar aracılığıyla Ankara merkezli bir ideoloji ülkeye yayılırken İstanbul yozlaşmış bir Batılılaşmanın merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. İstanbul'un bir diğer önemli özelliği ise Osmanlı'yı temsil eden ve onun geleneğini süredüren bir mekân olmasıdır ki bu yönüyle romanlara Ankara merkezinde yüzünü tamamen Batı'ya dönmüş bir ülke yaratmaya çalışan Cumhuriyet ideolojisi damga vurmuştur. Söz konusu ikilik ve bundan doğan bunalım ve çatışma dönem romanlarında sıklıkla işlenen meselelerin başında gelir. İki medeniyetin değerleri arasında bocalayan bir toplum roman sayfalarında kendisine sıklıkla yer bulmuştur. İncelenen romanların pek çoğunda toplumun içinde bulunduğu yozlaşma ve onun eleştirisi üzerinde durulan konulardan olmuştur. Bilhassa dönemin önde gelen yazarları Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adıvar ve Peyami Safa gibi isimler söz konusu ahlaki çöküntüyü ele alıp işlemişlerdir.

Romanlarda sıklıkla karşımıza çıkan tutumlardan biri de eski-yeni çatışmasından doğan ikiliklerin verilmesi ve Osmanlı'nın, eskiyi temsil eden karakterlerin şahsında eleştirilmesidir. Bu bağlamda eskiyi sürdüren karakterler olumsuzlanmakta Batı'nın değerlerini benimsemiş modern karakterler yüceltilmektedir. İki medeniyet arasında kalan karakterler ise içine düştükleri derin boşluk ve yozlaşma ile eleştirilmişlerdir.

Batı ile Doğu'nun dünyaya ve olaylara bakışı ve algılayışı birbirinden oldukça farklıdır. Bu farklılık şüphesiz çatışmalara neden olmuş ve romanlara eki-yeni çatışması şeklinde yansımıştır. İki medeniyet farklı yönleriyle karşılaştırılmıştır. Sosyal, kültürel hayatta yaşanan söz konusu çatışmanın izlerini dönem romanlarında bulmak mümlündür. İncelenen romanlarda mesele 1) Doğu'nun çöküşü 2) Batı'nın yükselişi 3) Doğu ve Batı Terkibi 4) Aslına Dönüş-Doğu'nun yüceltilmesi başlıklarında ele alınmıştır.

Cumhuriyet’le birlikte görülen köklü değişikliklerin temeli I. ve II. Meşrutiyet yıllarında atılmıştır. Bir nevi Cumhuriyet’in temelini atıldığı bu yıllar modernleşme sürecinde atılması ve atılmaması gereken adımları da barındırması bakımından önemlidir. Cumhuriyet, tepeden incek bir anlayışla halk için ancak halka rağmen değişimleri keskin çizgilerle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Halka rağmen yola çıkan kurucu aydınlar halkın istekleri ve durumunu göz ardı etmişler ve topluma tepeden inme bir tutumla şekil vermek istemişlerdir. Ancak şu göz ardı edilmiştir ki Cumhuriyet’in çok kısa bir sürede tepeden inme bir tutumla yapmaya çalıştığı değişiklikler Batı’da uzun bir sürede ve toplumun iç dinamikleri neticesinde oluşmuştur.

Geri kalmışlığın sebebi olarak gösterilen geleneksel değerler ve Doğu medeniyeti romanlarda olumsuz bir söylemle ele alınmış ve Batı medeniyetine ait değerlerse iyi, güzel ve doğru olarak değerlendirilmiştir.

Cumhuriyetle birlikte temel amaç muasır medeniyetler seviyesine ulaşmaktır. Bu bağlamda Batı’nın hemen her alandaki üstünlüğü romanlarda sıklıkla işlenmiştir. Kemalizmin modernleşme söylemi muasırlaşma devletin yapısı kadar Türk halkının yaşam biçiminin değiştirilmesidir aynı zamanda. Tanzimat’tan devralınan çatışma bir müddet sürmüşse de ilerleyen yıllarda toplumsal hayatta büyük oranda Batılı değerlerin benimsendiği söylenebilir.

Osmanlı’nın siyasî hayatında yaşadığı çalkantılı süreç içerisinde Türk aydını Avrupa’da gördüğü gelişmişlik karşısında Türk insanının içinde bulunduğu durumu ele alarak geri kalmışlığının sebeplerini anlamaya çalışmaktadır. İncelenen romanlarda, yazarların Doğu-Batı karşılaştırmasında bir terkip arayışında oldukları da gözlenmiştir. Terkip yapılırken her iki medeniyetin de iyi ve olumlu taraflarının alınması kahramanların söylemlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Edebiyat ve toplumun sıkı ilişkisi sonucu toplumda yaşanan değişmelerin edebî eserlere de yansıdığı görülür. Roman gibi kurmaca metinlerden hareketle bir dönemin siyasal, sosyolojik ve kültürel açıdan okunmasında edebiyatın önemli bir kaynak olduğu yadsınamaz. Dolayısıyla 1920-1940 arasında yaşanan her türlü toplumsal değişim kadın ve erkeğin, toplumsal cinsiyet rollerinde, birbirleriyle olan ilişkilerinde büyük değişikliklere neden olmuş ve söz konusu değişim romanlarda farklı ve yeni kadın ve

erkek tiplerini ortaya çıkarmıştır. Söz konusu yeni tiplerin yanı sıra, önceki dönemlerde karşımıza çıkan kadın ve erkek tiplerinin de ele alınarak yaşanan çok boyutlu değişimin etkilerinin kadın ve erkek üzerinden incelenmiştir.

Cumhuriyetin kurucu kadrosu laik ve modern bir ulus devlet arzusundaydı. İdeal toplum oluşturmaya çalışan kurucu kadro muasır medeniyet, milli kültür gibi kavramlara vurgu yaparken aslında değişen toplumsal cinsiyet rollerini de yeniden tanımlamakta ve dolaylı olarak da olsa kadın merkezli bir aile ilişkisinden bahsettikleri görülmektedir. Kadın ve onun cinsiyet kimliği konuşulurken konuşma bir tür erkekler arası diyalog şeklinde devam etmiştir. Bu bağlamda edebi metinlere bakarak onların modern toplum hayallerindeki cinsiyet boyutunu görebiliriz.

Kadının elde ettiği bazı kazanımlar yine Tanzimat’la başlamakla birlikte bu konuda asıl köklü değişikliklerin gerçekleşmesi Cumhuriyet dönemindedir. Yeni bir kültür dairesine geçişin gerçekleştiği bu dönem, toplumun hızlıca dönüştürülmeye çalışılmasıyla paralel olarak kadının dönüşümüdür. Bu bakımdan kadının durumu Osmanlı-Türk modernleşmesinin bir parçasıdır. Ulus devlete geçiş sürecinde, modernleşmenin bir ayağı da kadındır ve kadının ele alınışı farklı ideolojik yaklaşımlar tarafından benzerlik gösterir.

Türk modernleşmesi sürecinde kadın bedeni, kıyafeti ve davranışı önemli inşa alanıdır ve bu alan yine erkek tarafından kurulus. Nitekim Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal’in kadınların eğitimi, sosyal hayatta yer almasını sağlayacak reformlarla yapmaya çalıştığı tam ve açık olarak ortaya konmuş değildir. Bir taraftan gerçekleştirilen reformlarla kadınları modernleşmenin ve ulus inşasının bir parçası yapmaya çalışırken diğer taraftan ise kadının erkeğin uygun gördüğü haklara kavuşması ve kimi haklara da kavuşmasının bir nevi engellenmesi dönemin paradoksudur. Nitekim değişimin esasları belirlenirken bazı kriterler ortaya koyan Cumhuriyet ideolojisinin en belirgin politikası kadını bir nevi cinsiyetsizleştirmedir. Cumhuriyet ideolojisinin ortaya koyduğu yeni erkek ve kadın tipi toplumda iki kutup oluşmasına neden olmuştur. “Yeni” kurulan devletin simgesi olurken “eski” geleneksel olanın ve eskinin simgesi olarak toplumda dışlanmıştır.

1920-1940 arası ele alınan romanlarda karşımıza çıkan kadın ve erkek tipleri Osmanlı-Türk modernleşmesinin ve ulus devletin inşası sürecinin kadın ve erkek üzerinden seyrini vermesi bakımından önemli göndermeler barındırmaktadır.

Cumhuriyet'in ilanıyla başlayan sürecin radikal bir kırılma olduğu bir gerçektir. Modernleşme maceramız çok öncelere dayanmaktadır. Bilhassa 19. Yüzyıl modernleşmenin hız kazandığı dönem olsa da Türk modernleşmesini geç dönem Osmanlı'dan başlatmak daha doğru olacaktır. Türk modernleşmesinde de kadına oldukça ayrı bir yer ve değer verilmişse de yerin sınırları yine erkekler tarafından çizilmiştir. Eril ideolojinin belirlediği sınırların dışına çıkıldığında kadın "hafifmeşrep", "iffetsiz" gibi sıfatlarla anılır olmuştur.

Yüzünü Batı'ya çeviren genç Cumhuriyet kendi ideolojisi doğrultusunda ideal bir kadın ve erkek modeli çizmiştir. 1920-1940 arası ele alınan romanlarda çoğunlukla söz konusu söyleme paralel kadın ve erkekler çoğunlukta olmakla beraber yeninin kabul edilebilmesi için eskinin olumsuzlanması gerektiği düşüncesinden hareketle geleneksel kadın ve erkek başlığı altında değerlendirdiğimiz kadın, faziletkâr, dindar, erkeğinin sözünden çıkmayan, zayıf, iradesiz, zayıf, hassas gibi olumsuz sıfatlarla tanımlanır ve tasvir edilir.

Kadının yeri ise söz konusu modernleşme sürecinin sınırını belirleyen bir unsurdur. Kadın meselesi yalnızca kadınların yaşantısını ilgilendiren bir mesele olmaktan öteye geçmiş, modernleşme sürecinin en belirgin unsuru da olmuştur. Ulus inşa sürecinde toplumsal cinsiyet rollerinde değişimler meydana gelmiş ve kültürel kodlar yeniden tanımlanmıştır. Toplumsal hayatta kadının yeri tartışma konusu olmuşsa da kadının her türlü hakkı bir nevi medeniyet projesinin bir parçası olarak görülmüştür. Ancak üzerinde durulduğu gibi diğer tüm kimlikler kutsal analık kimliğinden sonra gelmektedir.

Romanlarda çizilen ideal kadın ve erkeğin yanında sıklıkla eleştirilen züppe tipi de geniş yer tutmaktadır. Batılılaşma sürecinin sonucunda ortaya çıkmış züppe tipi, başlangıçta Batı'yı taklit ile başlamışsa da zamanla Avrupa'nın sosyal ve kültürel yaşantısının da örnek alınmasıyla devam eden sürecin sonucudur. Züppe tipinin ortaya çıkışı bir anlamda Batılılaşma maceramızın da tarihidir.

Osmanlı-Türk romanında karşımıza çıkan züppe tipiyle Cumhuriyet dönemi Türk romanında karşımıza çıkan züppe tipi arasında bazı farklar söz konusudur. Züppe tipi başlangıçta alafranga kavramı ile karşılanmış, Frenk gibi yaşayan anlamında kullanılmış ve ilk dönem romanlarda komik hallere düşürülerek eleştirilmiştir. Benzemeye çalıştığı Batı'yı taklitten öteye anlayamamış olan züppe, kılık kıyafetiyle, konuşmasıyla bir nevi içinde bulunduğu toplumdan ve onun gerçeklerinden kopmuş olmayı da simgelemektedir.

Türk edebiyatında karşımıza çıkan ilk dönemi alfranga züppeler bir nevi görüntünün aynen taklit edilmesidir. Felatun, Bihruz ve Meftun tipin temel özelliklerini yansıtmaları bakımından önemli olmakla birlikte 1920-1940 arasında karşımıza çıkan züppe tipi komik olmaktan çıkmış zaman zaman vatan hainine dönüşmüş, öfke duyulan bir tip olmuştur. Söz konusu tiplerin karşısına yazarlar daima olumlu bir örnek çıkarma yolunu tercih etmişlerdir.

Ulus inşa sürecinde Türk tarif edilirken nasıl ideal Türk vatandaşı tasvir edilmişse söz konusu vatandaşın kadın ve erkek üzerinden de nasıl olması gerektiği roman kişileri aracılığıyla verilmeye çalışılmıştır. Ulus inşasında özellikle kadının bedeni, giyimi kuşamı, sosyal hayattaki yeri, erkeklerle ilişkileri birer mesele olarak romanlarda yer almıştır. Söz konusu “makbul vatandaş”ın çerçevesi yapılan devrimler çerçevesinde çizilmiş ve dönem yazarları da ortaya koydukları ideal kadın ve erkek tipleriyle sürecin önemli desteleyicileri olmuştur

Bir anlamda Osmanlının eril modernleşmesi Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Kurucu kadronun temel hedefi modernleşme yolunda zaman zaman aşırı Batılılaşmış ya da Batılılaşmayı yanlış yorumlamış kadını bir anlamda kurtararak yeni kadını şekillendirme arzusudur. Bu arzudaki eril modernlik kadına yapması/yapmaması gerekenleri romanlardaki tipler üzerinden göstermekte, Cumhuriyet'in arzuladığı ideal kadını işaret etmektedir. Kemalist rejimin çizdiği ideal kadın cumhuriyet ilke ve inkılaplarına bağlı, iffetini korumuş bir anlamda toplumu yeniden yaratacak güç olarak sembolize edilen kadındır. Analık vasfı öncelenerek sahip olduğu hakları kullanan, evine, vatanına ve milletine sadık bu kadın aşırı Batılılaşmadan uzak gelenek ile moderni bünyesinde eritebilmiş bir anlamda “kurtulmuş” kadındır ve onu kurtaran da eril modernleşmedir. Halide Edip'in romanlarında karşımıza çıkan kadınlar söz konusu

kadınların birer örneğidir. Eğitim yoluyla modernleşen erkek, bir anlamda kadını da kurtarır ve kadın erkeğe yoldaş olur, cinsiyetsizleşir. Cinsellik ve arzuları yok olur, erkekle omuz omuza var olmaları ancak bu şekilde mümkündür. Anne-öğretmen rolündeki kadınlar ancak bu şekilde var olarak kurtulurlar aksi hüsrarla sonuçlanır. İdeal Türk kadını modern bir eğitimden geçmiş, cinsiyetsizleşmiş, milletin değerlerine sıkı sıkıya bağlı, vatan millet aşkıyla yanıp tutuşan bir kadındır. Eril iktidar tarafından kadına biçilen bu yeni yaşamda kadınlar aynı iktidarın birer nesnesi konumundadır. Romanlarda da kadınlar söz konusu eril söylemin yansıması şeklinde kurgulanırlar. Bu anlamda tipik bir örnek olan Halide Edip'in *Ateşten Gömlek* romanında karşımıza çıkan kadın karakter kadınsılıktan uzaklaşmış, bir nevi erkekleşmiş kadın tipidir. Olumlanan bu 'doğru kadın' vatani uğruna aşkını, canını verebilen kadındır. İffetli kadın, bireysel aşkını bir tarafa iterek erkeğin yanında vatani için mücadele eden asexüel bir kadındır ideal kadın.

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında gittikçe hız kazanan Türk milliyetçiliği, toplumsal hayatta da öne çıkan bir ideoloji olmuştur. İdeolojik dönüşüm neticesinde kadın kimliğinde de dönüşüm yaşanmıştır. Modernleşme sürecinde değişen ideolojik konjoktür ile birlikte kadın da politik amaçlı kullanılan bir mesele haline gelmiştir. Fiili olarak savaşa da katılan kadınlar, direnişleri de örgütlemişler ve politikanın da esaslı aracı haline gelmişlerdir.

Kadınların toplumsal hayattaki statülerinde yaşanan en belirgin gelişmeler eğitim alanında olmuştur. Çünkü eğitimin ideolojik ve toplumu dönüştürücü gücü farkedilmiş ve ondan faydalanılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadınlara yönelik olarak yapılan sosyal ve kültürel alandaki yeni düzenlemelerle birlikte, kadın kimliğinin Batılı kadın kimliğine benzemesi için büyük çaba gösterilmiştir.

II. Meşrutiyet'le hızlanan kadına yeni bir kimlik kazandırma süreci, Tanzimat döneminde de kadının İslami ve dolayısıyla geleneksel bir kimlikle tanımlanması Cumhuriyet'le birlikte bir kopuşu da beraberinde getirmiştir. Batılı bir kimlikle yer değiştiren İslami kimlik, bir sosyal ve kültürel projenin sonucudur.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile gerçekleştirilecek inkılâpların önemli bir kısmını eğitim ve kültür alanındaki inkılâplar oluşturur. Mustafa Kemal, yeni kurulan

Cumhuriyet'in temellerini atarken onun devamlılığının milli, laik ve çağdaş bir eğitim sistemi ile gerçekleşeceğini farkındaydı. O sebeple bu alanda pek çok reforma imza atılmıştır. Çağdaş uygarlık seviyesine ancak milli ve modern bir eğitimle çıkılabilirdi. Ulus devleti inşa sürecinin önemli bir ayağı eğitim yoluyla, yeni bir toplum ve bu toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek yeni insan oluşturulmak istenmiştir. İdeolojik bir yaklaşımla ele alınan eğitim meselesi, 1920-1940 arasında Kemalist ideolojiyle yapılan inkılâplara tanık olunur.

Modernleşme söyleminin muasır medeniyetler seviyesini yakalama şeklinde ifade edilmesi aynı zamanda Batının üstün bir model olarak kabul edildiğini göstermektedir. Böylece, Cumhuriyetin kurucu kadroları, Kemalist ideoloji yeni bir vatan, yeni bir toplum, yeni bir hayat, yeni bir kimlik tahayyül etmiş ve bunu da başta eğitim yoluyla oluşturmaya çalışmıştır. Söz konusu çaba dönem romanlarında, yeni rejimi ve ideolojiyi destekleyen yazarlar tarafından dile getirilmiştir. Meşrulaştırma çabaları içerisinde var olan değerlerin bir kısmı yüceltilmiş bir kısmı ise ötekileştirilmiştir. Bilimsel temelli dayanaklar üretilmeye çalışılmış, rejimin sınırlarını çizdiği modern, laik bir vatandaş yetiştirilmek istenmiştir. Devletler eğitim aracılığıyla kendi ideolojik sembollerini ve dilini topluma yaymaya çalışarak toplumu kendi kurguladıkları kimliğe göre şekillendirmeye çalışırlar. Eğitimin en önemli mekânları okullar da devletin ideolojik söyleminin taşıyıcısı olarak devletin önemli ideolojik aygıtlarındandır Buradaki en önemli amaç olarak uluslaşmayı işaret etmek gerekmektedir, uluslaşma ise tek tipleştirir ve bunu yine eğitimi merkezileştirerek eğitim yoluyla yapar. Ulus bilinci aşlamak için ulusal tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi gibi ulus bilinci aşlamaya yönelik derslerin yoğunlukta olduğu bir eğitim müfredatı uygulanır. Konumuz kapsamında ise romanlarda benzer bir tutum karşımıza çıkar.

Eğitim, yeni rejime meşruiyet kazandırmak için kullanılan önemli alanlardan biri olmuştur. Kemalist ideoloji tarafından bu bakımdan edebiyata büyük önem atfedilmiştir. Cumhuriyetin amacı seküler, ulusçu, pragmatik bir eğitim politikasıdır. Devletin önemli ideolojik aygıtlarından biri eğitim kurumları ulus devleti inşasında makbul vatandaşlar yetiştirmek için kullanılmıştır. Kemalist ideoloji modern bir toplum yaratmak istiyordu. Eğitim de bunun yoluydu. Zihniyetinde de değişmesi gerekiyordu, bunun yolu da eğitimden geçiyordu. Keza sadece eğitim alanında değil yapılan tüm devrimler de yine

bu pragmatist zihniyete aracılık ediyordu. Her alanda bir tek tiplik yaratmak gerekiyordu ki homojen bir ulus devlet yaratılsın. Eğitim ise bunu yaratmanın en önemli ayağıdır. İşte eğitimle ilgili her türlü mesele ele alınan dönem romanlarında tartışılan birer mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eğitim alanında yapılan pek çok reformun amacı toplumsal dönüşümü sağlayarak homojen, laik ve modern bir ulus devlet yaratmaktır. Muasır medeniyetlere seviyesine ulaşmak için bunun gerekliliği vurgulanmış ve roman da bu doğrultuda bir araç olarak kullanılmıştır. Topluma öncülük eden Mustafa Kemal “başöğretmen” unvanı ile halkın karşısına çıkmış, eğitimi teşvik etmiştir. Öncelikle eğitimde sağlanan birliğin ardından kademeli olarak laikleştirilen ve demokratikleştirilen eğitim reformları ile toplumun her kesiminin sürece dâhil olmasına çalışılmıştır. Latin Harfleri kabul edilmiş, karma eğitime geçilerek kız çocuklarının okullaşma oranı artırılmış ve kadının meslek sahibi olarak toplumda eşit temsiline önem verilmiştir. Ziyadesiyle 1940’lı yıllara kadar, halkın eğitimi ve özellikle eğitimin köylere kadar gitmesi, köylünün eğitimi meselesine ayrı bir önem verilmiştir.

Eğitim alanında yapılan reformlar Türk romanında da kendisine yer bulmuş, yeni rejimi destekleyen yazarlar tarafından ele alınarak halkın devrimleri kabul etmesi için çalışılmıştır. Millet Mekteplerinden, Halkevlerine ve Kız Enstitüsü gibi çeşitli okullara kadar romanda kendisine yer bulan eğitim alanındaki devrimler, olumlu bir söylemle ele alınmış halkın daha da özelde köylünün ve Anadolu’nun “medenileşmesi” için elzem oldukları vurgulanmıştır.

Cumhuriyetin kurucu kadrosu için eğitim meselesi modern bir toplum ve laik bir devlet yaratma düşüncesinin halk tarafından benimsenmesini sağlayacak en önemli ideolojik aygıtlardan biri olmuştur. Tek kimlikli ve tek kültürlü bir ulus devlet inşa edebilmek için eğitimin tüm kurumlarını kullanmışlardır. Özellikle okul müfredatı ve ders kitapları aracılığıyla yaratmaya çalıştıkları bu tek tip yurttaşın sınırı belirgin bir şekilde çizilmişse de romanda da kendisine yer bulmuştur. Görülür ki, bu yolla amaç iyi bir vatandaş yetiştirmektir.

Yeni rejim, toplumsal bir değişimle birlikte zihinsel bir değişim de yaratmak istiyordu. Uzun yıllar geri kalmışlık içindeki Anadolu ve insanını içinde bulunduğu olumsuz



koşullardan çıkarmak ve ona laik, modern bir ulus zihniyeti kazandırmak ancak eğitimle mümkündü. Bu sebeple cumhuriyetin kurucu kadroları eğitim meselesine ayrı bir önem vermiş ve bu konuda pek çok köklü değişiklik yapmıştır. Söz konusu mesele de topluma yön vermek, halkın yeni rejimi benimsemesini sağlamak, yapılan inkılapları halka benimsetebilmek için eğitim önemli bir ideolojik aygıt işlevi görmüştür.

Eğitim meselesi önemini artırarak en güncel meselelerden biri olmaya devam etmiştir. Bu noktada en önemli görev ise öğretmenlere düşmektedir. Çünkü yeni nesli oluşturacak, yeni rejimi halka benimsetecek olan onlardır. İrfan yolunda irfan ordusuyla bu başarılacaktır.

Eğitim, eğitimin meseleleri, sorunları, aksayan yönleri, karşılaşılan zorluklar, öğretmenlerin önemi gibi konular çalışmaya kaynaklık eden romanlarda sıklıkla dile getirilmiş ve mesele eski-yeni eğitim sistemi çatışmasından hareketle yeninin savunulduğu bir söylemle ele alınmıştır. Eski hep kusurlu taraflarıyla verilmiş, ötekileştirilerek yanlışlığı gösterilmiştir.

Öğretmenler sadece yeni kurulan devletin yeni bir nesil yetiştirmesinde değil Milli Mücadele’de mücadele ruhunun tüm Anadolu’ya yayılmasında önemli işlevler görmüştür. Mücadelenin tüm yurttta yayılması, işgallere karşı direniş ve örgütlenmelerde de etkin rol oynayan öğretmenler mitinglerde, kongrelerde hatta ordu saflarında da yer almıştır.

Ankara hükümeti, cephedeki savaş kadar toplumun içinde bulunduğu cehaleti de tehlike olarak görüyor ve bu cehaleti de eğitimle, irfan ordusuyla ortadan kaldırmak istiyordu. Mustafa Kemal’in “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” sözü bu durumu izah etmektedir. Öğretmenler irfan ordusu ve ilimin birer mürşididir. Bilimin ışığını eğitim yayacaktır. Mustafa Kemal de bizzat başöğretmendir. Hamdullah Suphi’nin öğretmenlerle ilgili “sen içtimaî bir tarikatin bir aşk mezhebinin müridisin” sözü bu noktada dönemin söylemini vermesi bakımından önemli göstergeler içermektedir. Bilimsel eğitim, eğitim-bilim ilişkisinde pozitivist felsefe yatmaktadır. Bu noktada Mustafa Kemal’in de başöğretmen olarak kutsandığı görülmektedir. Pozitivist felsefenin temelinde dine yaklaşım sergileyen Cumhuriyet’in kurucuları 1927’de bu düşünce doğrultusunda din derslerini velilerin isteğine bırakır, 1928’de Latin harfleriyle birlikte Arapça ve Farsça

kaldırılır, 1933'te ise köy okullarından din dersleri kaldırılır (Berkes 2002:533). Eğitim yoluyla devrimler ve Cumhuriyet'in sürekliliği sağlanacaktır. Yeni ulus bu yolla kurulacaktır.

Yeni nesili yetiştirecek olan öğretmenler, ele alınan dönem romanlarında görüldüğü üzere irfan ordusunun birer neferidirler. Kendilerini halk için feda eden öğretmenler, ulusçuluğun yeni bir din yerine ikame edilmesiyle birlikte bu yeni seküler dinin birer müridi olarak Anadolu'nun en ücra köşelerine bu dinin değerlerini yaymakla görevlidirler. Fikri hür, vicdanı hür, kültürü hür nesiller yetiştirecek öğretmenler, başöğretmen başta olmak üzere kutsiyet atfedilerek romanlarda kendilerine yer bulurlar. Toplumsal dönüşümün katalizörleri durumunda olan öğretmenlerin mücadeleleriyle zihinsel dönüşüm sağlanmak istenmiştir. Roman söz konusu ideolojiye aracılık etmiştir.

Sonuç olarak 1920-1940 yılları arası Türk romanında roman-ideoloji ilişkisi bağlamında meseleye bakılacak olunursa Kemalist ideolojinin dönem romanlarının hâkim ideolojisi olduğu ifade edilebilir. Söz konusu yıllar ulus inşa süreci ve modernleşme sürecinin de önemli yıllarına tekabül etmektedir. Bu bakımdan Kemalist ideoloji muasır medeniyetler seviyesinde modern, laik ve modern bir toplum yaratmak için sıklıkla edebiyatın gücünden faydalanmış, bilhassa roman rejimin meşruiyetinin sağlanması ve yapılan devrimlerin halka benimsetilmesi, toplumsal ve zihinsel dönüşümün sağlanabilmesi için önemli bir ideolojik aygıt görevi görmüştür.

## KAYNAKÇA

- Abalı, Nurullah. (2003). Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- Akalın, Şükrü Haluk. (2004). “Atatürk’ün Dil Politikası”. *BAL-TAM Türklük Bilgisi*. Yıl 1. Sayı 1. Prizren. s.28-32.
- Akbaba, Ferhat. (2019). Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Din Algısı. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi. Sakarya.
- Akçiçek, Eren-Karayaman, Mehmet. (2007). *Atatürk’ün Türk Ocakları’nı Ziyaretleri ve Yaptığı Konuşmalar*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Akı, Niyazi. (2001). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu İnsan-Eser-Fikir-Üslup*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akarlı, Engin D. (1978). *Belgelerle Tanzimat*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Akarlı, Ahmet. (1993). “Kemalizm, Milliyetçilik ve Bugün”. *Birikim*.(49): 18-25.
- Akgül, Mehmet. (1999). *Türk Modernleşmesi ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Akyüz, Yahya. (2009). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Alangu, Tahir. (1968). *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman - Cilt 1: 1919-1930*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Alkan, Erdoğan. (2005). *Romantizm Antoloji*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Althusser, Louis. (1991). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çev. Yusuf Alp ve Mahmut Özışık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alver, Köksal. (2004). “Edebiyatın Sosyolojik İmkânı.” *Edebiyat Sosyolojisi*. (Der. Köksal Alver). Ankara: Hece Yayınları. s.13-22.
- Alver, Köksal. (2006). “Edebiyat ve Kimlik”. *Bilgi* (13). S.2. s. 32-42.
- Anderson, Benedict. (1995). *Hayali Cemaatler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Argunşah, Hülya. (2002). *Bir Cumhuriyet Kadını Şükûfe Nihal*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Andı, Fatih. (2006). “Türk Edebiyatında Roman: Cumhuriyet Devri”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. C.4. S.8. s. 165-201.
- Arı, Asım. (2002). “Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim”. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. C.22. S. 2. s. 181-192.

- Aristoteles. (1998). *Poetika*, Çev. İsmail Tunalı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Atatürk, Mustafa Kemal. (1952). *Söylev ve Demeçler II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atatürk, Mustafa Kemal. (1954). *Söylev ve Demeçler III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atay, Selçuk. (2012). *İnsan ve Eser Vala Nurettin Vâ-Nû*. İstanbul: Etkin Yayınları.
- Aydemir, Şevket Süreyya. (2003). *İnkılâp ve Kadro*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, Abdulhalim. (2003). “Batılılaşma Döneminde Şinasi ve Fransız Etkisi”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. C.17. S.2. s. 105-131.
- Aydoğan, Mehmet. (2007). *İç İsyanlar ve Şeyh Said İsyanı*. İstanbul: Nokta Kitap.
- Ayhan, Erhan. (2006). Osman Cemal Kaygılı’nın Hayatı, Sanatı ve Eserleri. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Muğla.
- Ayvazoğlu, Beşir. (1977). *Geleniğin Direnişisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ayvazoğlu, Beşir. (2006). “Peyami Safa”. İçinde *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 5 – Muhafazakarlık*. (edt. A. Çiğdem). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 220-229.
- Ayvazoğlu, Beşir. (2008). *Peyami – Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bakhtin, Mikhail. (2001). *Karnaval dan Romana*. (Çev. Cem Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baki, Elif. (2010). *Ulusun İnşası ve Resmi Edebiyat Kanonu*. İstanbul: Libra Yayınları.
- Balibar, Etienne- Wallerstein, Immanuel (2007). *İrk Ulus Sınıf*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Barth, Hans. (1974). *Truth and İdeology*. University of California Press.
- Barthes Roland. (1990). *Göstergebilim İlkeleri*. Çev. Berke Vardar, Mehmet Rifat, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Barthes, Roland. (2014). *Göstergebilimsel Serüven*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Barthes, Roland. (2014). *Çağdaş Söylenler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Barrett, Michele. (1996). *Marx’tan Foucault’ya İdeoloji*. Çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

- Baskett, Belma Ö.-Baykan, Ayşegül. (1999). *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Batuk, Cengiz. (2000). “Nemrud”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nemrud#1>
- Baydar, Mustafa. (1960). *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar?*. İstanbul: Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kâğıtçılık L.Ş.
- Belge, Murat. (1989). *Marksist Estetik*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Belge, Murat. (2002). “Mustafa Kemal ve Kemalizm”. İçinde *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce cilt 2 – Kemalizm*. (edt. A. İnşel). İstanbul: İletişim Yayınları.s. 29-43.
- Belge, Murat. (2009a). *Genesis: “Büyük Ulusal Anlatı” ve Türklerin Kökeni*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, Murat. (2009b). *Sanat ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, Mediha. (1945). “Hüseyin Rahmi’nin Romanlarında Aile ve Kadın”. AÜ DTCF Dergisi. C.3 S.3. Ankara. s.19-32.
- Berkes, Niyazi. (2002). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berkes, Niyazi. (2007). *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Berktaş, Halil. (1994). *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Berktaş, Fatmagül. (1994). *Kadın Hareketinin Kurumlaşması*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Billig, Michael. (2002). *Banal Milliyetçilik*. Çev. Cem Şişkolar. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Binbaşoğlu, Cavit. (2009). *Başlangıcından Günümüze Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: Kanı Yayınları.
- Bora, Tanıl. (2003). “Sunuş”. İçinde *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce cilt 4 – Milliyetçilik*. (Edt. Tanıl Bora). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 15-22.
- Bülbül, İbrahim. (1997). *1923-1940 Romanında Nesil Çatışması*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Ankara.
- Caymaz, Birol. (2007). *Türkiye’de Vatandaşlık Resmî İdeoloji ve Yansımaları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Cevizci, Ahmet. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

- Ceylan, Tuncay. (2002). “Batı ve Batılılaşma Eleştirisi”, *EKEV Akademi Dergisi*, S. 13, s. 57-72
- Çelik, Hüseyin. (2000). *Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Sosyal Tenkit*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çağan, Kenan. (2008). *İdeoloji*. Ankara: Hece Yayınları.
- Çelebi, Aykut. (1990). *Söylem Çözümlemesi: Gazetelerin Haber Oluşturma ve Gündem Belirleme İşlevlerine Eleştirel Bir Yaklaşım*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, Nur Betül. (2002). “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Kemalizm*, (Ed. Ahmet İnsel), İstanbul: İletişim Yayınları. s. 75-91.
- Çıkla, Selçuk. (2007). “Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu”. *Muhafazakâr Düşünce*.(13-14): 47-68.
- Çoban, Barış-Özarslan Zeynep (2003). *Söylem ve İdeoloji*. Çev. Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Nurcan Ateş. İstanbul: Su Yayınevi.
- Günay, V. Doğan (2013). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Dede, Kadir (2021). *Edebiyatın Ulusu Ulusun Edebiyatı*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Demircioğlu, Cemal. (1998). Müfide Ferit Tek ve Romanlarındaki Milliyetçilik. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Demirtaş, Barış. (2007). “Jön Türkler Bağlamında Osmanlı’da Batılılaşma Hareketleri”. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Yıl 8. Sayı 13. s. 389-408.
- Demiryürek, Meral. (2006). Sermet Muhtar Alus Hayatı Sanatı Eserleri. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Ankara.
- Dik, Tuğba. (2012). Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ressitment’in Dönüşümü: Nezihe Muhiddin ve Leyla Erbil, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğan, Abide. (1989). *Aka Gündüz*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Durakbaşı, Ayşe. (2000). *Halide Edib – Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durand, Jean Pierre (2002). *Marx’ın Sosyolojisi*. Çev. Ali Aktaş. 2. Basım. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Durgun, Sezgi. (2011). *Memalik-i Şahane’den Vatan’a*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Duygu, Süleyman. (1973). “Türk Sosyal Hayatında Kadın”. *Türk Kültürü Dergisi*. S.128. Yıl 11. s. 612-621.
- Dijk, T. A. V. (1998). “Political discourse and political cognition” in Paul A. Chilton & Christina Schäffner (Eds.), *Politics as Text and Talk. Analytical approaches to political discourse*. (pp. 204-236). Amsterdam: Benjamins.
- Eagleton, Terry. (1996). *İdeoloji*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eagleton, Terry. (1997). *Eleştiri ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eagleton, Terry. (1998). *Edebiyat Kuramı*, Çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Emil, Birol. (1982). “Türkiye’de Çağdaşlaşma Meselesi ve Edebiyattaki Akisleri”. *Türk Kültürü*. (227). s.261-271.
- Emil, Birol. (1984). *Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Şahıslar Dünyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Enginün, İnci. (2012). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları-I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İnci. (2003). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erdoğan, Necmi. (2000). “Metinlerarasılık, Hegemonya ve Siyasal Alan”, *Toplum ve Bilim*. İstanbul: Birikim, 63, s. 40-57.
- Eriş, Metin. (2002). “Osmanlı Devleti’nde Batılılaşma Hareketleri”. *Türkler* (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). s.93-94. Ankara.
- Erkal, Metin. (1993). *Fazlı Necip Hayatı ve Eserleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum.
- Erkol, Çimen Günay. (2011). “Osmanlı-Türk Romanından Çağdaş Türk Romanına Kadınlık: Değişim ve Dönüşüm”. *Türkiyat Mecmuası*. C.21. S.2. s. 147-175.
- Ertop, Konur. (2017). “Cumhuriyet Çağında Türk Romanı”. *Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi – Roman Özel Sayısı I-II*, s. 39-56.
- Ersanlı, Büşra. (2006). *İktidar ve Tarih – Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eskin, Şerif. (2017). *Cumhuriyet Türkiye’sinde (1923-1950) Ulusal Kimlik ve Hafıza İnşası Bağlamında Edebiyat Faaliyetleri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. İstanbul.
- Fındıkoğlu, Ziyâeddin Fahri. (1999). “Tanzimat’ta İçtimâî Hayat” *Tanzimat I*, İstanbul: MEB Yayınları.

- Filizok, Rıza. (2001). *Anlam Analizine Giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, Michael. (1999). *Bilginin Arkeolojisi*. Çev. V. Urhan. İstanbul: Birey Yayınları.
- Gellner, Ernest. (1994). *Postmodernizm, İslam ve Us*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Gellner, Ernest. (2008). *Uluslar ve Ulusçuluk*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Gellner, Ernest. (2009). *Milliyetçiliğe Bakmak*. (Çev. S. Coşar, S. Özertürk, N. Soyarak). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gençaydın, Zafer. (1986). *Düşünsel ve Toplumsal Değişim Sürecinde Türk Resim Sanatı. Türkiye’de ve Amerika Birleşik Devletleri’nde Çağdaş Plastik Sanatlar*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları: 5. s. 51- 58.
- Georgon, François. (1999). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri – Yusuf Akçura (1876-1935)*. (Çev. A. Er). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Georgon, François. (2006). *Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930*. (Çev. A. Berktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Giddens, Anthony. (1991). *Four Theses on Ideology*, in *Ideology and Power in the Age of Lenin in Ruins*, (Ed) Arthur and Marilouise Kroker, New World Perspective: Montreal.
- Giddens, Anthony. (2005). *Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem Yapı ve Çelişki*. (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Gotthard, Jaschke. (1972). *Yeni Türkiye’de İslamlık*. Çev. Hayrullah Örs. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Göçgün, Önder. (1974). “Ölümünün Otuzuncu Yıldönümünde Hüseyin Rahmi”. *Hisar*. C.14 S.123. s.6-7.
- Göçgün, Önder. (1990). *Hüseyin Rahmi Gürpınar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Göçgün, Önder. (1996). “Hüseyin Rahmi Gürpınar”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gurpinar-huseyin-rahmi>. Erişim Tarihi 2.11.2020.
- Gökalp, Ziya. (1976). *Türkçülüğün Esasları*. (Haz. M. Kaplan). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Göksel, Burhan. (1993). *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.



- Göle, Nilüfer. (2010). “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”. İçinde *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık*. III. İstanbul: İletişim Yayınları. ss. 56-67.
- Gutok, Gerarld. (2006). Eğitime Felsefi Ve İdeolojik Yaklaşımlar. (Çev. Nesrin Kale). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Gülendam, Ramazan. (2002). “Türk Romanında Dine ve Din Adamına Bakış”, *Hece Türk Romanı Özel Sayısı*, Sayı 65/66/67. s. 310-320.
- Günay, V. D. (2011). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Güngör, (2007). (2007). *Dünden Bugünden Tarih-Kültür-Milliyetçilik* (11.Basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Gürbilek, Nurdan. (2004). *Kör Ayna Kayıp Şark*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gürler, Âdem. (2010). Din ve Suç. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Isparta.
- Habermas, Jürgen. (1981). *İlimler ve İdeolojiler*. Çev. Fahrettin Aslan. Ankara: Umran Yayınevi.
- Habermas, Jürgen. (1993). *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*. Çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hall, Stuart. (1994). *İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü*. Mehmet Küçük (Der.)ç *Medya, İktidar, İdeoloji*. Ankara: Ark Yayınevi.
- Hançerlioğlu, Orhan. (1979). Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Hanoğlu, M. Şükrü. (1992). “Batılılaşma”, DİA, V, İstanbul. s. 148-152.
- Harman, Ömer Faruk. (2003). “Lût”, *TDV İslam Ansiklopedisi*.
- Hayes, Carlton J.H. (2010). *Milliyetçilik: Bir Din-Batı Siyasal Düşüncesinde Ulusalçılık Tasavvuru*. Çev. M.Çiftkaya. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Hizarcı, Suat. (1953). *Hayatı Sanatı Eseri*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Hobsbawm, Eric. J. (2010). *Milletler ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, Eric J.- Ranger, Terence. (2006). *Geleneğin İcadı*. (Çev. M. M. Şahin). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Holbrook, Victoria R. (2008). *Aşkın Okunmaz Kıyıları – Türk Modernitesi ve Mistik Romans*. (Çev. E. Koroğlu & E. Kılıç). İstanbul: İletişim Yayınları.

- İnan, Ayşe Afet. (1969). *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara:Eğitim İş.
- İnan, Ayşe Afet. ( 1968). *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması - Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İnce, Özdemir. (2002). *Yazınsal Söylem Üzerine*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jaffrelot, Christophe. (2010). “Bir Milliyetçilik Kuramı İçin” İçinde *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek Kuramlar ve Uygulamalar*. Çev. Devrim Çetinkasap. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jaschke, Gotthard. (1972). *Yeni Türkiye’de İslâmlık*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Jusdanis, Gregory. (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kacıroğlu, Murat. (2010). *Millî Mücadele ve Erken Dönem Cumhuriyet Romanı (Yapı ve Tema 1919-1928)*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Kandiyaoti, Deniz. (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kantarcıoğlu, Sevim. (2004). *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kanter, M. Fatih. (2008). Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Yapı ve İzlek. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Elazığ.
- Kaplan, Ramazan. (1988). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, Mehmet. (1992). *Hikâye Tahlilleri*. Ankara: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, Mehmet. (1999). “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında Aslî Tipler”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karakoç, Kani İrfan. (2012). *Ulus-Devletleşme Süreci ve “Türk” Edebiyatının İnşası. (1923-1938)*.Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal BilimlerEnstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. (1953). *Panorama*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaömerlioğlu, Asım. (2006). *Orada Bir Köy Var Uzakta – Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*.İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karpat, Kemal. (1962). *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*.İstanbul: Varlık Yayınevi.

- Karpat, Kemal. (2006). *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*. Çev. Dilek Özdemir, Ankara: İmge Kitabevi.
- Karpat, Kemal. (2009). *Edebiyat ve Toplum*. Çev. Onur Güneş Ayas. İstanbul :Timaş Yayınları.
- Karpat, Kemal. (2011). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. Yayına Hazırlayan ve Çeviren: Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları. 4. Bsk.
- Kartal, Cemile Burcu. (2008). “Tek Parti Döneminde Muhalif Bir Hareket Türk Kadınlar Birliği”, *Türkiye’de Siyasal Muhalefet*, Derleyen: Ayşegül Komşuoğlu, İstanbul: Bengi Yayınları.
- Kavcar, Cahit. (1972). “Bir Öğretmenin Romanı Yeşil Gece”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. Cilt 5, Sayı 1, ss. 167 – 187.
- Kaya, Serdar. (2011). *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*. Ankara: Nirengi Kitap.
- Kayalı, Kurtuluş. (2003). “Siyaset Kıskaçından Biçimcilik Kıskaçına Tarihsel ve Sosyolojik Damarını Kaybetme Tehlikesi Sınırlarında Gezinen Türk Edebiyatı”.*Doğu Batı*.(22): 79-90.
- Kaygana, Mehmet. (2008). Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın 1919-1944 Yılları Arasında Yazdığı Romanlarında Yapı Tema ve Anlatım. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Ankara.
- Kaynar, Mete (2001). *Devletin Ülkesi ve Milleti*. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları
- Kellner, David. (1995). *Media Culture, Cultural Studies: Identity and Politics Between the Modern and the Postmodern*. London: Routledge.
- Kerestecioğlu, Özkan, İnci. (2007). “Milliyetçilik: ‘Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens’ten Frankeştayn’ın Canavarına”, içinde Birsan Örs (der.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keyder, Çağlar (2005). “1990’larda Türkiye’de Modernleşmenin Doğrultusu”. (Editörler: Sibel Bozdoğan- Reşat Kasaba). *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (3.Basım). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 29-42.
- Kıran, Zeynel- Kıran Eziler, Ayşe. (2010). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kırkpınar, Leyla. (1998). “Cumhuriyet ve Kadın”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. C.3. S.8. s. 93-114.
- Kıymaz, Ahmet. (1991). *1918-1928 Arası Romanda Milli Mücadele*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Kocaman, Aykut-Özsoy Sumru- İmer Kamile. (2009). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Koç, Emel. (2009). “Klasik Materyalizm ve Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi ve İlk Yansımaları”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (1),2, 75-96.
- Koç, Nurgün. (2013). “Şeyh Sait Ayaklanması”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 8 (2). s.153-166.
- Koçak, Orhan. (2004). “Kanon mu, Siz İnaniyor musunuz?”. *Kitap-lık*.(68): 60-65.
- Kodaman, Bayram. (2005). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çağdaşlaşma Sorunları”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*.s. 149-158.
- Kollektif. (2008). *İdeoloji*. Editör: Kenan Çağan. Ankara: Hece Yayınları.
- Korkmaz, Ramazan. (1991). *Sabahattin Ali İnsan ve Eser*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Köçer, Mehmet. (2004). “Ağrı İsyanı (1926-1930)”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C.14. S.2. s. 379-388.
- Köker, Levent. (2004). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*.İstanbul: İletişim Yayınları.
- Körpe, Oya (2001). Suat Derviş’in Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme, Dokuz Eylül Üniversitesi EB Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Koroğlu, Erol. (2004). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918): Propagandadan Millî Kimlik İnşasına*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koroğlu, Erol. (2007). “Türk Romanında Batıcılığın Yeri”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 3 Modernleşme ve Batıcılık içinde. İstanbul: İletişim Yayınları s. 499-510.
- Kösemihal, Nurettin Şazi. (1967). “Edebiyat Sosyolojisine Giriş”. *Sosyoloji Dergisi* . S: 19-20, s. 1-37.
- Kudret, Cevdet. (1998). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman I*. Ankara: İnkılap Kitabevi.
- Kurnaz, Şefika. (1990). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Kurnaz, Şefika. (1996). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Kushner, David. (1998). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*.İstanbul: Fener Yayınları.

- Kutlu, Şemsettin. (1976). *Başlangıcından Günümüze Türk Romanları*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Küçükgörmən, Gülcan Celayir. (2010). Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında Kadın ve Kadın Eğitimi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Küçükömer, İdris. (2007). *Batılaşma Düzenin Yabancılaşması*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Laclau, Ernesto ve Mouffe, Chantal. (1992). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Lefebvre, Henri. (1996). *Mekânın Üretimi*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Lenk, Kurt. (1984). *Ideologie (Ideologiekritik und Wissenssoziologie)*, Campus Verlag, Frankfurt/ New York .
- Liakos, Antonis. (2008). *Dünyayı Değiştirmek İsteyenler, Ulusu Nasıl Tasavvur Ettiler?*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Llobera, R. Josep. (2007). *Modernliğin Tanrısı: Batı Avrupa'da Milliyetçiliğin Gelişimi*. Ankara: Phonix Yayınevi.
- Lukacs, Georg. (2003). *Roman Kuramı*. (çev. C. Soydemir). İstanbul: Metis Yayınları.
- Lukacas, Georg. (2010). *Tarihsel Roman*. (çev. İ. Doğan). Ankara: Epos Yayınları.
- Larrain, Jorge. (1995). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*. (çev. Nur Domaniç). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Manheim, Karl. (2004). *İdeoloji ve Ütopya*. Ankara: Epos Yayınları.
- Mardin, Şerif. (1983). *Din ve İdeoloji*. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif. (1992). *Türk Modernleşmesi – Makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif. (1993). *Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif. (1995 ). *Bediüzzaman Said Nursi Olayı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif. (2004). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, Karl- Engels Fredirich . (2004). *Alman İdeolojisi*. Çev. S. Belli. Ankara: Sol Yayınları.
- Mclellan, David. (2009). *İdeoloji*. Çev. Barış Yıldırım. 2. Baskı İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Meriç, Cemil. (1994). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, Cemil. (1996). *Ümrandan Uygarlığa*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Millas, Herkül. (2005). *Türk ve Yunan Romanlarında “Öteki” ve Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, Berna. (1976). “Sinekli Bakkal’da Politik Sorun” . *Birikim*. S. 21, s.7-10.
- Moran, Berna. (1985). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Roman”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 2) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, Berna (2004). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I/Ahmet Mithat’tan A. H. Tanpınar’a*. İstanbul: İletişim Yayınları (16. Baskı).
- Moretti, Franco. *Mucizevi Göstergeler*. Çev. Zeynep Altok, Metis Yayınları. İstanbul: 2005.
- Mutluay, Rauf. (1973). *50 Yılın Türk Edebiyatı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Naci, Fethi. (2002). *Türk Romanında Ölçüt Sorunu: Eleştirinin Günlüğü I (1980-1986)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Naci, Fethi. (2007). *Yüzyılın 100 Türk Romanı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Naci, Fethi. (2011). *Reşat Nuri’nin Romancılığı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mutluay, Rauf. (1973). *50 Yılın Türk Edebiyatı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oğuzertem, Süha. (2004). “Sentetik Bir Salata ya da Fil Hayaleti Olarak Kanon”. *Kitaplık*. (68): 68-69.
- Okay, Orhan. (1990). *Sanat ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul : Dergah Yayınları.
- Okay, Orhan. (2005). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Oktay, Ahmet. (1982). *Yazın İletişim İdeoloji*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Oktay, Ahmet. (1993). *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Oktay, Metin. (2008). *Aka Gündüz’ün Hayatı, Sanatı ve Eserleri*. Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora Tezi. Konya.
- Okumuş, Ejder (2005). *Dinin Meşrulaştırma Gücü*. İstanbul: Ark Kitapları.

- Oran, Baskın. (1999). *Atatürk Milliyetçiliği – Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ortaylı, İlber. (2013). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öğün, Süleyman. S. (1997). “Türk Muhafazakârlığının Kültür Kökenleri ve Peyami Safa’nın Muhafazakâr Yanılgısı”. *Toplum ve Bilim*.(74): 155-175.
- Öğün, Süleyman. S. (2000). *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*. İstanbul: Alfa.
- Örs, Birsen. (2007). *19.Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özbek, Sinan. (2011). *İdeoloji Kuramları*. İstanbul: Notos Yayınları.
- Özcan, Ufuk. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Edebiyat-Siyaset İlişkisi”. *Sosyoloji Konferansları*. 55 (2017).
- Özer, İlbeyi. (2005). *Avrupa Yolunda Batılaşma ya da Batılılaştırma (İstanbul’da Sosyal Değişimler*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Özkaya, Yücel. (1991). “Altı İlke”. *Atatürk Yolu Dergisi*. C.2 S.08. s.647-974.
- Özkırmı, Atilla. (1983). “Anahatlarıyla Edebiyat”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 3. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 580 – 606.
- Özkırmı, Umut. (2002). “Türkiye’de Gayriresmî ve Popüler Milliyetçilik”. *İçinde Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce cilt 4 – Milliyetçilik*.(edt. T. Bora). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 706-717.
- Özkırmı, Umut. (2009). *Milliyetçilik Kuramları*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Özkırmı, Umut. (2010). *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, Cemil. (1968). “Atatürk’ün Samsun Öğretmenleriyle Konuşması”. *Türk Dili Dergisi*. S.206.
- Öztürk, Osman. (2013). *Kemalizm İdeoloji ve Hegomonya: Kuramsal Bir İnceleme*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Parla, Jale (1993). *Babalar ve Oğullar – Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, Taha. (1995). *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt 3*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Parlak, Mustafa. (1995). “Sadri Ertem Üzerine Monografik Bir Araştırma”. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Parlak, İsmet. (2005). *Kemalist İdeolojide Eğitim*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Purvis Trevor – Hunt Alan (1993). Discourse, ideology, discourse, ideology, discourse, ideology... The British Journal of Sociology, 44(3): 473-499. Çev. Simten Çoşar
- Reboul, Oliver. (1980). *Langage et Ideologie*.
- Renan, Ernest. (2011). *Dilin Kökeni Üzerine*. Çev. A. Altınörs. İstanbul: Bilge Kültür Sanat
- Renan, Ernest. (1946). *Nutuklar ve Konferanslar*. Ankara: Sakarya Basımevi.
- Rifat, Mehmet. (1996). *Göstergebilimcinin Kitabı*. İstanbul: Düzlem Yayınları.
- Rifat, Mehmet. (1999). *Gösterge Eleştirisi*. İstanbul: Kaf Yayınları.
- Rifat, Mehmet. (2005). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rifat, Mehmet. (2009). *Göstergebilimin ABC’si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Roger, Antoine. (2008). *Milliyetçilik Kuramları*. İstanbul: Versus Kitap.
- Sadoğlu, Hüseyin. (2010). *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sakaoğlu, Necdet. (1992). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sağlam, Halil. (2016). *Türk Romanında Din ve İnanç Algısı 1934-1938*. Doktora Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sancar, Serpil. (2008). *İdeolojinin Serüveni /Yanlıı Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sancar, Serpil. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saraçgil, Ayşe (2005). *Bukalemun Erkek*. Çev. Sevim Aktaş. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarıbay, Ali Yaşar. (1994). *Postmodernite Sivil Toplum ve İslam*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saussure, Ferdinand (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. İstanbul: Multilingual Yayınları.



- Schnapper, Dominique. (1995). *Yurttaşlar Cemaati - Modern Ulus Fikrine Dair*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sevengil, Refik Ahmet. (1944). *Hüseyin Rahmi Gürpınar Hayatı Hatıraları Eserleri Münakaşaları Mektupları*. İstanbul: Hilmi Kitabevi.
- Sevinç, Canan. (2009). “Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk Romanında Millî Mücadele”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 4(1-II): 2011-2040.
- Sinanoglu, Ahmet Faruk. (2008). “Toplumsal Değişme ve Din”. *Hikmet Yurdu* Yıl:1. S.2 (Temmuz-Aralık ). ss.23-29.
- Sirman, Nükhet. (2006). Nezihe Muhiddin (1.-2.-3. Cilt) Bütün Eserleri : Çeviren: Hazırlayan : Yaprak Zihnioğlu. İstanbul: Kitap Yayınevi/Mor Kitaplık-Kadın Tarihi ve Eserleri Dizisi,
- Sirman, Nükhet. (2000). “Kadınların Milliyeti, Milliyetçilik”. İçinde *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*. C. 4. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, Anthony. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları,
- Smith, Anthony. D. (2009b). *Millî Kimlik*. (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Somuncu, Selim. (2015). *Romanda Bilgi İktidar İdeoloji*. Ankara: Hece Yayınları.
- Sönmez, Selami. (2006). “Toplumsal Değişme ve Öğretmen”. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*. S.13. s. 301-310.
- Sönmez, Aykar. (2013). “İnsancıl Yaklaşım Açısından Reşat Nuri Güntekin’in Eserleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, Güz (6), 28, 302-317
- Sözen, Edibe. (1999). *Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi, Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Shumway, R. David (1999), “Post Yapısalcılık ve Popüler Kültür”. *Popüler Kültür ve İktidar*. Der. : Nazife Güngör, Ankara: Vadi Yayınları.
- Şahin, Veysel. (2011). “Kimliksel Değerlerin Çatıştığı Mekân: Sinekli Bakkal Romanında Yapı ve İzlek”. *Turkish Studies International Periodical For The Languages Terature and History Of Turkish or Turkic Turkey*. Volume 6/3 Summer. P. 1549-1580. Erişim Tarihi: 20 Ekim 2020, [http://turkishstudies.net/Makaleler/975345832\\_98\\_veysel\\_%C5%9Fahin.pdf](http://turkishstudies.net/Makaleler/975345832_98_veysel_%C5%9Fahin.pdf).
- Şan, Mustafa Kemal. (2004). “Türk Modernleşmesine Romandan Bakmanın Önemi Üzerine”, *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*, Ankara: Hece Yayınları. s. 117-135.

- Şanal, Mustafa. (1999). “Toplumsal Değişim Süreci İçerisinde Öğretmenler ve Öğretmen Rollerindeki Değişmeler”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. C. 17. S. 17. s. 53-64.
- Şeriati, Ali. (2011). *Dünya Görüşü ve İdeoloji*. İstanbul: Fecr Yayınevi.
- Şimşek, Sefa. (2002). *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Talay, Birsen. (2002). “Yakup Kadri Karaosmanoğlu”. içinde *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce cilt 2 – Kemalizm*.(edt. A. İnsel). İstanbul: İletişim Yayınları.s. 430-441.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. (1988). 19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Çağlayan Basımevi.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. (1997). *Yaşadığım Gibi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Taşkın, Yücel. (2001). “Kemalist kültür politikaları açısından Türk tarih ve dil kurumları”, M. Gültekingil, T. Bora (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce (Kemalizm)* (C. 2) içinde (s. 419-424), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taşkıran, Tezer. (1973). *Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Kadın Hakları*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı.
- Tekeli, İlhan. (2007). “Türkiye’de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı”. *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce cilt 3 – Modernleşme ve Batıcılık*(edt. T. Bora & M. Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 19-42.
- Tekelioğlu, Orhan. (2003). “Edebiyatta Tekil Bir Ulusal Kanonun Oluşmasının İmkânsızlığı Üzerine”. *Doğu Batı*.(22): 65-78.
- Tekin, Mehmet. (2014). *Romancı Yönüyle Peyami Safa*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Therborn, Göran. (1989). *İktidarın İdeolojisi ve İdeolojinin İktidarı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Timur, Taner. (1993). *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Timur, Taner. (2002). *Osmanlı-Türk Romanındaki Tarih, Toplum ve Kimlik*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Toprak, Zafer. (2012). *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Toprak, Zafer. (2013). *Türkiye’de Popülizm 1908-1923*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Toska, Zehra. (1996). *Aksaray’dan Bir Perihan*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.

- Tunaya, Tarık Z. (1959). *Hürriyetin İlanı*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Tunçay, Mete. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*. İstanbul: Yurt Yayınları.
- Tüik. (2008). *İstatistik Göstergeler 1923-2007*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Türk, H. Bahadır. (2005). “Halide Edip Adıvar’ın Liberalizmle İmtihanı”. İçinde *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce cilt 7 – Liberalizm*. (Ed. T. Bora). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 119-138.
- Türkdoğan, Orhan (1988). *Değişme-Kültür ve Sosyal Çözülme*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını:44.
- Türkeş, Mustafa. (1999). *Kadro Hareketi – Ulusçu Sol Bir Akım*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Türkeş, Ömer. (2000). “Cumhuriyet Romanında Cumhuriyet Tarihi (1920-1970)”. *Toplumsal Tarih*.33(198): 42-50.
- Türkeş, Ömer. (2001). “Güdük Bir Edebiyat Kanonu”. *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Kemalizm içinde*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkeş, Ömer. (2002a). “Millî Edebiyattan Milliyetçi Romanlara”. içinde *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce cilt 4 – Milliyetçilik*. (Edt. T. Bora). İstanbul:İletişim Yayınları. s. 811-828.
- Türkeş, Ömer. (2002b). “Güdük Bir Edebiyat Kanonu”. içinde *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce cilt 2 – Kemalizm*. (Edt. A. İnsel). İstanbul: İletişim Yayınları.s. 425-448.
- Türkeş, Ömer. (2003) “Milli Edebiyattan Milliyetçi Romanlara”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Milliyetçilik*. Ed. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 811 – 828.
- Türkeş, Ömer. (2004). *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkkahraman, Mimar. (2000). *Türkiye’de Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm*. İstanbul: Birey Yayınları.
- Türköne, Mümtaz’er. (1994). *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uçan, Hilmi. (2008). *Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilim*. Ankara: Hece Yayınları.
- Uğurcan, Sema (2001). “Safiye Erol’un Romanları”. *Kubbealtı Akademi Mecmûası-Yıl: 30. Sayı: 3 Temmuz*.

- Uras, Ufuk. (1993). *İdeolojilerin Sonu mu?*. İstanbul: Sarman Yayınları.
- Uygun, İsmail. (2014). *Cumhuriyet Dönemi Tarihî Romanları 1923-1946: “Eski” Kahramanların Yeni Söylemleri*. Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ülken, Hilmi Ziya. (1998). *İnsani Vatanseverlik*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Üstel, Füsun. (2004a). *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Üstel, Füsun. (2004b). *Makbul Vatandaşın Peşinde II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünder, Hasan. (2002). “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”. içinde *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 2 – Kemalizm*. (Ed. Ahmet İnsel). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 138-155.
- Vardar, Berke. (2001). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Vardar, Berke. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Vardar, Ayza. (2017). *Bir Düşünce ve Eylem İnsanı Olarak Mehmet Behçet Perim 1896-1965*. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (8), 86-95. DOI: 10.29000/rumelide.336585.
- Vincent, Andrew. (2006). *Modern Politik İdeolojiler*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Volosinov, V.N. (1973). *Marxism and the Philosophy of Language*. L. Matejka ve I.R. Titunik (İngilizce çev.), UK: Seminar Press.
- Yakar, Ahmet. (1973). *Türk Romanında Millî Mücadele*. Ankara: DTCF Yayınları.
- Yalçın, Alemdar. (2002). *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yalçın, Zeynep. (2019). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din ve Toplum İlişkileri: Refik Halit Karay Örneği*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi SBE YL Tezi. Sivas.
- Yalçınkaya, Ayhan. (2004). *Eğer’den Meğer’e – Ütopya Karşısında Türk Romanı*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Yavaş, Gürkan. (2014). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din ve Din Adamı (1923-1950)*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Kocaeli.

- Yerasimos, Stefanos. (1976). *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*. Çev. Babür Kuzucu. İstanbul: Gözlem Yayınevi.
- Yeşilkaya, Neşe Gürallar. (2003). *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yetkin, Çetin. (1983). *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Yıldız, Ahmet. (2010). *‘Ne Mutlu Türküm Diyebilene’ – Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Yıldız Funda Uzdu -V. Doğan Günay. (2011). “Yazınsal Söylemin İdeolojik Boyutu”. *Synergies Turquie* N: 4 - 2011 s. 153-167.
- Yuca, İrşad Sami. (2014). *Enver Behnan Şapolyo: Tarihçiliği, Gazeteciliği ve Edebi Kişiliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Yüce, Nuri. "ATAY, Falih Rifki", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/atay-falih-rifki> (23.04.2021).
- Zeyrek, Deniz. (1991). *Göstergebilim, Söylem Çözümlemesi ve Anlatı İncelemesi. Dilbilim Araştırmaları*. Ankara: Hitit Yayınları.
- Zihnioğlu, Yaprak. (2005). *Kadınsız İnkılap Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Žižek, Slovoj. (2002). *İdeolojinin Yüce Nesnesi*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Žižek, Slovoj. (2006). “Milletinin Keyfini Çıkar, Kendinmiş Gibi”. *İçinde Kırılğan Temas*. (Çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları. s. 211-258.
- Zuhrer, Erik Jan. (2000). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. Çev. Yasemin Saner. İstanbul: İletişim Yayınları.

## EK

### Ek 1-1920-1940 Yılları Arasında Yayımlanan ve Teze Konu Olan Romanlar Listesi

- Abidin Dâver (1936). *Mülazımın Romanı*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Aka Gündüz. (1928). *Dikmen Yıldızı*. İstanbul: İkdam Matbaası.
- Aka Gündüz. (1928). *Odun Kokusu*. İstanbul: İkdam Matbaası.
- Aka Gündüz. (1928). *Tank-Tango*. İstanbul: Gündoğdu Matbaası.
- Aka Gündüz. (1929). *İki Süngü Arasında*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Aka Gündüz. (1930). *Çapkın Kız*. İstanbul: Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Aka Gündüz. (1930). *Yaldız*. İstanbul: Hüsniyatıat Matbaası.
- Aka Gündüz. (1931). *Ben Öldürmedim-Kokain*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Aka Gündüz. (1933). *Aysel: Bir Anadolu Hikâyesi*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Aka Gündüz. (1933). *Onların Romanı*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Aka Gündüz. (1933). *Üç Kızın Hikâyesi*. Ankara: Semih Lûtfi Kitabevi.
- Aka Gündüz. (1933). *Üvey Ana*. Ankara: Hâkimiyeti Milliye.
- Aka Gündüz. (1937). *Aşkın Temizi*. İstanbul: Tan Matbaası.
- Aka Gündüz. (1938). *Çapraz Delikanlı*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Aka Gündüz. (1938). *Zekeriya Sofrası*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Aka Gündüz. (1939). *Giderayak*. İstanbul: Kanaat Kit Kitabevi.
- Aka Gündüz. (1939). *Mezar Kazıcıları*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi
- Aka Gündüz. (1940). *Yayla Kızı*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Cahit Uçuk. (1936). *Kirazlı Pınar*. İstanbul: Remzi Kitap Evi.
- Cahit Uçuk. (1937). *Dikenli Çift*. İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.
- Cahit Uçuk. (1939). *Kırmızı Balıklar*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Enver Behnan Şapolyo. (1934). *Ayşim*. Ankara: Cumhuriyet Kitapevi.

- Enver Behnan Şapolyo. (1934a). *İnkılâp Ötkünçleri*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Enver Behnan Şapolyo. (1934b). *Attila*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapevi.
- Etem İzzet Benice. (1933). *On Yılın Romanı*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Falih Rıfkı Atay. (1930). *Roman*. İstanbul: Akşam Matbaası.
- Faruk Nafiz Çamlıbel. (1936). *Yıldız Yağmuru*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Fazlı Necip (1926). *Külhani Edipler*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Fazlı Necip (1928). *Saraylarda Mecnunlar*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Halide Edib Adıvar. (1923). *Ateşten Gömlek*. İstanbul: Teşebbüs Matbaası.
- Halide Edib Adıvar. (1924). *Kalb Ağrısı*. İstanbul: Vakıf Matbaası.
- Halide Edib Adıvar. (1926). *Vurun Kahpeye*. İstanbul: Mahmutbey Matbaası.
- Halide Edib Adıvar. (1928). *Zeyno'nun Oğlu*. İstanbul: İlhami Feyzi Matbaası.
- Halide Edib Adıvar. (1936). *Sinekli Bakkal*. İstanbul: Ahmet Halit Kitap Evi, 1936.
- Halide Edib Adıvar. (1937). *Yolpalas Cinayeti*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitabevi.
- Halide Edib Adıvar. (1939). *Tatarcık*. İstanbul: A. Halit Kitap Evi.
- Hasan Sükûti (1934). *Siyah Örtü*. İstanbul: Hilmi Kitap Evi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1922). *Son Arzu*. İstanbul: Kitabhane-i Hilmi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1923). *Tebessüm-i Elem*. İstanbul: Kitabhane-i Hilmi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1924). *Cehennemlik*. İstanbul: Kitabhane-i Hilmi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1924). *Efsuncu Baba*. İstanbul: Kitabhane-i Hilmi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1924). *Meyhanede Hanımlar*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1925). *Ben Deli Miyim?*. İstanbul: Kitabhane-i Hilmi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1926). *Billur Kalp*. İstanbul: Marifet Matbaası.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1926). *Tutuşmuş Gönüller*. İstanbul: Tüccarzâde İbrahim Hilmî.

- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1927). *Evlere Şenlik - Kaynanam Nasıl Kudurdu?*. İstanbul: Kitabhane-i Hilmî.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1928). *Muhabbet Tılsımı*. İstanbul: Kitabhane-i Hilmî. (Marifet Matbaası)
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1929). *Kokotlar Mektebi*. İstanbul: Kütüphane-i Hilmi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1929). *Mezarından Kalkan Şehid*. İstanbul: İbrahim Hilmi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1933). *Şeytan İşi*. İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1934). *Utanmaz Adam*. İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1935). *Eşkıya İninde*. İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.
- Kamil Yazgıç. (1937). *Türk Yıldızı Emine*. Adapazarı: Coşkun Basımevi.
- Mehmet Behçet Perim. (1938). *Balkan Çiçekleri*. İstanbul: Akın Basımevi.
- Mehmet Behçet Perim. (1939). *Göçmen Ahmet*. Antalya: İktisat Matbaası.
- M. Sami Karayel. (1938). *Kılıçaslan*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Mithat Cemal Kuntay. (1938). *Üç İstanbul*. İstanbul: Semih Lütüfî Kitabevi.
- Müfide Ferit Tek. (1924). *Pervaneler*. İstanbul: Matbaa-ı Âmire.
- Nezihe Muhittin Tepedelenligil. (1929). *Benliğim Benimdir*. İstanbul: Sudi Kitaphanesi.
- Nezihe Muhittin Tepedelenligil. (1933). *Güzellik Kırâlıçası*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Nezihe Muhittin Tepedelenligil. (1934). *Boz Kurt: Küçük Mehmet'in Romanı*. İstanbul: Anadolu Türk Kitaphanesi.
- Nezihe Muhittin Tepedelenligil. (1934). *İstanbul'da Bir Landru*. İstanbul: Nümune Kitabevi.
- Nezihe Muhittin Tepedelenligil. (1934). *Kevser Nine*. İstanbul: Anadolu Türk Kitaphanesi.
- Nezihe Muhittin Tepedelenligil. (1934). *Haydudun Sonu*. İstanbul: Anadolu Türk Kitaphanesi.



- Nezihe Muhittin Tepedelenligil. (1935). *Ateş Böcekleri*. İstanbul: Hilmi Kitapevi.
- Nezihe Muhittin Tepedelenligil. (1939). *Bir Aşk Böyle Söndü*. : İstanbul: İnkılâp Kitabevi,
- Nizamettin Nazif Tepedelenligil. (1928). *Deli Deryalı*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Nizamettin Nazif Tepedelenligil. (1928). *Kara Davut*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Nizamettin Nazif Tepedelenligil. (1928). *Deli Deryalı*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi-Akşam Matbaası.
- Osman Cemal Kaygılı (1939). *Çingeneler*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Osman Cemal Kaygılı (1938). *Aygır Fatma*. İstanbul: Semih Lûtfi Kitabevi.
- Peyami Safa. (1923). *Sözde Kızlar*. İstanbul: Orhaniyye Matbaası.
- Peyami Safa. (1924). *Bir Akşamdı*. İstanbul: Semih Lûtfi Kitabevi.
- Peyami Safa. (1924). *Mahşer*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Peyami Safa. (1925). *Canan*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Peyami Safa. (1928). *Şimşek*. İstanbul: Suhulet Kütüphanesi.
- Peyami Safa. (1930). *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Peyami Safa. (1932). *Attila*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Peyami Safa. (1933). *Bir Tereddüdün Romanı*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Peyami Safa. (1933). *Fatih – Harbiye*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Refik Ahmet Sevengil. (1936). *Çıplaklar*. İstanbul: Vakıf Gazete Matbaa Kütüphanesi.
- Refik Ahmet Sevengil. (1937). *Açlık*. İstanbul: Vakıf Gazete Matbaa Kütüphanesi.
- Refik Halit Karay (1920). *İstanbul'un İç Yüzü*. Y.y.
- Refik Halit Karay (1939). *Yezid'in Kızı*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitapevleri.
- Reşat Nuri Güntekin. (1922). *Çalıkuşu*. İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.
- Reşat Nuri Güntekin. (1924). *Damga*. İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.
- Reşat Nuri Güntekin. (1924). *Dudaktan Kalbe*. İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.

- Reşat Nuri Güntekin. (1924). *Gizli El*. İstanbul: Şems Matbaası.
- Reşat Nuri Güntekin. (1926). *Akşam Güneşi*. İstanbul: İktbal Kütüphanesi.
- Reşat Nuri Güntekin. (1927). *Bir Kadın Düşmanı*. İstanbul: Yeni Matbaa.
- Reşat Nuri Güntekin. (1928). *Acımak*. İstanbul: Suhulet Kütüphanesi.
- Reşat Nuri Güntekin. (1928). *Yeşil Gece*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Reşat Nuri Güntekin. (1930). *Yaprak Dökümü*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Reşat Nuri Güntekin. (1932). *Kızılçık Dallar*. İstanbul: Muallim Ahmet Halim Kitaphanesi.
- Reşat Nuri Güntekin. (1935). *Gökyüzü*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Reşat Nuri Güntekin. (1938). *Eski Hastalık*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Sabahattin Ali. (1937). *Kuyucaklı Yusuf*. İstanbul: Yeni Kitapçı.
- Sabahattin Ali. (1940). *İçimizdeki Şeytan*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sabiha Zekeriya Sertel. (1936). *Çitra Roy ile Babası*. İstanbul: Tan Matbaası.
- Sadri Ertem. (1930). *Çıkrıklar Durunca*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Sadri Ertem. (1933). *Bir Varmış Bir Yokmuş*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Sadri Ertem. (1935). *Düşkünler*. İstanbul: y.y.
- Safiye Erol. (1938). *Kadıköy'ün Romanı*. İstanbul: Sühulet Kitabevi.
- Samiha Ayverdi. (1938). *Aşk Budur*. İstanbul: Marifet Basımevi.
- Samiha Ayverdi. (1939). *Batmıyan Gün*. İstanbul: Marifet Basımevi.
- Sermet Muhtar Alus. (1933). *Kıvrıkcık Paşa*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi.
- Sermet Muhtar Alus. (1933). *Pembe Maşlahlı Hanım*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi.
- Sermet Muhtar Alus. (1934). *Harp Zengininin Gelini*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Sıtkı Şükrü Pamırtan. (1938). *Toprak Mahkûmları*. İzmir: Meşher Basımevi.
- Sıtkı Şükrü Pamırtan (1938). *Bir Gece*. İzmir: Meşher Yayınevi.

- Suat Derviş Baraner. (1920). *Kara Kitap*. İstanbul: Karabet Matbaası.
- Suat Derviş Baraner. (1921). *Hiçbiri*. İstanbul: Kütüphane-i Sudi.
- Suat Derviş Baraner. (1923). *Ne Bir Ses Ne Bir Nefes*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Suat Derviş Baraner. (1924). *Buhran Gecesi*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Suat Derviş Baraner. (1924). *Fatma'nın Günahı*. İstanbul: Kütüphane-i Sûdî.
- Suat Derviş Baraner. (1928). *Gönül Gibi*. İstanbul: y.y.
- Suat Derviş Baraner. (1931). *Emine*. İstanbul: Resimli Ay.
- Suat Derviş Baraner. (1939). *Hiç*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Şükûfe Nihal Başar. (1928). *Renksiz İstirap*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Şükûfe Nihal Başar. (1931). *Yakut Kayalar*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Şükûfe Nihal Başar. (1933). *Çöl Güneşi*. İstanbul: Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Şükûfe Nihal Başar. (1938). *Yalnız Dönüyorum*. İstanbul: Kenan Basımevi.
- Vâ-Nû. (1928). *Baltacı ile Katerina*. İstanbul: Marifet Matbaası.
- Vâ-Nû. (1930). *Aşkın Birinci Şartı*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Vâ-Nû. (1933). *Dipsiz Kuyu*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi.
- Vâ-Nû. (1933). *Karacaahmedin Esrarı*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi.
- Vâ-Nû. (1933). *Kardeş Katili*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi.
- Vâ-Nû. (1933). *Küçük İlanlar*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi.
- Vâ-Nû. (1933). *Leke*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Vâ-Nû. (1933). *Pembe Pırlanta*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi.
- Vâ-Nû. (1934). *Öldüren Kim*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Vâ-Nû. (1934). *Savaştan Barışa*. İstanbul: Vakıf Matbaası.
- Vâ-Nû. (1938). *Seni Satın Aldım*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Vâ-Nû. (1939). *Hayatımın Erkeği*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1922). *Kiralık Konak*. Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1922). *Nur Baba*. İstanbul: Akşam Matbaası.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1927). *Hüküm Gecesi*. İstanbul: Milliyet Matbaası.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1928). *Sodom ve Gomore*. İstanbul: Hamid Matbaası.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1932). *Yaban*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1934). *Ankara*. İstanbul: Akba Kitabevi.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1937). *Bir Sürgün*. Ankara: Ulus Basımevi.



## Ek 2-1920-1940 Yılları Arasında Yayımlanan Romanların Listesi

- Abidin Dâver. (1936). *Mûlazımın Romanı*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Abdullah Ziya Kozanoğlu. (1927). *Kızıl Tuğ*. İstanbul: İkbâl Kütüphanesi
- Abdullah Ziya Kozanoğlu. (1926). *Türk Korsanları*. İstanbul: y.y.
- Abdullah Ziya Kozanoğlu. (1928). *Seydi Ali Reis*. İstanbul: y.y.
- Abdullah Ziya Kozanoğlu.(1928). *Gültekin*. İstanbul: Muallim Halit Kitabevi.
- Abdullah Ziya Kozanoğlu.(1929). *Seyit Battal*. Y.y. : Türk Neşriyet Yurdu.
- Abdullah Ziya Kozanoğlu.(1930). *Kolsuz Kahraman*. İstanbul: y.y.
- Abdurrahman Âli . (1922). *Güzide'nin Hayatı*. İstanbul: Necm-i İstiklâl Matbaası.
- Ahmet Kâmil Miras. (1922). *Can Vermezler Tekkesi*. İstanbul: Kitabhane-i Suudi.
- Ali Osman Kırksekizoğlu. (1938). *Beyza*. İstanbul: Kader Basımevi.
- Aka Gündüz. (1927). *Bu Toprağın Kızları*. Ankara: Yeni Matbaa.
- Aka Gündüz. (1928). *Dikmen Yıldızı*. İstanbul: İkdam Matbaası.
- Aka Gündüz. (1928). *Odun Kokusu*. İstanbul: İkdam Matbaası.
- Aka Gündüz. (1928). *Tank-Tango*. İstanbul: Gündoğdu Matbaası.
- Aka Gündüz. (1929). *İki Süngü Arasında*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Aka Gündüz. (1930). *Bir Şoförün Gizli Defteri*. İstanbul: y.y.
- Aka Gündüz. (1930). *Çapkın Kız*. İstanbul: Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Aka Gündüz. (1930). *Yaldız*. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası.
- Aka Gündüz. (1931). *Ben Öldürmedim-Kokain*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Aka Gündüz. (1933). *Aysel*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Aka Gündüz. (1933). *Onların Romanı*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Aka Gündüz. (1933). *Üç Kızın Hikâyesi*. Ankara: Semih Lûtfi Kitabevi.
- Aka Gündüz. (1933). *Üvey Ana*. Ankara: Hâkimiyeti Milliye.

- Aka Gündüz. (1937). *Aşkın Temizi*. İstanbul: Tan Matbaası.
- Aka Gündüz. (1938). *Çapraz Delikanlı*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Aka Gündüz. (1938). *Zekeriya Sofrası*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Aka Gündüz. (1939). *Giderayak*. İstanbul. Kanaat Kitabevi.
- Aka Gündüz. (1939). *Mezar Kazıcıları*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi
- Aka Gündüz. (1940). *Yayla Kızı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Baha Vefa Karatay. (1939). *Son Tango: Siyah Gözler*, İstanbul: Çığır Kitabevi.
- Bahtiyar Galip Göker (1933). *Gök Bayrak*. İstanbul: Matbaa-ı Hayriye ve Şürekâsı.
- Behiç Enver. (1931). *Özelden Köşeler*, Edirne: Vilayet Basımevi.
- Burhan Bilbaşar. (1936). *Bin Yaşıya Bin Mustafa*. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası.
- BurhanBurçak.(1940). *Bir Genç Kızın Sergüzeşti*. İstanbul: Vakıf Basımevi.
- BurhanBurçak.(1940). *Seni Seviyorum*. İstanbul: Vakıf Basımevi.
- Burhan Cahid Morkaya. (1925). *Aşk Bahçesi*., İstanbul: Burhan Cahid ve Şürekâsı Matbaası.
- Burhan Cahit Morkaya. (1925). *Coşkun Gönül*. İstanbul: Burhan Cahid ve Şürekâsı Matbaası.
- Burhan Cahit Morkaya. (1926). *Gönül Yuvası*. İstanbul: Burhan Cahid ve Şürekâsı Matbaası.
- Burhan Cahid Morkaya, (1926). *Kızıl Serap*, Burhan Cahid ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul.
- Burhan Cahid Morkaya. (1927). *Ayten*, Burhan Cahid ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul.
- Burhan Cahit Morkaya. (1928). *Hizmetçi Buhranı*. İstanbul: Hamit Matbaası
- Burhan Cahid Morkaya (1928). *Harb Dönüşü*, Burhan Cahid ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul.
- Burhan Cahit Morkaya. (1929). *Komşunun Romanı*. İstanbul: Köroğlu Matbaası.
- Burhan Cahit Morkaya. (1930). *Aşk Politikası*. İstanbul: A. Halit Kitap Evi.

- Burhan Cahit Morkaya. (1931). *İzmir'in Romanı*. İstanbul: Kanaat Kitap Evi.
- Burhan Cahit Morkaya. (1931). *Şeyh Zeynullah*. İstanbul: Köroğlu Kitap Evi,
- Burhan Cahit Morkaya.(1932). *Bir Çatı Altında*. İstanbul: İkbâl Kitap Evi.
- Burhan Cahit Morkaya. (1932). *Gazinin Dört Süvarisi*. İstanbul: Kanaat Kitap Evi.
- Burhan Cahit Morkaya. (1932). *Köy Hekimi*. İstanbul: İkbâl Kitap Evi.
- Burhan Cahit Morkaya. (1933). *İhtiyat Zabiti*. İstanbul: Kanaat Kitap Evi.
- Burhan Cahit Morkaya. (1933). *Mudanya Lozan Ankara*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Burhan Cahit Morkaya. (1933). *Düğün Gecesi*. İstanbul: Aksam Kitap Evi.
- Burhan Cahit Morkaya. (1933). *Yalı Çapkını*. İstanbul: Akşam Kitap Evi.
- Burhan Cahit Morkaya. (1933). *Yüzbaşı Celâl*. İstanbul: Köroğlu Kitap Evi.
- Burhan Cahit Morkaya. (1934). *Cephe Gerisi*. İstanbul: Cemal Azmi Matbaası.
- Burhan Cahit Morkaya. (1934). *Dükkülerin Romanı*. İstanbul: A; Sait Basımevi
- Burhan Cahit Morkaya. (1934). *Gurbet Yolcusu*. İstanbul: A, Sait Basımevi.
- Burhan Cahit Morkaya. (1934). *Kır Çiçeği*. İstanbul: A. Sait Basımevi.
- Burhan Cahit Morkaya. (1935). *Patron*. İstanbul: Kanaat Kitap Evi.
- Burhan Cahit Morkaya. (1937). *Sevenler Yolu*. İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.
- Burhan Cahit Morkaya. (1937). *Nişanlılar*. İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.
- Burhan Cahit Morkaya. (1938). *Harp Dönüşü*. İstanbul: Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası,
- Burhan Cahit Morkaya. (1939). *Yaprak Aşısı*. İstanbul: Kenan Basımevi.
- Burhan Cahit Morkaya. (1940). *Köydeki Dost*. İstanbul: Kenan Basımevi.
- Cahit Uçuk. (1936). *Kirazlı Pınar*. İstanbul: Remzi Kitap Evi.
- Cahit Uçuk. (1937). *Dikenli Çit*. İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.
- Cahit Uçuk.(1938). *Türk İkizleri*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Cahit Uçuk. (1939). *Kırmızı Balıklar*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Cemal Ata.(1935). *Bir Kız Böyle Düştü. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.*

Cemil Cahit Cem. (1932). *Buzlar Arasında. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.*

Cemil Cahit Cem. (1933). *Truva Muharebesi, İstanbul: Tefeyyüz Kitap Evi.*

Cemil Cahit Cem. (1931). *İkiz şeytanlar, Kan İçen Hortlar. İstanbul: Kâinat Basımevi.*

Cemil Cahit Cem. (1935). *Bir Kadının Devri Âlemi. İstanbul: Tefeyyüz Kitapevi.*

Ercümend Ekrem Talu. (1923). *Teraviden Sahura. İstanbul: Orhaniye Matbaası.*

Ercümend Ekrem Talu. (1925). *Kız Ali. İstanbul: Sebat Matbaası.*

Ercümend Ekrem Talu. (1925). *Kan ve İman. İstanbul: İkbâl Kütübhanesi.*

Ercümend Ekrem Talu. (1925). *şevketmeâb. İstanbul: Resimli Ay Maybaası.*

Ercümend Ekrem Talu. (1925). *Zeyl-i Evliya-yı Cedid. İstanbul: Kanaat Kütübhanesi.*

Ercümend Ekrem Talu. (1926). *Kundakı. İstanbul: Yeni şark Ktbhanesi.*

Ercmend Ekrem Talu. (1927). *Meşhedî ile Devri Alem. İstanbul: Sühulet Ktbhanesi.*

Ercmend Ekrem Talu. (1928). *Gemi Arslanı. İstanbul: Ahmet Kamil Matbaası.*

Ercmend Ekrem Talu. (1932). *Meşhedî Polis Hafıyesi. İstanbul: Millet Kitaphanesi.*

Ercmend Ekrem Talu. (1934). *Meşhedî Aslan Peşinde. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.*

Ercmend Ekrem Talu. (1935). *Kodaman. İstanbul: Semih Ltfi Kitabevi.*

Ercümend Ekrem Talu. (1937). *Papeloğlu. İstanbul: Sühulet Kitabevi.*

Ercümend Ekrem Talu (1939) *Beyaz şemsiyeli, Kanat Kitabevi, İstanbul.*

Ercümend Ekrem Talu (1939) *Bu Gönül Böyle Sevdî, Kanat Kitabevi, İstanbul.*

Esad Mahmud Karakurd. (1926). *Vahşi Bir Kız Sevdim. İstanbul: y.y.*

Esad Mahmud Karakurd. (1927). *lde Bir İstanbul Kızı. İstanbul: Ahmet Kamil Matbaası.*

Esat Mahmut Karakurt. (1934). *Dağlan Bekleyen Kız. İstanbul: Semih Ltf Kitap Evi.*

Esat Mahmut Karakurt. (1934). *Allahaismarladık. İstanbul: Semih Ltfi Kitap Evi.*

Esad Mahmud Karakurd. (1937). *lnceye Kadar. İstanbul: Sühulet Kitabevi.*



- Esat Mahmut Karakurt. (1938). *Son Gece*. İstanbul: y.y.
- Esat Mahmut Karakurt. (1939). *Kadın Severse*. İstanbul İnkılâp Kitap Evi.
- Esat Mahmut Karakurt. (1940). *Kocamı Aldatacağım*. İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.
- Esat Mahmut Karakurt. (1940). *İlk ve Son*. İstanbul: Semih Kitap Evi.
- Enver Behnan (Şopolyo). (1934). *Alas*. Ankara: Cumhuriyet Kitapevi.
- Enver Behnan (Şopolyo). (1934). *Ayşim*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapevi.
- Enver Behnan (Şopolyo). (1934). *İnkılâp Ötkünçleri*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Enver Behnan (Şopolyo). (1934). *Attila*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapevi.
- Etem İzzet Benice. (1923). *Kudurtan Geceler*. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.
- Etem İzzet Benice. (1924). *Çıldıran Kadın*. İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi.
- Etem İzzet Benice. (1927). *Istırap Çocuğu*. İstanbul: Sühulet Kitabevi.
- Etem İzzet Benice. (1927). *Yakılacak Kitap*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Etem İzzet Benice. (1928). *Aşk Güneşi*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Etem İzzet Benice. (1932). *Beş Hasta Var*. İstanbul: Sühulet Kitabevi.
- Etem İzzet Benice. (1932). *Göz Yaşları*. İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.
- Etem İzzet Benice. (1933). *On Yılın Romanı*. Ankara: Maarif Vekaleti.
- Etem İzzet Benice. (1936). *Yosma*. İstanbul: İkbâl Kitabevi.
- Ethem İzzet Benice. (1932). *Göz Yaşları*. İstanbul Milliyet Basımevi.
- Ethem İzzet Benice. (1933). *On Yılın Romanı*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Fakihe Odman. (1940). *Sevgi ve Saygı*, İstanbul: Maârif Kitap Evi.
- Falih Rıfkı Atay. (1930). *Roman*. İstanbul: Akşam Matbaası.
- Faruk Nafiz Çamlıbel. (1936). *Yıldız Yağmuru*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Fazlı Necip (1926). *Külhani Edipler*. Fazlı Necip (1926).
- Fazlı Necip (1928). *Saraylarda Mecnunlar*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

- Feridun Hikmet Es. (1933). *İki Cinayet Gecesi*. İstanbul: Akşam Kitap Evi.
- Füruzan Necdet Kestelli. (1933). *Sevgili Göklerde*. İstanbul: A. Halit Kitap Evi.
- Güney Halim. (1932). *Gökmen*, İstanbul: Suhulet Kitap Evi.
- Güzide Sabri. (1344). *Hüsran*. İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.
- Güzide Sabri. (1928). *Nedret*. İstanbul: Amedî Matbaası.
- Güzide Sabri. (1928). *Ölmüş Bir Kadının Evrakı Metrûkesi*, İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.
- Hakkı SühaGezgin. (1939). *Aşk Arzuhalî*, İstanbul: İnkılâp Kitap Evi
- Halide Edib Adıvar. (1923). *Ateşten Gömlek*. İstanbul: Teşebbüs Matbaası.
- Halide Edib Adıvar. (1924). *Kalb Ağrısı*. İstanbul: Vakıf Matbaası.
- Halide Edib Adıvar. (1926). *Vurun Kahpeye*. İstanbul: Mahmutbey Matbaası.
- Halide Edib Adıvar. (1928). *Zeyno'nun Oğlu*. İstanbul: İlhamî Feyzî Matbaası.
- Halide Edib Adıvar. (1936). *Sinekli Bakkal*. İstanbul: Ahmet Halit Kitap Evi, 1936.
- Halide Edib Adıvar. (1937). *Yolpalas Cinayeti*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitabevi.
- Halide Edib Adıvar. (1939). *Tatarcık*. İstanbul: A. Halit Kitap Evi.
- Halide Nusret. (1921). *Küller*. İstanbul: Suhulet Kütüphanesi.
- Halide Nusret. (1341). *Sisli Geceler*. İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.
- Halit Fahri Ozansoy. (1939). *Âşıklar Yolunun Yolcuları*. İstanbul: İkbâl Kitap Evi.
- Halit Fahri Ozansoy.
- Hamdi Attila. (1934). *Beyaz Kırmızı*. Ankara: İdeal Basımevi.
- HamdiGökalp. (1934). *Güz Yaprakları*. Gaziantep: Halk Fırkası Basımevi.
- Hamdi Rıza Çaydam. (1938). *Ateş Hancıları*. İstanbul İnkılâp Kitap Evi.
- Hamdi Rıza Çaydam. (1940). *Subay Kalbi*, İstanbul: Aydınlık Basımevi.
- Hasan Sükûti. (1934). *Siyah Örtü*. İstanbul: Hilmi Kitap Evi.

- Hasan Sükûti. (1934). *Emel Elemleri*. İzmir: Cumhuriyet Matbaası.
- Hulusi Kenan. (1940). *Son Öpüş*. İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.
- Hüseyin Naci.(1936). *Kadındım Nasıl Kız Oldum*. İstanbul: Millet Kitap Evi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1923). *Tebessüm-i Elem*. İstanbul: Kitabhane-i Hilmi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1924). *Cehennemlik*. İstanbul: Kitabhane-i Hilmi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1924). *Efsuncu Baba*. İstanbul: Kitabhane-i Hilmi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1924). *Meyhanede Hanımlar*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1925). *Ben Deli Miyim?*. İstanbul: Kitabhane-i Hilmi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1926). *Billur Kalb*. İstanbul: Marifet Matbaası.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1926). *Tutulmuş Gönüller*. İstanbul: Tüccarzâde İbrahim Hilmî.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1927). *Evlere Şenlik - Kaynanam Nasıl Kudurdu?*. İstanbul: Kitabhane-i Hilmî.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1928). *Muhabbet Tilsımı*. İstanbul: Kitabhane-i Hilmî.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1929). *Kokotlar Mektebi*. İstanbul: Kütüphane-i Hilmi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1929). *Mezarından Kalkan Şehid*. İstanbul: İbrahim Hilmi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1933). *Şeytan İşi*. İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1934). *Utanmaz Adam*. İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar. (1935). *Eşkîya İninde*. İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.
- Kâmil Yazgıç. (1937). *Türk Yıldızı Emine*. Adapazarı: Çoşkun Basımevi.
- Kerime Nadir Azrak.(1938). *Hıçkırık*. İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.
- Kerime Nadir Azrak. (1939). *Günah Bende mi?* İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.
- Kerime Nadir Azrak.(1940). *Seven Ne Yapmaz*. İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.
- Mahir Selami. (1937). *Hançerli Hanım*, İstanbul: Yusuf Ziya Balçık Kitap Evi.
- Mahmut (Esat) Yesârî. (1341). *Çoban Yıldızı*. İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.

- Mahmut (Esat) Yesârî. (1343). *Çulluk*. İstanbul: İktisat Matbaası.
- Mahmut (Esat) Yesârî. (1343). *Penin Abla*. İstanbul: Ahmet Kâmil Matbaası.
- Mahmut (Esat) Yesârî. (1344). *Ak Saçlı Genç Kız*. İstanbul: Akşam Matbaası
- Mazhar Önad. (1940). *Genç Kızın Esrarı*. İstanbul: Maarif Kitap Evi.
- Mazhar Önad. (1940). *Mavi Sular Altında Kalan Kız*, İstanbul: Maarif Kitap Evi.
- Mebrure Hürşit. (1930). *Sönen Işık*. İstanbul: Suhulet Kitap Evi.
- Mehmet Behçet Perim. (1938). *Balkan Çiçekleri*. İstanbul: Akın Basımevi.
- Mehmet Behçet Perim. (1939). *Göçmen Ahmet*. Antalya: İktisat Matbaası.
- M. Niyazi Akıncıoğlu. (1930). *Haykırışlar*. Bursa: Ankara Kitap Evi.
- Mecdi Sedrettin. (Tarihsiz) *Cennet Hanım*. İstanbul: Suhulet Kütüphanesi.
- Mehmet Rauf. (1339). *Aşk Kadını*. İstanbul: Matbaa-i Cihan Biraderleri.
- Mehmet Rauf. (1340). *Gözlerin Aşkı*. İstanbul: Amedî Matbaası.
- Mehmet Rauf. (1340). *Karanfil ve Yasemin*. İstanbul: Amedî Matbaası.
- Mehmet Rauf.(1342). *Böğürtlen*. İstanbul: Akşam Matbaası
- Mehmet Rauf. (1343). *Son Yıldız*. İstanbul: Suhûlet Kütüphanesi
- Mehmet Rauf. (1343). *Define*. İstanbul: Gündoğdu Matbaası.
- Mehmet Rauf. (1344). *Kan Damlası*. İstanbul: Amedî Matbaası.
- Münir Süleyman Çapanoğlu. (1939). *Milyon Avcıları*, İstanbul: Güven Basımevi.
- Memduh Şevket Esendal. (1934). *Ayaşlı ve Kiracıları*. İstanbul:
- M. Sami Karayel. (1938). *Kılıçaslan*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- M. Şevki Yazman. (1940). *Mehmetçik Avrupa'da*. İstanbul: Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası.
- Mithat Cemal Kuntay. (1938). *Üç İstanbul*. İstanbul: Semih Lütüfi Kitabevi.
- Muazzez Tahsin Berkand. (1935), *Aşk Fırtınası*. İstanbul: Akşam Kitap Evi.
- Muazzez Tahsin Berkand. (1935). *Bahar Çiçeği*. İstanbul: Yeni Kitapçı.

- Muazzez Tahsin Berkand. (1941). *Küçük Hanımefendi*, İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.
- Muazzez Tahsin Berkand. (1938). *Sonsuz Gece*. İstanbul 1938, İnkılâp Kitap Evi.
- Muazzez Tahsin Berkand. (1940). *O ve Kızı*. İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.
- M. Turan Tan (Samih Fethi). (1344). *Cehennemden Selâm*. İstanbul: İktisat Matbaası.
- Muharrem Zeki Korgunal. (1933). *Hız- Ali'nin Kan Kalesi Cengi*, İstanbul: Emniyet Kitap Evi.
- Muharrem Zeki Korgunal. (1936). *Türk Kahramanı Battal Gazi*, İstanbul Korgunal Basımevi.
- Muharrem Zeki Korgunal. (1933). *Uç Yol Cengi*. İstanbul. Güneş Matbaası.
- Muharrem Zeki Korgunal. (1936). *Ateş Olup Sardılar*, İstanbul: Bozkurt Basımevi.
- Muharrem Zeki Korgunal. (1933). *Kahraman Kız*, İstanbul: Güneş Matbaası.
- Muharrem Zeki Korgunal. (1932). *Ejder Kalesi*, İstanbul: Güneş Matbaası.
- Mustafa Hilmi Nural. (1938). *Güllü Gelin*, İstanbul: Kültür Basımevi.
- Muzaffer Bingöl. (1938). *Gölgeler*. İstanbul: Aydınlık Basımevi.
- Müfide Ferit Tek. (1924). *Pervaneler*. İstanbul: Matbaa-ı Âmire.
- Nahid Sırrı Örik. (1934). *Eve Düşen Yıldırım*. İstanbul: Varlık Kitabevi.
- Nazım Kurşunlu. (1934). *Nankör*, İstanbul: Ülkü Basımevi.
- Neşat Feyzi. (1933). *Boynu Bükük Kızlar*. İstanbul Şafak Matbaası.
- Nezahat Gültan. (1939). *Bir Günahın Romanı*. İstanbul: Maarif Kitap Evi.
- Nezihe Muhittin Tepedelenligil. (1929). *Benliğim Benimdir*. İstanbul: Sudi Kitaphanesi.
- Nezihe Muhittin Tepedelenligil. (1933). *Güzellik Kıralıçası*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Nezihe Muhittin Tepedelenligil. (1934). *Boz Kurt: Küçük Mehmet'in Romanı*. İstanbul: Anadolu Türk Kitaphanesi.
- Nezihe Muhittin Tepedelenligil. (1934). *İstanbul'da Bir Landru*. İstanbul: Nümune Kitabevi.

Nezihe Muhittin Tepedelenligil. (1934). *Kevser Nine*. İstanbul: Anadolu Türk Kütüphanesi.

Nezihe Muhittin Tepedelenligil. (1934). *Haydudun Sonu*. İstanbul: Anadolu Türk Kütüphanesi.

Nezihe MuhittinTepedelenligil. (1935). *Ateş Böcekleri*. İstanbul: Hilmi Kitapevi.

Nezihe Muhittin Tepedelenligil. (1939). *Bir Aşk Böyle Söndü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Nihad Kip. (1940). *Yarım Aşk*. İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi.

Niyazi Durusoy. (1936). *Başlar Arasında*. İstanbul: Tecelli Basımevi.

Nizamettin Nazif Tepedelenligil. (1928). *Deli Deryalı*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.

Nizamettin Nazif Tepedelenligil. (1928). *Kara Davut*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.

Nizamettin Nazif Tepedelenligil. (1933). *Bir Millet Uyaniyor*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.

Nurettin Ata.(1929). *Tilkinin Bin Bir Muzipliği*. İstanbul: A. İhsan Matbaası.

Nuri Hüsamettin. (1934). *Kafamdan Dönen Şerit*, İstanbul: Millet Kitap Evi.

Osman Cemal Kaygılı (1939). *Çingeneler*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Osman Cemal Kaygılı (1938). *Aygır Fatma*. İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi.

Orhan RahmiGökçe. (1939). *Dalların Çocuğu*, İstanbul: Etiman Kitap Evi.

Orhan Rahmi Gökçe. (1934). *Bir Şüphenin Romanı*. İstanbul: Uğur Kitap Evi.

Orhan Rahmi Gökçe. (1939). *Sevdiğim Adam*. İstanbul: Etiman Kitap Evi.

OrhunGültekin. (1936). *Baskı Kahramanı*. İstanbul: Ülkü Basımevi.

Peride Celâl. (1940). *Yaz Yağmuru*. İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.

Peyami Safa.(1920). *Zıpçıktılar*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.

Peyami Safa. (1342/1923). *O Kadınlar*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.

Peyami Safa.(1342/1923). *Alnımın Kara Yazısı*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.

- Peyami Safa. (1923). *Sözde Kızlar*. İstanbul: Orhaniyye Matbaası.
- Peyami Safa. (1343/1924). *Karım ve Metresim*, İstanbul: Ahmet Kâmil Matbaası.
- Peyami Safa. (1343/1924). *Hey Kahpe Dünya*. İstanbul: Ahmet Kâmil Matbaası.
- Peyami Safa. (1924). *Bir Akşamdı*. İstanbul: Semih Lûtfi Kitabevi.
- Peyami Safa. (1924). *Mahşer*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Peyami Safa. (1925). *Canan*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Peyami Safa. (1928). *Şimşek*. İstanbul: Suhulet Kütüphanesi.
- Peyami Safa. (1930). *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Peyami Safa. (1932). *Attila*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Peyami Safa. (1933). *Bir Tereddüdün Romanı*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Peyami Safa. (1933). *Fatih – Harbiye*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Rabia Arıt. (1935). *Kadın Tipleri*. İstanbul Semih Lûtfü Kitap Evi.
- Raif NecdetKestelli. (1933). *Semavi İhtiras*. İstanbul: Sanayi Nefise Mektebi.
- Refik Ahmet Sevensil. (1931). *Kaniye Gazileri*. İstanbul: A. Halit Kitap Evi.
- Refik Ahmet Sevensil. (1936). *Çıplaklar*. İstanbul: Vakıf Gazete Matbaa Kütüphanesi.
- Refik Ahmet Sevensil. (1937). *Açlık*. İstanbul: Vakıf Gazete Matbaa Kütüphanesi.
- Refik Ahmet Sevensil. (1931). *25 Sene Siper Kavgası*, İstanbul: A. Halit Kitap Evi.
- Refik Halit Karay. (1920). *İstanbul'un İç Yüzü*. Y.y.
- Refik Halit Karay. (1939). *Yezid'in Kızı*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitapevleri.
- Reşat Ekrem Koçu. (1933). *Kızlar Ağasının Piçi*. İstanbul: Halit Kitap Evi.
- Reşat Enis Aygen.(1935). *Gece Konuştu*. İstanbul: Semih Lûtfü Kitap.
- Reşat Enis Aygen. (1933) .*Gong Vurdu*. İstanbul: Sühulet Kitap Evi.
- Reşat Enis Aygen. (1932). *Kanun Namına*. İstanbul: Sühulet Kitap Evi.
- Reşat Nuri Güntekin. (1922). *Çalıkuşu*. İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.

- Reşat Nuri Güntekin. (1924). *Damga*. İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.
- Reşat Nuri Güntekin. (1924). *Dudaktan Kalbe*. İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.
- Reşat Nuri Güntekin. (1924). *Gizli El*. İstanbul: Şems Matbaası.
- Reşat Nuri Güntekin. (1926). *Akşam Güneşi*. İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.
- Reşat Nuri Güntekin. (1927). *Bir Kadın Düşmanı*. İstanbul: Yeni Matbaa.
- Reşat Nuri Güntekin. (1928). *Acımak*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Reşat Nuri Güntekin. (1928). *Yeşil Gece*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Reşat Nuri Güntekin. (1930). *Yaprak Dökümü*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Reşat Nuri Güntekin. (1932). *Kızılıcak Dalları*. İstanbul: Muallim Ahmet Halim Kitaphanesi.
- Reşat Nuri Güntekin. (1935). *Gökyüzü*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Reşat Nuri Güntekin. (1938). *Eski Hastalık*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Sabahattin Ali. (1937). *Kuyucaklı Yusuf*. İstanbul: Yeni Kitapçı.
- Sabahattin Ali. (1940). *İçimizdeki Şeytan*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sabiha Zekeriya Sertel. (1936). *Çitra Roy ile Babası*. İstanbul: Tan Matbaası.
- Sadrettin Celâl Antel. (1930). *Tarihin Küçük Kızları*. İstanbul: Terbiye Kitap Evi.
- Sadri Etem. (1931). *Çıkrıklar Durunca*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Sadri Etem. (1933). *Bir Varmış Bir Yokmuş*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Sadri Etem. (1935). *Düşkünler*. İstanbul: y.y.
- Salih Zeki Aktay. (1932). *Asya Şarkıları*. İstanbul: Sühulet Kitap Evi.
- Safiye Erol. (1938). *Kadıköy'ün Romanı*. İstanbul: Sühulet Kitabevi.
- Samiha Ayverdi. (1938). *Aşk Budur*. İstanbul: Marifet Basımevi.
- Samiha Ayverdi. (1939). *Batmıyan Gün*. İstanbul: Marifet Basımevi.
- Samiha Ayverdi. (1940). *Mabette Bir Gece*. İstanbul: Gayret Kitabevi.



Samim Kocagöz. (1938). *İkinci Dünya*. İstanbul: Yeni Kitap.

Selahattin Enis.(1339/1342). *Zaniyeler*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.

Selahattin Enis. (1342). *Zara*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.

Selahattin Enis. (1342). *Cehennem Yolcuları*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.

Selâmi İzzet. (1342) *Akşam Günahıdır*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.

Selâmi İzzet(1342). *Gönül Avcısı*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.

Selâmi İzzet. (1342). *Menekşe Demeti*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.

Semiha Cemal. (1936). *Aşk*, İstanbul: Devlet Basımevi.

Sermet Muhtar Alus. (1933). *Kıvırcık Paşa*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi.

Sermet Muhtar Alus. (1933). *Pembe Maşlahlı Hanım*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi.

Sermet Muhtar Alus. (1934). *Harp Zengininin Gelini*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.

Server Bedi. (1934). *Hep Senin İçin*. İstanbul: Suhulet Kitap Evi.

Server Bedi. (1934). *Sabahsız Geceler*. İstanbul: Suhulet Kitap Evi.

Server Bedi. (1934). *Ateş*. İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.

Server Bedi. (1935). *Sinema Delisi Kız*. İstanbul: Semih Lütfü Kitap Evi.

Server Bedi. (1935). *Ben Casus Değilim*. İstanbul: Maarif Kitap Evi.

Server Bedi. (1935). *Arşen Lüpen İstanbul'da*, İstanbul: Yeni Neşriyat Şirketi.

Server Bedi. (1935). *Cingöz Recai'nin Maceraları*. İstanbul: Semih Lütfü Kitap Evi

Server Bedi. (1935). *Çalınan Gönül*. İstanbul: Semih Lütfü Kitap Evi.

Server Bedi. (1936). *Cumbadan Rumbaya*. İstanbul: Şirketi Mürebbiye Basımevi.

Server Bedi. (1937). *Dizlerine Kapansam*. İstanbul: Kanaat Kitap Evi.

Server Bedi. (1938). *Korkuyorum*. İstanbul: Suhulet Kitap Evi.

Sıtkı Şükrü Pamirtan. (1938). *Toprak Mahkûmları*. İzmir: Meşher Basımevi.

Sıtkı Şükrü Pamirtan (1938). *Bir Gece*. Yy.

Suat Salih Arsal. (1932). *Dağ Adamı*, Mersin: Yeni Mersin Basımevi.

- Suat Derviş Baraner. (1920). *Kara Kitap*. İstanbul: Karabet Matbaası.
- Suat Derviş Baraner. (1920). *Ahmed Ferdi*. İstanbul: Kitabhane-i Sûdî.
- Suat Derviş Baraner. (1923). *Behire'nin Talipleri*. İstanbul: Kütüphane-i Sudi.
- Suat Derviş Baraner. (1923). *Hiçbiri*. İstanbul: Kütüphane-i Sudi.
- Suat Derviş Baraner. (1923). *Ne Bir Ses Ne Bir Nefes*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Suat Derviş Baraner. (1924). *Beni Mi*. İstanbul: y.y
- Suat Derviş Baraner. (1924). *Buhran Gecesi*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Suat Derviş Baraner. (1924). *Fatma'nın Günahı*. İstanbul: Kütüphanesi-i Sûdî.
- Suat Derviş Baraner. (1928). *Gönül Gibi*. İstanbul: y.y.
- Suat Derviş Baraner. (1931). *Emine*. İstanbul: Resimli Ay.
- Suat Derviş Baraner. (1939). *Hiç*.
- Suat Efzayiş. (1939). *Aşktan Sonra*. İstanbul: Halk Basımevi.
- Şemsettin Cem. (1932). *Yalnız Bir Bahar*. İstanbul: Anadolu Türk Kitap Evi.
- Şükufe Nihal. (1930). *Gayya*. İstanbul: A. Halit Kitabevi.
- Şükufe Nihal. (1938). *Yalnız Dönüyorum*. İstanbul: Kenan Basımevi.
- Tuğrul Nurettin. (1934). *Bu Ne Biçim Aşk*. İstanbul Cemal Azmi Basımevi.
- Vâ-Nû. (1928). *Baltacı ile Katerina*. İstanbul: Marifet Matbaası.
- Vâ-Nû. (1930). *Aşkın Birinci Şartı*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Vâ-Nû. (1929). *Ebenin Hatıratı*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Vâ-Nû. (1933). *Dipsiz Kuyu*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi.
- Vâ-Nû. (1933). *Karacaahmedin Esrarı*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi.
- Vâ-Nû. (1933). *Kardeş Katili*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi.
- Vâ-Nû. (1933). *Küçük İlanlar*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi.
- Vâ-Nû. (1933). *Leke*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.

- Vâ-Nû. (1933). *Pembe Pırlanta*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi.
- Vâ-Nû. (1934). *Öldüren Kim*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Vâ-Nû. (1934). *Savaştan Barışa*. İstanbul: Vakit Matbaası.
- Vâ-Nû. (1938). *Seni Satın Aldım*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Vâ-Nû. (1939). *Hayatımın Erkeği*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1922). *Kiralık Konak*. Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası.
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1922). *Nur Baba*. İstanbul: Akşam Matbaası.
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1927). *Hüküm Gecesi*. İstanbul: Milliyet Matbaası.
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1928). *Sodom ve Gomore*. İstanbul: Hamid Matbaası.
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1932). *Yaban*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1934). *Ankara*. İstanbul: Akba Kitabevi.
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1937). *Bir Sürgün*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Yusuf Ahıskalı.(1940). *Bizden İyileri*. İstanbul: Sinan Basımevi.
- Zekibeyzâde Ahmet Hilmi. (1921). *Şark Güneşi Yahut Bir Türk ile Bir İngiliz Kızının İzdivacı*. İstanbul: Karabet Matbaası.
- Zeynel Besim. (1934). *Bütün Kadınlar Gibi*, Ankara: Köyhocas Basımevi.
- Ziya Hayrettin. (1938). *Aşınmış Vicdanlar*. Trabzon: Yeniyol Basımevi.
- Ziya Hayrettin. (1939). *Dadaş Kız*. Trabzon: Yeniyol Basımevi.
- Ziya Şakir İsmet. (1940). *Kader Böyle İmiş*. İstanbul: Vakit Basımevi.
- Yaşar Nabi Nayır. (1931). *Bir Kadın Söylüyor*, İstanbul: A. Halit Kitap Evi.
- Yaşar Nabi Nayır. (1932). *Âdem ve Havva*, İstanbul: A. Halit Kitap Evi.

## ÖZGEÇMİŞ

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |                           |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------|
| <b>Ad Soyad: Hürdünya Şahan</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |                           |
| <b>Eğitim Bilgileri</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |                           |
| <b>Lisans</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |                           |
| <b>Üniversite</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | Pamukkale Üniversitesi    |
| <b>Fakülte</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 | Fen-Edebiyat Fakültesi    |
| <b>Bölümü</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  | Türk Dili ve Edebiyatı    |
| <b>Yüksek Lisans</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |                           |
| <b>Üniversite</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | Ege Üniversitesi          |
| <b>Enstitü Adı</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             | Sosyal Bilimler Enstitüsü |
| <b>Anabilim Dalı</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           | Türk Dili ve Edebiyatı    |
| <b>Programı</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | Yeni Türk Edebiyatı       |
| <b>Makale ve Bildiriler</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |                           |
| <ol style="list-style-type: none"><li>1. Ayfer Tunç'un Hikâyelerinde Toplumsal Eleştiri Unsuru Olarak İroni, Absürt, Trajikomik, TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal, Yıl 2019, Sayı 19, s. 333-356.</li><li>2. Roman-İdeoloji İlişkisi Bağlamında Refik Ahmet Sevengil'in Romanları ve Romancılığı, Journal of Turkish Language and Literature Volume:3, Issue:3, Summer 2017, (131-159).</li></ol> |                           |